

KÄSIRAAMAT

Euroopa varjupaiga-, piiri- ja sisserändeõiguse käsiraamat

2020. aasta väljaanne

COUNCIL OF EUROPE

Käsiraamatu kolmanda väljaande käsikiri valmis juulis 2020. Esimene väljaanne avaldati 2013. aastal neljas keeles, teine väljaanne 2014. aastal. Käsiraamatu tulevased uuendused avaldatakse Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti (FRA) veebilehel aadressil <http://fra.europa.eu/en/theme/asylum-migration-borders> ja Euroopa Inimõiguste Kohtu veebilehel aadressil echr.coe.int jaotises „Publications” (väljaanded).

Taasesitamine on lubatud tingimusel, et viidatakse allikale, v.a äriilistel eesmärkidel.

Fotod (esilehel ja tekstis): © iStockphoto

© Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet ja Euroopa Nõukogu, 2025

Selliste elementide kasutamiseks või paljundamiseks, mis ei kuulu Euroopa Liidu Põhiõiguste Ametile / Euroopa Nõukogule, võib olla vaja taotleda luba otse õiguste omajalt.

Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet / Euroopa Nõukogu ega ükski Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti / Euroopa Nõukogu nimel tegutsev isik ei vastuta käesolevas väljaandes sisalduva teabe kasutamise eest.

Luxembourg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 2025

Euroopa Nõukogu: ISBN 978-92-871-9795-5

FRA – print: ISBN 978-92-9489-496-0

FRA – web: ISBN 978-92-9489-495-3

doi:10.2811/4595658

doi:10.2811/8838385

TK-02-20-493-ET-C

TK-02-20-493-ET-N

Käsiraamat on koostatud inglise keeles. Euroopa Inimõiguste Kohus ei vastuta tõlgete kvaliteedi eest. Käsiraamatus väljendatud seisukohad ei ole Euroopa Inimõiguste Kohtu jaoks siduvad. Käsiraamatus viidatakse kommentaaridele ja käsiraamatutele. Euroopa Inimõiguste Kohus ei vastuta nende sisu eest ning nende loetelusse lisamine ei tähenda nende väljaannete mis tahes toetamist. Veel väljaandeid on loetletud Euroopa Inimõiguste Kohtu raamatukogu veebilehtedel: echr.coe.int.

Euroopa varjupaiga-, piiri- ja sisserändeõiguse käsiraamat

2020. aasta väljaanne

Eessõna

Alates 2011. aastast on Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet, Euroopa Nõukogu ja Euroopa Inimõiguste Kohus andnud välja käsiraamatuid Euroopa õiguse eri valdkondades. Siin käsiraamatus on ülevaade varjupaiga, piiride ja sisserändega seotud Euroopa õigusnormidest ning selgitatakse nii Euroopa Nõukogu kui ka ELi kohaldatavaid meetmeid.

Käsiraamat on ette nähtud juristidele, kohtunikele, prokuröridele, piirivalveametnikele, sisserändeametnikele ja teistele, kes töötavad riiklikes ametiasutustes, ning riiklikele inimõigusasutustele, vabaühendustele ja muudele organitele, kes võivad kokku puutuda õigusküsimustega valdkondades, mida käsiraamat hõlmab.

Euroopa Liidu põhiõiguste harta muutus õiguslikult siduvaks pärast Lissaboni lepingu jõustumist detsembris 2009. Sellel on sama õigusjõud kui ELi aluslepingutel. Samuti sätestatakse Lissaboni lepingus, et EL liitub Euroopa inimõiguste konventsiooniga, mis on kõigile ELi ja Euroopa Nõukogu liikmesriikidele õiguslikult siduv.

Pärast käsiraamatu teise väljaande avaldamist 2014. aastal on Euroopa varjupaiga-, piiri- ja sisserändeõiguses toimunud olulisi arenguid. Näiteks on ajakohastatud või loodud mitme vastuvõetud ELi õigusaktiga rände haldamiseks uusi ELi suuremahulisi infotehnoloogiasüsteeme. Samuti on tehtud väiksemaid seadusandlikke muudatusi – näiteks Schengeni õigustikus piiride, ebaseadusliku rände ja viisade kohta.

Lisaks on Euroopa Kohus oma üha laienevas kohtupraktikas selgitanud mitut ELi rände- ja varjupaigaõiguse rakendamise tulenevat õigusküsimust. Samuti on Euroopa Inimõiguste Kohus teinud mitu olulist otsust, eelkõige seoses varjupaigataotlejate vastuvõtutingimustega. Nende muudatuste tõttu tuli käsiraamatut selle õiguslike suuniste õigsuse tagamiseks ajakohastada.

Oluline on parendada arusaamist ühispõhimõtetest, mis on välja töötatud Euroopa mõlema kohtu kohtupraktikas ning ELi määrustes ja direktiivides. Selline arusaam aitab tagada asjakohaste Euroopa standardite ja kaitsemeetmete nõuetekohase rakendamise ning põhiõiguste täieliku järgimise riikide tasandil. Loodame, et käsiraamat aitab kaasa selle olulise eesmärgi saavutamisele.

Marialena Tsirli

Euroopa Inimõiguste
Kohtu kantsler

Sirpa Rautio

Euroopa Liidu Põhiõiguste
Ameti direktor

Sisukord

EESSÕNA	3
LÜHENDID	11
KUIDAS KASUTADA KÄSIRAAMATUT	14
SISSEJUHATUS	19
Euroopa Nõukogu	19
Euroopa Liit	21
Euroopa Liidu põhiõiguste harta	25
Euroopa Liidu ühinemine Euroopa inimõiguste konventsiooniga	26
Põhipunktid	28
1 JUURDEPÄÄS TERRITOOMILE JA MENETLUSTELE	29
Sissejuhatus	31
1.1. Schengeni viisarežiim	32
1.2. Ebaseadusliku piiriületamise ennetamine	35
1.3. Sisenemiskeelud ja Schengeni hoiatused	36
1.4. Kontrollid piiripunktides	40
1.5. Schengeni ala sisepiirid	41
1.6. Kohalik piiriliiklus	42
1.7. Transiiditsoonid	43
1.8. Juurdepääs varjupaigale	44
1.9. Tagasisuunamisest ja tagasitõrjumised merel	46
Põhipunktid	49
2 ELI SUUREMAHULISED INFOTEHNOLOOGIASÜSTEEMID JA KOOSTALITLUSVÕIME	51
Sissejuhatus	53
2.1. ELi suuremahulised infosüsteemid	54
2.1.1. Euroopa varjupaigataotlejate sõrmejälgede andmebaas (Eurodac)	55
2.1.2. Viisainfosüsteem (VIS)	55
2.1.3. Schengeni infosüsteem (SIS)	56
2.1.4. Riiki sisenemise ja riigist lahkumise süsteem (EES)	57
2.1.5. Euroopa reisiinfo ja -lubade süsteem (ETIAS)	58
2.1.6. Kolmandate riikide kodanike Euroopa karistusregistrite infosüsteem (ECRIS-TCN)	59
2.1.7. Europoli infosüsteem (EIS)	59
2.2. Koostalitlusvõime	62
2.2.1. Ühine isikuandmete hoidla	63
2.2.2. Euroopa otsinguportaal	64

2.2.3.	Mitme identiteedi detektor	64
2.2.4.	Ühine biomeetrilise võrdlemise teenus	64
2.3.	Järelevalve	65
2.4.	Eesmärgi piiramine, võimalikult väheste andmete kogumine ja andmete õigus	66
2.5.	Teabe saamise õigus	70
2.6.	Juurdepääs andmetele	72
2.7.	Andmete edastamine kolmandatele isikutele	75
2.8.	Andmesubjektide õigused	76
	Põhipunktid	79
3	SEISUND JA SEOTUD DOKUMENDID	81
	Sissejuhatus	82
3.1.	Varjupaigataotlejad	83
3.2.	Tunnustatud pagulased ja täiendava kaitse tunnustatud vajadusega isikud	85
3.3.	Inimkaubanduse ja eriti ärakasutavate töötingimuste ohvrid	86
3.4.	Isikud, kellele kohaldatakse 39. eeskirja ajutisi meetmeid	88
3.5.	Ebaseaduslikud rändajad	89
3.6.	Pikaajalised elanikud	92
3.7.	Türgi kodanikud	95
3.8.	Ühendkuningriigi kodanikud	98
3.9.	EMP või Šveitsi kodanike kolmandate riikide kodanikest pereliikmed	98
3.10.	Kodakondsuseta isikud ja kodakondsuse või dokumentatsiooni kaotamine	99
	Põhipunktid	102
4	VARJUPAIGAOTSUSE TEGEMINE JA VÄLJASAATMIST TAKISTAVAD ASJAOLUD: SISULISED KÜSIMUSED	105
	Sissejuhatus	108
4.1.	Varjupaigaõigus ning tagasi- ja väljasaatmise lubamatuse põhimõte	108
4.1.1.	Riski laad vastavalt ELi õigusele	112
4.1.2.	Riski olemus vastavalt Euroopa inimõiguste konventsioonile	116
4.1.3.	Riski hindamine	121
4.1.4.	Kaitse piisavus	125
4.1.5.	Riigisisene ümberpaigutamine	128
4.1.6.	Turvalisus mujal	129
4.1.7.	Rahvusvahelise kaitse välistamine	132
4.1.8.	Rahvusvahelise kaitse lõppemine	134

4.2.	Kollektiivne väljasaatmine	136
4.3.	Väljasaatmist takistavad asjaolud muude inimõiguste alusel	139
4.4.	Kolmandate riikide kodanikud, kellel on kõrgemal tasemel kaitse väljasaatmise eest	141
4.4.1.	Pikaajalised elanikud	141
4.4.2.	EMP ja Šveitsi kodanike kolmandate riikide kodanikest pereliikmed	142
4.4.3.	Türgi kodanikud	143
	Põhipunktid	145
5	MENETLUSTAGATISED JA ÕIGUSABI VARJUPAIGA- JA TAGASISAATMISJUHTUMITES	147
	Sissejuhatus	149
5.1.	Varjupaigamenetlused	149
5.1.1.	Vestlus, uurimismenetlus ja esialgse otsuse tegemine	150
5.1.2.	Õigus tõhusale õiguskaitsevahendile	152
5.1.3.	Automaatse peatava toimega apellatsioonkaebused	156
5.1.4.	Kiirendatud varjupaigamenetlus	159
5.2.	Dublini süsteem	160
5.3.	Varjupaigataotlejate vastuvõtutingimustega seotud menetlused	165
5.4.	Tagasisaatmismenetlused	166
5.5.	Õigusabi varjupaiga- ja tagasisaatmismenetluses	169
5.5.1.	Õigusabi varjupaigamenetlustes	171
5.5.2.	Õigusabi tagasisaatmismenetlustes	171
5.5.3.	Õigusabi vastuvõtutingimuste vaidlustamiseks	172
	Põhipunktid	173
6	ERA- JA PEREKONNAELU NING ÕIGUS ABIELLUDA	175
	Sissejuhatus	177
6.1.	Õigus abielluda ja luua perekond	179
6.2.	Perekonna seadustamine	181
6.3.	Perekonna taasühinemine	190
6.4.	Perekonna säilitamine – kaitse väljasaatmise eest	196
6.4.1.	Suhte purunemine	197
6.4.2.	Kriminaalasjas süüdimõistvad kohtuotsused	198
	Põhipunktid	202
7	KINNIPIDAMINE JA LIIKUMISVABADUSE PIIRANGUD	203
	Sissejuhatus	206
7.1.	Vabaduse võtmine või liikumisvabaduse piiramine?	207
7.2.	Kinnipidamise alternatiivid	210
7.3.	Õigust isikuvabadusele piiravate erandite ammendav nimekirj	212
7.3.1.	Kinnipidamine ebaseadusliku piiriületamise ennetamiseks	215
7.3.2.	Kinnipidamine enne väljasaatmist või väljaandmist	217

7.4.	Seadusega ette nähtud kord	220
7.5.	Vajalikkus ja proportsionaalsus	221
7.6.	Meelevaldsus	223
7.6.1.	Hea usu põhimõte	224
7.6.2.	Nõuetekohane hoolsus	225
7.6.3.	Reaalne võimalus isik välja saata	226
7.6.4.	Kinnipidamise maksimaalne kestus	228
7.7.	Erivajadustega isikute kinnipidamine	230
7.8.	Menetlustagatised	233
7.8.1.	Õigus saada põhjendusi	234
7.8.2.	Õigus kinnipidamiskorralduse läbivaatamisele	235
7.9.	Kinnipidamise tingimused või kord	238
7.10.	Hüvitis ebaseadusliku kinnipidamise eest	241
	Põhipunktid	242
8	SUNNIVIISILINE TAGASISAATMINE JA VÄLJASAATMISE VIIS	245
	Sissejuhatus	246
8.1.	Väljasaatmise käik: turvaline, väärikas ja humaanne	247
8.2.	Konfidentsiaalsus	249
8.3.	Vabadust piiravate meetmetega tekitatud tõsine kahju	250
8.4.	Uurimised	253
	Põhipunktid	254
9	MAJANDUS- JA SOTSIAALÕIGUSED	255
	Sissejuhatus	258
9.1.	Õiguse peamised allikad	259
9.2.	Majanduslikud õigused	262
9.2.1.	EMP ja Šveitsi kodanike pereliikmed	264
9.2.2.	Lähetatud töötajad	265
9.2.3.	Sinise kaardi omanikud, teadlased ja üliõpilased	266
9.2.4.	Türgi kodanikud	266
9.2.5.	Pikaajalised elanikud ja perekonna taasühinemise direktiivi alusel soodustatud isikud	268
9.2.6.	Teiste assotsieerimis- või koostöölepingute partneritest riikide kodanikud	269
9.2.7.	Varjupaigataotlejad ja pagulased	272
9.2.8.	Ebaseaduslikud rändajad	272
9.3.	Haridus	273
9.4.	Eluase	276
9.5.	Tervishoid	282
9.6.	Sotsiaalkindlustus ja sotsiaalabi	286
	Põhipunktid	291

10 ERIVAJADUSTEGA ISIKUD	295
Sissejuhatus	296
10.1. Saatjata lapsed	297
10.1.1. Vastuvõtt ja kohtlemine	298
10.1.2. Vanuse hindamine	301
10.2. Inimkaubanduse ohvrid	303
10.3. Puuetega inimesed	305
10.4. Piinamisohvrid	307
10.5. Soolise vägivalda ohvrid	308
Põhipunktid	310
LISATEAVE	311
INTERNETIAALLIKAD	319
KOHTUASJADE LOETELU	323
EUROOPA KOHTUTE KOHTUPRAKTIKA KOHTUASJADE OTSING	343
ELI ÕIGUSAKTID JA VALITUD LEPINGUD	349
1. LISA. KÄSIRAAMATUS VIIDATUD ELI MÄÄRUSTE JA DIREKTIIVIDE KOHALDATAVUS	360
2. LISA. EUROOPA NÕUKOGU VALITUD ÕIGUSAKTIDE KOHALDATAVUS	367
3. LISA. EUROOPA SOTSIAALHARTA SÄTETE VASTUVÕTMINE	370
4. LISA. ÜRO VALITUD KONVENTSIONIDE VASTUVÕTMINE	375
5. LISA. LISADES KASUTATUD RIIGIKOODID	377

Lühendid

AKV	Aafrika, Kariibi mere ja Vaikse ookeani piirkonna riigid
BMS	ühine biomeetrilise võrdlemise teenus
CAT	ÜRO piinamisvastane konventsioon
CETS	Euroopa Nõukogu lepingute sari
CIR	ühine isikuandmete hoidla
CPT	piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa Komitee
CRC	ÜRO lapse õiguste konventsioon
CRPD	ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioon
DPA	andmekaitseasutus
EASO	Euroopa Varjupaigaküsimuste Tugiamet (nüüd Euroopa Liidu Varjupaigaamet)
ECHR	Euroopa inimõiguste konventsioon
ECRIS-TCN	kolmandate riikide kodanike Euroopa karistusregistrite infosüsteem
ECSR	Euroopa sotsiaalõiguste komitee
EDPS	Euroopa Andmekaitseinspektor
EES	riiki sisenemise ja riigist lahkumise süsteem
EFTA	Euroopa Vabakaubanduse Assotsiatsioon
EIS	Europoli infosüsteem
EK	Euroopa Kohus (alates detsembrist 2009 Euroopa Liidu Kohus)
EL	Euroopa Liit
ELi harta	Euroopa Liidu põhiõiguste harta
ELi leping	Euroopa Liidu leping

ELK	Euroopa Liidu Kohus (enne detsembrit 2009 Euroopa Kohus)
ELTL	Euroopa Liidu toimimise leping
EMP	Euroopa Majanduspiirkond
EMP kodanikud	ELi 27 liikmesriigi, Islandi, Liechtensteini ja Norra kodanikud
EMÜ	Euroopa Majandusühendus
EN	Euroopa Nõukogu
EPPO	Euroopa Prokuratuur
ESC	Euroopa sotsiaalharta
ESP	Euroopa otsinguportaal
ETIAS	Euroopa reisiinfo ja -lubade süsteem
eu-LISA	Vabadusel, Turvalisusel ja Õigusel Rajaneva Ala Suuremahuliste IT-süsteemide Operatiivjuhtimise Euroopa Liidu Amet
Eurodac	Euroopa varjupaigataotlejate sõrmejälgede andmebaas
Eurojust	Euroopa Liidu Kriminaalõigusalase Koostöö Amet
Euroopa Inimõiguste Kohus	
Europol	Euroopa Liidu Õiguskaitsekoostöö Amet
FRA	Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet
Frontex	Euroopa Piiri- ja Rannikuvalve Amet
GC	suurkoda
GDPR	isikuandmete kaitse üldmäärus
GRETA	inimkaubandusvastase võitluse eksperdirühm
HRC	inimõiguste komitee
ICCPR	kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt

IT	infotehnoloogia
JFSV	Jugoslaavia Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik
MID	mitme identiteedi detektor
NGO	vabaühendus
PACE	Euroopa Nõukogu Parlamentaarne Assamblee
PPU	eelotsuse kiirmenetlus
SAR	otsing ja pääste
SIS	Schengeni infosüsteem
SOLAS	rahvusvaheline konventsioon inimeste ohutusest merel
UNHCR	ÜRO pagulaste ülemvolinik
UNMIK	ÜRO ajutine missioon Kosovos
UNRWA	ÜRO Palestiina Põgenike Abi- ja Tööorganisatsioon Lähis-Idas
VIS	viisainfosüsteem
ÜRO	Ühinenud Rahvaste Organisatsioon

Kuidas kasutada käsiraamatut

Käsiraamatus on ülevaade õigusest, mida kohaldatakse seoses varjupaiga-, piirihaldus- ja sisserändeküsimustega Euroopa Liidu (EL) õiguse ja Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt. Selles vaadeldakse nende välismaalaste olukorda, keda EL nimetab tavaliselt kolmandate riikide kodanikeks, kuigi selline eristamine ei ole Euroopa inimõiguste konventsiooni kontekstis oluline.

Käsiraamat ei hõlma õigusi, mis on ELi kodanikel ega Islandi, Liechtensteini, Norra ja Šveitsi kodanikel, kes ELi õiguse alusel tohivad vabalt siseneda ELi territooriumile ja seal vabalt liikuda. Selle kategooria kodanikele viidatakse üksnes siis, kui seda on vaja kolmandate riikide kodanikest pereliikmete olukorra mõistmiseks.

ELi õiguses on ligikaudu 25 kolmandate riikide kodanike kategooriat, igaüks eri õigustega, mis olenevad nende sidemetest ELi liikmesriikidega või mis tulenevad nende erikaitse vajadusest. Mõne kategooria jaoks, näiteks varjupaigataotlejad, nähakse ELi õiguses ette terviklik eeskirjade kogum ning muude kategooriate jaoks, näiteks üliõpilased, teadlased, lapsehoidjad, hooajatöötajad ja kõrge kvalifikatsiooniga töötajad, on EL vastu võtnud ühiseeskirjad nende riiki lubamise kohta. Mõni direktiivides sätestatud tingimus on siiski vabatahtlik või nendega reguleeritakse teatud aspekte, jättes muud õigused ELi liikmesriikide otsustada. Üldiselt antakse kolmandate riikide kodanikele, kellel lubatakse ELi elama asuda, tavaliselt suuremad õigused kui neile, kes viibivad ELis ajutiselt. 1. veebruaril 2020 astus Ühendkuningriik Euroopa Liidust välja. Väljaastumislepinguga nähakse ette üleminekuperiood kuni 31. detsembrini 2020, mille jooksul kohaldatakse Ühendkuningriigi suhtes jätkuvalt ELi õigust⁽¹⁾. Tabelis 1 on põhjalik ülevaade kolmandate riikide kodanike eri kategooriatest ELi õiguses.

Käsiraamatu eesmärk on abistada õiguspraktikuid, kes ei ole spetsialiseerunud varjupaiga-, piiri- ja sisserändeõigusele, juriste, kohtunikke, prokuröre, piirivalveametnikke, sisserändeametnikke ja teisi, kes töötavad riiklikes ametiasutustes, ning vabaühendusi ja muid organeid, kes võivad kokku puutuda nende valdkondadega seotud õigusküsimustega. See on esmane teabeallikas nii ELi kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooniga seotud õiguse kohta nendes valdkondades ja selles selgitatakse, kuidas iga küsimust reguleeritakse vastavalt

(1) Suurbritannia ja Põhja-Iiri Ühendkuningriigi Euroopa Liidust ja Euroopa Aatomienergiaühendusest väljaastumise leping, ELT 2020 L 29/7.

ELi õigusele ja Euroopa inimõiguste konventsioonile, Euroopa sotsiaalhartaale ja muudele Euroopa Nõukogu õigusaktidele. Igas peatükis on kõigepealt tabel kohaldatavate õigussätetega kummaski Euroopa õigussüsteemis. Seejärel on kummagi Euroopa süsteemi vastavad õigusaktid teemakohases järjestuses. Sellega näeb lugeja kummagi õigussüsteemi sarnasusi ja erisusi.

Spetsialistid ELi-välistes riikides, mis on Euroopa Nõukogu liikmesriigid ja seega Euroopa inimõiguste konventsiooni osalisriigid, saavad asjakohast teavet oma riigi kohta vaadata otse Euroopa inimõiguste konventsiooni käsitlevatest osadest. ELi liikmesriikides tegutsevad spetsialistid peavad kasutama mõlemat osa, sest nende riigid järgivad mõlemat õiguskorda. Konkreetsete küsimuste kohta saab lisateavet käsiraamatu jaotisest „[Lisateave](#)“, kus on [insert link] viited põhjalikumatele allikatele.

Euroopa inimõiguste konventsiooni õigus on esitatud lühiviidetena valitud Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtuasjadele, mis on seotud käsiraamatus käsitletava teemaga. Need on valitud rändeküsimustes tehtud arvukate olemasolevate Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendite ja otsuste seast.

ELi õigus on vastuvõetud seadusandlikes meetmetes, aluslepingute vastavates sätetes, eelkõige Euroopa Liidu põhiõiguste hartas, nagu seda on tõlgendatud Euroopa Liidu Kohtu (kuni 2009. aastani Euroopa Kohus) kohtupraktikas.

Käsiraamatus kirjeldatud või viidatud kohtupraktikas on olulisi näiteid nii Euroopa Inimõiguste Kohtu kui ka Euroopa Liidu Kohtu praktikast. Käsiraamatu lõpus on juhised, kuidas otsida kohtuasju internetist.

Kõik ELi õiguse eri osad varjupaiga, piirihalduse ja sisserände valdkonnas ei ole siduvad kõigile ELi liikmesriikidele. **1. lisas** „Käsiraamatus viidatud ELi määruste ja direktiivide kohaldatavus“ on ülevaade, mis õigusaktid on siduvad mis riikidele. Sellest nähtub ka, et kõige sagedamini on käsiraamatus loetletud õigusaktidest loobunud Iirimaa ja Taani. Paljusid ELi piiriõigusakte, sealhulgas Schengeni õigustikku – st kogu selles valdkonnas vastuvõetud ELi õigust – ja teatud muid ELi õigusakte kohaldatakse ka mõnele ELi-välisele liikmesriigile, nimelt Islandile, Liechtensteinile, Norrale ja/või Šveitsile.

Kuigi kõik Euroopa Nõukogu liikmesriigid on Euroopa inimõiguste konventsiooni osalisriigid, ei ole kõik siiski allkirjastanud või ratifitseerinud kõiki konventsiooni protokolle või nendega ühinenud ega ole muude siin mainitud Euroopa

Nõukogu konventsioonide osalisriigid. [2. lisas](#) on ülevaade valitud Euroopa Nõukogu õigusaktide kohaldatavusest, sealhulgas Euroopa inimõiguste konventsiooni asjakohastest protokollidest.

Olulised erinevused on ka Euroopa sotsiaalharta osalisriikide vahel. Euroopa sotsiaalharta ühinemisel tohivad riigid otsustada, kas allkirjastavad üksikartikleid või mitte, kuigi see on seotud teatud miinimumnõuetega. [3. lisas](#) on ülevaade Euroopa sotsiaalharta sätete vastuvõtmisest.

Käsiraamat ei hõlma rahvusvahelist inimõigustega seotud õigust ega pagulasõigust, v.a ulatuses, milles need sisalduvad selge sõnaga Euroopa inimõiguste konventsioonis või ELi õiguses. Nii on see 1951. aasta Genfi pagulasseisundi konventsiooniga (1951. aasta Genfi konventsioon), millele viidatakse selge sõnaga Euroopa Liidu toimimise lepingu (ELTL) artiklis 78. Loomulikult on Euroopa riikidele siduvad kõik lepingud, mille osalised nad on. Kohaldatavad rahvusvahelised õigusaktid on loetletud [4. lisas](#).

Käsiraamat koosneb sissejuhatausest, milles selgitatakse lühidalt Euroopa inimõiguste konventsiooni ja ELi õiguse alusel kehtestatud kummagi õigussüsteemi rolli, ja 10 peatükist, milles käsitletakse järgmisi küsimusi:

- juurdepääs territooriumile ja menetlustele;
- ELi suuremahulised infotehnoloogiasüsteemid ja koostalitlusvõime;
- seisund ja seotud dokumendid;
- varjupaigaotsuse tegemine ja väljasaatmist takistavad asjaolud: sisulised küsimused;
- menetlustagatised ja õigusabi varjupaiga- ja tagasisaatmisjuhtumites;
- era- ja perekonnaelu ning õigus abielluda;
- kinnipidamine ja liikumisvabaduse piirangud;
- sunniviisiline tagasisaatmine ja väljasaatmise viis;
- majandus- ja sotsiaalõigused;
- erivajadustega isikud.

Igal peatükil on konkreetne teema; ristviited muudele teemadele ja peatükkidele aitavad kohaldatavat õigusraamistikku paremini mõista. Iga peatüki lõpus on põhipunktid.

Käsiraamat hõlmab ainult õigusakte, mis kehtivad juulis 2020. Lugeja peaks arvestama, et ELi õigusakte muudetakse sageli. Seadusandlikud muudatused, sealhulgas ELi õigusaktide viimased konsolideeritud versioonid, avaldatakse aadressil eur-lex.europa.eu. Näiteks esitas Euroopa Komisjon 2016. aastal Euroopa ühise varjupaigasüsteemi kohta mitu seadusandlikku ettepanekut, et vaadata läbi kõik jaotises „[ELi õigusaktid ja valitud lepingud](#)” loetletud ELi varjupaigaõigust käsitlevad õigusaktid. Need seadusandlikud ettepanekud olid juulis 2020 veel läbivaatamisel.

Käsiraamatu elektroonilises versioonis on hüperlingid mõlema Euroopa kohtu kohtupraktikale ja tsiteeritud ELi õigusaktidele. Hüperlingid ELi õiguse allikatele viivad ülevaatelehtedele aadressil eur-lex.europa.eu, kus lugeja saab avada kohtuasja või õigusakti teksti mis tahes ELi keeles.

1. tabel. Kolmandate riikide kodanike kategooriad ELi õiguses

Isikud, kelle õigused tulenevad ELi vaba liikumise sätetest	ELi liikmesriikide kodanike pereliikmed Ühendkuningriigi kodanikud kuni üleminekuperioodi lõpuni
Isikud, kelle õigused tulenevad rahvusvahelistest lepingutest	Euroopa Majanduspiirkonna (EMP) ja Šveitsi kodanike pereliikmed Türgi kodanikud ja nende pereliikmed ELiga kahe- või mitmepoolseid lepinguid sõlminud kolmandate riikide kodanikud (üle 100 riigi)
Lühi- ja pikaajalised sisserändajad	Kolmanda riigi kodanikust vastuvõtja pereliikmed Pikaajalised elanikud Euroopa Liidus Sinise kaardi omanikud ja nende pereliikmed Lähetatud töötajad Teadlased Äriühingusiseselt üleviidavad töötajad Üliõpilased <i>Au pair</i> 'id Hooajatöötajad Kohaliku piiriliikluse loa omanikud Pikaajalise viisa omanikud

Lühiajalised külastajad	Viisanõudest vabastatud kolmandate riikide kodanikud Viisat vajavad kolmandate riikide kodanikud
Kaitset vajavad isikud	Varjupaigataotlejad Täiendava kaitse saajad Ajutise kaitse saajad Pagulased Inimkaubanduse ohvrid
Ebaseaduslikud rändajad	Riigis elamisloata viibivad kolmandate riikide kodanikud Riigis elamisloata viibivad kolmandate riikide kodanikud, kelle väljasaatmine on edasi lükatud

NB! Kolmanda riigi kodanik võib kuuluda mitmesse kategooriasse.

Allikas: Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (FRA), 2020

Sissejuhatus

Sissejuhatuses selgitatakse lühidalt mõlema sisserännet reguleeriva Euroopa õiguskorra rolli. Viited Euroopa Nõukogu õigussüsteemile on seotud peamiselt Euroopa inimõiguste konventsiooni ja Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktikaga ning asjakohasel juhul Euroopa sotsiaalharta. ELi õigust on käsitletud peamiselt asjakohaste määruste ja direktiivide ning Euroopa Liidu põhiõiguste harta sätete kaudu.

Euroopa Nõukogu

Euroopa Nõukogu moodustati pärast Teist maailmasõda, et ühendada Euroopa riikide jõud õigusriigi, demokraatia ja inimõiguste edendamiseks. Juuli 2020 seisuga kuulub Euroopa Nõukogusse 47 liikmesriiki, sealhulgas kõik ELi liikmesriigid.

1950. aastal võttis Euroopa Nõukogu vastu Euroopa inimõiguste konventsiooni, mille artikli 19 kohaselt loodi Euroopa Inimõiguste Kohus kohtumehhanismiks, mis tagab, et riigid täidavad konventsioonist tulenevaid kohustusi.

Euroopa Inimõiguste Kohus vaatab läbi füüsiliste isikute, füüsiliste isikute rühmade, vabaühenduste või juriidiliste isikute kaebusi konventsiooni väidetavate rikkumiste kohta. Samuti saab kohus vaadata läbi riikidevahelisi kohustasju, mille üks või mitu Euroopa Nõukogu liikmesriiki on algatanud muu liikmesriigi vastu. Euroopa Inimõiguste Kohtule kaebuse esitaja ei pea olema

lepinguosalise riigi kodanik ega seaduslik elanik ⁽²⁾. Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 1 nõutakse, et riigid „tagavad igaühele, kes on nende jurisdiktsiooni all“, konventsioonis määratletud õigused. Teatud erijuhtudel võib jurisdiktsiooni mõiste ulatuda riigi territooriumist kaugemale. Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 1 kohaselt vastutab lepinguosaline oma organite kõigi tegevuste ja igasuguse tegevusetuse eest sõltumata sellest, kas see tegevus või tegevusetus oli riigisisese õiguse tagajärg või vajadus täita rahvusvahelisi juriidilisi kohustusi ⁽³⁾.

Rändeküsimused on loonud Euroopa Inimõiguste Kohtus rohkesti kohtupraktikat. Käesolevas käsiraamatus esitatakse valitud näited. Need on peamiselt seotud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 3 (piinamise ning ebainimliku või alandava kohtlemise ja karistamise keelamine), artikliga 5 (õigus isikuvabadusele ja turvalisusele), artikliga 8 (õigus era- ja perekonnale elu austamisele) ja artikliga 13 (õigus tõhusale õiguskaitsevahendile). Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 13 nõutakse, et riigid tagaksid konventsiooni alusel esitatud kaebuste riigisisese menetlemise.

Subsidiiaarsuse põhimõtte järgi on esmane vastutus tagada Euroopa inimõiguste konventsioonis sätestatud kohustuste täitmine riikidel, jättes viimaseks abinõuks võimaluse pöörduda Euroopa Inimõiguste Kohtu poole. Riikidel on kaalutusruum. Euroopa Inimõiguste Kohus ei asenda sõltumatuid ja erapooletuid riiklikke kohtuid, kui need on asjaolusid hoolikalt uurinud, kohaldades asjakohaseid inimõiguste standardeid kooskõlas Euroopa inimõiguste konventsiooni ja selle kohtupraktikaga, nõuetekohaselt tasakaalustanud hageja isiklikud huvid üldisema avaliku huviga ning jõudnud järeldustele, mis ei olnud „ei meelevaldsed ega ilmselgelt põhjendamatud“ ⁽⁴⁾.

Riikidel on rahvusvaheline kohustus tagada, et nende ametiisikud täidavad Euroopa inimõiguste konventsioonist tulenevaid kohustusi. Praeguseks on kõik Euroopa Nõukogu liikmesriigid konventsiooni oma riigisisesele õigusesse üle

⁽²⁾ Euroopa inimõiguste konventsioonis on ainult mõni säte, mis selge sõnaga nimetab välismaalasi või piirab teatud õigused ainult kodanikele või seaduslikele elanikele (vt näiteks Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõike 1 punkt f; Euroopa inimõiguste konventsiooni protokolli nr 4 artiklid 2, 3 ja 4; Euroopa inimõiguste konventsiooni protokolli nr 7 artikkel 1).

⁽³⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Matthews vs. Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 24833/94, 18. veebruar 1999, punkt 32; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi vs. İrım* [suurkoda], nr 45036/98, 30. juuni 2005, punkt 153.

⁽⁴⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Faruk Rooma Alam vs. Taani* (otsus), nr 33809/15, 6. juuni 2017, punkt 35.

võtnud või jõustanud selle riiklike õigusaktidega, millest tulenevalt peavad nende riikide kohtunikud ja ametiisikud tegutsema kooskõlas konventsiooni sätetega.

1961. aastal võttis Euroopa Nõukogu vastu Euroopa sotsiaalharta (läbi vaadatud 1996. aastal), et tagada sotsiaalsed ja majanduslikud põhiõigused. Juuli 2020 seisuga oli Euroopa Nõukogu 47 liikmesriigist ratifitseerinud Euroopa sotsiaalharta 43 riiki ⁽⁵⁾. Euroopa sotsiaalharta ei ole sätestatud kohut, kuid on sätestatud Euroopa sotsiaalõiguste komitee, mis koosneb sõltumatutest ekspertidest, kes otsustavad riikide õiguse ja tavade vastavuse kahe menetluse raames: aruandlusmenetlus, mille kohaselt esitavad riigid riiklikke aruandeid korrapäraste ajavahemike järel, ning kollektiivkaebuste esitamise menetlus ⁽⁶⁾, mis võimaldab esitada kaebusi organisatsioonidel. Euroopa sotsiaalõiguste komitee võtab vastu järeldused riiklike aruannete kohta ja otsused kollektiivkaebuste kohta. Käsiraamatus on mainitud komitee mõningaid järeldusi ja otsuseid.

Euroopa Liit

EL koosneb 27 liikmesriigist. ELi õigus koosneb lepingutest ja teisestest õigusaktidest. Lepingud, nimelt Euroopa Liidu lepingu (ELi lepingu) ja Euroopa Liidu toimimise lepingu (ELTL) on heaks kiitnud kõik ELi liikmesriigid ning neid nimetatakse ka ELi esmasteks õigusaktideks. ELi määrusi, direktiive ja otsuseid võtavad nimetatud lepingute alusel vastu selleks volitatud ELi institutsioonid; neid õigusakte nimetatakse ka ELi teisesteks õigusaktideks.

EL on välja kasvanud 1950. aastatel asutatud kolmest rahvusvahelisest organisatsioonist, mis tegelesid energia, julgeoleku ja vabakaubandusega; ühiselt nimetati neid Euroopa ühendusteks. Euroopa ühenduste põhieesmärk oli ergutada majandusarengut kaupade, kapitali, inimeste ja teenuste vaba liikumise kaudu. Seega on inimeste vaba liikumine üks ELi põhiaspekte. Esimeses, 1968. aasta määruses töötajate liikumisvabaduse kohta ⁽⁷⁾ tunnustati, et peale

⁽⁵⁾ 1996. aastal läbi vaadatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta on siduv 34 riigile ja 1961. aasta harta 9 riigile. Euroopa sotsiaalharta võimaldab lepinguosalistel allkirjastada ainult konkreetsed sätted, mille suhtes kohaldub teatud miinimum. 3. lisas on ülevaade Euroopa sotsiaalharta sätete kohaldatavusest.

⁽⁶⁾ Kaebusmenetlus on valikuline (erinevalt hindamismenetlusest) ja juuli 2020 seisuga oli selle vastu võtnud 15 riiki, kes on Euroopa sotsiaalharta osalisi riigid.

⁽⁷⁾ Nõukogu 15. oktoobri 1968. aasta määrus (EMÜ) nr 1612/68.

töötajate vaba liikumise õiguse peab neil olema võimalik võtta endaga kaasa pereliikmeid nende kodakondsusest sõltumata. EL on lisaks välja töötanud kaasneva keeruka seadusandliku kogu sotsiaaltoetuste saamise õiguste, sotsiaalabi õiguste liikumise ja tervishoiu kohta ning ka kvalifikatsioonide vastastikuse tunnustamise sätteid. Suur osa eelkõige ELi kodanikele koostatud õigusaktidest kehtivad ka ELi-väliste riikide kodanike eri kategooriatele.

Euroopa Majanduspiirkond (EMP) jõustus 1994. aastal. EMPsse kuuluvate ELi-väliste liikmesriikide, nimelt Islandi, Liechtensteini ja Norra kodanikel on samad vaba liikumise õigused kui ELi kodanikel⁽⁸⁾. Samamoodi, lähtuvalt erilepingust, mis sõlmiti ELiga 21. juunil 1999⁽⁹⁾, on Šveitsi kodanikel õigus ELis liikuda ja sinna elama asuda. Island, Liechtenstein, Norra ja Šveits kuuluvad Euroopa Vabakaubanduse Assotsiatsiooni (EFTA), mis on valitsustevaheline organisatsioon ning asutati vabakaubanduse ja majandusliku lõimumise edendamiseks. EFTA-l on oma institutsioonid, sealhulgas kohus. EFTA kohus on pädev tõlgendama EMP lepingut Islandi, Liechtensteini ja Norra suhtes. Selle ülesehitus sarnaneb Euroopa Liidu Kohtu omale ja tavaliselt järgib see viimase kohtupraktikat.

Ka Türgi kodanikel võib olla ELi õiguse kohaselt eelisseisund. Neil puudub õigus siseneda vabalt ELi territooriumile ja seal liikuda. Samas sõlmiti 1963. aastal Euroopa Ühenduse ja Türgi vahel assotsieerimisleping (Ankara leping) ja 1970. aastal võeti vastu lisaprotokoll (Ankara lepingu lisaprotokoll)⁽¹⁰⁾. See annab neile Türgi kodanikele, kellel lubatakse ELi siseneda töötamiseks või elama asumiseks, teatud eelised ja õiguse jääda ELi ning kaitse väljasaatmise eest. Nad saavad kasu senist olukorda säilitavast Ankara lepingu lisaprotokolli artikli 41 klauslist, mis takistab neile rohkemate piirangute seadmist kui need, mis kehtisid ajal, kui klausel vastuvõtvast liikmesriigis jõustus. EL on sõlminud lepinguid ka mitme muu riigiga (vt 9. peatüki punkt 9.2.6), kuid ükski neist ei ole nii laiapõhjaline kui Ankara leping.

⁽⁸⁾ Euroopa Majanduspiirkonna leping, 2. mai 1992, III osa, inimeste, teenuste ja kapitali vaba liikumine, EÜT 1994 L1/3.

⁽⁹⁾ Euroopa Ühenduse ja selle liikmesriikide ning Šveitsi Konföderatsiooni isikute vaba liikumist käsitlev kokkulepe, allkirjastatud Luxembourgis 21. juunil 1999, jõustunud 1. juunil 2002, EÜT 2002 L 114/6.

⁽¹⁰⁾ Euroopa Ühenduse ja Türgi vaheline assotsieerimisleping (1963), EÜT nr 217, 29. detsember 1964 (Ankara leping), mida täiendati lisaprotokolliga, mis allkirjastati novembris 1970, EÜT 1972 L 293/3.

Pärast Ühendkuningriigi väljaastumist Euroopa Liidust on Ühendkuningriigi kodanikud alates 1. veebruarist 2020 kolmandate riikide kodanikud. Väljaastumislepinguga sätestatakse üleminekuperiood kuni 31. detsembrini 2020, mida võidakse pikendada ja mille jooksul kohaldatakse Ühendkuningriigi suhtes jätkuvalt ELi õigust⁽¹⁾. Kõik käesolevas käsiraamatus kirjeldatud ELi õiguse sätted jäävad Ühendkuningriigi suhtes kehtima kuni üleminekuperioodi lõpuni. Kuni selle ajani koheldakse Ühendkuningriigi kodanikke samamoodi nagu muid ELi kodanikke.

Maastrichti leping jõustus 1993. aastal ja sellega loodi liidu kodakondsus, kuigi see põhineb ELi liikmesriigi kodakondsusel. Selle kontseptsiooniga on laialdaselt toetatud kodanike ja nende mis tahes kodakondsusega pereliikmete liikumisvabadust.

1985. aastal allkirjastati Schengeni leping, mis viis lepinguosaliste ELi liikmesriikide sisepiirikontrolli kaotamiseni. 1995. aastaks oli kehtestatud keerukas välispiiride kontrolli kohaldamise süsteem, millega reguleeritakse pääsu Schengeni alale. 1997. aastal sai Schengeni süsteem, mida siiani reguleeriti valitsustevahelisel tasandil, ELi õiguskorra osaks. Piirihalduse eeskirjad muutuvad ja arenevad Schengeni piirieskirjade kontekstis (määrus (EL) 2016/399). 2004. aastal asutas EL Frontexi (alates 2016. aastast ametliku nimetusega Euroopa Piiri- ja Rannikuvalve Amet), et abistada ELi liikmesriike liidu välispiiride haldamisel.

Alates 1957. aasta Rooma lepingust on lepingute järjestikused muudatused laiendanud Euroopa ühenduste, nüüdse ELi pädevust rändeküsimustes; Amsterdami lepinguga anti ELile uued volitused piiride, sisserände ja varjupaiga, sealhulgas viisade ja tagasisaatmise valdkonnas. See protsess kulmineerus Lisaboni lepinguga, millega anti ELile uued volitused kolmandate riikide kodanike lõimumise valdkonnas.

Selle taustal on edasi arenenud ELi varjupaigaõigustik, valitsustevahelised lepingud, määrused ja direktiivid, mis reguleerivad peaaegu kogu varjupaigavaldkonda ELis. Kõigile ELi liikmesriikidele ei ole varjupaigaõigustiku kõik osad siduvad (vt 1. lisa).

(1) Suurbritannia ja Põhja-Iiri Ühendkuningriigi Euroopa Liidust ja Euroopa Aatomienergiaühendusest väljaastumise leping, ELT 2020 L 29/7, artiklid 126–127.

Viimastel aastakümnetel on EL võtnud vastu õigusakte, mis käsitlevad teatud kategooriate isikute siserännet ELi, ning samuti eeskirju liidus seaduslikult elavate kolmandate riikide kodanike kohta (vt 1. lisa).

ELi aluslepingute kohaselt asutas EL enda kohtu, mida nimetati kuni Lissaboni lepingu jõustumiseni detsembris 2009 Euroopa Kohtuks; seejärel nimetati see ümber Euroopa Liidu Kohtuks⁽¹²⁾. Euroopa Liidu Kohtule on antud mitmeid volitusi. Ühelt poolt on kohtul õigus otsustada ELi õigusaktide kehtivuse üle ja ELi institutsioonide tegematajätmistele üle ELi ja asjakohase rahvusvahelise õiguse alusel ning otsustada ELi õiguse rikkumiste üle liikmesriikides. Teisalt on Euroopa Liidu Kohtul ainupädevus tagada ELi õiguse õige ja ühtne kohaldamine ning tõlgendamine kõigis ELi liikmesriikides. ELTLi artikli 263 neljanda lõigu kohaselt on üksikisikute juurdepääs Euroopa Liidu Kohtule suhteliselt piiratud⁽¹³⁾.

Individuaalsed kaebused ELi õiguse tõlgendamise või kehtivuse kohta võib siiski alati esitada liikmesriigi kohtusse. ELi liikmesriikide kohtuasutustele on usaldatud vastutus tagada ELi õiguse nõuetekohane kohaldamine ja jõustamine riigisiseses õigussüsteemis, tuginedes lojaalse koostöö kohustusele ja põhimõtetele, mis reguleerivad ELi õiguse tõhusust riigi tasandil. Lisaks nõutakse vastavalt Euroopa Kohtu otsustele kohtuasjas *Francovich*⁽¹⁴⁾, et ELi liikmesriigid võimaldaksid teatud tingimustel kahjutasu, sealhulgas hüvitist neile, kes on kannatanud selle tagajärjel, et liikmesriik ei täida ELi õigust. Kui ELi sätte tõlgendamise või kehtivusega on kahtlusi, võib liikmesriigi kohus paluda – ja teatud juhtudel peab paluma⁽¹⁵⁾ – Euroopa Liidu Kohtult suuniseid eelotsuse

⁽¹²⁾ Käsiraamatus viidatakse seoses enne detsembrit 2009 tehtud otsustega Euroopa Kohtule ning seoses alates detsembrist 2009 tehtud otsustega Euroopa Liidu Kohtule.

⁽¹³⁾ Nii oli see näiteks Euroopa Kohtu liidetud kohtuasjades C-402/05 P ja C-415/05 P, *Kadi ja Al Barakaat International Foundation vs. Euroopa Liidu Nõukogu ja Euroopa Ühenduste Komisjon* [suurkoda], 3. september 2008; samuti kohtuasjas Euroopa Liidu Kohus, C-274/12 P, *Telefonica SA vs. Euroopa Komisjon* [suurkoda], 19. detsember 2013.

⁽¹⁴⁾ Euroopa Kohus, liidetud kohtuasjad C-6/90 ja C-9/90, *Francovich ja Bonifazi jt vs. Itaalia Vabariik*, 19. november 1991; Euroopa Kohus, C-479/93, *Andrea Francovich vs. Itaalia Vabariik*, 9. november 1995.

⁽¹⁵⁾ Vastavalt ELTLi artikli 267 kolmandale lõigule tekib see kohustus alati kohtu korral, mille otsuste peale ei saa riigisisese õiguse järgi edasi kaevata, ja see kehtib ka muude kohtute korral, kui eelotsus käsitleb ELi sätte kehtivust ja on põhjust uskuda, et vaidlustamine on hästi põhjendatud (vt nt Euroopa Kohus, C-314/85, *Foto-Frost vs. Hauptzollamt Lübeck-Ost*, 22. oktoober 1987).

taotluse menetlusega vastavalt ELTLi artiklile 267. Vabaduse, turvalisuse ja õigluse valdkonnas loodi eelotsuse kiirmenetlus, et tagada kiire otsustamine kinnipeetava isikuga seotud kohtuasjas, mida menetleb riigisisene kohus ⁽¹⁶⁾.

Euroopa Liidu põhiõiguste harta

Euroopa Ühenduste aluslepingutes puudusid viited inimõigustele ja nende kaitsele. Samas esitati Euroopa Kohtule kohtuasju, mis käsitlesid väidetavaid inimõiguste rikkumisi valdkondades, mis kuuluvad ELi õiguse kohaldamisalasse, töötas Euroopa Kohus välja uue meetodi, et tagada inimeste kaitse, lisades põhiõigused Euroopa õiguse üldpõhimõtete hulka. Euroopa Kohtu hinnangul kajastavad need üldpõhimõtted inimõiguste kaitse sisu, mis on sätestatud riikide põhiseadustes ja inimõiguste lepingutes, eelkõige Euroopa inimõiguste konventsioonis. Euroopa Kohus märkis, et tagab ELi õiguse vastavuse neile põhimõtetele ⁽¹⁷⁾.

Tunnistades, et tema poliitikad võivad mõjutada inimõigusi, ja selleks, et lähendada kodanikke ELile, kuulutas EL 2000. aastal välja Euroopa Liidu põhiõiguste harta. Harta sisaldab inimõiguste loetelu, mille aluseks on õigused ELi liikmesriikide põhiseadustes, Euroopa inimõiguste konventsioonis, Euroopa sotsiaalhartas ja rahvusvahelistes inimõiguste lepingutes, nt Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (ÜRO) lapse õiguste konventsioonis. 2000. aastal välja kuulutatud harta oli üksnes deklaratsioon ega olnud õiguslikult siduv. Euroopa Komisjon – peamine ELi õigusaktide kohta ettepanekuid tegev organ – teatas peagi, et tagab seadusandlike ettepanekute vastavuse hartale.

Lissaboni leping muutis jõustumisel 1. detsembril 2009 ELi harta staatust, muutes selle õiguslikult siduvaks ja andes sellele aluslepingutega samaväärse õigusjõu. Lisaks ELi institutsioonidele on ka ELi liikmesriigid kohustatud hartat järgima „liidu õiguse kohaldamise korral“ (harta artikli 51 lõige 1).

⁽¹⁶⁾ Vt Euroopa Liidu Kohtu põhikiri, protokoll nr 3, artikkel 23a ja Euroopa Kohtu kodukord, artiklid 107–114. Parem ülevaade kohtuasjadest, mis võidakse lahendada eelotsuse kiirmenetlusega: vt Euroopa Liidu Kohus, „Soovitused liikmesriikide kohtutele eelotsuse taotlemiseks“ (2018/C 257/01), 20. juuli 2018, punkt 33: „...võib liikmesriigi kohus eelotsuse kiirmenetluse taotluse esitamist kaaluda näiteks ELTL artikli 267 neljandas lõigus sätestatud juhul, kui isik on kinni peetud või kui temalt on võetud vabadus ja tema õigusliku olukorra hindamisel on eelotsuse küsimusele antav vastus määrava tähtsusega, või kui vaidlus puudutab vanema õigusi või [...] lapse hooldusõigust ja selle kohtu pädevus, kelle poole liidu õiguse alusel pöörduki, sõltub eelotsuse küsimusele antavast vastusest“.

⁽¹⁷⁾ Euroopa Kohus, kohtuasi 44/79, *Liselotte Hauer vs. Land Rheinland-Pfalz*, 13. detsember 1979, punkt 15.

Vastu on võetud protokoll, milles tõlgendatakse hartat seoses Poola ja Ühendkuningriigiga ⁽¹⁸⁾. 2011. aastal otsustas Euroopa Liidu Kohtus rände kohtuasjas, et protokollil põhieesmärk on piirata harta kohaldamist sotsiaalõiguste valdkonnas. Lisaks oli kohus arvamusel, et protokoll ei mõjuta ELi varjupaigaõiguse rakendamist ⁽¹⁹⁾.

ELi harta artikkel 18 sisaldab – esimest korda Euroopa tasandil – varjupaigaõigust. Artikli 18 kohaselt on see kvalifitseeritud õigus: „Varjupaigaõigus tagatakse [...] Genfi konventsiooni [...] ning Euroopa Liidu lepingu ja Euroopa Liidu toimimise lepingu [...] kohaselt.“ Harta artikkel 19 sisaldab keeldu saata inimene tagasi riiki, kus teda tõsiselt ohustab surmanuhtlus, piinamine või muu ebainimlik või alandav kohtlemine või karistus (tagasi- ja väljasaatmise lubamatuse põhimõte) ning ka kollektiivse väljasaatmise keeldu.

Lisaks näivad muud harta sätted üksikisikutele antava kaitse kohta olevat rände kontekstis asjakohased. Harta artikkel 47 sätestab autonoomse õiguse tõhusale õiguskaitsevahendile ja õiglase kohtuliku arutamise põhimõtted. Artikkel 47 sätestab kohtuliku kontrolli põhimõtte ja nõuab läbivaatamist kohtu poolt. Sellega tagatakse laiem kaitse kui Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 13, mis tagab õiguse tõhusale õiguskaitsevahendile riigivõimude ees, mis ei pruugi olla kohtuasutus. Lisaks sätestatakse ELi põhiõiguste harta artiklis 52, et harta sätetega tagatud minimaalne kaitse on Euroopa inimõiguste konventsioonis sätestatud kaitse; EL võib siiski Euroopa Inimõiguste Kohtu sätestatud õigusi tõlgendada laiemalt.

Euroopa Liidu ühinemine Euroopa inimõiguste konventsiooniga

ELi õigus ja Euroopa inimõiguste konventsioon on tihedalt seotud. Euroopa Liidu Kohus lähtub tihti sisuliselt Euroopa inimõiguste konventsioonist, kui otsustab inimõiguste kaitse kohaldamisala üle ELi õiguses. ELi harta kajastab õigusi, mis on sätestatud Euroopa inimõiguste konventsioonis, kuid ei piirdu nendega. Seega on ELi õigus suures osas arenenud paralleelselt Euroopa

⁽¹⁸⁾ Euroopa Liidu toimimise lepingu protokoll nr 30 Euroopa Liidu põhiõiguste harta kohaldamise kohta Poola ja Ühendkuningriigi suhtes (ELT C 2008 115/313).

⁽¹⁹⁾ Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-411/10 ja C-493/10, *N.S. vs. Secretary of State for the Home Department ja M.E. jt vs. Refugee Applications Commissioner and Minister for Justice, Equality and Law Reform* [suurkoda], 21. detsember 2011.

inimõiguste konventsiooniga, kuigi EL ei ole veel Euroopa inimõiguste konventsiooni osaline. Praeguse õiguse kohaselt ei ole inimestel, kes soovivad esitada kaebuse ELi ja selle suutmatuse peale inimõiguste tagamisel, siiski veel õigust esitada Euroopa Inimõiguste Kohtule kaebust ELi vastu. Teatud tingimustel võib olla võimalik kaevata ELi peale kaudselt, esitades hagi ühe või mitme liikmesriigi vastu Euroopa Inimõiguste Kohtule ⁽²⁰⁾.

Lissaboni lepingus on säte, millega volitatakse ELi ühinema Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga iseseisva lepinguosalisena (ELi lepingu artikli 6 lõige 2). Euroopa inimõiguste konventsiooni protokolliga nr 14 ⁽²¹⁾ muudetakse konventsiooni nii, et ühinemine oleks võimalik. Ei ole veel selge, mis on selle mõju praktikas, ja eelkõige, kuidas see mõjub Euroopa Liidu Kohtu ja Euroopa Inimõiguste Kohtu vahelisi suhteid tulevikus. ELi liitumine Euroopa inimõiguste konventsiooniga parendab tõenäoliselt õiguskaitses kättesaadavust inimestele, kes leiavad, et EL ei ole taganud nende inimõigusi.

ELi ühinemist Euroopa inimõiguste konventsiooniga käsitleva lepingu eelnõu läbirääkimised algasid 2010. aastal. Ühinemislepingu eelnõu koosneb ELi Euroopa inimõiguste konventsiooniga ühinemiseks vajalike tekstide paketist. See sisaldab sätteid, mis käsitlevad ühinemise ulatust, vajalikke kohandusi Euroopa inimõiguste konventsiooni tekstis ja süsteemis, ELi osalemist Euroopa Nõukogu organites ja tema hääleõigust ministrite komitees. Euroopa Liidu Kohtu arvamuses 2/13 ⁽²²⁾ ELi ühinemist Euroopa inimõiguste konventsiooniga käsitleva lepingu eelnõu kohta otsustas kohus, et lepingu eelnõu on vastuolus ELi aluslepingutega. Jätkuvad ELi Euroopa inimõiguste konventsiooniga liitumise läbirääkimised, kuid need võivad kesta mitu aastat.

⁽²⁰⁾ Üksikasjalik teave Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika kohta selles keerukas valdkonnas: vt eelkõige Euroopa Inimõiguste Kohus, *Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi vs. Iirimaa* [suurkoda], nr 45036/98, 30. juuni 2005; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Avotiņš vs. Latvia* [suurkoda], nr 17502/07, 23. mai 2016.

⁽²¹⁾ Euroopa Nõukogu, *inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni protokoll nr 14*, millega muudetakse konventsiooni kontrollisüsteemi, 2004, CETS nr 194.

⁽²²⁾ Euroopa Liidu Kohus, *Arvamus 2/13*, 18. detsember 2014.

Põhipunktid

- Sisserännet Euroopasse ja Euroopas reguleeritakse riigisisese õiguse, ELi õiguse, Euroopa inimõiguste konventsiooni, Euroopa sotsiaalharta ja Euroopa riikide võetud muude rahvusvaheliste kohustuste kombinatsiooni abil.
- Euroopa inimõiguste konventsiooni rikkuvate ametiasutuste tegevuse või tegevusetuse kohta võib esitada kaebuse Euroopa Nõukogu iga 47 liikmesriigi vastu. Nende seas on kõik 27 ELi liikmesriiki. Euroopa inimõiguste konventsiooniga kaitstakse kõiki, kes kuuluvad selle 47 lepinguosalise riigi kohtuallususse, sõltumata kodakondsusest või elanikustaatusest.
- Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 13 nõutakse, et riigid tagaksid konventsiooni alusel esitatud kaebuste riigisisese menetluse. Subsidiaarsuse põhimõtte kohaselt, nagu seda mõistetakse Euroopa inimõiguste konventsiooni kontekstis, on riikidel esmane vastutus tagada Euroopa inimõiguste konventsioonis sätestatud kohustuste täitmine, jättes viimaseks abivahendiks võimaluse pöörduda Euroopa Inimõiguste Kohtu poole.
- Kaebuse ELi liikmesriigi tegevuse või tegevusetuse vastu, millega rikutakse ELi õigust, võib esitada liikmesriigi kohtule, kes on kohustatud tagama, et ELi õigust kohaldatakse nõuetekohaselt, ning kohtuasi võidakse edasi anda – ja mõnel juhul peab selle edasi andma – Euroopa Liidu Kohtule eelotsuse saamiseks asjaomase ELi sätte tõlgendamise või kehtivuse kohta.

1

Juurdepäas territooriumile ja menetlustele

EL	Teemad	Euroopa Nõukogu
Konventsioon, millega rakendatakse 1985. aasta Schengeni lepingut, 19 juuni 1990 Viisanimekirja määrus (määrus (EL) 2018/1806) Viisaeeskiri (määrus (EÜ) nr 810/2009) VISi määrus (määrus (EÜ) nr 767/2008)	Schengeni viisarežiim	
Veoettevõtjate karistuste direktiiv (2001/51/EÜ) Kaasaaitamise direktiiv (2002/90/EÜ)	Ebaseadusliku piiriületamise ennetamine	
SIS – piirikontrolli määrus (määrus (EL) 2018/1861) SIS – tagasisaatmise määrus (määrus (EL) 2018/1860) Tagasisaatmisdirektiiv (2008/115/EÜ), artikkel 11	Schengeni hoiatusteated ja sisenemiskeelud	Euroopa inimõiguste konventsioon, protokoll nr 4 artikkel 2 (liikumisvabadus)
Schengeni piirieskirjad (määrus (EL) 2016/399)	Piirikontroll	
Schengeni piirieskirjad (määrus (EL) 2016/399), III jaotis	Sisepiirid	

EL	Teemad	Euroopa Nõukogu
Tagasisaatmisdirektiiv (2008/115/EÜ), artikli 4 lõige 4	Transiiditsoonid	Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Amuur vs. Prantsusmaa</i> , nr 19776/92, 1996, ja <i>Z.A. jt vs. Venemaa</i> , nr 61411/15 ja 3 muud, 2017 (transiiditsoonis kinnipidamine leiti olevat vabaduse võtmine) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Ilias ja Ahmed vs. Hungary</i> [suurkoda], nr 47287/15, 2019 (riikidel on jurisdiktsioon transiiditsoonide üle maismaapiiridel)
Kohaliku piiriliikluse määrus (määrus (EÜ) nr 1931/2006)	Kohalik piiriliiklus	
Eli harta, artikkel 18 (varjupaigaõigus) ja artikkel 19 (kaitse tagasisaatmise, väljasaatmise või väljaandmise korral) Varjupaigamenetluste direktiiv (2013/32/EL)	Varjupaigataotlejad	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 3 (piinamise keelamine)
Schengeni piirieskirjad (määrus (EL) 2016/399), artiklid 4 ja 13 Merepiiride määrus (määrus (EL) nr 656/2014), artikkel 10	Tagasisuunamised ja tagasitõrjumised merel	
Eli harta, artikkel 47 (õigus tõhusale õiguskaitsevahendile ja õiglasele kohtulikule arutamisele) Varjupaigamenetluste direktiiv (2013/32/EL) Schengeni piirieskirjad (määrus (EL) 2016/399), artikli 14 lõige 3 SIS – piirikontrolli määrus (määrus (EL) 2018/1861), artikkel 54 Viisaeskiri (määrus (EÜ) nr 810/2009), artikli 32 lõige 3 ja artikli 34 lõige 7	Õiguskaitsevahendid	Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Hirsi Jamaa jt vs. Itaalia</i> [suurkoda], nr 27765/09, 2012 (kollektiivne väljasaatmine avamerel) Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 13 (õigus tõhusale õiguskaitsevahendile)

Sissejuhatus

Siin peatükis on ülevaade režiimidest, mida kohaldatakse isikute suhtes, kes soovivad siseneda Euroopa riigi territooriumile. Lisaks antakse ülevaade põhimõtetest, mida riigid peavad järgima vastavalt Euroopa inimõiguste konventsioonile ja ELi õigusele, kui kehtestavad territooriumile pääsemiseks tingimusi või teostavad piirihaldustoiminguid.

Reeglina on riikidel suveräänne õigus kontrollida muude riikide kodanike sisenemist oma territooriumile ja seal viibimist. Nii ELi õiguse kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooniga kehtestatakse sellele suveräänsusele teatud piirid. Kodanikel on õigus siseneda oma riiki ja ELi kodanikel on ELi õiguses üldine õigus siseneda muusse ELi liikmesriiki. Lisaks, nagu selgitame järgmistes lõikudes, keelatakse nii ELi õiguse kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooniga suunata inimesi piirilt tagasi ja saata nad tagasi riikidesse, kus neid ähvardab tagakiusamine või muu tõsine oht (tagasi- ja väljasaatmise lubamatuse põhimõte).

ELi õiguses on olemas ühisreeglid ELi liikmesriikidele seoses lühiajaliste viisade väljaandmise ja piirikontrolli rakendamisega. EL on kehtestanud ka eeskirjad, millega takistatakse ebaseaduslikku sisenemist. Euroopa Piiri- ja Rannikuvalve Amet (Frontex) toetab ELi liikmesriike ELi välispiiride haldamisel ⁽²³⁾. Amet pakub tehnilist ja tegevustuge ühisoperatsioonide kaudu, piirivalve kiirreageerimisoperatsioonide kaudu maismaa-, õhu- või merepiiridel ning ekspertide saatmisega rändehalduse tugirühmadesse, mis lähetatakse ebaseaduslikkuse rändeprobleemidega ELi liikmesriikidesse. Euroopa piiride valvamise süsteem EUROSUR toimib teabevahetussüsteemina ELi liikmesriikide ja Frontexi vahel. 2027. aastaks on Frontexil 10 000 operatiivtöötajast koosnev alaline korpus, et toetada ELi liikmesriike piirikontrolli ja tagasisaatmisega seotud ülesannete täitmisel. Ühisoperatsiooni või piirivalve kiirreageerimisoperatsiooni raames tegutsedes vastutavad ELi liikmesriigid oma tegevuse ja tegevusetuse eest.

Nagu illustreerib 1. joonis, kehtib Schengeni õigustik enamiku ELi liikmesriikide suhtes. See kehtestab välispiirikontrolli ühtse süsteemi ja võimaldab inimestel Schengeni alal vabalt piire ületada. Kõik ELi liikmesriigid ei ole Schengeni alaga liitunud ning Schengeni süsteem ulatub ELi piiridest kaugemale, hõlmates Islandit, Liechtensteini, Norrat ja Šveitsi. [Schengeni piirieskirjade](#) (määrus

⁽²³⁾ Määrus (EL) 2019/1896, mis käsitleb Euroopa piiri- ja rannikuvalvet ning millega tunnistatakse kehtetuks määrused (EL) nr 1052/2013 ning (EL) 2016/1624, ELT 2019 L 295/1.

(EL) 2016/399) artikliga 6 keelatakse Schengeni piirieskirjade rakendamine viisil, mida võib pidada tagasi- või väljasaatmiseks või ebaseaduslikuks diskrimineerimiseks.

Euroopa inimõiguste konventsiooni põhjal on riikidel õigus vastavalt väljakujunenud rahvusvahelisele õigusele ja lepingujärgsetele kohustustele (sh Euroopa inimõiguste konventsioonile) kontrollida mittekodanike riiki sisenemist, riigis elamist ja riigist väljasaatmist. Euroopa inimõiguste konventsioonis on mittekodanike juurdepääs territooriumile selge sõnaga reguleerimata, samuti ei öelda selles, kes peaks saama viisa. Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktika üksnes piirab mõneti riikide õigust saata inimene piirilt tagasi, näiteks kui see oleks tagasi- või väljasaatmine. Kohtupraktikas võidakse teatud asjaoludel nõuda, et riik lubaks isikul riiki siseneda, kui see on eeltingimus, et ta saaks kasutada teatud konventsioonijärgseid õigusi, eelkõige õigust perekonnaelule ⁽²⁴⁾.

1.1. Schengeni viisarežiim

ELi kodanikel ja Schengeni ala riikide kodanikel ning nende pereliikmetel on õigus siseneda ELi liikmesriikide territooriumile ilma eelneva loata, kui nad vastavad Schengeni piirieskirjade tingimustele (artikkel 6). Neid võib mitte lubada üle piiri ainult avaliku korra, avaliku julgeoleku ja rahvatervisega seotud alustel.

ELi õiguses on **viisanimekirja määruse** (määrus (EL) 2018/1806, vt ka muudatused) 1. lisas loetletud riikide kodanikel õigus siseneda ELi territooriumile enne sisenemist antud viisaga. Määruse lisa muudetakse korrapäraselt. Euroopa Komisjoni veebilehel on Schengeni ala ajakohane kaart koos viisanõuetega ⁽²⁵⁾. ELi liikmesriigid ei saa kehtestada viisanõuet nende Türgi kodanike kategooriatele, kellele ei kehtinud viisanõue ajal, kui jõustus Ankara lepingu 1970. aasta lisaprotokollis sisalduv senist olukorda säilitav säte ⁽²⁶⁾.

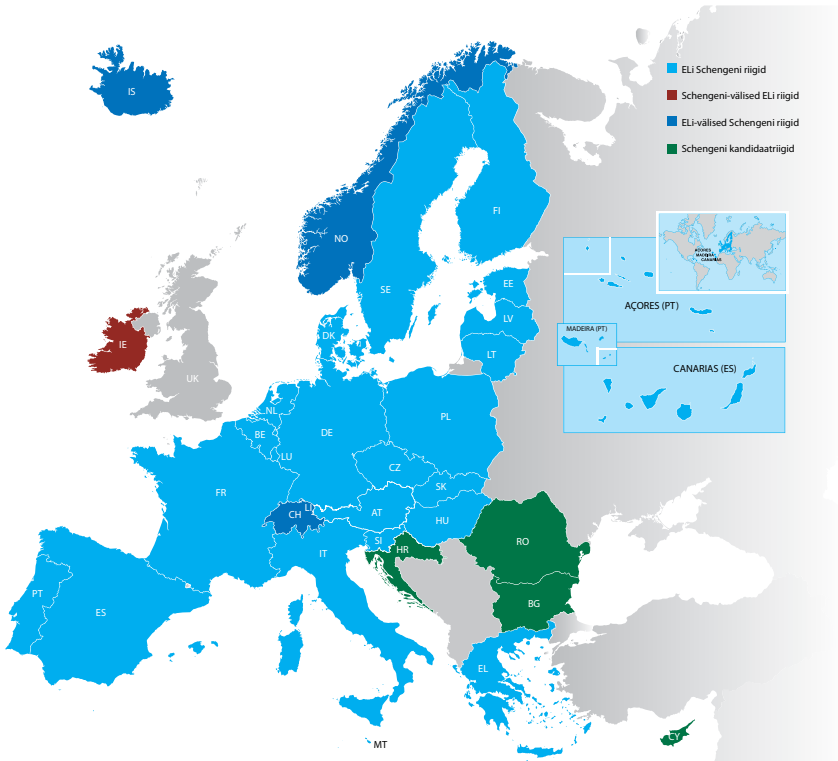
⁽²⁴⁾ Lisateave: vt Euroopa Inimõiguste Kohus, *Abdulaziz, Cabales ja Balkandali vs. Ühendkuningriik*, nr-d 9214/80, 9473/81 ja 9474/81, 28. mai 1985, punktid 82–83.

⁽²⁵⁾ Euroopa Komisjon, *ränne ja siseasjad, viisapolitika*.

⁽²⁶⁾ Ankara lepingu lisaprotokoll, EÜT 1972 L 293/3, artikkel 41.

Lühiajalise viisa taotlejate isikuteavet säilitatakse viisainfosüsteemis (VISi määrus, (EÜ) nr 767/2008, mida on viimati muudetud määrusega (EL) 2019/817) – see on ELi IT-kesksüsteem, mis ühendab konsulaate ja piiripunkte.

Joonis 1. Schengeni ala

Allikas: Euroopa Komisjon, rände ja siseasjade peadirektoraat, 2020

Schengeni ala riikide külastamisel kuni 90 päevaks mis tahes 180-päevase ajavahemiku jooksul kohaldatakse viisaeeskirja (määrus (EÜ) nr 810/2009, mida on viimati muudetud määrusega (EL) 2019/1155). Seevastu pikaajalised viisad, mille pikim kehtivusaeg on määruse (EL) nr 265/2010 kohaselt 1 aasta, kuuluvad eelkõige riikide endi vastutusalasse. Kodanikud, kes on viisanimekirja määruse (määrus (EL) 2018/1806) alusel viisanõudest vabastatud, võivad

vajada enne külastamist viisat, kui nad tulevad riiki muul eesmärgil kui lühikülastus. Kõik viisad peab hankima enne reisi algust. Sellest nõudest on vabastatud ainult teatud kolmandate riikide kodanike kategooriad.

Näide: kohtuasjas *Koushkaki* (27) otsustas Euroopa Liidu Kohus, et liikmesriigi ametiasutused ei saa keelduda Schengeni viisa väljastamisest taotlejale, v.a viisaeeskirjas loetletud keeldumisaluse korral. Riikide ametiasutustel on selle hindamiseks siiski laialdane kaalutusõigus. Viisa andmisest tuleb keelduda, kui on põhjendatud kahtlusi, et taotleja ei kavatse lahkuda liikmesriigi territooriumilt enne viisa aegumist. Et leida, kas seoses selle kavatsusega on olemas põhjendatud kahtlus, peavad pädevad ametiasutused viisataotluse eraldi läbi vaatama, arvestades üldolukorda taotleja elukohariigis ja taotleja isikuomadusi, muu hulgas tema perekonna-, sotsiaalset ja majandusolukorda, kas ta on varem seaduslikult või ebaseaduslikult viibinud mõnes liikmesriigis ning mis on tema sidemed elukohariigis ja liikmesriikides.

Näide: kohtuasjas *X. ja X.* (28) sõitis Süüria paar ja nende kolm last Beirutis (Liibanon) asuvasse Belgia saatkonda ning taotles piiratud territoriaalse kehtivusega viisat viisaeeskirja artikli 25 lõike 1 punkti a alusel. Taotlus lükati tagasi, sest hagejad kavatsesid viibida Belgias kauem kui 90 päeva ja taotleda seal varjupaika. Euroopa Liidu Kohus otsustas, et kuigi hagejad esitasid ametlikult viisataotluse, ei ole nende taotlus viisaeeskirja kohaldamisalal. Kohus märkis, et kooskõlas varjupaigamenetluste direktiiviga (2013/32/EL) tuleb rahvusvahelise kaitse taotlused esitada ELi liikmesriikide territooriumil. Sellise olukorra lubamine käesolevas asjas tähendaks, et kolmandate riikide kodanikel lubatakse esitada viisataotlusi rahvusvahelise kaitse taotlemiseks. Lisaks märkis kohus, et kohtuasi kuulub riigisisese õiguse kohaldamisalasse, sest ELi toimimise lepingu artikli 79 lõike 2 punkti a alusel ei ole vastu võetud ühtki liidu meedet seoses humanitaarkaaluksel väljastatavate pikaajaliste viisade ja elamislubadega.

Viisaeeskirja artikli 32 lõike 3 kohaselt saab keelduva viisaotsuse vaidlustada.

(27) Euroopa Liidu Kohus, C-84/12, *Rahmanian Koushkaki vs. Bundesrepublik Deutschland* [suurkoda], 19. detsember 2013.

(28) Euroopa Liidu Kohus, C-638/16 PPU, *X. ja X. vs. Belgia* [suurkoda], 7. märts 2017. Sarnases kohtuasjas otsustas Euroopa Inimõiguste Kohus, et Euroopa inimõiguste konventsiooni ei kohaldata viisataotluste suhtes, mis esitatakse lepinguosaliste saatkondadele ja konsulaatidele (*M.N. jt vs. Belgia* [suurkoda], nr 3599/18, 5. mai 2020).

Näide: kohtuasjas *El Hassani* ⁽²⁹⁾ käsitles Euroopa Liidu Kohus Maroko kodaniku juhtumit, kes esitas Schengeni viisataotluse, et külastada oma abikaasat ja poega, kes on Poola kodanikud. Taotlus ja seejärel esitatud läbivaatamistaotlus lükati tagasi, sest puudus kindlus, kas taotleja kavatses Poolast lahkuda enne viisa kehtivusaja lõppu. Euroopa Liidu Kohus otsustas, et viisaeeskirja artikli 32 lõiget 3 õiguskaitsevahendite kohta peab tõlgendama nii, et see kohustab ELi liikmesriike sätestama viisa andmisest keeldumise otsuste edasikaebamise menetluse, mille menetlusnormid kuuluvad ELi liikmesriikide riigisisese õiguse valdkonda. Kohus märkis, et need menetlused peavad hõlmama kohtulikku kontrolli.

Schengeni lepingu rakendamise konventsiooni ⁽³⁰⁾ artikli 19 kohaselt võivad kolmandate riikide kodanikud, kellel on ühtne viisa, vabalt liikuda kogu Schengeni alal oma viisa kehtivusaja jooksul, kuni nad vastavad oma viisaga seotud sisenemisnõuetele. Artikli 21 kohaselt võib elamisloa koos reisidokumendiga teatud tingimustel asendada viisat. [Määrusega \(EÜ\) nr 1030/2002](#) (viimati muudetud [määrusega \(EL\) 2017/1954](#)) sätestatakse ühtne elamisloavorm. Välismaalased, kelle suhtes ei kohaldata viisanõuet, võivad Schengeni alal vabalt liikuda kuni 90 päeva mis tahes 180-päevase ajavahemiku jooksul, kui nad vastavad Schengeni piirieskirjades sätestatud sisenemisnõuetele ⁽³¹⁾.

1.2. Ebaseadusliku piiriületamise ennetamine

ELi õiguses nõutakse [Schengeni piirieskirjades](#), et ELi välispiire ületataks ainult määratud piiripunktides. ELi liikmesriigid peavad kehtestama tõhusa piirivalvesüsteemi, et ennetada ebaseaduslikku piiriületamist, järgides samas täielikult põhiõigusi (Schengeni piirieskirjade artiklid 4 ja 13) (vt ka punktid 1.8 ja 10.2).

⁽²⁹⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-403/16, *Soufiane El Hassani vs. Minister Spraw Zagranicznych*, 13. detsember 2017.

⁽³⁰⁾ 14. juunil 1985 Beneluxi Majandusliidu riikide, Saksamaa Liitvabariigi ja Prantsuse Vabariigi valitsuste vahel nende ühispiiridel kontrolli järkjärgulise kaotamise kohta sõlmitud Schengeni lepingu rakendamise konventsioon, EÜT 2000 L 249/19.

⁽³¹⁾ Kooskõlas [määrusega \(EL\) 2018/1240](#) on viisanõudest vabastatud reisijatel alates 2021. aastast vaja kehtivat Euroopa reisiluba.

On võetud seadusandlikke meetmeid, et ennetada ebaseaduslikku juurdepääsu ELi territooriumile. [Veoettevõtjate karistuste direktiivis](#) (2001/51/EÜ) sätestatakse karistused veoettevõtjatele, näiteks lennuettevõtjatele, kes veavad dokumentideta rändajaid ELi.

[Kaasaaitamise direktiivis](#) (2002/90/EÜ) määratletakse ebaseaduslik piiriületamine, läbisõit ja riigis elamine ning karistused isikutele, kes aitavad sellistele rikkumistele kaasa. Karistused peavad olema tõhusad, proportsionaalsed ja hoiatavad (artikkel 3). ELi liikmesriigid võivad otsustada mitte karistada humanitaarabi eest, kuid nad ei ole seda kohustatud tegema (artikli 1 lõige 2).

1.3. Sisenemiskeelud ja Schengeni hoiatused

Sisenemiskeeluga keelatakse inimesel siseneda riiki, kust ta on välja saadetud. Keeld kehtib tavaliselt teatud aja jooksul ning sellega tagatakse, et ohtlikuks või mittesoovitavaks peetud isikutele ei anta viisat ega lubata neil muul viisil territooriumile siseneda.

ELi õiguses kantakse sisenemiskeelud andmebaasi, mida nimetatakse Schengeni infosüsteemiks (SIS), millele on juurdepääs muude Schengeni riikide ametiasutustel ja millest nad saavad hankida teavet. See on tegelikkuses ainus võimalik viis, kuidas sisenemiskeelu kehtestanud riik saab tagada, et keelu saanud kolmanda riigi kodanik ei naase tema territooriumile, sisenedes Schengeni alale muu Schengeni riigi kaudu ja liikudes seejärel vabalt ilma piirikontrolli läbimata. [SIS – piirikontrolli määruse](#) (EL) 2018/1861 artiklis 24 on loetletud kaks olukorda, kus liikmesriik peab sisestama SISI hoiatusteate riiki sisenemise ja riigis viibimise keelu kohta. Esimene juhtum käsitleb hoiatusteateid kolmanda riigi kodanike kohta, kelle osas liikmesriik on pärast individuaalset hindamist teinud kohtu- või haldusotsuse, milles järeldatakse, et isiku viibimine liikmesriigi territooriumil ohustab avalikku korda, avalikku julgeolekut või riiklikku julgeolekut. Teine olukord on seotud isikutega, kelle suhtes on tehtud tagasisaatmisotsus. Määruse artikli 54 kohaselt võib sisenemiskeelu vaidlustada.

Näide: kohtuasjas *M. ja Mme Forabosco* tühistas Prantsusmaa kõrgeima halduskohtuna tegutsev riiginõukogu (*Conseil d'État*) otsuse, millega keelduti andmast viisat hr Forabosco abikaasale, kelle Saksa ametiasutused olid lisanud SIS-andmebaasi, sest tema varjupaigataotlus Saksamaal oli tagasi lükatud. Prantsusmaa riiginõukogu otsustas, et sisenemiskeeld SIS-andmebaasis eitava varjupaigaotsuse alusel oli ebapiisav põhjus, et keelduda pikaajalise Prantsusmaa viisa andmisest ⁽³²⁾.

Näide: kohtuasjas *M. Hicham B.* andis Prantsusmaa kõrgeima halduskohtuna tegutsev riiginõukogu korralduse ajutiselt peatada välismaalase väljasaatmise otsus, sest ta oli kantud SIS-andmebaasi. Väljasaatmisotsuses märgiti välismaalase olemist SIS-andmebaasis, kuid mitte seda, mis riigis oli ta sellesse kantud. Väljasaatmisotsus peab sisaldama seaduslikke ja tegelikke põhjendusi, seepärast loeti see ebaseaduslikuks ⁽³³⁾.

Isikute korral, kelle suhtes kehtib sisenemiskeeld tagasisaatmisotsuse kontekstis vastavalt tagasisaatmisdirektiivi (2008/115/EÜ) artikli 3 lõikele 6, kestab keeld tavaliselt kuni 5 aastat ⁽³⁴⁾.

Näide: kohtuasjas *Ouhrami*⁽³⁵⁾ selgitas Euroopa Liidu Kohus tagasisaatmisotsuse ja sisenemiskeelu erinevust. Euroopa Liidu Kohus täpsustas, et kuni isiku tagasisaatmiskohustuse täitmiseni reguleeritakse tagasisaatmisotsusega isiku ebaseaduslikku riigis viibimist. Kui isik lahkub liikmesriigi territooriumilt, tekivad sisenemiskeelu õiguslikud tagajärjed ja sisenemiskeelu kehtivusaja algust peab arvestama kuupäevast, mil tagasi-pöörduja tegelikult ELi territooriumilt lahkus.

Vastavalt SIS – tagasisaatmise määrusele (määrus (EL) 2018/1860) registreeritakse SISis ka tagasisaatmisotsus, kui ettevalmistustööd on valmis. Kui muu liikmesriik soovib anda või pikendada elamisluba või pikaajalist viisat isikule, kelle kohta on tehtud tagasisaatmisotsus koos sisenemiskeeluga, peab ta konsulteerima asjaomase liikmesriigiga.

⁽³²⁾ Prantsusmaa, kõrgeima halduskohtuna tegutsev riiginõukogu (*Conseil d'État*), *M. ja Mme Forabosco*, nr 190384, 9. juuni 1999.

⁽³³⁾ Prantsusmaa, kõrgeima halduskohtuna tegutsev riiginõukogu (*Conseil d'État*), *M. Hicham B.*, nr 344411, 24. november 2010.

⁽³⁴⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-297/12, *Kriminaalasad Gjoko Filevi ja Adnan Osmani süüdistuses*, 19. september 2013.

⁽³⁵⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-225/16, *Kriminaalasi, milles süüdistatav on Mossa Ouhrami*, 26. juuli 2017.

Väljaspool SISI piirikontrolli määruse ja tagasisaatmisdirektiivi kohaldamisala antud sisenemiskeelud ei takista formaalselt muid riike lubamast pääsu Schengeni alale. Kui teised riigid otsustavad viisa andmist või vastuvõtmist lubada või mitte, võivad nad siiski arvestada ka sisenemiskeeldu. Seega võivad keelud mõjutada kogu Schengeni ala, isegi kui keeld võib olla asjakohane ainult keelu väljastanud riigile, kes peab isikut ebasoovitavaks, sealhulgas näiteks poliitilise stabiilsuse häirimisega seotud põhjustel: ELi liikmesriik väljastas Venemaa poliitiku kohta Schengeni hoiatusteate, mis ei võimaldanud Euroopa Nõukogu Parlamentaarse Assamblee liikmel osaleda parlamentaarse assamblee istungitel Prantsusmaal. Seda arutati põhjalikult Euroopa Nõukogu Parlamentaarse Assamblee õigusküsimuste ja inimõiguste komitee kohtumisel oktoobris 2011, mille tulemusel koostati raport liikumisvabaduse piirangute kui poliitiliste seisukohtade eest karistamise kohta ⁽³⁶⁾.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt on kanne SIS-andmebaasi nimekirjas meede, mille liikmesriik võtab ELi õiguse kohaldamisala raames. Seetõttu võib Euroopa Inimõiguste Kohtule esitada kaebusi selle kohta, milles asjaomane riik rikkus väidetavalt Euroopa inimõiguste konventsiooni, kui kandis või jättis kellegi nimekirja.

Näide: kohtuasjas *Dalea vs. Prantsusmaa* ⁽³⁷⁾ ei saanud Rumeenia kodanik, kelle nime Prantsusmaa oli lisanud SIS-andmebaasi, enne Rumeenia liitumist ELiga osaleda äritegevuses ega osutada või kasutada teenuseid üheski Schengeni riigis. Tema kaebus, et sellega rikuti tema õigust kutsetegevusele (mida kaitstakse Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele)), kuulutati vastuvõetamatuks. Kohus otsustas suurkoja otsuses SIS-andmebaasi lisamise ja selle mõju kohta, et riigi kaalutlusruum omavoli takistavate kaitsemeetmete määramisel on laiem seoses riigi territooriumile sisenemisega kui seoses väljasaatmisega.

⁽³⁶⁾ Euroopa Nõukogu Parlamentaarne Assamblee, *Resolution 1894 (2012) on the inadmissibility of restrictions on freedom of movement as punishment for political positions* (resolutsioon 1894 (2012) liikumisvabaduse piirangute kui poliitiliste seisukohtade eest karistamise vastuvõetamatuse kohta), vastu võetud 29. juunil 2012.

⁽³⁷⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Dalea vs. Prantsusmaa* (otsus), nr 964/07, 2. veebruar 2010.

Samuti on Euroopa Inimõiguste Kohus pidanud kaalutlema reisikeelu mõju, mis oli isikule kehtestatud seoses tema kandmisega ÜRO hallatavasse terrorismis kahtlustatavate nimekirja või et ennetada riiklike või muude riikide sisserändeõigusaktide rikkumist.

Näide: kohtuasi *Nada vs. Šveits* ⁽³⁸⁾ käsitles Itaalia-Egiptuse kodanikku, kes elas Campione d'Italias (Itaalia enklaav Šveitsis), kelle Šveitsi ametiasutused kandsid föderaalsesse Talibani nimekirja, rakendades ÜRO Julgeolekunõukogu terrorismivastaseid sanktsioone. See takistas hagejal Campione d'Italiast lahkumast ja tema nime nimekirjast ei eemaldatud. Euroopa Inimõiguste Kohus märkis, et Šveitsi ametiasutustel oli ÜRO terrorismivastaste otsuste kohaldamisel teatud kaalutusruum. Kohus leidis, et Šveits oli rikkunud hageja õigust Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 alusel, sest ei teatanud viivitamata Itaaliale ega ÜRO loodud sanktsioonide komisjonile, et hageja vastu puudusid põhjendatud kahtlused ja sanktsioone ei olnud tema konkreetses olukorras vaja. Samuti leiti, et Šveits rikkus Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 13 koostoimes artikliga 8, sest hagejal puudus tõhus vahend oma nime nimekirjast eemaldamiseks.

Reisikeelud peavad austama õigust lahkuda igast riigist, nagu on sätestatud Euroopa inimõiguste konventsiooni protokollis nr 4 artiklis 2.

Näide: kohtuasi *Stamose vs. Bulgaaria* ⁽³⁹⁾ käsitles Bulgaaria kodanikku, kelle suhtes Bulgaaria ametiasutused kehtestasid 2-aastase reisikeelu USA sisserändeõigusaktide rikkumise eest. Esimest korda hinnates, kas riigisisese või välisriigi sisserändeõiguse rikkumise vältimiseks kehtestatud reisikeeld on kooskõlas Euroopa inimõiguste konventsiooni protokollis nr 4 artikliga 2, leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et üldine ja erapooletu meede, millega keelati hagejal reisida mis tahes riiki ühe konkreetse riigi sisserändeõiguse rikkumise tõttu, ei olnud proportsionaalne.

⁽³⁸⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Nada vs. Šveits* [suurkoda], nr 10593/08, 12. september 2012.

⁽³⁹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Stamose vs. Bulgaaria*, nr 29713/05, 27. november 2012.

1.4. Kontrollid piiripunktides

ELi õiguses peavad kolmandate riikide kodanikud ELi välispiiride ületamiseks vastama riiki sisenemise või riigist lahkumise tingimustele. Kui sisenemisest keeldutakse, peavad ametiasutused tegema otsuse, milles märgitakse keeldumise täpsed põhjused ([Schengeni piirieskirjade](#) artikkel 14). Schengeni piirieskirjade artikli 14 lõike 3 kohaselt on sisenemiskeelu saanud isikutel õigus otsus edasi kaevata. Nende kolmandate riikide kodanike suhtes, kellel on vaba liikumise õigus, kehtivad ELi välispiiride ületamiseks soodsamad eeskirjad (artikkel 3 ja artikli 8 lõige 6).

Schengeni piirieskirjade artikliga 4 nõutakse, et piirikontroll toimuks inimvääriskust igati arvestades ⁽⁴⁰⁾. Piiripunktides peab kontrolle tegema nii, et ei diskrimineerita isikut soo, rassilise või etnilise päritolu, usu või maailmavaate, puude, vanuse või seksuaalse sättumuse alusel. Kehtestatud on mehhanism, millega hinnatakse ja jälgitakse Schengeni õigustiku kohaldamist, sealhulgas selles kontekstis põhiõiguste austamist ([määrus \(EL\) nr 1053/2013](#)).

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt leiti, et nõue, et moslemi naine eemaldaks konsulaadis isikutuvastuseks peakatte, või nõue, et sikhi mees võtaks lennujaama turvakontrollis peast turbani, ei riku nende õigust usuvabadusele Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 9 järgi ⁽⁴¹⁾.

Kohtuasjas *Ranjit Singh vs. Prantsusmaa* leidis ÜRO inimõiguste komitee, et nõue, et sikhi mees võtaks ametliku isikut tõendava foto tegemiseks peast turbani, rikkus [kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti](#) artiklit 18. Komitee ei nõustunud väitega, et nõuet olla isikut tõendaval fotol katmata peaga vajati avaliku julgeoleku ja korra kaitseks. ÜRO inimõiguste komitee põhjendas otsust sellega, et riik ei selgitanud, miks raskendab sikhi turbani kandmine isiku tuvastamist, kui inimene kannab turbani kogu aeg, või kuidas see suurendab dokumentide võltsimise tõenäosust. Komitee arvestas ka asjaolu, et isikut tõendav foto ilma turbanita võib tähendada, et isik on sunnitud turbani isikutuvastamise ajaks peast ära võtma ⁽⁴²⁾.

⁽⁴⁰⁾ Vt Euroopa Liidu Kohus, C-23/12, *Mohamad Zakaria*, 17. jaanuar 2013.

⁽⁴¹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Phull vs. Prantsusmaa* (otsus), nr 35753/03, 11. jaanuar 2005; Euroopa Inimõiguste Kohus, *El Morsli vs. Prantsusmaa* (otsus), nr 15585/06, 4. märts 2008.

⁽⁴²⁾ ÜRO inimõiguste komitee, *Ranjit Singh vs. Prantsusmaa*, teatised nr 1876/2000 ja 1876/2009, 22. juuli 2011 seisukohad, punkt 8.4. Vt ka ÜRO inimõiguste komitee, *Mann Singh vs. Prantsusmaa*, teatis nr 1928/2010, 19. juuli 2013 seisukohad.

1.5. Schengeni ala sisepiirid

ELi õiguses kaotati Schengeni piirieskirjadega (määrus (EL) 2016/399) piirikontroll Schengeni ala sisepiiridel, v.a erandjuhtudel (III jaotise II peatükk). Euroopa Liidu Kohus on avaldanud arvamust, et riigid ei saa korraldada sisepiiril valvet, mille toime oleks samaväärne piirikontrolliga⁽⁴³⁾. Schengeni piiride valvamine, muu hulgas elektrooniliste vahenditega, on lubatud, kui on tõendeid riigis ebaseadusliku viibimise kohta, kuid sellele kehtivad teatud piirangud, näiteks intensiivsuse ja sageduse osas⁽⁴⁴⁾.

Näide: kohtuasjas *Bundesrepublik Deutschland vs. Touring tours*⁽⁴⁵⁾ otsustas Euroopa Liidu Kohus, et Schengeni piirieskirjade artikliga 21 on vastuolus riiklikud õigusaktid, mille kohaselt peavad kõik bussiveoettevõtjad, kes osutavad Schengeni alal piiriüleste teenust, kontrollima enne sisepiiri ületamist reisijate passe ja elamislube, et ennetada reisidokumentideta kolmandate riikide kodanike vedu. See oleks kontroll liikmesriigi territooriumil, mis on samaväärne kontrolliga piiril ja seega keelatud.

Kui liikmesriigid kehtestavad erandkorras sisepiiril ajutised kontrollid, avaldatakse need Euroopa Komisjoni veebilehel⁽⁴⁶⁾. Piirikontrolli ajutine kehtestamine ei muuda ELi sisepiiri välispiiriks.

Näide: kohtuotsuses *Arib*⁽⁴⁷⁾ kaalutles Euroopa Liidu Kohus, kas sisepiiri, kus piirikontroll on taaskehtestatud Schengeni piirieskirjade alusel (määrus (EL) 2016/399), võiks tagasisaatmisdirektiivi (2008/115/EÜ) kohaldamisel võrdsustada välispiiriga. Euroopa Liidu Kohus märkis, et tagasisaatmisdirektiiv kehtib jätkuvalt ka siis, kui liikmesriik taaskehtestab piirikontrolli oma sisepiiril. Kohus otsustas, et sisepiiride ja välispiiride mõisted on teineteist välistavad ning sisepiire, millel taaskehtestatakse

⁽⁴³⁾ Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-188/10 ja C-189/10, *Aziz Melki ja Selim Abdeli* [suurkoda], 22. juuni 2010, punkt 74.

⁽⁴⁴⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-278/12 PPU, *Atiqullah Adil vs. Minister voor Immigratie, Integratie en Asiel*, 19. juuli 2012.

⁽⁴⁵⁾ Euroopa Liidu Kohus, kohtuasjad C-412/17 ja C-474/17, *Bundesrepublik Deutschland vs. Touring tours und Travel GmbH ja Sociedad de Transportes SA*, 13. detsember 2018.

⁽⁴⁶⁾ Vt Euroopa Komisjon, rände ja siseasjade peadirektoraat, Mida me teeme; Poliitikavaldkonnad; Schengeni ala, piirid ja viisad; Schengeni ala; Piirikontrolli ajutine taaskehtestamine.

⁽⁴⁷⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-444/17, *Préfet des Pyrénées-Orientales vs. Abdelaziz Arib* [suurkoda], 19. märts 2019.

piirikontroll, ei saa pidada välispiirideks. Euroopa Liidu Kohus järeldas, et loobumine direktiivi kohaldamisest piiriasjades ei hõlma nende ebaseaduslikus olukorras olevate rändajate olukorda, kes peeti kinni taaskehtestatud piirikontrolliga sisepiiril.

1.6. Kohalik piiriliiklus

ELi õiguses on kohaliku piiriliikluse kord (määrus (EÜ) nr 1931/2006) erand ELi liikmesriikide välispiiri ületavate isikute piirikontrolli reguleerivatest üldeeskirjadest. Kriteeriume ja tingimusi, mida tuleb täita maismaa välispiiri ületamisel, lihtsustatakse kolmandast riigist naaberriigi piiriala elanike jaoks, mis tugevdab ELi suhteid naaberriikidega. Seda korda rakendades tagatakse, et ELi ja naaberriikide vahelised piirid ei takistaks kaubandust, sotsiaalset ja kultuurilist suhtlust ega piirkondlikku koostööd.

Kohaliku piiriliikluse määruse artikli 4 kohaselt võivad piiriala elanikud, kellel on kohaliku piiriliikluse luba, siseneda naaberriiki, kui neil on kehtiv reisidokument ja nende kohta ei ole väljastatud SISi hoiatusteadet, mis takistaks nende sisenemist Schengeni alale. Viisat ei nõuta, passe ei pea tembeldama ning reisi eesmärki ega elatusvahendite olemasolu ei kontrollita. Kohaliku piiriliikluse loa omanikel on õigus viibida riigis katkestamata kuni 3 kuud (artikkel 5). Euroopa Liidu Kohus käsitles kohaliku piiriliikluse loa omanike riigis viibimise küsimust.

Näide: juhtum *Shomodi* ⁽⁴⁸⁾ käsitles Ukraina kodanikku, kellel oli kohaliku piiriliikluse luba, mis võimaldas tal siseneda Ungari piirialale. Ta viibis Schengeni alal 6 kuu jooksul kauem kui 3 kuud ja seepärast ei lubatud tal siseneda Ungarisse. Euroopa Liidu Kohus eristas kohaliku piiriliikluse korra kohast ajapiirangut ja Schengeni 90-päevast piirangut 180-päevase ajavahemiku jooksul. Kohus märkis, et kohaliku piiriliikluse määruses sätestatakse katkestamata viibimiste jaoks eripiirang ning õigusaktid ei viita, et 3-kuuline piirang peab jääma ühe ja sama 6-kuulise ajavahemiku piiresse. Samuti selgitas kohus, et kohaliku piiriliikluse loa omaniku riigis viibimine katkeb niipea, kui ta läheb tagasi oma elukohajärgsesse kolmandasse riiki, olenemata sellest, kui sageli ta seda teeb. Kui piiriala elanik siseneb uuesti Schengeni alale, algab maksimaalne 3-kuuline kestus uuesti.

⁽⁴⁸⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-254/11, *Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Rendőrkapitányság Záhony Határrendészeti Kirendeltsége vs. Oskar Shomodi*, 21. märts 2013.

Kohaliku piiriliikluse loa omanik tohib viibida riigi piirialal, mis ei ulatu piirist kaugemale kui 30 km (erandjuhtudel 50 km). Kaliningradi (Venemaa koosseisu kuuluv eksklaav) korral hõlmab kohaliku piiriliikluse kord [määruse \(EL\) nr 1342/2011](#) kohaselt kogu Kaliningradi oblastit.

1.7. Transiiditsoonid

Riigid on mõnikord proovinud väita, et transiiditsoonis olevad isikud ei ole nende kohtualluvuses.

Eli õiguses sätestatakse [tagasisaatmisdirektiivi](#) artikli 4 lõikes 4 minimaalsed õigused, mida kohaldatakse ka isikute suhtes, kes on kinni peetud seoses ebaseadusliku piiriületusega. Nende kohtlemine ei tohi olla ebasoodsam kui teiste ebaseaduslikus olukorras olevate rändajate kohtlemine ning alati peab järgima tagasi- ja väljasaatmise lubamatuse põhimõtet.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt võivad riigil tekkida kohustused transiiditsoonis viibivate isikute ees.

Näide: kohtuasjas *Amuur vs. Prantsusmaa* ⁽⁴⁹⁾ hoiti hagejaid Pariisi lennujaama transiiditsoonis. Prantsusmaa ametiasutused väitsid, et hagejad ei olnud Prantsusmaale „sisenenud“ ja seega ei laienenud neile Prantsusmaa kohtualluvus. Euroopa Inimõiguste Kohus ei nõustunud sellega ja järeldas, et kehtivad riigisisese õiguse sätted ei taganud piisavalt hagejate õigust isikuvabadusele vastavalt Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõikele 1.

Näide: kohtuasjas *Z.A. jt vs. Venemaa* ⁽⁵⁰⁾ hoiti hagejaid Venemaa lennujaama transiiditsoonis. Venemaa valitsus väitis, et hagejad ei olnud Venemaa kohtualluvuses. Euroopa Inimõiguste Kohus siiski ei nõustunud sellega ja järeldas, et hagejate kinnipidamine transiiditsoonis oli *de facto* vabaduse võtmine, millega rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni

⁽⁴⁹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Amuur vs. Prantsusmaa*, nr 19776/92, 25. juuni 1996, punktid 52–54. Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *Nolan ja K. vs. Venemaa*, nr 2512/04, 12. veebruar 2009; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Riad ja Idiab vs. Belgia*, nr 29787/03 ja 29810/03, 24. jaanuar 2008.

⁽⁵⁰⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Z.A. jt vs. Venemaa*, nr 61411/15 ja 3 muud, 28. märts 2017.

artikli 5 lõiget 1. Lisaks leidis kohus, et rikuti ka Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3, sest transiiditsooni tingimused põhjustasid hagejatele vaimseid kannatusi, kahjustasid nende väärikust ja alandasid neid.

Näide: Kohtuasjas *Ilias ja Ahmed vs. Ungari* ⁽⁵¹⁾ kinnitas Euroopa Inimõiguste Kohus, et maismaapiiridele rajatud transiiditsoonid on Ungari kohtualluvuses.

1.8. Juurdepääs varjupaigale

Varjupaigataotlejatel ei ole võimalik saada kehtivat reisidokumenti ja seepärast jõuavad nad tegelikkuses piirile sageli ilma kehtivate dokumentideta või ületavad piiri ebaseaduslikult. Sõltumata avastamise või kinnipidamise kohast – avamerel, piiril või riigi territooriumil –, kui isik väljendab soovi taotleda varjupaika, peab tema suhtes alustama asjakohaseid riigisiseseid menetlusi. Eli ja Euroopa Nõukogu õiguses keelab tagasi- ja väljasaatmise lubamatuse põhimõte saata riigist välja isikuid, kes taotlevad kaitset tagakiusamise või suure kahju eest, ilma nende taotlust kõigepealt hindamata (vt ka 4. peatükk).

Eli õiguses sätestab **Eli harta** artiklis 18 varjupaigaõiguse ning artiklis 19 tagasi- ja väljasaatmise keelu. **Schengeni piirieskirjade** artikli 4 kohaselt peavad piirikontrolli toimingud olema täielikult kooskõlas **1951. aasta pagulasseisundi konventsiooni** nõuetega ning rahvusvahelisele kaitsele juurdepääsuga seotud kohustuste, eriti tagasi- ja väljasaatmise lubamatuse põhimõttega. Neid nõudeid kohaldatakse kõigi piirikontrollide, sealhulgas ametlikes piiripunktides tehtavate kontrollide ning maismaa- või merepiiridel toimuva patrull- ja vaatlustegevuse suhtes, sealhulgas avamerel tehtavate kontrollide suhtes.

Eli varjupaigaõigustikku kohaldatakse ainult alles hetkest, mil isik saabub piirile, sealhulgas territoriaalvetesse ja transiiditsoonidesse (**varjupaigamenetluste direktiivi** (2013/32/EL) artikli 3 lõige 1). Direktiivi artiklis 6 sätestatakse varjupaigamenetlusele juurdepääsu üksikasjad. Eelkõige nõutakse artikli 6 lõikes 1, et liikmesriigid registreeriks taotluse 3 tööpäeva jooksul, või kui taotlus esitatakse ametiasutusele, kellel puudub pädevus seda registreerida, siis 6 tööpäeva jooksul. Selliste muude ametiasutuste hulka kuuluvad ka

⁽⁵¹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Ilias ja Ahmed vs. Ungari* [suurkoda], nr 47287/15, 21. november 2019, punkt 186.

kohtud ⁽⁵²⁾. Artikli 6 lõikega 2 kohustatakse riike tagama, et isikutel on tõhus võimalus esitada taotlus võimalikult kiiresti. Direktiivi artiklis 8 on sätestatud, et kui on märke sellest, et piiril viibivatel isikutel võib olla soov esitada varjupaigataotlust, peavad liikmesriigid andma neile teavet selle esitamise võimaluse kohta.

Varjupaigamenetluste direktiivi artikliga 43 lubatakse varjupaigataotluste menetlemist piiril transiiditsoonis. Seal võib otsustada, kas taotlus on vastu võetav. Taotluse sisu üle võib teha otsuse ka olukorras, kui vastavalt direktiivi artikli 31 lõikele 8 võib kasutada kiirmenetlust. Kehtivad aluspõhimõtted ja tagatised, mida kohaldatakse territooriumil esitatud varjupaigataotluste suhtes. Artikli 43 lõikes 2 on sätestatud, et piirimenetluses peab otsuse tegema hiljemalt 4 nädala jooksul alates taotluse esitamisest; muidu lubatakse taotlejal siseneda territooriumile taotluse edasiseks menetlemiseks. Artikli 24 lõikes 3 sätestatakse kohustus mitte kasutada piirimenetlust haavatavas olukorras taotlejate suhtes, kes vajavad spetsiaalseid menetlustagatise vägistamise või muu jõhkra vägivalda ohvriks langemise tõttu, kui piiril ei ole võimalik tagada piisavat tuge. Artikli 25 lõike 6 punktiga b sätestatakse mõni piirang taotluste töötlemisele, kui taotluse on piiril esitanud saatjata alaealine. Need sätted ei kehti lirimaal, mis on jätkuvalt seotud [direktiivi 2005/85/EÜ](#) 2005. aasta versiooni artikliga 35.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt varjupaigaõigus kui selline puudub. Inimese tagasisaatmine piiril või mujal riigi jurisdiktsioonis, millega seatakse inimene piinamise või ebainimliku ja alandava kohtlemise või karistuse ohtu, on Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 3 keelatud.

Näide: kohtuasjas *Kebe jt vs. Ukraina* ⁽⁵³⁾ käsitleti Eritrea piletita reisijaid kaubalaeval, mis oli saabunud Ukraina sadamasse ja suundus Saudi Araabiasse. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et Ukraina ametiasutused olid rikkunud Euroopa inimõiguste konventsiooni, keeldudes lubamast hagejatel tulla maale ja taotleda varjupaika. Kuigi puudusid veenvad tõendid, kas hagejad olid Ukrainas varjupaika taotlenud või mitte, leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et arvestades sel ajal kättesaadavat objektiivset teavet,

⁽⁵²⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-36/20 PPU, *Ministerio Fiscal vs. VL*, 25. juuni 2020, punktid 59–68.

⁽⁵³⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Kebe jt vs. Ukraina*, nr 12552/12, 12. jaanuar 2017.

esines Saudi Araabia korral tõsine oht, et nad saadetakse Eritreasse tagasi, ja Ukraina ei olnud nende taotlust läbi vaadanud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 alusel.

Näide: kohtuasjas *M.A. jt vs. Leedu* ⁽⁵⁴⁾ püüdsid hagejad, kes olid põgenenud Tšetšeeni Vabariigist, kolmel eri korral ületada Leedu-Valgevene piiri. Kuigi nad väitsid iga kord, et taotlevad rahvusvahelist kaitset, keelduti neid riiki lubamast, sest neil puudusid vajalikud reisidokumendid. Leedu piirivalveametnikud ei olnud nende varjupaigataotlusi vastu võtnud ega edastanud neid pädevale asutusele läbivaatamiseks ja staatuse määramiseks, nagu nõutakse riigisisestes õigusaktides. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et ei oldud hinnatud, kas on ohutu saata hagejad tagasi Valgevenesse, mis ei ole Euroopa inimõiguste konventsiooni osalisriik. Kohtu otsuse kohaselt rikkus asjaolu, et hagejatel ei lubatud esitada varjupaigataotlusi, ja nende väljasaatmine Valgevenesse Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3.

Äärmuslikel juhtudel võib tagasisaatmine, väljasaatmine või väljaandmine olla vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 2, mis kaitseb õigust elule ⁽⁵⁵⁾.

1.9. Tagasisuunamised ja tagasitõrjumised merel

Eli territooriumile ja Euroopa Nõukogu liikmesriikidesse võidakse jõuda õhu, maa või mere kaudu. Merel toimivas piirivalvetegevuses tuleb austada inimõigusi ja pagulasõigust, kuid see peab ka olema kooskõlas rahvusvahelise mereõigusega.

Avamerel toimuvat tegevust reguleeritakse ÜRO mereõiguse konventsiooniga (UNCLOS), rahvusvahelise konventsiooniga inimeste ohutusest merel (SOLASi konventsioon) ning rahvusvahelise mereotsingute ja merepääste konventsiooniga (SARi konventsioon). Need aktid hõlmavad kohustust abistada ja päästa

⁽⁵⁴⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.A. jt vs. Leedu*, nr 59793/17, 11. detsember 2018. Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.K. jt vs. Poola*, nr 40503/17, nr 42902/17 ja nr 43643/17, 23. juuli 2020.

⁽⁵⁵⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *N.A. vs. Soome*, nr 25244/18, 14. november 2019.

merehädas olijaid. Lisaks on laeva kaptenil kohustus viia merelt päästetud ohutusse kohta. Selles kontekstis on üks vastuolulisimaid küsimusi, kuhu viia merel päästetud või kinni peetud, kes on merelt päästetud või seal kinni peetud.

Tagasisuunamised ja tagasitõrjumised tekitavad küsimusi seoses tagasi- ja väljasaatmise lubamatuse põhimõtte ning mis tahes riigist lahkumise õigusega. Merel tagasisuunamisega sunnitakse inimesi naasma kolmandasse riiki, millest nad olid lahkunud. Tagasitõrjumisega takistatakse inimestel lahkuda kolmanda riigi territooriumilt, või kui nad on juba avamerel, takistatakse nende jõudmist ELi liikmesriikide territoriaalvetesse.

ELi õiguses sätestavad **Schengeni piirieskirjad** artiklis 13 (tõlgendatuna koostoimes artiklitega 3 ja 4), et patrull- ja vaatlustegevus peab tõkestama ebaseaduslikku piiriületamist ning hoidma ära ja takistama isikutel piiripunktides toimuvate kontrollide vältimist, järgides samal ajal tagasi- ja väljasaatmise lubamatuse põhimõtet. **Merepiiride määrusega** (määrus (EL) nr 656/2014) reguleeritakse ELi liikmesriikide patrull- ja vaatlustegevust välistel merepiiridel Frontexiga tehtava operatiivkoostöö raames. Artikliga 4 tagatakse põhiõiguste kaitse ning tagasi- ja väljasaatmise lubamatuse põhimõtte rakendamine. Merepiiride määruse artiklis 10 on sätestatud päästetud isikute maaletõimetamise kord.

Euroopa Nõukogu õiguses kohaldatakse Euroopa inimõiguste konventsiooni kõigile, kes on Euroopa Nõukogu liikmesriigi jurisdiktsioonis. Euroopa Inimõiguste Kohus on mitmel korral ⁽⁵⁶⁾ avaldanud seisukohta, et isikud võivad olla riigi kohtualluvuses, kui riik teostab kontrolli nende üle avamerel. 2012. aastal sätestas Euroopa Inimõiguste Kohtu suurkoda kohtuasjas Itaalia vastu, mis õigused on rändajatel, kes soovivad jõuda Euroopasse, ja riikide kohustused sellistel asjaoludel.

Näide: kohtuasjas *Hirsi Jamaa jt vs. Itaalia* ⁽⁵⁷⁾ olid hagejad osa ligikaudu 200 rändajast koosnevast rühmast, sealhulgas varjupaigataotlejad ja teised, kelle Itaalia rannikuvalvurid pidasid kinni avamerel, kui nad olid Malta otsingu- ja päästealas. Rändajad saadeti Itaalia ja Liibüa vahelise lepingu alusel kiirkorras tagasi Liibüasse ja neile ei antud võimalust

⁽⁵⁶⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Xhavara jt vs. Itaalia ja Albaania* (otsus), nr 39473/98, 11. jaanuar 2001; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Medvedyev jt vs. Prantsusmaa* [suurkoda], nr 3394/03, 29. märts 2010.

⁽⁵⁷⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Hirsi Jamaa jt vs. Itaalia* [suurkoda], nr 27765/09, 23. veebruar 2012.

taotleda varjupaika. Nende nimesid ja kodakondsust ei dokumenteeritud. Euroopa Inimõiguste Kohus märkis, et Liibüa olukord oli hästi teada ja seda oli paljude allikate põhjal lihtne kontrollida. Seega kaalutles kohus, kas Itaalia ametiasutused teadsid või oleksid pidanud teadma, et Liibüasse tagasisaadetud hagejaid koheldakse viisil, millega rikutakse Euroopa inimõiguste konventsiooni, ja neil puudub igasugune kaitse. Ka Itaalia ametiasutused teadsid või oleksid pidanud teadma, et puudusid piisavad tagatised, mis oleksid hagejaid kaitsnud meelevaldse tagasisaatmise eest päritoluriiki, sealhulgas Somaaliasse ja Eritreasse. Nad oleksid pidanud eelkõige arvestama, et puudub mis tahes varjupaigamenetlus ja Liibüa ametiasutusi ei saa panna tunnustama ÜRO pagulaste ülemvoliniku antud pagulasseisundit.

Euroopa Inimõiguste Kohus taaskinnitas, et asjaolu, et hagejad ei olnud taotlenud varjupaika ega kirjeldanud riske, mis neid ähvardasid seoses varjupaigasüsteemi puudumisega Liibüas, ei vabastanud Itaaliat kohustusest täita oma kohustusi Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 kohaselt. Kohus kordas, et Itaalia ametiasutused oleksid pidanud leidma, kuidas Liibüa ametiasutused täidavad oma rahvusvahelisi kohustusi pagulaste kaitsel. Hagejate üleandmisega Liibüale rikuti seega Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3, sest neid ohustas selle tõttu tagasi- ja väljasaatmine.

Põhipunktid

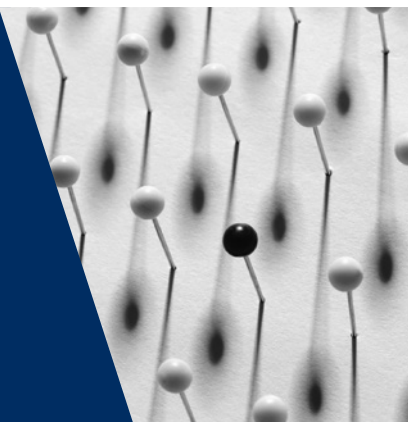
- Riikidel on õigus otsustada, kas lubada välismaalasi oma territooriumile, kuid nad peavad järgima ELi õigust, Euroopa inimõiguste konventsiooni ja kohaldatavaid inimõiguste tagatise (vt [käesoleva peatüki sissejuhatus](#)).
- ELi õiguses ning Euroopa inimõiguste konventsioonis keelatakse isikute vastuvõtmisest keeldumine piiridel ja nende tagasisaatmine riikidesse, kus neid ähvardab tagakiusamise või muu suure kahju oht (tagasi- ja väljasaatmise keeld) (vt [käesoleva peatüki sissejuhatus](#)).
- ELi õigusega kehtestatakse ELi liikmesriikidele lühiajaliste viisade väljastamise ühiseeskirjad (vt [punkt 1.1](#)).
- ELi õigus sisaldab kaitsemeetmeid seoses piirikontrolli rakendamisega (vt [punkt 1.4](#)) ning patrull- ja vaatlustegevusega, eelkõige merel (vt [punkt 1.9](#)).
- ELi õigus, eelkõige Schengeni õigustik võimaldab inimestel reisida Schengeni alas ilma piirikontrollideta (vt [punkt 1.1](#)).
- ELi õiguses sätestatud kohaliku piiriliikluse kord lihtsustab piirialade elanikel liikmesriigi välis-maismaapiiri ületamist (vt [punkt 1.6](#)).
- ELi õiguses tähendab Schengeni ala ühe riigi kehtestatud sisenemiskeeld, et isik ei saa siseneda kogu Schengeni alale (vt [punkt 1.3](#)).
- ELi hartas sätestatakse varjupaigaõigus ning tagasi- ja väljasaatmise keeld. ELi varjupaigaõigustik kohaldub hetkest, mil isik saabub ELi piirile. Euroopa inimõiguste konventsioonis ei ole sätestatud varjupaigaõigust kui sellist, kuid isiku tagasisaatmine ja sel viisil tema seadmine piinamise või muu väärkohtlemise ohtu on siiski keelatud (vt [punkt 1.8](#)).
- Teatud asjaoludel on Euroopa inimõiguste konventsioonis kehtestatud piirangud riigi õigusele pidada rändajaid kinni või saata neid piirilt tagasi (vt [käesoleva peatüki sissejuhatus](#) ning punktid [1.7](#), [1.8](#) ja [1.9](#)) sõltumata sellest, kas rändaja on transiiditsoonis või muul viisil selle riigi jurisdiktsioonis.

Täiendav kohtupraktika ja lugemismaterjal

Täiendava kohtupraktikaga tutvumiseks lugege käesoleva käsiraamatu [suuniseid](#). Siin peatükis käsitletud teemadega seotud lisamaterjalid on jaotises „[Lisateave](#)“.

2

ELi suuremahulised infotehnoloogiasüsteemid ja koostalitlusvõime

EL	Teemad	Euroopa Nõukogu
<p>VISI määrus (määrus (EÜ) nr 767/2008) Otsus, mis käsitleb õiguskaitseasutuste juurdepääsu viisainfosüsteemile (VIS) (2008/633/JSK)</p> <p>Eurodaci määrus ((EL) nr 603/2013)</p> <p>SiSi määrus (määrus (EL) 2018/1862); SIS – piirikontrolli määrus (määrus (EL) 2018/1861); SIS – tagasisaatmise määrus (määrus (EL) 2018/1860)</p> <p>EESi määrus (määrus (EL) 2017/2226)</p> <p>ETIASe määrus (määrus (EL) 2018/1240)</p> <p>ECRIS-TCNi määrus (määrus (EL) 2019/816)</p> <p>Europoli määrus (määrus (EL) 2016/794)</p> <p>eu-LISA määrus (määrus (EL) 2018/1726)</p>	<p>ELi IT-süsteemid</p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele)</p> <p>Isikuandmete automatiseeritud töötlemisel isiku kaitse konventsioon (edaspidi „konventsioon nr 108“)</p> <p>Isikuandmete automatiseeritud töötlemisel isiku kaitse nüüdisajastatud konventsioon (edaspidi „nüüdisajastatud konventsioon nr 108“)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>S. ja Marper</i> [suurkoda], nr-d 30562/04 ja 30566/04, 2008 (sõrmejälgede säilitamine)</p>
<p>Koostalitlusvõime määrus – piirid ja viisad (määrus (EL) 2019/817)</p> <p>Koostalitlusvõime määrus – varjupaiga- ja rändeküsimused (määrus (EL) 2019/818)</p>	<p>Koostalitlusvõime</p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele)</p> <p>Konventsioon nr 108</p> <p>Nüüdisajastatud konventsioon nr 108</p>

EL	Teemad	Euroopa Nõukogu
<p>ELi harta, artikli 8 lõige 2 (õigus isikuandmete kaitsele)</p> <p>Isikuandmete kaitse üldmäärus, artikkel 5</p> <p>Politsei- ja kriminaalõigusasutuste andmekaitse direktiiv ((EL) 2016/680), artikkel 4</p> <p>Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-293/12 ja C-594/12, <i>Digital Rights Ireland</i> [suurkoda], 2014 (liigsete andmete töötlemine)</p>	<p>Eesmärgi piiramine</p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele)</p> <p>Nüüdisajastatud konventsioon nr 108, artikkel 5</p>
<p>Isikuandmete kaitse üldmäärus, artiklid 13 ja 14</p> <p>Politsei- ja kriminaalõigusasutuste andmekaitse direktiiv ((EL) 2016/680), artikkel 13</p>	<p>Teabe saamise õigus</p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele)</p> <p>Nüüdisajastatud konventsioon nr 108, artikkel 8</p>
<p>Isikuandmete kaitse üldmäärus, artikkel 5</p> <p>Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-293/12 ja C-594/12, <i>Digital Rights Ireland</i> [suurkoda], 2014 (isikuandmete kaitse kuritarvitamise ja ebaseadusliku juurdepääsu riski eest)</p> <p>Politsei- ja kriminaalõigusasutuste andmekaitse direktiiv ((EL) 2016/680), artikkel 4</p> <p>Õigusaktid, millega luuakse ELi IT-süsteemid (loetletud eespool)</p>	<p>Volitamata juurdepääs andmetele</p>	<p>Nüüdisajastatud konventsioon nr 108, artikkel 7</p>
<p>Isikuandmete kaitse üldmäärus, 5. peatükk</p> <p>Politsei- ja kriminaalõigusasutuste andmekaitse direktiiv ((EL) 2016/680), 5. peatükk</p> <p>Õigusaktid, millega luuakse ELi IT-süsteemid (loetletud eespool)</p>	<p>Andmete edastamine kolmandatele riikidele</p>	<p>Nüüdisajastatud konventsioon nr 108, artikkel 14</p>

EL	Teemad	Euroopa Nõukogu
<p>ELi harta, artikli 8 lõige 2 (õigus isikuandmete kaitsele)</p> <p>Isikuandmete kaitse üldmäärus, artiklid 15–17</p> <p>Politsei- ja kriminaalõigusasutuste andmekaitse direktiiv ((EL) 2016/680), artiklid 14–17</p> <p>Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-203/15 ja C-698/15, <i>Tele2 Sverige</i> [suurkoda], 2016 (teavitamiskohustus, et tagada õigus tõhusale õiguskaitsevahendile)</p>	<p>Andmesubjekti õigused (andmetega tutvumine, nende parandamine ja kustutamine)</p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele)</p> <p>Nüüdisajastatud konventsioon nr 108, artikkel 9</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Segerstedt-Wiberg jt vs. Rootsi</i>, nr 62332/00, 2006 (juurdepääs julgeolekuteenistuste valduses olevale teabele)</p>

Sissejuhatus

Siin peatükis käsitletakse suuremahulisi IT-süsteeme, mille EL on kasutusele võtnud vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajaneval alal. Selles esitatakse nende kaitsemeetmed seoses valitud põhiõigustega, eelkõige nendega, mis on seotud andmekaitsega, õigusega eraelu austamisele, varjupaigaõigusega ja õigusega tõhusale õiguskaitsevahendile. Selles selgitatakse ka koostalitlusvõimet, mis saavutatakse ELi suuremahuliste IT-süsteemide omavahelise ühendamise kaudu. See võimaldab volitatud kasutajatel otsida isikut kõikides süsteemides ja vaadata andmeid, millele neil on juurdepääs, ning mitte otsida igast süsteemist eraldi.

ELi õigused tuginevad ELi liikmesriikide viisa-, piiri-, varjupaiga- ja sisserändeasutused isikut mõjutavate otsuste tegemisel üha enam arvutitehnoloogiale. IT-süsteemid teenivad üha enam ka sisejulgeoleku eesmärke. Kolmandate riikide kodanikel – rahvusvahelise kaitse taotlejatel, ebaseaduslikel rändajatel, viisataotlejatel või tavareisijatel – on raske mõista, kuidas IT-süsteemid toimivad ja kuidas need otsuste tegemist mõjutavad.

EL on loonud koos suuremahulist IT-süsteemi lisaks Europoli andmebaasidele. Need IT-süsteemid toetavad rände, varjupaigaküsimuste ja piiride haldamist, edendavad õiguslast koostööd ja aitavad kaasa liidu sisejulgeoleku tugevdamisele.

Vabadusel, Turvalisusel ja Õigusel Rajaneva Ala Suuremahuliste IT-süsteemide Operatiivjuhtimise Euroopa Liidu Amet (eu-LISA) asutati 2011. aastal [määrusega \(EL\) nr 1077/2011](#) ja seda tugevdati [määrusega \(EL\) 2018/1726](#). Amet vastutab ELi suuremahuliste IT-süsteemide arendamise ja operatiivjuhtimise eest. See tagab nende tõhusa, turvalise ja pideva toimimise ning pideva ja katkematu andmevahetuse neid kasutavate riiklike ametiasutuste vahel. Amet peab tagama andmeturbe, andmekvaliteedi ja andmekaitse kõrgeima taseme.

Euroopa Nõukogu õiguses sätestatakse isikuandmete kaitse aluspõhimõtted nii era- kui ka avalikus sektoris isikuandmete automatiseeritud töötlemisel isiku kaitse konventsioonis ([CETS nr 108](#)), mida on nüüdisajastatud selle muutmisprotokolliga ([CETS nr 223](#)). Neid põhimõtteid kohaldatakse ka ELi suuremahulistes IT-süsteemides toimuva andmetöötluse suhtes. Konventsiooniga nr 108 ja selle nüüdisajastamisprotokolliga (edaspidi „[nüüdisajastatud konventsioon nr 108](#)“) kaitstakse üksikisikuid kuritarvituste eest, mis võivad kaasneda isikuandmete töötlemisega, ning püütakse reguleerida isikuandmete piiriülest liikumist. Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 8 sätestatakse õigus era- ja perekonnaelu austamisele; selle alusel on Euroopa Inimõiguste Kohus käsitlenud isikuandmete automaattöötlemist riigi tasandil loodud suuremahulistes andmebaasides. Koos Euroopa Nõukogu pehme õiguse vahenditega, näiteks [poliitiseoovitusega](#) (soovitus nr R (87) 15), saab sellisest kohtupraktikast juhiseid isikuandmete kasutamise kohta õiguskaitseasutuste poolt, näiteks päringute tegemisel mõnest järgmisest ELi IT-süsteemist.

2.1. ELi suuremahulised infosüsteemid

ELi IT-süsteeme kasutatakse mitmes rändega seotud protsessis: varjupaigamenetluses, viisade menetlemisel, piirikontrolli ajal, elamislubade väljastamisel, ebaseaduslike rändajate kinnipidamisel, tagasisaatmismenetlustes ja sisenemiskeeldude väljastamisel ning teabevahetuses kolmandate riikide kodanike süüdimõistvate kohtuotsuste kohta. Neil on ka muid eesmärke. Eelkõige saavad õiguskaitseasutused neid kasutada rangetel tingimustel võitluses terrorismi ja muude raskete kuritegudega. Selles jaotises tutvustatakse ELi kuut suuremahulist süsteemi ja Europol'i andmebaase ning seda, kuidas need muutuvad koostalitlusvõimeliseks. Juulis 2020 olid kasutusel ainult kolm esimest süsteemi – Euroopa varjupaigataotlejate sõrmejälgede andmebaas (Eurodac), viisainfosüsteem (VIS) ja Schengeni infosüsteem (SIS) – ning Eurodac'i ja VISi õigusraamistik oli läbivaatamisel.

2.1.1. Euroopa varjupaigataotlejate sõrmejälgede andmebaas (Eurodac)

Eurodac sisaldab sõrmejälgi ELi liikmesriigis varjupaika taotlevatelt kolmandate riikide kodanikelt ja ebaseaduslikul piiriületusel kinni peetud rändajatelt. Alla 14-aastaste laste sõrmejälgi ei töödelda, kuigi Eurodaci määruse [praegusel läbivaatamisel](#) kavatsetakse seda vanust langetada 6 aastale. eu-LISA andmetel säilitati 2018. aastal Eurodacis peaaegu 5,5 miljonit sõrmejälgede andmekogumit ⁽⁵⁸⁾. Süsteem on olnud kasutusel alates 2003. aastast ja seda muudeti 2013. aastal määrusega (EL) nr 603/2013 ([Eurodaci määrus](#)) ⁽⁵⁹⁾.

Eurodac aitab ELi liikmesriikidel määrata, kus sisenesid rahvusvahelise kaitse taotlejad esimest korda ELi. Sõrmejälgede säilitamine Eurodacis võimaldab ELi liikmesriigil teada, kas isik on juba mujal varjupaika taotlenud või kas ta on pärast ebaseaduslikku sisenemist muus ELi liikmesriigis kinni peetud. Seega toetab see ELi liikmesriike [Dublini määruse](#) (määrus (EL) nr 604/2013) kohaldamisel (vt [punkt 5.2](#)).

Lisaks on riiklikele õiguskaitseasutustele ja Euroopa Liidu Õiguskaitsekoostöö Ametile (Europol) antud juurdepääs Eurodaci andmetele, et ennetada, avastada või uurida terroriakte või muid raskeid kuritegusid, kuid ainult nimetatud eesmärkidel ja rangetel tingimustel. Praktiliste takistuste tõttu ei olnud juuli 2020 seisuga Europol veel Eurodaciga ühendatud.

Eurodaci määrust kohaldatakse kõigi ELi liikmesriikide ja Schengeni lepinguga ühinenud riikide suhtes ⁽⁶⁰⁾.

2.1.2. Viisainfosüsteem (VIS)

VISI eesmärk on lihtsustada Schengeni viisade (lühiajaliste viisade) taotlemise menetlust ja andmevahetust Schengeni liikmesriikide vahel – sealhulgas nende diplomaatiliste ja konsulaaresinduste vahel – selliste taotluste teemal. Samuti

⁽⁵⁸⁾ eu-LISA (2019), *Eurodac – 2018 annual report* (Eurodac – aastaaruanne 2018), juuni 2019, lk 4.

⁽⁵⁹⁾ Seda täiendab rakendusmäärus, milles sätestatakse Eurodaci üksikasjalikumad rakenduseeskirjad; vt komisjoni rakendusmäärus (EÜ) nr 1560/2003 (ELT 2003 L 222/3), mida on muudetud komisjoni rakendusmäärusega (EL) nr 118/2014 (ELT 2014 L 39/1).

⁽⁶⁰⁾ Iirimaaale on siduv üksnes nõukogu 11. detsembri 2000. aasta määrus (EÜ) nr 2725/2000, mis käsitleb sõrmejälgede võrdlemise Eurodac-süsteemi kehtestamist Dublini konventsiooni tõhusa kohaldamise eesmärgil, EÜT 2000 L 316/1.

teenib see varjupaigaküsimuste, sisserrände kontrolli ja julgeolekuga seotud eesmärgi. Selles säilitatakse viisataotlejate andmeid, sealhulgas sõrmejälgi, fotosid ja otsuseid lühiajaliste viisade taotluste kohta. Alla 12-aastaste laste sõrmejälgi ei töödelda, kuigi VISi määruse praegusel läbivaatamisel kavatakse seda vanust langetada 6 aastale.

VISi määruses (EÜ) nr 767/2008 kirjeldatakse viisainfosüsteemi toimimist. VIS võeti üle maailma kasutusele novembris 2015 ⁽⁶¹⁾. Augustiks 2018 oli VISi sisestatud üle 60 miljoni viisataotluse ja 40 miljoni sõrmejälgede andmekogumi ⁽⁶²⁾.

VISi üks eesmärgi on tugevdada Schengeni ala sisejulgeolekut ning seepärast antakse riiklikele õiguskaitseasutustele ja Europolile nõukogu otsusega 2008/633/JSK juurdepääs andmetele, et ennetada, avastada ja uurida terroriakte või muid raskeid kuritegusid, kuid ainult nimetatud eesmärkidel ja rangetel tingimustel. See juurdepääs jõustus septembris 2013 ⁽⁶³⁾. Tabel 2 näitab, mis ELi liikmesriikides VISi kohaldatakse.

2.1.3. Schengeni infosüsteem (SIS)

SISis salvestatakse hoiatusteateid teatud kategooriate tagaotsitavate või teadmata kadunud isikute (nii ELi kui ka kolmandate riikide kodanikud) ja kadunud esemete kohta. Selles on ka hoiatusteated kolmandate riikide kodanike kohta, kellele kehtib sisenemiskeeld või tagasisaatmisotsus. Andmebaas sisaldab politsei- ja piirivalveametnikele juhiseid konkreetsete meetmete kohta, mida võtta isiku või eseme leidmisel (nt kahtlustatava kinnipidamiseks,

⁽⁶¹⁾ Komisjoni 12. juuni 2015. aasta rakendusotsus (EL) 2015/912, millega määratakse kindlaks kuupäev, millest alates rakendatakse kahekümne esimeses, kahekümne teises ja kahekümne kolmandas piirkonnas tööle viisainfosüsteem (VIS), ELT 2015 L 148/28.

⁽⁶²⁾ Euroopa Komisjon (2019), *Factsheet: EU Information systems – Security and Borders* (Teabeleht. Infosüsteemid – julgeolek ja piirid), Brüssel, aprill 2019, lk 1.

⁽⁶³⁾ Vt nõukogu 22. juuli 2013. aasta otsus 2013/392/EL, millega määratakse kindlaks otsuse 2008/633/JSK (mis käsitleb liikmesriikide määratud ametiasutuste ja Europoli juurdepääsu viisainfosüsteemile (VIS) terroriaktide ja muude raskete kuritegude vältimise, avastamise ja uurimise eesmärkidel) kohaldamise kuupäev (ELT 2013 L 198/45), mis asendati seejärel Euroopa Liidu Kohtusse esitatud eduka tühistamishagi tulemusel nõukogu 26. oktoobri 2015. aasta rakendusotsusega (EL) 2015/1956, millega määratakse kindlaks otsuse 2008/633/JSK (mis käsitleb liikmesriikide määratud ametiasutuste ja Europoli juurdepääsu viisainfosüsteemile (VIS) terroriaktide ja muude raskete kuritegude vältimise, avastamise ja uurimise eesmärkidel) kohaldamise kuupäev (ELT 2015 L 284/146).

teadmata kadunud haavatava isiku kaitseks või kehtetu passi konfiskeerimiseks). Riiklikel õiguskaitse-, piirikontrolli-, tolli-, viisa- ja kohtuasutustel on juurdepääs SISis säilitatavatele andmetele rangelt oma volituste piires.

Süsteem on olnud kasutusel alates märtsist 1995; selle täiustatum teine põlvkond⁽⁶⁴⁾ käivitati aprillis 2013. Läbivaadatud SISI õigusraamistik, mis hõlmab kolme õigusakti – SISI määrus (määrus (EL) 2018/1862), SIS – piirikontrolli määrus (määrus (EL) 2018/1861) ja SIS – tagasisaatmise määrus (määrus (EL) 2018/1860) –, jõustus detsembris 2018. Selle tulemusel võeti kasutusele olulised tehnilised ja käituslikud täiustused, sealhulgas uued hoiatusteadete kategooriad (nt tagasisaatmisotsused), ning loodi tõhusam teabevahetus ELi liikmesriikide õiguskaitseasutuste vahel ja selliste ELi asutustega nagu Europol, Euroopa Liidu Kriminaalõiguslase Koostöö Amet (Eurojust) ja Frontex. 2018. aastal sisaldas SIS kokku üle 82 miljoni hoiatusteate, millest ainult ligikaudu 930 000 olid isikute kohta, ülejäänud olid esemete kohta. SISI vaadati 2018. aastal üle 6,1 miljardi korra ning see oli rände ja julgeoleku valdkonnas kõige laialdasemalt kasutatav ELi IT-süsteem⁽⁶⁵⁾. Tabel 2 selgitab, mis ELi liikmesriikides SISI kohaldatakse.

2.1.4. Riiki sisenemise ja riigist lahkumise süsteem (EES)

EES loodi EESi määrusega (määrus (EL) 2017/2226, mida on viimati muudetud määrusega (EL) 2019/817) kõigi selliste kolmandate riikide kodanike Schengeni alale sisenemise ja riigist lahkumise registreerimiseks, kellele on antud luba lühiajaliseks viibimiseks (viisat vajavad ja viisanõudest vabastatud reisijad), st ühe või mitme külastuse jaoks pikima kestusega 90 päeva 180 päeva jooksul. Süsteem arvutab ja jälgib riiki lubatud kolmandate riikide kodanike riigis viibimise kestust, et toetada heausksete reisijate piiriületust ning tuvastada viibimisaja ületajad ja identiteedipettused. Sellega asendatakse praegune passide käsitsi tembeldamise kohustus elektroonilise registreerimisega, millal ja kus isik Schengeni alale sisenes ja sealt väljus, ning automaatse arvutusega, mitu päeva isik võib veel lühiajaliselt riigis viibida. EESis registreeritakse ka sisenemiskeelud.

⁽⁶⁴⁾ Vt määrus (EL) nr 1987/2006, ELT 2006 L 381/4; otsus 2007/533/JSK, ELT 2007 L 205/63.

⁽⁶⁵⁾ eu-LISA (2019), SIS II – 2018. aasta statistika: teabeleht, märts 2019.

EESi eesmärgid on ka näiteks ebaseadusliku sisserände ennetamine ja rändevoohalduse toetamine. Lisaeesmärgina peaks süsteem aitama kaasa terroriaktide ja muude raskete kuritegude ennetamisele, avastamisele ja uurimisele. Selle tulemusena on lisaks piiri-, viisa- ja sisserändeasutustele juurdepääs selles säilitatavatele andmetele ka liikmesriikide õiguskaitseasutustel ja Europolil, kuid üksnes eespool kirjeldatud riikliku julgeolekuga seotud eesmärkidel ja rangetel tingimustel.

Süsteem võetakse eeldatavalt kasutusele 2022. aastal. EESi kohaldatakse Schengeni ala kõigi riikide suhtes (vt tabel 2).

2.1.5. Euroopa reisiinfo ja -lubade süsteem (ETIAS)

ETIASe määrusega (määrus (EL) 2018/1240, mida on viimati muudetud määrusega (EL) 2019/817) loodi viisanõudest vabastatud reisijate piirielse kontrolli süsteem. Automaatne süsteem kontrollib viisanõudest vabastatud kolmandate riikide kodanikke, et leida, kas neil võib lubada ELi siseneda kuni 90-päevaseks külastuseks mis tahes 180-päevase ajavahemiku jooksul. Veebipõhise taotlusvahendi abil kogutakse viisanõudest vabastatud reisijate isikuandmeid enne nende saabumist ELi välispiiridele. Frontex ja asjaomase liikmesriigi (asjaomaste liikmesriikide) piirivalveasutused võrdlevad neid andmeid kõigi asjakohaste andmebaaside andmetega. Kui kontrollimisel järeldatakse, et isik ei tekita julgeoleku, ebaseadusliku rände ega rahvatervise kontekstis riski, antakse talle automaatne luba reisida ELi. Muul juhul suunatakse taotlus pädevatele asutustele käsitsi kontrollimiseks. Euroopa reisiinfo ja -lubade süsteem (ETIAS) hõlbustab seega reisimist, andes reisijatele eelteavet, kas neid võidakse lubada Schengeni alale.

Enne reisi alustamist on vedajatel, näiteks lennuettevõtjatel ETIASele ning EES-andmetele piiratud juurdepääs, üksnes selleks, et kontrollida, kas reisijal on ETIASe luba ja kas tal on 90 päeva 180-päevase ajavahemiku jooksul veel täitumata.

Süsteem peaks käivituma 2022. aasta lõpus. ETIASi kohaldatakse kõigi Schengeni ala riikide suhtes (vt tabel 2).

2.1.6. Kolmandate riikide kodanike Euroopa karistusregistrite infosüsteem (ECRIS-TCN)

ECRIS-TCN on keskanalmebaas, mis võimaldab ELi liikmesriikidel vahetada teavet ELis süüdimõistetud kolmandate riikide kodanike kannete kohta karistusregistrites. See toimib päringutabamuse või selle puudumise tuvastamise põhimõttel. Süsteem loodi [ECRIS-TCNi määrusega](#) (määrus (EL) 2019/816) ja see täiendab [nõukogu otsusega 2009/316/JSK](#) loodud detsentraliseeritud ELi karistusregistrite andmebaasi (Euroopa karistusregistrite infosüsteem, ECRIS).

ECRIS-TCN aitab päringutabamuse või selle puudumise alusel leida, mis liikmesriigil (liikmesriikidel) on kontrollitava kolmanda riigi kodaniku kohta karistusregistriandmeid. Päringute tegemiseks võib kasutada biomeetrilisi andmeid, näiteks sõrmejälgi. Päringutabamuse korral võivad riiklikud õigusasutused võtta ECRISi kaudu vastava liikmesriigiga lisateabe saamiseks kahepoolset ühendust.

Riiklikel asutustel on õigus teha ECRIS-TCNis päringuid kriminaalmenetluste ja ka muude menetluste korral (nt elamisloa taotluste menetlemisel). Samuti on Europolile, Eurojustile ja Euroopa Prokuratuurile igapäevaste volituste piires antud otsene juurdepääs ECRIS-TCNile.

ECRIS-TCN võetakse eeldatavasti kasutusele 2022. aasta lõpus. Süsteemis osalevad kõik ELi liikmesriigid peale Taani ja Lirimaa (vt [tabel 2](#)).

2.1.7. Europoli infosüsteem (EIS)

EIS on Europoli keskne kriminaalteabe ja luureteabe andmebaas. Seda reguleeritakse Europoli asutamismäärusega ([määrus \(EL\) 2016/794](#)) ja see võeti kasutusele 2005. aastal. See hõlmab kõiki Europolile volitatud kuritegevusvastase võitluse valdkondi ning sisaldab teavet raskete rahvusvahelise iseloomuga kuritegude, kahtlustatavate ja süüdimõistetute, kuritegelike struktuuride ja kuritegude sooritamise vahendite kohta. 2013. aastal kasutusele võetud EISi täiendatud versioon võimaldab salvestada ja ristkontrollida biomeetrilisi ja küberkuritegevusega seotud andmeid. EIS on võrdlussüsteem, millega saab kontrollida, kas teave isiku või huvipakkuva objekti kohta on väljaspool riiklike jurisdiktsiooni kättesaadav.

ElSile on juurdepääs Europoli töötajatel ja ELi liikmesriikide õiguskaitsesutuste määratud ametnikel. Riiklikud ametiasutused saavad teha süsteemis otsinguid ja päringutabamuse korral taotleda lisateavet Europoli turvalise teabevahetuse võrgu (SIENA) kaudu. Lisaks võib **Europoli koostööpartneritel** olla kaudne juurdepääs andmete salvestamiseks ja päringute tegemiseks Europoli operatiivkeskuse kaudu.

Tabelis 2 on loetletud olemasolevad suuremahulised IT-süsteemid ning nende peamine eesmärk, hõlmatud kolmandate riikide kodanikud, töödeldavad biomeetrilised tunnused ja geograafiline kohaldatavus. Nende ELi andmebaaside lisateave, eelkõige andmekaitse seisukohast: vt *Euroopa andmekaitseõiguse käsiraamat*, punkt 8.3.2.

2. tabel. ELi suuremahulised IT-süsteemid rände ja julgeoleku valdkonnas

IT-süsteem	Peamine eesmärk	Hõlmatud isikud	Biomeetrilised tunnused	Kohaldatavus
Eurodac	Rahvusvahelise kaitse taotluse läbivaatamise eest vastutava liikmesriigi määramine Lisaeesmärk: õiguskaits	Rahvusvahelise kaitse taotlejad ja saajad Rändajad, kes ületasid välispiire ebaseaduslikult		27 ELi liikmesriiki + Schengeni riigid
VIS	Andmevahetuse hõlbustamine Schengeni riikide vahel seoses viisataotlustega Lisaeesmärk: õiguskaits	Viisataotlejad ja vastuvõtja pereliikmed		24 ELi liikmesriiki (v.a CY, HR, IE) + Schengeni riigid
SIS	Õiguskaitselase koostöö hõlbustamine julgeoleku tagamiseks ELis ja Schengeni liikmesriikides	Teadmata kadunud, haavatavad ja tagaotsitavad isikud	 	25 ELi liikmesriiki (v.a CY, IE) + Schengeni riigid

IT-süsteem	Peamine eesmärk	Hõlmatud isikud	Biomeetrilised tunnused	Kohaldatavus
SIS – piirikontrollid	Hoiatusteadete sisestamine ja töötlemine Schengeni liikmesriikidesse sisenemise või seal viibimise keelamiseks	Kolmandate riikide kodanikud, kes on süüdi mõistetud või keda kahtlustatakse kuriteos, mille eest on määratud vähemalt 1-aastane vabadusekaotuslik karistus Ebaseaduslikud rändajad	 	25 ELi liikmesriiki (v.a CY, IE) + Schengeni riigid
SIS – tagasisaatmine	Selliste hoiatusteadete sisestamine ja töötlemine, mis on seotud kolmandate riikide kodanikega, kelle kohta on tehtud tagasisaatmisotsus	Ebaseaduslikud rändajad, kelle suhtes kohaldatakse tagasisaatmisotsust	 	25 ELi liikmesriiki (v.a CY, IE) + Schengeni riigid
EES	Kolmandate riikide kodanike lubatud viibimisaja kestuse arvutamine ja seire ning viibimisaja ületajate tuvastamine	Lühiajaliseks viibimiseks saabuvad kolmandate riikide kodanikud	 	24 ELi liikmesriiki (v.a CY, HR, IE) + Schengeni riigid
ETIAS	Reisieelne hindamine, kas viisanõudest vabastatud kolmanda riigi kodanik on julgeoleku, ebaseadusliku rände või rahvatervise risk	Viisanõudest vabastatud kolmandatest riikidest saabuvad reisijad	–	26 ELi liikmesriiki (v.a IE) + Schengeni riigid
ECRIS-TCN	Teabe jagamine kolmandate riikide kodanike varasemate süüdimõistvate kohtuotsuste kohta	Karistusregistrisse kantud kolmandate riikide kodanikud	 	25 ELi liikmesriiki (v.a DK, IE)

IT-süsteem	Peamine eesmärk	Hõlmatud isikut	Biomeetrilised tunnused	Kohaldatavus
EIS	Andmete säilitamine ja päringute tegemine raske rahvusvahelise kuritegevuse ja terrorismi kohta	Raskes organiseeritud kuritegevuses ja terrorismis kahtlustatavad või süüdimõistetud	 	27 ELi liikmesriiki

NB! *Sinine* tähendab, et IT-süsteem hakkab (täielikult) toimima hiljem – täpse kuupäeva määrab Euroopa Komisjon. Ajakohane kasutuselevõtu kuupäevade teave: vt eulisa.europa.eu (kõik IT-süsteemid, v.a Europol) ja europol.europa.eu (Europol).

  : sõrmejäljed; : peopesajäljed; : näokujutis; :

DNA-profiil.

Schengeni riigid: Schengeni lepinguga ühinenud riigid, st Island, Liechtenstein, Norra ja Šveits.

Kohaldatavuse üksikasjalik teave: vt 1. lisa märkused.

Allikas: FRA, tuginedes õigusaktidele, 2020

2.2. Koostalitlusvõime

Koostalitlusvõime on eri IT-süsteemide võime omavahel suhelda ja andmeid vahetada. Tegelikult tähendab see, et volitatud kasutajad saavad isikut otsida korraga mitmes IT-süsteemis ja vaadata tema isikuandmeid, millele neil on juurdepääsuõigus, ja mitte teha mitu otsingut eraldi süsteemides. See peab toimuma kooskõlas juurdepääsuõiguste ja alussüsteemide andmekaitseõuetega. Teisisõnu saavad ELi IT-süsteemid, mis praegu ei ole omavahel seotud ja mis toimivad eraldi süsteemidena, „üksteisega rääkida“, kui need on koostalitlusvõimelised. Koostalitlusvõime eesmärk on aidata ametiasutustel kontrollida nende isikute identiteeti, kelle andmeid säilitatakse vähemalt ühes IT-alussüsteemis, ning tuvastada mitme isikusamasuse olemasolu.

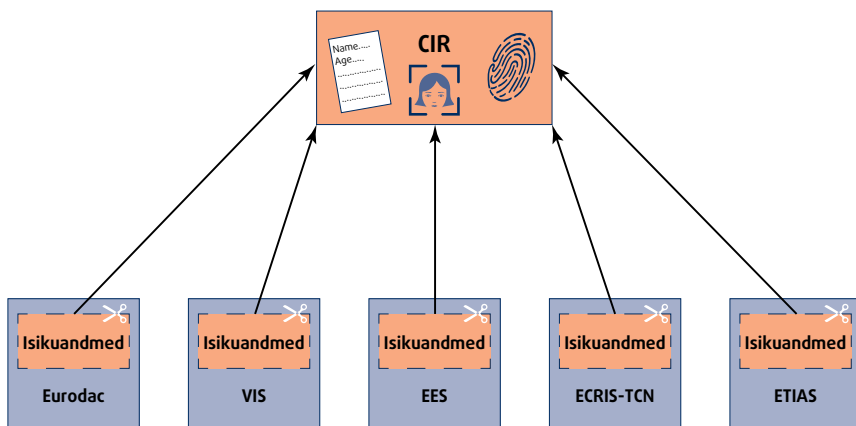
Koostalitlusvõime võib tõhustada kaitset – näiteks toetades teadmata kadunute, sealhulgas laste leidmist –, kuid tekitab ka põhiõigustega seotud probleeme. See tuleneb nende isikute nõrgast positsioonist, kelle andmeid säilitatakse IT-süsteemides ja kes sageli ei tea oma õigusi.

Koostalitlusvõime määrustega (määrus (EL) 2019/817 ja määrus (EL) 2019/818) loodud ELi suuremahuliste IT-süsteemide koostalitlusvõime põhikomponente selgitatakse punktides 2.2.1–2.2.4. Eeldatavasti võetakse need kasutusele 2023. aasta lõpuks.

2.2.1. Ühine isikuandmete hoidla

Ühine isikuandmete hoidla (CIR) on ühine keskne andmehoidla, kus säilitatakse kõigi nende isikute põhilisi identiteediandmeid, kelle andmed on ELi suuremahulistes IT-süsteemides (koostalitlusvõime määruste IV peatükk). See isikuandmete hoidla on ühine ja seda kasutavad kõik IT-süsteemid, v.a SIS, millega rakendatakse eraldi tehnilist lahendust. Isikute asjaomased biomeetrilised ja biograafilised andmed tuuakse olemasolevatest süsteemidest (nt Eurodac, VIS ja EES) ning neid säilitatakse ühisel platvormil, nagu on kujutatud joonisel 2. Uute IT-süsteemide korral (ETIAS ja ECRIS-TCN) lisatakse see komponent nende arhitektuuri. Ühises hoidlas säilitatavad andmed kuuluvad endiselt IT-alussüsteemidele.

Joonis 2. Ühine isikuandmete hoidla

Allikas: FRA, 2020

2.2.2. Euroopa otsinguportaal

Euroopa otsinguportaal (ESP) toimib ühtse aknana, mille kaudu saab ühe otsinguga teha korraga päringuid mitmes IT-süsteemis ja ühises isikuandmete hoidlas. Portaali kaudu saavad kasutajad vaadata isiku kohta andmeid, mida nad tohivad nendes IT-süsteemides vaadata, sealhulgas SISis, EISis ja kahes Interpoli andmebaasis, ning nii biograafilisi kui ka biomeetrilisi andmeid. Kombineeritud tulemused kuvatakse samas vaates.

2.2.3. Mitme identiteedi detektor

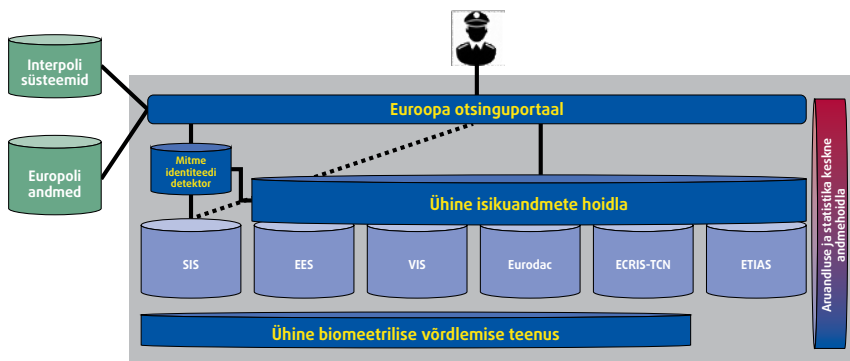
Mitme identiteedi detektor (MID) on mehhanism, mis võimaldab avastada, kas sama isiku andmeid säilitatakse mitmes IT-süsteemis eri nimede ja identiteetide all (koostalitlusvõime määruste V peatükk). Sama isiku kasutatavad eri identiteetid tuvastatakse ja seostatakse, mis aitab võidelda identiteedipettuste vastu. Kui juurdepääsuõigustega riiklikud ametiasutused teevad süsteemides otsinguid, näevad nad süsteemides kõiki isikuga seotud registreeritud identiteete, olenemata sellest, kas neid säilitatakse muu nime all või mitte. Mitme identiteedi detektori eesmärk on tagada isiku õige tuvastamine nii automaatse kui ka käsitsi tehtava kontrolliprotsessi abil.

2.2.4. Ühine biomeetrilise võrdlemise teenus

IT-süsteemides säilitatavate biomeetriliste andmete malle võrreldes võimaldab ühine biomeetrilise võrdlemise teenus (BMS) eri IT-süsteemides otsida ja võrrelda biomeetrilisi andmeid, näiteks sõrmejälgi ja näokujutisi (koostalitlusvõime määruste III peatükk). See vahend hõlbustab otsinguid eri süsteemides, mis kasutavad biomeetrilisi andmeid. Ilma selleta ei saaks biomeetrilisi andmeid kasutada ühise isikuandmete hoidla ja mitme identiteedi detektoriga.

Joonis 3 selgitab suuremahuliste IT-süsteemide koostalitlusvõime tehnilisi komponente ja asjaomaseid üksikuid IT-alussüsteeme.

Joonis 3. Koostalitlusvõime tehnilised komponendid

Allikas: Euroopa Komisjon, 2018

2.3. Järelevalve

ELi õiguses on riiklikud ja ELi asutused andmekaitse kõrge ja järjepideva taseme tagamiseks volitatud kontrollima IT-süsteemide vastavust ELi andmekaitsestandarditele. Järelevalvet teevad ühiselt ELi liikmesriikide andmekaitseasutused ja Euroopa Andmekaitseinspektor (EDPS). Nende konkreetsed ülesanded ja volitused on sätestatud iga üksiku IT-süsteemi määruks ja koostalitlusvõime määrustes.

EDPS vastutab isikute põhiõiguste kaitse järelevalve ja tagamise eest isikuandmete töötlemisel ELi asutustes ja organites, sealhulgas ELi suuremahulistes IT-süsteemides salvestatud andmete töötlemisel. Selleks tegutseb EDPS uurimis- ja vaidluste lahendamise organina. See teeb tihedat koostööd riiklike järelevalveasutustega.

Kuigi ELi IT-süsteemide õiguslikud alused on veidi erinevad, on üldiselt sätestatud, et riiklikud andmekaitseasutused ja EDPS peavad tegema koostööd, tegutsedes kumbki oma volituste piires. Nad moodustavad iga ELi suuremahulise IT-süsteemi jaoks järelevalve koordineerimisrühmad, et tagada nende toimimise koordineeritud ja tõhus järelevalve. Riiklike andmekaitseasutuste ja EDPSi esindajad kohtuvad korrapäraselt – tavaliselt kaks korda aastas Euroopa Andmekaitse nõukogu raames –, et arutada ühiseid järelevalveküsimusi. Tegevus hõlmab muu hulgas ühiseid kontrollid ja uurimisi ning ühise metodika väljatöötamist. Samad kohustused tulenevad ka [ELi institutsioonide andmekaitsemääruse](#) (määrus (EL) 2018/1725) artiklist 62.

Lisaks on igal isikul õigus esitada kaebus riiklikule andmekaitseasutusele, kes peab kaebuse kolme kuu jooksul läbi vaatama ja teavitama kaebuse esitajat uurimise käigust või tulemusest ⁽⁶⁶⁾. Väidetavate andmekaitserikkumiste korral, mille eu-LISA on sooritanud ELi IT-süsteemide haldamisel, võivad üksikisikud pöörduda EDPSi poole, kes peab kaebuse esitajat 3 kuu jooksul teavitama uurimise käigust ja tulemusest (ELi institutsioonide andmekaitsemääruse artikli 57 lõike 1 punkt e ja artikkel 63). Ebaõnnestumise korral võib kumbki kaebusmenetlus viia kohtuliku läbivaatamiseni – vastavalt kas pädevas riiklikus kohtus või Euroopa Liidu Kohtus ⁽⁶⁷⁾ (vt ka punkt 2.8).

Euroopa Nõukogu õiguses nõutakse nüüdisajastatud konventsioonis nr 108, et riigid määraksid konventsiooni järgimise tagamiseks ühe või mitu täiesti sõltumatut ja erapooletut järelevalveasutust (artikkel 15). Sellistel ametiasutustel peavad olema volitused uurida, sekkuda, teha otsuseid konventsiooni andmekaitsestandardite rikkumise kohta ja määrata halduskaristusi, lisaks õigus algatada konventsioonis sätestatud kaitsemeetmete väidetava rikkumise korral kohtumenetlus. Järelevalveasutused peavad olema volitatud käsitlema ka üksikisikute kaebusi seoses andmekaitseõigustega.

2.4. Eesmärgi piiramine, võimalikult väheste andmete kogumine ja andmete õigus

ELi õiguses nõuab eesmärgi piiramise põhimõte, et isikuandmeid tohib koguda üksnes kindlaksmääratud eesmärkidel, mis peavad olema selge sõnaga määratletud. See põhimõte tuleneb ELi harta artikli 8 lõikest 2 ja kajastub ELi andmekaitse õigusaktides, nimelt isikuandmete kaitse üldmääruse artikli 5 lõike 1 punktis b, politsei- ja kriminaalõigusasutuste andmekaitse direktiivi artikli 4 lõike 1 punktis b ning ELi institutsioonide andmekaitsemääruse artikli 4 lõike 1 punktis b. Eesmärgi piiramine tähendab samuti, et isikuandmeid ei tohi edasi töödelda viisil, mis on vastuolus nimetatud eesmärkidega. Asjaomane isik peab suutma ette näha, mis eesmärgil andmeid töödeldakse ⁽⁶⁸⁾.

⁽⁶⁶⁾ Isikuandmete kaitse üldmäärus, artikli 13 lõike 2 punkt d, artikli 14 lõike 2 punkt e ja artiklid 52–53.

⁽⁶⁷⁾ Isikuandmete kaitse üldmäärus, artikkel 52; ELi institutsioonide andmekaitsemäärus, artikkel 64.

⁽⁶⁸⁾ Euroopa Kohus, C-275/06, *Productores de Música de España (Promusicae) vs. Telefónica de España SAU*, kohtujurist Kokotti ettepanek, esitatud 18. juulil 2007, punkt 53.

Kõigis Eli IT-süsteemide loomise õigusaktides on täpsustatud, mis eesmärgil need isikuandmeid töötlevad. Eli IT-süsteemidel võib olla lisaeesmärke, näiteks aidata kinni pidada ja tagasi saata ebaseaduslikke rändajaid, samuti võidelda terrorismi ja muude raskete kuritegudega (vt tabel 3) ⁽⁶⁹⁾. IT-süsteemide kasutamise ja nende koostalitlusvõime optimeerimisel lisaeesmärkide saavutamiseks ei tohi tekkida funktsioonidest kõrvalekaldumist, mille tulemusel kasutatakse andmeid eesmärkidel, mida algselt ei olnud ette nähtud.

3. tabel. Eli IT-süsteeme käsitlevate õigusaktide esmased ja lisaeesmärgid

IT-süsteem	Esmane eesmärk	Lisaeesmärgid	
		Kinnipidamine ja tagasisaatmine	Võitlus raskete kuritegude ja terrorismiga
Eurodac	Dublini määruse kohaldamine	Jah (osaliselt – kinnipidamine)	Jah
VIS	Viisataotluste menetlemise ja piirikontrolli toetamine	Jah	Jah
SIS	Sisejulgeoleku kaitse liikmesriikides	Ei	–
SIS – piirid	Riiki sisenemise ja riigis viibimise keelu hoiatusteadete töötlemine	–	Ei
SIS – tagasi-saatmine	Tagasisaatmisotsuste hoiatusteadete töötlemine	–	Ei
EES	Kõigi kolmandate riikide kodanike riiki sisenemise ja riigist lahkumise registreerimine	Jah	Jah
ETIAS	Viisanõudest vabastatud kolmandate riikide kodanike piiriületuseelne kontroll	Ei	Jah
ECRIS-TCN	Õiguskoostöö raames teabevahetus kolmandate riikide kodanike varasemate süüdimõistvate kohtuotsuste kohta muudes Eli liikmesriikides	Ei	–
Koostalitlusvõime	Isiku õige tuvastamise tagamine	–	–

NB! – = juba esmase eesmärgi osa.

Allikas: FRA, olemasolevate õigusaktide alusel, 2020

⁽⁶⁹⁾ Vt ka Euroopa Liidu Kohus, C-482/08, *Suurbritannia ja Põhja-Iiri Ühendkuningriik vs. Euroopa Liidu Nõukogu* [suurkoda], 26. oktoober 2010.

ELi IT-süsteemide ja riiklike süsteemide praegune suundumus on töödelda rohkem biomeetrilisi ja tähtnumbrilisi andmeid. Eesmärgi piiramise põhimõttega on tihedalt seotud võimalikult väheste andmete kogumise põhimõte. See on sätestatud isikuandmete kaitse üldmääruse artikli 5 lõike 1 punktis c, politsei- ja kriminaalõigusasutuste andmekaitse direktiivi artikli 4 lõike 1 punktis c ning ELi institutsioonide andmekaitsemääruse artikli 4 lõike 1 punktis c. Võimalikult väheste andmete kogumine eeldab, et isikuandmed peavad olema asjakohased, piisavad ja piirduma sellega, mida on vaja nende töötlemise eesmärgi jaoks. Võimalikult väheste andmete kogumise põhimõtte kohaselt tuleb näiteks VISis varem kogutud biomeetrilisi andmeid taaskasutada, kui taotleja taotleb Schengeni viisat 59 kuu jooksul uuesti ([viisaeskirja](#) (määrus (EÜ) nr 810/2009) artikli 13 lõige 3).

Näide: kohtuasjas *Digital Rights Ireland* ⁽⁷⁰⁾ kritiseeris Euroopa Liidu Kohus üldist viisi, kuidas [andmete säilitamise direktiiv \(2006/24/EÜ\)](#) hõlmas kõiki isikuid ja kõiki elektroonilisi sidevahendeid ning kõiki liiklusandmeid, ilma mis tahes eristamise, piirangute või eranditeta.

Andmete õigsuse põhimõtte kohaselt tohib vastutav töötleja kasutada andmeid üksnes siis, kui on võtnud meetmeid, et mõistliku kindlusega tagada andmete õigsus ja ajakohasus. See põhimõte kajastub isikuandmete kaitse üldmääruse artikli 5 lõike 1 punktis d, politsei- ja kriminaalõigusasutuste andmekaitse direktiivi artikli 4 lõike 1 punktis d ning ELi institutsioonide andmekaitsemääruse artikli 4 lõike 1 punktis d. Vastutav töötleja peab võtma kõik mõistlikud meetmed, et tagada ebaõigete isikuandmete viivitamatu kustutamine või parandamine. Andmete õigsuse põhimõtte kajastub ka kõigis ELi IT-süsteeme reguleerivates õigusaktides ⁽⁷¹⁾. [eu-LISA määrusega](#) antakse ametile ka ülesanne töötada selle nimel, et luua andmekvaliteedi automatiseeritud kontrollimehhanismid ja ühised andmete kvaliteedinäitajad kõigi IT-süsteemide jaoks (artikkel 12).

⁽⁷⁰⁾ Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-293/12 ja C-594/12, *Digital Rights Ireland Ltd vs. Minister for Communications, Marine and Natural Resources jt ja Kärrntner Landesregierung jt* [suurkoda], 8. aprill 2014, punkt 57.

⁽⁷¹⁾ Vt VISi määruse artikli 29 lõike 1 punkt c; Eurodac määruse artikli 23 lõike 1 punkt c; SISI määruse artikli 59 lõige 1; SIS – piirikontrolli määruse artikli 44 lõige 1; SIS – tagasisaatmise määruse artikkel 19 (milles on ristviide SISI piirikontrolli määrusele); EESI määruse artikli 39 lõike 1 punkt c; ETIASe määruse artikli 7 lõike 2 punkt a ja artikli 8 lõike 2 punkt a ning ECRIS-TCNi määruse artikli 13 lõike 1 punkt d.

Euroopa Nõukogu õiguses hõlmab Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 8 sätestatud õigus era- ja perekonnaelu austamisele era- ja perekonnaelu, kodu ja kirjavahetust. Seda õigust täiendab **nüüdisajastatud konventsioon nr 108**. Konventsiooni artikli 5 lõike 4 punktis b on sätestatud eesmärgi piiramise põhimõte. Isikuandmeid tuleb töödelda õiguspärastel eesmärkidel ja isikuandmeid ei tohi töödelda viisil, mis on nende eesmärkidega vastuolus. Sellele järgneb konventsiooni artikli 5 lõike 4 punktis c sätestatud võimalikult vähete andmete kogumise põhimõte, mille kohaselt peab isikuandmete töötlemine olema „piisav, asjakohane ja mitte ülemäärane, võrreldes nende töötlemise eesmärkidega“. Samuti nõutakse konventsioonis, et andmed oleksid õiged (artikli 5 lõike 4 punkt d).

Näide: Euroopa Inimõiguste Kohus oli arvamusel, et riiklike ametiasutuste juurdepääs kesksüsteemides talletatavatele isikuandmetele on sekkumine eraelu puutumatusse (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 8). Eelkõige tuvastas Euroopa Inimõiguste Kohus sellise sekkumise kohtuasjas *Leander vs. Rootsi* ⁽⁷²⁾ seoses salajase politseiregistriga. Kohtuasjas *S. ja Marper vs. Ühendkuningriik* ⁽⁷³⁾ leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et sõrmejälgede säilitamist ametiasutuste registrites võib pidada sekkumiseks eraelu austamise õigusesse. Lisaks leidis Euroopa Inimõiguste Kohus kohtuasjas *Weber ja Saravia vs. Saksamaa* ⁽⁷⁴⁾, et andmete edastamine teistele ametiasutustele ja hilisem kasutamine nende poolt laiendab isikute rühma, kes teavad isikuandmeid, millesse on sekkunud, ning võib seega viia asjaomaste isikute suhtes uurimiste algatamiseni. Euroopa Kohtu arvates on see oht sekkumine eraelu puutumatusse, mis on eraldi isikuandmete esmase kogumise ja säilitamisega kaasnevast õigusest.

Eesmärgi piiramise, võimalikult vähete andmete kogumise ja õigsuse lisateave: vt *Euroopa andmekaitseõiguse käsiraamat*, 3. peatükk ja punkt 8.3.2.

⁽⁷²⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Leander vs. Rootsi*, nr 9248/81, 26. märts 1987.

⁽⁷³⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *S. ja Marper vs. Ühendkuningriik* [suurkoda], nr-d 30562/04 ja 30566/04, 4. detsember 2008, punkt 73.

⁽⁷⁴⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Weber ja Saravia vs. Saksamaa*, nr 54934/00, 29. juuni 2006.

2.5. Teabe saamise õigus

ELi õiguses sisaldavad ELi andmekaitse õigusaktide sätteid, millega tagatakse teabe saamise õigus ja läbipaistvuse põhimõte ⁽⁷⁵⁾. **Isikuandmete kaitse üldmääruse** artiklite 13 ja 14 ning **politsei- ja kriminaalõigusasutuste andmekaitse-direktiivi** artikli 14 kohaselt peab üksikisikutele teatama vastutava töötleja nime ja kontaktandmed, andmete töötlemise eesmärgi, säilitamistähtjad, õiguse taotleda juurdepääsu säilitatavatele andmetele, õiguse need kustutada või neid parandada ning õiguse esitada järelevalveasutusele kaebus. Sarnased nõuded tulenevad **ELi institutsioonide andmekaitsemääruse** artiklist 79. Politsei- ja kriminaalõigusasutuste andmekaitse-direktiivi artikli 13 lõikes 3 ja ELi institutsioonide andmekaitsemääruse artikli 79 lõikes 3 on siiski sätestatud mõni võimalik erand sellest kohustusest, et vältida toimuvate uurimiste takistamist ja kahjustamist või kaitsta avalikku ja riiklikku julgeolekut. Peale selle, et teabe esitamine on ELi andmekaitse õigusaktides sätestatud kui läbipaistvusnõue, edendab see ka **ELi harta** artikliga 1 kaitstud inimväärikuse austamist.

Teabe saamise õigus on sätestatud Eurodaci, VISi, SISi, EESi ja ETIASe õigusaktides ning koostalitlusvõime määrustes ⁽⁷⁶⁾. SISi kohaselt on see täielikult kohaldatav sisenemise või riigis viibimise keelamise ja tagasisaatmisotsuste kohta esitatud hoiatusteadete korral. Kriminaalasjades tehtava politsei- või õiguslase koostöö raames võib teabe saamise õigust piirata, kui seda võimaldavad riiklikud õigusaktid, eelkõige riigi julgeoleku, riigikaitse ja avaliku korra kaitseks ning kuritegude tõkestamiseks, avastamiseks, uurimiseks ja nende eest vastutusele võtmiseks (**SIS – piirikontrolli määruse** artikli 52 lõige 2). ECRIS-TCNi korral on üksikisikutel õigus saada kirjalikku teavet neid käsitlevate karistusregistri andmete kohta selle liikmesriigi õiguse kohaselt, kus nad taotlevad sellise teabe esitamist (**ECRIS-TCNi määruse** põhjendus 21).

Kuigi tavaliselt peab isikutele teatama nende andmete kogumisest, ei pruugi selline teave hõlmata kõiki eesmärke, milleks andmeid võidakse kasutada. Tabelis 4 on ELi suuremahuliste IT-süsteemide asutamise õigusaktidega tagatud teabe saamise õiguse peamised aspektid.

⁽⁷⁵⁾ Isikuandmete kaitse üldmääruse artikli 5 lõige 2; politsei- ja kriminaalõigusasutuste andmekaitse-direktiivi põhjendus 26; ELi institutsioonide andmekaitsemääruse artikli 4 lõige 1.

⁽⁷⁶⁾ Eurodaci määruse artikkel 29; VISi määruse artikkel 37; SIS – piirikontrolli määruse artikkel 52 ja SIS – tagasisaatmise määruse artikkel 19 (mis sisaldab ristviiteid SISi piirikontrolli määrusele); EESi määruse artikkel 50; ETIASe määruse artikkel 64; koostalitlusvõime määruste artikkel 47.

4. tabel. Teabe saamise õigus, kui andmeid kogutakse Eli IT-süsteemides

	Eurodac	VIS	SIS	SIS – piirid SIS – taga- sisaat- mine	EES	ETIAS	ECRIS-TCN	Koostalit- lusvõime
Õigusaktis on teabe saamise õiguse säte	Jah	Jah	Ei	Jah, piiran- gutega	Jah	Jah	Ei	Jah
Teabe peab esitama arusaadavalt	Jah	Ei	n/a	Ei	Jah	Ei	n/a	Jah
Varjupaigame- netluse eest vas- tutava liikmesriigi määramine	Jah	Jah	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	Jah
Kinnipidamise ja tagasisaatmise eesmärgid	Osaliselt: kinnipida- mine	Jah	n/a	Jah, piiran- gutega	Jah	n/a	n/a	Jah
Raskete kuritegude ja terrorismi ennetamine, avastamine ja uurimine	Jah	Jah	n/a	Jah, piiran- gutega	Jah	Ei	n/a	Jah
Andmesubjektile peab teatama võimalikust andmete jagamisest kolmandate riikidega.	Ei	Jah	n/a	n/a	Jah	n/a	n/a	n/a

NB! n/a = ei kohaldata.

Allikas: FRA, olemasolevate õigusaktide alusel, 2020

Euroopa Nõukogu õiguses peavad osalisriigid vastavalt [nüüdisajastatud konventsiooni nr 108](#) artiklile 8 tagama, et vastutavad töötajad teavad andmesubjektile oma nime ja alalise elu- või tegevuskoha, töötlemise õigusliku aluse ja eesmärgi, töödeldavate isikuandmete liigid, nende isikuandmete vastuvõtjad (kui on) ja selle, kuidas nad saavad kasutada oma õigust andmetega tutvuda, neid parandada ja kasutada õiguskaitsevahendeid. Edastada tuleb ka muu teave, mida peetakse vajalikuks, et tagada isikuandmete õiglane ja läbi- paistev töötlemine.

Teabe saamise õiguse lisateave: vt [Euroopa andmekaitseõiguse käsiraamat](#), punktid 6.1 ja 8.3.2.

2.6 Juurdepääs andmetele

ELi õiguses määratletakse ELi suuremahuliste IT-süsteemide asutamise õigusaktides selgelt ametiasutuste liik, kes saavad teha IT-süsteemides otsinguid, sealhulgas koostalitlusvõime abil. ELi liikmesriigid on kohustatud teatama Euroopa Komisjonile nende ametiasutuste nimed, kellel on IT-süsteemile juurdepääsu õigus. Selle teabe avalikustab *Euroopa Liidu Teataja* ja eu-LISA ⁽⁷⁷⁾. Tabelis 5 on ülevaade ametiasutuste liikidest, kes tohivad teha otsinguid igas ELi IT-süsteemis. Mida rohkem on juurdepääsuga asutusi, seda suurem on ebaseadusliku kasutamise risk.

Riiklikel õiguskaitseasutustel ja Europolil on terrorismi ja muude raskete kuritegude vastu võitlemiseks juurdepääs kõigile ELi IT-süsteemidele, v.a ECRIS-TCN. See on hõlmatud politseikoostöö ja piirikontrolli SISi määruste üldeesmärgiga ⁽⁷⁸⁾ ning Eurodaci, VISi, EESi ja ETIASe lisaesmärgiga ⁽⁷⁹⁾.

⁽⁷⁷⁾ SIS: vt ELT 2019 C 222/1; Eurodac: vt eu-LISA, *List of designated authorities which have access to data recorded in the Central System of Eurodac pursuant to Article 27(2) of the Regulation (EU) No. 603/2013, for the purpose laid down in Article 1(1) of the same Regulation* (Loetelu kindlaksmääratud asutustest, kellel on juurdepääs Eurodaci kesksüsteemi salvestatud andmetele vastavalt määruse (EL) nr 603/2013 artikli 27 lõikele 2 sama määruse artikli 1 lõikes 1 sätestatud eesmärgil), 2019; VIS: vt ELT 2016 C 187/4.

⁽⁷⁸⁾ SISi määruse artikkel 1; SIS – piirikontrolli määruse artikkel 1.

⁽⁷⁹⁾ Eurodaci määruse artikli 1 lõige 2; nõukogu otsuse 2008/633/JSK artikkel 1; EESi määruse artikli 6 lõige 2; ETIASe määruse artikli 1 lõige 2.

5. tabel. Ametiasutused, kes on volitatud tegema otsinguid IT-süsteemides, eesmärgi järgi

IT-süsteem	Viisa väljastamine	Piirikontroll	Võitlus raskete kuritegude ja terrorismiga	Võitlus ebaseadusliku rändega	Tagasisaatmismenetlus	Dublini süsteem
Eurodac	n/a	n/a	Politsei ja Europol	Politsei	Sisserändeasutused	Varijupaigaasutused
VIS	Viisa- ja piirivalveasutused	Piirivalveasutused	Politsei ja Europol	Politsei	Sisserändeasutused	Varijupaigaasutused
SIS – piirid SIS – tagasisaatmine	Viisa- ja piirivalveasutused	Piirivalveasutused	Politsei ja Europol	Politsei	Sisserändeasutused	n/a
EES	Viisa- ja piirivalveasutused	Piirivalveasutused	Politsei ja Europol	Politsei	Sisserändeasutused	n/a
ETIAS	n/a	Piirivalveasutused	Politsei ja Europol	Sisserändeasutused	n/a	n/a
ECRIS-TCN	n/a	n/a	Politsei, Europol, õigusalasutused, Eurojust ja Euroopa Prokuratuur	n/a	n/a	n/a
Koostalitlusvõime	Viisa- ja piirivalveasutused	Piirivalveasutused	Politsei ja Europol	Politsei	Sisserändeasutused	Varijupaigaasutused

NB! n/a = ei kohaldata.

Allikas: FRA, olemasolevate õigusaktide alusel, 2020

ELi andmekaitse õigusaktidega on keelatud volitamata juurdepääs isikuandmetele – vt [isikuandmete kaitse üldmääruse](#) artikli 5 lõike 1 punkt f ning [politsei- ja kriminaalõigusasutuste andmekaitse direktiivi](#) artikli 4 lõike 1 punkt f. Mõlemas on sätestatud, et isikuandmeid „töödeldakse viisil, mis tagab isikuandmete asjakohase turvalisuse, sealhulgas kaitseb loata või ebaseadusliku töötlemise eest“. Isikuandmete kaitse üldmääruse artiklite 28 ja 32 kohaselt peavad volitatud töötleja ja vastutav töötleja võtma vajalikud meetmed, et vältida andmete avaldamist või neile juurdepääsu volitamata kolmandate isikute poolt.

Näide: kohtuasjas *Digital Rights Ireland* ⁽⁸⁰⁾ selgitas Euroopa Liidu Kohus, et isikuandmete kogumist ja säilitamist käsitlevate ELi õigusaktidega peab kehtestama piisavad tagatised isikuandmete tõhusaks kaitseks kuritarvitamise riski eest ning nende andmete ebaseadusliku juurdepääsu ja kasutamise eest. Arvestama peab andmete kogust ja tundlikku olemust. Vajadus selliste kaitsemeetmete järele on seda suurem, kui isikuandmeid töödeldakse automaatselt ja kui esineb oluline risk, et neile andmetele on võimalik ebaseaduslik juurdepääs. Sellega seoses rõhutas Euroopa Liidu Kohus vajadust kehtestada eeskirjad, mis peaksid „selgelt ja rangelt reguleerima kõnesolevate andmete kaitset ja turvalisust, et tagada andmete täielik teraviklus ja konfidentsiaalsus“ ⁽⁸¹⁾.

Euroopa Nõukogu õiguses nõutakse [nüüdisajastatud konventsioonis nr 108](#), et vastutav töötleja ja asjakohasel juhul volitatud töötleja võtaksid asjakohaseid turvameetmeid selliste ohtude vastu nagu volitamata juurdepääs isikuandmetele või nende hävitamine, kadumine või avalikustamine (artikkel 7). Konventsiooni artikli 15 kohaselt peavad riigid tagama, et järelevalveasutustel on konfidentsiaalsuskohustus seoses konfidentsiaalse teabega, millele neil on või on olnud oma ülesannete täitmisel juurdepääs.

Säilitatavate andmete kasutamise ja volitamata juurdepääsu eest kaitsmise lisateave: vt [Euroopa andmekaitseõiguse käsiraamat](#), 4. peatükk ja punkt 8.3.2.

⁽⁸⁰⁾ Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-293/12 ja C-594/12, *Digital Rights Ireland Ltd vs. Minister for Communications, Marine and Natural Resources jt ja Kärntner Landesregierung jt* [suurkoda], 8. aprill 2014, punkt 54 (koos lisaviidetega).

⁽⁸¹⁾ *Ibid.*, punkt 66.

2.7. Andmete edastamine kolmandatele isikutele

ELi õiguses reguleeritakse isikuandmete edastamist kolmandatele riikidele ja rahvusvahelistele organisatsioonidele rangelt ELi andmekaitseraamistikuga ja ELi IT-süsteemide asutamise õigusaktidega. [Isikuandmete kaitse üldmääruse](#) ning [politsei- ja kriminaalõigusasutuste andmekaitse direktiivi V](#) peatükis kohustatakse vastutavat töötajat ja volitatud töötajat tagama, et andmete töötlemine pärast kolmandale riigile või rahvusvahelisele organisatsioonile edastamist vastab andmekaitse-eeskirjadele. Isikuandmete kaitse üldmääruse artikli 44 kohaselt vastutavad vastutav töötaja ja volitatud töötaja ka andmete edastamise eest, näiteks ühest kolmandast riigist teise.

ELi IT-süsteemides säilitatakse eri andmeliike, seega reguleeritakse andmete jagamist kolmandate riikide ja rahvusvaheliste organisatsioonidega igas infosüsteemis erinevalt, nagu on näidatud tabelis 6. [Eurodaci määrusega](#) kehtestatakse edasise andmeedastuse keeld (artikkel 35). [ETIASe määrus](#) (artikkel 65) sisaldab selgesõnalist keeldu jagada selles sisalduvat teavet kolmandate riikide ja rahvusvaheliste organisatsioonidega, v.a Interpoliga ja mõnel rangelt reguleeritud juhtumil tagasisaatmise hõlbustamiseks. Teised ELi andmebaasid võimaldavad isikuandmeid jagada kolmandate riikidega, et tuvastada kolmanda riigi kodanik tagasisaatmise eesmärgil, kuigi mõningate eranditega ⁽⁸²⁾. Politseikoostöö hõlbustamiseks võib liikmesriik teatud tingimustel jagada SISi andmeid ka kolmandate riikidega mehhanismide kaudu, mida kasutavad Europol (artikkel 48) ja Eurojust (artikkel 49) vastavalt [SISi määrusele](#). [ECRIS-TCNi määruses](#) ei ole lubatud jagada andmeid kolmandate riikidega, kuid on sätestatud, et ECRIS-TCNis sisalduvate varasemate süüdimõistvate kohtuotsuste teabe saamiseks peab pöörduma Eurojusti poole, kes võtab ühendust ELi liikmesriigiga, kes säilitab süüdimõistmise teavet (artikkel 17).

Tavaliselt jagatakse teavet selleks, et saada päritoluriigilt abi kolmanda riigi kodaniku tuvastamiseks tulevikus väljasaatmise eesmärgil. See on seotud ka varjupaigataotlejatega, kelle taotlus on tagasi lükatud.

⁽⁸²⁾ Vt EESI määruse artikli 41 lõige 2; SIS – tagasisaatmise määruse artikkel 15 ja VISi määruse artikkel 31.

6. tabel. Eesmärgid, milleks tohib jagada ELi IT-süsteemide andmeid kolmandate riikide või rahvusvaheliste organisatsioonidega

IT-süsteem	Eesmärgid, milleks tohib jagada andmeid kolmandate osapooltega
VIS	Tagasisaatmise eesmärgil
SIS	Jagamine on keelatud, v.a Europoli ja Eurojusti poolt ning hoiatusteate esitanud liikmesriigi nõusolekul ja teatud tingimustel
SIS – piirid	Jagamine on keelatud, v.a Europoli poolt ja hoiatusteate esitanud liikmesriigi nõusolekul
SIS – tagasisaatmine	Tagasisaatmise eesmärgil
EES	Tagasisaatmise eesmärgil
ETIAS	Tagasisaatmise eesmärgil Interpoli andmebaaside kontrollimiseks
ECRIS-TCN	Jagamine on keelatud, v.a Eurojustile esitatud taotluse korral, kes võtab ühendust teavet säilitava ELi liikmesriigiga
Koostalitlusvõime	Jagamine on keelatud

Allikas: FRA, olemasolevate õigusaktide alusel, 2020

Euroopa Nõukogu õiguses reguleeritakse isikuandmete piiriülest edastamist [nüüdisajastatud konventsiooniga nr 108](#). Osalisriigid ei saa keelata selliste andmete edastamist teise osalisriigi kohtualluvusse kuuluvale andmesaajale, v.a kui esineb reaalne ja tõsine risk, et see võib viia konventsiooni sätete eiramiseni. Konventsiooni artikli 14 lõikes 2 sätestatakse, et andmete piiriülene edastamine andmesaajale, kes ei kuulu osalisriigi kohtualluvusse, on lubatud ainult siis, kui on tagatud piisav kaitsetase. Piisava kaitsetaseme saab tagada asjaomase riigi või rahvusvahelise organisatsiooni õigusaktide ja ajutiste või heakskiidetud standardsete kaitsemeetmetega, mille on vastu võtnud ning mida rakendavad andmete edastamise ja edasise töötlemisega seotud isikud.

Rahvusvahelise andmeedastuse lisateave: vt [Euroopa andmekaitseõiguse käsiraamat](#), 7. peatükk.

2.8. Andmesubjektide õigused

ELi õiguses sätestatakse [ELi harta](#) artikli 8 lõikes 2 osana isikuandmete kaitse õigusest: „Igaühel on õigus tutvuda tema kohta kogutud andmetega ja nõuda nende parandamist.“ Võimalus kasutada andmetega tutvumise õigust on osa

harta artikliga 47 kaitstud õigusest tõhusale õiguskaitsevahendile. Euroopa Liidu Kohus on märkinud, et õiguskaitsevahendi omadused peab määrama viisil, mis on kooskõlas tõhusa kohtuliku kaitse põhimõttega ⁽⁸³⁾.

Enda kohta säilitatavate andmetega tutvumise, nende parandamise ja kustutamise õigused on sätestatud ka ELi andmekaitse õigusaktides, nimelt isikuandmete kaitse üldmääruse artiklites 15–17, politsei- ja kriminaalõigusalasutuste andmekaitse direktiivi artiklites 14–17 ning ELi institutsioonide andmekaitsemääruse artiklites 80–83. Andmetega tutvumise õigust, nagu see on tagatud isikuandmete kaitse üldmääruse artikliga 15 ning politsei- ja kriminaalõigusalasutuste andmekaitse direktiivi artiklitega 14–15, võib piirata, kui meede on konkreetsel põhjusel vajalik ja proportsionaalne. Selline põhjus võib olla näiteks vajadus kaitsta riigi julgeolekut või ennetada kuritegusid.

Reeglina peab asjaomastele isikutele teatama andmetega tutvumise, nende parandamise ja kustutamise õigusest siis, kui andmed sisestatakse IT-süsteemidesse (vt jaotis 2.5).

Näide: kohtuasjas *Tele2 Sverige* ⁽⁸⁴⁾ leidis Euroopa Liidu Kohus, et eraelu puutumatust ja isikuandmete kaitse õigust mõjutavate turvameetmete korral peavad riigisisised õiguskaitseasutused teavitama asjaomaseid isikuid kohaldatavate riigisiseste menetluste alusel kohe, kui selline teatamine ei ohusta enam nimetatud ametiasutuste algatatud uurimisi. Euroopa Liidu Kohus on leidnud, et teavitamine on tegelikult vajalik selleks, et isikud, keda need meetmed puudutavad, saaksid muu hulgas kasutada oma ELi harta artiklis 47 tagatud õigust tõhusale õiguskaitsevahendile.

⁽⁸³⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-432/05, *Unibet (London) Ltd, Unibet (International) Ltd vs. Justitiekanslern* [suurkoda], 13. märts 2007, punkt 37; C-93/12, *ET Agroconsulting-04-Velko Stoyanov vs. Izpalnitelen direktor na Darzhaven fond 'Zemedelie'-Razplashtatelna agentsia*, 27. juuni 2013, punkt 59; Euroopa Liidu Kohus, C-562/13, *Centre public d'action sociale d'Ottignies-Louvain-la-Neuve vs. Moussa Abdida* [suurkoda], 18. detsember 2014, punkt 45.

⁽⁸⁴⁾ Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-203/15 ja C-698/15, *Tele2 Sverige AB vs. Post- och telestyrelsen ja Secretary of State for the Home Department vs. Tom Watson* / *Tele2 Sverige AB vs. Post- och telestyrelsen ja Secretary of State for the Home Department vs. Tom Watson* jt [suurkoda], 21. detsember 2016, punkt 12. Vt ka *mutatis mutandis*, Euroopa Liidu Kohus, C-555/07, *Seda Küçükdeveci vs. Swedex GmbH & Co. KG* [suurkoda], 19. jaanuar 2010, punkt 52; Euroopa Liidu Kohus, C-362/14, *Maximilian Schrems vs. Data Protection Commissioner* [suurkoda], 6. oktoober 2015, punkt 95.

Andmetega tutvumise, nende parandamise ja kustutamise õigus kajastub kõikides ELi IT-süsteemides (sh koostalitlusvõime komponentides) ⁽⁸⁵⁾, kuid SISI korral on see piiratud. SIS – tagasisaatmise määruse artikli 19, SIS – piirikontrolli määruse artikli 53 lõike 3 ja SISI määruse artikli 67 lõike 3 kohaselt võivad ametiasutused keelduda SISile juurdepääsu andmisest, kui see on hädavajalik hoiatusteatega seotud seadusliku ülesande täitmiseks või kolmandate isikute õiguste ja vabaduste kaitseks. Koostalitlusvõime kontekstis on määruse (EL) 2019/817 ja (EL) 2019/818 artiklis 49 sätestatud, et eu-LISA haldab veebiportaali, et hõlbustada õiguste kasutamist isikuandmetele juurdepääsuks, nende parandamiseks, kustutamiseks või töötlemise piiramiseks. Veebiportaalil on kasutajaliides, mis võimaldab isikutel saada liikmesriikide nende ametiasutuste kontaktandmeid, kes vastutavad eri identiteetide käsitsi kontrollimise eest.

Kõik ELi IT-süsteemid, sealhulgas koostalitlusvõime kontekstis, tagavad õiguse esitada kaebus kohtule või pädevale asutusele ⁽⁸⁶⁾. Lisaks kinnitatakse isikuandmete kaitse üldmääruse artiklites 78–79, politsei- ja kriminaalõigusasutuste andmekaitse direktiivi artiklites 53–54 ning ELi institutsioonide andmekaitse määruse artiklis 64, et vastutava või volitatud töötleja ning järelevalveasutuse otsuste korral peab sätestama õiguse tõhusale õiguskaitsevahendile. ELi harta kohaselt ei peeta tõhusaks õiguskaitsevahendiks võimalust esitada järelevalveasutusele halduskaebus.

Euroopa Nõukogu õiguses reguleeritakse andmesubjektide õigusi nüüdisajastatud konventsiooni nr 108 artikliga 9. Igal isikul on õigus saada kinnitus temaga seotud isikuandmete töötlemise kohta, esitada igal ajal vastuväiteid oma isikuandmete töötlemisele ning taotleda andmete parandamist või kustutamist, kui neid on töödeldud konventsiooniga vastuolus. Konventsiooniga sätestatakse õiguskaitsevahendid.

⁽⁸⁵⁾ Vt VISi määruse artikkel 38; Eurodaci määruse artikli 29 lõige 4; EESI määruse artikkel 52; ETIASe määruse artikkel 64; ECRIS-TCNi määruse artikkel 25; koostalitlusvõime määruste artikkel 48.

⁽⁸⁶⁾ VISi määruse artikli 40 lõige 1; Eurodaci määruse artikli 29 lõige 14; EESI määruse artikli 54 lõige 1; ETIASe määruse artikkel 64; SIS – tagasisaatmise määruse artikkel 19; SIS – piirikontrolli määruse artikkel 54; SISI määruse artikkel 68; ECRIS-TCNi määruse artikkel 27; koostalitlusvõime määruste artikli 48 lõige 8.

Näide: kohtuasjas *Segerstedt-Wiberg jt vs. Rootsi* ⁽⁸⁷⁾, milles käsitleti juurdepääsu julgeolekuteenistuste valduses olevatele isikuandmetele, leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et riikliku julgeoleku ja terrorismivastase võitluse huvid kaaluvad üles taotleja huvi tutvuda nende teabega julgeolekupolitsei toimikutes. Kohtuasjas *Yonchev vs. Bulgaaria* ⁽⁸⁸⁾ leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et õigusaktid peavad sätestama tõhusa ja kättesaadava menetluse, mis võimaldab taotlejatele juurdepääsu mis tahes olulisele teabele nende kohta.

Andmesubjektide õiguste lisateave: vt *Euroopa andmekaitseõiguse käsiraamat*, 6. peatükk.

Põhipunktid

- ELi liikmesriikide viisa-, piiri-, varjupaiga- ja sisserändeasutused tuginevad isikut mõjutavate otsuste tegemisel tehnoloogiale (vt [käesoleva peatüki sissejuhatus](#)).
- Eurodac aitab liikmesriikidel määrata, kus rahvusvahelise kaitse taotlejad sisenesid esimest korda ELi ja kus nende taotlused tuleb läbi vaadata (vt [punkt 2.1.1](#)).
- VIS sisaldab sõrmejälgi, fotosid ja otsuseid Schengeni viisade taotluste kohta ning hõlbustab Schengeni viisade taotlemise menetlust (vt [punkt 2.1.2](#)).
- SIS sisaldab hoiatusteateid teatud kategooriate tagaotsitavate või teadmata kadunud isikute, kadunud esemete ja kolmandate riikide kodanike kohta, kelle suhtes on kehtestatud sisenemiskeeld või tagasisaatmisotsus. SIS abistab riiklike õiguskaits-, piirikontrolli-, tolli-, viisa- ja õigusalasusi (vt [punkt 2.1.3](#)).
- Kui riiki sisenemise ja riigist lahkumise süsteem (EES) on kasutusele võetud, registreeritakse selles kõigi kolmandate riikide kodanike reisirid Schengeni alale ja sealt välja ning jälgitakse nende kestust. See hõlbustab nende kolmandate riikide kodanike, kes viibivad Schengeni alal lubatust kauem, tuvastamist (vt [punkt 2.1.4](#)).
- Kui ETIAS võetakse kasutusele, hakatakse sellega sõeluma viisanõudest vabastatud kolmandate riikide kodanikke, et leida, kas nad on julgeoleku-, ebaseadusliku rände või rahvatervise risk või mitte (vt [punkt 2.1.5](#)).

⁽⁸⁷⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Segerstedt-Wiberg jt vs. Rootsi*, nr 62332/00, 6. juuni 2006, punkt 91.

⁽⁸⁸⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Yonchev vs. Bulgaaria*, nr 12504/09, 7. detsember 2017, punktid 49–53.

- Kui ECRIS-TCN võetakse kasutusele, võimaldab see vahetada teavet ELis süüdi mõistetud kolmandate riikide kodanike kannete kohta karistusregistrites (vt punkt 2.1.6).
- Need ELi suuremahulised IT-süsteemid muudetakse koostalitlusvõimeliseks, mis võimaldab asutustel kooskõlas oma juurdepääsuõigustega otsida isikuid kõigist süsteemidest, kasutades ka biomeetrilisi andmeid (vt punkt 2.2).
- Riiklikud andmekaitseasutused ja EDPS tagavad, et andmetöötlus järgib Euroopa andmekaitseõigust (vt punkt 2.3).
- ELi ja Euroopa Nõukogu õiguses nõutakse, et isikuandmeid kasutatakse üksnes eesmärgil (eesmärkidel), milleks need koguti (vt punkt 2.4).
- ELi ja Euroopa Nõukogu õiguses on isikutele õigus saada teavet oma isikuandmete töötlemise kohta, kuid mõnel juhul saab seda õigust piirata (vt punkt 2.5).
- ELi õiguses on selgelt määratletud, mis isikuandmetele saab iga ametiasutus juurdepääsu ja mis eesmärgil (vt punkt 2.6).
- ELi ja Euroopa Nõukogu õiguses piiratakse rangelt isikuandmete jagamist kolmandate riikide ja rahvusvaheliste organisatsioonidega (vt punkt 2.7).
- ELi ja Euroopa Nõukogu õiguses on üksikisikutele õigus tutvuda nende kohta talletatud andmetega ja taotleda ebaõigete või ebaseaduslikult töödeldud andmete parandamist või kustutamist (vt punkt 2.8).

Täiendav kohtupraktika ja lugemismaterjal

Täiendava kohtupraktikaga tutvumiseks lugege käesoleva käsiraamatu **suuniseid**. Siin peatükis käsitletud teemadega seotud lisamaterjalid on jaotises „Lisateave“.

3

Seisund ja seotud dokumendid

EL	Teemad	Euroopa Nõukogu
Varjupaigamenetluste direktiiv (2013/32/EL), artikkel 9 (õigus jääda liikmesriiki) Vastuvõtutingimuste direktiiv (2013/33/EL), artikkel 6 (dokumentatsioon)	Varjupaigataotlejad	Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Saadi vs. Ühendkuningriik</i> [suurkoda], nr 13229/03, 2008, ja <i>Suso Musa vs. Malta</i> , nr 42337/12, 2013 (piiriületus kuni ametliku loa andmiseni ebaseaduslik)
Miinumnuuete direktiiv (2011/95/EL)	Tunnustatud pagulastele ja isikutele antav täiendav kaitse	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 3 (piinamise keelamine)
Inimkaubanduse ohvrite direktiiv (elamisloa) (2004/81/EÜ) Tööandjatele kohaldatavate karistuste direktiiv (2009/52/EÜ)	Inimkaubanduse ja eriti ärakasutavate töötajate ohvrid	Inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioon, 2005, artikkel 14 (elamisloa aluseks ka ohvri isiklik olukord) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Chowdury jt vs. Kreeka</i> , nr 21884/15, 2017 (Bangladeshi inimkaubanduse ohvrid Kreekas) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Rantsev vs. Küpros ja Venemaa</i> , nr 25965/04, 2010 (venelasest inimkaubanduse ohver Küprosel)
	Isikud, kellele kohaldatakse 39. eeskirja ajutisi meetmeid	Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Mamatkulov ja Askarov vs. Türgi</i> [suurkoda], nr-d 46827/99 ja 46951/99, 2005, ja <i>Savridin Dzhurayev vs. Venemaa</i> , nr 71386/10, 2013 (väljaandmine, kuigi Euroopa Inimõiguste Kohus viitas 39. eeskirjale)

EL	Teemad	Euroopa Nõukogu
Tagasisaatmisdirektiiv (2008/115/EÜ) Euroopa Kohus, C-357/09 PPU, <i>Kadzoev</i> [suurkoda], 2009	Ebaseaduslikud rändajad	Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Ibrogimov vs. Venemaa</i> , nr 32248/12, 2018 (diskrimineerimise ohver ja elamisloa kehtetuks tunnistamine)
Pikaajaliste elanike direktiiv (2003/109/EÜ) Euroopa Liidu Kohus, C-302/18, <i>X vs. Belgische Staat</i> , 2019 (ressursside kriteerium ei viita ressursside päritolule)	Pikaajalised elanikud	Elama asumist käsitlev konventsioon, 13. detsember 1955 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Kurić jt vs. Sloveenia</i> [suurkoda], nr 26828/06, 2012 (elamisloa ebaseaduslik äravõtmine)
1970. aasta Ankara lepingu lisaprotokoll, artikkel 41 (senist olukorda säilitav säte) EMÜ-Türgi assotsiatsiooninõukogu otsus 1/80 (pereliikmete eesõigused)	Türgi kodanikud	
Vaba liikumise direktiiv (2004/38/EÜ)	EMP kodanike kolmandate riikide kodanikest pereliikmed	
Euroopa Liidu Kohus, C-135/08, <i>Rottmann</i> [suurkoda], 2010, ja C-221/17, <i>Tjebbes</i> [suurkoda], 2019 (liidu kodakondsuse kaotamine)	Kodakondsuseta isikud ja kodakondsuse kaotamine	Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Hoti vs. Horvaatia</i> , nr 63311/14, 2018 (kodakondsuseta pikaajalised elanikud)

Sissejuhatus

Siin peatükis vaadeldakse rändajate eri rühmade seisundit ja dokumente.

Paljude rändajate jaoks võib seisundi ja selle tõendamisel dokumentide puudumine tekitada mitmesuguseid probleeme, näiteks ei saa nad kasutada avalikke ega eraõiguslikke teenuseid ega osaleda tööturul. ELi õiguses on üksikasjalikke kohustuslikke sätteid nii seisundi kui ka dokumentide kohta ning neid sätteid eirates rikutakse ELi õigust. Euroopa Inimõiguste Kohtul võidakse paluda kaalutleda, kas seisundi või dokumentide puudumine takistab kasutamast Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaseid õigusi, ja kui jah, siis kas sel-line takistamine on õigustatud või mitte.

Kui vastuvõttev riik ei ole andnud ametlikku luba, võidakse kolmanda riigi kodaniku viimist riigis pidada ebaseaduslikuks. Nii ELi kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooni õiguses on siiski sätestatud asjaolud, millal kolmanda riigi kodaniku riigis viibimist peab pidama seaduslikuks, isegi kui asjaomase riigi jaoks on see ebaseaduslik (vt punktid 3.2 ja 3.5). Osa ELi, Euroopa inimõiguste konventsiooni, ELi harta ja Euroopa sotsiaalharta õigustest antakse ainult neile, kelle viibimine konkreetses riigis on seaduslik (vt 9. peatükk).

ELi õiguses võidakse selge sõnaga sätestada seisundi liik, mida tuleb tunnustada või mis tuleb anda. See võib kohustada väljastama konkreetseid dokumente (vt punktid 3.1, 3.2 ja 3.8). Kui isikul on ELi või riigisisese õiguses õigus teatud seisundile – või teatud dokumentatsioonile –, rikub selle seisundi või dokumentatsiooni mitteandmine ELi õigust.

Euroopa inimõiguste konventsioonis ei nõuta selge sõnaga, et riik annaks rändajale teatud seisundi või väljastaks konkreetsed dokumendid. Mõnel juhul nõuab pere- ja eraelu õiguse austamine (artikkel 8), et riik tunnustaks seisundi, lubaks elada riigis või väljastaks rändajale dokumendi. Artiklit 8 ei saa siiski tõlgendada nii, et see tagaks õiguse konkreetset liiki elamisloale. Kui riigisisene õigus sätestab mitu eri liiki elamislube, palutakse Euroopa Inimõiguste Kohtul tavaliselt analüüsida konkreetse loa õiguslikke ja praktilisi tagajärgi ⁽⁸⁹⁾.

3.1. Varjupaigataotlejad

Varjupaigataotlejad taotleavad rahvusvahelist kaitset, sest nad ei saa naasta päritoluriiki, kuna neil on põhjendatud hirm tagakiusamise ees või nad on väärkohtlemise või muu suure kahju tekitamise ohus (vt 4. peatükk).

ELi õiguses on varjupaigataotlejad määratletud kui „rahvusvahelise kaitse taotlejad“. Nende olukorda reguleeritakse ELi varjupaigaõigustikuga. Kõik asjakohased varjupaigaõigustiku tekstid ja riigid, millele need kohalduvad, on loetletud 1. lisas. Varjupaigamenetluse kasutamise võimalusi arutatakse 1. peatükis. Siin jaotises käsitletakse varjupaigataotlejaid, kelle taotlust menetletakse ja kes ootavad lõplikku otsust. ELi õigusega keelatakse varjupaigataotleja tagasisaatmine kuni varjupaigataotluse kohta otsuse vastuvõtmiseni. [Varjupaigamenetluste direktiivi](#) (2013/32/EL) artikli 9 lõikes 1 sätestatakse, et

⁽⁸⁹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Hoti vs. Horvaatia*, nr 63311/14, 26. aprill 2018, punktid 121–122; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Liu vs. Venemaa*, nr 42086/05, 6. detsember 2007, punkt 50.

varjupaigataotleja viibimine ELi liikmesriigi territooriumil on seaduslik. Selles märgitakse, et varjupaigataotlejad võivad jääda liikmesriiki menetluse eesmärgil seni, kuni menetlev ametiasutus on vastu võtnud otsuse, kuigi mõne erandiga, eelkõige korduvtaotluste korral.

Varjupaigataotleja õigus dokumentatsioonile on ELi õiguses sätestatud [vastuvõtutingimuste direktiivis](#) (2013/33/EL; vt [1. lisa](#) ELi liikmesriikide kohta, kelle suhtes direktiivi kohaldatakse). Direktiivi artikliga 6 sätestatakse, et varjupaigataotluse esitajale peab andma 3 päeva jooksul dokumendi, mis tõendab tema seisundit varjupaigataotlejana või et tal on õigus viibida riigis, kuni taotlus läbi vaadatakse. Artikli 6 lõikes 2 sätestatakse, et riigid võivad seda mitte teha, kui taotleja on kinni peetud või kui taotlus esitati piiril.

Euroopa inimõiguste konventsioonis puudub vastav säte, millega reguleeritakse varjupaigataotleja seisundit tema kaitsetaotluse menetlemise ajal. Seega on vaja kaalutleda, kas riigisisese õigusega lubatakse või ei lubata varjupaigataotlejal riigis viibida, kuni tema taotlust menetletakse.

Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõike 1 punktis f lubatakse varjupaigataotlejaid kinni pidada, et vältida isiku loata sissesõitu riiki. Euroopa Inimõiguste Kohtu hinnangul on sisenemine ebaseaduslik seni, kuni riiklikud ametiasutused annavad loa siseneda.

Näide: Euroopa Inimõiguste Kohus otsustas kohtuasjas *Saadi vs. Ühendkuningriik* ⁽⁹⁰⁾, et sisenemine on loata seni, kuni selle kiidavad ametlikult heaks riiklikud ametiasutused. Selles juhtumis leidis kohus, et artikli 5 lõiget 1 ei ole rikutud, kui varjupaigataotleja on sobival tingimustel 7 päevaks ametlikult kinni peetud ajaks, kuni menetletakse tema varjupaigataotlust.

Näide: kohtuasjas *Suso Musa vs. Malta* ⁽⁹¹⁾ otsustas kohus, et kui riik on ületanud oma juriidilisi kohustusi ja võtnud vastu õigusaktid, milles selge sõnaga lubatakse rändajate sisenemist või viibimist riigis varjupaigataotluse menetlemise ajaks kas ELi õigusest sõltumatult või selle kohaselt, siis

⁽⁹⁰⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Saadi vs. Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 13229/03, 29. jaanuar 2008, punkt 65.

⁽⁹¹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Suso Musa vs. Malta*, nr 42337/12, 23. juuli 2013.

järgnev kinnipidamine selleks, et ennetada ebaseaduslikku piiriületamist, võib tõstatada küsimuse kinnipidamise seaduslikkusest artikli 5 lõike 1 alusel.

Euroopa inimõiguste konventsiooni protokoll nr 4 artiklis 2 viidatakse riigis seaduslikult viibivate isikute vabale liikumisele ning protokoll nr 7 artiklis 1 sätestatakse teatud menetlustagatise väljasaatmise vastu isikutele, „kellel on riigi territooriumil viibimiseks õiguslik alus“. Isik võib siiski oma seadusliku seisundi kaotada.

Näide: ÜRO inimõiguste komisjonis ⁽⁹²⁾ tunnistas Saksamaa valitsus, et varjupaigataotlejad on varjupaigamenetluse ajal seaduslikult riigi elanikud. Samas aktsepteeris kohtuasjas *Omwenyeki vs. Saksamaa* ⁽⁹³⁾ kohus valituse argumenti, et rikkudes riigis ajutise viibimise tingimusi – kohustust viibida teatud linna territooriumil – kaotas hageja oma seadusliku seisundi ja seega kaotas tema suhtes kehtivuse Euroopa inimõiguste konventsiooni protokoll nr 4 artikkel 2.

3.2. Tunnustatud pagulased ja täiendava kaitse tunnustatud vajadusega isikud

ELi õiguses tagatakse **ELi hartaga** varjupaigaõigus (artikkel 18), mis ületab varjupaiga taotlemise õigust. Isikutel, kes kvalifitseeruvad varjupaiga saamiseks, on õigus oma seisundi tunnustamisele. **Miinimumnõuete direktiivi** (2011/95/EL) artiklitega 13 (pagulasseisund) ja 18 (täiendava kaitse seisund neile, kes vajavad rahvusvahelist kaitset, kuid ei kvalifitseeru pagulasseisundi saamiseks) antakse selge sõnaga õigus saada pagulasseisund või täiendav kaitse. Isikud, kellele on antud rahvusvaheline kaitse, võivad oma seisundi kaotada, kui olukord nende päritoluriigis oluliselt pareneb (vt punkt 4.1.8).

⁽⁹²⁾ CCPR/C/DEU/2002/5, 4. detsember 2002.

⁽⁹³⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Omwenyeki vs. Saksamaa* (otsus), nr 44294/04, 20. november 2007.

Sama direktiivi artikliga 24 reguleeritakse õigust dokumentatsioonile. Isikutel, kelle vajadust rahvusvahelise kaitse järele tunnustatakse, on õigus elamisloale: 3 aastaks pagulastel ja 1 aastaks täiendava kaitse saajatel. Artikliga 25 antakse pagulastele ja teatud juhtumitel täiendava kaitse saajatele õigus reisidokumentidele.

Euroopa inimõiguste konventsioonis ei ole kehtestatud varjupaigaõigust kui sellist, nagu on ELi harta artiklis 18. Lisaks ei saa Euroopa Inimõiguste Kohus uurida, kas 1951. aasta Genfi konventsiooni⁽⁹⁴⁾ alusel pagulasseisundi andmine või mitteandmine või täiendavast kaitsest keeldumine miinimumnõuete direktiivi⁽⁹⁵⁾ alusel on vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooniga. Euroopa Inimõiguste Kohus võib siiski uurida, kas välismaalase tagasisaatmine seab ta reaalsesse ohtu või mitte, et teda koheldakse vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 3 või konventsiooni teatud muude tingimustega (vt 4. peatükk)⁽⁹⁶⁾.

3.3. Inimkaubanduse ja eriti ärakasutavate töötingimuste ohvrid

ELi õiguses kriminaliseeritakse tööandjatele kohaldatavate karistuste direktiiviga (2009/52/EÜ) mõni ebaseaduslike rändajate illegaalse tööhõive vorm. Töötajale, kes on laps või kelle töötingimused on eriti ärakasutavad, võidakse anda ajutine elamisluba, et ta saaks esitada oma tööandja vastu kaebuse (artikkel 13).

Nõukogu direktiiv 2004/81/EÜ kolmanda riigi kodanike kohta, kes on inimkaubanduse ohvrid või kelle ebaseaduslikule sisserändele on kaasa aidatud, sätestatakse järelemõtlemisaeg, mille jooksul ei saa ohvrit välja saata (artikkel 6). Samuti nõutakse selles, et ELi liikmesriigid annaksid elamisloa inimkaubanduse ohvritele, kes teevad ametiasutustega koostööd (artikkel 8). Luba peab kehtima vähemalt 6 kuud ja olema pikendatav. Kuigi see ei käsitle otseselt ohvrite elamislube, nõuab inimkaubandusvastane direktiiv (2011/36/EL) abi andmist ja toetavaid meetmeid enne ja pärast

⁽⁹⁴⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Ahmed vs. Austria*, nr 25964/94, 17. detsember 1996, punkt 38.

⁽⁹⁵⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Sufi ja Elmi vs. Ühendkuningriik*, nr 8319/07 ja nr 11449/07, 28. juuni 2011, punkt 226 (miinimumnõuete direktiivi artikli 15 kohta).

⁽⁹⁶⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *NA. vs. Ühendkuningriik*, nr 25904/07, 17. juuli 2008, punktid 106–107.

kriminaalmenetlust ning selle ajal (artikkel 11). Samas kui menetlust inimkaubitsejate vastu ei ole ette näha või kui ohver ei ole teinud uurimise ajal koostööd, puudub selge nõue, et ELi liikmesriik peaks andma elamisloa.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt võib konventsiooni artiklis 4 sätestatud orjuse ja sunniviisilise töötamise keeld teatud juhtudel kohustada liikmesriike uurima võimalikke inimkaubanduse juhtumeid ja võtma meetmeid potentsiaalsete ohvrite kaitseks.

Näide: kohtuasjas *Chowdury jt vs. Kreeka* ⁽⁹⁷⁾ käsitleti 42 dokumentideta Bangladeshis kodanikku, kes olid töötanud Kreekas hooajaliste põllumajandustöölisena. Hagejad teatasid, et nad on langenud inimkaubanduse ohvriks ja Kreeka ei ole täitnud oma Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklist 4 tulenevat positiivset kohustust. Kuigi Kreeka oli põhimõtteliselt kehtestanud õigusraamistiku inimkaubanduse vastu võitlemiseks, olid operatiivmeetmed ajutised, kuigi riiklikud ametiasutused teadsid võõrtöötajate olukorda ja nende väärkohtlemist. Lisaks järeldas Euroopa Inimõiguste Kohus, et ametiasutused ei täitnud inimkaubanduse ja sunniviisilise töö juhtumite korral oma menetluskohustust tagada tõhus uurimine ja kohtumenetlus, sest mõistsid kohtualused väga kitsalt tõlgendatud inimkaubanduse süüdistuses õigeks, leevendasid nende karistusi ja määrasid ohvritele väga väikese hüvitise.

Näide: kohtuasjas *Rantsev vs. Küpros ja Venemaa* ⁽⁹⁸⁾ käsitleti venelasest inimkaubanduse ohvrit Küprosel. Kohus leidis, et Küpros jättis oma Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklist 4 tulenevad positiivsed kohustused täitmata kahel viisil: esiteks ei ole Küpros kehtestanud inimkaubanduse vastu võitlemiseks asjakohast õigus- ja haldusraamistikku ning teiseks ei ole politsei võtnud asjakohaseid operatiivmeetmeid, et kaitsta ohvrit inimkaubanduse eest. Kohus leidis ka, et Venemaa ametiasutused ei olnud tõhusalt uurinud ohvri värbamist inimkaubitsejate poolt, mis oli toimunud Venemaa territooriumil. Sellel tegemata jätmisel olid veelgi raskemad tagajärjed, arvestades tema Venemaalt lahkumise asjaolusid ja hilisemat surma Küprosel.

⁽⁹⁷⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Chowdury jt vs. Kreeka*, nr 21884/15, 30. märts 2017.

⁽⁹⁸⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Rantsev vs. Küpros ja Venemaa*, nr 25965/04, 7. jaanuar 2010, punkt 284.

Euroopa Nõukogu õigusaktide kohaselt peavad Euroopa Nõukogu inimkaubanduse vastu võitlemise konventsiooni (CETS nr 197) osalisriikide ametiasutused võimaldama kahtlustatavale ohvrile taastumis- ja järelemõtlemisaja, mille jooksul ei või teda tagasi saata (artikkel 13). Kui pädevatel ametiasutustel „on alust arvata, et ta on sattunud inimkaubanduse ohvriks“, ei või isikut riigist välja saata, kuni tehakse kindlaks, kas ta on inimkaubanduse ohver või mitte (artikli 10 lõige 2). Pädev ametiasutus võib ohvritele väljastada pikendatava elamisloa, kui usub, et ohvri riigis viibimist on vaja tema isikliku olukorra tõttu või kriminaaluurimise huvides (artikli 14 lõige 1). Sätetega tuleb tagada, et inimkaubanduse ohvrid ei ole oma riiki tagasisaatmise ohus ilma asjakohast abi saamata (vt ka 10. peatükk (haavatavad rühmad) ja 2. lisa (ratiifitseerimiste loetelu)).

3.4. Isikud, kellele kohaldatakse 39. eeskirja ajutisi meetmeid

Kui Euroopa Inimõiguste Kohus saab hagi, võib ta poolte või muude asjaomaste isikute taotlusel või omal algatusel otsustada, et riik peaks võtma teatud ajutisi meetmeid, kuni Euroopa Inimõiguste Kohus jätkab asja uurimist⁽⁹⁹⁾. Sisserände valdkonnas seisnevad kohtu kodukorra 39. eeskirja⁽¹⁰⁰⁾ alusel võetud ajutised meetmed tavaliselt nõudmises, et riik hoiduks isikute tagasisaatmisest riikidesse, kus neid väidetavalt ähvardaks surm, piinamine või muu väärkohtlemine⁽¹⁰¹⁾. Paljudel juhtudel on see seotud varjupaigataotlejatega, kelle taotlus on lõplikult tagasi lükatud ja kes on riigisisese õiguse kohaselt ammendanud kõik edasilükkava toimega edasikaebamisõigused. Olenemata isiku staatusest asjaomasel riigis, on väljasaatev riik pärast seda, kui Euroopa Inimõiguste Kohus on kohaldanud 39. eeskirja kohast ajutist meetmeid, et hoida ära isiku väljasaatmine kohtuasja menetlemise ajal, kohustatud järgima kõiki 39. eeskirjas osutatud meetmeid⁽¹⁰²⁾.

⁽⁹⁹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *kohtu kodukord*, seisuga 3. juuni 2019, 39. eeskiri.

⁽¹⁰⁰⁾ Üksikasjalikud juhised, kuidas esitada taotlus 39. eeskirja alusel: vt Euroopa Inimõiguste Kohus, „Ajutised meetmed“.

⁽¹⁰¹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *F.G. vs. Roots* [suurkoda], nr 43611/11, 23. märts 2016.

⁽¹⁰²⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Azimov vs. Venemaa*, nr 67474/11, 18. aprill 2013.

Näide: kohtuasjas *Mamatkulov ja Askarov vs. Türgi* ⁽¹⁰³⁾ andis kostjariik hagejad Usbekistanile välja, kuigi oli olemas Euroopa Inimõiguste Kohtu osutatud 39. eeskirja ajutine meede. Juhtumi faktidest nähtus selgelt, et nende väljaandmise tulemusel ei saanud kohus nõuetekohaselt uurida hageja kaebust kooskõlas väljakujunenud tavaga sarnaste juhtumite korral. See takistas kohtul isikute kaitsmist Euroopa inimõiguste konventsiooni potentsiaalse rikkumise eest. Konventsiooni artikliga 34 on riigid võtnud kohustuse hoiduda tegevusest või tegevusetusest, mis võib takistada üksikisiku kaebeõiguse tõhusat teostamist. Ajutise meetme mittetäitmist liikmesriigi poolt tuli pidada kohtu takistamiseks esitatud kaebuse tõhusal uurimisel ja hageja õiguste tõhusal teostamisel, millega rikuti konventsiooni artiklit 34.

Näide: kohtuasjas *Savridin Dzhurayev vs. Venemaa* ⁽¹⁰⁴⁾ viidi hageja sunniviisiliselt Tadžikistani erioperatsiooniga, kus osalesid Venemaa riigiteenistujad, kuigi kehtis Euroopa Inimõiguste Kohtu ajutine meede. Kostjariik eiras ajutist meedet, mille tõttu ohustas hagejat Tadžikistanis väärkohtlemine ja kohus ei saanud talle tagada, et ta saaks tegelikkuses ja tõhusalt kasutada Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 õigusi. Seega rikuti konventsiooni artiklit 34 ja artiklit 3. Kohus määras, et kostjariik võtaks reaalseid meetmeid, et kaitsta hagejat tema elu ja tervise ohustamise eest võõrriigi kohtualluvuses. Lisaks, arvestades sedalaadi juhtumite kordumist, käskis kohus kostjariigil korduv probleem viivitamata lahendada, võttes otsustavaid üldmeetmeid, et tagada võimalike ohvrite tõhus kaitse vastavalt kohtu antud ajutistele meetmetele.

3.5. Ebaseaduslikud rändajad

Isikud, kes on riiki kas sisenenud või sinna jäänud ilma seadusliku põhjendusega, viibivad riigis õigusliku alusega või ebaseaduslikult. Õigusliku alusega riigis viibimine võib toimuda mitmeti, alates salajasest sisenemisest või kohustuslikult aadressilt põgenemisest kuni selleni, et isikliku olukorra muutmise tõttu ei saa pikendada muidu seaduslikku elamisloa. Õigusliku aluse

⁽¹⁰³⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Mamatkulov ja Askarov vs. Türgi* [suurkoda], nr 46827/99 ja nr 46951/99, 4. veebruar 2005.

⁽¹⁰⁴⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Savridin Dzhurayev vs. Venemaa*, nr 71386/10, 25. aprill 2013.

puudumine mõjutab sageli võimalust teostada muid menetluslikke ja substantiivseid õigusi (vt punkt 9.5 sotsiaalkindlustuse ja sotsiaalabi kättesaadavuse kohta).

ELi õiguses ei saa vastavalt tagasisaatmisdirektiivile (2008/115/EÜ; vt 1. lisas ELi liikmesriigid, kelle suhtes direktiivi kohaldatakse) ebaseaduslikult riigis viibivaid kolmandate riikide kodanikke enam jätta määramatusse olukorda. ELi liikmesriigid, kelle suhtes direktiivi kohaldatakse, peavad kas nende riigis viibimise seadustama või tegema tagasisaatmisotsuse. Direktiivi kohaldamisalasse kuuluvad kõik seadusliku loata riigis viibivad isikud. Artikliga 6 kohustatakse liikmesriike väljastama neile tagasisaatmisotsuse. Artikli 6 lõikes 4 sätestatakse siiski asjaolud, mis vabastavad riigid sellest kohustusest. Lisaks humanitaar- või muudele põhjustele võib riigis viibimise seadustada perekonna või eraeluga seotud kiireloomulistel põhjustel, mis on tagatud ELi harta artikliga 7 ja Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 8 (vt 6. peatükk (perekonnaelu).

Näide: kohtuasjas *M. Ghevondyan* ⁽¹⁰⁵⁾ otsustas Prantsusmaa kõrgeima halduskohtuna tegutsev riiginõukogu (*Conseil d'État*) 4. juunil 2012, et tagasisaatmisdirektiivi artikliga 6 ei kohustata liikmesriikide pädevaid ametiasutusi võtma süstemaatiliselt vastu tagasisaatmisotsuseid ebaseaduslikest rändajatest kolmandate riikide kodanike kohta. Artikli 6 lõikes 4 nimetatakse mitu artikli 6 lõike 1 erandit ja mööndust. Seega ei tohi tagasisaatmisotsuseid teha automaatselt. Riigil on kohustus võtta arvesse välismaalase isiklikku ja perekondlikku olukorda ning arvestada asjaolusid, mis võivad takistada väljasaatmiskorralduse andmist. Need on muu hulgas lapse parimad huvid, perekonna olukord ja välismaalase tervises seisund, vastavalt direktiivi artiklile 5. Järelikult, kui välismaalane tugineb sellele alusele, peaks kohus kontrollima otsuse õiguspärasust, arvestades tagajärgi välismaalase isiklikule olukorrale.

Võimalik on lubada inimestel viibida riigis kuni menetluse tulemuste selgumiseni (artikli 6 lõige 5), kuid erinevalt varjupaigataotlejatest ei ole see kohustuslik. See säte ei käsitle selliste isikute seisundit. Tagasisaatmisdirektiivi põhjenduses 12 märgitakse, et lahendada tuleks selliste kodanike üldine olukord, kes viibivad riigis ebaseaduslikult, kuid keda ei saa välja saata. Samuti

⁽¹⁰⁵⁾ Prantsusmaa, kõrgeima halduskohtuna tegutsev riiginõukogu (*Conseil d'État*), *M. Ghevondyan*, nr 356505, 4. juuni 2012.

märgitakse, et riigid peaksid esitama nende isikute olukorra kohta kirjaliku kinnituse. Kirjalik kinnitus on kohustuslik, kui vabatahtliku lahkumise tähtaega on pikendatud või tagasisaatmine on edasi lükatud (artikli 14 lõige 2). Olukord on kõige teravam neile, kes tuleb kinnipidamisest vabastada, sest maksimaalne kinnipidamisaeg on läbi (vt 7. peatükk (kinnipidamine)), kuid kellel ikka veel puudub luba riiki jääda⁽¹⁰⁶⁾.

Näide: kohtuasjas *Kadzoev*⁽¹⁰⁷⁾ vabastati Bulgaarias kinnipidamisasutusest tšetšeeni päritolu varjupaigataotleja, kelle taotlus oli tagasi lükatud, kuid keda ei olnud võimalik välja saata, pärast seda, kui Euroopa Liidu Kohus otsustas, et kohaldatava ELi õiguse alusel ei tohi ühelgi asjaolul ületada maksimaalset kinnipidamisperioodi. Kui hageja vabastati, jäi ta riiki ilma õigusliku aluseta, dokumentideta ja elatusvahenditeta, sest Bulgaaria õiguse kohaselt ei olnud tema riigis viibimisele ühtki alust, kuigi teda ei saanud tagasi saata.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt ei ole konventsioonis sätestatud õigust saada vastuvõtvast riigis eristaatust või seonduvaid dokumente; keeldumine võib teatud asjaoludel siiski rikkuda Euroopa inimõiguste konventsiooni, kui see põhines diskrimineerivatel alustel.

Näide: kohtuasjas *Novruk jt vs. Venemaa*⁽¹⁰⁸⁾ oli mitu hagejat, kes olid taotlenud Venemaal ajutist elamisluba ja kelle taotlus jäeti rahuldamata, sest nende HIV-test oli positiivne. Euroopa Inimõiguste Kohus rõhutas HIV-nakatanute erilist haavatavust ja märkis, et HIV-iga isikute riiki sisenemise, seal viibimise ja elamise piiranguid ei saa rahvatervisega seotud probleemidele viidates objektiivselt põhjendada. Riigisisese õiguse üldsäte, mis nõuab HIV-positiivsete mittekodanike väljasaatmist, ei jätnud ruumi konkreetse juhtumi asjaoludele tuginevale individuaalsele hindamisele ning seda ei peetud objektiivselt põhjendatuks. Kohus otsustas, et rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 14 koostoimes artikliga 8, sest hagejaid diskrimineeriti terviseseisundi tõttu.

⁽¹⁰⁶⁾ Väljasaatmata isikute olukord: vt FRA (2011), *Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union* (Euroopas ebaseaduslikult viibivate rändajate põhiõigused), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 2. peatükk.

⁽¹⁰⁷⁾ Euroopa Kohus, C-357/09 PPU, *Said Shamilovich Kadzoev (Huchbarov)* [suurkoda], 30. november 2009.

⁽¹⁰⁸⁾ Euroopa Inimõiguse Kohus, *Novruk jt vs. Venemaa*, nr 31039/11 ja 4 muud, 15. märts 2016. Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *Kiyutin vs. Russia*, nr 2700/10, 10. märts 2011.

Euroopa sotsiaalharta kohaselt saavad isiklikku olukorda põhjendusena kasutada põhimõtteliselt ainult muude osalisriikide kodanikud, kes elavad territooriumil seaduslikult või töötavad seal alaliselt. Euroopa sotsiaalõiguste komitee on siiski olnud arvamusel, et teatud õigusi kohaldatakse nende põhimõttelisuse ja inimväärikusega seotuse tõttu kõigile territooriumil asuvatele inimestele, sealhulgas ebaseaduslikele rändajatele. Need õigused on õigus arstiabile (¹⁰⁹), õigus varjupaigale (¹¹⁰) ja õigus haridusele (¹¹¹). ÜRO inimõiguste komitee on kinnitanud ka riikide positiivset kohustust tagada, et kõigil oleks juurdepääs olulistele tervishoiuteenustele, mida on vaja, et ennetada prognoositavaid riske elule, olenemata rändestaatusest (¹¹²).

3.6. Pikaajalised elanikud

ELi õiguses sätestatakse pikaajaliste elanike direktiivis (2003/109/EÜ, mida on muudetud direktiiviga 2011/51/EL; vt 1. lisa) liikmesriikides, kelle suhtes direktiivi kohaldatakse, pikaajalise elamise õigus kolmandate riikide kodanikele, kes on ELi liikmesriigis elanud seaduslikult ja pidevalt 5 aastat (¹¹³). Sellele õigusele kehtivad tingimused, mille kohaselt peab isikul olema korrapärane stabiilne sissetulek ja ravikindlustus.

Pikaajalise elaniku staatuse saamiseks peavad kolmandate riikide kodanikud pikaajaliste elanike direktiivi artikli 5 lõike 1 punkti a kohaselt tõendama, et neil on stabiilne, korrapärane ja piisav sissetulek.

Näide: kohtuasjas *X. vs. Belgia* (¹¹⁴) selgitas Euroopa Liidu Kohus, et vahendite päritolu ei ole otsustav kriteerium, mille alusel leida, kas need on stabiilsed, korrapärased ja piisavad või mitte. Sellised vahendid ei pea tingimata olema isikul endal; need võivad pärineda ka kolmandalt isikult. Euroopa Liidu Kohus kasutas võrreldavaid nõudeid, mis on sätestatud vaba liikumise direktiivi (2004/38/EÜ) artikli 7 lõike 1 punktides b ja c.

(¹⁰⁹) Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) vs. Prantsusmaa*, kaebus nr 14/2003, põhjendused, 8. september 2004; Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Defence for Children International (DCI) vs. Belgia*, kaebus nr 69/2011, põhjendused, 23. oktoober 2012.

(¹¹⁰) Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Defence for Children International (DCI) vs. Madalmaad*, kaebus nr 47/2008, põhjendused, 20. oktoober 2009.

(¹¹¹) Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Conclusions 2011, Statement of interpretation on Art. 17 (2)* (2011. aasta järeldused. Avaldus artikli 17 lõike 2 tõlgendamise kohta).

(¹¹²) ÜRO inimõiguste komitee, *Toussaint vs. Kanada*, teatis nr 2348/2014, 24. juuli 2018 seisukohad.

(¹¹³) Vt ka Euroopa Liidu Kohus, *C-502/10, Staatssecretaris van Justitie vs. Mangat Singh*, 18. oktoober 2012.

(¹¹⁴) Euroopa Liidu Kohus, *C-302/18, X vs. Belgische Staat*, 3. oktoober 2019.

Pikaajaliste elanike direktiivis sätestatud tingimustega sarnased tingimused on [perekonna taasühinemise direktiivis](#) (2003/86/EÜ); vt [6. peatükk](#) (perekonnad). Euroopa Liidu Kohus lähtus nende nõuete kohta otsuse tegemisel kitsast tõlgendusest. Kohus oli arvamusel, et ELi liikmesriigi kaalutlusruumi ei tohi kasutada viisil, mis kahjustaks viimati nimetatud direktiivi eesmärki ⁽¹¹⁵⁾.

Pikaajaliste elanike direktiivi artikli 11 kohaselt toob pikaajalise elaniku staatuse andmine kaasa kodanikega võrdse kohtlemise mitmes olulises valdkonnas (vt [9. peatükk](#) (majandus- ja sotsiaaloigused)).

Euroopa Liidu Kohtu kohaselt ei saa liikmesriigid nõuda liigset ja ebaproportsionaalset tasu elamislubade väljastamise eest kolmandate riikide kodanikest pikaajalistele elanikele ega nende pereliikmetele. Sellised tasud ohustaksid direktiivi eesmärki ja tõhusust.

Näide: kohtuasjas *CGIL ja INCA* ⁽¹¹⁶⁾ käsitles Euroopa Liidu Kohus elamisloa väljastamise või pikendamise eest 80–200 euro suuruse tasu kehtestamist sõltuvalt elamisloa kestusest, lisaks 73,50 euro suurusele varasemale tasule sellise elamisloa eest, olenemata kehtivusajast. Kohus märkis, et ELi liikmesriikidel ei ole piiramatu õigust kehtestada omal äranägemisel lõive kolmandate riikide kodanikele elamislubade väljastamisel ja nad ei tohi kehtestada tasusid, mis võivad takistada pikaajaliste elanike direktiivis sätestatud õiguste kasutamist. Euroopa Liidu Kohus järeldas, et tasud on direktiivi eesmärgiga võrreldes ebaproportsionaalsed ja võivad takistada direktiivist tulenevate õiguste kasutamist.

Näide: kohtuasjas *Euroopa Komisjon vs. Madalmaad* ⁽¹¹⁷⁾ oli Euroopa Liidu Kohus seisukohal, et Madalmaad ei suutnud täita oma pikaajaliste elanike direktiivist tulenevaid kohustusi, kui kehtestasid liigse ja ebaproportsionaalse tasu (188–830 eurot) i) pikaajalise elaniku staatust taotlevatele kolmandate riikide kodanikele, ii) muus ELi liikmesriigis pikaajalise kodaniku staatuse saanud kolmandate riikide kodanikele, kes soovivad kasutada oma õigust elada Madalmaades, ja iii) taasühinemist soovivate kolmandate riikide kodanike pereliikmetele. Täpsemalt viitas kohus, et

⁽¹¹⁵⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-578/08, *Rhimou Chakroun vs. Minister van Buitenlandse Zaken*, 4. märts 2010, punkt 52.

⁽¹¹⁶⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-309/14, *Confederazione Generale Italiana del Lavoro (CGIL) ja Istituto Nazionale Confederale Assistenza (INCA) vs. Presidenza del Consiglio dei Ministri, Ministero dell'Interno, Ministero dell'Economia e delle Finanze*, 2. september 2015.

⁽¹¹⁷⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-508/10, *Euroopa Komisjon vs. Madalmaade Kuningriik*, 26. aprill 2012.

liikmesriikidel ei ole piiramatut õigust kehtestada omal äranägemisel lõive kolmandate riikide kodanikele elamislubade väljastamisel ja nad ei tohi kehtestada tasusid, mis võivad takistada pikaajaliste elanike direktiivis sätestatud õiguste kasutamist.

Euroopa Liidu Kohtu hinnangul võivad ELi liikmesriigid kehtestada pikaajalise elaniku staatuse saanud kolmandate riikide kodanikele lõimumisnõudeid, kui need nõuded ei ohusta direktiiviga taotletavate eesmärkide saavutamist ⁽¹¹⁸⁾.

Euroopa Liidu Kohus selgitas ka pikaajaliste elanike direktiivi artikli 13 tähendust. See ei võimalda ELi liikmesriikidel pakkuda pikaajalise elaniku staatust soodsamatel tingimustel kui need, mis on sätestatud direktiivis, vaid võimaldab pigem riiklike kavade samaaegset rakendamist ⁽¹¹⁹⁾.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt on pikaajalist riigis elamist üldiselt tunnustatud kui tegurit, mida arvestada väljasaatmise ettepaneku tegemisel (vt punkt 4.4).

Näide: kohtuasjas *Kurić jt vs. Sloveenia* ⁽¹²⁰⁾ käsitles Euroopa Inimõiguste Kohus Sloveenia alaliste elanike registrit ja endiste Jugoslaavia Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi (JFSV) kodanike nn kustutamist, kes olid endiselt alalised elanikud, kuid ei olnud 6 kuu jooksul taotlenud Sloveenia kodakondsust. Sellise kustutamise tagajärjed olid kas kodakondsusetus või elamisõiguse kaotamine ⁽¹²¹⁾. Välismaalasi, kes ei olnud JFSV muude vabariikide kodanikud, see samamoodi ei mõjutanud. Euroopa Inimõiguste Kohus kordas, et era- või perekonnaelu tõhusa austamisega võivad kaasneda positiivsed kohustused, eelkõige selliste pikaajaliste rändajate korral kui hagejad, kes kustutati alalise elukoha registrist ebaseaduslikult, rikkudes Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8. Samuti leidis kohus, et välismaalaste, kes ei olnud JFSV kodanikud, ja nende, kes olid varem olnud JFSV kodanikud, erinev kohtlemine on diskrimineerimine, mis on vastuolus konventsiooni artikliga 14 koostoimes artikliga 8.

⁽¹¹⁸⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-579/13, *P ja S vs. Commissie Sociale Zekerheid Breda ja College van Burgemeester en Wethouders van de gemeente Amstelveen*, 4. juuni 2015.

⁽¹¹⁹⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-469/13, *Shamim Tahir vs. Ministero dell'Interno, Questura di Verona*, 17. juuli 2014, punktid 39–44.

⁽¹²⁰⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Kurić jt vs. Sloveenia* [suurkoda], nr 26828/06, 26. juuni 2012.

⁽¹²¹⁾ Sloveenia ei ole osalisriik Euroopa Nõukogu 2006. aasta konventsioonis kodakondsusetuse vältimise kohta seoses riigi õigusjärglusega (CETS nr 200).

Euroopa Nõukogu 1955. aasta elama asumist käsitlev Euroopa konventsioon (CETS nr 19) annab eelisseisundi kõigis liikmesriikides pikaajalistele elanikele, kuid ainult siis, kui nad on konventsiooni osalisriigi kodanikud.

3.7. Türgi kodanikud

ELi õiguses tugevdavad 1963. aastal allkirjastatud **Ankara leping** ja 1970. aastal lisatud Ankara lepingu **lisaprotokoll** kaubandus- ja majandussuhteid tollase Euroopa Majandusühenduse ja Türgi vahel, pidades silmas viimase võimalikku ühinemist Euroopa Majandusühendusega. Lepingu kohta on Euroopa Liidu Kohus teinud üle 60 otsuse. Lisaks on teinud ka assotsiatsiooninõukogu palju otsuseid, millest mõni on seotud paljude Türgi kodanike staatusega ELi liikmesriikide territooriumil. Assotsiatsiooninõukogu otsuse nr 1/80 artikli 6 lõikes 1 on sätestatud, et ELi liikmesriigis seaduslikult töötavatel Türgi kodanikel on õigus jääda sellesse liikmesriiki.

Ankara leping ei anna Türgi kodanikele sisulist õigust siseneda ELi liikmesriiki või seal elada; iseenda tööandjatele ja teenuseosutajatele kohaldatakse siiski senist olukorda säilitavat sätet (lisaprotokoll artikkel 41). See säte ei luba riikidel kehtestada nende suhtes uusi ja rangemaid menetluslikke või finantsnõudeid kui need, mis kehtisid juba lepingu sõlmimise ajal ⁽¹²²⁾. Neid õigusi ei kohaldata Türgi kodanikele, kes soovivad teenuseid kasutada ja mitte osutada ⁽¹²³⁾.

Näide: mitmes kohtuasjas on käsitletud nõudeid, mis kehtestati Türgi veoautojuhtidele, kes töötasid Türgi ettevõtetes Türgis, et sõita veoautodega Saksamaale. Seega käsitlesid need kohtuasjad Türgi ettevõtete õigust osutada vabalt teenuseid ELi liikmesriikides. Kohtuasjas *Abatay* ⁽¹²⁴⁾ oli Euroopa Kohus seisukohal, et Saksamaa ei tohi kehtestada tööloa nõuet Türgi kodanikele, kes soovivad osutada teenuseid tema territooriumil, kui sellist luba ei nõutud juba senist olukorda säilitava sätte jõustumise ajal.

⁽¹²²⁾ Euroopa Kohus, C-37/98, *The Queen vs. Secretary of State for the Home Department, ex parte Abdulnasir Savas*, 11. mai 2000; Euroopa Kohus, C-16/05, *The Queen, Veli Tum ja Mehmet Dari vs. Secretary of State for the Home Department*, 20. september 2007; Euroopa Liidu Kohus, C-186/10, *Oguz vs. Secretary of State for the Home Department*, 21. juuli 2011.

⁽¹²³⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-221/11, *Leyla Ecem Demirkan vs. Bundesrepublik Deutschland* [suurkoda], 24. september 2013.

⁽¹²⁴⁾ Euroopa Kohus, liidetud kohtuasjad C-317/01 ja C-369/01, *Eran Abatay jt ja Nadi Sahin vs. Bundesanstalt für Arbeit*, 21. oktoober 2003.

Kohtuasjas *Essent Energie Productie BV*⁽¹²⁵⁾ lähetati Madalmaadesse teenuseid osutama Türgi kodanikud, kes elasid ja töötasid seaduslikult Saksamaal. Euroopa Liidu Kohtu järeldusel ei tohi nõuda tööloa, et need töötajad saaksid töötada muus ettevõttes, sest need Türgi kodanikud ei soovinud juurdepääsu Madalmaade tööturule. Tööloa nõudmine tähendaks uut piirangut teenuste osutamise vabadusele.

Kohtuasi *Soysal* ⁽¹²⁶⁾ käsitles viisanõuet. Euroopa Kohus oli seisukohal, et Ankara lepingu lisaprotokolliga 41 välistati viisanõude kehtestamine Saksamaale sisenemiseks Türgi kodanikele, kes soovivad osutada teenu-seid Türgi ettevõtete nimel, kui protokolliga jõustumise ajal viisat ei nõu-tud. Kohtu hinnangul ei mõjuta seda järeldust asjaolu, et viisanõuet keh-testavate riigisiseste õigusaktidega rakendati määrust (EÜ) nr 539/2001 (vt 1. peatükk). Teisest ELi õigust tuleb tõlgendada kooskõlas senist olu-korda säilitavat sätet sisaldava rahvusvahelise lepinguga.

Kohtuasjas *Oguz* ⁽¹²⁷⁾ oli Euroopa Liidu Kohus seisukohal, et senist olukorda säilitav säte ei takista ELi liikmesriike rakendamast riigisisest õigust, et karistada sisserändega seotud rikkumiste eest. Samas ei pidanud Euroopa Liidu Kohus rikkumiseks asjaolu, et hr Oguz oli hakanud iseenda tööand-jaks riigisisest sisserändeseadust rikkudes 8 aastat pärast seda, kui oli saa-nud õiguse riiki siseneda ja sinna jääda.

Kohtuasi *A, B, P* ⁽¹²⁸⁾ käsitles kaht Türgi kodanikku, kes taotlesid elamisloa pärast Madalmaades tööle asumist, ja kolmandat hagejat, kes oli abielus Türgi-Madalmaade kodanikuga, kes taotles perekonna taasühinemise ela-misluba. Euroopa Liidu Kohus järeldas, et elamisloa andmine kolmandate riikide kodanikele, sealhulgas Türgi kodanikele, mis sõltub nende biomeet-riliste andmete kogumisest ja säilitamisest, ei ole uus piirang ELi-Türgi

⁽¹²⁵⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-91/13, *Essent Energie Productie BV vs. Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid*, 11. september 2014.

⁽¹²⁶⁾ Euroopa Kohus, C-228/06, *Mehmet Soysal ja Ibrahim Savatli vs. Bundesrepublik Deutschland*, 19. veebruar 2009.

⁽¹²⁷⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-186/10, *Tural Oguz vs. Secretary of State for the Home Department* *Tural Oguz vs. Secretary of State for the Home Department*, 21. juuli 2011, punkt 46; Euroopa Kohus, C-16/05, *The Queen, Veli Tum ja Mehmet Dari*, 20. september 2007.

⁽¹²⁸⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-70/18, *Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid vs. A jt*, 3. oktoober 2019.

assotsiatsiooninõukogu otsuste nr 2/76 ja nr 1/80 tähenduses. Euroopa Kohus leidis, et identiteedi- ja dokumendipettuste ennetamise ja nende vastu võitlemise eesmärk oli ülekaalukas avalik huvi, mis seda põhjendas.

Uute liikmesriikide korral on Türgi senist olukorda säilitava sätte rakendamise kuupäevaks nende liiduga ühinemise kuupäev.

1970. aasta Ankara lepingu lisaprotokolliga sätestatakse mitu õigust, mida on arutatud 9. peatükis (majandus- ja sotsiaalõigused). Seoses staatusega on Türgi kodanikel, kes kasutavad oma sotsiaal- ja tööturuõigusi, õigus jääda riigi territooriumile ⁽¹²⁹⁾.

Pereliikmeid, sealhulgas neid, kes ei ole Türgi kodanikud, koheldakse eeliskorras vastavalt ELi-Türgi assotsiatsiooninõukogu otsusele nr 1/80 (vt 6. peatükk (perekonnaelu)) ⁽¹³⁰⁾. Need õigused ei sõltu õiguslikust alusest, millele rajanedes anti Türgi kodanikule õigus siseneda vastuvõtvasse ELi liikmesriiki ja seal viibida.

Näide: kohtuasjas *Altun* ⁽¹³¹⁾ oli Euroopa Kohus seisukohal, et asjaolu, et Türgi kodanik oli saanud õiguse elada ELi liikmesriigis ja seega juurdepääsu riigi tööturule pagulasena, ei takistanud tema perel kasutamast õigusi, mis tulenevad assotsiatsiooninõukogu otsusest nr 1/80. Lisaks selgitas Euroopa Liidu Kohus kohtuasjas *Kahveci* ⁽¹³²⁾, et Türgi töötaja pereliikmed võivad taotleda neile selle otsusega antud õigusi, kui töötaja oli saanud vastuvõtva ELi liikmesriigi kodakondsuse ja säilitanud ka Türgi kodakondsuse.

⁽¹²⁹⁾ Euroopa Kohus, C-337/07, *Altun vs. Stadt Böblingen*, 18. detsember 2008, punkt 21; Euroopa Kohus, C-171/95, *Recep Tetik vs. Land Berlin*, 23. jaanuar 1997, punkt 48; Euroopa Nõukogu elama asumist käsitlev 1955. aasta konventsioon, artikkel 2: „[...] iga osalisriik [sh Türgi ja paljud ELi liikmesriigid] peab võimaldama niivõrd, kui selle majandus- ja sotsiaalingimused seda lubavad, pikaajalist või alalist elukohta oma territooriumil teiste osalisriikide kodanikele.“

⁽¹³⁰⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-451/11, *Natthaya Dülger vs. Wetteraukreis*, 19. juuli 2012.

⁽¹³¹⁾ Euroopa Kohus, C-337/07, *Altun vs. Stadt Böblingen*, 18. detsember 2008, punkt 50.

⁽¹³²⁾ Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-7/10 ja C-9/10, *Staatssecretaris van Justitie vs. Tayfun Kahveci ja Osman Inan*, 29. märts 2012.

3.8. Ühendkuningriigi kodanikud

ELi õiguses on Ühendkuningriigi kodanikud pärast Ühendkuningriigi väljaastumist Euroopa Liidust alates 1. veebruarist 2020 kolmandate riikide kodanikud. Väljaastumislepinguga sätestatakse ülemineku periood kuni 31. detsembrini 2020 (mida võidakse pikendada), mille jooksul kohaldatakse Ühendkuningriigi suhtes jätkuvalt ELi õigust⁽¹³³⁾. See tähendab, et Ühendkuningriigi kodanikke koheldakse samamoodi nagu muid ELi kodanikke. Pärast ülemineku perioodi lõppu sõltuvad nende õigused ja kohustused igast lepingust, mille EL võib sõlmida Ühendkuningriigiga.

3.9. EMP või Šveitsi kodanike kolmandate riikide kodanikest pereliikmed

ELi õiguses on kodakondsusest sõltumata EMP või Šveitsi kodanike pereliikmetel ja kolmandate riikide kodanikel, kes on vaba liikumise õigust kasutanud ELi kodanike pereliikmed, õigus teatud tingimustel siseneda ELi liikmesriigi territooriumile ja seal elada, et saata EMP, Šveitsi või ELi kodanikku või temaga ühineda⁽¹³⁴⁾. Sellest võib keelduda ainult avaliku korra, avaliku julgeoleku või rahvatervise kaitse põhjustel.

See õigus sisaldab ka õigust elamisõiguse dokumentidele, mis tõendavad staatust. [Vaba liikumise direktiivi](#) (2004/38/EÜ) artikli 10 lõike 1 kohaselt tuleb kolmandate riikide kodaniku pereliikmetele elamisload väljastada hiljemalt 6 kuu jooksul alates taotluse esitamise kuupäevast ning tõend, mis kinnitab elamisloa taotluse esitamist, tuleb väljastada kohe.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt võib elamisloa mitteväljastamine kolmanda riigi kodanikule, kui selline luba on ELi õiguses kohustuslik, olla vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 8.

⁽¹³³⁾ Suurbritannia ja Põhja-Iiri Ühendkuningriigi Euroopa Liidust ja Euroopa Aatomienergiaühendusest väljaastumise leping, ELT 2020 L 29/7, artiklid 126–127.

⁽¹³⁴⁾ Vt EMP ja Šveitsiga sõlmitud lepingud (vt allmärkused 5 ja 6) ja [vaba liikumise direktiiv](#) (direktiiv 2004/38/EÜ, ELT 2004 L 158/77).

Näide: kohtuasjas *Aristimuño Mendizabal vs. Prantsusmaa* ⁽¹³⁵⁾ leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et rikuti hageja Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 õigusi, sest Prantsusmaa ametiasutused olid viivitanud rohkem kui 14 aastat talle elamisloa andmisel. Euroopa Inimõiguste Kohus märkis, et hagejal oli elamisloa õigus nii ELi kui ka Prantsusmaa seaduse alusel.

3.10. Kodakondsuseta isikud ja kodakondsuse või dokumentatsiooni kaotamine

Kodakondsuse saamist ei käsitle ELi õigus ega Euroopa inimõiguste konventsioon. See on jäetud liikmesriikide pädevusse. Kodakondsuse äravõtmise seoses kehtib liikmesriikidele siiski mõni piirang.

ELi õiguses on ELi liikmesriikidel pädevus määrata eeskirjad, mis käsitlevad nende kodakondsuse omandamist ja kaotamist, mis hõlmab ka ELi kodakondsust, ning kodakondsusest tulenevaid lisaõigusi. ELi toimimise lepingu artikliga 20 sätestatakse liidu kodakondsuse käsitlus, kuid ELi kodakondsuse hüved kehtivad üksnes neile, kellel on liikmesriigi kodakondsus ⁽¹³⁶⁾.

Kodakondsuse äravõtmine võib siiski olla seotud ELi õigusega, kui see tähendab ka ELi õiguste kaotamist. ELi toimimise lepingu artikli 67 lõikes 2 on sätestatud, et kodakondsuseta isikuid käsitatakse kolmandate riikide kodanikena.

Näide: kohtuasjas *Rottmann* ⁽¹³⁷⁾ sündis dr Rottmann Austria kodanikuna. Pärast seda, kui teda oli Austrias süüdistatud kutsetegevuse raames sooritatud raskes kelmuses, kolis ta Saksamaale, kus taotles naturalisatsiooni. Saksa kodakondsust saades kaotas ta seaduse järgi Austria kodakondsuse. Kui Saksamaa ametiasutused said Austria ametiasutustelt teada, et dr Rottmanni kohta oli Austrias välja antud vahistamismäärus, proovisid

⁽¹³⁵⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Aristimuño Mendizabal vs. Prantsusmaa*, nr 51431/99, 17. jaanuar 2006.

⁽¹³⁶⁾ ELi artikli 20 lõikes 1 on sätestatud: „Liidu kodakondsus täiendab, kuid ei asenda liikmesriigi kodakondsust.“; Euroopa Kohus, C-369/90, *Mario Vicente Micheletti jt vs. Delegación del Gobierno en Cantabria*, 7. juuli 1992; Euroopa Kohus, C-192/99, *The Queen vs. Secretary of State for the Home Department, ex parte Manjit Kaur; Justice'i osavõtul*, 20. veebruar 2001.

⁽¹³⁷⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-135/08, *Janko Rottman vs. Freistaat Bayern* [suurkoda], 2. märts 2010, punktid 41–45.

Saksamaa ametiasutused tema Saksamaa kodakondsuse tühistada, sest ta oli saanud selle pettusega. Selle otsuse tagajärjel sai temast kodakondsuseta isik. Eelotsusetaotluse esitanud kohus soovis teada, kas küsimus kuulub ELi õiguse kohaldamisalasse, sest dr Rottmanni kodakondsusetaotlus tähendas ka liidu kodakondsuse kaotamist. Euroopa Liidu Kohus otsustas, et ELi liikmesriigi otsus võtta isikult kodakondsus, eriti kui sellega kaasneb ELi kodaniku staatuse kaotamine ja seotud õigustest ilmajäämine, kuulub ELi õiguse kohaldamisalasse ja peab seetõttu olema kooskõlas selle põhimõtetega. Euroopa Liidu Kohus järeldas, et liikmesriigi jaoks on seaduslik tühistada naturalisatsioon pettuse tõttu, isegi kui inimene kaotab selle tagajärjel lisaks liikmesriigi kodakondsusele ka liidu kodakondsuse. Selline otsus peab siiski vastama proportsionaalsuse põhimõttele, millega nõutakse lisaks muule, et antaks piisav ajaperiood, mille jooksul saab inimene taastada oma päritoluriigi kodakondsuse.

Näide: kohtuasjas *Tjebbes* ⁽¹³⁸⁾ käsitleti Madalmaade õigusakti, mille kohaselt kaotavad vähemalt 10 aastat väljaspool Madalmaid elanud Madalmaade kodanikud automaatselt kodakondsuse. 10 aasta reegli kohaselt kaotaksid Madalmaade kodakondsuse ka kodakondsusest vabastatud isikute lapsed. Pärast *Rottmanni* kohtuasja otsustas Euroopa Liidu Kohus, et kodakondsuse äravõtmise otsus peab olema kooskõlas proportsionaalsuse põhimõttega. Euroopa Liidu Kohus oli arvamisel, et riiklikud ametiasutused peavad individuaalselt kontrollima, kas ELi liikmesriigi kodakondsuse kaotamine, millega kaasneb ELi kodakondsuse kaotamine, võib ebaproportsionaalselt mõjutada asjaomase isiku tavapärast perekonna- ja tööelu. Lisaks peab siis, kui meedet peetakse ebaproportsionaalseks, olema võimalik kasutada õiguskaitsevahendit kodakondsuse taastamiseks.

⁽¹³⁸⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-221/17, *Tjebbes jt vs. Minister van Buitenlandse Zaken* [suurkoda], 12. märts 2019.

Euroopa inimõiguste konventsioon ei sätesta õigust saada riigi kodakondsust⁽¹³⁹⁾. Euroopa Inimõiguste Kohus on siiski märkinud, et meelevaldne keeldumine kodakondsuse andmisest ja kodakondsuse äravõtmine võivad olla vastuolus konventsiooni artikliga 8 mõju tõttu, mis sellisel keeldumisel või kaotamisel võib olla üksikisiku eraelule⁽¹⁴⁰⁾.

Näide: kohtuasjas *Genovese vs. Malta*⁽¹⁴¹⁾ arutas Euroopa Inimõiguste Kohus Malta keeldumist anda kodakondsus lapsele, kes sündis väljaspool Maltat abieluvälisena ning kelle ema ei olnud Malta kodanik ja isa oli kohtulikult tunnustatud Malta kodanik. Kodakondsuse andmisest keeldumisega ei rikutud artiklit 8, kui seda käsitleda eraldi, kuid kohus arvestas keeldumise mõju hageja sotsiaalsele identiteedile artikli 8 üldises kohaldamisalas, ja kui artiklit 8 käsitleda koostoimes artikliga 14, oli artiklit 8 rikutud keeldumise meelevalduse ja diskrimineerivuse tõttu.

Näide: Kohtuasjas *Hoti vs. Horvaatia*⁽¹⁴²⁾ oli hageja Kosovos sündinud kodakondsuseta isik, kes oli elanud ja töötanud Horvaatias alates 1979. aastast. 2014. aastal keeldus Horvaatia pikendamast tema tähtjalist elamisluba, sest ta ei esitanud kehtivat reisidokumenti. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et kodakondsuseta isikud, näiteks hageja, olid kohustatud täitma nõudeid, mida nad ei saanud täita oma staatuse tõttu, sest vajasisid kehtivat reisidokumenti, et taotleda alalist elamisluba Horvaatias. Kohus täheldas ka, et Horvaatia ametiasutused nõudsid, et hageja hangiks Kosovo ametiasutustelt reisidokumendi, kuigi tema sünnitunnistuse põhjal oli ilmne, et ta on kodakondsusetu. Järelikult ei ole Horvaatia täitnud oma positiivset kohustust tagada tõhus ja juurdepääsetav menetlus, mis võimaldaks hagejal määrata oma staatus Horvaatias, arvestades nõuetekohaselt tema õigust eraelu puutumatusse Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 kohaselt.

⁽¹³⁹⁾ Euroopa Inimõiguste Komisjon, *Family K. ja W. vs. Madalmaad* (otsus), nr 11278/84, 1. juuli 1985.

⁽¹⁴⁰⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Karashev vs. Soome* (otsus), nr 31414/96, 12. jaanuar 1999; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Slivenko vs. Läti* [suurkoda], nr 48321/99, 9. oktoober 2003; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Kuduzović vs. Sloveenia* (otsus), nr 60723/00, 17. märts 2005; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Ramadan vs. Malta*, nr 76136/12, 21. juuni 2016, punkt 85; Euroopa Inimõiguste Kohus, *K2 vs. Ühendkuningriik*, nr 42387/13, 7. veebruar 2017.

⁽¹⁴¹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Genovese vs. Malta*, nr 53124/09, 11. oktoober 2011.

⁽¹⁴²⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Hoti vs. Horvaatia*, nr 63311/14, 26. aprill 2018. Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *Sudita Keita vs. Ungari*, nr 42321/15, 12. mai 2020.

Põhipunktid

- Staatus ja dokumentide olemasolu võimaldavad mittekodanikele sageli juurdepääsu tööturule ning era- ja avalikele teenustele (vt [käesoleva peatüki sissejuhatus](#)).
- ELi hartas tagatakse selge sõnaga varjupaigaõigus. Kuigi Euroopa inimõiguste konventsiooniga ei tagata varjupaiga saamise õigust, võidakse väljasaatvalt riigilt nõuda, et ta ei saadaks välja isikut, keda ähvardab vastuvõtvas riigis surm või väärkohtlemine (vt [punkt 3.2](#)).
- ELi õiguses on varjupaigataotlejal õigus jääda vastuvõtva riigi territooriumile seni, kuni ta ootab oma varjupaigataotluse kohta lõplikku otsust, ning talle peab andma dokumendi, mis võimaldab tal viibida varjupaigataotluse läbivaatamise ajal liikmesriigis (vt [jaotis 3.1](#)).
- Pagulaseks tunnustatud isikutele ja täiendava kaitse saajatele peab andma ELi õiguse alusel elamisloa ja reisidokumendid (vt [punkt 3.2](#)).
- Inimkaubanduse ohvritel on õigus elamisloale, et soodustada koostööd politseiga, nii ELi kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooni õiguse alusel. Nii ELi õigusega kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooniga võib kohustada riike võtma nende kaitseks konkreetseid meetmeid (vt [punkt 3.3](#)).
- Tagasisaatmisdirektiivis nõutakse, et ELi liikmesriigid seadustaksid kolmandate riikide kodanike seisundi või väljastaksid neile tagasisaatmisotsuse (vt [punkt 3.5](#)).
- Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt võib rändaja seisundi mittetunnistamine või talle dokumentatsiooni väljastamata jätmine olla vastuolus artikliga 8 (vt [punkt 3.5](#)).
- ELi õiguses on kolmandate riikide kodanikel õigus eelisstaatusel (pikaajaline elamine), kui nad on ELi liikmesriigis seaduslikult elanud 5 aastat järjest (vt [punkt 3.6](#)).
- Türgi kodanikele ja nende perekondadele ei saa kehtestada rangemaid tingimusi iseenda tööandjana tegutsemisel või teenuste osutamisel kui need, mis kehtisid 1970. aasta Ankara lepingu lisaprotokollil ajal. Türgi töötajatel ja nende perekondadel on eelisõigus jääda riiki (vt [punkt 3.7](#)).
- Pärast Ühendkuningriigi väljaastumist EList (1. veebruaril 2020) on Ühendkuningriigi kodanikud kolmandate riikide kodanikud (vt [punkt 3.8](#)).

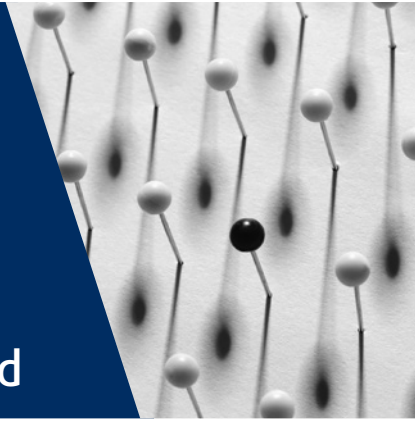
- Kolmandate riikide kodanikud, kes on EMP või Šveitsi kodanike pereliikmed või vaba liikumise õigust kasutavate ELi kodanike pereliikmed, võivad ELi õiguses saada eelisstaatuse (vt punkt 3.9).
- ELi õigus ega Euroopa inimõiguste konventsioon ei hõlma kumbki kodakondsuse saamist või äravõtmist, kuid kodakondsuse äravõtmine võib olla seotud ELi õigusega, kui sellega kaotatakse ka ELi õigused (vt punkt 3.10).

Täiendav kohtupraktika ja lugemismaterjal

Täiendava kohtupraktikaga tutvumiseks lugege käesoleva käsiraamatu [suuniseid](#). Siin peatükis käsitletud teemadega seotud lisamaterjalid on jaotises „Lisateave“.

4

Varjupaigaotsuse tegemine ja väljasaatmist takistavad asjaolud: sisulised küsimused

EL	Teemad	Euroopa Nõukogu
<p>ELi toimimise lepingu artikkel 78 ja ELi harta artikkel 18 (varjupaigaõigus) – mõlemad viitavad ÜRO pagulasseisundi konventsioonile, mis sätestab selle põhimõtte artiklis 33</p> <p>ELi harta artikkel 19 (kaitse tagasisaatmise, väljasaatmise või väljaandmise korral)</p>	<p>Tagasi- ja väljasaatmise lubamatuse põhimõte</p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 3, nagu seda tõlgendas Euroopa Inimõiguste Kohus kohtuasjas <i>Soering vs. Ühendkuningriik</i>, nr 14038/88, 1989 (väljaandmine, mis põhjustab väärkohtlemist)</p> <p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 2 (õigus elule)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Saadi vs. Itaalia</i> [suurkoda], nr 37201/06, 2008 (piinamise juurde tagasisaatmise keelu absoluutne olemus)</p>
<p>Miinimumnõuete direktiiv (2011/95/EL), artikkel 4</p>	<p>Riski hindamine</p>	<p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Sufi ja Elmi vs. Ühendkuningriik</i>, nr-d 8319/07 ja 11449/07, 2011 (kuidas hinnata reaalse riski olemasolu juhusliku vägivalda olukorras ja seoses humanitaartingimustega)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Salah Sheekh vs. Madalmaad</i>, nr 1948/04, 2007 (tõendamiskohustus tagakiusatud rühmade liikmetele)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>J.K. jt vs. Rootsi</i> [suurkoda], nr 59166/12, ja <i>F.G. vs. Rootsi</i> [suurkoda], nr 43611/11, 2016 (tõendamiskohustus)</p>

EL	Teemad	Euroopa Nõukogu
<p>Dublini määrus (määrus (EL) nr 604/2013)</p> <p>Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-411/10 ja C-493/10, 2011 <i>N.S. ja M.E.</i> [suurkoda], 2011 (Dublini üleandmised)</p>	<p>Dublini üleandmised</p>	<p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>M.S.S. vs. Belgia ja Kreeka</i> [suurkoda], nr 30696/09, 2011 (varjupaigataotleja tagasisaatmine vaesusesse ühest ELi liikmesriigist teise)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Tarakhel vs. Šveits</i> [suurkoda], nr 29217/12, 2014 (individuaalsed tagatised)</p>
<p>Tagasisaatmisdirektiiv (2008/115/EÜ), artiklid 5 ja 9</p>	<p>Raskelt haigete isikute väljasaatmine</p>	<p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>D. vs. Ühendkuningriik</i>, nr 30240/96, 1997 (ravimatult haige mehe väljasaatmine)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Paposhvili vs. Belgia</i> [suurkoda], nr 41738/10, 2016 (otsese surmaohu puudumine)</p>
	<p>Diplomaatilised tagatised</p>	<p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Ramzy vs. Madalmaad</i>, nr 25424/05, 2010 (ebapiisavad tagatised)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Othman (Abu Qatada) vs. Ühendkuningriik</i>, nr 8139/09, 2012 (vastuvõetavad tagatised)</p>
<p>Eli harta artikkel 18 (varjupaigaõigus)</p> <p>Miinimumnõuete direktiiv (2011/95/EL)</p> <p>Euroopa Kohus, C-465/07, <i>Elgafaji</i> [suurkoda], 2009 (täiendav kaitse)</p> <p>Euroopa Liidu Kohus, C-542/13, <i>M'Bodj</i> [suurkoda], 2014 (täiendav kaitse ja raske haigus)</p> <p>Kaitse välistamine:</p> <p>Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-57/09 ja C-101/09, <i>B ja D</i> [suurkoda], 2010</p> <p>Euroopa Liidu Kohus, C-573/14, <i>Lounani</i> [suurkoda], 2017 (terrorism)</p> <p>Euroopa Liidu Kohus, C-369/17, <i>Ahmed</i>, 2018 (täiendav kaitse)</p> <p>Kaitse lakkamine:</p> <p>Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-175/08, C-176/08, C-178/08, C-179/08, <i>Abdulla</i> [suurkoda], 2010</p> <p>Eli harta artikkel 19 (kaitse tagasisaatmise, väljasaatmise või väljaandmise korral)</p>	<p>Varjupaigaotuse tegemine (pagulasseisund ja täiendav kaitse)</p>	

EL	Teemad	Euroopa Nõukogu
<p>Miinimumnõuete direktiiv (2011/95/EL), artikkel 8</p>	<p>Riigisene ümberpaigutamine</p>	<p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Sufi ja Elmi vs. Ühendkuningriik</i>, nr-d 8319/07 ja 11449/07, 2011 (kuidas hinnata väärkohtlemise riski ümberpaigutamise kaitse korral)</p>
<p>ELi harta artikkel 19 (kaitse tagasisaatmise, väljasaatmise või väljaandmise korral)</p>	<p>Kollektiivse väljasaatmise keelamine</p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, protokoll nr 4 artikkel 4 (välismaalaste sunniviisilise kollektiivse väljasaatmise keelamine)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Čonka vs. Belgia</i>, nr 51564/99, 2002 (väljasaatmine ilma individuaalse hindamiseta)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Hirsi Jamaa jt vs. Itaalia</i> [suurkoda], nr 27765/09, 2012 (kollektiivne väljasaatmine avamerel)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>N.D. ja N.T. vs. Hispaania</i> [suurkoda], nr-d 8675/15 ja 8697/15, 2020 (piiritara ründamine)</p>
	<p>Väljasaatmist takistavad asjaolud muude inimõiguste alusel</p>	<p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Mamatkulov ja Askarov vs. Türgi</i> [suurkoda], nr-d 46827/99 ja 46951/99, 2005 (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 kohasest õigusemõistmisest ilmselge ilmajätmise oht)</p>
<p>Pikaajalised elanikud: Pikaajaliste elanike direktiiv (2003/109/EÜ), artikkel 12 EMP kodanike kolmandate riikide kodanikest pereliikmed: Vaba liikumise direktiiv (2004/38/EÜ), artikkel 28 Euroopa Liidu Kohus, C-300/11, ZZ [suurkoda], 2013 (teatamiskohustused) Türgi kodanikud: ELi-Türgi assotsiatsiooninõukogu otsus 1/80, artikli 14 lõige 1 Euroopa Kohus, C-349/06, <i>Polat</i>, 2007 (meetmed, millega lubatakse piirata Türgi kodanike õigusi)</p>	<p>Kolmandate riikide kodanikud, kellele on väljasaatmise eest tagatud kõrgemal tasemel kaitse</p>	

Sissejuhatus

Siin peatükis vaadeldakse, millal ei tohi või ei või isikut riigist välja saata ELi õiguse ja/või Euroopa inimõiguste konventsiooni nõuete tõttu.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt on väljasaatmise suhtes olemas **absoluutsed takistused** vähemalt siis, kui väljasaatmine rikuks absoluutseid õigusi, mis on tagatud artikliga 2 (õigus elule) ja artikliga 3 (piinamise, ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise keelamine). Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 15 sätestatakse õigused, mis on absoluutsed ja millest ei saa teha erandeid.

Väljasaatmise suhtes esinevad **peaaegu absoluutsed takistused** siis, kui on olemas erandid üldisest keelust, näiteks vastavalt 1951. aasta Genfi konventsioonile ja miinimumnõuete direktiivile (2011/95/EL). Erandlikel asjaoludel võimaldavad mõlemad õigusaktid teha erandeid pagulase väljasaatmise keelust.

Mitteabsoluutsete takistustega tasakaalustatakse isiku erahuvid ja -õigused ning avalikkuse või riigi huvid, näiteks kui väljasaatmine lõhuks perekonna (vt punkt 4.3).

4.1. Varjupaigaõigus ning tagasi- ja väljasaatmise lubamatuse põhimõte

Euroopas alustati varjupaiga andmist 1951. aasta Genfi konventsiooni ja selle 1967. aasta protokolliga, mis on tänaseks suures osas üle võetud ELi õigusesse miinimumnõuete direktiivi (2011/95/EL) kaudu. 1951. aasta Genfi konventsioon on erileping pagulaste õiguste kohta. Pagulaste kaitse alus on tagasi- ja väljasaatmise lubamatuse põhimõte⁽¹⁴³⁾. See tähendab, et põhimõtteliselt ei tohi pagulasi saata tagasi riiki, kus neil on põhjust karta tagakiusamist.

⁽¹⁴³⁾ Rahvusvahelise inimõigusi käsitleva õiguse kohaselt ulatub tagasi- ja väljasaatmise lubamatuse põhimõte kaugemale 1951. aasta Genfi konventsiooni artikli 33 lõikest 1, sest tagasi- ja väljasaatmise lubamatusega seonduvad kohustused tulenevad ka ÜRO piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärlikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni artiklist 3 ja üldisest rahvusvahelisest õigusest, sealhulgas kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artiklist 7. Vt ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Ameti 2007. aasta dokument *Advisory opinion on the extraterritorial application of non-refoulement obligations under the 1951 Convention Relating to the Status of Refugees and its 1967 Protocol* (Nõuandev arvamus pagulaste staatust käsitleva 1951. aasta konventsiooni ja selle 1967. aasta protokolliga kohaste tagasi- ja väljasaatmise lubamatusega seonduvate kohustuste eksterritoriaalse kohaldamise kohta).

1951. aasta Genfi konventsiooni artikli 33 lõikes 1 sätestatakse järgmist: „Osalisriik ei saada pagulast oma territooriumilt välja ega tagasi („*refouler*“) mis tahes viisil selle territooriumi piiridele, kus tema elu või vabadus on ohus mingisse rassi, rahvusesse või usku või sotsiaalsesse gruppi kuulumise või poliitiliste veendumuste tõttu.“

Tagasi- ja väljasaatmise lubamatuse põhimõtet kohaldatakse tagasisaatmisel nii päritoluriiki kui ka mis tahes muusse riiki, kui pagulast ähvardab seal tagakiusamine. Kõik ELi ja Euroopa Nõukogu liikmesriigid on 1951. aasta Genfi konventsiooni osalisriigid, kuid Türgi kohaldab konventsiooni ainult Euroopast pärit pagulaste suhtes ⁽¹⁴⁴⁾. ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Amet on välja andnud *käsiraamatu pagulasseisundi määramise meetodite ja kriteeriumide kohta ning suunised rahvusvahelise kaitse kohta*, mida viimati ajakohastati veebruaris 2019 ja mis hõlmab üksikasjalikult punktides 4.1.1–4.1.8 ja 5.1 käsitletut ⁽¹⁴⁵⁾.

ELi õiguses sätestatakse ELi toimimise lepingu artiklis 78, et EL peab välja arendama varjupaiga, täiendava kaitse ja ajutise kaitsega seotud poliitika, et tagada „tagasi- ja väljasaatmise lubamatuse põhimõtte järgimise“. See poliitika peab olema kooskõlas [1951. aasta Genfi konventsiooni ja selle protokolliga] ning muude asjakohaste lepingutega, nagu Euroopa inimõiguste konventsioon, ÜRO lapse õiguste konventsioon, ÜRO piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikust alandava kohtlemise ja karistamise vastane konventsioon, kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt ning majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste rahvusvaheline pakt. Selle poliitika raames on vastu võetud ELi varjupaigaõigustiku meetmed, sh Dublini määrus (määrus (EL) nr 604/2013), miinimumnõuete direktiiv (2011/95/EL), varjupaigamenetluste direktiiv (2013/32/EL) ja vastuvõtutingimuste direktiiv (2013/33/EL). Iirimaa ja Taani suhtes ELi varjupaigaõigustikku ei kohaldata või kohaldatakse ainult osaliselt (vt 1. lisa).

⁽¹⁴⁴⁾ Türgi kasutab geograafilist erandit vastavalt konventsiooni artikli 1 punktile B, millega piiratakse selle kohustused inimestega, kes on kodust lahkunud Euroopas toimunud sündmuste tõttu.

⁽¹⁴⁵⁾ ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Amet (2019), *Handbook on procedures and criteria for determining refugee status and guidelines on international protection under the 1951 Convention and the 1967 Protocol relating to the status of refugees* (Käsiraamat ja suunised pagulasseisundi määramise meetodite ja kriteeriumide kohta 1951. aasta konventsiooni ja 1967. aasta pagulasseisundi protokollil alusel), Genf.

Näide: miinimumnõuete direktiivi rakendamisel kohtuasjas *Salahadin Abdulla jt* rõhutas Euroopa Liidu Kohus, et „direktiivi põhjendustest 3, 16 ja 17 ilmneb, et 1951. aasta Genfi konventsioon kujutab endast pagulaste kaitse alase rahvusvahelise õiguskorra nurgakivi ning et pagulaseisundi andmise tingimusi ning seisundi sisu käsitlevad direktiivi sätted võeti vastu selleks, et aidata liikmesriikide pädevaid siseriiklikke asutusi nimetatud konventsiooni kohaldamisel, tuginedes ühistele mõistetele ja tingimustele“⁽¹⁴⁶⁾.

2011. aastal muudetud miinimumnõuete direktiiviga⁽¹⁴⁷⁾ lisati ELi õigusesse ühised standardid isikute pagulasteks või rahvusvahelist kaitset vajavateks kvalifitseerimise kohta. See hõlmab nimetatud kaitsega seotud õigusi ja kohustusi, mille peamine element on tagasi- ja väljasaatmise lubamatuse põhimõte vastavalt 1951. aasta Genfi konventsiooni artiklile 33.

Samas ei keelata ei 1951. aasta Genfi konventsiooni artikliga 33 ega miinimumnõuete direktiivi artiklitega 17 ja 21 sellist tagasi- ja väljasaatmist täielikult. Artiklitega lubatakse pagulast tagasi saata väga erandlikel asjaoludel, nimelt kui isik seab ohtu vastuvõtva riigi julgeoleku või kui isik on pärast raske kuriteo toimepanemist kogukonnale ohuks.

Eli harta artikliga 18 tagatakse varjupaigaõigus, mis hõlmab kooskõla tagasi- ja väljasaatmise lubamatuse põhimõttega. Harta artiklis 19 sätestatakse, et kedagi ei tohi tagasi saata, välja saata või välja anda riiki, kus teda tõsiselt ohustab surmanuhtlus, piinamine või muu ebainimlik või alandav kohtlemine või karistus. Harta selgituses märgitakse, et artikli 19 lõikesse 2 on lisatud Euroopa Inimõiguste Kohtu asjaomane kohtupraktika seoses Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 3⁽¹⁴⁸⁾.

⁽¹⁴⁶⁾ Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-175/08, C-176/08, C-178/08 ja C-179/08, *Salahadin Abdulla jt vs. Bundesrepublik Deutschland*, 2. märts 2010, punkt 52; Euroopa Liidu Kohus, C-31/09, *Nawras Bolbol vs. Bevándorlási ja Állampolgársági Hivatal* [suurkoda], 17. juuni 2010, punkt 37; Euroopa Liidu Kohus, C-720/17, *Mohammed Bilali vs. Bundesamt für Fremdenwesen und Asyl*, 23. mai 2019, punkt 54.

⁽¹⁴⁷⁾ Direktiiv 2011/95/EL, ELT 2011 L 337/9.

⁽¹⁴⁸⁾ Vt selgitused põhiõiguste harta kohta (2007/C 303/02); Euroopa Inimõiguste Kohus, *Ahmed vs. Austria*, 25964/94, 17. detsember 1996; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Soering vs. Ühendkuningriik*, nr 14038/88, 7. juuli 1989.

Euroopa Liidu Kohus järeldeb, et pagulastel on ELi õiguse alusel tagasi- ja väljasaatmise eest tugevam kaitse, sest miinimumnõuete direktiivi kohane mis tahes liiki väljasaatmine peab olema kooskõlas varjupaigaõiguse ja tagasi- ja väljasaatmise lubamatuse põhimõttega, mis on sätestatud ELi harta artiklis 4 ja artikli 19 lõikes 2 (¹⁴⁹).

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt keelatakse artiklitega 2 ja 3 rangelt iga sellise isiku tagasisaatmine, keda ähvardab reaalne oht, et teda koheldakse vastuolus kummagi nimetatud sättega. See erineb tagasikiusamise ohust ühel 1951. aasta Genfi konventsioonis sätestatud alusel.

Euroopa Inimõiguste Kohus on seisukohal, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 3 sätestab ühe demokraatliku ühiskonna alusväärtustest ja keelab rangelt piinamise või ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise, sõltumata ohvri käitumisest, ükskõik kui soovimatu või ohtlik see on. Vastavalt artiklile 3 on riigi kohus sekkuda, kui isik saadetakse välja olukorras, kui on olemas sisulised alused uskuda, et asjaomast isikut ähvardab reaalne oht, et teda piinatakse või koheldakse või karistatakse ebainimlikult või alandavalt riigis, kuhu ta tagasi saadetakse (¹⁵⁰).

Näide: kohtuasjas *Saadi vs. Itaalia* (¹⁵¹) oli hageja Tuneesia kodanik, kellele mõisteti Tuneesias tema riigist eemalviibimise ajal 20-aastane vanglakaristus terroristlikku ühendusse kuulumise eest. Ta oli ühtlasi mõistetud Itaalias süüdi vandenõus osalemise eest. Euroopa Inimõiguste Kohus arvestas, et võimalus, et hageja võib olla kogukonnale tõsiseks ohuks, ei vähenda kuidagi riski, et ta võib tagasisaatmise korral kannatada. Lisaks oli usaldusväärsetes inimõigustealastes aruannetes registreeritud vangide, eriti terrorikuriteos süüdi mõistetud vangide väärkohtlemine Tuneesias. Ka kohtuasjas antud diplomaatilised kinnitused ei välistanud seda ohtu. Kohus leidis seega, et on olemas sisulised alused uskuda, et eksisteeris reaalne oht, et hageja tagasisaatmisel Tuneesiasse koheldakse teda viisil, mis on vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 3.

(¹⁴⁹) Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-391/16, C-77/17 ja C-78/17, *M vs. Ministerstvo vnitra; X ja X vs. Commissaire général aux réfugiés et aux apatrides* [suurkoda], 14. mai 2019, punktid 94–95.

(¹⁵⁰) Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.A. vs. Prantsusmaa*, nr 9373/15, 1. veebruar 2018; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Salah Sheekh vs. Madalmaad*, nr 1948/04, 11. jaanuar 2007, punkt 135; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Soering vs. Ühendkuningriik*, nr 14038/88, 7. juuli 1989; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Vilvarajah jt vs. Ühendkuningriik*, nr 13163/87 ja 4 muud, 30. oktoober 1991.

(¹⁵¹) Euroopa Inimõiguste Kohus, *Saadi vs. Itaalia* [suurkoda], nr 37201/06, 28. veebruar 2008. Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *Mannai vs. Itaalia*, nr 9961/10, 27. märts 2012.

Näide: kohtuasjas *Abdulle vs. Minister of Justice* ⁽¹⁵²⁾ leidis Malta tsiviilkohus, et Malta poolt varjupaigataotlejate väljasaatmine Liibüasse, kus nad vangistati ja neid piinati, oli vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 3 ja Malta põhiseaduse artikliga 36.

4.1.1. Riski laad vastavalt ELi õigusele

ELi õiguses kaitseb **miinimumnõuete direktiiv** tagasi- ja väljasaatmise eest. Isikutel on õigus pagulasseisundile (vt 3. peatükk (seisund ja seotud dokumendatsioon)), kui neid ähvardab tagakiusamine 1951. aasta Genfi konventsiooni artikli 1 punkti A tähenduses. Miinimumnõuete direktiivi artikli 9 kohaselt peab tagakiusamine

- a) „olema olemuse või kordumise poolest piisavalt tõsine, et see kujutaks endast põhiliste inimõiguste rasket rikkumist, eelkõige nende õiguste rikkumist, mille suhtes ei saa teha Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikli 15 lõike 2 alusel erandit, või
- b) olema kogum mitmesugustest meetmetest, hõlmates inimõiguste rikkumist, mis on piisavalt raske, et mõjutada isikut samal viisil, nagu on nimetatud punktis a.“

Miinimumnõuete direktiivi artiklis 9 täpsustatakse, et tagakiusamist võib esineda eri kujul, sealhulgas füüsiline ja vaimne vägivald, haldus- või õigusmeetmed (näiteks seadused, millega keelustatakse homoseksuaalsus või usuvabadus), samuti „soost lähtuvad või laste vastu suunatud teod“. Näiteks võib inimkaubanduse ohvreid pidada tagakiusamise all kannatavateks. Tagakiusamise vormid ja eespool loetletud teod peavad olema seostatavad ühega viiest 1951. aasta Genfi konventsioonist tulenevast **tagakiusamise põhjusest**: rass, kodakondsus, usk, teatud sotsiaalsesse rühma kuulumine ja poliitilised vaated. Need viis tagakiusamise põhjust sisalduvad miinimumnõuete direktiivi artiklis 10, mille uuesti sõnastatud versioonis nõutakse selge sõnaga soolise identiteedi arvestamist, et määrata kuulumine teatud sotsiaalsesse rühma.

⁽¹⁵²⁾ Malta, konstitutsioonikohus (*Gurisdizzjoni Kostituzzjonali*), *Abdul Hakim Hassan Abdulle Et vs. Ministry tal-Gustizzja u Intern Et, Qorti Civili Prim'Awla (Gurisdizzjoni Kostituzzjonali)*, nr 56/2007, 29. november 2011.

Tagakiusamisega võib tegemist olla juhul, kui tagasisaatmise korral on inimene sunnitud varjama oma poliitilisi veendumusi, seksuaalset sättumust või usulisi tõekspidamisi, et vältida suurt kahju.

Näide: liidetud kohtuasjades *Y ja Z* ⁽¹⁵³⁾ paluti Euroopa Liidu Kohtul määratleda, mis teod võivad olla tagakiusamine usuvabaduse raske rikkumise kontekstis vastavalt miinimumnõuete direktiivi artikli 9 lõike 1 punktile a ja harta artiklile 10. Kohtult küsiti konkreetselt, kas usulistel põhjustel toimuva tagakiusamise määratlus hõlmab sekkumist „vabadesse oma usku väljendada“. Euroopa Liidu Kohus selgitas, et tagakiusamine võib tõepoolest tuleneda usuvabaduse välisesse väljendamisse sekkumisest. Selliste tegude olemuslik tõsidus ja nende tagajärgede raskus asjaomastele isikutele määravad kindlaks, kas ELi harta artikli 10 lõikega 1 tagatud õiguse rikkumine on direktiivi artikli 9 lõike 1 kohaselt tagakiusamine või mitte. Samuti leidis Euroopa Liidu Kohus, et riiklikud ametiasutused ei saa üksikjuhtumi alusel pagulasseisundi taotlusi hinnates põhjendatult eeldada, et varjupaigataotleja loobuks usulisest tegevusest, mis ohustaks tema elu päritoluriigis.

Näide: Kohtuasjas *Fathi* ⁽¹⁵⁴⁾ kinnitas Euroopa Liidu Kohus taas mõiste „religioon“ laiaulatuslikku määratlust, mis hõlmab kõiki selle komponente, olgu need siis avalikud või eraõiguslikud, kollektiivsed või individuaalsed. Euroopa Kohus leidis, et mõiste „religioon“ määratlus miinimumnõuete direktiivis annab üksnes mittetäieliku loetelu komponentidest, mis võivad iseloomustada religiooni kontseptsiooni tagakiusamise põhjusena. Taotlejal, kes väidab, et teda ähvardab religioonil põhinev tagakiusamine, ei saa nõuda oma usuliste veendumuste tõendamiseks miinimumnõuete direktiivi artikli 10 lõike 1 punktiga b hõlmatud kõigi komponentide kohta avalduste tegemist ega dokumentide esitamist. Kohus märkis ka, et surmanuhtluse või vabadusekaotusliku karistuse määramine võib iseenesest olla tagakiusamine direktiivi artikli 9 lõike 1 tähenduses, kui selliseid karistusi kohaldatakse tegelikult päritoluriigis, kes on need õigusaktid vastu võtnud.

⁽¹⁵³⁾ Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-71/11 ja C-99/11, *Bundesrepublik Deutschland vs. Y ja Z*, 5. september 2012, punktid 72 ja 80.

⁽¹⁵⁴⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-56/17, *Bahtiyar Fathi vs. Predsedatel na Darzhavna agentsia za bezhantsite*, 4. oktoober 2018.

Näide: kohtuasjades *X, Y ja Z* ⁽¹⁵⁵⁾ märkis Euroopa Liidu Kohus, et pagulasseisundi taotluse hindamisel ei saa pädevad asutused põhjendatult eeldada, et varjupaigataotleja varjab päritoluriigis tagakiusamise ohu vältimiseks oma homoseksuaalsust või hoiab end oma seksuaalset sättemust väljendades tagasi.

Tunnustatakse nende isikute kaitsevadjadi, kelle varjupaigataotlused tekivad vastuvõtvast riigis viibimise ajal (*sur place* pagulased); miinimumnõuete direktiivi artiklis 5 käsitletakse konkreetselt põhjendatud hirmu tagakiusamise või suure kahju kannatamise pärast sündmuste tõttu, mis on toimunud pärast taotleja lahkumist päritoluriigist.

Täiendav kaitse: miinimumnõuete direktiiviga tagatakse täiendav kaitse neile, kes ei kvalifitseeru pagulasteks, kuid kes päritoluriiki või endisesse alalise elukohta tagasisaamise korral seisaksid silmitsi reaalse ohuga kannatada suurt kahju, mida määratletakse surmanuhtluse või hukkamisena (artikli 15 punkt a), piinamise või ebainimliku või väärikut alandava kohtlemise või karistamisena (artikli 15 punkt b) ning suure ja individuaalse ohuna tsiviilisiku elule või isiku puutumatusle juhusliku vägivalda tõttu rahvusvahelise või riigisisese relvastatud kokkupõrke puhul (artikli 15 punkt c).

Näide: kohtuasjas *Mohamed M'Bodj vs. État Belge* ⁽¹⁵⁶⁾ otsustas Euroopa Liidu Kohus, et raske haigusega taotlejale ei saa miinimumnõuete direktiivi artikli 15 alusel sel põhjusel anda täiendavat kaitset. Asjaolu, et väljasaatmine on välistatud, sest päritoluriigis puudub asjakohane ravi, ei tähenda, et taotlejale tuleks anda täiendav kaitse ja seega seaduslik elamisloobu ELi liikmesriigis, v.a kui ta on päritoluriigis tahtlikult tervishoiuteenustest ilma jäetud.

Näide: kohtuasjas *MP vs. Secretary of State for the Home Department* ⁽¹⁵⁷⁾ käsitleti võimaliku täiendava kaitse andmist isikule, kes oli oma päritoluriigis piinamise ohver. Euroopa Liidu Kohus otsustas, et ELi liikmesriigid ei saa taotlejat välja saata, kui selline väljasaatmine tooks kaasa tema vaimse

⁽¹⁵⁵⁾ Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-199/12, C-200/12 ja C-201/12, *Minister voor Immigratie en Asiel vs. X ja Y ning Z vs. Minister voor Immigratie en Asiel*, 7 november 2013.

⁽¹⁵⁶⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-542/13, *Mohamed M'Bodj vs. État Belge* [suurkoda], 18. detsember 2014.

⁽¹⁵⁷⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-353/16, *MP vs. Secretary of State for the Home Department* [suurkoda], 24. aprill 2018.

tervise häirete olulise ja püsiva halvenemise, eriti kui selline halvenemine ohustaks tema elu. Asjaolu, et väljasaatmine on sobiva kohtlemise puudumise tõttu välistatud, ei tähenda siiski seda, et taotlejale tuleks vastavalt miinimumnõuete direktiivi artikli 15 punktile b anda täiendav kaitse ja võimaldada seega tal viibida ELi liikmesriigis seaduslikult. Täiendava kaitse andmise otsustamisel peaksid ametiasutused tegema kindlaks, kas ohvri tagasisaatmine päritoluriiki võib tõenäoliselt kaasa tuua vajalikust ravist tahtliku ilmajätmise ametiasutuste poolt, sest nendel tingimustel on isikul õigus saada täiendavat kaitset.

Näide: kohtuasjas *Elgafaji* ⁽¹⁵⁸⁾ hindas Euroopa Liidu Kohus täiendava kaitse seisundi andmist Iraagi kodanikule, keda ei saanud kvalifitseerida pagulaseks, ning põhjendas oma arutluskäiku miinimumnõuete direktiivi artikli 15 punktis c viidatud määratlusega „suur ja individuaalne oht tsiiviilisiku elule või isikupuutumatusel juhuliku vägivalla tõttu rahvusvahelise või riigisisese relvastatud kokkupõrke puhul“. Kohus leidis, et direktiivi artikli 15 punkti c tähendusel on oma kohaldamisala, mis erineb direktiivi artikli 15 punktides a–b kasutatud terminitest „surmanuhtlus“, „hukamine“ ja „piinamine või ebainimlik või väärikust alandav kohtlemine või karistamine“. See hõlmab üldisemat kahju tekitamise ohtu, mis on seotud taotleja asjaolude ja/või päritoluriigi üldise olukorraga.

Täiendava kaitse õiguse saamiseks vastavalt artikli 15 punktile c tuleb tõendada, et taotlejat mõjutavad tegurid, mis on seotud tema isiklike asjaoludega ja/või juhuliku vägivallaga. Mida kindlamalt suudab taotleja tõendada, et teda mõjutavad tema isiklikele asjaoludele omased konkreetset tegurid, seda madalam on juhuliku vägivalla tase, mida on vaja, et tal oleks õigus täiendavale kaitsele artikli 15 punkti c alusel. Erandjuhtudel võib taotleja saada täiendavat kaitset, kui relvakonflikti juhuliku vägivalla tase on nii suur, et on olemas põhjendatud alus arvata, et tal võib tekkida reaalne oht, et teda ähvardatakse kahjustada üksnes tema päritoluriigis või -piirkonnas viibimise tõttu ⁽¹⁵⁹⁾.

⁽¹⁵⁸⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-465/07, *Meki Elgafaji ja Noor Elgafaji vs. Staatssecretaris van Justitie* [suurkoda], 17. veebruar 2009, punktid 35–39. Sarnaste küsimuste kohta: vt ka Euroopa Liidu Kohus, C-285/12, *Aboubacar Diakité vs. Commissaire général aux réfugiés et aux apatrides*, 30. jaanuar 2014.

⁽¹⁵⁹⁾ Samuti paluti Euroopa Liidu Kohtul määratleda mõiste „riigisisene relvastatud kokkupõrge“ kohtuasjas C-285/12, *Aboubacar Diakité vs. Commissaire général aux réfugiés et aux apatrides*, 30. jaanuar 2014.

4.1.2. Riski olemus vastavalt Euroopa inimõiguste konventsioonile

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt on väljasaatmine absoluutselt keelatud, kui riigis satuks isik realsesse surmaohtu vastavalt Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklile 2 või piinamise või ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise ohtu vastavalt artiklile 3. 1951. aasta Genfi konventsiooni järgi ei ole vaja tagakiusamist tõendada. Väljasaatmise keelule ei ole erandeid (vt punkt 4.1.7).

Euroopa Inimõiguste Kohus kaldub kohtuasju käsitlema kas Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 2 või 3 alusel, sõltuvalt konkreetsetest asjaoludest ja kohtlemisest, mis ohustab isikut tagasisaatmisel või väljaandmisel. Kohus on sageli leidnud, et mõlema artikli kohased küsimused on lahutamatud, ja uurib neid koos ⁽¹⁶⁰⁾ või uurib artikli 2 kohast kaebust artikli 3 kohase seotud põhikaebuse kontekstis.

Näide: kohtuasjas *Bader ja Kanbor vs. Rootsi* ⁽¹⁶¹⁾ leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et isiku väljaandmine Süüriale, kus ta oli mõistetud surma *in absentia*, rikub Euroopa inimõiguste konventsiooni artikleid 2 ja 3.

Näide: kohtuasjas *Al-Saadoon ja Mufdhi vs. Ühendkuningriik* ⁽¹⁶²⁾, milles Ühendkuningriigi Iraagis tegutsevad ametiasutused andsid Iraagi tsiviilkodanikud üle Iraagi karistusametitele olukorras, kus tsiviilisikuid ähvardas surmanuhtlus, leiti, et Ühendkuningriik rikub artiklit 3. Kohus ei pidanud vajalikuks uurida kaebusi ka Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 2 ega protokoll nr 13 alusel.

Euroopa Inimõiguste Kohus keskendub isiku kavandatud päritoluriiki tagasisaatmise prognoositavatele tagajärgedele. Kohus uurib isiku isiklike asjaolusid ja üldist olukorda riigis, näiteks seda, kas seal valitseb üldine

⁽¹⁶⁰⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *F.G. vs. Rootsi* [suurkoda], nr 43611/11, 23. märts 2016, punkt 110.

⁽¹⁶¹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Bader ja Kanbor vs. Rootsi*, nr 13284/04, 8. november 2005.

⁽¹⁶²⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Al-Saadoon ja Mufdhi vs. Ühendkuningriik*, nr 61498/08, 2. märts 2010.

vägivald või relvakonflikt või kas seal rikutakse inimõigusi. Kui inimene **kuulub rühma, keda süstemaatiliselt väärkoheldakse** ⁽¹⁶³⁾, ei pruugi olla vajalik isikliku riski tegureid tõendina esitada.

Näide: kohtuasjas *Salah Sheekh vs. Madalmaad* ⁽¹⁶⁴⁾ leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et Somaalia vähemushõimu liikmed kuulusid siht-rühma, keda ähvardas keelatud väärkohtlemise oht. Asjakohane tegur oli, kas hagejal on võimalik saada kaitset ja hüvitist tema vastu riigis minevikus sooritatud kuritegude eest või mitte. Euroopa Inimõiguste Kohus arvestas, et tal ei ole sellist kaitset ega hüvitist võimalik saada, sest olukord Somaalias ei olnud tema põgenemisest saadik oluliselt parenenud. Rünnakud olid suunatud konkreetselt hagejale ja tema perele, sest nad kuulusid vähemusrühma ja oli teada, et nad ei saa end kaitsta. Hagejalt ei saadud nõuda, et ta tõendaks spetsiaalseid eritunnuseid enda kohta, mis näitaksid, et ta oli ja on jätkuvalt isiklikult ohus. Euroopa Inimõiguste Kohus järeldas, et tema väljasaatmine rikuks Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3.

Enamasti ei riku üldise vägivalla olukord riigis Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3. Kui vägivald on piisavalt kõrgel tasemel või intensiivne, siis ei pea isik tõendama, et tema olukord oleks hullem, võrreldes teistega, kes kuuluvad temaga samasse rühma. Mõnikord peab isik tõendama nii isiklike riskitegurite kui ka üldise vägivalla ohu kombinatsiooni. Kohus võtab arvesse üksnes seda, kas on olemas prognoositav ja reaalne väärkohtlemise oht, mis on vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 3.

Näide: kohtuasjas *N.A. vs. Ühendkuningriik* ⁽¹⁶⁵⁾ leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et üldise vägivalla tase Sri Lankal ei ole piisav, et keelata igasugune riiki tagasisaatmine, kuid võttes arvesse taotlejale iseloomulikke isiklikke asjaolusid, rikuks tema tagasisaatmine Euroopa inimõiguste konventsiooni

⁽¹⁶³⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *H. ja B. vs. Ühendkuningriik*, nr 70073/10 ja nr 44539/11, 9. aprill 2013, punkt 91; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Tadzhibayev vs. Venemaa*, nr 17724/14, 1. detsember 2015, punkt 43.

⁽¹⁶⁴⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Salah Sheekh vs. Madalmaad*, nr 1948/04, 11. jaanuar 2007.

⁽¹⁶⁵⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *NA. vs. Ühendkuningriik*, nr 25904/07, 17. juuli 2008, punktid 114–117 ja 147.

artiklit 3. Euroopa Inimõiguste Kohus tunnistas esimest korda võimalust, et üldine vägivalolukord võib iseenesest tähendada kõikide tagasisaatmiste keelamist ⁽¹⁶⁶⁾.

Näide: kohtuasjas *Sufi ja Elmi vs. Ühendkuningriik* ⁽¹⁶⁷⁾ leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et juhuslik vägivald Somaalias Mogadishus oli piisaval tasemel ja piisavalt intensiivne, et tegelikult ohustada iga tsiviilisiku elu. Vägivalla taseme hindamisel vaatles kohus järgmisi mittetäielikke kriteeriume: kas konflikti osapooled kasutasid sõjapidamise meetodeid ja taktikat, mis suurendasid tsiviilohvrite ohtu või olid otseselt suunatud tsiviilisikute vastu; kas selliste meetodite ja/või taktika kasutamine oli konflikti osapoolte seas laialt levinud; kas võitlus oli lokaalne või laialatuslik; ja lõpuks – kui palju tsiviilisikuid lahingutegevuse tagajärjel tapeti, vigastati ja kui paljud sellest tulenevalt põgenesid. Üldise vägivalla olukord Mogadishus oli piisavalt intensiivne, et võimaldada Euroopa Inimõiguste Kohtul järeldada, et iga tagasipõrduja oleks reaalses väärkohtlemise ohus, mis on vastuolus artikliga 3, üksnes tema riigis viibimise tõttu, v.a kui tal oli võimalik tõendada piisavalt häid sidemeid linnas võimu omavate isikutega või rühmadega, kes aitaksid tal kaitset saada.

Näide: kohtuasjas *L.M. jt vs. Venemaa* ⁽¹⁶⁸⁾ peeti Venemaal kinni kodakondsuseta palestiinlane ja kaks Süüria kodanikku kuni nende väljasaatmiseni Süüriasse. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et taotlejate väited, et nende väljasaatmine Süüriasse rikuks Euroopa inimõiguste konventsiooni artikleid 2 ja 3, on põhjendatud, arvestades konflikti intensiivsust Süürias ning eelkõige taotlejate päritolulinnades Aleppos ja Damaskuses, kus lahingud olid olnud eriti ägedad ja väärkohtlemise oht oli märkimisväärne.

Väljasaadetavat isikut võib ähvardada mitmesugune **kahju**, mis võib olla kohtlemine vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 3, sealhulgas riskiallikad, mis **ei tulene vastuvõtvast riigist** endast, vaid pigem riigiga mitteseotud isikutest, haigusest või riigi humanitaarolukorrast.

⁽¹⁶⁶⁾ Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *X. vs. Šveits*, nr 16744/14, 26. jaanuar 2017.

⁽¹⁶⁷⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Sufi ja Elmi vs. Ühendkuningriik*, nr 8319/07 ja nr 11449/07, 28. juuni 2011, punktid 241–250 ja 293. Uuem hinnang Somaalia olukorra kohta: vt Euroopa Inimõiguste Kohus, *K.A.B. vs. Rootsi*, nr 886/11, 5. september 2013.

⁽¹⁶⁸⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *L.M. jt vs. Venemaa*, nr 40081/14, nr 40088/14 ja nr 40127/14, 15. oktoober 2015, punktid 119–127.

Näide: kohtuasi *J.K. jt vs. Rootsi* ⁽¹⁶⁹⁾ käsitles iraaklast, kes oli töötanud Ameerika klientide heaks ja tegutses USA relvajõudude baasis Iraagis, ning tema perekonda, kes olid Iraagist põgenenud, sest al-Qaeda oli neid tõsiselt ähvardanud ja väärkohelnud. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et selles olukorras ei suudaks Iraagi riik pakkuda hagejatele tõhusat kaitset Al Qaeda või muude eraõiguslike rühmituste ähvarduste eest ning seega tuleks hagejatel kokku puutuda reaalse ohuga, et valitsusvälised osalejad jätkavad nende tagakiusamist, kui nad Iraaki tagasi saadetakse.

Näide: kohtuasjas *D. vs. Ühendkuningriik* ⁽¹⁷⁰⁾ käsitleti ravimatult haige mehe väljasaatmist. Kohus käsitles hageja väljasaatmise asjaolusid: ravi lakkamine, tagasipöördumisriigi tingimuste raskus ja tema tagasisaatmisele tõenäoliselt peagi järgnev surm. Kohus järeldas, et nendel väga erandlikel asjaoludel rikuks hageja väljasaatmine Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3. Kohus seadis siiski muudele sama liiki juhtumitele kõrge lävendi. Uuemas kohtuasjas *N. vs. Ühendkuningriik* ⁽¹⁷¹⁾ leiti, et naise väljasaatmine Ugandasse ei riku Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3, sest kättesaadavate tõendite alusel oli teatud ravi naise koduriigis kättesaadav ja tema haigus ei olnud sel ajal ravimatu.

Näide: kohtuasi *Paposhivili vs. Belgia* ⁽¹⁷²⁾ puudutas Gruusia kodanikku, kes kannatab leukeemia ja korduva tuberkuloosi all ning keda ähvardab Belgias toimunud kuritegeliku tegevuse tõttu väljasaatmine. Euroopa Inimõiguste Kohus tugines kohtuasjas *D. vs. Ühendkuningriik* võetud läheneemisviisile. Ta selgitas, et isegi otsese surmaohu puudumisel kuulub artikli 3 kohaldamisalasse asjakohase ja kättesaadava ravi puudumine vastuvõtvas riigis, mis toob isikule kaasa ohu „tõsiseks, kiireks ja pöördumatuks tervise halvenemiseks, põhjustades suuri kannatusi või oodatava eluea olulist vähenemist“. Kohus otsustas, et taotleja peab tõendama, et on olemas reaalne oht, et teda võidakse kohelda vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 3, ning ametiasutused peavad hindama, kas vastuvõtvas riigis on olemas ja kättesaadav asjakohane ravi, et taotleja ei satuks väärkohtlemisega võrdväärsesse olukorda. Riigid peavad hindama

⁽¹⁶⁹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *J.K. jt vs. Rootsi* [suurkoda], nr 59166/12, 23. august 2016.

⁽¹⁷⁰⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *D. vs. Ühendkuningriik*, nr 30240/96, 2. mai 1997.

⁽¹⁷¹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *N. vs. Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 26565/05, 27. mai 2008.

⁽¹⁷²⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Paposhvili vs. Belgia* [suurkoda], nr 41738/10, 13. detsember 2016, punktid 183–191.

väljasaatmise mõju isikule, võrreldes tema tervist enne väljasaatmist ja selle muutumist pärast väljasaatmist. Kohus leidis, et Belgia ametiasutused ei olnud uurinud taotleja terviseseisundit seoses tema väljasaatmisega ja rikkusid seega Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3.

Näide: kohtuasjas *Babar Ahmed jt vs. Ühendkuningriik* ⁽¹⁷³⁾ käsitleti väidetavate terroristide väljaandmist USA-le. Kohus leidis, et nende eeldatavad kinnipidamistingimused ADX Florence'is (eriti range korraga vangla) ega nende võimaliku karistuse pikkus ei riku artiklit 3.

Näide: kohtuasjas *Aswat vs. Ühendkuningriik* ⁽¹⁷⁴⁾ leidis kohus, et terrorismis kahtlustatava vaimse tervise raske häirega taotleja kavandatav väljaandmine Ameerika Ühendriikidele rikuks artiklit 3, arvestades ebaselgust seoses tema kinnipidamise tingimustega vastuvõtvas riigis. Tema vaimse tervise häire oli piisavalt raske, et teha vajalikuks tema üleviimine tavavanglast rangelt turvatud psühhiaatriahaiglasse Ühendkuningriigis. Meditsiinilised tõendid näitasid selgelt, et on jätkuvalt asjakohane, et ta jääks „oma tervise ja ohutuse huvides“ kohapeale. Seega, arvestades olemasolevaid meditsiinilisi tõendeid, oli olemas reaalne oht, et taotleja väljaandmisel teisele riigile ja teistsugusesse, potentsiaalselt vaenulikumasse vanglateskkonda tooks kaasa tema vaimse ja kehalise tervise olulise halvenemise ning selline halvenemine võib ületada artikli 3 kohase lävendi.

Näide: Kohtuasjas *Sufi ja Elmi vs. Ühendkuningriik* ⁽¹⁷⁵⁾ leidis kohus, et väljasaatmise korral satuksid taotlejad tõenäoliselt Somaalias ja selle naaberriikides pagulaslaagritesse, mille rasked humanitaartingimused rikuvad Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3. Kohus leidis, et humanitaarolukorra põhjus ei olnud ainult loodusnähtused nagu pöud, vaid ka Somaalia konflikti osalisriikide tegevuse või tegevusetuse tulemus.

⁽¹⁷³⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Babar Ahmad jt vs. Ühendkuningriik*, nr 24027/07 ja 3 muud, 10. aprill 2012.

⁽¹⁷⁴⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Aswat vs. Ühendkuningriik*, nr 17299/12, 16. aprill 2013.

⁽¹⁷⁵⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Sufi ja Elmi vs. Ühendkuningriik*, nr 8319/07 ja nr 11449/07, 28. juuni 2011, punktid 267–292.

Näide: Prantsusmaa kõrgeima halduskohtuna tegutsev riiginõukogu (*Conseil d'État*) tühistas riigisisel tasandil kohtuasjas *M. A.* ⁽¹⁷⁶⁾ otsuse saata Albaaniasse tagasi Albaania kodanik M. A., kellele oli keeldutud elamisluuba andmast. Kohus leidis, et Albaanias langeks M.A. väärkohtlemise ohvriks ja M.A. korraldatud politseireidi käigus hukkunud isiku pereliikmed tapaksid ta. Riiginõukogu leidis, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3 kohaldatakse, kui riigi ametiasutused ei suuda pakkuda piisavat kaitset, isegi kui ohtu tekitas eraõiguslik rühmitus.

Euroopa Inimõiguste Kohus pidi samuti kaalutlema, kas isiku osalemine dissidentitegevuses vastuvõtvast riigis suurendab ohtu, et tema kohtlemine naasmisel on vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 3 ⁽¹⁷⁷⁾.

Näide: kohtuasjas *S.F. jt vs. Rootsi* ⁽¹⁷⁸⁾ leidis kohus, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3 rikutakse, kui saadetakse välja poliitilistest dissidentidest Iraani perekond, kes oli Iraanist põgenenud ja osalenud Rootsis olulises poliitilises tegevuses. Kohus leidis, et hagejate tegevus Iraanis ei olnud omaette piisav, et olla oht, kuid nende tegevus Rootsis oli oluline, sest tõendid näitasid, et Iraani ametiasutused jälgisid tegelikult internetisuhtlust ning režiimi kritiseerijaid ka väljaspool Iraani. Iraani ametiasutused suudaksid seega hagejad tagasisaatmise korral kergesti tuvastada, arvestades nende tegevust ja vahejuhtumeid Iraanis enne Rootsi kolimist, kuid ka põhjusel, et perekond oli sunnitud Iraanist lahkuma ebaseaduslikult, ilma kehtivate isikut tõendavate dokumentideta.

4.1.3. Riski hindamine

ELi õiguses kohaldatavad põhimõtted ja Euroopa inimõiguste konventsiooni põhimõtted on tagasisaatmisel esineva ohu hindamisel paljuski sarnased. Selle sarnasuse põhjus on, et ELi varjupaigaõigustiku normid on suures osas tuletatud Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktikast ja ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Ameti suunistest. Nende põhimõtete seas on tõsiasi, et hinnangud peavad

⁽¹⁷⁶⁾ Prantsusmaa, kõrgeima halduskohtuna tegutsev riiginõukogu (*Conseil d'État*), *M. A.*, nr 334040, 1. juuli 2011.

⁽¹⁷⁷⁾ Vt näiteks Euroopa Inimõiguste Kohus, *A.A. vs. Šveits*, nr 58802/12, 7. jaanuar 2014; Euroopa Inimõiguste Kohus, *F.G. vs. Rootsi* [suurkoda], nr 43611/11, 23. märts 2016; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Muminov vs. Venemaa*, nr 42502/06, 11. detsember 2008.

⁽¹⁷⁸⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *S.F. jt vs. Rootsi*, nr 52077/10, 15. mai 2012.

olema individuaalsed ja pöhinema kõigi asjakohaste, ajakohastatud seaduste, faktide, dokumentide ja tõendite arvestamisel. See hõlmab teavet olukorra kohta päritoluriigis. Minevikus isikule põhjustatud kahju võib veenvalt tõendada tulevast riski.

Eli õiguses sätestatakse [miinimumnõuete direktiivi](#) artiklis 4 üksikasjalikud eeskirjad rahvusvahelise kaitse taotluste faktide ja asjaolude hindamiseks. Näiteks peab tegema individuaalse hindamise, sest kui inimest on varem taga kiusatud, võib see olla tugev näitaja, et ka tulevikus ähvardab taotlejat tagasipöördumise korral oht. Taotluse sobivuse üle otsustavad ametnikud peavad arvestama iga selgitust, mis kujutavad endast taotluse põhjendamiseks tõelist pingutust.

Hindamise ajastuse kohta on miinimumnõuete direktiivi artikli 4 lõikes 3 sätestatud, et hindamine peab toimuma taotluse kohta otsuse tegemise ajal. Läbivaadatud [varjupaigamenetluste direktiivi](#) artikli 46 lõikes 3 nõutakse, et apellatsioonimenetluses uuritakse asjaolusid, arvestades apellatsiooni arutamise ajahetke. Kaitse seisundi lõppemise hindamise ajastust on kirjeldatud [jaotises 4.1.8](#).

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt on Euroopa Inimõiguste Kohus ohu olemuse põhjal eristanud kaht liiki varjupaigataotlusi. Ühest küljest peavad ametiasutused, kui risk tuleneb üldisest ja üldtuntud olukorrast, riski omal algatusel hindama. Teisest küljest, varjupaigataotluste puhul, mis põhinevad individuaalsel ohul, „peab varjupaika taotlev isik sellisele ohule tuginema ja seda põhjendama“ ⁽¹⁷⁹⁾. Viimasel juhul peab taotleja veenvalt tõendama, et on põhjendatud alus arvata, et tema väljasaatmise korral on olemas reaalne oht, et teda koheldakse viisil, mis on Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 2 ja 3 keelatud. Selliste tõendite esitamisel peab valitsus hajutama tõendite suhtes kõik kahtlused ⁽¹⁸⁰⁾. Euroopa Inimõiguste Kohus on tunnistanud, et varjupaigataotlejad on sageli eriolukorras, mille tõttu on tihti vaja teha otsus nende

⁽¹⁷⁹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *F.G. vs. Rootsi* [suurkoda], nr 43611/11, 23. märts 2016, punktid 126–127; Euroopa Inimõiguste Kohus, *J. K. jt vs. Rootsi* [suurkoda], nr 59166/12, 23. august 2016, punkt 98.

⁽¹⁸⁰⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Saadi vs. Itaalia* [suurkoda], nr 37201/06, 28. veebruar 2008, punkt 129.

kasuks, kui hinnatakse nende avalduste ja esitatud toetavate dokumentide usaldusväärsust⁽¹⁸¹⁾. Kui aga teavet napib või kui on veenev põhjus kahelda esitatu tõepärasuses, peab isik andma rahuldava selgituse⁽¹⁸²⁾.

Näide: kohtuasjas *Singh jt vs. Belgia* (183) märkis kohus, et Belgia ametiasutused olid Afganistani kodanike esitatud varjupaigataotlust toetavad dokumendid tagasi lükanud. Ametiasutused ei olnud dokumente piisavalt uurinud, enne kui leidsid, et need ei ole veenvad. Eelkõige ei kontrollitud nende dokumentide koopiate ehtsust, mille oli väljastanud ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Ameti New Delhi büroo ja mille alusel anti hagejatele pagulasseisund, kuigi seda oleks olnud lihtne kontrollida. Seega ei olnud nad varjupaigataotlust kontrollinud põhjalikult ja rangelt, nagu nõuab Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 13, rikkudes seda sätet koostoimes artikliga 3.

Võttes arvesse Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklitega 2 ja 3 tagatud õiguste absoluutsust ning varjupaigataotlejate haavatavat olukorda, võivad ametiasutused olla sunnitud omal algatusel hindama, kas oht on olemas või mitte. Selline olukord tekib siis, kui taotleja otsustab konkreetset varjupaigataotluse esitamise põhjust mitte rõhutada ega avalikustada, jättes selle teadlikult mainimata, ning kui riik saab teada tema asjaoludest, mis võivad tekitada talle asjaomasesse riiki tagasipöördumisel väärkohtlemise riski⁽¹⁸⁴⁾.

Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 36 annab osalisriigile õiguse sekkuda kohtuasja, mille on tema kodanik andnud kohtusse muu liikmesriigi vastu. Leiti, et seda sätet – mis lisati Euroopa inimõiguste konventsiooni, et riik saaks pakkuda oma kodanikele diplomaatilist kaitset – ei kohaldata juhtudel,

(181) Euroopa Inimõiguste Kohus, *J. K. jt vs. Rootsi* [suurkoda], nr 59166/12, 23. august 2016, punkt 93; Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.A. vs. Šveits*, nr 52589/13, 18. november 2014, punkt 55; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Salah Sheekh vs. Madalmaad*, nr 1948/04, 11. jaanuar 2007, punkt 148; Euroopa Inimõiguste Kohus, *R.C. vs. Rootsi*, nr 41827/07, 9. märts 2010, punkt 50.

(182) Euroopa Inimõiguste Kohus, *Matsiukhina ja Matsiukhin vs. Rootsi* (otsus), nr 31260/04, 21. juuni 2005; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Collins ja Akaziebie vs. Rootsi* (otsus), nr 23944/05, 8. märts 2007; Euroopa Inimõiguste Kohus, *A.A.M. vs. Rootsi*, nr 68519/10, 3. aprill 2014.

(183) Euroopa Inimõiguste Kohus, *Singh jt vs. Belgia*, nr 33210/11, 2. oktoober 2012.

(184) Euroopa Inimõiguste Kohus, *F.G. vs. Rootsi* [suurkoda], nr 43611/11, 23. märts 2016, punkt 127.

kus hageja kaebus seisneb hirmus kodakondsusjärgsesse liikmesriiki tagasisaatmise ees, kus teda väidetavalt koheldaks vastuolus konventsiooni artiklitega 2 ja 3 (¹⁸⁵).

Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktika kohaselt peab riski hindama üksiktegurite põhjal ja ka kumulatiivselt (¹⁸⁶). Hinnang peab olema individuaalne, võttes arvesse kõiki tõendeid (¹⁸⁷). Kui isik on minevikus kannatanud tagakiusamise all, siis võib see tugevalt osutada sellele, et tulevikus tekib sama oht (¹⁸⁸).

Tagasisaatmise riski hindamisel on Euroopa Inimõiguste Kohus arvestanud riigi üldise olukorra ja isiku konkreetse riski tõendeid. Kohus on andnud suuniseid, mis dokumentidele võib toetuda riigi olukorra hindamisel, näiteks ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Ameti ja rahvusvaheliste inimõiguste organisatsioonide aruanded (¹⁸⁹). Kui teabe allikad on teadmata ja järeldused vastuolus muude usaldusväärsete aruannetega, on kohus pidanud aruandeid ebausaldusväärseks (¹⁹⁰).

Kui isikut ei ole välja saadetud, tuleb riski hinnata Euroopa Inimõiguste Kohtu hinnangu kuupäeva seisuga (¹⁹¹). Seda põhimõtet on kohaldatud olenemata sellest, kas asjaomane õigus Euroopa inimõiguste konventsioonis on absoluutne (nt artikkel 3) või mitteabsoluutne (nt artikkel 8) (¹⁹²). Kui hageja on juba välja saadetud, uurib Euroopa Inimõiguste Kohus, kas teda on väärkoheldud või mitte, sealhulgas väljasaatmise protsessi ajal (¹⁹³), või kas riigiteabest nähtuvad sisulised põhjused uskuda, et taotlejat võidakse väärkohelda, või mitte.

(¹⁸⁵) Euroopa Inimõiguste Kohus, *I. vs. Roots*, nr 61204/09, 5. september 2013.

(¹⁸⁶) Euroopa Inimõiguste Kohus, *S.F. jt vs. Roots*, nr 52077/10, 15. mai 2012, punktid 68–69.

(¹⁸⁷) Euroopa Inimõiguste Kohus, *R.C. vs. Roots*, nr 41827/07, 9. märts 2010, punkt 51 (tervisetõendi kohta); Euroopa Inimõiguste Kohus, *N. vs. Roots*, nr 23505/09, 20. juuli 2010, punkt 52; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Sufi ja Elmi vs. Ühendkuningriik*, nr-d 8319/07 ja 11449/07, 28. juuni 2011.

(¹⁸⁸) Euroopa Inimõiguste Kohus, *R.C. vs. Roots*, nr 41827/07, 9. märts 2010; Euroopa Inimõiguste Kohus, *J.K. jt vs. Roots* [suurkoda], nr 59166/12, 23. august 2016, punktid 99–102.

(¹⁸⁹) Euroopa Inimõiguste Kohus, *NA. vs. Ühendkuningriik*, nr 25904/07, 17. juuli 2008, punktid 118–122.

(¹⁹⁰) Euroopa Inimõiguste Kohus, *Sufi ja Elmi vs. Ühendkuningriik*, nr 8319/07 ja nr 11449/07, 28. juuni 2011, punktid 230–234.

(¹⁹¹) Euroopa Inimõiguste Kohus, *Saadi vs. Itaalia* [suurkoda], nr 37201/06, 28. veebruar 2008.

(¹⁹²) Euroopa Inimõiguste Kohus, *A.A. vs. Ühendkuningriik*, nr 8000/08, 20. september 2011.

(¹⁹³) Euroopa Inimõiguste Kohus, *Thuo vs. Küpros*, nr 3869/07, 4. aprill 2017.

Näide: kohtuasjas *Sufi ja Elmi vs. Ühendkuningriik* ⁽¹⁹⁴⁾ analüüsis Euroopa Inimõiguste Kohus rahvusvaheliste organisatsioonide aruandeid Somaalia tingimuste ja vägivalda taseme kohta, samuti Somaalia islamistliku mässuliste rühma al-Shabaabi toime pandud inimõigusterikkumisi. Kohus ei saanud toetuda valitsuse aruandele Somaalia kohta, mis oli koostatud Keenias, Nairobi, sest see sisaldas ebamääraseid ja anonüümseid allikaid ning oli vastuolus muu avaliku teabega. Saadaolevate tõendite põhjal otsustas kohus, et olukord Somaalias ei parane niipea.

Näide: kohtuasjas *Muminov vs. Venemaa* ⁽¹⁹⁵⁾ oli taotlejaks Usbeki kodanik, kes olemasoleva teabe põhjal kandis ilmselt 5-aastast vanglakaristust Usbekistanis pärast seda, kui Venemaa oli ta välja andnud. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et kuigi muud usaldusväärset teavet taotleja väljaandmisjärgse olukorra kohta ei olnud peale selle, et ta oli süüdi mõistetud, leiti piisavalt usaldusväärset teavet süüdimõistetute üldise väärkohtlemise kohta Usbekistanis, mille põhjal saab otsustada, et rikutakse Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3.

4.1.4. Kaitse piisavus

Rahvusvahelises pagulasõiguses on varjupaigataotlejal, kes väidetavalt kardab tagakiusamist, õigus saada pagulasseisund, kui ta suudab tõendada, et tal on põhjendatud hirm tagakiusamise ees [Genfi 1951. aasta konventsiooniga](#) hõlmatud põhjusel ning et riiklik kaitse on ebapiisav. Riikliku kaitse piisavus tähendab vastuvõtva riigi valmisolekut ja suutlikkust tagada oma õigussüsteemi kaudu mõistlik kaitsetase varjupaigataotleja kardetava väärkohtlemise eest kas riigi ametnike või riigi territooriumi kontrollivate muude üksuste poolt.

Eli õiguses on pagulasstaatuseks või täiendavaks kaitseks sobivuse määramisel vaja arvestada, kas kavandatavas tagasisaatmisriigis kaitstakse taotlejat kahju eest, mida ta kardab. [Miinimumnõuete direktiivi](#) artikliga 7 sätestatakse, et „[k]aitset tagakiusamise või suure kahju tekitamise eest võivad pakkuda ainult [...] riik või [...] olulist osa riigi territooriumist valitsevad parteid või organisatsioonid, sealhulgas rahvusvahelised organisatsioonid, kui nad väljendavad tahet pakkuda [...] kaitset ja suudavad seda teha. Kaitse [...] peab olema tõhus ja püsiv“. Tagakiusamise ärahoidmiseks on vaja võtta mõistlikke

⁽¹⁹⁴⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Sufi ja Elmi vs. Ühendkuningriik*, nr 8319/07 ja nr 11449/07, 28. juuni 2011.

⁽¹⁹⁵⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Muminov vs. Venemaa*, nr 42502/06, 11. detsember 2008.

meetmeid, sealhulgas rakendada tõhusat õigussüsteemi rikkumiste avastamiseks, menetlemiseks ja nende eest karistamiseks. Taotlejal peab olema juurdepääs sellisele kaitsesüsteemile.

Näide: kohtuasjas *Salahadin Abdulla jt* ⁽¹⁹⁶⁾, milles käsitleti pagulasseisundi lõppemist, leidis Euroopa Liidu Kohus, et selleks, et pagulase kodakondsusriigi pakutav kaitse oleks piisav, peab riigil või muudel miinimumnõuete direktiivi artikli 7 lõike 1 alusel kaitset pakkuvatel üksustel olema objektiivselt mõistlik suutlikkus ja tahe tagakiusamist takistada. Nad peavad võtma mõistlikke meetmeid, et vältida tagakiusamist, rakendades muu hulgas tõhusat õigussüsteemi, mis on asjaomasele isikule pärast pagulasseisundi kaotamist saadaval, et avastada tagakiusamisena käsitatavaid tegusid, neid menetleda ja nende eest karistada. Riik või muu kaitset pakkuv üksus peab vastama teatud konkreetsetele nõuetele, muu hulgas peavad tal olema volitused, organisatsiooniline struktuur ja vahendid, et muu hulgas säilitada pagulase kodakondsusriigis seaduste ja korra miinimumtase.

Palestiina pagulaste jaoks on välja töötatud spetsiaalne kaitseréžim. Nende kaitseks ja abistamiseks asutati ÜRO Palestiina Põgenike Abi- ja Tööorganisatsioon Lähis-Idas (UNRWA). UNRWA tegutseb Läänekaldal, sealhulgas Ida-Jeruusalemmas ja Gaza sektoris, samuti Jordaania, Süürias ja Liibanonis. Isikutel, kes saavad abi UNRWA-lt, ei ole õigust pagulasseisundile (miinimumnõuete direktiivi artikli 12 lõige 1 punkt a, millega lisatakse 1951. aasta Genfi konventsiooni artikli 1 punkt D ELi õigusesse).

Näide: kohtuasi *Bolbol* ⁽¹⁹⁷⁾ puudutas Palestiina päritolu kodakondsuseta isikut, kes lahkus Gaza sektorist ja saabus Ungarisse, kus ta esitas varjupaigataotluse, ilma et oleks eelnevalt taotlenud UNRWA-lt kaitset või abi. Euroopa Liidu Kohus selgitas, et miinimumnõuete direktiivi artikli 12 lõike 1 punkti a tähenduses tuleb lugeda isik muult ÜRO institutsioonilt kui ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Ametilt kaitset ja abi saanuks ainult siis, kui ta on seda abi ja kaitset tegelikult kasutanud, mitte üksnes seepärast, et tal on selleks teoreetiline õigus.

⁽¹⁹⁶⁾ Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-175/08, C-176/08, C-178/08, C-179/08, *Aydin Salahadin Abdulla jt vs. Saksamaa Liitvabariik* [suurkoda], 2. märts 2010.

⁽¹⁹⁷⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-31/09, *Nawras Bolbol vs. Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal* [suurkoda], 17. juuni 2010.

Näide: kohtuasjas *El Kott* ⁽¹⁹⁸⁾ selgitas Euroopa Liidu Kohus lisaks, et isik, kes on sunnitud lahkuma UNRWA tegevusalast põhjustel, mis ei allu tema kontrollile ja on tema tahtest sõltumatud, peab automaatselt saama pagulasseisundi, kui ei kohaldu ükski direktiivi artikli 12 lõike 1 punktis b või lõigetes 2 ja 3 sätestatud välistamise põhjustest.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt võib hinnang, kas artiklit 3 on rikutud või mitte – või kas seda võidakse rikkuda või mitte – hõlmata kaitse uurimist, mida vastuvõttev riik või selle organisatsioon võib pakkuda väljasaadetavale isikule. Kaitse piisavuse mõiste eespool kirjeldatud pagulaste juhtumites ja Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 3 seotud juhtumites on sarnane. Kui kohtlemine, millega isik naasmisel riskib, vastab minimaalse raskuse tasemele, et rakenduks artikkel 3; peab hindama, kas vastuvõttev riik on tegelikult valmis ja võimeline isikut selle riski eest kaitsma.

Näide: kohtuasjas *Hida vs. Taani* ⁽¹⁹⁹⁾ oli hageja etniline roma, keda tahti 2004. aasta konflikti ajal saata sunniviisiliselt tagasi Kosovosse. Kohtule valmistasid muret vägivaldajuhtumid ja kuriteod vähemuste vastu ning kohus leidis, et etniliste kogukondade puhul nagu romad oli vajadus rahvusvahelise kaitse järele endiselt olemas. Kohus märkis, et ÜRO ajutine missioon Kosovos (UNMIK) teostas individuaaluuringu enne sunniviisilist tagasisaatmist, mida nõudis Taani riiklik politseiülem. Kui UNMIK ei nõustunud mõnede isikute tagasisaatmisega, peatas politseiülem protsessi kuni edasise otsuseni. Politseiülem ei olnud UNMIKiga võtnud hageja juhtumi asjus veel ühendust, sest tema sunniviisilist tagasisaatmist ei olnud veel kavas. Neil asjaoludel oli kohus rahul lahendusega, et kui UNMIK peaks sunniviisilise tagasisaatmisega mitte nõustuma, peatatakse tagasisaatmine samamoodi kuni edasise otsuseni. Kohus leidis, et puuduvad sisulised alused uskuda, et hagejat, kes oli etniline roma, ähvardab Kosovosse naasmisel reaalne oht, et teda piinatakse või koheldakse või karistatakse ebainimlikult või alandavalt. Kohus kuulutas seega juhtumi vastuvõetamatuks, sest see oli ilmselgelt põhjendamata.

⁽¹⁹⁸⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-364/11, *Mostafa Abed El Karem El Kott jt vs. Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal* [suurkoda], 19. detsember 2012.

⁽¹⁹⁹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Hida vs. Taani* (otsus), nr 38025/02, 19. veebruar 2004.

Euroopa Inimõiguste Kohtul on palutud uurida, kas vastuvõtja riigi **diplomaatilised kinnitused** võivad või mitte hoida ära isiku väärkohtlemise ohu, millega isik tagasisaatmisel kokku puutuks. Kui vastuvõttev riik on pakunud tagatise, ei ole need tagatised iseenesest piisavad, et tagada kaitset väärkohtlemise ohu eest. Riigil on kohustus uurida, kas kinnituste praktiline rakendamine annab piisava garantii või mitte, et kaitsta isikut väärkohtlemise ohu eest. See, kui palju kaalu antakse vastuvõtva riigi kinnitustele iga juhtumi korral, sõltub konkreetsetel hetkel valitsevatest asjaoludest.

Euroopa Inimõiguste Kohtu jaoks on peamine küsimus, kas vastuvõtva riigi üldine inimõiguste olukord välistab kinnituste heakskiitmise või mitte. Ainult harvadel juhtudel tähendab riigi üldine olukord, et kinnitusi üldse ei arvestata. Tavaliselt hindab kohus kõigepealt antud tagatiste kvaliteeti ja teiseks seda, kas vastuvõtva riigi tavadid arvestades on need usaldusväärsed. Seda tehes kaalutleb kohus ka tegureid, mida on rõhutatud uuemas kohtupraktikas ⁽²⁰⁰⁾.

4.1.5. Riigisisene ümberpaigutamine

Nii ELi kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooni õiguse alusel võivad riigid järeldada, et oma kodupiirkonnas ohus oleval isikul võib olla turvaline mujal oma päritoluriigis ja seega ei vaja ta rahvusvahelist kaitset.

ELi õiguses on riigisisese kaitse võimalus kodifitseeritud [miinimumnõuete direktiivi](#) artiklis 8.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt peab riigisisest kaitset põhjalikult hindama alates tagasisaatmise punktist kuni sihtkohani. See hõlmab kaalutlemist, kas tagasisaatmise punkt on ohutu, kas teekonnal on teesulge ja kas teatud alad on ohutud, et isik jõuaks sihtkohta. Samuti nõutakse ka individuaalsete asjaolude hindamist ⁽²⁰¹⁾.

⁽²⁰⁰⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *T. M. jt vs. Venemaa*, nr 31189/15 ja 5 muud, 7. november 2017, punkt 24; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Tarakhel vs. Šveits* [suurkoda], nr 29217/12, 4. november 2014, punktid 120–122; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Gayratbek Saliev vs. Venemaa*, nr 39093/13, 17. aprill 2014, punktid 65–67; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Othman (Abu Qatada) vs. Ühendkuningriik*, nr 8139/09, 17. jaanuar 2012, punkt 189; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Ismoilov jt vs. Venemaa*, nr 2947/06, 24. aprill 2008, punkt 127; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Saadi vs. Itaalia* [suurkoda], nr 37201/06, 28. veebruar 2008.

⁽²⁰¹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *A.A.M vs. Rootsi*, nr 68519/10, 3. aprill 2014, punkt 73; Euroopa Inimõiguste Kohus, *J.K. jt vs. Rootsi* [suurkoda], nr 59166/12, 23. august 2016, punkt 96.

Näide: kohtuasjas *Sufi ja Elmi vs. Ühendkuningriik* ⁽²⁰²⁾ leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 3 põhimõtteliselt ei välistata, et liikmesriigid ei võiks tugineda riigisisese kaitse võimalikkusele, kui tagasipöörduja suudab turvaliselt vältida kokkupuudet reaalse väärkohtlemise ohuga, kui ta sõidab asjaomasesse piirkonda, siseneb sinna ja asub seal elama. Selles kohtuasjas leidis kohus, et Lõuna- ja Kesk-Somaalias võib olla piirkondi, kus tagasipöörduja ei pruugi üksnes üldise vägivalla tõttu olla reaalse väärkohtlemise ohus. Kui tagasipöördujad peaksid reisima al-Shabaabi kontrolli all olevasse piirkonda või seda läbima, ähvardaks neid tõenäoliselt kohtlemine, mis ei vasta artiklile 3, v.a kui saab tõendada, et hageja oli hiljuti elanud Somaalias ja suudab seega vältida al-Shabaabi tähelepanu. Hagejate juhtumi osas leidis kohus, et hagejatel on mitmel põhjusel reaalne oht, et nende kohtlemine rikub artiklit 3 ⁽²⁰³⁾.

4.1.6. Turvalisus mujal

ELi õiguses võidakse ELi liikmesriigil lubada rahvusvahelise kaitse eesmärgil saata taotleja tagasi teise riiki, et tema taotlus läbi vaadata, kui seda riiki peetakse turvaliseks ja järgitakse teatud kaitsemeetmeid. Siin selgitatakse, millal see on võimalik. Täiskasvanute suhtes kohaldatavaid menetlustagatise kirjeldatakse [punktis 5.2](#) ja saatjata laste suhtes kohaldatavaid [punktis 10.1](#).

Kaks olukorda eeldavad turvalisust teises riigis. Riiki võib pidada turvaliseks, kui see vastab [varjupaigamenetluste direktiivis](#) loetletud nõuetele (artikkel 38). Sealhulgas peab varjupaigataotleja **turvalises kolmandas riigis** vastu võetama, tal peab olema võimalus taotleda kaitset ja kui leitakse, et ta vajab rahvusvahelist kaitset, tuleb teda kohelda vastavalt [1951. aasta Genfi konventsioonile](#). Eriti oluline on, et riigid tagaksid, et tagasipöördujat ei ähvardaks tagasi- ega väljasaatmine eaturvalisse riiki. Et teha kindlaks, kas riik on turvaline kolmas riik, peab olema eelnevalt koostatud loetelu, millest tuleb komisjonile teatada. Turvaline kolmas riik eeldab ka, et taotleja ja kolmanda riigi vahel oleks olemas seos, mille alusel oleks varjupaigataotlejal mõistlik sellesse riiki minna. Transiid läbi riigi (turvalise transiidiriigi) ei kvalifitseeru taotleja ja

⁽²⁰²⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Sufi ja Elmi vs. Ühendkuningriik*, nr 8319/07 ja nr 11449/07, 28. juuni 2011.

⁽²⁰³⁾ Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.Y.H. vs. Rootsi*, nr 50859/10, 27. juuni 2013.

turvalise kolmanda riigi piisavaks seoseks ⁽²⁰⁴⁾. Kui neid sätteid ei järgita, ei saa ELi liikmesriik tugineda varjupaigamenetluste direktiivi ⁽²⁰⁵⁾ alusel ümberlükatavale ohutuse eeldusele.

Teine eeldus puudutab **Dublini määrust** kohaldavaid riike, nimelt ELi liikmesriike, Islandit, Liechtensteini, Norrat ja Šveitsi (vt **punkt 5.2**). Dublini määrusega antakse ELi liikmesriikidele **vastutus** rahvusvahelise kaitse taotluste läbivaatamise eest; on olemas kriteeriumite hierarhia, mille alusel määratakse vastutus taotluste läbivaatamise eest, mille on ühes ELi liikmesriigis esitanud isikud, kes reisisid seejärel teise. On ümberlükatav eeldus, et kõik Dublini määrust kohaldavad ning ELi hartat ja Euroopa inimõiguste konventsiooni täitvad riigid on turvalised.

Dublini määruses loetletud mitmesuguste kriteeriumite alusel määratakse tavaliselt taotluse läbivaatamise eest vastutavaks riigiks riik, kes vastutab taotleja lubamise eest siseneda ühisele alale (Dublini määruse III ptk). Et leida, mis riigi kaudu isik sisenes, võetakse saabumisel sõrmejäljed ja sisestatakse need Eurodaci andmebaasi (vt **Eurodaci määrus**, (EL) nr 603/2013), millele on kõigil Dublini määrust kohaldavatel riikidel juurdepääs. Näiteks kui varjupaigataotleja saabub riiki A, esitab varjupaigataotluse ja laseb võtta sõrmejäljed, kuid seejärel reisib riiki B, siis võrreldakse riigis B võetud sõrmejälgi riigis A võetud sõrmejälgedega; riik B peab seejärel kohaldama Dublini kriteeriume, et teha kindlaks, kas varjupaigataotluse läbivaatamise eest vastutab tema või riik A.

Riigid peavad tagama, et isikuid ei saadeta tagasi ELi liikmesriikidesse, mille varjupaiga- ja vastuvõtusüsteemides on süsteemseid puudujääke. Teatud juhtudel, mis viivad **ELi harta** oluliste rikkumisteni, võib see viia selleni, et riigid peavad taotluse läbi vaatama, kuigi see ei ole Dublini määruse järgi nende ülesanne.

⁽²⁰⁴⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-564/18, *LH vs. Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal*, 19. märts 2020; Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-924/19 PPU ja C-925/19 PPU, *FMS jt vs. Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság Dél-alföldi Regionális Igazgatóság ja Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság*, 14. mai 2020, punktid 157–160.

⁽²⁰⁵⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-404/17, *A. vs. Migrationsverket Förvaltningsprocessenheten Malmö*, 25. juuli 2018.

Näide: Liidetud kohtuasjades *N.S. ja M.E.* ⁽²⁰⁶⁾ tegi Euroopa Liidu Kohus eelotsuse selle kohta, kas teatud asjaoludel võib riik olla kohustatud Dublini määruse artikli 3 lõikes 2 sisalduva suveräänsusklausli alusel taotlust läbi vaatama või mitte, isegi kui Dublini kriteeriumite kohaselt lasub vastutus teisel EL liikmesriigil. Kohus selgitas, et ELi liikmesriigid peavad tegutsema kooskõlas ELi hartas tunnustatud põhiõiguste ja printsiipidega, kui nad kasutavad artikli 3 lõike 2 kohast kaalutusõigust. Seega ei või liikmesriigid varjupaigataotlejat anda üle liikmesriiki, kes on määruse tähenduses vastutav, kui tõenditest nähtub – ja liikmesriik peab olema sellest teadlik –, et nimetatud riigi varjupaigamenetluses ja vastuvõtutingimustes on süsteemseid puudusi, mis võivad endast kujutada harta artikli 4 rikkumist (piinamise keeld). See kohustab liikmesriike ühtlasi uurima muid määruse kriteeriume ja tegema kindlaks, kas varjupaigataotluse läbivaatamise eest vastutab muu liikmesriik. Kui muu liikmesriigi kindlakstegemine ei ole võimalik või vastav menetlus võtaks liiga kaua aega, peab liikmesriik vastavalt artikli 3 lõikele 2 ise taotluse läbi vaatama.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt kaalutleb Euroopa Inimõiguste Kohus talle esitatud elementide hulgas usaldusväärset inimõiguste aruandlust, et hinnata kavandatava väljasaatmise prognoositavaid tagajärgi. Väljasaatev riik on kohustatud ohtu kontrollima, eelkõige kui inimõiguste riigi kohta tõendavad, et väljasaatev riik teadis ohtudest või pidi neist teadma.

Näide: kohtuasjas *M.S.S. vs. Belgia ja Kreeka* ⁽²⁰⁷⁾ leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et taotleja elu- ja kinnipidamistingimused Kreekas rikkusid Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3. Usaldusväärsete teadete kohaselt puudus juurdepääs varjupaigamenetlusele ning säilis edasise tagasi- ja väljasaatmise oht. Seega leiti, et artikli 3 alusel vastutasid Dublini süsteemi kohase üleandmise eest Kreekale Belgia ametiasutused, sest olemasolevate tõendite kohaselt teadsid nad või pidid teadma ohust, et varjupaigataotlejaid võidakse sel ajal Kreekas kohelda alandavalt.

⁽²⁰⁶⁾ Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-411/10 ja C-493/10, *N.S. vs. Secretary of State for the Home Department ja M.E. jt vs. Refugee Applications Commissioner & Minister for Justice, Equality and Law Reform* [suurkoda], 21. detsember 2011.

⁽²⁰⁷⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.S.S. vs. Belgia ja Kreeka* [suurkoda], nr 30696/09, 21. jaanuar 2011.

Näide: kohtuasjas *Ilias ja Ahmed vs. Ungari* (208) järeldas Euroopa Inimõiguste Kohus, et Ungari rikkus Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3, kui saatis kaks Bangladeshis varjupaigataotlejat piiril asuvast transiiditsoonist Serbiasse. Ametiasutused ei olnud nõuetekohaselt hinnanud, kas taotlejatel on selles riigis tegelik juurdepääs varjupaigale või kas esineks oht, et nad saadetakse tagasi Põhja-Makedooniasse või Kreekasse, kus varjupaigataotlejate vastuvõtmise tingimused rikuvad konventsiooni standardeid.

4.1.7. Rahvusvahelise kaitse välistamine

Eli õigused sisaldavad miinimumnõuete direktiivi artiklid 12 ja 17, mis põhinevad 1951. aasta Genfi konventsiooni artikli 1 punktil F, sätteid, mis välistavad rahvusvahelise kaitse nende isikute korral, kes seda ei vääri. Need on isikud, kes on väidetavalt sooritanud vähemalt ühe järgmistest tegudest:

- rahuvastane kuritegu, sõjakuritegu või inimsusvastane kuritegu;
- raske mittepoliitiline kuritegu väljaspool varjupaigariiki enne pagulasena vastuvõtmist;
- ÜRO eesmärkide ja põhimõtete vastuolus olev tegu.

Rahvusvahelise kaitse välistamise hindamine peab toimuma pärast seda, kui on otsustatud, kas isikul on õigus saada rahvusvahelist kaitset või mitte. Isikuid, kelle suhtes kohaldatakse välistavaid klausleid, ei käsitata pagulaste ega täiendava kaitse saamise õigust omavate isikutena.

Euroopa Varjupaigaküsimuste Tugiameti (EASO) väljaandes *Exclusion: Articles 12 and 17 Qualification Directive* (Välistamine. Miinimumnõuete direktiivi artiklid 1, 2 ja 17) on õiguslik analüüs kohtutele, kes arutavad võimalikke rahvusvahelise kaitse välistamise kohtuasju (209).

(208) Euroopa Inimõiguste Kohus, *Ilias ja Ahmed vs. Ungari* [suurkoda], nr 47287/15, 21. november 2019.

(209) EASO (2016), *Exclusion: Articles 12 and 17 Qualification Directive (2011/95/EU) – A judicial analysis (Välistamine. Miinimumnõuete direktiivi (2011/95/EL) artiklid 1, 2 ja 17 – õiguslik analüüs)*, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

Näide: kohtuasjas *B ja D* ⁽²¹⁰⁾ andis Euroopa Liidu Kohus juhised, kuidas kohaldada välistavaid klausleid. Tõsiasi, et kohtuasjaga seotud isik oli organisatsiooni liige ja toetas aktiivselt relvastatud võitlust, ei olnud automaatselt oluline alus arvamaks, et isik on toime pannud „raske mittepoliitilise kuriteo“ või „ÜRO eesmärkide ja põhimõtetega vastuolus olevad teod“. Mõlemad sätted jätkaksid ta pagulaskaitse alt välja. Järeldus, kas on tõsist alust arvata või mitte, et isik on sooritanud sellised teod või kuriteo, sõltub iga üksikjuhtumi korral täpsete asjaolude hindamisest. Seda tuleks teha eesmärgiga määrata kindlaks, kas organisatsiooni toimepandud teod vastavad nende sätete tingimustele ja kas kõnealune isik on isiklikult vastutav nende tegude toimepanemise eest, võttes arvesse direktiivi artikli 12 lõikes 2 nõutud tõendamisstandardit. Kohus lisas ka, et pagulasseisundist ilmajätmise alus ei sõltu sellest, kas isik kujutab vastuvõtvale ELi liikmesriigile jätkuvat ohtu, ega proportsionaalsuse hindamisest seoses konkreetse juhtumiga ⁽²¹¹⁾.

Näide: kohtuasjas *Lounani* ⁽²¹²⁾ selgitas Euroopa Liidu Kohus, et pagulasseisundi välistamine vastavalt miinimumnõuete direktiivi artikli 12 lõike 2 punktile c ei ole piiratud terrorikuritegude tegelike toimepanijatega. See hõlmab ka isikuid, kes värbavad, organiseerivad, transpordivad või varustavad isikuid, kes reisivad muusse riiki kui oma koduriiki muu hulgas eesmärgiga panna toime, kavandada või valmistada ette terrorikuritegusid. Selle välistusklausli kohaldamisel ei eeldata, et taotleja oleks mõistetud terroriaktis süüdi.

Näide: kohtuasjas *Shajin Ahmed* ⁽²¹³⁾ kinnitas Euroopa Liidu Kohus, et artikli 17 lõike 1 kohase täiendava kaitse välistamise aluseid tuleks vaadelda lähtuvalt sellest, kuidas Euroopa Kohus on tõlgendanud direktiivi artikli 12 lõike 2 punkte b ja c seoses pagulasseisundi välistamisega.

⁽²¹⁰⁾ Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-57/09 ja C-101/09, *Bundesrepublik Deutschland vs. B ja D* [suurkoda], 9. november 2010.

⁽²¹¹⁾ Vt ka Euroopa Liidu Kohus, C-373/13, *H. T. vs. Land Baden-Württemberg*, 24. juuni 2015.

⁽²¹²⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-573/14, *Commissaire général aux réfugiés et aux apatrides vs. Mostafa Lounani* [suurkoda], 31. jaanuar 2017.

⁽²¹³⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-369/17, *Shajin Ahmed vs. Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal*, 13. september 2018.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt on seepärast, et piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistuse keeld on sõltumata ohvri käitumisest absoluutne, taotleja väidetava süüteo olemus Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklile 3 vastava hindamise eesmärgil ebaoluline. Järelikult ei saa taotleja käitumist arvestada, ükskõik kui soovimatu või ohtlik see on.

Näide: kohtuasjas *Saadi vs. Itaalia* ⁽²¹⁴⁾ kinnitas kohus taas artikli 3 kohast piinamise täielikku keeldu. Hagejale esitati Itaalias süüdistus rahvusvahelises terrorismis osalemise eest ja teda kästi Tuneesiasse välja saata. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et on olemas reaalne oht, et tema kohtlemine Tuneesias rikub artiklit 3. Tema käitumine ja tema vastu esitatud süüdistuse raskus olid artikli 3 kohase hindamise jaoks ebaolulised.

4.1.8. Rahvusvahelise kaitse lõppemine

ELi õiguses lubatakse **miinimumnõuete direktiivi** artiklite 11 ja 16 põhjal lõpetada rahvusvaheline kaitse, kui ohuolukord riigis on leevenenud, kajastades 1951. aasta **Genfi konventsiooni** artikli 1 punkti C kohaseid lõpetamisklausleid.

Näide: kohtuasjas *Salahadin Abdulla jt* ⁽²¹⁵⁾ käsitleti teatud Iraagi kodanike pagulasseisundi lõpetamist, kellele Saksamaa oli andnud pagulasseisundi. Pagulasseisundi lõpetamise aluseks oli, et tingimused nende päritoluriigis olid parenenud. Euroopa Liidu Kohus leidis, et miinimumnõuete direktiivi artikli 11 tähenduses lõpeb pagulasseisund, kui asjaomases kolmandas riigis on asjaolud märkimisväärselt ja püsivalt muutunud, pagulasseisundi andmise tinginud hirmu põhjusi enam ei eksisteeri ja isikul puuduvad muud põhjused karta tagakiusamist. Asjaolude muutumise hindamisel peavad riigid arvestama pagulase isiklikku olukorda, kontrollides samal ajal, kas kaitse pakkuja(d) on võtnud mõistlikke meetmeid tagakiusamise ärahoidmiseks ja kas nad muu hulgas kasutavad toimivat õigussüsteemi

⁽²¹⁴⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Saadi vs. Itaalia* [suurkoda], nr 37201/06, 28. veebruar 2008, punkt 138. Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *Ismoilov jt vs. Venemaa*, nr 2947/06, 24. aprill 2008, punkt 127; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Ryabikin vs. Venemaa*, nr 8320/04, 19. juuni 2008.

⁽²¹⁵⁾ Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-175/08, C-176/08, C-178/08, C-179/08, *Salahadin Abdulla jt vs. Saksamaa Liitvabariik* [suurkoda], 2. märts 2010.

tagakiusamisena käsitatavate tegude avastamiseks, nende eest vastutusele võtmiseks ja nende eest karistamiseks. See kaitse peab olema asjaomasele kodanikule saadaval ka siis, kui tal pagulasseisundit enam ei ole.

Näide: kohtuasjas *M, X ja X* ⁽²¹⁶⁾ oli kolm hagejat, kelle pagulasseisund oli kas tühistatud või kellele keelduti selle staatuse andmisest miinimumnõuete direktiivi artikli 14 alusel, sest nad ohustasid vastuvõtva ELi liikmesriigi julgeolekut või olid süüdi mõistetud raskes kuriteos. Euroopa Liidu Kohus täpsustas, et kolmandate riikide kodanikud, kellel on põhjendatud hirm tagakiusamise ees, peab liigitama direktiivi ja 1951. aasta Genfi konventsiooni tähenduses pagulasteks, olenemata sellest, kas neile on ametlikult antud pagulasseisund direktiivis määratletud tähenduses või mitte. Kuigi sellistel isikutel ei ole või enam ei ole kõiki õigusi ja hüvesid, mis on pagulasseisundi saanud isikutele direktiiviga ette nähtud, on neil jätkuvalt teatud õigused, mis on sätestatud 1951. aasta Genfi konventsioonis.

Selliste pagulaste ja täiendava kaitse saajate seisund, kes on minevikus kannatanud väga suurt kahju, ei lõpe asjaolude muutumisel, kui nad suudavad veenvalt põhjendada, miks nad keelduvad oma päritoluriigi kaitsest (miinimumnõuete direktiivi artiklid 11 ja 16).

Euroopa inimõiguste konventsioonis ei ole kehtestatud spetsiaalseid lõpetamisklausleid. Selle asemel uurib Euroopa Inimõiguste Kohus kavandatava väljasaatmise prognoositavaid tagajärgi. Vastuvõtva riigi varasemad tingimused võivad olla olulised tema praeguse olukorra täpsustamiseks, kuid riski hindamisel on olulised just praegused tingimused ⁽²¹⁷⁾. Olukorra hindamisel toetub Euroopa Inimõiguste Kohus vastavatele riiklikele aruannetele ja teabele, mille on esitanud ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Amet ja mitmesugused rahvusvahelised vabaühendused, näiteks Human Rights Watch ja Amnesty International.

⁽²¹⁶⁾ Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-391/16, C-77/17 ja C-78/17, *M vs. Ministerstvo vnitra, X ja X vs. Commissaire général aux réfugiés et aux apatrides* [suurkoda], 14. mai 2019.

⁽²¹⁷⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Tomić vs. Ühendkuningriik* (otsus), nr 17837/03, 14. oktoober 2003; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Hida vs. Taani* (otsus), nr 38025/02, 19. veebruar 2004.

Näide: Euroopa Inimõiguste Kohus on andnud eri hinnanguid riski kohta, millega noored tamili mehed Sri Lankale naasmisel kokku puutuvad. Neid hinnanguid on antud eri aegadel kogu pikka aega kestnud konflikti välitel ning ka pärast vaenutegevuse lakkamist. Euroopa Inimõiguste Kohus võttis arvesse riigi üldisi tingimusi ning analüüsis riigiga seotud riskitegureid, mis võivad väljasaatmiseks kavandatud ajal konkreetseid isikuid mõjutada ⁽²¹⁸⁾.

4.2. Kollektiivne väljasaatmine

Nii ELi kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooni õiguse alusel on kollektiivsed väljasaatmised keelatud. Kollektiivne väljasaatmine on mis tahes meede, millega sunnitakse inimesi sõltumata nende õiguslikust olukorrast ⁽²¹⁹⁾ territooriumilt või riigist rühmana lahkuma, kusjuures see otsus ei põhine iga isiku konkreetse juhtumi põhjendatud ja objektiivsel uurimisel ⁽²²⁰⁾. Kollektiivse väljasaatmise keeld ei keela väljasaatmist rühmatellimuslendudega ⁽²²¹⁾.

ELi õiguses on kollektiivsed väljasaatmised vastuolus **ELi toimimise lepingu** artikliga 78, mille kohaselt peab liidu varjupaigaõigustik vastama „teistele asjakohastele lepingutele“, ning need on keelatud **ELi harta** artikliga 19.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt on kollektiivsed väljasaatmised keelatud ka selle protokolliga nr 4 artikliga 4. Samuti kehtib see keeld avamerel ⁽²²²⁾ ning piiril mittelubamise ja tagasilükkamise korral ⁽²²³⁾. Mõiste „väljasaatmine“ viitab välismaalase mis tahes sunniiviisilisele väljasaatmisele territooriumilt, sõltumata riigis viibimise seaduslikkusest ja kestusest,

⁽²¹⁸⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Vilvarajah jt vs. Ühendkuningriik*, nr 13163/87 ja 4 muud, 30. oktoober 1991; Euroopa Inimõiguste Kohus, *N.A. vs. Ühendkuningriik*, nr 25904/07, 17. juuli 2008.

⁽²¹⁹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Gruusia vs. Venemaa (I)* [suurkoda], nr 13255/07, 3. juuli 2014, punktid 168–170.

⁽²²⁰⁾ Lisateave: vt Euroopa Inimõiguste Kohus, „Collective expulsions of aliens“, teabeleht, märts 2020, aadressil chr.coe.int jaotises Press / Press Service / Factsheets / Expulsion.

⁽²²¹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Sultani vs. Prantsusmaa*, nr 45223/05, 20. september 2007.

⁽²²²⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Hirsi Jamaa jt vs. Itaalia* [suurkoda], nr 27765/09, 23. veebruar 2012.

⁽²²³⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *N. D. ja N.T. vs. Hispaania* [suurkoda], nr 8675/15 ja nr 8697/15, 13. veebruar 2020, punktid 185 ja 187; Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.K. jt vs. Poola*, nr-d 40503/17, 42902/17 ja 43643/17, 23. juuli 2020, punktid 200 ja 204.

kinnipidamiskohast, isiku staatusest või käitumisest⁽²²⁴⁾. Otsustavaks kriteeriumiks, mille alusel saab väljasaatmist nimetada „kollektiivseks“, on see, et rühmas ei ole iga üksikisiku konkreetset juhtumit mõistlikult ega objektiivselt uuritud. Väljasaadetava rühma suurus ei ole oluline: rühma moodustamiseks võib piisata isegi kahest inimesest⁽²²⁵⁾. Asjaomasel isikul peab olema võimalus esitada pädevatele asutustele oma argumendid individuaalselt, laste puhul nende vanemate või peamise hooldaja kaudu⁽²²⁶⁾. Väljasaadetava rühma iga liikme isiklike asjaolude individuaalse hindamise ulatus sõltub siiski mitmest tegurist.

Näide: kohtuasjas *Čonka vs. Belgia*⁽²²⁷⁾ leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et roma varjupaigataotlejate rühma väljasaatmisel rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni protokolli nr 4 artiklit 4. Euroopa Kohus ei olnud veendunud, et iga väljasaadetud rühma liikme isiklike asjaolusid oli individuaalselt arvesse võetud. Eelkõige teatasid poliitilised asutused enne hagejate riigist väljasaatmist kollektiivsete väljasaatmiste korraldamisest; nad andsid asjaomasele ametiasutusele korralduse neid teha. Kõigil isikutel paluti ilmuda korraga teatud politsei jaoskonda ning kõik väljasaatmise korraldused ja vahistamise põhjused olid sõnastatud täpselt ühtmoodi. Lisaks ei saanud kasutada advokaate ja varjupaigamenetlus alles kestis.

Näide: kohtuasjas *Khlaifia jt vs. Itaalia*⁽²²⁸⁾ uuris Euroopa Inimõiguste Kohus juhtumit, kus Itaalia rannikuvalve pidas merel kinni kolm Tuneesia kodanikku, keda hoiti vastuvõtukeskuses ja laevadel ning saadeti seejärel Tuneesiasse tagasi pärast identses sõnastuses koostatud individuaalsete väljasaatmiskorralduste väljastamist. Euroopa Kohus otsustas, et asjaolu, et mitme isiku suhtes langetati sarnased otsused, ei vii iseenesest järeldusele, et tegemist oli kollektiivse väljasaatmisega. Protokolli nr 4 artikliga 4

⁽²²⁴⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *N. D. ja N.T. vs. Hispaania* [suurkoda], nr 8675/15 ja nr 8697/15, 13. veebruar 2020, punkt 185. Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *Asady jt vs. Slovakkia*, nr 24917/15, 24. märts 2020, punkt 60.

⁽²²⁵⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *N. D. ja N.T. vs. Hispaania* [suurkoda], nr 8675/15 ja nr 8697/15, 13. veebruar 2020, punktid 193–194 ja 202–203.

⁽²²⁶⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Moustahi vs. Prantsusmaa*, nr 9347/14, 25. juuni 2020, punktid 133–137.

⁽²²⁷⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Čonka vs. Belgia*, nr 51564/99, 5. veebruar 2002. Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.A. vs. Küpros*, nr 41872/10, 23. juuli 2013, kus Euroopa Inimõiguste Kohus ei leidnud protokolli nr 4 artikli 4 rikkumist.

⁽²²⁸⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Khlaifia jt vs. Itaalia* [suurkoda], nr 16483/12, 15. detsember 2016, punktid 237–254.

ei tagata õigust individuaalsele vestlusele igas olukorras. Kohus järeldas, et hagejatel oli nende isiku tuvastamise ja kodakondsuse leidmise ajal tegelik ja tõhus võimalus esitada väljasaatmise vastu argumente.

Näide: kohtuasjas *N.D. ja N.T. vs. Hispaania* ⁽²²⁹⁾ käsitles Euroopa Inimõiguste Kohus kahe Sahara-taguse aafriklase väljasaatmist, kes sisesid Hispaania Melilla enklaavi osana suuremast rühmast, kes ründas piiritara ja ronis sellest üle. Hispaania ametivõimud pidasid hagejad kinni ja andsid nad Marokole üle, ilma individuaalsete menetlusteta ja andmata võimalust taotleda varjupaika. Euroopa Inimõiguste Kohus märkis, et hagejad – kellel, nagu kohus oli juba leidnud, ei olnud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 alusel põhjendatud nõudeid, – ei kasutanud Hispaaniasse seadusliku sisenemise taotlemiseks muid vahendeid. Eelkõige ei esitanud nad veenvaid tõendeid, et neid takistati füüsiliselt jõudmast lähedal asuvasse ametlikku piiripunkti, kuhu Hispaania ametiasutused olid loonud varjupaigataotluste registreerimise büroo. Euroopa Inimõiguste Kohus järeldas, et individuaalsete väljasaatmisotsuste puudumine oli hagejate enda käitumise tagajärg, ja seega ei leidnud Euroopa inimõiguste konventsiooni protokoll nr 4 artikli 4 rikkumist.

Kollektiivsed väljasaatmised on vastuolus ka **Euroopa sotsiaalhartaga** ja selle artikli 19 lõikega 8 kaitse kohta väljasaatmise korral.

Näide: otsuses *European Roma and Travellers Forum vs. Prantsusmaa* ⁽²³⁰⁾ leidis Euroopa sotsiaalõiguste komitee, et asjaomase ajavahemiku haldusotsused, mis kohustasid Rumeenia ja Bulgaaria päritolu romasid lahkuma Prantsusmaa territooriumilt, kus nad elasid, oli vastuolus Euroopa sotsiaalhartaga – otsuste aluseks ei olnud romade isiklike asjaolude uurimine, seega ei vastanud need proportsionaalsuse põhimõttele; romade kogukonna vastu suunatud meetmed olid ka diskrimineerivad. Komitee leidis, et sellega rikuti Euroopa sotsiaalhartat artiklit E koostoimes artikli 19 lõikega 8.

⁽²²⁹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *N. D. ja N.T. vs. Hispaania* [suurkoda], nr 8675/15 ja nr 8697/15, 13. veebruar 2020.

⁽²³⁰⁾ Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *European Roma and Travellers Forum vs. Prantsusmaa*, kaebus nr 64/2011, põhjendused, 24. jaanuar 2012.

4.3. Väljasaatmist takistavad asjaolud muude inimõiguste alusel

Nii ELi õiguse kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooniga tunnustatakse, et väljasaatmisele võib esineda takistusi inimõiguste alusel, mis ei ole absoluutsed, kuid mille korral tuleb leida üldsuse huvide ja asjaomase isiku huvide tasakaal. Kõige tavalisem on õigus era- või perekonnaelule, mis võib hõlmata isiku tervise (sh füüsilise ja vaimse tervise), laste parimate huvide, perekonna ühtsuse vajaduse või haavatavate isikute erivajaduste arvestamist.

ELi õiguses tuleb tagasisaatmismenetluse rakendamisel arvestada lapse parimaid huve, perekonnaelu, asjaomase isiku tervises seisundit ning tagasi- ja väljasaatmise lubamatuse põhimõtet ([tagasisaatmisdirektiivi](#) artikkel 5).

Näide: kohtuotsuses *Abdida* ⁽²³¹⁾ kinnitas Euroopa Liidu Kohus, et raske haigusega kolmanda riigi kodaniku väljasaatmisel riiki, kus puudub asjakohane ravi, mis toob kaasa suure ebainimliku või alandava kohtlemise ohu, rikutakse tagasisaatmisdirektiivi artiklit 5. Lisaks otsustas Euroopa Kohus, et riiklikud õigusaktid, millega ei tagata tagasisaatmisotsuse vaidlustamiseks esitatud kaebuse peatavat toimet ja mis võivad tekitada hagejale suure riski, et tema tervises seisund halveneb oluliselt ja pöördumatult, on direktiiviga vastuolus.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt on riikidel väljakujunenud rahvusvahelise õiguse ja oma aluslepingutest tulenevate kohustuste, sealhulgas Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel õigus kontrollida välismaalaste riiki sisenemist, seal elamist ja sealt väljasaatmist. On olemas laialdane kohtupraktika asjaolude kohta, mille korral võivad kvalifitseeritud õigused väljasaatmist takistada. Kvalifitseeritud õigused on õigused koos sätestatud kvalifikatsioonidega, näiteks Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklid 8–11. Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 8 sätestatud õigust era- ja perekonnaelu austamisele kasutatakse sageli kaitsena väljasaatmise eest juhtudel, kus puudub artikliga 3 vastuolus olev ebainimliku ja alandava kohtlemise oht. [Jaoites 6.2](#) arutatakse nende artikli 8 kohaste õiguste austamist.

⁽²³¹⁾ Euroopa Liidu Kohus, kohtuotsus C-562/13, *Centre public d'action sociale d'Ottignies-Louvain-La-Neuve vs. Moussa Abdida* [suurkoda], 18. detsember 2014.

Väljasaatmist takistavaid asjaolusid võidakse kaalutleda ka seoses Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklite 5 ja 6 väidetava ranga rikkumisega vastuvõtvast riigis, näiteks kui isikut ähvardab meelevaldse kinnipidamise oht ilma teda kohtu ette toomata, teda ähvardab pika vanglakaristuse oht pärast ilmselgelt ebaõiglasel kohtulikul arutamisel süüdimõistmist või kui kohtuistungit oodates ohustab teda õigusemõistmise ilmselge takistamine. Taotlejal on suur tõendamiskohustus ⁽²³²⁾.

Näide: kohtuasjas *Mamatkulov ja Askarov vs. Türgi* ⁽²³³⁾ arutas Euroopa Inimõiguste Kohus, kas hagejate väljaandmine Usbekistanile tõi kaasa reaalse ohu, et neid ähvardab ilmselge õigusemõistmisest ilmajätmine, mis ilmselgelt rikub Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 6.

Näide: kohtuasjas *Othman (Abu Qatada) vs. Ühendkuningriik* ⁽²³⁴⁾ leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 kohaselt ei tohtinud hagejat saata välja Jordaaniasse, sest kolmandate isikute piinamisel saadud tõendeid võidakse tõenäoliselt kasutada tema vastu algatatud uuel kohtumenetlusel.

Näide: riigisiseses kohtuasjas *EM Lebanon* järeldas Ühendkuningriigi Parlamendi Ülemkoda, et kvalifitseeritud (mitteabsoluutsete) õiguste – näiteks Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 – ilmselgel rikkumisel, kui rikutakse asjaomase õiguse põhiolemust, ei ole vaja hinnata proportsionaalsust ⁽²³⁵⁾.

Euroopa sotsiaalharta kohaselt keelatakse artikli 19 lõikega 8 osalisriigi territooriumil seaduslikult elavate võõrtöötajate väljasaatmine, v.a kui nad ohustavad riigi julgeolekut või rikuvad avalikke huve või moraali.

⁽²³²⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Othman (Abu Qatada) vs. Ühendkuningriik*, nr 8139/09, 17. jaanuar 2012, punkt 233.

⁽²³³⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Mamatkulov ja Askarov vs. Türgi* [suurkoda], nr 46827/99 ja nr 46951/99, 4. veebruar 2005. Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.E. vs. Taani*, nr 58363/10, 8. juuli 2014.

⁽²³⁴⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Othman (Abu Qatada) vs. Ühendkuningriik*, nr 8139/09, 17. jaanuar 2012.

⁽²³⁵⁾ Ühendkuningriik, *EM (Liibanon) vs. Secretary of State for the Home Department* [2008] UKHL 64, 22. oktoober 2008.

Euroopa sotsiaalõiguste komitee on nimelt märkinud, et kui riik on võõrtöötaja abikaasale ja/või lastele andnud elamisõiguse, ei tohi võõrtöötaja elamisõiguse kaotus mõjutada tema pere liikmete sõltumatuid elamisõigusi seni, kuni neil on need õigused.

Välismaalastele, kes on riigis elanud piisavalt kaua kas seaduslikult või ametiasutuste vaikival nõusolekul nende ebaseadusliku seisundi suhtes, pidades silmas vastuvõtva riigi enda vajadusi, peaksid kehtima reeglid, mis juba kaitsevad teisi välismaalasi väljasaatmise eest ⁽²³⁶⁾.

4.4. Kolmandate riikide kodanikud, kellel on kõrgemal tasemel kaitse väljasaatmise eest

ELi õiguses on olemas kolmandate riikide kodanike teatud kategooriad, kes ei vaja rahvusvahelist kaitset ja kellel on väljasaatmise eest suurem kaitse. Need on muu hulgas pikaajalise elaniku staatust omavad isikud, kolmandate riikide kodanikud, kes on liikumisvabaduse õigust kasutavate ELi/EMP kodanike pere liikmed, ja Türgi kodanikud.

4.4.1. Pikaajalised elanikud

ELi õiguses on pikaajalistele elanikele tagatud suurem kaitse väljasaatmise eest. Pikaajalise elaniku väljasaatmise otsus peab põhinema käitumisel, mis on tegelik ja piisavalt tõsine oht avalikule korrale või avalikule julgeolekule (pikaajaliste elanike direktiivi artikkel 12), ning seda ei saa pärast süüdimõistvat kohtuotsust automaatselt määrata, vaid seda tuleb hinnata igal üksikjuhul eraldi ⁽²³⁷⁾.

⁽²³⁶⁾ Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Conclusions 2011, Statement of interpretation on Art. 19 (8)* (2011. aasta järeldused. Avaldus artikli 17 lõike 2 tõlgendamise kohta).

⁽²³⁷⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-636/16, *Wilber López Pastuzano vs. Delegación del Gobierno en Navarra*, 7. detsember 2017.

4.4.2. EMP ja Šveitsi kodanike kolmandate riikide kodanikest pereliikmed

ELi õiguses on mis tahes kodakondsusega isikutel, kes on EMP kodanike pereliikmed, sealhulgas ELi kodanikel, kuid ainult siis, kui nad on kasutanud vaba liikumise õigusi, ELi vaba liikumise sätetest tulenev elamisõigus. Vastavalt **vaba liikumise direktiivile** (2004/38/EÜ) on selliste perekondlike suhetega kolmandate riikide kodanikele tagatud väljasaatmise eest kõrgemal tasemel kaitse, võrreldes kolmandate riikide kodanike muude kategooriatega. Vastavalt direktiivi artiklile 28 saab neid välja saata üksnes avaliku korra või julgeoleku huvides⁽²³⁸⁾. Alaliste elanike väljasaatmist saab põhjendada üksnes avaliku korra või julgeolekuga seotud tõsistel põhjustel. Nagu sätestatakse direktiivi artikli 27 lõikes 2, peavad need meetmed olema kooskõlas proportsionaalsuse põhimõttega, põhinema eranditult asjaomase isiku isiklikul käitumisel ning see peab kujutama endast „tõelist, vahetut ja piisavalt tõsist ohtu, mis kahjustab mõnd ühiskonna põhihuvi“⁽²³⁹⁾. Riik peab teatama asjaomasele isikule oma otsuse, sealhulgas kaalutlused, millel see põhineb (artikkel 30)⁽²⁴⁰⁾.

Näide: kohtuasjas *ZZ vs. Secretary of State for the Home Department*⁽²⁴¹⁾ käsitles Euroopa Liidu Kohus vaba liikumise direktiivi artikli 30 lõike 2 tähendust, milles nõutakse, et ametiasutused teataksid asjaomastele isikutele kaalutlustest, mille põhjal keelduti neile elamisõigust andmast, v.a kui see on vastuolus riigi julgeoleku huvidega. Seoses sellega, kuidas määrata, kas ametiasutus võib keelduda teatud teabe avaldamisest riikliku

⁽²³⁸⁾ Vt järgmised kohtuasjad, kus kohus on tõlgendanud mõistet „avaliku julgeoleku huvides hädavajalik“ artikli 28 lõike 3 tähenduses: Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-331/16 ja C-366/16, *K. vs. Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie ja H. F. vs. Belgische Staat* [suurkoda], 2. mai 2018, punktid 39–56; Euroopa Liidu Kohus, C-348/09, *Pl. vs. Oberbürgermeisterin der Stadt Remscheid* [suurkoda], 22. mai 2012, punktid 20–35; Euroopa Liidu Kohus, C-145/09, *Land Baden-Württemberg vs. Panagiotis Tsakouridis* [suurkoda], 23. november 2010, punktid 39–56.

⁽²³⁹⁾ Direktiivi 2004/38/EÜ artiklit 27 käsitlev kohtupraktika seoses mõistega „avalik kord“: vt Euroopa Liidu Kohus, C-434/10, *Petar Aladzhov vs. Zamestnik director na Stolichna direksia na vateshnite raboti kam Ministerstvo na vateshnite raboti*, 17. november 2011; Euroopa Liidu Kohus, C-430/10, *Hristo Gaydarov vs. Director na Glavna direksia „Ohranitelna politzia“ pri Ministerstvo na vateshnite raboti*, 17. november 2011. Seoses mõistega „tõeline, vahetu ja piisavalt tõsine oht, mis kahjustab mõnd ühiskonna põhihuvi“: vt Euroopa Kohus, liidetud kohtuasjad C-482/01 ja C-493/01, *Georgios Orfanopoulos jt ja Raffaele Oliveri vs. Land Baden-Württemberg*, 29. aprill 2004, punktid 65–71.

⁽²⁴⁰⁾ Vt ka FRA (2018), *Making EU citizens' rights a reality: National courts enforcing freedom of movement and related rights*, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luksemburg, jaotis 2.5.

⁽²⁴¹⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-300/11, *ZZ vs. Secretary of State for the Home Department* [suurkoda], 4. juuni 2013.

Julgeoleku põhjusel, märkis Euroopa Liidu Kohus, et riigi julgeolekut on vaja tasakaalustada töhusa kohtuliku kaitse õiguse nõuetega, mis tulenevad ELi harta artiklist 47. Kohus järeldas, et riiklik kohus, kes vaatab läbi ametiasutuste otsuseid keeldumispõhjusi täpselt ja täielikult mitte avaldada, peab olema pädev tagama, et avaldamata jätmise piirdub vältimatult vajalikuga. Igal juhul peab asjaomasele isikule teatama otsuse aluseks olevate põhjenduste sisu viisil, milles võetakse nõuetekohaselt arvesse tõendite vajalikku konfidentsiaalsust.

Šveitsi kodanike puhul on väljasaatmise eest kaitsev õiguslik alus sätestatud Euroopa Ühenduse ja selle liikmesriikide ning Šveitsi Konföderatsiooni vahelise isikute vaba liikumist käsitleva kokkuleppe I lisa artiklis 5. Selle sätte kohaselt võib nad välja saata ainult avaliku korra, avaliku julgeoleku või rahvatervisega seotud alustel ⁽²⁴²⁾.

Vaba liikumise õigust kasutanud EMP kodaniku pereliikmed on kaitstud tema surma, lahutuse või lahkumise korral (vaba liikumise direktiivi artiklid 12 ja 13). Eriolukordades võidakse kolmandate riikide kodanikke väljasaatmise eest kaitsta ka **ELi toimimise lepingu** artikli 20 alusel (vt **punkt 6.2**) ⁽²⁴³⁾.

4.4.3 Türgi kodanikud

ELi õiguses sätestatakse **ELi-Türgi assotsiatsiooninõukogu otsuse nr 1/80** artikli 14 lõikega 1, et Türgi kodanikke, kes kasutavad oma õigusi vastavalt **Ankara lepingule**, võib välja saata ainult avaliku korra, avaliku julgeoleku või rahvatervisega seotud alustel. Kohus on rõhutanud, et nende Türgi kodanike, kes on asunud elama ELi liikmesriiki ja kellel on õigus seal elada, kavandatava väljasaatmise kaalutlemisel, tuleks kohaldada samu kriteeriume kui EMP kodanike korral. Türgi kodaniku väljasaatmine on liidu õigusega vastuolus, kui see väljasaatmine põhineb üksnes üldistel ennetavatel põhjustel, nagu teiste välismaalaste riigist eemale hoidmine, või kui see järgneb automaatselt süüdimõistvale kohtuotsusele; väljakujunenud kohtupraktika kohaselt peab

⁽²⁴²⁾ Euroopa Ühenduse ja selle liikmesriikide ning Šveitsi Konföderatsiooni isikute vaba liikumist käsitlev kokkulepe, allkirjastatud Luxembourgis 21. juunil 1999, jõustunud 1. juunil 2002, EÜT 2002 L 114/6.

⁽²⁴³⁾ Teave kohtuasja kohta, milles kaitse anti: vt Euroopa Liidu Kohus, C-34/09, *Gerardo Ruiz Zambrano v Office national de l'emploi (ONEm)* [suurkoda], 8. märts 2011. Teave kohtuasja kohta, milles kaitset ei antud: vt Euroopa Liidu Kohus, C-256/11, *Murat Dereci jt vs. Bundesministerium für Inneres* [suurkoda], 15. november 2011, ja Euroopa Liidu Kohus, C-87/12, *Kreshnik Ymeraga jt vs. Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration*, 8. mai 2013; vt ka Euroopa Liidu Kohus, C-40/11, *Yoshikazu Tida vs. Stadt Ulm*, 8. november 2012.

erandeid isikute vaba liikumise aluspõhimõttest, sealhulgas avaliku korra põhimõttest, tõlgendama kitsalt, nii et ELi liikmesriigid ei saa nende ulatust ühepoolsetl kindlaks määrata (244).

Näide: kohtuasjas *Nazli* (245) leidis Euroopa Kohus, et Türgi kodanikku ei või välja saata teiste välismaalaste riigist eemale hoidmise üldmeetmena, vaid väljasaatmise aluseks peavad olema samad kriteeriumid kui EMP kodanike väljasaatmiseks. Kohus lähtus analoogiast liidu liikmesriigi kodanikest töötajate liikumisvabaduse valdkonnas kehtestatud põhimõtetega. Alahindamata narkootikumide tarvitamisest tulenevat ohtu avalikule korrale, järeldas kohus nendest põhimõtetest, et assotsiatsiooninõukogu otsusega antud õigust omava Türgi kodaniku väljasaatmine kriminaalkorras süüdimõistva kohtuotsuse alusel on õigustatud ainult siis, kui asjaomase isiku käitumine võib anda alust arvata, et ta paneb toime muid raskeid süütegusid, mis kahjustavad vastuvõtvas ELi liikmesriigis avalikku huvi.

Näide: kohtuasjas *Polat* (246) täpsustas kohus, et meetmed, millega lubatakse Türgi kodanikele antud õiguste piiramist ja mille aluseks on avalik kord, avalik julgeolek või rahvatervis vastavalt assotsiatsiooninõukogu otsuse artiklile 14, peavad põhinema üksnes asjaomase isiku käitumisel. Mitu süüdimõistvat kohtuotsust vastuvõtvas ELi liikmesriigis võivad olla selliste meetmete võtmise alus ainult seni, kui isiku käitumine kujutab endast tõelist ja piisavalt tõsist ohtu ühiskonna aluseks olevatele huvidele; seda asjaolu peab kontrollima liikmesriigi kohus.

(244) Euroopa Kohus, kohtuasi 36/75, *Roland Rutili vs. Ministre de l'intérieur*, 28. oktoober 1975, punkt 27; Euroopa Kohus, liidetud kohtuasjad C-482/01 ja C-493/01, *Georgios Orfanopoulos jt ja Raffaele Oliveri vs. Land Baden-Württemberg*, 29. aprill 2004, punkt 67.

(245) Euroopa Liidu Kohus, C-340/97, *Ömer Nazli, Caglar Nazli ja Melike Nazli vs. Stadt Nürnberg*, 10. veebruar 2000.

(246) Euroopa Liidu Kohus, C-349/06, *Murat Polat vs. Stadt Rüsselsheim*, 4. oktoober 2007.

Põhipunktid

- Väljasaatmise suhtes kohaldatakse absoluutseid, peaaegu absoluutseid ja mitteabsoluutseid takistusi (vt [käesoleva peatüki sissejuhatus](#)).
- 1951. aasta Genfi konventsiooni kohase tagasi- ja väljasaatmise lubamatuse põhimõttega keelatakse inimeste tagasisaamine olukorda, kus tema elu või vabadus on ohus tema rassi, usu, kodakondsuse, sotsiaalsesse gruppi kuulumise või poliitiliste veendumuste tõttu” (vt [punkt 4.1](#)).
- ELi õiguses peab ELi liikmesriikide iga meede, mis võetakse ELi varjupaigaõigustiku või tagasisaatmisdirektiivi kohaselt, sealhulgas Dublini määruse kohaselt, vastama varjupaigaõigusele ning tagasi- ja väljasaatmise lubamatuse põhimõttele (vt [punkt 4.1](#)).
- Väärkohtlemise keeld Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 kohaselt on absoluutne. Isikuid, kes puutuvad oma sihtkohariigis reaalselt kokku kohtlemisega, mis on vastuolus artikliga 3, ei tohi tagasi saata vaatamata nende käitumisele või nende vastu esitatud süüdistuste raskusele. Ametiasutused peavad seda riski hindama sõltumata sellest, kas isiku kaitse võidakse välistada vastavalt miinimumnõuete direktiivile või 1951. aasta Genfi konventsioonile (vt [punktid 4.1.2 ja 4.1.7](#)).
- Reaalse ohu olemasolu hindamisel keskendub Euroopa Inimõiguste Kohus isiku kavandatava tagasipöördumisriiki väljasaatmise prognoositavatele tagajärgedele, võttes arvesse nii isiku olukorda kui ka riigis valitsevaid üldtingimusi (vt [punktid 4.1.3 ja 4.3](#)).
- Vastavalt Euroopa inimõiguste konventsioonile peab varjupaigataotleja põhimõtteliselt oma taotlust kinnitama ja sageli on vaja teha otsus tema kasuks, kui hinnatakse tema avalduste usaldusväärsust. Samas kui toetavad tõendid puuduvad või kui esitatakse teavet, mis seab varjupaigataotleja väidete õigsuse tugeva kahtluse alla, peab isik seda rahuldavalt selgitama (vt [punkt 4.1.3](#)).
- Isikut võib ohustada ELi õiguse või Euroopa inimõiguste konventsiooniga keelatud kohtlemine vastuvõtvas riigis, isegi kui see ei tulene vastuvõtvas riigist endast, vaid pigem riigiga mitteseotud isikutest, haigusest või selle riigi humanitaartingimustest (vt [punkt 4.1.2](#)).
- Isikul, keda ohustab ELi õiguse või Euroopa inimõiguste konventsiooniga keelatud kohtlemine, kui ta saadetakse tagasi tema kodupiirkonda vastuvõtvas riigis, võib olla turvaline riigi muus piirkonnas (riigisisene kaitse) (vt [punkt 4.1.5](#)). Teise võimalusena võib vastuvõttev riik tagada talle kaitse sellise ohu eest (kaitse piisavus). Sellises olukorras võib väljasaatev riik järeldada, et isik ei vaja rahvusvahelist kaitset (vt [punkt 4.1.4](#)).

- Nii ELi õiguse kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooniga keelatakse kollektiivne väljasaatmine (vt punkt 4.2).
- ELi õiguses võib EMP kodanike kolmanda riigi kodanikest õigustatud pereliikmeid välja saata üksnes avaliku korra või avaliku julgeoleku kaalutlustel. Neid erandeid tuleb tõlgendada rangelt ja nende hindamine peab põhinema üksnes asjaomase isiku käitumisel (vt punkt 4.4.2).

Täiendav kohtupraktika ja lugemismaterjal

Täiendava kohtupraktikaga tutvumiseks lugege käesoleva käsiraamatu [suuniseid](#). Siin peatükis käsitletud teemadega seotud lisamaterjalid on jaotises „[Lisateave](#)”.

5

Menetlustagatised ja õigusabi varjupaiga- ja tagasisaatmisjuhtumites

EL	Teemad	Euroopa Nõukogu
Varjupaigamenetluste direktiiv (2013/32/EL)	Varjupaigamenetlused	
ELi harta, artikkel 47 (õigus tõhusale õiguskaitsevahendile ja õiglasele kohtulikule arutamisele)	Õigus tõhusale õiguskaitsevahendile	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 13 (õigus tõhusale õiguskaitsevahendile) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Abdolkhani ja Karimnia vs. Türgi</i> , nr 30471/08, 2009 (riigisene õiguskaitse peab käsitlema hagi sisu)
Varjupaigamenetluste direktiiv, (2013/32/EL), artikli 46 lõiked 5–9	Peatav toime	Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Gebremedhin vs. Prantsusmaa</i> , nr 25389/05, 2007 (riigisese õiguskaitse peatav toime transiiditsoonis esitatud varjupaigataotluste korral) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>De Souza Ribeiro vs. Prantsusmaa</i> [suurkoda], nr 22689/07, 2012 (automaatse peatava toime puudumine teatud väljasaatmisjuhtumite korral) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Hirsi Jamaa jt vs. Itaalia</i> [suurkoda], nr 27765/09, 2012 (riigisese õiguskaitse peatava toime puudumine sõjaväelaste vastu, kes tegelevad merel tagasisuunamisega)

EL	Teemad	Euroopa Nõukogu
Varjupaigamenetluste direktiiv, (2013/32/EL), artikli 31 lõige 8	Kiirendatud varjupaigamenetlus	Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>I.M. vs. Prantsusmaa</i> , nr 9152/09, 2012 (menetlustagatised varjupaiga-kiirmenetlustes)
Dublini määrus (määrus (EL) nr 604/2013) Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-411/10 ja C-493/10, <i>N.S. ja M.E.</i> , [suurkoda], 2011 Euroopa Liidu Kohus, C-245/11, <i>K.</i> [suurkoda], 2012 Euroopa Liidu Kohus, C-578/16, <i>C.K. jt vs. Sloveenia</i> , 2017 Euroopa Liidu Kohus, C-646/16, <i>Jafari</i> [suurkoda], 2017 Euroopa Liidu Kohus, C-490/16, <i>A.S. vs. Sloveenia</i> [suurkoda], 2017 Euroopa Liidu Kohus, C-163/17, <i>Jawo</i> [suurkoda], 2019	Dublini süsteem	Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>M.S.S. vs. Belgia ja Kreeka</i> [suurkoda], nr 30696/09, 2011 (Dublini menetluse kohane üleandmine, mis suurendab alandava kohtlemise ohtu)
Tagasisaatmisdirektiiv (2008/115/EÜ) Euroopa Liidu Kohus, C-61/11 PPU, <i>El Dridi</i> , 2011 Euroopa Liidu Kohus, C-562/13, <i>Abdida</i> [suurkoda], 2014 Euroopa Liidu Kohus, C-47/15, <i>Affum</i> [suurkoda], 2016	Tagasisaatmismenetlus	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 13 (õigus tõhusale õiguskaitsevahendile) Euroopa inimõiguste konventsioon, protokoll nr 7 artikkel 1 (välismaalaste väljasaatmisega seotud menetluslikud kaitsevahendid) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>C.G. jt vs. Bulgaaria</i> , nr 1365/07, 2008 (menetlustagatiste puudumine väljasaatmismenetlustes)
Eli harta, artikkel 47 (õigus tõhusale õiguskaitsevahendile ja õiglasele kohtulikule arutamisele)	Õigusabi	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 13 (õigus tõhusale õiguskaitsevahendile) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>M.S.S. vs. Belgia ja Kreeka</i> [suurkohus], nr 30696/09, 2011 (ebatõhus õigusabisüsteem)
Varjupaigamenetluste direktiiv, (2013/32/EL) artiklid 20–22	Õigusabi varjupaigamenetlustes	Ministrite komitee, Guidelines on human rights protection in the context of accelerated asylum procedures, 2009
Tagasisaatmisdirektiiv, (2008/115/EÜ), artikkel 13 (õiguskaitsevahendid)	Õigusabi tagasisaatmisotsustes	Ministrite komitee, Twenty Guidelines on Forced Return, 2005

Sissejuhatus

Siin peatükis vaadeldakse rahvusvahelise kaitse taotluste läbivaatamise menetlust (varjupaigamenetlused) ja tagasisaatmismenetlusi. Kõigepealt käsitletakse menetlusnõudeid, mis kehtivad neile, kes vastutavad varjupaiga- või tagasisaatmisotsuste tegemise eest. Seejärel vaadeldakse õigust kasutada selliste otsuste suhtes tõhusat õiguskaitsevahendit, loetledes peamised elemendid, mida on vaja õiguskaitsevahendi tõhususe tagamiseks (vt ka [punkt 1.8](#) (õiguskaitse piirihalduse kontekstis)=). Viimasena käsitletakse peatükis õigusabi küsimusi. [8. peatükis](#) keskendutakse väljasaatmise viisile.

Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktika kohaselt peavad riigid sõltumatult ja rangelt kontrollima väiteid, mis annavad sisulise aluse karta tagasisaatmisel reaalselt piinamise, ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise ohtu. Mõni kohtu kohtupraktikas välja töötatud nõue on uuesti sõnastatud [varjupaigamenetluste direktiivis](#).

Käesolevas peatükis võrreldakse Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 13 sätestatud õigust tõhusale õiguskaitsevahendile ja [ELi harta](#) artiklis 47 sätestatud õigust tõhusale õiguskaitsevahendile, mille kohaldamisala on laiem.

5.1. Varjupaigamenetlused

Nii ELi õiguse kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel peab varjupaigataotlejatel olema juurdepääs tõhusatele varjupaigamenetlustele, sealhulgas meetmetele, mis peatavad väljasaatmise kaebusmenetluse ajaks.

ELi [varjupaigamenetluste direktiiviga](#) (2013/32/EL) sätestatakse rahvusvahelise kaitse andmise ja lõpetamise ühismenetluste väga üksikasjalikud reeglid. Direktiivi kohaldatakse varjupaigataotlustele, mis on esitatud nende ELi liikmesriikide territooriumil, mille suhtes direktiiv on siduv, muu hulgas piiridel, territoriaalvetes ja transiiditsoonides (artikkel 3).

5.1.1. Vestlus, uurimismenetlus ja esialgse otsuse tegemine

Eli õiguses peab varjupaigataotlejatel ja nende ülalpeetavatel olema juurdepääs varjupaigamenetlustele ([varjupaigamenetluste direktiivi](#) artikkel 6; vt ka [punkt 1.8](#)). Neil on lubatud jääda ELi liikmesriiki kuni nende taotluse kohta otsuse tegemiseni (artikkel 9) või edasikaebamise korral kohtuliku kontrollini (artikkel 46). Riiki jäämise õigusest võidakse teha erandeid teatud korduvate taotluste korral (artikli 9 lõige 2 ja artikkel 41) ning väljaandmise juhtudel. Väljaandmisel [nõukogu raamotsuse 2002/584/JSK](#) alusel (Euroopa vahistamis-määruse kohta) on oma menetlustagatised ⁽²⁴⁷⁾.

Taotlejatele tuleb korraldada **isiklik vestlus** (varjupaigamenetluste direktiivi artiklid 14 ja 15) ⁽²⁴⁸⁾. Vestlus peab toimuma konfidentsiaalses kohas ja tavaliselt ilma taotleja pereliikmete kohalolekuta. Küsitlejaks peab olema isik, kes on pädev arvestama taotlusega seotud asjaolusid, sealhulgas taotleja kultuurilist päritolu, sugu, seksuaalselt sättumust, soolist identiteeti või haavatavust. Koostada tuleb vastav kirjalik aruanne ja teha see taotlejale kättesaadavaks (artikkel 17). ELi liikmesriigid peavad taotlejale andma võimaluse teha aruande kohta märkusi, enne kui vastutav ametiasutus teeb taotluse kohta otsuse (artikli 17 lõige 3). Vastavalt uuesti sõnastatud direktiivi artikli 15 lõike 3 punktile e peab lastega vestlema lapsele sobival viisil. Saatjata alaealistel on konkreetsed tagatised, muu hulgas õigus esindajale (artikkel 25). Esikohal peavad olema lapse parimad huvid (artikli 25 lõige 6; vt ka [10. peatükk](#)). Lisateave õigusabi kohta: vt [punkt 5.5](#).

Taotluse läbivaatamine peab vastama varjupaigamenetluste direktiivi menetlusnõuetele ja ka [miinimumnõuete direktiivi](#) taotluse tõendite hindamise nõuetele (artikkel 4). See peab toimuma individuaalselt, objektiivselt ja erapooletult, kasutades ajakohast teavet (varjupaigamenetluste direktiivi artikkel 10 ja miinimumnõuete direktiivi artikkel 4). Vastavalt varjupaigamenetluste direktiivi artiklile 10 ei tohiks esimese astme otsuste tegemise eest vastutav kohtulaadne või haldusorgan taotlusi automaatselt tagasi lükata põhjusel, et neid ei esitatud võimalikult kiiresti. Varjupaigamenetluste direktiivi artiklis 12 on sätestatud, et varjupaigataotlejaid tuleb teavitada järgitavast menetlusest

⁽²⁴⁷⁾ Euroopa Kohus, C-388/08 PPU, *Kriminaalasi vs. Artur Leymann ja Aleksei Pustovarov*, 1. detsember 2008.

⁽²⁴⁸⁾ Vt ka Euroopa Liidu Kohus, C-277/11, *M. M. vs. Minister for Justice, Equality and Law Reform jt*, 22. november 2012.

ja ajakavast keeles, millest nad aru saavad või kõigi eelduste kohaselt peaksid aru saama; vajaduse korral tuleb neile võimaldada tõlgi teenuseid; neil tuleb lubada võtta ühendust ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Ameti või õigusnõustamist pakkuvate organisatsioonidega; neile tuleb võimaldada juurdepääs tõenditele, mida kasutatakse nende taotluse kohta otsuse tegemiseks; neid peab mõistliku aja jooksul teavitama otsusest; ja neid tuleb otsusest teavitada keeles, millest nad aru saavad või kõigi eelduste kohaselt peaksid aru saama. Vastavalt direktiivi artiklile 13 on taotlejatel kohustus teha ametiasutustega koostööd.

Näide: Kohtuasjad *A, B ja C* ⁽²⁴⁹⁾ käsitlesid kolme rahvusvahelise kaitse taotlejat Madalmaades, kes kartsid tagakiusamist seksuaalse sättumuse tõttu. Riiklikud ametiasutused lükkasid nende taotluse tagasi põhjendusega, et nende homoseksuaalsust puudutavad avaldused olid ebamäärased, ebaloogilised ja ebausaldusväärsed. Euroopa Liidu Kohus märkis, et varjupaigataotluse kontrollimisel peavad ELi liikmesriigid järgima ELi harutat, eelkõige selle artiklit 1 (inimväärlikus) ja artiklit 7 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele). Kuigi kohus tunnistas, et „stereotüüpsed mõisted“ võivad olla varjupaigataotluse hindamisel kasulikud elemendid, peaks hindamine hõlmama individuaalset hindamist, mis arvestab taotleja isiklikke asjaolusid ja haavatavust. Riiklikud ametiasutused ei tohiks üksikasjalikult küsida taotleja seksuaalkäitumise kohta, sest see on vastuolus inimväärlikusega. Kohus järeldas, et kui ametivõimudele ei ole homoseksuaalsust algusest peale teatavaks tehtud, ei saa see viia järelduseni, et isiku avaldus ei ole usaldusväärne.

Varjupaigataotlejatel on õigus oma varjupaigataotlus **tagasi võtta**. Tagasisõtmise menetlus peab samuti vastama teavitamisnõuetele, mis hõlmavad kirjalikku teavitamist (varjupaigamenetluste direktiivi artiklid 44 ja 45). Kui on põhjendatult alust arvata, et taotleja on oma taotluse kaudselt tagasi võtnud või sellest loobunud, võib taotlust käsitada tagasisõtetud või loobunud taotlusena; riik peab siiski otsustama, kas lõpetada taotluse läbivaatamine ja see toiming registreerida või taotlus tagasi lükata (varjupaigamenetluste direktiivi artiklid 27 ja 28).

⁽²⁴⁹⁾ Euroopa Liidu Kohus, kohtuasjad C-148/13 kuni C-150/13, *A, B ja C vs. Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie* [suurkoda], 2. detsember 2014.

Otsused varjupaigataotluste kohta peab vastutav ametiasutus tegema esimesel võimalusel ja hiljemalt 6 kuu jooksul pärast taotluse esitamist, v.a varjupaigamenetluste direktiivi artikli 31 lõigetes 3 ja 4 sätestatud asjaoludel, mil võib läbivaatamist pikendada kuni 21 kuuni. Kui otsust ei võeta vastu 6 kuu jooksul, tuleb taotlejat viivitusest teavitada või tema soovil teatada, millel on otsust oodata (artikli 31 lõige 6). Taotluse läbivaatamise ajal peab järgima direktiivi II peatükis sätestatud tagatise. Otsused peavad olema kirjalikud ning neis tuleb anda teavet selle kohta, kuidas neid saab vaidlustada (direktiivi artikkel 11).

Vastavalt varjupaigamenetluste direktiivi artiklile 33 võivad ELi liikmesriigid tunnistada **taotlused vastuvõetamatuks**, näiteks korduvtaotlused, milles ei ole uut teavet, või kui ELi-välist riiki peetakse taotleja jaoks ohutuks kolmandaks riigiks. Isikuga tuleb vestelda, v.a vastuvõetamatute korduvate taotluste korral (artikkel 34).

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt on kohus leidnud, et isikutel peab olema juurdepääs varjupaigamenetlusele ning järgitava menetluse teabele. Ametiasutused peavad vältima ka liiga pikki viivitusi varjupaigataotluste üle otsustamisel ⁽²⁵⁰⁾. Esimese astme varjupaigataotluste läbivaatamise tõhusust hinnates on kohus arvestanud ka muid tegureid, näiteks tõlkide kättesaadavust, juurdepääsu õigusabile ning ametiasutuste ja varjupaigataotlejate vahelise usaldusväärse teabevahetussüsteemi olemasolu ⁽²⁵¹⁾. Ohtude analüüsimisel nõutakse artiklis 13 iga taotluse sõltumatut ja ranget läbivaatamist riigisisese ametiasutuse poolt, kui on olemas sisulised põhjused karta, et taotleja väljasaatmise korral tekib reaalne oht, et kohtlemine on vastuolus artikliga 3 (või artikliga 2) ⁽²⁵²⁾.

5.1.2. Õigus tõhusale õiguskaitsevahendile

Isikutel peab olema juurdepääs praktilisele ja tõhusale õiguskaitsevahendile varjupaigast või elamisloa andmisest keeldumise või muu oma inimõiguste rikkumise korral. Selles kontekstis tunnustatakse nii ELi õiguse kui ka

⁽²⁵⁰⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *B.A.C. vs. Kreeka*, nr 11981/15, 13. oktoober 2016; Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.S.S. vs. Belgia ja Kreeka* [suurkoda], nr 30696/09, 21. jaanuar 2011; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Abdolkhani ja Karimnia vs. Türgi*, nr 30471/08, 22. september 2009.

⁽²⁵¹⁾ Lisateave: vt Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.S.S. vs. Belgia ja Kreeka* [suurkoda], nr 30696/09, 21. jaanuar 2011, punkt 301.

⁽²⁵²⁾ *Ibid.*, punkt 293.

Euroopa inimõiguste konventsiooniga, et on vaja järgida menetlustagatisi, et iga juhtumit saaks läbi vaadata tõhusalt ja kiiresti. Selleks on nii ELi õiguse kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel välja töötatud üksikasjalikud menetlusnõuded.

ELi õiguses sätestatakse **ELi harta** artiklis 47 õigus tõhusale õiguskaitsevahendile ja õiglasele kohtulikule arutamisele. Harta artikli 47 esimene lõik põhineb Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklil 13, millega tagatakse „õigus tõhusale õiguskaitsevahendile riigivõimude ees“. ELi hartaga nõutakse siiski, et läbi vaataks kohus, kuid Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 13 nõutakse üksnes läbivaatamist riigivõimude ees ⁽²⁵³⁾.

ELi harta artikli 47 teine lõik rajaneb Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklil 6, millega tagatakse õigus õiglasele kohtumenetlusele, kuid ainult tsiviilõiguste või -kohustuste määramisel või kriminaalsüüdistuse korral. See välistab Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 kohaldamise sisserände- ja varjupaigajuhtumite suhtes, sest need ei hõlma tsiviilõiguse ega -kohustuse määramist ⁽²⁵⁴⁾. ELi harta artiklis 47 seda eristust ei ole.

Varjupaigamenetluste direktiivi artikliga 46 sätestatakse õigus tõhusale õiguskaitsevahendile rahvusvahelise kaitse otsuse, varasemalt lõpetatud taotluse uuesti avamise keelu ja rahvusvahelise kaitse tagasivõtmise korral. See peab hõlmama faktide ja õigussätete terviklikku *ex nunc* läbivaatamist. Ajalised piirangud ei tohi kaebuse esitamist võimatuks ega ülemäära keeruliseks muuta.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt saab sisserändeasjades kohaldada artiklit 13, millega tagatakse õigus tõhusale õiguskaitsevahendile riigivõimude ees. Muid konventsioonist tulenevaid õigusi, sealhulgas Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3, võidakse lugeda koostoimes artikliga 13. Peale selle on leitud, et õigus era- ja perekonnaelule, mis on tagatud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 8, hõlmab ka menetlustagatisi (mida kirjeldatakse lühidalt **punktis 5.4**). Lisaks kasutatakse sageli kõigi konventsioonist tulenevate õigustega kaasnevat meelevaldsuse keelu, et pakkuda

⁽²⁵³⁾ Selgitused põhiõiguste harta kohta (2007/C 303/02), ELT 2007 C 303/17.

⁽²⁵⁴⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Maaouia vs. Prantsusmaa* [suurkoda], nr 39652/98, 5. oktoober 2000, punktid 38–39.

varjupaiga- või sisserändejuhtumites olulisi kaitsemeetmeid ⁽²⁵⁵⁾. Samas ei kohaldata varjupaiga- ja sisserändejuhtumite korral Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 6, millega tagatakse õigus õiglasele kohtumenetlusele (vt punkt 5.5). Ebaseadusliku või omavolilise vabaduse võtmise vastased õiguskaitsevahendid: vt 7. peatükk (punkt 7.10).

Euroopa Inimõiguste Kohus on sätestanud üldpõhimõtted selle kohta, mis on tõhus õiguskaitse juhtudel, mis käsitlevad varjupaigataotlejate väljasaatmist. Taotlejatele peab olema tagatud riigi tasemel õiguskaitse, mis suudab käsitleda Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel väieldava kaebuse sisu ja vajaduse korral pakkuda asjakohast abi ⁽²⁵⁶⁾. Kuna õiguskaitse peab nii juriidiliselt kui ka praktiliselt olema tõhus, siis peab Euroopa Inimõiguste Kohus arvestama muude asjaolude seas seda, kas varjupaigataotlejale anti apellatsiooni esitamiseks piisavalt aega või mitte.

Näide: kohtuasjas *Abdolkhani ja Karimnia vs. Türgi* ⁽²⁵⁷⁾ jäid nii haldus- kui ka kohtuorganid passiivseks seoses hageja kaalukate väidetega väärkohtlemise ohust Iraaki või Iraani tagasisaatmisel. Lisaks ei olnud riiklikud ametiasutused nende ajutise varjupaiga taotlust läbi vaadanud, ei teavitanud neid selle põhjustest ega võimaldanud neil kasutada õigusabi, kuigi politseis kinnipidamise ajal olid nad selge sõnaga nõudnud advokaati. Need riigi ametiasutuste tegematajätmised ei võimaldanud hagejatel esitada asjakohases juriidilises raamistikus oma väiteid seoses Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 3. Lisaks ei saanud hagejad taotleda ametiasutustelt nende väljasaatmise otsuse tühistamist, sest nad ei olnud saanud väljasaatmiskorraldust ja neile ei olnud riigist väljasaatmist põhjendatud. Väljasaatmisjuhtude kohtulikku kontrolli ei saa Türgis pidada tõhusaks õiguskaitseks, sest väljasaatmiskorralduse tühistamise taotlusel ei ole peatavat mõju, v.a kui halduskohus on andnud konkreetse korralduse peatada täitmine. Seega ei saanud hagejad kasutada tõhusat ja kättesaadavat õiguskaitset seoses oma kaebustega, mis põhinesid Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklil 3.

⁽²⁵⁵⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *C.G. jt vs. Bulgaaria*, nr 1365/07, 24. aprill 2008, punkt 49.

⁽²⁵⁶⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.S.S. vs. Belgia ja Kreeka* [suurkoda], nr 30696/09, 21. jaanuar 2011, punkt 288; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Kudla vs. Poola* [suurkoda], nr 30210/96, 26. oktoober 2000, punkt 157.

⁽²⁵⁷⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Abdolkhani ja Karimnia vs. Türgi*, nr 30471/08, 22. september 2009, punktid 111–117.

Näide: Austria ja Tšehhi konstitutsioonikohtud on leidnud, et 2- ja 7-päevased tähtajad on liiga lühikesed ⁽²⁵⁸⁾. Sellest erinevalt leidis Euroopa Liidu Kohus kohtuasjas *Diouf* ⁽²⁵⁹⁾, et 15-päevane tähtaeg lühendatud menetluses kaebuse esitamiseks ei tundu üldiselt „tõhusa õiguskaitsevahendi ettevalmistamiseks ja kasutamiseks ebapiisav ning see tundub asjassepuutuvaid õigusi ja huve arvestades mõistlik ning proportsionaalne“.

Muud riiklikud meetmed, mis võivad pärssida tagatiste tõhusust, hõlmavad isiku teavitamata jätmist otsusest või kaebuse esitamise õigusest või kinnipeetud varjupaigataotleja suhtlemise takistamist välismaailmaga. Mõnes suhtes on Euroopa Inimõiguste Kohtu väljatöötatud nõuded ja varjupaigamenetluste direktiivi kohased menetlustagatise sarnased.

Näide: kohtuasjas *Čonka vs. Belgia* ⁽²⁶⁰⁾, mis käsitles roma varjupaigataotlejate kollektiivset väljasaatmist konventsiooni protokoll nr 4 artikli 4 alusel, takistasid halduslikud ja praktilised tõkked hagejatel esitada varjupaigataotlusi Belgias. Esimese astme menetluses ei olnud hagejatel juurdepääsu oma toimikule ja nad ei saanud kasutada asja arutamisel tehtud märkmeid ega nõuda, et nende märkusi protokollitaks. Kõrgema astme kohtu pakutavatel õiguskaitsevahenditel ei olnud automaatset peatavat toimet. Kohus järeldas, et rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 13 koostoimes protokoll nr 4 artikliga 4.

Isegi kui üksik õiguskaitsevahend üksi ei vasta täielikult Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 13 nõuetele, võib sobida riiklikus õiguses sätestatud õiguskaitsevahendite kogum ⁽²⁶¹⁾.

⁽²⁵⁸⁾ Austria, Austria konstitutsioonikohus (*Österreichische Verfassungsgerichtshof*), 24. juuni 1998. aasta otsus *G31/98, G79/98, G82/98, G108/98*; Tšehhi, Tšehhi konstitutsioonikohus (*Ústavní soud České republiky*), otsus nr 9/2010, Coll., mis jõustus jaanuaris 2010.

⁽²⁵⁹⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-69/10, *Brahim Samba Diouf vs. Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration*, 28. juuli 2011, punkt 67.

⁽²⁶⁰⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Čonka vs. Belgia*, nr 51564/99, 5. veebruar 2002.

⁽²⁶¹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Kudła vs. Poola* [suurkoda], nr 30210/96, 26. oktoober 2000.

5.1.3. Automaatse peatava toimega apellatsioonkaebused

ELi õiguses sätestatakse [varjupaigamenetluste direktiivi](#) artiklis 46 õigus tõhusale õiguskaitsevahendile kohtus. See vastab [ELi harta](#) artikli 47 sõnastusele. Direktiivis nõutakse, et ELi liikmesriigid lubaksid taotlejatel jääda riigi territooriumile kuni kaebuse esitamise tähtaja möödumiseni ja kaebuse tulemuse ootamise ajal. Vastavalt direktiivi artikli 46 lõikele 6 puudub teatud põhjendamata ja vastuvõetamatute taotluste korral väljasaatmisenetluse automaatse peatamise kohustus, mis juhul peab andma kaebusi menetlevale asutusele volituse otsustada, kas taotleja võib kaebuse läbivaatamiseks vajaliku aja jooksul jääda riigi territooriumile või mitte. Sarnane erand kehtib vastavalt [Dublini määrusele](#) tehtud üleandmisotsuste kohta (määruse (EL) nr 604/2013 artikli 27 lõige 2).

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt on kohus leidnud, et kui isik esitab oma varjupaigataotluse rahuldamata jätmise kohta individuaalse kaebuse, peab kaebusel olema automaatne peatav toime, kui tema suhtes kehtestatud tagasisaatmismeetme rakendamisel võib olla potentsiaalselt pöördumatu tagajärgi, mis on vastuolus artikliga 3.

Näide: kohtuasjas *Gebremedhin [Gaberamadhien] vs. Prantsusmaa* ⁽²⁶²⁾ leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et hageja väited väärkohtlemise ohu kohta Eritreas olid piisavalt usutavad, et muuta tema kaebus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 alusel „arutlust väärivaks“. Hageja võis seega toetuda artiklile 13 koostoimes artikliga 3. Viimase sättega nõutakse, et välismaalased saaksid kasutada peatava toimega õiguskaitsevahendit otsuse vaidlustamiseks nende väljasaatmise kohta riiki, kus on reaalne põhjus uskuda, et neid ohustab artikliga 3 vastuolus olev väärkohtlemine. Varjupaigataotlejate puhul, kes väidavad sellisesse ohtu sattumist ja kellele oli juba antud õigus siseneda Prantsusmaa territooriumile või sealt väljuda, nähti Prantsuse õigusega ette menetlus, mis vastas mõnede neist nõuetest. Menetlust ei kohaldata siiski isikutele, kes väitsid sellise riski olemasolu ja olid saabunud piirile lennujaama kaudu. Varjupaigataotluse esitamiseks pidid välismaalased asuma Prantsusmaa territooriumil. Piirile saabudes ei saanud nad taotlust esitada enne, kui

⁽²⁶²⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Gebremedhin [Gaberamadhien] vs. Prantsusmaa*, nr 25389/05, 26. aprill 2007.

neil lubati kõigepealt riiki siseneda. Kui neil selleks vajalikke dokumente ei olnud, pidid nad taotlema luba, et siseneda riiki varjupaiga taotlemise alusel. Seejärel hoiti neid ootealal, samal ajal kui ametivõimud uurisid, kas nende kavandatud varjupaigataotlus oli „ilmselgelt põhjendamatu“. Kui ametiasutused leidsid, et taotlus oli ilmselgelt põhjendamatu, keeldusid nad asjaomasele isikule sisenemisluba andmast. Kuigi kõnealune isik võis taotleda halduskohtult sisenemisloa keelanud ministri otsuse tühistamist, ei ole sellisel taotlusel peatavat toimet ja selle esitamisele ei kehti mingisugused tähtajad. Väidetavalt oleks ta võinud esitada taotluse kiirkohtule, mida hageja oli seni ka teinud, kuid edutult. Ka sellel õiguskaitsevahendil ei olnud siiski automaatset peatavat toimet, mis tähendas, et isiku võis välja saata, enne kui kohtunik oli teinud otsuse. Arvestades Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 tähtsust ja piinamise või väärkohtlemisega tekitatud kahju tagasipöördumatust, nõutakse artikliga 13, et kui osalisriik on otsustanud välismaalase saata riiki, mille korral on reaalne põhjus uskuda, et ta satub seal piinamise või väärkohtlemise ohtu, peab isik saama kasutada õiguskaitsevahendit, millel on automaatne peatav toime. See toime ei olnud tegelikkuses piisav. Et hageja ei saanud kasutada sellist õiguskaitsevahendit ootealal, oli rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 13 koostoimes artikliga 3.

Näide: kohtuasjas *M.S.S. vs. Belgia ja Kreeka* ⁽²⁶³⁾ leidis kohus, et Kreeka oli rikkunud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 13 koostoimes artikliga 3, sest ametiasutused hindasid puudulikult hageja varjupaigataotlust ja ohtu, et ta saadetakse otse või kaudselt tagasi päritoluriiki, ilma tema varjupaigataotluse põhjendatust põhjalikult uurimata ja ilma et ta oleks saanud kasutada tõhusat õiguskaitsevahendit.

Näide: kohtuasjas *Hirsi Jamaa jt vs. Itaalia* ⁽²⁶⁴⁾ oli Itaalia laev merel kinni pidanud potentsiaalsed varjupaigataotlejad. Itaalia ametivõimud olid pannud nad uskuma, et nad viiakse Itaaliasse, ega olnud neid teavitatud meetmetest, mida tuleb võtta Liibüasse tagasisaatmise vältimiseks. Seega ei saanud hagejad esitada pädevale ametiasutusele oma Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 või protokollil nr 4 artikli 4 kohaseid kaebusi ega saada enne väljasaatmismeetme jõustamist oma taotlustele

⁽²⁶³⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.S.S. vs. Belgia ja Kreeka* [suurkoda], nr 30696/09, 21. jaanuar 2011, punkt 293.

⁽²⁶⁴⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Hirsi Jamaa jt vs. Itaalia* [suurkoda], nr 27765/09, 23. veebruar 2012, punktid 197–207.

põhjalikku ja ranget hinnangut. Kohus järeldas, et rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 13 koostoimes artikliga 3 ja protokoll nr 4 artiklit 4.

Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 13 alusel esitatud nõue koostoimes konventsiooni artikliga 8 ja konventsiooni protokoll nr 4 artikkel 4 ei nõua, et riiklikul õiguskaitsevahendil oleks automaatne peatav toime.

Näide: kohtuasjas *De Souza Ribeiro vs. France* ⁽²⁶⁵⁾ oli Brasiilia kodanikust hageja elanud alates 7 aasta vanusest koos perega Prantsuse Guajaanas (Prantsusmaa ülemereterritoorium). Kui ta halduskorras kinni peeti ja ilmnas, et tal puudus kehtiv elamisluba, andsid ametiasutused korralduse tema väljasaatmiseks. Ta saadeti välja järgmisel päeval, umbes 50 minutit pärast seda, kui ta oli esitanud väljasaatmiskorralduse peale kaebuse. Euroopa Inimõiguste Kohtu suurkoda leidis, et kui väljasaatmine vaidlustatakse väidetava era- ja perekonnaelu riive tõttu, ei ole õiguskaitsevahendi tõhususe tagamiseks tingimata vaja ette näha automaatset peatavat toimet. Kohus järeldas siiski, et kiirustamine, millega väljasaatmiskorraldus täideti, muutis olemasolevad õiguskaitsevahendid praktikas ebatõhusaks ja seega kättesaamatuks. Hagejal puudus tegelikkuses võimalus kasutada tõhusaid õiguskaitsevahendeid seoses oma kaebusega konventsiooni artikli 8 alusel, kui ta kavatseti välja saata. Kohus leidis, et rikuti artiklit 13 koostoimes artikliga 8.

Näide: kohtuasi *Khlaifia jt vs. Itaalia* ⁽²⁶⁶⁾ käsitles Tuneesia kodanike tagasisaatmist Itaaliast. Hagejad ei olnud taotlenud varjupaika, vaid vaidlustasid enda tagasisaatmise kollektiivsuse, väites selle olevat kollektiivse väljasaatmise, mis on keelatud Euroopa inimõiguste konventsiooni protokoll nr 4 artikliga 4. Itaalia õiguses võivad taotlejad tagasisaatmisotsuse edasi kaevata, kuid see kaebus ei peata automaatselt väljasaatmist. Euroopa Inimõiguste Kohus jõudis järeldusele, et juhul, kui on olemas tõhus võimalus tagasisaatmisotsuse vaidlustamiseks, ei ole vaja esitada kaebusi protokoll nr 4 artikli 4 väidetavate rikkumiste kohta, et väljasaatmist

⁽²⁶⁵⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *De Souza Ribeiro vs. Prantsusmaa*, [suurkoda], nr 22689/07, 13. detsember 2012, punkt 83.

⁽²⁶⁶⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Khlaifia jt vs. Itaalia* [suurkoda], nr 16483/12, 15. detsember 2016, punktid 272–281.

automaatselt peatada. Õiguskaitsevahendil peab olema automaatne peatav toime üksnes siis, kui esineb pöördumatu kahju oht Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 2 või 3 rikkumisena. Seega ei tuvastanud kohus protokollil nr 4 artikli 13 rikkumist koostoimes artikliga 4.

5.1.4. Kiirendatud varjupaigamenetlus

Eli õiguses loetleb **varjupaigamenetluste direktiivi** artikli 31 lõige 8 kümmet olukorda, milles võib kohaldada kiirmenetlust, näiteks kui taotlust peetakse põhjendamatuks, sest taotleja on pärit turvalisest päritoluriigist, või kui taotleja keeldub sõrmejälgede andmisest. Kuigi direktiivis sätestatud aluspõhimõtted ja tagatised jäävad kehtima, ei pruugi kaebusel olla automaatselt peatavat toimet, nii et edasikaebamismenetluse ajal peab seda konkreetset taotlema ja/või anda see igal üksikjuhul eraldi (vt ka **punkt 5.1.3**). Praktikaks võivad kiirmenetlusel olla eitava otsuse edasikaebamiseks ka lühemad tähtajad.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt on kohus leidnud, et iga varjupaigataotlus tuleb läbi vaadata sõltumatult ja põhjalikult. Kui seda ei ole tehtud, on kohus järeldanud, et rikutakse Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 13 koostoimes selle artikliga 3.

Näide: kohtuasjas *I.M. vs. Prantsusmaa* ⁽²⁶⁷⁾ püüdis hageja, kes väitis, et teda ähvardab Sudaani väljasaatmisel väärkohtlemine, taotleda Prantsusmaal varjupaika. Ametiasutused asusid seisukohale, et tema varjupaigataotlus põhines tahtlikul pettusel või varjupaigamenetluse kuritarvitamisel, sest see esitati pärast taotleja väljasaatmiskorralduse väljaandmist. Tema varjupaigataotluse esimest ja ainsat läbivaatamist menetleti seetõttu automaatselt kiirendatud korras, milles puudusid piisavad kaitsemeetmed. Näiteks lühendati taotluse esitamise tähtaega 21 päevalt 5 päevani. See väga lühike taotlemisperiood seadis konkreetsed piirangud, sest hagejalt eeldati, et ta esitab täieliku taotluse prantsuse keeles koos lisadokumentidega, mis vastavad samadele taotluste esitamise nõuetele kui need, mis kehtivad tavamenetluse alusel isikutele, keda ei ole kinni peetud. Kuigi hageja oleks võinud väljasaatmiskorralduse vaidlustamiseks pöörduda halduskohtusse, oli tal selleks aega ainult 48 tundi, mitte 2 kuud, nagu

⁽²⁶⁷⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *I.M. vs. Prantsusmaa*, nr 9152/09, 2. veebruar 2012, punktid 136–160.

tavamenetluses. Seega jäeti hageja varjupaigataotlus rahuldamata, ilma et riiklik süsteem tervikuna pakkunuks talle tegelikku tõhusat õiguskaitsevahendit. Seega ei saanud ta esitada kaebust vastavalt Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklile 3. Kohus leidis, et rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 13 koostoimes artikliga 3.

5.2. Dublini süsteem

Dublini määruses (määrus (EL) nr 604/2013) nõutakse, et ELi liikmesriigid vaataksid läbi kolmanda riigi kodanike või kodakondsuseta isikute rahvusvahelise kaitse taotlused ja sellise taotluse peab läbi vaatama üks liikmesriik (artikli 3 lõige 1). Määruses määratakse, mis riik vastutab varjupaigataotluse läbivaatamise eest. Kui taotluse läbivaatamise eest vastutab teine riik, siis sätestatakse määrusega kehtestatud kriteeriumide alusel isiku sellele riigile üleandmise kord.

ELi õiguses sätestatakse riikidele Dublini määrusega tähtsajad, mille jooksul menetleda varjupaigataotlejate vastuvõtmis- või tagasivõtmispalveid (artiklid 21, 22, 25 ja 29), ning sätestatakse, et riik peab koguma enne taotleja üleandmist teatud tõendeid (artikkel 22), tagama isikuandmete konfidentsiaalsuse (artikkel 39), samuti teavitama isikut Dublini määrusest üldiselt (artikkel 4) ja kavandatavast Dublini määruse kohasest üleandmisest ning olemasolevatest õiguskaitsevahenditest (artikkel 26). Tõendamisnõue kehtib halduskoostöö kohta (artikkel 34) ja kaitsemeetmete kohta seoses kohustuste äralangemisega (artikkel 19).

Näide: kohtuasjad *Ghezelbash* ja *Karim* ⁽²⁶⁸⁾ on seotud Dublini määruses sätestatud tõhusate õiguskaitsevahendite kohaldamisalaga. Kohtuasjas *Ghezelbash* otsustas Euroopa Liidu Kohus, et hagejal oli üleandmisotsuse peale esitatud kaebuses õigus tugineda Dublini määruse kohase vastutuse kindlaksmääramise ühe kriteeriumi, täpsemalt artikli 12 kohase viisa väljaandmise kriteeriumi valele kohaldamisele. Kohtuasjas *Karim* järeldas Euroopa Liidu Kohus, et üleandmisotsust vaidlustav taotleja võib tugineda

⁽²⁶⁸⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-63/15, *Mehrdad Ghezelbash vs. Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie* [suurkoda], 7. juuni 2016; Euroopa Liidu Kohus, C-155/15, *George Karim vs. Migrationsverket* [suurkoda], 7. juuni 2016.

sellise reegli rikkumisele, mille kohaselt liikmesriik ei vastuta enam rahvusvahelise kaitse taotluse eest, kui taotleja on selle territooriumilt lahkunud vähemalt 3 kuuks (Dublini määruse artikli 19 lõige 2).

Dublini määrusega tagatakse Dublini eeskirjade kohaldamine ka pärast seda, kui isik on varjupaigataotluse tagasi võtnud (artikli 20 lõige 5 ja artikli 18 lõike 1 punkt c) ⁽²⁶⁹⁾.

Dublini määruse artikliga 5 nõutakse tavaliselt iga taotlejaga isikliku vestluse korraldamist. Taotlejatel on õigus tõhusale õiguskaitsevahendile: apellatsioonorgan peab neid kas lubama üleandmisotsuse läbivaatamise ajaks riiki jääda või peab apellatsioonorganile andma volitused peatada üleandmine kas organi initsiatiivil või taotluse alusel (artikli 27 lõige 3).

Dublini määrus sisaldab ka menetlustagatise saatjata alaealistele (vt üksikasjalikult punkt 10.1) ja sätteid perekondade kooshoidmise kohta. Määruse artiklites 8–11 ja 16 on kriteeriumid, mille alusel määratakse, mis liikmesriik vastutab perekonna põhiliikmete eest (nagu on määratletud määruse artikli 2 punktis g). Lisaks võib liikmesriik taotleda teiselt ELi liikmesriigilt taotluse läbivaatamist, et viia kokku teised pereliikmed (artikli 17 lõige 2, „humanitaarklausel“). Artikli 7 lõikes 3 nõutakse, et ELi liikmesriigid peavad kaalutlema kõiki olemasolevaid tõendeid liikmesriigi territooriumil viibivate taotleja pereliikmete ja sugulaste kohta, kui need esitatakse enne seda, kui muu liikmesriik võtab vastutuse varjupaigataotluse läbivaatamise eest ja varasema taotluse suhtes ei ole esimest sisulist otsust veel tehtud.

Raskete humanitaarprobleemide korral võib ELi liikmesriik teatud asjaoludel muutuda vastutavaks varjupaigataotluse läbivaatamise eest, kui üks isik on teise isiku ülalpeetav ja kui mõlema vahel on perekonnasidemed.

Näide: kohtuasi K. ⁽²⁷⁰⁾ puudutas sellise naise kavandatavat üleandmist Austrialt Poolale, kelle minial oli vastsündinud laps. Lisaks põdes minia rasket haigust ja tal oli puue, mis oli saadud traumaatiliste kogemuste tagajärjel kolmandas riigis. Kui see, mis temaga juhtus, oleks saanud teatavaks, oleks minia tõenäoliselt sattunud meessoost pereliikmete poolt vägivaldse kohtlemise ohtu, arvestades perekonna au taastamise

⁽²⁶⁹⁾ Vt ka Euroopa Liidu Kohus, C-620/10, *Migrationsverket vs. Nurije Kastrati jt*, 3. mai 2012, punkt 49.

⁽²⁷⁰⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-245/11, *K. vs. Bundesasylamt* [suurkoda], 6. november 2012.

kultuuritraditsioone. Sellistel asjaoludel leidis Euroopa Liidu Kohus, et kui artikli 15 lõikes 2 (määruse 2003. aasta versioonis, mis on ümber sõnastatud 2013. aasta versiooni artikli 16 lõikes 1) tingimused on täidetud, muutub varjupaigataotluse läbivaatamise eest vastutavaks riigiks liikmesriik, kes mainitud sättes nimetatud humanitaarsetel põhjustel on kohustatud varjupaigataotleja vastu võtma.

Isegi kui ELi liikmesriik ei vastuta Dublini määruse kriteeriumide alusel, võib ta sellegipoolest otsustada taotluse läbi vaadata (artikli 17 lõike 1 kohane suveräänsusklausel) ⁽²⁷¹⁾. Määruse artikli 3 lõikes 2 on sätestatud, et kui vastavalt Dublini kriteeriumidele vastutavasse ELi liikmesriiki üleandmine seab taotleja harta artikliga 4 keelatud väärkohtlemise ohtu, peab taotleja üleandmist kavandav riik kontrollima määruse muid kriteeriume ja otsustama mõistliku aja jooksul, kas kriteeriumid võimaldavad määrata muu liikmesriigi varjupaigataotluse läbivaatamise eest vastutavaks liikmesriigiks või mitte. See võib viia selleni, et esimesena nimetatud riik muutub taotluse läbivaatamise eest vastutavaks (artikli 3 lõige 2), et välistada taotleja põhiõiguste rikkumise riski.

Näide: liidetud kohtuasjades *N.S. ja M.E.* ⁽²⁷²⁾ kaalutles Euroopa Liidu Kohus, kas rikutakse ELi harta artiklit 4, mis vastab Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklile 3, kui isikud antakse Dublini määruse kohaselt üle Kreekale. Ajal, kui Euroopa Liidu Kohus arutas kohtuasju, oli Euroopa Inimõiguste Kohus juba otsustanud, et varjupaigataotlejate vastuvõtmise ja muud tingimused Kreekas olid vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 3 (vt *M.S.S. vs. Belgia ja Kreeka* ⁽²⁷³⁾). Euroopa Liidu Kohus leidis, et liikmesriigid ei saa mitte teada Kreeka varjupaigamenetluse ja vastuvõtmise tingimuste süsteemsetest puudujääkidest, millega tekitab reaalne oht, et varjupaigataotlejaid koheldakse ebainimlikult või alandavalt. Kohus rõhutas, et Dublini määrust tuleb rakendada vastavalt harta õigustele, mis tähendas, et – muude vastutavate ELi liikmesriikide puudumisel – olid Ühendkuningriik ja Iirimaa kohustatud varjupaigataotlused läbi vaatama, kuigi taotlejad olid oma varjupaigataotlused esitanud Kreekas.

⁽²⁷¹⁾ Vt ka Euroopa Liidu Kohus, C-528/11, *Zuheyir Frayeh Halaf vs. Darzhavna agentsia za bezhantsite pri Ministerskia savet*, 30. mai 2013; Euroopa Liidu Kohus, C-661/17, *M.A jt*, 23. jaanuar 2019.

⁽²⁷²⁾ Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-411/10 ja C-493/10, *N.S. vs. Secretary of State for the Home Department ja M.E. jt vs. Refugee Applications Commissioner & Minister for Justice, Equality and Law Reform* [suurkoda], 21. detsember 2011. Vt ka Euroopa Liidu Kohus, C-4/11, *Bundesrepublik Deutschland vs. Kaveh Puid*, 14. november 2013.

⁽²⁷³⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.S.S. vs. Belgia ja Kreeka* [suurkoda], nr 30696/09, 21. jaanuar 2011.

Näide: kohtuasjas *C.K. jt vs. Slovenia* ⁽²⁷⁴⁾ otsustas Euroopa Liidu Kohus, et Dublini määruse kohane üleandmine tuleb peatada, kui taotleja tervises seisund on nii raske, et see annab põhjendatud aluse arvata, et üleandmine toob kaasa tegeliku ohu ebainimlikuks või alandavaks kohtlemiseks vastavalt ELi harta artiklile 4. Kohus otsustas, et Dublini määruse kohase üleandmise võivad erandlikel asjaoludel välistada peale süsteemsetest puudustest tulenevate riskide ka taotleja individuaalset olukorda mõjutavad asjaolud. Euroopa Liidu Kohus märkis, et Dublini määruse artikli 17 lõige 1, tõlgendatuna ELi harta artikli 4 valguses, ei kohusta ELi liikmesriike kaalutlusõigust kasutama. Kaalutlusõigust võib siiski kohaldada siis, kui isiku tervises seisund „lühiajal ei parane“ või kui edasine peatamine „võib selle isiku seisundit halvendada“.

Euroopa Liidu Kohtu praktika kohaselt võib rahvusvahelise kaitse taotleja üle anda liikmesriigile, kes tavaliselt vastutab taotluse läbivaatamise eest või kes on isikule varem täiendava kaitse andnud, v.a kui rahvusvahelise kaitse saanud isiku eeldatavad elutingimused selles liikmesriigis seaksid isiku äärmuslikku materiaalsesse puudusse, mis on vastuolus ebainimliku või alandava kohtlemise keeluga.

Näide: kohtuasjas *Jawo* ⁽²⁷⁵⁾ käsitleti küsimust, kas ELi hartaga keelatakse hageja üleandmine Dublini määruse alusel vastutavale liikmesriigile, kui esineb tõsine oht, et hagejat koheldakse seal ebainimlikult või alandavalt. Hageja, kes on Gambia kodanik, oli esialgu esitanud varjupaigataotluse Itaalias, kuid jätkas taotluse menetlemise ajal oma teekonda ja esitas teise taotluse Saksamaal. Saksamaa ametiasutused lükkasid taotluse vastuvõetamatuse tõttu tagasi ja andsid korralduse viia hageja üle Itaaliasse. Taotleja väitis, et Dublini määruses sätestatud 6-kuulise tähtaja möödumise tõttu oli vastutav liikmesriik Saksamaa ning Itaaliale üleandmine oleks sealsete süsteemsete puuduste ja elamistingimuste tõttu ebaseaduslik. Euroopa Liidu Kohus järeldas, et hageja üleviimine Dublini määruse alusel teise liikmesriiki on ebainimlik ja alandav, kui see seab isiku nii äärmuslikku materiaalsesse puudusse, et „tal ei oleks võimalik rahuldada oma kõige esmasemaid vajadusi“.

⁽²⁷⁴⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-578/16, *C.K. jt vs. Slovenia*, 16. veebruar 2017.

⁽²⁷⁵⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-163/17, *Abubacarr Jawo vs. Bundesrepublik Deutschland* [suurkoda], 19. märts 2019.

Näide: kohtuasjad *Ibrahim, Sharqawi ja Magamadov* ⁽²⁷⁶⁾ puudutasid liikmesriigis täiendava kaitse saajaid, kes taotlesid varjupaika teises liikmesriigis. Euroopa Liidu Kohus järeldas, et varjupaigataotleja võib üle anda liikmesriigile, kes vastutab taotluse läbivaatamise eest või kes on taotlejale varem täiendava kaitse andnud, v.a kui eeldatavad elamistingimused selles liikmesriigis seaksid isiku äärmuslikku materiaalsesse puudusse, mis on vastuolus ebainimliku või alandava kohtlemise keeluga. Euroopa Kohus selgitas, et asjaomase liikmesriigi sotsiaalsüsteemis esinevad puudused ei õigusta järeldust, et sellise kohtlemise oht on olemas.

Näide: Kohtuasjades *Jafari ja A.S. vs. Sloveenia* ⁽²⁷⁷⁾ palusid Austria ja Sloveenia kohtud selgitust selle kohta, kas massilise piiriületamise hõlbustamist erandolukorras võib pidada viisa väljastamiseks või on tegemist „ebaseadusliku piiriületusega“ Dublini määruse tähenduses. Euroopa Liidu Kohus otsustas, et kui liikmesriik lubab isikutel, kellel ei ole viisat, humanitaarsetel kaalutlustel riiki siseneda, vastutab ta endiselt rahvusvahelise kaitse taotluse eest. Isikut peab käsitama liikmesriigi territooriumile ebaseaduslikult sisenejana ka siis, kui piiri ületab ebatavaliselt palju inimesi. Euroopa Liidu Kohus kinnitas, et sellises olukorras jääb Dublini määrus kehtima.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt ei ole Dublini määruse tõlgendamine Euroopa Inimõiguste Kohtu ülesanne. Samas nagu ilmneb kohtu kohtupraktikast, võivad artiklid 3 ja 13 olla kohaldatavad kaitsemeetmed ka Dublini määruse kohaste üleandmistele kontekstis ⁽²⁷⁸⁾.

⁽²⁷⁶⁾ Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-297/17, C-318/17, C-319/17 ja C-438/17, *Bashar Ibrahim (C-297/17), Mahmud Ibrahim jt (C-318/17), Nisreen Sharqawi, Yazan Fattayrji, Hosam Fattayrji (C-319/17) vs. Bundesrepublik Deutschland, Bundesrepublik Deutschland vs. Taus Magamadov (C-438/17)* [suurkoda], 19. märts 2019.

⁽²⁷⁷⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-646/16, *Khadija Jafari ja Zainab Jafari vs. Bundesamt für Fremdenwesen und Asyl* [suurkoda], 26. juuli 2017; Euroopa Liidu Kohus, C-490/16, *A.S. vs. Republika Slovenija* [suurkoda], 26. juuli 2017.

⁽²⁷⁸⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Mohammed Hussein jt vs. Madalmaad ja Itaalia* (otsus), nr 27725/10, 2. aprill 2013; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Mohammed vs. Austria*, nr 2283/12, 6. juuni 2013.

Näide: kohtuasjas *M.S.S. vs. Belgia ja Kreeka* ⁽²⁷⁹⁾ leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et nii Kreeka kui ka Belgia olid rikkunud hageja õigust tõhusale õiguskaitsele vastavalt Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklile 13 koostoimes artikliga 3. Kohus järeldas, et kuna Kreeka ei ole suutnud varjupaigaõigust kohaldada ning varjupaigamenetluse ja õiguskaitsevahendite kasutamises on olulised struktuursed puudused, puuduvad tõhusad tagatised, mis kaitseksid hagejat edaspidise omavalilise väljasaatmise eest Afganistani, kus ta on väärkohtlemise ohus. Belgia osas ei vastanud Dublini määruse kohane Kreekale üleandmise vaidlustamise menetlus Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktika nõuetele, mille kohaselt tuleb kaebust hoolikalt ja rangelt kontrollida juhtudel, kui väljasaatmine teise riiki võib isikule põhjustada artikli 3 alusel keelatud kohtlemist.

Näide: kohtuasjas *Tarakhel vs. Šveits* ⁽²⁸⁰⁾ otsustas Euroopa Inimõiguste Kohus, et isegi kui Itaalia vastuvõtukorralduses puuduvad „süsteemaatilised puudused“, rikutaks Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3, kui hagejad saadetak tagasi Itaaliasse, ilma et Šveitsi ametiasutused oleksid kõigepealt saanud Itaalia ametiasutustelt individuaalse tagatise, et hagejad võetakse vastu kooskõlas laste vanusega ja perekond hoitakse koos.

5.3. Varjupaigataotlejate vastuvõtutingimustega seotud menetlused

Eli õiguses tuleb 15 päeva jooksul alates varjupaigataotluse esitamisest teavitada varjupaigataotlejaid kehtestatud hüvistest ja kohustustest, mida nad peavad seoses vastuvõtutingimustega täitma ([vastuvõtutingimuste direktiivi](#) (2013/33/EL) artikkel 5). Samuti tuleb teavitada õigusabist või saadaolevast abist. Teave tuleks esitada keeles, millest isik aru saab või millest ta kõigi eelduste kohaselt aru saab. Varjupaigataotlejatel on õigus esitada edasikaebus ametiasutuste otsuse vastu mitte anda hüvesid ([vastuvõtutingimuste direktiivi](#) artikkel 26).

⁽²⁷⁹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.S.S. vs. Belgia ja Kreeka* [suurkoda], nr 30696/09, 21. jaanuar 2011.

⁽²⁸⁰⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Tarakhel vs. Šveits* [suurkoda], nr 29217/12, 4. november 2014.

Vastuvõtutingimuste direktiivis sätestatud kohustuste mittetäitmine võib olla ELi õiguse rikkumine, mis võib kaasa tuua *Francovischi* kahjutasu (vt käsiraamatu *sissejuhatus*) ja/või Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 rikkumise ⁽²⁸¹⁾.

Näide: Euroopa Inimõiguste Kohus on leidnud kohtuasjas *M.S.S.* ning Euroopa Liidu Kohus kohtuasjas *N.S. ja M.E.*, et varjupaigamenetluse süsteemsed vead ja varjupaigataotlejate vastuvõtutingimused vastutavas liikmesriigis on toonud kaasa ebainimliku ja alandava kohtlemise, mis on vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 3 või ELi harta artikliga 4 ⁽²⁸²⁾.

5.4. Tagasisaatmismenetlused

ELi õiguses sätestatakse tagasisaatmisdirektiivis (2008/115/EÜ) teatud kaitsemeetmed tagasisaatmisotsuste vastu (artiklid 6, 12 ja 13) ning julgustatakse vabatahtliku lahkumise eelistamist sunniviisilisele tagasisaatmisele (artikkel 7).

Vastavalt direktiivi artiklile 12 peavad tagasisaatmisotsused ja uuesti sisenemise keelu otsused, sealhulgas teave õiguskaitsevahendite kohta, olema esitatud kirjalikult keeles, millest isik saab aru või on kõigi eelduste kohaselt võimeline aru saama. Selleks on ELi liikmesriigid kohustatud avaldama teabelehti vähemalt viies keeles, mida rändajad kõige sagedamini kasutavad. Tagasisaatmisdirektiivi artiklis 13 sätestatakse, et kolmanda riigi kodanikule võimaldatakse õigus esitada kaebus tagasisaatmisega seotud otsuse vaidlustamiseks või selle läbivaatamise taotlemiseks pädevas kohtu- või haldusasutuses või pädevas organis, kellel on õigus taotluse läbivaatamise ajaks tagasisaatmine ajutiselt peatada. Kolmandate riikide kodanikel peaks olema võimalus saada õiguslast nõu, määrata oma seaduslik esindaja ja saada vajadusel keelelist abi vastavalt riiklikele eeskirjadele.

⁽²⁸¹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.S.S. vs. Belgia ja Kreeka* [suurkoda], nr 30696/09, 21. jaanuar 2011; Euroopa Inimõiguste Kohus, *N.H. jt vs. Prantsusmaa*, nr 28820/13, nr 75547/13 ja nr 13114/15, 2. juuli 2020.

⁽²⁸²⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.S.S. vs. Belgia ja Kreeka* [suurkoda], nr 30696/09, 21. jaanuar 2011; Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-411/10 ja C-493/10, *N.S. vs. Secretary of State for the Home Department ja M.E. jt vs. Refugee Applications Commissioner and Minister for Justice, Equality and Law Reform* [suurkoda], 21. detsember 2011, punkt 86.

Näide: kohtuasjas *FMS jt* ⁽²⁸³⁾ käsitleti Afganistani ja Iraani varjupaigataotlejaid, kelle varjupaigataotlus lükati tagasi ja keda peeti kinni Ungari transiiditsoonis riigi lõunapiiril Serbiaga. Pärast seda, kui nende varjupaigataotlused Ungari õiguse alusel vastuvõetamatuse tõttu tagasi lükati, väljastati neile tagasisaatmisotsused, millega nõuti nende tagasipöördumist Serbiasse. Samas keeldus Serbia neid tagasi võtmast põhjendusega, et **ELi-Serbia tagasivõtulepingus** sätestatud tingimused ei olnud täidetud (hagejad olid sisenenud Serbiast Ungarisse transiiditsoonide kaudu, mitte ebaseaduslikult). Pärast seda muutsid Ungari ametiasutused esialgses tagasisaatmisotsustes sihtriiki, asendades selle isikute vastavate päritoluriikidega. Euroopa Liidu Kohus selgitas, et sihtriigi muutmine esialgses tagasisaatmisotsuses on nii oluline, et seda peab käsitlema uue tagasisaatmisotsusena. Sellise otsuse suhtes peab olema võimalik teostada tõhusat kohtulikku kontrolli. Üldisemalt leidis Euroopa Liidu Kohus samuti, et kuigi liikmesriigid võivad sätestada tagasisaatmisega seotud otsuste vaidlustamise võimaluse kohtuvälistes asutustes (tagasisaatmisdirektiivi artikli 13 lõige 1), peab isikul, kelle suhtes kohaldatakse tagasisaatmisotsust, olema võimalik vaidlustada selle õiguspärasus teatud menetlusetapis vähemalt ühes kohtuasutuses kooskõlas ELi põhiõiguste harta artikliga 47 tagatud õigusega tõhusale õiguskaitsevahendile ja õiglasele kohtulikule arutamisele. Kui riiklikus õiguses ei ole sellist kohtulikku kontrolli ette nähtud, on riiklikul kohtul õigus menetleda esitatud kaebust tagasisaatmisega seotud otsuse vaidlustamiseks.

Direktiivi artiklis 9 sätestatakse, et väljasaatmisega seotud otsus tuleb edasi lükata, kui see on vastuolus tagasi- ja väljasaatmise lubamatuse põhimõttega ja kui isik taotleb peatava toimega õiguskaitsevahendit. Lisaks võidakse väljasaatmine edasi lükata isikuomastel põhjustel, näiteks tervises seisund ja väljasaatmise tehnilised takistused. Väljasaatmise edasilükkamisel peavad ELi liikmesriigid andma kirjaliku kinnituse, et tähtaega on pikendatud (artikkel 14).

Tagasisaatmisdirektiivi ei kohaldata kolmandate riikide kodanikele, kes on muusse ELi liikmesriiki kolinud ELi kodanike või muude EMP/Šveitsi kodanike pereliikmed, kelle olukorda reguleeritakse **vaba liikumise direktiiviga** (2004/38/EÜ). Vaba liikumise direktiiviga kehtestatakse menetlustagatise seoses riiki sisenemise ja seal elamise piirangutega avaliku korra, julgeoleku

⁽²⁸³⁾ Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-924/19 PPU ja C-925/19 PPU, *FMS jt vs. Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság Dél-alföldi Regionális Igazgatóság ja Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság* [suurkoda], 14. mai 2020, punktid 110–123 ja 124–130.

või rahvatervise huvides. Selliste otsuste tegemisel peab olema juurdepääs kohtu- ja asjakohasel juhul haldusmenetlusele (artiklid 27, 28 ja 31). Isikut tuleb kirjalikult otsusest teavitada ja ta peab aru saama selle sisust ja tähendusest. Teates peab täpsustama kaebuse esitamise menetlusaspektid ja ajaraamistik (artikkel 30). Võrreldav kaitse laieneb Türgi kodanikele ⁽²⁸⁴⁾.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt on Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklile 13 lisaks kehtestatud spetsiaalsed kaitsemeetmed konventsiooni protokollis nr 7 artiklis 1, mida tuleb järgida riigis *seaduslikult* elavate välismaalaste väljasaatmise korral. Lisaks on Euroopa Inimõiguste Kohus leidnud, et artikkel 8 sisaldab menetlustagatise, millega ennetatakse omavoliilist sekkumist era- ja perekonnaelu õigusesse. See võib olla oluline isikutele, kes on riigis viibinud mõnda aega ja kellel võib olla seal tekkinud era- ja perekonnaelu või kes võivad selles riigis olla seotud kohtumenetlusega. Artikli 8 kohase otsuse menetlusaspektide puudused võivad tekitada artikli 8 lõike 2 rikkumise, sest otsus ei olnud kooskõlas seadusega.

Näide: kohtuasi *C.G. jt vs. Bulgaaria* ⁽²⁸⁵⁾ käsitles pikaajalist elanikku, kes saadeti välja riikliku julgeoleku kaalutlustel salastatud jälitusaruande alusel. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et hageja korral kasutatud läbipaistmatu menetlus ei vasta Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 8 nõutavale täielikule ja tähendusrikkale hindamisele. Lisaks keeldusid Bulgaaria kohtud kogumast tõendeid hageja vastu esitatud väidete kinnitamiseks või tagasilükkamiseks ning nende otsused olid formaalsed. Tulemusena ei olnud hageja kohtuasja nõuetekohaselt ära kuulatud ega läbi vaadatud, nagu seda nõutakse protokollis nr 7 artikli 1 lõike 1 punktis b.

Näide: kohtuasjades *Anayo* ja *Saleck Bardi* ⁽²⁸⁶⁾ käsitleti mõlemas kolmandate riikide kodanike tagasisaatmist, millesse olid kaasatud lapsed. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8 rikuti sellega, et otsustamisprotsessis oli puudusi, näiteks ei arvestatud lapse parimaid huve ning ametiasutused ei kooskõlastanud nende huvide määramist.

⁽²⁸⁴⁾ ELi-Türgi assotsiatsiooninõukogu otsus nr 1/80.

⁽²⁸⁵⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *C.G. jt vs. Bulgaaria*, nr 1365/07, 24. aprill 2008.

⁽²⁸⁶⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Anayo vs. Saksamaa*, nr 20578/07, 21. detsember 2010; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Saleck Bardi vs. Hispaania*, nr 66167/09, 24. mai 2011.

Kiiruga teostatud väljasaatmine, mis sisuliselt välistab väljasaatmismeetme õiguspärasuse kohtuliku kontrollimise liiga lühikese aja tõttu, muudab olemasolevad õiguskaitsevahendid ebatõhusaks ja kättesaamatuks ning rikub seega Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 13 ⁽²⁸⁷⁾.

5.5. Õigusabi varjupaiga- ja tagasisaatmismenetluses

Õigusabile juurdepääsu nurgakiviks on õiguskaitse kättesaadavus. Kui õiguskaitse ei ole kättesaadav, siis ei ole üksikisikut võimalik tõhusalt kaitsta ⁽²⁸⁸⁾. Juriidiline tugi on eriti tähtis varjupaiga- ja tagasisaatmismenetluses, kus keelebarjäär võib asjaomastel isikutel raskendada sageli keerukate või kiiresti rakendatavate menetluste mõistmist.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt tuleneb kohtusse pöördumise õigus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 6 tagatud õigusest õiglasele kohtumenetlusele, mis on kõigis demokraatlikes riikides tähtsal kohal ⁽²⁸⁹⁾. Nagu juba märgitud, peetakse artiklit 6 varjupaiga- ja siserändemenetluste suhtes kohaldamatuks, sest menetlus ei puuduta isiku kodanikuõiguse või -kohustuse kindlaksmääramist ega kriminaalsüüdistust ⁽²⁹⁰⁾. See ei tähenda siiski, et Euroopa Inimõiguste Kohtu poolt Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 alusel välja töötatud põhimõtted kohtusse pöördumise kohta oleksid asjakohatud artikli 13 seisukohast. Menetluslike tagatiste osas on artiklis 13 sätestatud nõuded leebemad kui artikli 6 nõuded, kuid artikli 13 tähenduses õiguskaitsevahendi põhiolemus seisneb selles, et see peab hõlmama juurdepääsetavat menetlust.

⁽²⁸⁷⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Moustahi vs. Prantsusmaa*, nr 9347/14, 25. juuni 2020, punktid 156–164.

⁽²⁸⁸⁾ Lisateave: vt FRA (2010), *Access to Effective Remedies: The asylum-seeker perspective*, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

⁽²⁸⁹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Airey vs. Iirimaa*, nr 6289/73, 9. oktoober 1979.

⁽²⁹⁰⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Maaouia vs. Prantsusmaa* [suurkoda], nr 39652/98, 5. oktoober 2000, punkt 38.

Näide: kohtuasjas *G.R. vs. Madalmaad* ⁽²⁹¹⁾ leidis kohus, et rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 13 seoses tõhusa juurdepääsuga elamisloa saamise haldusmenetlusele. Kohus märkis, et kuigi elamisloa saamise haldusmenetlus ja seadusest tulenevate lõivude tasumisest vabastamine olid õiguslikult olemas, ei olnud need praktikas kättesaadavad, sest haldustasu oli hageja perekonna tegeliku sissetuleku suhtes ebaproportsionaalne. Kohus rõhutas ka pädeva ministri formaalset käsitlust – minister ei süvenenud piisavalt põhjalikult sellesse, et hageja elab vaesuses. Kohus kordas, et artikli 6 alusel väljatöötatud kohtumenetlusele juurdepääsu põhimõtted on asjakohased ka artikli 13 mõistes. Seda kattumist tuli seega tõlgendada juurdepääsetava menetluse nõudena.

Euroopa Inimõiguste Kohus on oma kohtupraktikas viidanud Euroopa Nõukogu soovitudele õigusabi kohta, et hõlbustada õiguskaitse kättesaadavust, eelkõige väga vaeste jaoks ⁽²⁹²⁾.

Näide: kohtuasjas *M.S.S. vs. Belgia ja Kreeka* ⁽²⁹³⁾ leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et hagejal puudusid praktilised vahendid advokaadile tasumiseks Kreekas, kuhu ta oli tagasi saadetud; ta ei olnud saanud teavet juurdepääsu kohta õigusnõustamist ja juhendamist pakkuvatele organisatsioonidele. Sellele lisandus õigusabi andvate juristide puudus, mis tähendab, et Kreeka õigusabi süsteem tervikuna on praktikas ebatõhus. Kohus järeltas, et rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 13 koostoimes artikliga 3.

ELi õiguses on **ELi harta** ELi õiguse kohase juriidilise toetuse ja õigusabi kasutamise õiguse väljatöötamise tähtis saavutus. Vastavalt harta artiklile 51 kehtib harta ainult juhul, kui ELi liikmesriigid kohaldavad ELi õigust. Harta artiklis 47 sätestatakse, et „[i]gaühel peab olema võimalus saada nõu ja kaitset ning olla esindatud“ ning et „[i]sikule, kellel puuduvad piisavad vahendid, antakse tasuta õigusabi sellises ulatuses, mis tagab talle võimaluse kohtusse pöörduda“.

⁽²⁹¹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *G.R. vs. Madalmaad*, nr 22251/07, 10. jaanuar 2012, punktid 49–50.

⁽²⁹²⁾ Euroopa Nõukogu, ministrite komitee, Recommendation No. R (81) 7 on measures facilitating access to justice, vastu võetud 14. mail 1981; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Siałkowska vs. Poola*, nr 8932/05, 22. märts 2007.

⁽²⁹³⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.S.S. vs. Belgia ja Kreeka* [suurkoda], nr 30696/09, 21. jaanuar 2011, punkt 319.

ELi õiguses kohaldatakse õigust õiglasele kohtumenetlusele varjupaiga- ja siserändejuhtumite korral, kuid Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt on teisiti. Õigusabi lisamine ELi harta artiklisse 47 kajastab selle ajaloolist ja põhi-seaduslikku tähtsust. Artikli 47 selgituses seoses selle õigusabi sätetega osutatakse Strasbourgi kohtupraktikale – täpsemalt *Airey* kohtuasjale ⁽²⁹⁴⁾. Õigusabi varjupaiga- ja siserändejuhtumites on oluline osa vajadusest tõhusa õiguskaitselahendi ja õiglase kohtumenetluse järele.

5.5.1. Õigusabi varjupaigamenetlustes

ELi õiguses antakse **varjupaigamenetluste direktiivi** artikli 22 lõikega 1 taotlejale õigus konsulteerida taotlust käsitlevates küsimustes õigusnõustajaga. Vastavalt direktiivi artiklile 20 peavad ELi liikmesriigid asutuse eitava otsuse korral tagama taotlejale tasuta õigusabi ja esindamise, et ta saaks esitada edasikaebuse ja seda arutatakse kohtus. Tasuta õigusabi ja/või esindamist ei pruugita anda nendele edasikaebustele, millel puuduvad ilmsed eduvõimalused (artikli 20 lõige 3). ELi liikmesriigid võivad nõuda teatud tingimuste täitmist, näiteks rahaline seis või ajalised piirangud (artikkel 21).

Direktiivi artiklis 23 sätestatakse õigusabi ja esindamise ulatus, sealhulgas õigusnõustaja juurdepääs teabele taotleja toimikus ja praktiline juurdepääs kliendile, kui teda hoitakse või peetakse kinni suletud alal, näiteks kinnipidamisasutuses või transiiditsoonis. Taotlejatel lubatakse tuua isiklikule varjupaigavestlusele oma õigusnõustaja või muu nõustaja, kes on määratud talle riigisisese õiguse alusel.

Euroopa Nõukogu suunistes **Guidelines on human rights protection in the context of accelerated asylum procedures** ⁽²⁹⁵⁾ tunnustatakse samuti õigust juriidilisele toetusele ja õigusabile.

5.5.2. Õigusabi tagasisaatmismenetlustes

ELi õiguses ei piirdu õigusabi andmine varjupaigamenetlustega, vaid hõlmab ka tagasisaatmismenetlusi. See on märkimisväärne, sest võimaldab isikul taotleda väljasaatmiskorralduse kohtulikku kontrolli. Osa isikuid, kes on saanud

⁽²⁹⁴⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Airey vs. Iirimaa*, nr 6289/73, 9. oktoober 1979.

⁽²⁹⁵⁾ Euroopa Nõukogu, ministrite komitee, *Guidelines on human rights protection in the context of accelerated asylum procedures*, vastu võetud 1. juulil 2009.

tagasisaatmisdirektiivi kohaselt tehtud tagasisaatmisotsuse, ei pruugi olla kunagi esitanud kaebust ja nende taotlust ei pruugita olla õiguslikult kaalutletud. Mõned sellistest isikutest võivad olla ELi liikmesriigis viibitud aja jooksul loonud perekonna ja vajavad juurdepääsu õigusemõistmisele, et teha kindlaks, kas tagasisaatmisotsus on inimõigustega kooskõlas. Seda arvesse võttes on tagasisaatmisdirektiivi artikli 13 lõikes 4 sätestatud, et ELi liikmesriigid tagavad, et „taotlusel võimaldatakse vajalik tasuta õigusabi ja/või esindaja teenuseid“ kooskõlas asjaomaste riigisiseste õigusaktidega ja [direktiivi 2005/85/EÜ artikli 15 lõigetes 3–6 sätestatud tingimustega](#) (vt [punkt 5.5.1](#)).

Nendes sätetes märgitakse, et õigusabi peaks olema selle taotlemisel kättesaadav. See hõlmab isiku teavitamist õigusabi andmisest selges ja lihtsas keeles, mida ta mõistab, sest muidu oleksid eeskirjad tähenduseta ja takistaksid tõhusat juurdepääsu õigusemõistmisele.

Euroopa Nõukogu dokumendis *Twenty Guidelines on Forced Return* (suunis 9) nähakse ette ka õigusabi tagasisaatmise kontekstis ⁽²⁹⁶⁾.

5.5.3. Õigusabi vastuvõtutingimuste vaidlustamiseks

ELi õiguses saab asjaomane isik [vastuvõtutingimuste direktiivi](#) (2013/33/EL) alusel tehtud varjupaigatoetuse andmisest keeldumise otsuse edasi kaevata (nimetatud direktiivi artikkel 26). Edasikaebamise või läbivaatamise korral peavad ELi liikmesriigid tagama tasuta õigusabi ja esindamise, kui sellist abi taotletakse ja kui seda on vaja õigusemõistmisele tõhusa juurdepääsu tagamiseks. Vastavalt vastuvõtutingimuste direktiivile võivad ELi liikmesriigid õigusabile kehtestada sarnased piirangud, mis on sätestatud [varjupaigamenetluste direktiivis](#) varjupaigaotsuste läbivaatamiseks.

⁽²⁹⁶⁾ Euroopa Nõukogu, ministrite komitee, *Twenty Guidelines on Forced Return* (Kakskümmend suunist surniviisilise tagasisaatmise kohta), vastu võetud 4. mail 2005.

Põhipunktid

- ELi õigusega nõutakse õiglast ja tõhusat menetlust nii varjupaigataotluse läbivaatamise kui ka tagasisaatmiste uurimise raames (vt punktid 5.1.1 ja 5.4).
- Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 13 nõutakse juurdepääsu tõhusale õiguskaitsevahendile riigivõimude ees seoses mis tahes vaieldava kaebusega vastavalt Euroopa inimõiguste konventsiooni või selle protokollide sätetele. Sisserände kontekstis nõuab see iga väite sõltumatut ja ranget kontrollimist, kui on olemas sisulised alused karta reaalselt ohtu, et taotleja kohtlemine on tema väljasaatmise või väljaandmise korral vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklitega 2 või 3 (vt punkt 5.1.2).
- Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 13 nõutakse juurdepääsu õiguskaitsevahendile, millel on automaatne peatav toime, kui isik väidab, et tagasisaatmismeetme rakendamine võib talle põhjustada Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 2 või 3 rikkumisega seotud reaalselt ohtu, sest tekkida võib kahju võib olla pöördumatu. Kui sellise kahju ohtu ei ole, nõutakse Euroopa inimõiguste konventsiooniga, et isikul oleks võimalus väljasaatmisotsus edasi kaevata, tagades, et tema kaebused vaatab piisavalt põhjalikult läbi sõltumatu ja erapooletu riigisisene kohus (vt punkt 5.1.3).
- ELi harta artikliga 47 nõutakse juurdepääsu kohtulikule õiguskaitsevahendile ja see sisaldab laiemaid õiglusega seotud kaitsemeetmeid kui Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 13 (vt punkt 5.1.2).
- ELi õiguses on ette nähtud menetlustagatised seoses varjupaigataotlejatele antava toetuse ja hüvitiste saamise õiguse ning toetuse ja hüvitiste pakkumise lõpetamisega (vt punkt 5.3).
- Õigusabi puudumine võib olla vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 13 ja ELi harta artikliga 47 (vt punkt 5.5).

Täiendav kohtupraktika ja lugemismaterjal

Täiendava kohtupraktikaga tutvumiseks lugege käesoleva käsiraamatu suuniseid. Siin peatükis käsitletud teemadega seotud lisamaterjalid on jaotises „Lisateave“.

6

Era- ja perekonnaelu ning õigus abielluda

EL	Teemad	Euroopa Nõukogu
<p>ELi harta, artikkel 9 (õigus abielluda ja õigus luua perekond)</p> <p>Council Resolution (1997) on measures to be adopted on the combating of marriages of convenience (nõukogu resolutsioon (1997) meetmete kohta, et vältida näilike abielude vastu)</p>	<p>Õigus abielluda ja luua perekond</p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 12 (õigus abielluda)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>O'Donoghue jt vs. Ühendkuningriik</i>, nr 34848/07, 2010 (takistused õigusele abielluda)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Schembri vs. Malta</i> (otsus), nr 66297/13, 2017 (mittetöeliseks peetav abielu)</p>
<p>ELi harta, artikkel 7 (era- ja perekonnaelu austamine)</p> <p>Vaba liikumise õigust teostavate EMP kodanike pereliikmed</p> <p>Vaba liikumise direktiiv (2004/38/EÜ)</p> <p>Euroopa Liidu Kohus, <i>C-673/16, Coman</i> [suurkoda], 2018 (samasooliste abielud)</p> <p>Euroopa Liidu Kohus, <i>C-127/08, Metock</i> [suurkoda], 2008 (kolmanda riigi kodaniku pereliikme varasem seaduslik viibimine ELi liikmesriigi ei ole nõutav)</p> <p>Euroopa Kohus, <i>C-60/00, Carpenter</i>, 2002 (kolmanda riigi kodaniku abikaasa võib koos lastega jääda abikaasa koduriiki, kui abikaasa kolib teise ELi liikmesriiki)</p> <p>Euroopa Kohus, <i>C-59/85, Madalmaal vs. Reed</i>, 1986 (registreeritud partnerid)</p>	<p>Perekonna seadustamine</p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Rodrigues da Silva ja Hoogkamer vs. Madalmaal</i>, nr 50435/99, 2006 (lapse parimad huvid)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Darren Omoregie jt vs. Norra</i>, nr 265/07, 2008 (nigeerlasest abikaasa lähedased sidemed päritoluriigiga)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Nunez vs. Norra</i>, nr 55597/09, 2011 (perekonnaelu Norras)</p>

EL	Teemad	Euroopa Nõukogu
<p>Euroopa Liidu Kohus, C-34/09, <i>Zambrano</i> [suurkoda], 2011 (lapsed, kes on ELi kodakondsuse hüvede kaotamise ohus)</p> <p>Euroopa Liidu Kohus, C-256/11, <i>Dereci</i> [suurkoda], 2011 (abikaasa ja lapsed)</p> <p>Kolmanda riigi kodanikust perekonna taasühinemist taotleva isiku pereliikmed</p> <p>Perekonna taasühinemise direktiiv (2003/86/EÜ) (pereliige peab tavaliselt esitama taotluse väljaspool riiki)</p>		
<p>Vaba liikumise õigust teostavate EMP kodanike pereliikmed</p> <p>Vaba liikumise direktiiv (2004/38/EÜ)</p> <p>Euroopa Liidu Kohus, C-338/13, <i>Noorzia</i>, 2014 (perekonna taasühinemise taotluse esitamise vanuse alampiir)</p> <p>Euroopa Liidu Kohus, C-578/08, <i>Chakroun</i>, 2010 (ei ole oluline, kas pere loodi enne või pärast kolmanda riigi kodaniku saabumist)</p> <p>Kolmanda riigi kodanikust perekonna taasühinemist taotleva isiku pereliikmed</p> <p>Perekonna taasühinemise direktiiv (2003/86/EÜ)</p>	<p>Perekonna taasühinemine</p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 14 (diskrimineerimise keelamine) koostöös artikliga 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Biao vs. Taani</i> [suurkoda], nr 38590/10, 2016 (kaudne diskrimineerimine)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Tuquabo-Tekle jt vs. Madalmaad</i>, nr 60665/00, 2006 (mahajäetud lapsed)</p> <p>Euroopa sotsiaalharta, artikli 19 lõige 6 (võõrtöötajate perekondade taasühinemine)</p>
<p>ELi harta, artikkel 7 (era- ja perekonnaelu austamine)</p>	<p>Kaitse väljasaatmise eest</p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele)</p>
<p>Vaba liikumise õigust teostavate EMP kodanike pereliikmed</p> <p>Vaba liikumise direktiiv (2004/38/EÜ), artikkel 13</p> <p>Kolmanda riigi kodanikust perekonna taasühinemist taotleva isiku pereliikmed</p> <p>Perekonna taasühinemise direktiiv, (2003/86/EÜ) artikkel 15</p>	<p><i>Suhte purunemise juhtumid</i></p>	<p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Berrehab vs. Madalmaad</i>, nr 10730/84, 1988 (lastega kontakti säilitamine)</p>

EL	Teemad	Euroopa Nõukogu
<p>Vaba liikumise õigust teostavate EMP kodanike pereliikmed</p> <p>Vaba liikumise direktiiv, (2004/38/EÜ) artiklid 27–33</p>	<p><i>Kriminaalasjas süüdimõistvad kohtuotsused</i></p>	<p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Boultif vs. Šveits</i>, nr 54273/00, 2001 (väljasaatmise proportsionaalsuse hindamise kriteeriumid)</p>
<p>Kolmanda riigi kodanikust perekonna taasühinemist taotleva isiku pereliikmed</p> <p>Perekonna taasühinemise direktiiv, (2003/86/EÜ) artikli 6 lõige 2</p>		<p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Üner vs. Madalmaad</i> [suurkogu], nr 46410/99, 2006 (kriteeriumid era- ja perekonnaelu õigusest tulenevate takistuste hindamiseks)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Assem Hassan Ali vs. Taani</i>, nr 25593/14, 2018 (lapse parimate huvide ning korrarikkumise või kuritegevuse ennetamise kriteeriumid)</p>

Sissejuhatus

Siin peatükis vaadeldakse õigust era- ja perekonnaelu austamisele ning õigust abielluda ja luua perekond. Samuti uuritakse perekonna seadustamise ja taasühinemisega seotud küsimusi ning pere ühtsuse säilitamise kaitsemeetmeid.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt on õigus era- ja perekonna austamisele tagatud konventsiooni artikliga 8. Eraelu mõiste on avar ning ammendavat määratlust on raske leida. See hõlmab isiku füüsilist ja psühholoogilist puutumatus, õigust isiklikule arengule ning õigust luua ja arendada suhteid teiste inimeste ja välise maailmaga ⁽²⁹⁷⁾. Lisaks võimalikule perekonnaelule võib end sisse seadnud rändaja väljasaatmine olla sekkumine tema eraelu austamise õigusesse, mis võib olenevalt juhtumi faktilistest asjaoludest olla põhjendatud või mitte. See, kas Euroopa Kohus peaks või mitte kesken-duma pigem perekonnaelu kui eraelu aspektile, sõltub konkreetse juhtumi asjaoludest ⁽²⁹⁸⁾.

⁽²⁹⁷⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Pretty vs. Ühendkuningriik*, nr 2346/02, 29. aprill 2002, punkt 61.

⁽²⁹⁸⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *A. A. vs. Ühendkuningriik*, nr 8000/08, 20. september 2011; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Maslov vs. Austria* [suurkoda], nr 1638/03, 23. juuni 2008; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Üner vs. Madalmaad* [suurkoda], nr 46410/99, 18. oktoober 2006.

Näide: kohtuasjas *Omojudi vs. Ühendkuningriik* ⁽²⁹⁹⁾ taaskinnitas Euroopa Inimõiguste Kohus, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 8 kaitstakse ka õigust luua ja arendada suhteid teiste inimeste ja välise maailmaga ning võib hõlmata isiku sotsiaalse identiteedi aspekte. Tuleb mõnda, et kõik sotsiaalsed sidemed end sisseseadnud rändajate ja kogukonna vahel, kus nad elasid, kuulusid mõiste „eraelu“ alla artikli 8 tähenduses, sõltumata „perekonnaelu“ olemasolust.

Eli õiguses sätestatakse **Eli hartaga** õigus abielluda ja õigus luua perekond (artikkel 9), õigus perekonnaelu austamisele (artikkel 7) ning kaitstakse ühtlasi lapse õigusi (artikkel 24), eelkõige õigust säilitada kontakt mõlema vanemaga (artikli 24 lõige 3).

Rände osas hõlmas esimene isikute vaba liikumise meede, mis võeti vastu enam kui 50 aastat tagasi (määrus (EMÜ) nr 1612/68, mis tunnistati kehtetuks ja asendati määrusega (EL) nr 492/2011), Euroopa võõrtöötajate selgesõnalist õigust olla koos lisaks oma abikaasale ja alla 21-aastastele lastele ka üle 21-aastaste ülalpeetavate laste ning ülalpeetavate vanemate ja vanavanematega. Nüüd on hõlmatud ka registreeritud partnerid ning teiste pereliikmete vastuvõtmist ja lubamist peab lihtsustama. Pereliikme kodakondsus oli – ja on – selle õiguse suhtes ebaoluline. Kuna enamiku riigisiseste sisserändemeetmetega piiratakse kolmandate riikide kodanike liikumist, käsitletakse suures osas ELi kohtuvaidlustes pigem kolmandate riikide kodanike pereliikmete ja mitte niivõrd EMP kodanike õigusi.

Euroopa Liidu Kohtus on tekkinud küsimus, kas perekondade rändamise piirangud võivad heidutada ELi kodanikke vaba liikumise õiguse kasutamisel või takistavad ELi kodakondsuse rakendamist. Paradoksaalselt on paljudes ELi liikmesriikides oma vaba liikumise õigust kasutanud ELi kodanikel palju suuremad õigused perekonna taasühinemiseks kui liikmesriigi enda kodanikel. Perekonna taasühinemist ELi kodanike puhul, kes ei ole kasutanud vaba liikumise õigust, reguleeritakse riikliku õigusega, mis on mõnes ELi liikmesriigis endiselt piiravam.

Türgi kodanike pereliikmete suhtes kehtivad ka **Ankara lepingu** alusel vastu võetud **otsuse nr 1/80** artikli 7 kohased erisätted. ELi pädevust selles valdkonnas on laiendatud ELi tasandil vastu võetud **pikaajaliste**

⁽²⁹⁹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Omojudi vs. Ühendkuningriik*, nr 1820/08, 24. november 2009, punkt 37.

elanike direktiiviga (2003/109/EÜ) ja perekonna taasühinemise direktiiviga (2003/86/EÜ kolmandate riikide kodanikest perekonna taasühinemist taotlevate isikute pereliikmete kohta – see on ELis elav pereliige, kes taotleb perekonna taasühinemist).

Viimaseks on pagulastele Euroopa riikides pikka aega antud spetsiaalsed perekonna taasühinemise eesõigused, lähtudes sellest, et päritoluriiki naasmine perekonnaelu jätkamiseks on võimatu. Sellega seoses on pagulasi käsitlevad erisätted kehtestatud perekonna taasühinemise direktiivi V peatükis.

6.1. Õigus abielluda ja luua perekond

Õigus abielluda on sätestatud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 12 ja ELi õiguses **ELi harta** artiklis 9. See puudutab õigust luua abielusuhe ja perekond. See on täiesti erinev õigusest perekonnaelu austamisele, mis eeldab siserändeloa taotlemisel olemasolevat peresuhet.

Euroopa riigid on kehtestanud piirangud õigusele abielluda, sest näilikke abielusid käsitatakse siserändekontrolli vältimise vahendina.

Näilik abielu (fiktiivne abielu) on abielu, mis on sõlmitud üksnes selleks, et asjaomane isik saaks siseneda ELi liikmesriiki või selles elada⁽³⁰⁰⁾, ilma mis tahes kavatsuseta elada koos abikaasaga või jagada muid abielu sotsiaalseid tunnuseid. Näiliku abielu hõlbustamine on paljudes jurisdiktsioonides kuritegu.

Sundabielu sõlmimisega on tegemist siis, kui üks (või mõlemad) abikaasadest ei soovi abielluda. Sundabielu on rahvusvaheliselt tunnustatud kui inimõiguste rikkumine ja soolise vägivalla vorm⁽³⁰¹⁾. Ka kellegi sundabiellu sundimine on paljudes jurisdiktsioonides kuritegu. Praktikas võib olla raske eristada sundabielu näilikust abielust, eriti **korraldatud abielude** korral. See nimetus võib hõlmata mitmesuguseid olukordi alates sundabielule lähedasest olukorrast kuni

⁽³⁰⁰⁾ Nõukogu 4. detsembri 1997. aasta resolutsioon näilike abielude vastu võitlemiseks võetavate meetmete kohta, artikkel 1, ELT 1997 C 382/1; perekonna taasühinemise direktiiv, artikkel 16, lõige 2, punkt b.

⁽³⁰¹⁾ Euroopa Nõukogu naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise konventsioon (Istanbuli konventsioon), 2011, CETS nr 210.

süsteemini, kus abikaasa valib partneri vabalt ja vabatahtlikult väheste kandidaatide seast, keda tema perekond on soovitanud pärast sobivuse hoolikat kontrollimist ⁽³⁰²⁾. Tihe seos on ka sundabieliu ja **lapsega sõlmitud abielu** vahel.

ELi õiguses päädis sisserände eesmärgil sõlmitavate näilike abielude tajutav esinemine ELi tasandil **nõukogu resolutsiooni 97/C382/01** vastuvõtmisega. Selles resolutsioonis kajastus Euroopa riikide mure näilike abielude pärast ja selles loetleti tegurid, mis võivad anda alust uskuda, et abielu on näilik.

Isikute vaba liikumist käsitlevad õigusaktid ei sisalda tavaliselt peigmehe või pruudi sisserändeluba, eelistades keskenduda perekondade seadustamisele või taasühinemisele. Olukorras, kus taotletakse tulevase abikaasa välisriigist riiki lubamist, kohaldatakse ainult mittediskrimineerimise põhimõtet.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt tuleneb Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktikast, et riik võib kolmandate riikide kodanike abiellumisõigusele nõuetekohaselt kehtestada mõistlikud tingimused, et leida, kas kavandatav abielu on näilik, ja seda ennetada. Seega ei riku riik tingimata Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 12, kui kontrollib abielusid välismaalastega, et leida, kas need on näiliku abielud. See võib hõlmata nõuet, et välismaalased teavitaksid ametiasutusi kavandatavast abielust, ja vajaduse korral võidakse neilt nõuda teavet nende sisserändestaatuse ja abielu ehtsuse kohta. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis siiski, et kuigi nõue, mille kohaselt peavad sisserändekontrolli läbimise kohustusega isikud esitama Ühendkuningriigis abiellumisloa saamiseks taotluse, on olemuslikult vastuvõetav, tekitas see mitmeid tõsisemaid probleeme.

Näide: kohtuasjas *O'Donoghue vs. Ühendkuningriik* ⁽³⁰³⁾ käsitleti Ühendkuningriigi kehtestatud takistusi abielu sõlmimisel. Sisserändekontrolli alla kuuluvatelt isikutelt nõuti, et nad hangiksid sisserändeaustuselt loa, enne kui neil lubatakse sõlmida tsiviilõiguslik abielu, v.a kui isikud otsustavad abielu sõlmida anglikaani kirikus. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et süsteem ei olnud ratsionaalselt seotud eesmärgiga vähendada näilike abielude esinemist, sest otsustamisel, kas anda vastav tunnistus

⁽³⁰²⁾ Euroopa Nõukogu, parlamentaarne assamblee, **resolutsioon 1468 (2005) sundabielude ja lapsega sõlmitud abielude kohta**, vastu võetud 5. oktoobril 2005; Euroopa Nõukogu, parlamentaarne assamblee, **resolutsioon 2233 (2018) sundabielude kohta**, vastu võetud 28. juunil 2018.

⁽³⁰³⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *O'Donoghue jt vs. Ühendkuningriik*, nr 34848/07, 14. detsember 2010.

või mitte, loeti määravaks üksnes üksiktaotleja sisserändestaatus ja abielu ehtsust ei uuritud. Kohus leidis, et süsteem oli vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 12. Kohus leidis ühtlasi, et see oli usu alusel diskrimineeriv, sest abielu heakskiitmise tõendi hankimisest olid vabastatud ainult anglikaani kirikus sõlmitud abielud. Lisaks leidis kohus, et selliste tõendite eest võetavad tasud olid liiga suured ning puudustkannatavatele isikutele ei võimaldatud lõivust vabastamist ega selle vähendamist.

Näide: kohtuasi *Schembri vs. Malta*⁽³⁰⁴⁾ käsitles Malta kodanikku, kes kohtus Afganistani päritolu Pakistani kodanikuga pärast seda, kui ta vabastati sisserändeameti kinnipidamiskeskusest, kus teda hoiti riiki ebaseadusliku sisenemise tõttu. Ta kolis ebaseaduslikult Itaaliasse. Nad jäid omavahel ühendusse ja abiellusid. Abikaasa taotles viisat Malta saatkonnas Roomas. Malta lükkas tema taotluse tagasi, sest ta oli oma Itaalias viibimise kohta valetanud. Hiljem selgus, et ametiasutused kahtlustasid näilist abielu. Euroopa Inimõiguste Kohus lükkas tagasi hageja väite, et rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8, sest selle sättega ei kaitsta näilikke abielusid. Kohus järeldas, et abielu ei olnud ehtne ja artikli 8 kohaldatavuse mõttes ei olnud tegu kindla suhtega.

6.2. Perekonna seadustamine

Perekonna seadustamisega on tegemist siis, kui elaniku staatusega perekonna taasühinemist taotlev isik soovib pereliikmena seadustada oma sellise pereliikme olukorra, kes asub juba riigi territooriumil ja kellel on kas mingi muu seisund või kes viibib seal ebaseaduslikult.

ELi õiguses kohaldatakse kolmandate riikide kodanike suhtes, kes on 0 ELi kodanike pereliikmed ja kes on kasutanud oma vaba liikumise õigust, **vaba liikumise direktiivis** (2004/38/EÜ) sätestatud eeskirju. Õigustatud pereliikmed on abikaasad või partnerid, alla 21-aastased lapsed, üle 21-aastased, kuid ülalpeetavad lapsed, ülalpeetavad otsejoones ülenejad sugulased ning abikaasa või partneri otsejoones ülenejad sugulased (artikli 2 lõige 2), samuti teatud tingimustel „muud pereliikmed“ (artikli 3 lõige 2). Vastavalt EMP lepingule ning ELi-Šveitsi kokkuleppele laieneb

⁽³⁰⁴⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Schembri vs. Malta* (otsus), nr 66297/13, 19. september 2017.

liidu vaba liikumise õigus kogu mõlema lepinguga hõlmatud geograafilisele piirkonnale. Õigustatud pereliikmete kategooria on siiski mõnevõrra piiratum, nagu on näidatud tabelis 7.

7. tabel. EMP ja Šveitsi kodanike kolmandate riikide kodanikest pereliikmed

Vaba liikumise direktiiv (artikkel 2)	Abikaasa (sealhulgas samast soost abikaasa) Registreeritud partner, kui vastuvõtva liikmesriigi õigusaktides käsitletakse registreeritud partnerlust abieluga samaväärsena ELi kodaniku alanejad lähisugulased, kes on alla 21aastased või ülalpeetavad, ning abikaasa või registreeritud partneri alanejad sugulased Ülalpeetavad otsejoones ülenejad sugulased ja abikaasa või registreeritud partneri otsejoones ülenejad sugulased
EMP leping, (V lisa) (*)	Abikaasa või registreeritud partner EMP kodaniku, abikaasa või registreeritud partneri alanejad lähisugulased, kes on kas alla 21aastased või EMP kodaniku või abikaasa või registreeritud partneri ülalpeetavad EMP kodaniku või tema abikaasa või registreeritud partneri ülalpeetavad otsejoones ülenejad sugulased
ELi-Šveitsi kokkulepe, (I lisa, artikkel 3)	ELi või EFTA kodaniku abikaasa või registreeritud vabaabielukaaslane ELi või EFTA kodaniku ja tema abikaasa või registreeritud vabaabielukaaslase alla 21aastane alaneja lähisugulane ELi või EFTA kodaniku ja tema abikaasa või registreeritud vabaabielukaaslase üleneja sugulane

(*) *EMP ühiskomitee otsus nr 158/2007 (7. detsember 2007), millega vaba liikumise direktiiv lisati EMP lepingu raamistikku.*

Euroopa Liidu Kohus on selgitanud, mida tähendab „abikaasa“ ja „muud pereliikmed“.

Näide: kohtuasjas *Coman* ⁽³⁰⁵⁾ käsitleti Rumeenia kodanikku, hr Comani ja USA kodanikku, hr Hamiltoni, kes elasid enne Belgias abiellumist neli aastat Ameerika Ühendriikides. Vaba liikumise direktiivi alusel palusid nad Rumeenia ametiasutustel väljastada neile vajalikud dokumendid, mis võimaldaksid paaril Rumeenias alaliselt töötada ja elada. Rumeenia ametiasutused keeldusid aga hr Hamiltonile elamisõigust andmast põhjendusel, et Rumeenias, kus ei tunnustata samasooliste abielu, ei peetud teda liidu kodaniku „abikaasaks“. Euroopa Liidu Kohus järeldas, et kuigi ELi

⁽³⁰⁵⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-673/16, *Relu Adrian Coman jt vs. Inspectoratul General pentru Imigrări ja Ministerul Afacerilor Interne* [suurkoda], 5. juuni 2018.

liikmesriikidel on vabadus samasooliste isikute vahelist abielu lubada või mitte lubada, ei või nad takistada ELi kodaniku elukohavabadust, keeldudes tema samasoolisele abikaasale (käesoleval juhul kolmanda riigi kodanikule) andmast tuletatud elamisõigust oma territooriumil. Kohus mõõnis, et samasooliste abielusid peab käsitlema samamoodi nagu vastassugupoolte abielusid konkreetsetel õiguslikul eesmärgil, st ELi vaba liikumise õigust kasutavate ELi kodanike perekonna taasühinemise õiguse tagamiseks.

Näide: kohtuasjas *Rahman* ⁽³⁰⁶⁾ selgitas Euroopa Liidu Kohus, et vaba liikumise direktiivi artikli 3 lõige 2 mitte ainult ei võimalda, vaid ka kohustab ELi liikmesriike andma teatud eelise nende ELi kodaniku teiste pereliikmete riiki sisenemise ja seal elamise taotlustele, kes on ülalpeetavad ja suudavad tõendada, et olid ülalpeetavad ajal, mil nad riiki sisenemise luba taotlesid. Selle kohustuse täitmiseks peavad ELi liikmesriigid tagama, et nende õigusaktid sisaldavad meetmeid, millega võimaldatakse asjaomastele isikutele, et nende riiki sisenemise ja seal elamise taotlus vaadatakse nõuetekohaselt ja põhjalikult läbi ning et taotluse tagasilükkamise korral saavad nad põhjendatud keeldumise, mille nad võivad paluda kohtus läbi vaadata.

EMP kodanike kolmandate riikide kodanikest pereliikmed, kes on kasutanud vaba liikumise õigust, on sageli eelisolukorras, võrreldes nende kolmandate riikide kodanikega, kes on selle riigi kodanike pereliikmed, kes ei ole kasutanud vaba liikumise õigust, sest nende staatust reguleeritakse üksnes riikliku õigusega. Kolmandate riikide kodanikest pereliikmete õigus riiki siseneda ja seal elada ei sõltu sellest, millal ja kuidas nad vastuvõtvasse riiki sisenesid. See kehtib ka isikutele, kes on sisenenud riiki ebaseaduslikult.

Näide: kohtuasi *Metock* ⁽³⁰⁷⁾ puudutas lirimaal elavate mitteiiirlastest ELi kodanike abikaasasid, kes on kolmanda riigi kodanikud. Iirimaa valitsus väitis, et vaba liikumise direktiivi õiguste kasutamiseks peab kolmanda riigi kodanikust abikaasa olema olnud varem seaduslik elanik muus ELi

⁽³⁰⁶⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-83/11, *Secretary of State for the Home Department vs. Rahman jt* [suurkoda], 5. september 2012.

⁽³⁰⁷⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-127/08, *Metock jt vs. Minister for Justice, Equality and Law Reform* [suurkoda], 25. juuli 2008, punktid 53–54 ja 58. Juhtumi *Metock* eeskjuu järgis Šveitsi Föderaalne Ülemkohus oma 29. septembri 2009. aasta otsuses BGE 136 II 5.

liikmesriigis ning riiki sisenemise ja seal elamise õigust ei tohi anda neile, kes sisenesid vastuvõtvasse liikmesriiki, enne kui neist said ELi kodanike abikaasad. Kohus leidis, et ELi liikmesriik ei või vastavalt vaba liikumise direktiivile teha kooselamisõiguse eeltingimuseks seda, millal ja kus abielu sõlmiti, ega tõsiasja, et kolmanda riigi kodanik oli varem seaduslikult elanud mõnes muus ELi liikmesriigis.

Näide: kohtuasjas *MRAX* ⁽³⁰⁸⁾ leidis Euroopa Kohus, et oleks ebaseaduslik keelduda elamisloa andmisest, kui ELi kodanikuga abiellunud kolmanda riigi kodanik sisenes riiki ebaseaduslikult pärast oma viisa kehtivusaja lõppemist.

Aja jooksul on Euroopa Liidu Kohus laiendanud ELi aluslepingutest tulenevate õiguste ja vabaduste kohaldamisala ELi kodanikele, andes teatud tingimustel tuletatud õigused nende kolmandate riikide kodanikest pereliikmetele.

Näide: kohtuasi *Carpenter* ⁽³⁰⁹⁾ puudutas Ühendkuningriigi kodaniku, kelle äritegevus seisnes teenuste osutamises tasu eest teistes ELi liikmesriikides, kolmanda riigi kodanikust abikaasat. Edukalt väideti, et kui tema abikaasal ei ole lubatud jääda koos temaga Ühendkuningriiki ja hoolitseda mehe äraolekul tema laste eest, siis piiratakse sellega tema vabadust osutada kogu ELis teenuseid. Sellisel juhul kasutas kohus ELi toimimise lepingu artikliga 56 tunnustatud teenuste osutamise vabadust, et tunnustada liidu kodaniku perekondlikke õigusi, kes ei olnud kunagi välismaal elanud, kuid kes tegeles piiriülese äritegevusega. Euroopa Kohus viitas ka perekonnaelu austamise põhiõigusele, mis on sätestatud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 8.

Euroopa Liidu Kohus on tunnistanud, et teatud tingimustel võib elamisõigus olla otseselt seotud liidu kodaniku staatusega vastavalt [Euroopa Liidu toimimise lepingu](#) artiklile 20, mida kohaldatakse juhtudel, kui ELi kodanik ei ole vaba liikumise õigust kunagi kasutanud.

⁽³⁰⁸⁾ Euroopa Kohus, C-459/99, *Mouvement contre le racisme, l'antisémitisme et la xénophobie ASBL (MRAX) vs. Belgia riik*, 25. juuli 2002, punkt 80.

⁽³⁰⁹⁾ Euroopa Kohus, C-60/00, *Mary Carpenter vs. Secretary of State for the Home Department*, 11. juuli 2002, punktid 36–46. Vt ka Euroopa Liidu Kohus, C-370/90, *The Queen vs. Immigration Appeal Tribunal ja Surinder Singh, ex parte Secretary of State for the Home Department*, 17. juuli 1992, mis käsitleb võimalust nõuda selliseid õigusi kodumaale tagasi pöörduvatele ELi kodanikele.

Näide: kohtuasjas *Zambrano* ⁽³¹⁰⁾ otsustas Euroopa Liidu Kohus, et kahe Belgia lapse – kes olid sündinud ja kasvanud Belgias ega olnud kunagi kasutanud vaba liikumise õigust (seega ei olnud kohaldatav vaba liikumise direktiivi artikli 3 lõige 1) – kolmandate riikide kodanikest vanematele ei saa keelduda andmast elamis- ja töөлuba, sest see jätaks ELi kodanikest lapsed ilma võimalusest realselt kasutada oma ELi kodaniku staatusega saadud sisulisi õigusi (ELi toimimise lepingu artikkel 20).

Järgmistes kohtuasjades rõhutas Euroopa Kohus, et endiselt on eeltingimus ELi-sisene piiriülene liikumine. Kohtuasjas *McCarthy* ⁽³¹¹⁾ otsustas Euroopa Liidu Kohus, et kui lirimaa ja Ühendkuningriigi topeltkodakondsusega naise abikaasale, kes on kolmanda riigi kodanik, keeldutakse andmast Ühendkuningriigi elamislubade, ei kaota naine oma ELi kodakondsusest tulenevaid õigusi. Kohtuasjas *Dereci* ⁽³¹²⁾ sedastas Euroopa Liidu Kohus, et ELi liikmesriigid võivad keelduda kolmanda riigi kodaniku pereliikmele elamisloa andmisest, v.a kui sellise keeldumisega kaasneks asjaomase ELi kodaniku jaoks see, et ta ei saa realselt kasutada oma ELi kodakondsusest tulenevaid sisulisi õigusi, mille peab kindlaks tegema eelotsusetaotluse esitanud riiklik kohus. Sellise hindamise suunamiseks juhtis Euroopa Liidu Kohus tähelepanu sellele, et majanduslikel või perekondlikel põhjustel ei ole perekonna kooshoidmine iseenesest piisav, järeldamaks, et ELi kodanik on sunnitud liidust lahkuma ⁽³¹³⁾.

Need otsused puudutasid siiski juhtumite konkreetseid asjaolusid ega ole kõigil asjaoludel kohaldatavad. Näiteks liidu kodanikust laps peab juriidiliselt, rahaliselt või emotsionaalselt sõltuma kolmanda riigi kodanikust, kellele on keeldunud elamisloa andmisest, sest tema ülalpidamine tähendaks, et liidu kodanik peab lahkuma mitte üksnes selle liikmesriigi territooriumilt, mille kodanik ta on, vaid kogu Euroopa Liidust ⁽³¹⁴⁾.

⁽³¹⁰⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-34/09, *Ruiz Zambrano vs. Office national de l'emploi (ONEm)* [suurkoda], 8. märts 2011; Euroopa Kohus, C-200/02, *Zhu ja Chen vs. Secretary of State for the Home Department*, 19. oktoober 2004, punktid 42–47.

⁽³¹¹⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-434/09, *Shirley McCarthy vs. Secretary of State for the Home Department*, 5. mai 2011, punktid 49 ja 54–56.

⁽³¹²⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-256/11, *Murat Dereci jt vs. Bundesministerium für Inneres* [suurkoda], 15. november 2011, punkt 68.

⁽³¹³⁾ Vt ka Euroopa Liidu Kohus, C-165/16, *Toufik Lounes vs. Secretary of State for the Home Department* [suurkoda], 14. november 2017.

⁽³¹⁴⁾ Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-356/11 ja C-357/11, *O. ja S. vs. Maahanmuuttovirasto ja Maahanmuuttovirasto vs. L.*, 6. detsember 2012, punkt 56.

Näide: kohtuasjas *lida vs. Ulm* ⁽³¹⁵⁾ kolis Jaapani kodanik koos oma sakslasest naise ja alaealise tütreaga Saksamaale. Tema naine ja laps kolisid hiljem Austriasse, kuid hageja jäi Saksamaale. Hr lida ja tema naine olid alaliselt lahus alates 2008. aastast, kuigi nad ei olnud lahutatud. 2008. aastal taotles hr lida liidu kodaniku pereliikmele elamislubas, mille andmisest Saksamaa ametiasutused keeldusid. Euroopa Liidu Kohtul paluti nendel asjaoludel teha kindlaks, kas kolmanda riigi kodanikul võidakse lubada elada oma pereliikmete päritoluriigis, isegi kui nad on päritoluliikmesriigist ära kolinud ja elanud peamiselt teises ELi liikmesriigis, või neile ei saa seda lubada. Euroopa Liidu Kohus märkis, et vaba liikumise õigust teostanud ELi kodaniku kolmanda riigi kodanikust pereliige saab vaba liikumise direktiivist kasu üksnes siis, kui ta asub elama vastuvõtvasse liikmesriiki, milles elab ka tema ELi pereliige. Euroopa Liidu Kohus märkis ühtlasi, et hr lida tütar ei saa taotleda oma isale elamisõigust, sest direktiivi artikli 2 lõike 2 punkti d kohaldatakse üksnes otsejoones ülenejatele sugulastele, kes on lapse ülalpeetavad, ja mitte olukordades, kus laps on vanema ülalpeetav.

Euroopa Liidu Kohus kaalutles juhtumit ka Euroopa Liidu toimimise lepingu artiklite 20 ja 21 kohaselt. Kohus välistas võimaluse, et keeldumine ei võimalda hr lida abikaasal ja tütrele nende liidu kodaniku staatusega kaasnevate sisuliste õiguste reaalselt kasutamist. Selles järelduses arvestas Euroopa Liidu Kohus asjaolu, et hageja soovis elamisõigust muus liikmesriigis kui see, kus elasid tema tütar ja abikaasa, samuti asjaolu, et hr lidal oli põhimõtteliselt õigus riigisisese õiguse alusel elamisõiguse pikendamisele ja pikaajalise elaniku staatusele direktiivi 2003/109/EÜ tähenduses.

Perekonna taasühinemise taotlused peab läbi vaatama ka siis, kui kolmanda riigi kodanikule, kes on sellise ELi kodaniku pereliige, kes ei ole kunagi kasutanud oma vaba liikumise õigust, on kehtestatud sisenemiskeeld.

Näide: kohtuasjas *K.A. jt* ⁽³¹⁶⁾ anti mitmele ebaseaduslikust rändajast kolmanda riigi kodanikule korraldus naasta oma riiki ja neil keelati siseneda Belgiasse, mõnel juhul avaliku korra ohustamise tõttu. Veel Belgias viibides esitasid nad Belgia kodanikega perekonna taasühinemise alusel elamisloa taotlused. Belgia ametiasutused keeldusid nende taotlusi läbi vaatamast üksnes põhjusel, et kolmandate riikide kodanikele kehtestati

⁽³¹⁵⁾ Euroopa Liidu Kohus, kohtasi C-40/11, *Yoshikazu lida vs. Stadt Ulm*, 8. november 2012.

⁽³¹⁶⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-82/16, *K.A. jt vs. Belgische Staat* [suurkoda], 8. mai 2018.

sisenemiskeeld. Euroopa Liidu Kohus märkis sõltuvussuhte olemasolu, mis sunniks ELi kodanikku praktikas kolmanda riigi kodanikust pereliikmega kaasa minema ja seega EList lahkuma, kuni ametiasutused otsustavad, kas sisenemiskeeld tühistada või mitte ning kas väljastada kolmanda riigi kodanikule elamisluba. Euroopa Liidu Kohus järeldas, et ELi toimimise lepingu artiklis 20 nõutakse perekonna taasühinemise taotluste läbivaatamist isegi siis, kui kolmanda riigi kodanikule, kes on sellise ELi kodaniku pereliige, kes ei ole kunagi kasutanud oma vaba liikumise õigust, on kehtestatud sisenemiskeeld. Seda, kas kolmanda riigi kodaniku ja ELi kodaniku vahel on sõltuvus või mitte, ning seda, kas sisenemiskeeldu õigustavad avaliku korraga seotud põhjused või mitte, peab hindama igal üksikjuhul eraldi.

Vaba liikumise direktiivi artikli 2 lõige 2 hõlmab pereliikmete kategoorias „registreeritud partnereid“, tingimusel et see on kooskõlas vastuvõtva ELi liikmesriigi riigisisese õigusega. Teatud asjaoludel võidakse registreerimata partneritele anda õigus ühineda kodaniku või end sisseseadnud rändajaga.

Näide: kohtuasjas *Madalmaat vs. Reed* ⁽³¹⁷⁾ otsustas Euroopa Kohus, et kuna Madalmaade õigusega lubati Madalmaade kodanike pikaajalistel partneritel Madalmaades koos nendega elada, siis peab sama eelis laienema ka pr Reedile, kes oli stabiilses suhtes Ühendkuningriigist pärit töötajaga, kes kasutas oma lepingujärgseid õigusi Madalmaades. Kohus leidis, et vabaabielus kaaslase elamisluba võib aidata vastuvõtvast riigis lõimuda ja seega aidata kaasa töötajate vaba liikumise võimaluste kasutamisele. Selle keelamine tähendas diskrimineerimist.

Perekonna taasühinemise direktiiviga reguleeritakse kolmanda riigi kodanikest perekonna taasühinemist taotlevate isikute abikaasa ja vallaliste alaealiste laste olukorda. Direktiivi artikli 5 lõikes 3 nõutakse, et perekonna taasühinemise taotlus esitatakse ja vaadatakse läbi, kui pereliikmed elavad väljaspool selle liikmesriigi territooriumi, kus elab perekonna taasühinemist taotlev isik. ELi liikmesriigid võivad sellest sättest erandeid teha. EMP kodanike pereliikmed ei kuulu aga selle nõude alla ⁽³¹⁸⁾.

⁽³¹⁷⁾ ECJ, C-59/85, *State of Netherlands vs. Ann Florence Reed*, 17 April 1986, paras. 28–30.

⁽³¹⁸⁾ Euroopa Kohus, C-459/99, *Mouvement contre le racisme, l'antisémitisme et la xénophobie ASBL (MRAX) vs. Belgia riik*, 25. juuli 2002; Euroopa Kohus, C-503/03, *Euroopa Ühenduste Komisjon vs. Hispaania Kuningriik* [suurkoda], 31. jaanuar 2006.

Riiklikud eeskirjad, mille kohaselt peab perekonna taasühinemist taotlev kolmanda riigi vanemal enne perekonna taasühinemise võimaldamist olema piisav sissetulek (mis põhineb varasematel sissetulekumudelitel), on kooskõlas perekonna taasühinemise direktiivi artikli 7 lõike 1 punktiga c ⁽³¹⁹⁾.

Perekonna taasühinemise direktiiv võimaldab ELi liikmesriikidel „kooskõlas siseriikliku õigusega nõuda kolmandate riikide kodanikelt, et need täidaksid integratsioonimeetmeid“ (artikli 7 lõige 2). Kui integratsioonimeetmed on enne perekonna taasühinemisele loa andmist täidetud, nõuavad ELi liikmesriigid pereliikmetelt sageli näiteks põhilise keeleoskuse tõendamist.

Näide: kohtuasi *K. ja A.* ⁽³²⁰⁾ puudutas kaht naist, kes soovisid ühineda oma abikaasadega, seaduslikult riigis elavate kolmandate riikide kodanikega. Perekonna taasühinemise taotluses soovisid naised, et nad vabastataks integratsioonieksamist sooritamise eest, põhjendades seda nende füüsiliste ja vaimsete raskustega, millega nad kumbki kokku puutusid. Nende taotlused lükati tagasi põhjusel, et nimetatud takistused ei olnud piisavalt tõsised. Euroopa Liidu Kohus leidis, et perekonna taasühinemise direktiivi artikli 7 lõige 2 võimaldab kehtestada kolmandate riikide kodanike suhtes integratsioonimeetmeid. Proportsionaalsuse põhimõtetega nõutakse siiski, et integratsioonimeetmed täidaksid nende integreerimise eesmärgi ega piiraks perekonna taasühinemise võimalust. Kohus otsustas, et ELi liikmesriigid peavad arvestama taotleja individuaalseid asjaolusid (nt perekonna taasühinemist taotleja asjaomaste pereliikmete vanus, kirjaoskamatus, haridustase, majanduslik olukord või tervis), mis võib viia integratsioonieksamist loobumiseni, kui perekonna taasühinemine oleks muidu liiga keerukas.

Euroopa Inimõiguste konventsiooni kohaselt on Euroopa Inimõiguste Kohtule esitatud märkimisväärne arv kohtuasju, milles on tõstatatud küsimusi seoses liikmesriigi enda kodanike abikaasade või muude pereliikmete või elama asunud rändajate abikaasade või muude pereliikmete riiki lubamisest või seadustamisest keeldumisega. Üks peamisi küsimusi selle üle otsustamisel, kas liikmesriigi keeldumine oli põhjendatud, on see, kas välismaal pereelu elamisel on takistusi või mitte. See võib tähendada, et kodanik lahkub oma riigist, kuid kui

⁽³¹⁹⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-558/14, *Mimoun Khachab vs. Subdelegación del Gobierno en Álava*, 21. aprill 2016.

⁽³²⁰⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-153/14, *Minister van Buitenlandse Zaken vs. K. ja A.*, 9. juuli 2015.

seda ei peeta põhjendamatuks, peab Euroopa Inimõiguste Kohus liikmesriigi otsust tavaliselt proportsionaalseks ⁽³²¹⁾. Kohtu kohtupraktika selles valdkonnas on tihedalt seotud iga juhtumi konkreetsete asjaolude ja faktidega (vt veel näiteid punktis 6.4).

Näide: kohtuasjas *Darren Omoregie jt vs. Norra* ⁽³²²⁾ leidis kohus, et nigeerlase norralasest naine ei oleks pidanud eeldama, et tema abikaasal lubatakse koos tema ja nende lapsega Norras elada, kuigi nad abiellusid ajal, mil abikaasa oli riigis seaduslik elanik. Euroopa Inimõiguste Kohus võttis eelkõige arvesse sidemeid, mis abikaasal olid oma päritoluriigiga.

Näide: kohtuasjas *Nuñez vs. Norra* ⁽³²³⁾ oli hageja sisenenud Norrasse vaatamata taassisenemise keelule, sest oli varem seal muu nime all sooritanud kuriteo. Seejärel abiellus hageja Norra kodanikuga ja neil sündis kaks tütar. Kohus leidis, et hageja väljasaatmisel rikub Norra artiklit 8.

Kohus on toetanud keeldumist välismaalasest abikaasa olukorra seadustamisest pärast abieliu purunemist, isegi kui see võib kaasa tuua vastuvõtva riigi kodanikest lastest pereliikmete *de facto* väljasaatmise (vt ka punkt 6.4.1).

Näide: kohtuasjas *Sorabjee vs. Ühendkuningriik* ⁽³²⁴⁾ kuulutas Euroopa Inimõiguste Komisjon hageja artikli 8 kohase kaebuse tema ema Keeniasse väljasaatmise kohta vastuvõetamatuks. Kohus leidis, et hageja oli siis 3-aastasena vanuses, kus ta võis koos emaga kolida ja eeldatavasti keskkonnamuutusega kohaneda. Tema Ühendkuningriigi kodakondsus ei puutunud asjasse. Seda käsitlust saab vastandada Euroopa Liidu Kohtu otsusega kohtuasjas *Zambrano* (vt näide siin punktis eespool).

Kui riiklikud kohtud on siiski leidnud, et laps peaks jääma elukohariiki, ei pruugi Euroopa Inimõiguste Kohus nõustuda sisserändeasutuste otsusest tuleneva perekonna lahutamisega.

⁽³²¹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Darren Omoregie jt vs. Norra*, nr 265/07, 31. juuli 2008, punkt 68; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Bajstultanov vs. Austria*, nr 54131/10, 12. juuni 2012, punkt 91; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Onur vs. Ühendkuningriik*, nr 27319/07, 17. veebruar 2009, punktid 60–61.

⁽³²²⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Darren Omoregie jt vs. Norra*, nr 265/07, 31. juuli 2008.

⁽³²³⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Nunez vs. Norra*, nr 55597/09, 28. juuni 2011.

⁽³²⁴⁾ Euroopa Inimõiguste Komisjon, *Sorabjee vs. Ühendkuningriik* (otsus), nr 23938/94, 23. oktoober 1995.

Näide: kohtuasjas *Rodrigues da Silva ja Hoogkamer vs. Madalmaad* ⁽³²⁵⁾ leidis kohus, et kui liikmesriigi kohus oli selge sõnaga otsustanud, et lapse parimates huvides oli jääda Madalmaadesse koos oma hollandlasest isaga, oli ebaproportsionaalne keelduda seadustamast tema brasiillannast ema olukorda, kellega laps pidevalt suhtles.

Samuti on olukordi, kui võib esineda perekonnaelu austamise õiguse kaudne riive, isegi kui riigis viibimise lubamisest otseselt ei keelduta.

Näide: kohtuasjas *G.R. vs. Madalmaad* ⁽³²⁶⁾ vaadeldi sekkumist, mille põhjustas liiga suure lõivu nõudmine välismaalasest abikaasa siserände seadustamise eest. Kohus otsustas kaalutleda asja Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 13 kohaselt, sest kaebus oli seotud sellega, et hageja ei saanud vaidlustada talle elamisloa andmisest keeldumist, sest tema taotlus lükati tagasi üksnes põhjusel, et ta ei olnud tasunud vajalikke lõive ⁽³²⁷⁾.

6.3. Perekonna taasühinemine

Perekonna taasühinemine kirjeldab olukordi, kus ELi liikmesriigi või Euroopa Nõukogu liikmesriigi alaline elanik soovib, et rändel maha jäänud pereliikmetele antaks võimalus temaga uuesti ühineda.

ELi õiguses ei eristata **vaba liikumise direktiivi** sätetes, milles käsitletakse lepingujärgseid õigusi kasutavate EMP kodanike pereliikmeid, perekonna riigis viibimise seadustamist ja perekonna taasühendamist, määrav on üksnes pereliikme ja ELi kodanikust perekonna taasühinemist taotleva isiku vaheline suhe (vt ka tabel 7).

Põhiperekonnast väljapoole jäävate pereliikmete osas on Euroopa Liidu Kohus olnud seisukohal, et ELi liikmesriikidel on sisenemis- ja elamisloataotluste asjaolude hindamisel vaba liikumise direktiivi artikli 3 lõikes 2 silmas peetud isikute puhul ulatuslik kaalutusõigus. Seega on liikmesriikidel õigus kehtestada

⁽³²⁵⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Rodrigues da Silva ja Hoogkamer vs. Madalmaad*, nr 50435/99, 31. jaanuar 2006.

⁽³²⁶⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *G.R. vs. Madalmaad*, nr 22251/07, 10. jaanuar 2012.

⁽³²⁷⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Anakomba Yula vs. Belgia*, nr 45413/07, 10. märts 2009.

oma õigusaktides ülalpidamise suhte laadi ja pikkust reguleerivad nõuded. Euroopa Liidu Kohus on aga märkinud, et need nõuded peavad olema kooskõlas direktiivi artikli 3 lõikes 2 viidatud ülalpidamise tavapärase kirjeldusega ega tohi vähendada sätte tõhusust ⁽³²⁸⁾.

Perekonna taasühinemise direktiivi artikli 4 järgi on abikaasadel ja alaealistel vallalistel lastel õigus ühineda perekonna taasühinemist taotleva isikuga, kes on kolmanda riigi kodanik, kuid ELi liikmesriikidel on lubatud seada täiendavaid tingimusi vahenditele, mis peab perekonna taasühinemist taotleval isikul olema. Direktiivi järgi võib liikmesriik üle 12-aastaste laste puhul, kes saavad tema territooriumile ülejäänud pereliikmetest sõltumatult, kontrollida enne direktiivikohase territooriumile sissesõidu- ja elamisloa andmist, kas need lapsed vastavad või mitte käesoleva direktiivi rakendamise kuupäeva seisuga tema kehtivates õigusaktides ettenähtud integreerumistingimusele. Euroopa Kohus lükkas tagasi Euroopa Parlamendi hagi, milles viimane väitis, et direktiivi need piiravad sätted rikuvad põhiõigusi. Euroopa Kohus rõhutas siiski, et on hulk nõudeid, mida ELi liikmesriigid direktiivi rakendamisel järgima peavad ⁽³²⁹⁾.

Perekonna taasühinemise direktiivi artikli 4 lõikes 5 lubatakse liikmesriikidel perekonna taasühinemist taotleva isiku ja tema abikaasa korral nõuda teatud miinimumiga, kuni 21 aastat, enne kui abikaasal on võimalik taasühinemist taotleva isikuga ühineda. Mõni ELi liikmesriik on seda võimalust kasutanud, väites, et see võib aidata ennetada sundabielusid.

Näide: kohtuasjas *Noorzia* ⁽³³⁰⁾ märkis Euroopa Liidu Kohus, et nõue, et taotlejad peavad olema saanud 21-aastaseks, enne kui nad tohivad esitada perekonna taasühinemise taotluse, ei takista perekonna taasühinemise õiguse kasutamist ega muuda seda liiga keerukaks. Sellise reegli abil ennetatakse sundabielusid ning see on kooskõlas võrdse kohtlemise ja õiguskindluse põhimõtetega.

⁽³²⁸⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-83/11, *Secretary of State for the Home Department vs. Rahman jt*, 5. september 2012, punktid 36–40.

⁽³²⁹⁾ Euroopa Kohus, C-540/03, *Euroopa Parlament vs. Euroopa Liidu Nõukogu* [suurkoda], 27. juuni 2006, punktid 62–65.

⁽³³⁰⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-338/13, *Marjan Noorzia vs. Bundesministerin für Inneres*, 7. juuli 2014.

ELi õiguses ei eristata perekondlikke suhteid, mis on sõlmitud enne ja pärast seda, kui perekonna taasühinemist taotlev isik sai territooriumi alaliseks elanikuks ⁽³³¹⁾.

ELis elavate kolmandate riikide kodanike pereliikmete kohta on ELi perekonna taasühinemise direktiivi artikli 2 punktis d selgelt sõnastatud, et direktiiv kehtib olenemata sellest, kas peresuhted tekkisid enne või pärast kõnealuse kolmanda riigi kodaniku sisenemist sellesse liikmesriiki, kuid mõnede ELi liikmesriikide seadustes eristatakse seda selgesti. Seda erisust ei võeta arvesse ka EMP kodanike kolmandate riikide kodanikest õigustatud pereliikmete määratlemisel.

Näide: kohtuasjas *Chakroun* ⁽³³²⁾ käsitles Euroopa Liidu Kohus Madalmaade seadust, milles tehakse selgesti vahet perekonna „moodustamisel“ ja „taasühendamisel“, millest kummagi puhul kehtis erinev elamisloa taotlemise kord, sealhulgas erinevad finantsnõuded. Kõnealune erisus olenes täielikult sellest, kas suhtesse astuti enne või pärast seda, kui perekonna taasühinemist taotlev isik asus elama vastuvõtvasse riiki. Kuna selle konkreetse kohtuasja puhul oli paar abiellunud 2 aastat pärast seda, kui perekonna taasühinemist taotlev isik saabus Madalmaadesse, käsitleti nende olukorda perekonna moodustamisena ja mitte perekonna taasühendamisena, kuigi vaidlusaluse otsuse tegemise ajaks oli paar olnud abielus juba üle 30 aasta. Kohus kinnitas, et perekonna taasühinemise direktiivi alusel on perekonna taasühinemist taotleval õigustatud isikul õigus ühineda õigustatud kolmanda riigi kodanikust pereliikmetega olenemata sellest, kas perekonnasidemed tekkisid enne või pärast perekonna taasühinemist taotleva isiku riiki sisenemist. Kohus võttis arvesse ka sellise erisuse puudumist ELi õiguses (direktiivi artikli 2 punkt d ja põhjendus 6 ning ELi harta artikkel 7) ja vajadust mitte piirata direktiivi sätete tõhusust.

Vaba liikumise direktiiviga ja enne selle vastuvõtmist määrusega (EMÜ) nr 1612/68 sätestatakse selgesti, et EMP riikide kodanikel ja nende abikaasadel on õigus elada koos, kuid ka seda, et EMP riikide kodanikele, kes kasutavad vaba liikumise õigust, tuleb anda samasugused „sotsiaalsed ja

⁽³³¹⁾ Euroopa Kohus, C-127/08, *Blaise Baheten Metock jt vs. Minister for Justice, Equality and Law Reform* [suurkoda], 25. juuli 2008.

⁽³³²⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-578/08, *Chakroun vs. Minister van Buitenlandse Zaken*, 4. märts 2010.

maksusoodustused“ kui nende vastuvõtva riigi kodanikele, sealhulgas peavad nad saama kasu sisserändeeskirjadest, mida kohaldatakse olukordades, mida direktiivi sõnaselgete tingimustega ei reguleerita ⁽³³³⁾.

Saatjata alaealistel, kellele on antud pagulasseisund, on perekonna taasühinemise direktiivi alusel õigus, et nende esimese astme otsejoones ülenejad sugulased nendega taasühineksid. Asjaolu, kas pagulane on saatjata alaealine perekonna taasühinemise direktiivi tähenduses, tuleb hinnata kuupäeval, mil ta sisenes ELi liikmesriiki ja esitas varjupaigataotluse, mitte perekonna taasühinemise taotluse esitamise kuupäeval ⁽³³⁴⁾.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt on Euroopa Inimõiguste Kohus arutanud arvukalt juhtumeid, kus on keeldutud andmast viisat mahajäänud abikaasadele, lastele või eakatele sugulastele, kellega taotleja oli varem elanud välisriigis perekonnana.

Põhimõtteliselt on nii, et kui perekonnaelu loodi ajal, mil asjaomased isikud olid teadlikud, et nende sisserändestaatuse tõttu oleks perekonnaelu jätkumine vastuvõtvas riigis algusest peale ebakindel, oleks kolmanda riigi kodanikust pereliikme väljasaatmine Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 rikkumine ainult erandlikel asjaoludel ⁽³³⁵⁾.

Mis puudutab mahajäänud abikaasasid, siis paljusid samu perekonna riigis viibimise seadustamise argumente, mille on tõstatanud Euroopa Nõukogu liikmesriigid ja mille on heaks kiitnud Euroopa Inimõiguste Kohus, kohaldatakse ka perekonna taasühinemise juhtumite suhtes. Euroopa Nõukogu liikmesriikides elavad residentidest abikaasad, kes on sõlminud abielu välismaal viibiva partneriga, võivad olla sunnitud riigist lahkuma, kui nad ei ole võimelised tõestama, et neil on selleks tõsised takistused, eriti kui nad oleksid pidanud olema rangetest immigratsioonireeglitest teadlikud. Liikmesriikidel puudub kohustus austada abielupaaride valikut viibida teatud riigis või võimaldada mittekodanikest abikaasadel asuda elama riiki. Kui mõni liikmesriik otsustab siiski jõustada

⁽³³³⁾ Euroopa Vabakaubanduse Assotsiatsiooni (EFTA) kohus, *Arnulf Clauder*, nr E-4/11, 26. juuli 2011, punkt 44.

⁽³³⁴⁾ Euroopa Liidu Kohus, *C-550/16, A ja S vs. Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie*, 12. aprill 2018, punktid 55–60 ja 64.

⁽³³⁵⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Rodrigues da Silva ja Hoogkamer vs. Madalmaad*, nr 50435/99, 31. jaanuar 2006, punkt 39; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Darren Omoregie jt vs. Norra*, nr 265/07, 31. juuli 2008, punkt 57.

õigusakte, millega antakse sisserändajate teatud kategooriatele õigus taasühineda abikaasaga, peab see toimuma Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 14 sätestatud diskrimineerimise keelamise põhimõtte kohaselt ⁽³³⁶⁾.

Näide: kohtuasi *Biao vs. Taani* ⁽³³⁷⁾ käsitles kodakondsuse saanud Togo päritolu Taani kodanikku (esimene hageja), kes abiellus Ghana kodanikuga (teine hageja). Hagejad elasid Rootsis ja neil oli poeg, kes sai tänu oma isa kodakondsusele Taani kodakondsuse. Kui teine hageja taotles Taanis perekonna taasühinemise luba, jäeti tema taotlus rahuldamata põhjendusega, et hagejad ei täitnud välismaalaste seadusest tulenevat nn seotuse nõuet, et perekonna taasühinemist taotleval paaril ei tohi olla tugevamaid sidemeid muu riigiga – hagejate korral Ghanaga – kui Taaniga. Nn seotuse nõue kaotati isikute puhul, kellel oli Taani kodakondsus vähemalt 28 aastat, samuti Taanis sündinud ja seal seaduslikult vähemalt 28 aastat elanud mittetaanlastest kodanike puhul. Hagejad väitsid, et neid on nn seotuse nõude rakendamise kaudu kaudselt diskrimineeritud. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et valitsus „ei suutnud tõendada, et 28 aasta reegli kaudset diskrimineerivat mõju õigustavad mõjuvad või väga kaalukad põhjused, mis ei ole seotud etnilise päritoluga“. Kohus leidis seega, et rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 14 koostoimes artikliga 8.

Näide: kohtuasjas *Jeunesse vs. Madalmaad* ⁽³³⁸⁾ olid Madalmaade ametiasutused keeldunud elamisloa andmisest Surinami emale, kellel oli kolm Madalmaades sündinud last. Euroopa Inimõiguste Kohus tuvastas erandlike asjaolude olemasolu, millest tulenevalt leidis, et rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8. Kohus märkis, et hageja sündis Madalmaade kodanikuna, kuid kaotas selle kodakondsuse tahtmatult, kui Suriname iseseisvus; et ametiasutused on lubanud tal viibida riigis 16 aastat, mis võimaldas tal Madalmaades luua ja arendada tugevaid perekondlikke, sotsiaalseid ja kultuurilisi sidemeid; ning nad ei olnud arvestanud ega hinnanud tõendeid tema Madalmaades elamisest keeldumise praktilisuse, teostatavuse ja proportsionaalsuse kohta.

⁽³³⁶⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Biao vs. Taani* [suurkoda], nr 38590/10, 24. mai 2016, punkt 138; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Hode ja Abdi vs. Ühendkuningriik*, nr 22341/09, 6. november 2012, punktid 43–55.

⁽³³⁷⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Biao vs. Taani* [suurkoda], nr 38590/10, 24. mai 2016.

⁽³³⁸⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Jeunesse vs. Madalmaad* [suurkoda], nr 12738/10, 3. oktoober 2014, punktid 121–122.

Rände ühine tunnusjoon on laste mahajätmine – kui vanemad rändavad vastuvõtvasse riiki elama asumiseks, jäetakse lapsed sageli maha vanavanemate või teiste sugulaste hoolde, kuni nad on õiguslikult, sotsiaalselt ja majanduslikult piisavalt stabiilsed ja kindlustatud, et saaksid oma lapsed enda juurde tuua. Seda tüüpi juhtumite puhul oleneb Euroopa Inimõiguste Kohtu käsitlus suuresti iga üksikjuhtumi konkreetsetest asjaoludest.

Näide: kohtuasjas *Tuquabo-Tekle jt vs. Madalmaad* ⁽³³⁹⁾ käsitleti Madalmaades elava ema, tema abikaasa ja kolme lapse taotlust perekonna taasühinemiseks, püüdes enda juurde tuua perekonna Eritreas elavat tütart. Ema oli kõigepealt saanud õiguse elada Norras ja tuua lapsed humanitaarkaaluksel kaasa. Aasta hiljem ühines temaga Norras ainult tema vanim poeg, samas kui tema ülejäänud kaks last jäid Eritreasse elama ja pidid temaga hiljem ühinema. Tema abielu Madalmaades elava pagulasega viis kogu pere elama Madalmaadesse, kus sündis veel kaks last. Seejärel said pr Tekle ja tema abikaasa Madalmaade kodakondsuse. Nad taotlesid ajutist elamisluba oma 14-aastasele tütrele, kes elas endiselt Eritreas. Madalmaade ametiasutused lükkasid taotluse tagasi põhjendusega, et ema ja tema lapse vahel ei olnud enam tihedaid perekondlikke sidemeid. Arvestades, et hagejad olid loonud Madalmaades tugevad sidemed ja nende seotus päritoluriigiga oli nõrk, oli Euroopa Inimõiguste Kohtu sõnul parim viis perekonnaelu edendamiseks anda tütrele õigus asuda elama Madalmaadesse ⁽³⁴⁰⁾.

Euroopa sotsiaalharta kohaselt antakse artikli 19 lõikega 6 õigus perekonna taasühinemiseks. Euroopa sotsiaalõiguste komitee nimetab perekonna taasühinemisega seoses järgmisi tingimusi ja piiranguid:

- a) keeldumine tervisepõhjustel on lubatud ainult teatud haiguste korral, mis on nii rasked, et ohustavad rahvatervist ⁽³⁴¹⁾;
- b) sobiva elamispinna nõue ei tohiks olla nii range, et see takistaks perekonna taasühinemist ⁽³⁴²⁾;

⁽³³⁹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Tuquabo-Tekle jt vs. Madalmaad*, nr 60665/00, 1. märts 2006.

⁽³⁴⁰⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *El Ghatet vs. Šveits*, nr 56971/10, 8. november 2016.

⁽³⁴¹⁾ Euroopa sotsiaalõiguste komitee järeldused XVIII-1, *Conclusions XVIII-1, Turkey, Art. 19 (6)*.

⁽³⁴²⁾ Euroopa sotsiaalõiguste komitee, 2011, *Conclusions 2011, Belgium, Art. 19 (6)*.

c) rohkem kui 1-aastase riigis viibimise nõue võõrtöötajatele, kes taotlevad oma pereliikmetega taasühinemist, on liigne ja seega vastuolus Euroopa sotsiaalhartaga;

d) kui võõrtöötajal on piisav sissetulek oma pereliikmete ülalpidamiseks, ei tohiks perega taasühinemise õigust neile selle sissetuleku päritolu tõttu automaatselt keelata, sest neil on seaduslik õigus toetustele, mida nad mõnel juhul saavad;

e) nõue, et võõrtöötajate pereliikmed läbiksid riiki sisenemise loa saamiseks keele- ja/või lõimumisteste, või nõue, et nad läbiksid (ja sooritaksid edukalt) need testid pärast riiki saabumist, et neile antaks õigus seal edasi viibida, on piirang, mis suure tõenäosusega takistaks artikli 19 lõikes 6 sätestatu täitmist ja oleks seega vastuolus Euroopa sotsiaalhartaga ⁽³⁴³⁾.

Euroopa sotsiaalõiguste harta kohaselt on pagulastel Euroopa sotsiaalharta alusel õigus perekonna taasühinemisele täies ulatuses. Perekondade taasühinemist hõlbustades peavad riigid vastama pagulaste ja varjupaigataotlejate erivajadustele ⁽³⁴⁴⁾.

6.4. Perekonna säilitamine – kaitse väljasaatmise eest

Ette tuleb palju juhtumeid, kus kolmanda riigi kodaniku abikaasat või vanemat ähvardab riigist väljasaatmine või saadetakse ta riigist välja olukorras, kus sellel võib olla tõsine mõju perekonna senisele elule. Sellised olukorrad tekivad sageli kahest stsenaariumist, nimelt suhete purunemisest ja süüdimõistvast kohtuotsusest, mis võivad olla omavahel seotud.

Mõnel juhul otsustavad ametiasutused lihtsalt, et mõni pereliikmetest ei vasta enam tingimustele, mille alusel tal seni oli riigis viibimine lubatud. Sellisel juhudel tuleb vaadelda asjaomase isiku olukorra üksikasju.

⁽³⁴³⁾ Avaldust nende põhimõtete kohta: vt Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Conclusions 2011, Statement of interpretation on Art. 19 (6)*.

⁽³⁴⁴⁾ Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Conclusions 2015, Statement of interpretation on the rights of refugees under the ESC*.

6.4.1. Suhte purunemine

Kui kolmanda riigi kodanik ei ole veel isiklikku elamisluba saanud, kuid elamisloa aluseks olev suhe puruneb, võib välismaalasest partner kaotada õiguse riigis elamist jätkata, sest tal on üksnes tuletatud õigus pereliikme kaudu, kes on temaga kaasas või ühinenud.

ELi õiguses õigustab see suhe lahku läinud kolmanda riigi kodaniku riigis elamist seni, kuni abielu, millel see põhineb, on seaduslikult lõppenud (**vaba liikumise direktiiv**)⁽³⁴⁵⁾. Suhte purunemine ei ole elamisõigusest ilmajäämiseks piisav tingimus. Vaba liikumise direktiivi artiklis 13 on sätestatud, et kolmandate riikide kodanikest pereliikmete elamisõigus säilib abielulahutuse või abielu kehtetukstunnistamise korral juhul, kui abielu on kestnud vähemalt 3 aastat, sealhulgas 1 aasta vastuvõtvast liikmesriigis, või kui abielus on ka lapsi, kes vajavad vanemate kohalolekut. Vaba liikumise direktiiv sisaldab eraldi sätet nende kolmanda riigi kodanike elamisõiguse kaitseks, kes on koduvägivalla ohvrid ja kelle partner on EMP riigi kodanik (artikli 13 lõige 2 punkt c).

Samuti annab **perekonna taasühinemise direktiiv** võimaluse anda elamisluba välisriikidest pärit suhtepooltele siis, kui suhe perekonna taasühinemist taotleva isikuga katkeb surma, lahutuse või kooselu purunemise tõttu. Kohustus anda välja eraldi elamisluba tekib alles pärast 5-aastast riigis elamist (artikkel 15). Direktiivi artikli 15 lõike 3 järgi peaksid liikmesriigid kehtestama sätteid, mis tagavad eraldi elamisloa andmise eriti raskete asjaoludega lõppeva lahutuse või lahkumineku korral. Sarnaselt vaba liikumise direktiivi artikli 13 lõike 2 punktiga c on see kavatsatud hõlmama koduvägivalla olukordi, kuigi ELi liikmesriigid saavad enda äranägemisel täpselt otsustada, mis sätteid vastu võetakse.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt kaalutleb Euroopa Inimõiguste Kohus, kas perekonna elukorraldus ja lastega suhtlemise vajadus toovad kaasa selle, et kolmanda riigi kodanikul lubatakse jääda riiki. See erineb paljude liikmesriikide seadustest, kus suhte lagunemine võib viia kolmandate riikide kodanikest abikaasade või vanemate elamisõiguse kaotuseni. Sageli ei näe

⁽³⁴⁵⁾ Euroopa Kohus, C-267/83, *Aissatou Diatta vs. Land Berlin*, 13. veebruar 1985.

kohus põhjust, miks ei piisa kontakti säilitamiseks külastustest ⁽³⁴⁶⁾, kuid võtab arvesse seda, et teatud juhtudel võib olla vaja lubada kolmanda riigi kodanikul jääda riiki.

Näide: kohtuasjas *Berrehab vs. Madalmaad* ⁽³⁴⁷⁾ leidis kohus, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 alusel saab kaitsta väljasaatmise eest isa, kes lahutusele vaatamata suhtles lapsega neli korda nädalas.

6.4.2. Kriminaalasjas süüdimõistvad kohtuotsused

ELi liikmesriik võib soovida riigist välja saata seal seaduslikult viibiva kolmanda riigi kodaniku, kes on sooritanud kuriteo.

ELi õiguses antakse [vaba liikumise direktiivi](#) artiklitega 27–33 õigustatud pereliikmetele selline täiendav, tuletatud kaitse väljasaatmise eest, nagu on EMP riikide kodanikel endil. Näiteks mis tahes katse piirata ELi kodanike ja nende pereliikmete liikumis- ja elukohavabadust avaliku korra või julgeoleku kaalutlustel peab põhinema faktil, et isiku käitumine on tõeline, vahetu ja piisavalt tõsine oht. Selliste meetmete võtmise aluseks ei saa olla varasemad süüdimõistvad kohtuotsused.

Direktiivi artikli 28 lõike 3 punkti b kohaselt võib alaealisi lapsi riigist välja saata üksnes siis, kui see on **hädavajalik** riigi avaliku julgeoleku huvides, v.a kui väljasaatmist on vaja lapse enda huvides. Sama kaitse laieneb püsiva elamislooga Türgi kodanike pereliikmetele, olenemata nende kodakondsusest ⁽³⁴⁸⁾.

[Perekonna taasühinemise direktiivi](#) artikli 6 lõikes 2 antakse liikmesriikidele õigus pereliikme elamisloa tühistada või keelduda selle pikendamisest seoses avaliku korra, avaliku julgeoleku või rahva tervisega. Sellist otsust tehes peab liikmesriik kaalutlema pereliikme poolt avaliku korra või avaliku julgeoleku vastu sooritatud õiguserikkumise raskust või laadi või temaga seotud ohte.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt otsustab Euroopa Inimõiguste Kohus kõigepealt, kas on mõistlik eeldada või mitte, et perekond järgneb rikkumise sooritanud isikule välisriiki, ja kui mitte, siis kas kriminaalne käitumine

⁽³⁴⁶⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Rodrigues da Silva ja Hoogkamer vs. Madalmaad*, nr 50435/99, 31. jaanuar 2006.

⁽³⁴⁷⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Berrehab vs. Madalmaad*, nr 10730/84, 21. juuni 1988.

⁽³⁴⁸⁾ Euroopa Liidu Kohus, *C-451/11, Natthaya Dülger vs. Wetteraukreis*, 19. juuli 2012.

õigustab väljasaatmist ka siis, kui on selge, et see tähendab perekonna täielikku lahutamist. Sellistes olukordades on Euroopa Inimõiguste Kohtu otsus seotud tihedalt iga juhtumi üksikasjadega. Euroopa Inimõiguste Kohus on kasutusele võtnud kriteeriumid, millega hinnata, kas väljasaatmiskorraldus on proportsionaalne, muu hulgas järgmised:

- taotleja poolt väljasaatvas riigis sooritatud rikkumise raskus või olemus;
- aeg, kui kaua on taotleja viibinud väljasaatvas riigis;
- rikkumise sooritamisest möödunud aeg ja taotleja käitumine selle aja jooksul;
- taotleja ja võimalike asjaomaste pereliikmete kodakondsus;
- perekondlik olukord, näiteks abielu kestus, ja muud tegurid, mis väljendavad paari perekonnaelu toimivust;
- kas abikaasa teadis rikkumisest perekonnasuhte sõlmimise ajal või mitte;
- kas abielus on lapsi või mitte ja kui on, siis nende vanus;
- nende raskuste tõsidus, millega abikaasa riigis, kuhu taotleja välja saadetakse, tõenäoliselt kokku puutub;
- taotleja sotsiaalsete, kultuuriliste ja perekondlike sidemete tugevus vastuvõtjariigis ja sihtriigis;
- juhtumiga seotud laste parimad huvid ja heaolu, eriti seoses raskustega, kuhu nad satuksid, kui peaksid järgnema taotlejale riiki, kuhu ta välja saadetakse ⁽³⁴⁹⁾.

⁽³⁴⁹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Boultif vs. Šveits*, nr 54273/00, 2. august 2001; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Üner vs. Madalmaad* [suurkoda], nr 46410/99, 18. oktoober 2006, punktid 57–58; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Balogun vs. Ühendkuningriik*, nr 60286/09, 10. aprill 2012, punkt 43; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Udeh vs. Šveits*, nr 12020/09, 16. aprill 2013, punkt 52; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Jeunesse vs. Madalmaad* [suurkoda], nr 12738/10, 3. oktoober 2014, punktid 117–118; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Salem vs. Taani*, nr 77036/11, 1. detsember 2016, punktid 75 ja 78; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Assem Hassan Ali vs. Taani*, nr 25593/14, 23. oktoober 2018, punktid 54–55 ja 61.

Näide: kohtuasjas *A. A. vs. Ühendkuningriik* ⁽³⁵⁰⁾ oli Nigeeria kodanik saanud lapsena Ühendkuningriiki, et taasühineda ema ja õdede-venedadega, ning saanud alalise elamisloa. Koolieas sooritas ta raske kuriteo ja kandis ära karistuse. Temast sai rehabilitatsiooni eeskujulik näide, ta ei sooritanud ühtki järgmist õigusrikkumist, omandas kõrghariduse ja leidis stabiilse töökoha. Selle oli ta saavutanud ajaks, kui alaealisena sooritatud kuriteo tõttu anti korraldus tema riigist väljasaatmiseks. Euroopa Inimõiguste Kohus märkis hageja varasemat süüdimõistvat kohtuotsust ja eeskujulikkude rehabilitatsiooni ning rõhutas kuriteost möödunud aega ja taotleja käitumist selle aja jooksul. Kohus järeldas, et hageja asjaolude tõttu rikuks tema väljasaatmine Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8.

Näide: kohtuasjas *Antwi jt vs. Norra* ⁽³⁵¹⁾ olid hagejad Ghana kodanik ning tema Norra kodanikest abikaasa ja tütar. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8 ei rikutud, kui ametiasutused otsustasid hr Antwi riigist välja saata ja keelata tal Norrasse 5 aasta jooksul uuesti siseneda, kui selgus, et tema pass oli võltsitud. Kohus otsustas, et kuna mõlemad vanemad olid sündinud ja üles kasvanud Ghanas (naine lahkus riigist 17-aastasena) ja olid riiki külastanud koos tütrega kolm korda, ei olnud neil ületamatuid takistusi üheskoos Ghanasse elama asumiseks või vähemalt korrapärase suhtluse säilitamiseks.

Näide: kohtuasjas *Amrollahi vs. Taani* ⁽³⁵²⁾ oli hageja Iraani kodanik, kellel oli Taanis alaline elamisluba. Tal oli taanlasest partneriga kaks last ning Taanis elas veel üks laps tema eelmisest suhtest. Kui ta oli pärast ebaseaduslikus uimastikaubanduses süüdimõistmist ära kandnud vanglakaristuse, soovisid ametiasutused saata ta riigist välja Iraani. Euroopa Inimõiguste Kohus otsustas, et see rikuks Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8, sest hageja püsiv Taanist väljasaatmine lõhuks tema perekonnaelu. Neil oleks igal juhul olnud võimatu jätkata perekonnaelu väljaspool Taanit, sest hageja abikaasa ei olnud kunagi käinud Iraanis, ta ei osanud farsi keelt ega olnud moslem. Tema ainus side Iraaniga oli abielu Iraani mehega ⁽³⁵³⁾.

⁽³⁵⁰⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *A.A. vs. Ühendkuningriik*, nr 8000/08, 20. september 2011.

⁽³⁵¹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Antwi jt vs. Norra*, nr 26940/10, 14. veebruar 2012.

⁽³⁵²⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Amrollahi vs. Taani*, nr 56811/00, 11. juuli 2002.

⁽³⁵³⁾ Muud sarnased kohtuotsused: vt Euroopa Inimõiguste Kohus, *Beldjoudi vs. Prantsusmaa*, nr 12083/86, 26. märts 1992; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Boultif vs. Šveits*, nr 54273/00, 2. august 2001; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Udeh vs. Šveits*, nr 12020/09, 16. aprill 2013.

Näide: kohtuasjas *Hasanbasic vs. Šveits* ⁽³⁵⁴⁾ oli hageja korduvalt süüdi mõistetud väiksemate rikkumiste eest. Väljasaatmiskorraldus oli tingitud pigem suurtest võlgadest ja väga suurtest sotsiaaltoetustest, mida maksti talle ja tema perekonnale, mitte süüdimõistvatest otsustest. Nimetatud kriteeriumide kohaldamisel võttis Euroopa Inimõiguste Kohus arvesse, et riigi majanduslik heaolu oli konventsioonis selge sõnaga sätestatud kui õiguspärane eesmärk, mis õigustab vastuolu era- ja perekonnaelu austamise põhimõttega. Seega oli Šveitsi ametiasutuste otsus arvestada hageja võlgu ja tema perekonna sõltuvust sotsiaalhoolekandesüsteemist põhjendatud, sest selline sõltuvus mõjutab riigi majanduslikku heaolu. See oli siiski ainult üks teguritest, mida Euroopa Inimõiguste Kohus kaalutles, ning kokkuvõttes leidis kohus, et väljasaatmine riikku Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8, arvestades hagejate Šveitsis elatud aega ja nende lõimumist Šveitsi ühiskonda.

Näide: kohtuasi *Assem Hassan Ali vs. Taani* ⁽³⁵⁵⁾ käsitles seda, kuidas Taanist saadeti välja Jordaania kodanik, kellel oli kuus Taani kodakondsusega last. Ta saadeti riigist välja pärast mitut süüdimõistmist uimastikuritegude eest. Euroopa Inimõiguste Kohus ei olnud veendunud, et väljasaatmine kahjustas hageja kuue lapse parimaid huve nii palju, et see kaaluks üles muud kriteeriumid, nimelt korrarikkumise või kuriteo ärahoidmise.

⁽³⁵⁴⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Hasanbasic vs. Šveits*, nr 52166/09, 11. juuni 2013.

⁽³⁵⁵⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Assem Hassan Ali vs. Taani*, nr 25593/14, 23. oktoober 2018.

Põhipunktid

- ELi õigus ei hõlma põhimõtteliselt nende ELi kodanike perekonna taasühinemist, kes ei ole kasutanud vaba liikumise õigust. Mõnes ELi liikmesriigis on vaba liikumise õigusi kasutataval ELi kodanikel palju suuremad õigused perekonna taasühinemiseks kui riikide endi kodanikel (vt käesoleva peatüki [sissejuhatus](#)).
- Vaba liikumise direktiivi kohaldatakse EMP ja Šveitsi kodanike õigustatud pereliikmete suhtes, olenemata nende kodakondsusest, kui need kodanikud on kasutanud oma vaba liikumise õigust. Sellega antakse õigustatud pereliikmetele täiendav, tuletatud kaitse väljasaatmise eest, nagu on ELi kodanikel endil (vt [punkt 6.2](#)).
- Kolmanda riigi kodanikest perekonna taasühinemist taotlevate isikute perekondade taasühinemist reguleeritakse perekonna taasühinemise direktiiviga. Põhimõtteliselt nõutakse sellega, et üks pereliige viibiks ELi liikmesriigist väljaspool, kuid liikmesriigid võivad teha sellest nõudest erandeid (vt [punkt 6.3](#)).
- Perekonna taasühinemise mõttes ei eristata ELi õiguses perekonnasuhteid, mis on sõlmitud enne ja pärast seda, kui perekonna taasühinemist taotlev isik asus elama vastuvõtva riigi territooriumile (vt [punkt 6.3](#)).
- Euroopa Inimõiguste Kohus on välja töötanud kriteeriumid, millega hinnata väljasaatmisotsuse proportsionaalsust Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 8 sõnastatud õigusega era- ja perekonnaelu austamisele. Euroopa Inimõiguste Kohtu käsitlus pereliikmete väljasaatmise või perekonna taasühinemise osas oleb iga juhtumi eriomastest faktilistest asjaoludest (vt [punktid 6.2 ja 6.4.1](#)).
- Euroopa sotsiaalhartaga antakse õigus perekonna taasühinemiseks ja Euroopa sotsiaalõiguste komitee määrab kindlaks tingimused ja piirangud, mis võib kehtestada sellisele taasühinemisele (vt [punkt 6.3](#)).
- Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel ei pruugi isiku sisserändestaatusest lähtuv üldine abiellumiskeeld olla vastuvõetav (vt [punkt 6.1](#)).

Täiendav kohtupraktika ja lugemismaterjal

Täiendava kohtupraktikaga tutvumiseks lugege käesoleva käsiraamatu [suuniseid](#). Siin peatükis käsitletud teemadega seotud lisamaterjalid on jaotises „[Lisateave](#)“.

7

Kinnipidamine ja liikumisvabaduse piirangud

EL	Teemad	Euroopa Nõukogu
Vastuvõtutingimuste direktiiv, (2013/33/EL) artikli 2 punkt h	Määratlused: kinnipidamine ja liikumisvabaduse piiramine	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 5 (õigus isikuvabadusele ja -puutumatusel) Euroopa inimõiguste konventsioon, protokoll nr 4 artikkel 2 (liikumisvabadus)
Tagasisaatmisdirektiiv (2008/115/EÜ), artikli 15 lõige 1 Vastuvõtutingimuste direktiiv (2013/33/EL), artikli 8 lõige 2	Kinnipidamise alternatiivid	Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Mikolenko vs. Eesti</i> , nr 10664/05, 2010 (kinnipidamise alternatiivide vajalik uurimine)
Tagasisaatmisdirektiiv (2008/115/EÜ), artikli 15 lõige 1 Vastuvõtutingimuste direktiiv (2013/33/EL), artikkel 8	Õigust isikuvabadusele piiravate erandite ammendav nimekiri	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikli 5 lõike 1 punktid a–f (õigus isikuvabadusele ja -puutumatusel)
Vastuvõtutingimuste direktiiv (2013/33/EL), artikli 8 lõike 3 punkt c	Kinnipidamine ebaseadusliku piiriületamise ennetamiseks	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikli 5 lõike 1 punkti f esimene osa (õigus isikuvabadusele ja -puutumatusel) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Saadi vs. Ühendkuningriik [suurkoda]</i> , nr 13229/03, 2008, ja <i>Suso Musa vs. Malta</i> , nr 42337/12, 2013 (isikud, kellel puudub veel riiki sisenemise luba)

EL	Teemad	Euroopa Nõukogu
<p>Tagasisaatmisdirektiiv (2008/115/EÜ), artikkel 15</p> <p>Euroopa Liidu Kohus, C-61/11 PPU, <i>El Dridi</i>, 2011; C-329/11, <i>Achughbabian</i> [suurkoda], 2011; C-47/15, <i>Affum</i> [suurkoda], 2016 (väljasaatmiseelse ja kriminaalkorras kinnipidamise seos)</p>	<p><i>Kinnipidamine enne väljasaatmist või väljaandmist</i></p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikli 5 lõike 1 punkti f teine osa (õigus isikuvabadusele ja -puutumatusel)</p>
<p>Tagasisaatmisdirektiiv (2008/115/EÜ), artikkel 20</p> <p>Vastuvõtutingimuste direktiiv (2013/33/EL), artikli 8 lõige 3</p>	<p>Seadusega ette nähtud kord</p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikli 5 lõige 1 (õigus isikuvabadusele ja -puutumatusel)</p>
<p>Tagasisaatmisdirektiiv (2008/115/EÜ), artikkel 15 ja artikli 3 lõige 7</p> <p>Vastuvõtutingimuste direktiiv (2013/33/EL), artikli 8 lõige 2</p> <p>Euroopa Liidu Kohus, C-601/15 PPU, <i>J.N.</i> [suurkoda], 2016 (varjupaigataotlejate kinnipidamise proportsionaalsus; avaliku ja riikliku julgeolekuga seotud kinnipidamis põhjuste kehtivus)</p>	<p>Vajalikkus ja proportsionaalsus</p>	
	<p>Meelevaldsus</p>	<p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Rusu vs. Austria</i>, nr 34082/02, 2008 (ebapiisavalt põhjendatud ja meelevaldne kinnipidamine)</p>
	<p><i>Hea usu põhimõte</i></p>	<p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Longa Yonkeu vs. Läti</i>, nr 57229/09, 2011 (rannikuvalve varjab oma teadlikkust varjupaigataotlusest)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Ozdil jt vs. Moldova Vabariik</i>, nr 42305/18, 2019 (pahauskne vahistamine)</p>
<p>Tagasisaatmisdirektiiv (2008/115/EÜ), artikli 15 lõige 1</p> <p>Vastuvõtutingimuste direktiiv (2013/33/EL), artikli 9 lõige 1</p>	<p><i>Nõuetekohane hooldsus</i></p>	<p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Singh vs. Tšehhi Vabariik</i>, nr 60538/00, 2005 (2,5 aastat kinnipidamist enne väljasaatmist)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>H.A. vs. Kreeka</i>, nr 58424/11, 2016 (nõuetekohase hooldsuse puudumine – 5 kuu jooksul ei võeta meetmeid selle kõrvaldamiseks)</p>

EL	Teemad	Euroopa Nõukogu
Tagasisaatmisdirektiiv (2008/115/EÜ), artikkel 15 Euroopa Kohus, C-357/09 PPU, <i>Kadzoev</i> [suurkoda], 2009 (reaalne võimalus isik välja saata)	<i>Reaalne võimalus isik välja saata</i>	Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Al Husin vs. Bosnia ja Herzegovina</i> (nr 2), nr 10112/16, 2019 (kinnipidamine, vaatamata väljasaatmise reaalse võimaluse puudumisele)
Tagasisaatmisdirektiiv (2008/115/EÜ), artikli 15 lõiked 5–6 Euroopa Kohus, C-357/09 PPU, <i>Kadzoev</i> [suurkoda], 2009 (kinnipidamine ei tohi ületada maksimaalset kinnipidamisaega)	<i>Kinnipidamise maksimaalne kestus</i>	Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Auad vs. Bulgaaria</i> , nr 46390/10, 2011 (kinnipidamise mõistliku kestuse hindamine, olenevalt iga juhtumi eriomastest asjaoludest)
Tagasisaatmisdirektiiv (2008/115/EÜ), artikli 3 lõige 9, artikli 16 lõige 3 ja artikkel 17 Vastuvõtutingimuste direktiiv (2013/33/EL), artikkel 11 Inimkaubandusvastane direktiiv (2011/36/EL), artikkel 11	Erivajadustega isikute kinnipidamine	Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Mubilanzila Mayeka ja Kaniki Mitunga vs. Belgia</i> , nr 13178/03, 2006 (saatjata laps) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Muskhadzhiyeva jt vs. Belgia</i> , nr 41442/07, 2010, ja <i>S.F. jt vs. Bulgaaria</i> , nr 8138/16, 2017 (laste kinnipidamine ebasobivates ruumides) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Bistieva jt vs. Poola</i> , nr 75157/14, 2018 (laste parimad huvid piiravad lastega perede kinnipidamist) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Rantsev vs. Küpros ja Venemaa</i> , nr 25965/04, 2010 (inimkaubanduse ohver)
	Menetlustagatised	
Tagasisaatmisdirektiiv (2008/115/EÜ), artikli 15 lõige 2 Vastuvõtutingimuste direktiiv (2013/33/EL), artikli 9 lõige 2	<i>Õigus saada põhjendusi</i>	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikli 5 lõige 2 (õigus isikuvabadusele ja -puutumatusel) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Saadi vs. Ühendkuningriik</i> [suurkoda], nr 13229/03, 2008 (2 päeva pikkust viivitust peetakse liiga pikaks)

EL	Teemad	Euroopa Nõukogu
<p>ELi harta, artikkel 47 (õigus tõhusale õiguskaitsevahendile ja õiglasele kohtulikule arutamisele)</p> <p>Tagasisaatmisdirektiiv (2008/115/EÜ), artikli 13 lõige 4 ja artikli 15 lõige 3</p> <p>Vastuvõtutingimuste direktiiv (2013/33/EL), artikli 9 lõige 3</p>	<p><i>Õigus kinnipidamiskorralduse läbivaatamisele</i></p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikli 5 lõige 4 (õigus isikuvabadusele ja -puutumatusel)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Abdolkhani ja Karimnia vs. Türgi</i>, nr 30471/08, 2009, ja <i>S.D. vs. Kreeka</i>, nr 53541/07, 2009 (läbivaatamismenetlus puudub)</p>
<p>Tagasisaatmisdirektiiv (2008/115/EÜ), artiklid 16 ja 17</p> <p>Vastuvõtutingimuste direktiiv (2013/33/EL), artikkel 10</p>	<p>Kinnipidamise tingimused või kord</p>	<p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>M.S.S. vs. Belgia ja Kreeka</i> [suurkoda], nr 30696/09, 2011 (kinnipidamistingimused)</p>
	<p>Hüvitis ebaseadusliku kinnipidamise eest</p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikli 5 lõige 5 (õigus isikuvabadusele ja -puutumatusel)</p>

Sissejuhatus

Kinnipidamine on vabaduse põhiõiguse erand. Seega peab vabaduse võtmist piirama vajalike kaitsemeetmetega. See peab toimuma seadusega ette nähtud korras ja see ei tohi olla meelevaldne ⁽³⁵⁶⁾. Varjupaigataotlejate kinnipidamine varjupaigamenetluste ajal ja rändajate kinnipidamine tagasisaatmismenetlustes peab olema viimase vahendina kasutatav meede. Seda tuleks kasutada ainult siis, kui kõik teised alternatiivid on ennast ammendanud. Nendele põhimõtetele vaatamata peetakse Euroopas siiski kinni arvukalt inimesi riiki sisenemisel või selleks, et takistada neid elukohast lahkumist väljasaatmismenetluste ajal. Vabaduse võtmise korral peab isikuid kohtlema inimlikult ja väärilt.

Rahvusvahelise õigusega piiratakse varjupaigataotlejatel ja pagulastel vabaduse võtmist. 1951. aasta [Genfi konventsiooni](#) artikli 31 järgi ei tohi ebaseadusliku riiki sisenemise või seal viibimise eest rakendada karistusi juhul,

⁽³⁵⁶⁾ Lisateave ELi liikmesriikide tavade kohta seoses isikute vabaduse võtmisega tagasisaatmismenetlustes: vt FRA (2010), *Detention of Third-Country Nationals in Return Procedures*, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

„[k]ui pagulane on saanud riiki otse territooriumilt, kus tema elu või vabadus on olnud ohus [...], kui pagulane viivitamata teatab endast ametiasutusele ning põhjendab riiki loata sisenemist või seal viibimist“⁽³⁵⁷⁾.

Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artiklis 12 on sätestatud õigus vabalt liikuda kodanikke ja välismaalasi diskrimineerimata. Selle õiguse piirangud on lubatud, kui need on seadusega ette nähtud ja vajalikud riigi julgeoleku, avaliku korra, rahvatervise või moraali või teiste isikute õiguste ja vabaduste kaitsmiseks.

Euroopa inimõiguste konventsioonis on ammandav loetelu kinnipidamise võimalikest alustest, millest üks on riiki ebaseadusliku sisenemise ennetamine või isiku väljasaatmise hõlbustamine. ELi õiguses on sätestatud kõikehõlmav põhimõte, et rahvusvahelist kaitset otsivate isikute ja tagasisaatmismenetluse all olevate isikute kinnipidamine peab olema põhjendatud. Et kinnipidamine ei oleks meelevaldne, peavad olema täidetud teatud lisanõuded, näiteks põhjendama kinnipidamist ja kinnipeatavale kiire kohtuliku kontrolli võimaldamine.

7.1. Vabaduse võtmine või liikumisvabaduse piiramine?

ELi õiguses on vastuvõtutingimuste direktiivis (2013/33/EL) „kinnipidamine“ määratletud kui „[ELi] liikmesriigi korraldusel taotleja hoidmine teatavas kohas, kus taotlejalt on võetud liikumisvabadus“ (artikli 2 punkt h). Euroopa Liidu Kohus on kinnitanud, et tagasisaatmisdirektiivis (2008/115/EÜ) kasutatud termini „kinnipidamine“ tähendus on sama⁽³⁵⁸⁾.

Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 5 reguleeritakse vabaduse võtmisega seotud küsimusi ja konventsiooni protokoll nr 4 artiklis 2 käsitletakse liikumisvabaduse piiramist. Kuigi tuuakse mõni ilmselge näide

⁽³⁵⁷⁾ Vt ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Amet (2012), *Guidelines on the applicable criteria and standards relating to the detention of asylum-seekers and alternatives to detention*, ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Amet, Genf; Euroopa Nõukogu, CPT (2009), *20 Years of Combating Torture: 19th general report, 1 August 2008 to 31 July 2009*, Euroopa Nõukogu, Strasbourg.

⁽³⁵⁸⁾ Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-924/19 PPU ja C-925/19 PPU, *FMS jt vs. Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság Dél-alföldi Regionális Igazgatóság ja Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság* [suurkoda], 14. mai 2020, punktid 224–225.

kinnipidamisest, näiteks kinnipidamine vanglakambris, on teiste olukordade määratlemine keerukam ja need võivad olla liikumisvabaduse piiramine ja mitte vabaduse võtmine.

Otsustades, kas isiku olukorda kaitstakse Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 või protokoll nr 4 artikli 2 alusel või mitte, on Euroopa Inimõiguste Kohus olnud seisukohal, et isiku olukorda hinnates tuleb arvestada mitut kriteeriumi, näiteks asjaomase meetme liik, kestus, mõju ja rakendamisviis⁽³⁵⁹⁾. Erinevus vabaduse võtmise ja liikumisvabaduse piiramise vahel sõltub raskusastmest või intensiivsusest ja mitte laadist ega olemusest⁽³⁶⁰⁾. Hinnang sõltub sellisel juhul kohtuasja konkreetsetest asjaoludest.

Vabaduse võtmist ei saa kindlaks määrata ainult ühe eraldi teguri alusel, vaid see nõuab kõigi elementide kumulatiivset kaalutlemist. Ka lühikese kestusega, näiteks paaritunnine kinnipidamine ei tähenda automaatselt, et tegemist oli liikumisvabaduse piiramise ja mitte vabaduse võtmisega⁽³⁶¹⁾. Nii on see eriti juhtudel, kus esinevad ka muud tegurid, näiteks kas ruumid on suletud⁽³⁶²⁾, kas tegu on sunniga⁽³⁶³⁾ või on olukorral isikule eriti tugev mõju, näiteks füüsiline ebamugavus või psühholoogilised kannatused⁽³⁶⁴⁾.

Mis tahes avalikust huvist tuleneval motiivil kinnipidamiseks, näiteks kogukonna kaitsmine või kavatsus kogukonda kaitsta, parandada või selle eest hoolitseda seoses isiku põhjustatud riski või ohuga, ei ole tähtsust selle juures, kas tegu oli või ei olnud isikult vabaduse võtmisega. Sellised kavatsused võivad olla asjakohased, kui kaalutletakse kinnipidamise õigustatust Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõike 1 punktide a–f alusel⁽³⁶⁵⁾. Artikli 5 lõi-

⁽³⁵⁹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *De Tommaso vs. Itaalia* [suurkoda], nr 43395/09, 23. veebruar 2017, punkt 80.

⁽³⁶⁰⁾ *Ibid.*

⁽³⁶¹⁾ Vt Euroopa Inimõiguste Kohus, *Nolan ja K. vs. Venemaa*, nr 2512/04, 12. veebruar 2009 (artikkel 5 oli kohaldatav, sest hagejat peeti kinni mõni tund), ja Euroopa Inimõiguste Kohus, *Mahdid ja Haddar vs. Austria* (otsus), nr 74762/01, 8. detsember 2005 (artikkel 5 ei olnud kohaldatav, sest hageja viibimine transiiditsoonis ei olnud samaväärne kinnipidamisega).

⁽³⁶²⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *J.R. jt vs. Kreeka*, nr 22696/16, 25. jaanuar 2018, punkt 86.

⁽³⁶³⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Foka vs. Türgi*, nr 28940/95, 24. juuni 2008; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Nolan ja K. vs. Venemaa*, nr 2512/04, 12. veebruar 2009.

⁽³⁶⁴⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Guzzardi vs. Itaalia*, nr 7367/76, 6. november 1980; Euroopa Inimõiguste Kohus, *H.L. vs. Ühendkuningriik*, nr 45508/99, 5. oktoober 2004.

⁽³⁶⁵⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *A. jt vs. Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 3455/05, 19. veebruar 2009, punktid 163–164.

get 1 peab igal juhul tõlgendama viisil, milles võetakse arvesse iga kasutatud meetme erikonteksti. Samuti tuleb arvestada politsei kohustuse ja vastutusega säilitada korda ja kaitsta avalikkust, mida nõutakse neilt nii liikmesriigi õiguse kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooniga ⁽³⁶⁶⁾.

Näide: kohtuasjades *Amuur vs. Prantsusmaa* ning *Riad ja Idiab vs. Belgia*, mis mõlemad käsitlesid varjupaigataotlejaid ⁽³⁶⁷⁾, ning kohtuasjas *Nolan ja K. vs. Venemaa* ⁽³⁶⁸⁾, mis käsitles kolmanda riigi kodanikku, loeti kinnipidamine lennujaama transiiditsoonis Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõike 1 alusel ebaseaduslikuks. Kohus ei nõustunud ametiasutuste väitega, et vabaduse võtmist ei toimunud põhjusel, et asjaomane isik oleks lennujaamas kinnipidamist saanud vältida, minnes riigist väljuvale lennule. Seevastu kohtuasjas *Ilias ja Ahmed vs. Ungari* ⁽³⁶⁹⁾ leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et kahe Bangladeshhi varjupaigataotleja viibimine 23 päeva Ungari transiiditsoonis Serbia piiril ei ole vabaduse võtmine Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 tähenduses (õigus isikuvabadusele). Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et hagejad ei sisenenud transiiditsooni seepärast, et nende elu oli Serbias vahetus ohus, vaid sisenesid omal algatusel, et taotleda varjupaika. Lisaks leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et Ungaril oli õigus võtta kõik vajalikud meetmed hagejate väidete läbivaatamiseks enne nende vastuvõtmist. Varjupaigataotlusest tingitud menetlus- toimingute lõppemist oodates elasid hagejad tingimustes, mis ei piiranud nende vabadust asjatult ega ulatuses või viisil, mis ei olnud seotud nende varjupaigataotluse läbivaatamisega, samuti ei ületanud nende viibimine transiiditsoonis oluliselt nende varjupaigataotluse läbivaatamiseks vajalikku aega.

Näide: kohtuasjas *Rantsev vs. Küpros ja Venemaa* ⁽³⁷⁰⁾ oli hageja tütar Venemaa kodanik, kes elas Küprosel ja töötas kabareeomanike taotluse antud tööloa alusel kabarees tantsijana. Paari kuu möödudes otsustas tütar töökohast loobuda ja Venemaale naasta. Üks kabareeomanikest

⁽³⁶⁶⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Austin jt vs. Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 39692/09, nr 40713/09 ja nr 41008/09, 15. märts 2012, punkt 60.

⁽³⁶⁷⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Amuur vs. Prantsusmaa*, nr 19776/92, 25. juuni 1996, punktid 38–49; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Riad ja Idiab vs. Belgia*, nr 29787/03 ja 29810/03, 24. jaanuar 2008.

⁽³⁶⁸⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Nolan ja K. vs. Venemaa*, nr 2512/04, 12. veebruar 2009, punktid 93–96.

⁽³⁶⁹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Ilias ja Ahmed vs. Ungari* [suurkoda], nr 47287/15, 21. november 2019.

⁽³⁷⁰⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Rantsev vs. Küpros ja Venemaa*, nr 25965/04, 7. jaanuar 2010, punktid 314–325.

teatas sisserändeametisse, et tütar on oma töö- ja elukohast lahkunud. Tütar leiti ja toimetati politseijaoskonda, kus teda peeti kinni umbes üks tund. Politsei otsustas, et tüdruku ei ole vaja kinni pidada ja kabareeomanik kui tema eest vastutav isik peaks talle järele tulema. Seejärel viis kabareeomanik hageja tütre teise kabareeomaniku korterisse, kust ta ei saanud oma vabal tahtel lahkuda. Järgmisel hommikul leiti ta surnuna korteri eest tänavalt. Kuigi tütre kinnipidamine kestis kokku ligikaudu 2 tundi, otsustas kohus, et see oli vabaduse võtmine Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 tähenduses. Nii politseijaoskonnas kui ka korteris toimunud kinnipidamise eest vastutasid Küprose ametiasutused, sest ilma Küprose politsei aktiivse koostöötajana kabareeomanikega ei oleks selle juhtumi puhul vabaduse võtmist aset leidnud.

7.2. Kinnipidamise alternatiivid

ELi õiguses peab kinnipidamine olema viimane abinõu ja kõik alternatiivid tuleb kõigepealt ammendada, v.a kui selliseid alternatiive ei saa konkreetsel juhul tõhusalt kohaldada ([tagasisaatmisdirektiivi](#) (2008/115/EÜ) artikli 15 lõige 1: „Kui muid piisavaid, kuid leebemaid sunnimeetmeid ei ole [...] võimalik tulemuslikult kohaldada“; vt ka läbi vaadatud [vastuvõtutingimuste direktiivi](#) (2013/33/EL) artikli 8 lõige 2 ja [Dublini määruse](#) (määrus (EL) nr 604/2013) artikli 18 lõige 2). Kinnipidamine peaks seega toimuma alles pärast kõigi võimalike alternatiivide täielikku kaalutlemist või siis, kui järelevalvemehhanismid ei ole saavutanud oma seaduslikku ja õiguspärast eesmärki. Muudetud vastuvõtutingimuste direktiivi artikli 8 lõikega 4 kohustatakse liikmesriike tagama, et siseriikliku õigusega on ette nähtud eeskirjad, mis käsitlevad kinnipidamise alternatiive.

Kinnipidamise alternatiivid on näiteks aruandekohustus, nagu korrapärane ilmumine politseisse või sisserändeasutustesse; passi või reisidokumendi loovutamise kohustus; elukohanõuded, näiteks elamine ja ööbimine konkreetsel aadressil; vabastamine kautsjoni vastu käendusega või ilma; käendaja nõuded; vabastamine hooldustöötaja toel või hoolduskava alusel koos kogukonna hooldus- või vaimse tervise rühmaga; ja elektrooniline jälgimine, näiteks märgistamine ⁽³⁷¹⁾.

⁽³⁷¹⁾ Lisateave: vt FRA (2015), *Alternatives to detention for asylum seekers and people in return procedures*, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

Eli harta nõuab, et liikmesriigid peavad uurima kinnipidamise alternatiive, et vältida meelevaldset vabaduse võtmist (artikkel 6 koostoimes artiklitega 52 ja 53) ⁽³⁷²⁾.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt uurib Euroopa Inimõiguste Kohus, kas enne kinnipidamist oleks saanud kasutada vähem sekkuvaid meetmeid.

Näide: kohtuasjas *Mikolenko vs. Eesti* ⁽³⁷³⁾ leidis kohus, et ametiasutustel oleks olnud võimalik kasutada muid meetmeid kui hoida hagejat pikaajalise kinnipeetavana väljasaatmiskeskuses, sest puudus vahetu võimalus teda riigist välja saata.

Kinnipidamise alternatiividena peetakse sageli silmas liikumisvabaduse piiramise eri viise. Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel tagatakse õigus vabalt liikuda protokoll nr 4 artikliga 2, kui liikmesriik on protokoll ratifitseerinud (vt 2. lisa). Liikumisvabaduse piiramine peab olema vajalik ja proportsionaalne ning kooskõlas protokoll nr 4 artikli 2 teises lõigus toodud eesmärkidega. See säte kehtib ainult isikutele, kes „viibivad riigi territooriumil seaduslikult“, ning seega ei ole sellest abi ebaseaduslikus olukorras isikutele.

Näide: kohtuasjas *Omwenyeye vs. Saksamaa* ⁽³⁷⁴⁾ oli hageja sunnitud elama teatud alal, mis oli üks tema ajutise elamisloa tingimustest varjupaigataotluse vastuse ootamise ajal. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et kuna hageja oli rikkunud oma ajutise elamisloa tingimusi, ei olnud ta viibinud Saksamaa territooriumil seaduslikult ega saanud seega kasutada protokoll nr 4 artikliga 2 ette nähtud vaba liikumise õigust.

⁽³⁷²⁾ Eli harta artikkel 6 koostoimes artiklitega 52 ja 53. Vt ka Euroopa Liidu Kohus, C-61/11 PPU, *Hassen El Dridj, alias Soufi Karimi*, 28. aprill 2011, punktid 39–41; Euroopa Liidu Kohus, C-146/14 PPU, *Bashir Mohamed Ali Mahdi*, 5. juuni 2014, punkt 64.

⁽³⁷³⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Mikolenko vs. Eesti*, nr 10664/05, 8. oktoober 2009.

⁽³⁷⁴⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Omwenyeye vs. Saksamaa* (otsus), nr 44294/04, 20. november 2007.

7.3. Õigust isikuvabadusele piiravate erandite ammendav nimekiri

Eli õiguses käsitletakse varjupaiga taotlemisega seotud kinnipidamist ja tagasisaatmisega seotud kinnipidamist kahe erineva õiguskorra järgi ⁽³⁷⁵⁾. Vabaduse võtmist reguleeritakse varjupaigataotlejate korral läbi vaadatud **vastuvõtutingimuste direktiivi** artikliga 8 ja **Dublini määruse** artikliga 28 ning isikute korral, kelle suhtes kohaldatakse tagasisaatmismenetlust, **tagasisaatmis-direktiivi** artikliga 15.

Vastuvõtutingimuste direktiivi artikli 8 ja **varjupaigamenetluste direktiivi** (2013/32/EL) artikli 26 alusel ei ole lubatud pidada isikut kinni ainult sel põhjusel, et ta on varjupaigataotleja ⁽³⁷⁶⁾. Samuti ei ole lubatud isikut kinni pidada üksnes seetõttu, et tema suhtes kohaldatakse Dublini määrust (määruse artikli 28 lõige 1). Varjupaigataotlejate vabaduse piiramine on lubatud ainult vastuvõtutingimuste direktiivi artikli 8 lõikes 3 nimetatud põhjustel. Varjupaigataotlejat võib kinni pidada üksnes nendel kuuel põhjusel:

- et tuvastada taotleja isik või kodakondsus või seda kontrollida ⁽³⁷⁷⁾;
- et määrata tema rahvusvahelise kaitse taotluse aluseks olevad asjaolud, mida ilma kinnipidamiseta ei oleks võimalik määrata, eelkõige kui on olemas põgenemise oht ⁽³⁷⁸⁾;
- et otsustada, kas taotlejal on õigus siseneda riigi territooriumile;
- siis, kui teda peetakse kinni tagasisaatmisdirektiivi kohaldamiseks ja ta esitab väljasaatmise edasilükkamiseks või nurjamiseks varjupaigataotluse ⁽³⁷⁹⁾;
- siis, kui seda nõuab riikliku julgeoleku või avaliku korra kaitse ⁽³⁸⁰⁾, ning

⁽³⁷⁵⁾ Euroopa Kohus, C-357/09, *Said Shamilovich Kadzoev (Huchbarov)* [suurkoda], 30. november 2009, punkt 45, ja Euroopa Liidu Kohus, C-534/11, *Mehmet Arslan vs. Policie ČR, Krajské ředitelství policie Ústeckého kraje, odbor cizinecké policie*, 30. mai 2013, punkt 52.

⁽³⁷⁶⁾ Lisateave: vt Euroopa Komisjon, siseasjade peadirektooraat, 2012, „Reception conditions“.

⁽³⁷⁷⁾ Vt ka Euroopa Liidu Kohus, C-18/16, *K. vs. Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie*, 14. september 2017.

⁽³⁷⁸⁾ *Ibid.*

⁽³⁷⁹⁾ Vt ka Euroopa Liidu Kohus, C-534/11, *Mehmet Arslan vs. Policie ČR, Krajské ředitelství policie Ústeckého kraje, odbor cizinecké policie*, 30. mai 2013.

⁽³⁸⁰⁾ Vt ka Euroopa Liidu Kohus, C-601/15 PPU, *J.N. vs. Staatssecretaris voor Veiligheid en Justitie*, 15. veebruar 2016.

- vastavalt Dublini määruse artiklile 28, millega lubatakse isikuid teatud tingimustel kinni pidada, et tagada üleandmismenetluse täitmine vastavalt nimetatud määrusele.

Näide: kohtuasjas *Al Chodor* ⁽³⁸¹⁾ pidas Tšehhi politsei hagejat ja tema kaht alaealist last kinni kuni nende üleandmiseni Ungarile Dublini määruse alusel. Euroopa Liidu Kohus leidis, et rahvusvahelise kaitse taotlejat saab Dublini määruse alusel kinni pidada üksnes siis, kui riigisiseses õiguses on sätestatud põgenemisohu määratlemise objektiivsed kriteeriumid. Kohus märkis, et vabaduse võtmise mis tahes meede peab olema kättesaadav, täpne ja etteaimatav, nagu on nõutud ELi harta artiklis 6. Euroopa Liidu Kohus järeldas, et kui need objektiivsed kriteeriumid puuduvad riigisiseses õiguses üldkohaldatavas siduvas sättes, on kinnipidamine ebaseaduslik.

Näide: Euroopa Liidu Kohus selgitas kohtuasjas *FMS jt* ⁽³⁸²⁾, et vastuvõtutingimuste direktiivi (artikkel 8) ja tagasisaatmisdirektiivi (artikkel 15) kohaselt ei tohi ei rahvusvahelise kaitse taotlejat ega isikut, kelle suhtes on tehtud tagasisaatmisotsus, pidada kinni üksnes põhjusel, et ta ei suuda oma vajadusi rahuldada. Samuti otsustas Euroopa Liidu Kohus kohtuasjas *VL* ⁽³⁸³⁾, et kohtade puudumine vastuvõturajatises ei õigusta rahvusvahelise kaitse taotleja kinnipidamist.

Tagasisaatmisdirektiivi artikli 15 lõikega 1 lubatakse kolmandate riikide kodanikke kinni pidada ainult siis, kui nende suhtes „kohaldatakse tagasisaatmismenetlust“. Vabaduse võtmine on lubatud eelkõige siis, kui esineb põgenemise oht või kui isik väldib või takistab tagasisaatmise järgmisel eesmärgil ettevalmistamist või väljasaatmismenetlust:

- et tagasisaatmist ette valmistada;
- et väljasaatmismenetlust täita.

⁽³⁸¹⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-528/15, *Policie ČR, Krajské ředitelství policie Ústeckého kraje, odbor cizinecké policie vs. Salah Al Chodor jt*, 15. märts 2017.

⁽³⁸²⁾ Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-924/19 PPU ja C-925/19 PPU, *FMS jt vs. Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság Dél-alföldi Regionális Igazgatóság ja Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság* [suurkode], 14. mai 2020, punktid 256, 266, 272 ja 281.

⁽³⁸³⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-36/20 PPU, *Ministerio Fiscal vs. VL*, 25. juuni 2020, punktid 104–113.

Näide: kohtuasi *J.N.* ⁽³⁸⁴⁾ käsitles isikut, kelle tagasisaatmisotsus on täitmisele pööratav ja kes esitas neljanda varjupaigataotluse. Ta peeti kinni avaliku korra ja riigi julgeoleku huvides vastavalt vastuvõtutingimuste direktiivi artikli 8 lõikele 3, arvestades varasemaid kuritegusid. Euroopa Liidu Kohus leidis, et tagasisaatmisotsus ei kaotanud varjupaigataotluse läbivaatamise ajal kehtivust. Samal ajal otsustas kohus, et varjupaigataotluse läbivaatamise ajal peab taotlejal lubama viibida territooriumil.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt kaitstakse artikli 5 lõikega 1 õigust isikuvabadusele ja -puutumatusle. Selle alapunktides a–f on täielik loetelu lubatud eranditest – „kellelki ei või võtta tema vabadust“, v.a seaduses sätestatud korras järgmistel juhtudel:

- pädeva kohtu süüdimõistva otsuse alusel;
- kohtu seadusliku korralduse täitmatajätmise eest või seaduses ettenähtud kohustuse täitmise tagamiseks;
- kohtueelselt;
- eriolukordades alaealiste puhul;
- rahvatervise kaalutlustel või seoses hulkurlusega;
- ebaseaduslikku piiriületamise ennetamine või välismaalase väljasaatmise võimaldamine.

Liikmesriigi kohustus on põhjendada kinnipidamist ühega neist kuuest alusest ⁽³⁸⁵⁾. Kui kinnipidamist ei saa põhjendada ühegagi nimetatud alustest, on see automaatselt ebaseaduslik ⁽³⁸⁶⁾. Nende aluste tõlgendamine on piiratud ⁽³⁸⁷⁾. Puudub kõikehõlmav säte, millega lubataks kinnipidamist, et

⁽³⁸⁴⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-601/15 PPU, *J.N. vs. Staatssecretaris voor Veiligheid en Justitie*, 15. veebruar 2016.

⁽³⁸⁵⁾ Ühendkuningriik, kõrgeim kohus, *WL (Kongo) 1 & 2 vs. Secretary of State for the Home Department; KM (Jamaica) vs. Secretary of State for the Home Department* [2011] UKSC 12, 23. märts 2011.

⁽³⁸⁶⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Al-Jedda vs. Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 27021/08, 7. juuli 2011, punkt 99.

⁽³⁸⁷⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *A. jt vs. Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 3455/05, 19. veebruar 2009.

ennetada üldist kuritegu või rikkumist. Kui kinnipidamise täpset eesmärki ja põhjendust ei ole määratletud, siis võib see tähendada, et kinnipidamine on ebaseaduslik.

Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõike 1 punktis f sätestatakse, et varjupaigataotlejate ja ebaseaduslikus olukorras olevate rändajate kinnipidamine on lubatud kahes olukorras:

- ebaseadusliku piiriületamise ennetamine;
- meetmete võtmine isiku väljasaatmiseks või väljaandmiseks.

Nagu ka teised erandid isikuvabaduse õigusest, peab Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõike 1 punkti f alusel toimuv vabaduse võtmine toimuma ühel neist piiratud tõlgendusega erialustest.

7.3.1. Kinnipidamine ebaseadusliku piiriületamise ennetamiseks

ELi õiguses nõutakse [Schengeni piirieskirjadega](#) (määrus (EL) 2016/399), et kolmandate riikide kodanikel, kes ei täida riiki sisenemise tingimusi, ei ole lubatud ELi siseneda. Piirivalvel on kohustus ebaseaduslik sisenemine ära hoida (artikkel 14). Paljude ELi liikmesriikide õiguses on sätestatud lühiajaline vabaduse võtmine piiril, mis sageli toimub lennujaama transiiditsoonis. [Vastuvõtutingimuste direktiivi](#) artikli 8 lõike 3 punktiga c sätestatakse, et piirile saabuvate varjupaigataotlejate kinnipidamine on lubatud siis, kui see on vajalik selleks, et otsustada taotleja õiguse üle siseneda riigi territooriumile.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt peab kinnipidamisel järgima mitut tingimust, et see oleks Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 alusel seaduslik.

Näide: kohtuasjas *Saadi vs. Ühendkuningriik* ⁽³⁸⁸⁾ otsustas Euroopa Inimõiguste Kohus, et mis tahes juhul riiki sisenemine on ebaseaduslik, kuni liikmesriik on andnud loa riiki siseneda. Sellise isiku kinnipidamine, kes soovis riiki siseneda, kuid kellel veel puudus selleks luba, võib ilma sätte tähendust moonutamata toimuda eesmärgiga vältida tema loata sissesõitu riiki Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõike 1 punkti f tähenduses. Kohus ei nõustunud väitega, et niipea kui varjupaigataotleja annab end sisserändeasutustele üle, püüab ta „seaduslikult“ riiki siseneda, mistõttu kinnipidamine ei ole artikli 5 lõike 1 punkti f alusel õigustatud. Kui seda sätet tõlgendada nii, et selle alusel lubatakse kinni pidada ainult isikut, kelle puhul on näha, et ta soovib sisenemise piiranguid vältida, tõlgendatakse liiga kitsalt sätte tingimusi ja liikmesriigi õigust kasutada oma vaieldamatut õigust kontrollida välismaalaste vabadust sisserände kontekstis. Selline tõlgendus oleks vastuolus ka ÜRO pagulasprogrammi ülemvoliniku täitevkomitee järeldusega nr 44, ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Ameti suuniste ja ministrite komitee asjaomase soovitusega. Kõigi nendega nähakse ette varjupaigataotlejate kinnipidamine teatud olukordades, näiteks isikusamasuse kontrollimisel või kui määratakse kindlaks elemente, mille alusel varjupaika taotletakse. Euroopa Kohus leidis, et hageja 7-päevane kinnipidamine kiirendatud varjupaigamenetluse vältel massilise sissevoolu tingimustes ei olnud artikli 5 lõikega 1 vastuolus.

Näide: kohtuasjas *Suso Musa vs. Malta* ⁽³⁸⁹⁾ otsustas kohus, et kui riik on ületanud oma juriidilisi kohustusi ja võtnud vastu õigusaktid, milles selge sõnaga lubatakse sisserändajate sisenemist või viibimist riigis varjupaigataotluse menetlemise ajaks kas sõltumatult ELi õigusest või selle kohaselt, siis järgnev kinnipidamine selleks, et ennetada ebaseaduslikku piiriületamist, võib tõstatada küsimuse kinnipidamise seaduslikkuse kohta artikli 5 lõike 1 punkti f alusel. Sellistel asjaoludel oleks tõepoolest raske pidada meedet kinnipidamise põhjusega tihedalt seotuks või pidada olukorda liikmesriigi seadusega kooskõlas olevaks. Pigem oleks tegemist omavoliga, mis satuks seega vastuollu artikli 5 lõike 1 punktis f sõnastatud eesmärgiga, millega nõutakse liikmesriigi õiguslike sätete selget ja täpset tõlgendamist. Kohtuasjas *Saadi* ei olnud liikmesriigi õigusega antud hagejale ametlikku luba territooriumile sisenemiseks või seal viibimiseks ja seega sellist küsimust ei tekkinud. Seega sõltus küsimus, millal kaotas artikli 5 esimene osa oma kehtivuse põhjusel, et isikule oli antud ametlik luba riiki sisenemiseks või seal viibimiseks, suuresti riiklikust õigusest.

⁽³⁸⁸⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Saadi vs. Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 13229/03, 29. jaanuar 2008, punkt 65.

⁽³⁸⁹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Suso Musa vs. Malta*, nr 42337/12, 23. juuli 2013.

7.3.2. Kinnipidamine enne väljasaatmist või väljaandmist

ELi õiguses on vastuvõtutingimuste direktiivi artikli 8 lõikes 3 sätestatud mõne põhjuse eesmärk vähendada põgenemise ohtu.

Tagasisaatmisdirektiivi artikli 15 lõikes 1 lubatakse kinnipidamist tagasisaatmise ettevalmistamiseks ja/või väljasaatmise läbiviimiseks siis, kui kasutada ei saa muid piisavaid, kuid leebemaid sunnimeetmeid (vt punkt 7.2). Vabaduse võtmine on lubatud eelkõige siis, kui on ilmnenu põgenemise oht või isik takistab muul viisil oluliselt tagasi- või väljasaatmist ning on olemas reaalne võimalus isik põhjendatava aja jooksul välja saata. Direktiivi artikli 15 lõikes 5 ja lõikes 6 määratakse kindlaks maksimaalsed ajalised piirangud.

Euroopa Liidu Kohtule on edastatud mitmeid juhtumeid, kus tagasisaatmismenetluses on vangistatud kolmandate riikide kodanikke ebaseadusliku riiki sisenemise või seal viibimise eest ⁽³⁹⁰⁾.

Näide: kohtuasjas *El Dridi* ⁽³⁹¹⁾ paluti Euroopa Liidu Kohtul teha kindlaks, kas tagasisaatmisdirektiivi artiklite 15 ja 16 järgi oli kohane või mitte rakendada tagasisaatmismenetluses kriminaalkaristuse korras kinnipidamist ainult seetõttu, et kolmanda riigi kodanik ei täitnud ettenähtud aja jooksul territooriumilt lahkumist nõudvat halduskorraldust. Kohus pidi kaalutlema, kas kriminaalkaristuse korras kinnipidamist saaks käsitleda kui tagasisaatmisotsuse täitmiseks vajalikku meetet direktiivi artikli 8 lõike 1 tähenduses või vastupidi – meetet, mis takistas otsuse täitmist. Arvestades juhtumi asjaoludega, leidis kohus, et kriminaalkaristuse korras kinnipidamine ei vastanud direktiivi eesmärgile, milleks oli isiku tagasisaatmine tema päritoluriiki kooskõlas põhiõigustega, ega aidanud kaasa kolmanda riigi kodaniku väljasaatmisele asjaomasest ELi liikmesriigist. Kui tagasisaatmise korraldus jäetaks vabatahtliku lahkumise perioodil täitmata, peavad

⁽³⁹⁰⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-61/11 PPU, *El Dridi, alias Soufi Karim*, 28. aprill 2011, ja Euroopa Liidu Kohus, C-329/11, *Achughbajian vs. Prefet du Val-de-Marne* [suurkoda], 6. detsember 2011 (avaliku korraga seotud kinnipidamine ei ole kooskõlas tagasisaatmisdirektiivi eesmärgiga); Euroopa Liidu Kohus, C-430/11, *Kriminaalasi Md Sagori süüdistuses*, 6. detsember 2012, ja Euroopa Liidu Kohus, C-522/11, kohtumäärus, *Kriminaalmenetlus vs. Abdoul Khadre Mbaye*, 21. märts 2013 (trahvi määramise kohta); Euroopa Liidu Kohus, C-297/12, *Kriminaalasi Gjoko Filevi ja Adnan Osmani süüdistuses*, 19. september 2013; Euroopa Liidu Kohus, C-290/14, *Kriminaalasi, milles süüdistatav on Skerdjan Celaj*, 1. oktoober 2015 (kinnipidamine olemasoleva sisenemiskeelu rikkumise alusel).

⁽³⁹¹⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-61/11, *El Dridi, alias Soufi Karim*, 28. aprill 2011, punkt 59.

ELi liikmesriigid tagasisaatmiskorraldust sundtäitma järk-järgult ja proportsionaalselt, kasutades võimalikult leebeid sunnimeetmeid ja austades isikute põhiõigusi.

Näide: kohtuasjas *Achughbabian* ⁽³⁹²⁾ hindas kohus, kas kohtuasjas *El Dridi* sätestatud põhimõtted kehtiksid ka kolmanda riigi kodaniku vangimõistvale otsusele ELi liikmesriigi territooriumile ebaseaduslikult riiki siseneamise või seal viibimise eest. Kohus selgitas, et tagasisaatmisdirektiiviga ei välistata võimalust, et liikmesriik käsitleb ebaseaduslikku riigis viibimist rikkumisena ja kehtestab vajalikud kriminaalkaristused, et selliseid riiklike elukohaeskirjade rikkumisi vältida ja ära hoida, ning kasutab kinnipidamist aja vältel, mil teeb kindlaks, kas riigis viibimine on seaduslik. Kui kinnipidamine toimub enne tagasisaatmismenetlust või selle ajal, kuulub see olukord direktiivi kohaldamisalasse ja seega peab kinnipidamise eesmärk olema väljasaatmise korraldamine. Euroopa Liidu Kohus leidis, et tagasisaatmisdirektiivi ei järgitud, sest kriminaalkaristuse korras kinnipidamise eesmärk ei olnud väljasaatmise korraldamine. See takistaks tavapärase standardite ja menetluste rakendamist ning pikendaks tagasisaatmismenetlust, vähendades seega direktiivi mõju. Samas ei välistanud Euroopa Liidu Kohus liikmesriikide võimalust kasutada kriminaalkaristuse korras kinnipidamist pärast seda, kui tagasisaatmismenetlus on lõppenud, see tähendab, kui artiklis 8 esitatud sunnimeetmeid on rakendatud, kuid väljasaatmine ebaõnnestus.

Näide: kohtuasjas *Affum* ⁽³⁹³⁾ käsitles Euroopa Liidu Kohus juhtumit, kus Prantsuse politsei pidas La Manche'i tunneli sissepääsu juures kinni Ghana kodaniku, kes oli Prantsusmaa kaudu teel Belgiast Ühendkuningriiki. Ta peeti kinni ebaseadusliku riiki sisenemise eest ning Prantsusmaa ja Belgia vahel sõlmitud tagasivõtulepingu alusel anti korraldus tema üleandmiseks Belgiale. Euroopa Liidu Kohus otsustas, et tagasisaatmisdirektiivi kohaldatakse kolmandate riikide kodanike suhtes, kes viibisid liikmesriigi territooriumil üksnes lühiajaliselt. Kohus leidis, et direktiiviga on vastuolus riiklikud õigusaktid, millega nähakse ette vangistus ebaseadusliku riigis viibimise eest, sest see takistaks tagasisaatmismenetluse kohaldamist ja lükkaks tagasisaatmise edasi. Euroopa Liidu Kohus selgitas siiski, et direktiiviga ei

⁽³⁹²⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-329/11, *Achughbabian vs. Prefet du Val-de-Marne* [suurkoda], 6. detsember 2011, punktid 37-39 ja 45.

⁽³⁹³⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-47/15, *Sélina Affum vs. Préfet du Pas-de-Calais* [suurkoda], 7. juuni 2016.

ole vastuolus sellised riiklikud õigusaktid, mille alusel lubatakse vangistada kolmanda riigi kodanikku, kelle suhtes kohaldatakse tagasisaatmismenetlust ja kes viibib territooriumil ilma põhjendatud aluseta tagasisaatmise täitmatajätmiseks.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt annab artikli 5 lõike 1 punkti f teine osa Euroopa Nõukogu liikmesriikidele õiguse isikuid kinni pidada eesmärgiga nad välja saata või välja anda, kui selline korraldus on antud ja on olemas reaalne võimalus isik välja saata. Kinnipidamine on meelevaldne siis, kui sisulisi „meetmeid isiku väljasaatmiseks“ nõuetekohase hoolsuse põhimõtet järgides ei kavandata ega aktiivselt ei rakendata.

Näide: kohtuasjas *Mikolenko vs. Eesti* ⁽³⁹⁴⁾ oli hageja Eestis elav Venemaa kodanik. Eesti ametiasutused keeldusid tema elamisluba pikendamast ja teda peeti kinni aastatel 2003 kuni 2007. Euroopa Inimõiguste Kohus tunnistas, et hageja ei olnud väljasaatmismenetluses ilmselgelt valmis tegema koostööd ametiasutustega, kuid leidis siiski, et tema kinnipidamine oli ebaseaduslik, sest puudus reaalne võimalus väljasaatmiseks ning ametiasutused ei korraldanud menetlust nõuetekohase hoolsusega.

Näide: kohtuasjas *M. jt vs. Bulgaaria* ⁽³⁹⁵⁾ oli korraldus hageja väljasaatmiseks Afganistani antud detsembris 2005, kuid esimest korda üritasid ametiasutused hankida talle väljasaatmise lihtsustamiseks isikut tõendavat dokumenti veebruaris 2007. Veel püüti seda teha 19 kuud hiljem. Selle aja jooksul peeti hagejat endiselt kinni. Bulgaaria ametiasutused olid üritanud teda ka teise riiki saata, kuid selle kohta puudusid tõendid. Kinnipidamine oli ebaseaduslik nõuetekohase hoolsuse puudumise tõttu ja rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 5.

Näide: kohtuasjas *A. jt vs. Ühendkuningriik* ⁽³⁹⁶⁾ leidis kohus, et poliitika hoida taotleja võimalik väljasaatmine „aktiivsel läbivaatamisel“ ei olnud piisavalt kindel ja eesmärgistatud, et see tähendaks artikli 5 lõike 1

⁽³⁹⁴⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Mikolenko vs. Eesti*, nr 10664/05, 8. oktoober 2009. Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *Al Husin vs. Bosnia ja Hertsegoviina (nr 2)*, nr 10112/16, 25. juuni 2019.

⁽³⁹⁵⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *M. jt vs. Bulgaaria*, nr 41416/08, 26. juuli 2011, punktid 75–76.

⁽³⁹⁶⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *A. jt vs. Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 3455/05, 19. veebruar 2009, punkt 167.

mõistes, et „võetakse meetmeid isiku väljasaatmiseks“. Ilmselt ei olnud sellise kinnipidamise eesmärk ennetada ebaseaduslikku piiriületamist ega olnud seega seaduslik.

Näide: kohtuasjas *Popov vs. Prantsusmaa* ⁽³⁹⁷⁾ olid hagejad kaks Kasahstani kodanikku, kes saabusid 2000. aastal Prantsusmaale. Nende pagulasseisundi ja elamisloa taotlused lükati tagasi. Augustis 2007 nad vahistati ja viidi riigist väljasaatmiseks lennujaama. Lend tühistati ja väljasaatmist ei toimunud. Siis viidi nad üle kinnipidamiskeskusse koos nende kahe lapsega, kellest üks oli 5-kuune ja teine 3-aastane, kus nad viibisid 15 päeva. Tühistati ka teine lend ja kohtunik lasi nad vabadesse. Järgmisel taotluskorral anti neile pagulasseisund. Kohus leidis, et kuigi lapsed koos vanematega paigutati perede tiiba, ei olnud nende konkreetset olukorda arvestatud ja ametiasutused ei olnud püüdnud leida halduskorras kinnipidamisele alternatiivset lahendust. Seega ei kaitstud Prantsuse õigussüsteemi raames nõuetekohaselt laste õigust isikuvabadusele Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 kohaselt.

7.4. Seadusega ette nähtud kord

Kinnipidamine peab olema seaduslik nii riigisisese õiguse, ELi õiguse kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel.

ELi õiguses on liikmesriikidel kohustus kehtestada [tagasisaatmisdirektiivi](#) (artikkel 20) järgimiseks vajalikud õigus- ja haldusnormid. Sarnaselt nõutakse muudetud [vastuvõtutingimuste direktiivi](#) artikli 8 lõikes 3, et kinnipidamise alused sätestatakse siseriiklikus õiguses.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt sätestatakse selle artikli 5 lõikes 1: „Kellelki ei või võtta tema vabadust, välja arvatud seaduses kindlaksmääratud korras“. See tähendab, et riiklikus õiguses peavad olema sätestatud sisulised ja menetluseeskirjad, millal ja mis asjaoludel tohib isikut kinni pidada.

Peale selle, et artiklis 5 viidatakse tagasi riigisisesele õigusele, on see seotud ka õiguse kvaliteediga ja nõutakse, et see vastaks õigusriigi põhimõttele, mis mõiste on keskne kõigis Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklites. Selleks

⁽³⁹⁷⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Popov vs. Prantsusmaa*, nr 39472/07 ja nr 39474/07, 19. jaanuar 2012.

et õigusel oleks vajalik kvaliteet, peab see olema piisavalt ligipääsetav, täpne ja ettenähtav, et selle rakendamine aitaks ära hoida meelevaldsust. Mis tahes vabaduse võtmine peab olema kooskõlas Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 eesmärkidega, et tagada kaitse meelevaldsuse eest ⁽³⁹⁸⁾.

Näide: kohtuasjas *S.P. vs. Belgia* ⁽³⁹⁹⁾ paigutati hageja kinnipidamiskeskusesse kuni tema peatse väljasaatmiseni Sri Lankasse. Seejärel andis Euroopa Inimõiguste Kohus välja ajutise meetme, millega peatati tema väljasaatmine, ning hageja vabastati 11 päeva pärast. Euroopa Inimõiguste Kohus väitis, et ajutise meetme rakendamine hageja väljasaatmismenetluse lühiajaliseks peatamiseks ei muutnud tema kinnipidamist ebaseaduslikuks, sest Belgia ametiasutused kavatsesid ta endiselt välja saata ja olenemata menetluse peatamisest võeti endiselt meetmeid tema väljasaatmiseks.

Näide: kohtuasjas *Azimov vs. Venemaa* ⁽⁴⁰⁰⁾ peeti hagejat kinni üle 18 kuu, ilma et sellel oleks olnud maksimaalne ajapiirang ka pärast seda, kui Euroopa Inimõiguste Kohus oli määranud ajutise meetme tema väljasaatmise peatamiseks. Euroopa Inimõiguste Kohus otsustas, et riikliku menetluse peatamine Euroopa Inimõiguste Kohtu ajutise meetme rakendamise kaudu ei tohiks kaasa tuua olukorda, kus taotleja on ebamõistlikult pika aja vanglas.

7.5. Vajalikkus ja proportsionaalsus

Eli õiguses sätestatakse tagasisaatmisdirektiivi artikli 15 lõikes 5: „Kinnipidamine kestab seni, kuni on täidetud lõikes 1 sätestatud tingimused ning kuni see on vajalik eduka väljasaatmise tagamiseks.“ Kõigi juhtumite korral peavad kinnipidamiseks olemas olema selged ja kaalukad põhjused ning mitte üksnes väited. Direktiivi artikli 15 lõikes 1 viidatakse kinnipidamisele väljasaatmise eesmärgil, kui on olemas põgenemise oht, kuid selle ohu hindamine peab põhinema objektiivsetel kriteeriumitel (artikli 3 punkt 7). Direktiivi alusel

⁽³⁹⁸⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Amuur vs. Prantsusmaa*, nr 19776/92, 25. juuni 1996, punkt 50; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Dougoz vs. Kreeka*, nr 40907/98, 6. märts 2001, punkt 55.

⁽³⁹⁹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *S.P. vs. Belgia* (otsus), nr 12572/08, 14. juuni 2011.

⁽⁴⁰⁰⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Azimov vs. Venemaa*, nr 67474/11, 18. aprill 2013.

võetavad otsused tuleb langetada juhtumipõhiselt ja lähtudes objektiivsetest kriteeriumitest. Üksnes ebaseaduslik riigisviibimise asjaolu ei ole isiku kinnipidamiseks piisav (põhjendus 6).

ELi õiguses on vaja kaalutleda, kas vabaduse võtmine on proportsionaalne soovitud eesmärgiga ja kas väljasaatmist saaks edukalt korraldada ka vähem piiravate meetmetega, näiteks kinnipidamise alternatiividega (tagasisaatmisdirektiivi artikli 15 lõige 1) ⁽⁴⁰¹⁾.

Muudetud [vastuvõtutingimuste direktiiviga](#) lubatakse varjupaigataotlejate kinnipidamist „vajaduse korral ja igat juhtumit eraldi hinnates“ ning „kui muid leebemaid alternatiivseid sunnimeetmeid ei ole võimalik tõhusalt kohaldada“ (artikli 8 lõige 2, vt ka artikli 28 lõige 2 ja [Dublini määruse](#) põhjendus 20) ⁽⁴⁰²⁾.

Lisaks seaduslikkuse ja menetlustagatiste küsimustele peab kinnipidamine ka sisuliselt vastama Euroopa inimõiguste konventsioonis ja [ELi hartas](#) sätestatud põhiõigustele ⁽⁴⁰³⁾.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt sätestatakse artikliga 5 õigus isikuvabadusele ja -puutumatusle. Artikli 5 lõike 1 punktis f ei nõuta ebaseaduslikult riiki sisenenud isiku või väljasaatmise või väljaandmise eesmärgiga menetluse all oleva isiku kinnipidamise vajalikkuse kontrollimist ⁽⁴⁰⁴⁾. See ei ole nii teiste artikli 5 lõikes 1 käsitletud kinnipidamise vormide puhul, nagu kinnipidamine rikkumise või põgenemise vältimiseks (artikli 5 lõike 1 punkt c) ⁽⁴⁰⁵⁾.

⁽⁴⁰¹⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-61/11 PPU, *El Dridi, alias Soufi Karim*, 28. aprill 2011, punktid 29–62.

⁽⁴⁰²⁾ Vt ka Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-924/19 PPU ja C-925/19 PPU, *FMS jt vs. Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság Dél-alföldi Regionális Igazgatóság ja Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság* [suurkode], 14. mai 2020, punktid 257–261.

⁽⁴⁰³⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-329/11, *Achughbabian vs. Prefet du Val-de-Marne* [suurkode], 6. detsember 2011, punkt 49.

⁽⁴⁰⁴⁾ Riikliku õiguse alusel võidakse siiski nõuda kinnipidamise vajalikkuse kontrollimist. Vt Euroopa Inimõiguste Kohus, *Patrick Muzamba Oyaw vs. Belgia* (otsus), nr 23707/15, 28. märts 2017, punkt 36; Euroopa Inimõiguste Kohus, *J. R. jt vs. Kreeka*, nr 22696/16, 25. jaanuar 2018, punkt 111.

⁽⁴⁰⁵⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Saadi vs. Ühendkuningriik* [suurkode], nr 13229/03, 29. jaanuar 2008, punkt 72.

Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artiklis 9 nõutakse, et vabaduse võtmine peab sisserände kontekstis olema seaduslik, vajalik ja proportsionaalne ⁽⁴⁰⁶⁾. Juhtumis, kus Kambodžast pärit varjupaigataotleja peeti Austraalias kinni, leidis ÜRO inimõiguste komisjon selge sõnaga, et kinnipidamine peab kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artiklile 9 vastamiseks olema vajalik ja proportsionaalne ⁽⁴⁰⁷⁾.

7.6. Meelevaldsus

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt ei piisa riigisisese õiguse järgimisest. Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 5 nõutakse, et mis tahes viisil vabaduse võtmisel tuleb tagada isiku kaitse meelevaldsuse eest ⁽⁴⁰⁸⁾. Mis tahes meelevaldne kinnipidamine ei saa põhimõtteliselt olla artikli 5 lõikega 1 kooskõlas. Mõiste „meelevaldsus“ on ulatuslikum kui mittevastavus riigisisesele õigusele; vabaduse võtmine võib olla riigisisese õiguse kohaselt seaduslik, kuid siiski meelevaldne ja seega vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooniga ⁽⁴⁰⁹⁾.

Et artikli 5 lõike 1 punkti f kohast kinnipidamist ei saaks pidada meelevaldseks, peab kinnipidamine toimuma heas usus: see peab olema tihedalt seotud kinnipidamise alusega, mille valitsus on tuvastanud ja millele ta tugineb; kinnipidamise koht ja tingimused on asjakohased ning kinnipidamise kestus ei ületa taotletava eesmärgi saavutamiseks põhjendatult nõutavat kestust ⁽⁴¹⁰⁾. Teine tegur hindamaks, kas kinnipidamist peetakse meelevaldseks, on kiirus, millega riiklikud kohtud asendavad kas aegunud või puudulikuks tunnistatud kinnipidamiskorralduse ⁽⁴¹¹⁾. Menetlus tuleb ellu viia nõuetekohase hoolsusega ja olemas peab olema reaalne võimalus isik välja saata. Mida meelevaldsuseks peetakse, sõltub sellisel juhul kohtuasja konkreetsetest asjaoludest.

⁽⁴⁰⁶⁾ Lisateave: vt ÜRO inimõiguste komitee, *General Comment No. 35 – Article 9 (Liberty and security of person)*, 16. detsember 2014.

⁽⁴⁰⁷⁾ ÜRO inimõiguste komitee, *A vs. Austraalia*, teatis nr 560/1993, 30. aprilli 1997 seisukohad.

⁽⁴⁰⁸⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *S., V. ja A. vs. Taani*, nr 35553/12, nr 36678/12 ja nr 36711/12, 22. oktoober 2018, punkt 74.

⁽⁴⁰⁹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Saadi vs. Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 13229/03, 29. jaanuar 2008, punkt 67; Euroopa Inimõiguste Kohus, *A. jt vs. Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 3455/05, 19. veebruar 2009, punkt 164.

⁽⁴¹⁰⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Yoh-Ekale Mwanje vs. Belgia*, nr 10486/10, 20. detsember 2011, punktid 117–119.

⁽⁴¹¹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Minjat vs. Šveits*, nr 38223/97, 28. oktoober 2003, punktid 46–48; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Khudoyorov vs. Venemaa*, nr 6847/02, 8. november 2005, punktid 136–137.

Näide: kohtuasjas *Rusu vs. Austria* ⁽⁴¹²⁾ arretereeriti hageja Austriast lahkumisel, sest ta oli riiki sisenenud ebaseaduslikult, ilma kehtiva passi ja viisata, ning tal puudusid vajalikud piisavad elatusvahendid Austrias viibimiseks. Seega eeldasid ametiasutused, et ta kavatseb vabastamisel põgeneda ja menetlusest kõrvale hoida. Euroopa Inimõiguste Kohus korras, et isiku kinnipidamine on tõsine meede, ja oleks kontekstis, kus kinnipidamine on vajalik määratud eesmärgi saavutamiseks, meelevaldne, kui see ei ole viimase vahendina õigustatud juhul, kui on kaalutud kõiki teisi vähem karme meetmeid ja neid on peetud isiku või avaliku huvi kaitseks ebapiisavaiks. Ametiasutuste põhjendused hageja kinnipidamiseks olid ebapiisavad ja tema kinnipidamises oli meelevaldsust. Seega rikuti kinnipidamisega Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 5.

Näide: Kohtuasjas *H.A. jt vs. Kreeka* ⁽⁴¹³⁾ peeti hagejad – üheksa saatjata alaealist – Kreekas dokumentide puudumise tõttu kinni ja võeti politseijaoskondades kaitsva järelevalve alla. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõiget 1, sest kaitsvat järelevalvet käsitlevates Kreeka õigusaktides ei sätestatud maksimaalseid tähtaegu, mis võivad viia meelevaldsete olukordadeni, kus lastelt võidakse vabadus võtta pikaks ajaks.

7.6.1. Hea usu põhimõte

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt saab kinnipidamist pidada meelevaldseks, kui kinnipidamist korraldavad ametiasutused ei tegutse heas usus. Kui riiklikud ametiasutused teevad teadliku otsuse eksitada kolmandate riikide kodanikke, et hõlbustada nende väljasaatmist, rikutakse sellega Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 5 ⁽⁴¹⁴⁾.

⁽⁴¹²⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Rusu vs. Austria*, nr 34082/02, 2. oktoober 2008, punkt 58.

⁽⁴¹³⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *H.A. jt vs. Kreeka*, nr 19951/16, 28. veebruar 2019.

⁽⁴¹⁴⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Čonka vs. Belgia*, nr 51564/99, 5. veebruar 2002; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Saadi vs. Ühendkuningriiki Saadi vs. Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 13229/03, 29. jaanuar 2008; Euroopa Inimõiguste Kohus, *A. jt vs. Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 3455/05, 19. veebruar 2009.

Näide: kohtuasjas *Longa Yonkeu vs. Läti* ⁽⁴¹⁵⁾ lükkas Euroopa Inimõiguste Kohus tagasi valitsuse väite, et riiklik piirivalveteenistus sai hageja välja-
saatmise peatamisest teada alles 2 päeva pärast tema väljasaatmist. Ameti-
asutused olid 4 päeva teadnud, et hageja oli taotlenud varjupaika huma-
nitaarpõhjustel, sest nendeni oli jõudnud tema taotluse koopia. Lisaks oli
tal riiklike seaduste järgi õigus varjupaigataotleja seisundile juba alates
taotluse esitamise kuupäevast ning teda ei oleks seega saanud välja saata.
See tähendab, et riiklik piirivalveteenistus ei toiminud heas usus, sest saa-
tis hageja riigist välja enne, kui pädev riigiasutus vaatas läbi tema humani-
taarpõhjustel esitatud varjupaigataotluse. Seega oli kinnipidamine sellisel
põhjusel meelevaldne.

7.6.2. Nõuetekohane hoolsus

Nii ELi õiguses kui ka Euroopa inimõiguste konventsioonis on põhimõte, et liikmesriik peab isikute kinnipidamisel enne väljasaatmist toimima nõueteko-
hase hoolsusega.

ELi õiguses sätestatakse [tagasisaatmisdirektiivi](#) artikli 15 lõikes 1, et kinnipidamine võib kesta ainult seni, kuni kestab väljasaatmise korraldamine, ning see tuleks ellu viia nõuetekohase hoolsusega. Varjupaigataotlejaid käsit-
leva nõuetekohase hoolsuse säte sisaldub ka muudetud [vastuvõtutingimuste](#)
[direktiivi](#) artikli 9 lõikes 1 ja põhjenduses 16 ning [Dublini määruse](#) artikli 28
lõikes 3.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt on kinnipidamine Euroopa
inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõike 1 punkti f teise osa põhjal õigusta-
tud ainult siis, kui toimub tema väljasaatmise või väljaandmise menetlus. Kui
nimetatud menetlust ei korraldata nõuetekohase hoolsusega, ei ole kinnipi-
damine Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel enam lubatud ⁽⁴¹⁶⁾. Seega
peavad riigid aktiivselt pingutama, et korraldada väljasaatmist kas päritoluriiki
või kolmandasse riiki. Praktikas tähendab see, et riigid peavad võtma konk-
reetseid meetmeid ja esitama tõendusmaterjali – selle asemel et toetuda ainult

⁽⁴¹⁵⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Longa Yonkeu vs. Läti*, nr 57229/09, 15. november 2011, punkt 143.

⁽⁴¹⁶⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Chahal vs. Ühendkuningriik*, nr 22414/93, 15. november 1996, punkt 113;
Euroopa Inimõiguste Kohus, *A. jt vs. Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 3455/05, 19. veebruar 2009,
punkt 164; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Amie jt vs. Bulgaaria*, nr 58149/08, 12. veebruar 2013,
punkt 72.

enda väidetele – pingutuste kohta, mida nad on teinud turvalise vastuvõtmise tagamiseks, näiteks juhul, kui vastuvõtva riigi ametiasutused on oma kodanike tuvastamisel eriti aeglased.

Näide: kohtuasjas *Singh vs. Tšehhi Vabariik* ⁽⁴¹⁷⁾ märkis Euroopa Inimõiguste Kohus, et hagejaid peeti väljasaatmise ootel kinni kaks ja pool aastat. Menetlust iseloomustasid tegevusetuse perioodid ja kohus leidis, et Tšehhi ametiasutused oleksid pidanud näitama üles rohkem nõuetekohast hoolsust, eriti pärast seda, kui India saatkond oli väljendanud soovimatust anda hagejatele passe. Lisaks märkis kohus, et hagejad olid süüdi mõistetud väikese süüteo eest ja nende kinnipidamise kestus enne väljasaatmist oli ületanud rikkumisega seotud vanglakaristuse võimaliku pikkuse. Seega järeltas kohus, et Tšehhi ametiasutused ei olnud hagejate juhtumit käsitlenud nõuetekohase hoolsusega ja kinnipidamise kestus oli ebamõistlikult pikk.

Näide: kohtuasjas *H.A. vs. Kreeka* ⁽⁴¹⁸⁾ oli hageja Iraani kodanik, kes saabus Kreekasse. Pärast politsei poolt vahistamist anti talle korraldus pöörduda tagasi Türgisse, kuid Türgi keeldus teda vastu võtmast. Kuni väljasaatmiseni hoiti hagejat kaua kinni. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et Kreeka ametiasutused ei ole tegutsenud nõuetekohase hoolsusega, sest ei võtnud mingeid meetmeid väljasaatmise teostamiseks 5 kuu jooksul pärast seda, kui Türgi oli keeldunud hagejat vastu võtmast. See viis Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõike 1 rikkumiseni.

7.6.3. Reaalne võimalus isik välja saata

Nii ELi õiguse kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel on kinnipidamine lubatud eelkõige siis, kui on olemas reaalne võimalus isik mõistliku aja jooksul välja saata.

ELi õiguses ei ole kinnipidamine enam õigustatud, kui ilmneb, et väljasaatmine ei ole enam mõistlik ning asjaomane isik vabastatakse viivitamata ([tagasisaatmisdirektiivi](#) artikli 15 lõige 4). Kui väljasaatmisel on takistusi, näiteks tagasi- ja väljasaatmise lubamatuse põhimõte ([tagasisaatmisdirektiivi](#) artikkel 5), siis reaalne võimalus isik välja saata enamasti puudub.

⁽⁴¹⁷⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Singh vs. Tšehhi Vabariik*, nr 60538/00, 25. jaanuar 2005.

⁽⁴¹⁸⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *H. A. vs. Kreeka*, nr 58424/11, 21. jaanuar 2016.

Näide: kohtuasjas *Kadzoev* ⁽⁴¹⁹⁾, otsustas Euroopa Kohus, et kui siseriiklik kohus vaatas kinnipidamise läbi, pidi väljasaatmise edukaks elluviimiseks olema reaalne võimalus, et väljasaatmine oleks põhjendatud. Seda reaalsel võimalust ei olnud juhul, kui oli ebatöenäoline, et isik antakse üle kolmandale riigile ⁽⁴²⁰⁾.

Ühendkuningriigi piirivalveamet on riiklikuks kasutuseks välja töötanud praktilise mõõdupuu. Selles märgitakse, et väljasaatmisjuhtumite puhul võib öelda, et „[...] väljasaatmiseks on kohene võimalus, kui on olemas reisidokument, sätestatud on väljasaatmise juhised, puuduvad olulised õiguslikud takistused ning väljasaatmine toimub arvatavasti järgmise nelja nädala jooksul. [Samas kui isik] takistab väljasaatmist ega tee dokumenteerimise käigus koostööd ja see tekitab väljasaatmiseks olulisi takistusi, siis räägib see olulisel määral vabastamise vastu.“ ⁽⁴²¹⁾.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt nõutakse reaalseid võimalusi väljasaatmiseks.

Näide: kohtuasi *Al Husin vs. Bosnia ja Hertsegoviina (nr 2)* ⁽⁴²²⁾ puudutas Süüria kodanikku, kes peeti kinni riikliku julgeoleku kaalutlustel. Hagejale anti väljasaatmiskorraldus, milles oli märgitud, et kui ta ei lahu vabatahtlikult, väljastatakse täiendav väljasaatmiskorraldus, milles on märgitud tema väljasaatmise sihtriik. Hagejat peeti kinni riikliku julgeoleku kaalutlustel 4 aastat. Enam kui 40 riigil paluti hageja vastu võtta, kuid tulemuseta. Hageja vabastati pärast 8-aastast pidevat kinnipidamist. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et rikuti artikli 5 lõiget 1, sest kinnipidamise alus ei olnud kehtiv kogu kinnipidamisaja jooksul, kuna puudus reaalne võimalus isik välja saata.

⁽⁴¹⁹⁾ Euroopa Kohus, C-357/09, *Said Shamilovich Kadzoev (Huchbarov)* *Said Shamilovich Kadzoev (Huchbarov)* [suurkoda], 30. november 2009, punktid 65–66.

⁽⁴²⁰⁾ Vt ka Euroopa Liidu Kohus, C-146/14 PPU, *Bashir Mohamed Ali Mahdi*, 5. juuni 2014, punktid 59–60.

⁽⁴²¹⁾ Ühendkuningriigi piirivalveamet (2012), *Enforcement Instructions and Guidance: Chapter 55 detention and temporary release*.

⁽⁴²²⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Al Husin vs. Bosnia ja Hertsegoviina (nr 2)*, nr 10112/16, 25. juuni 2019. Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *Mikolenko vs. Eesti*, nr 10664/05, 8. oktoober 2009.

7.6.4. Kinnipidamise maksimaalne kestus

ELi õiguses sätestatakse läbivaadatud **vastuvõtutingimuste direktiivi** artikli 9 lõikes 1 ja **Dublini määruse** artikli 28 lõikes 3, et varjupaigataotlejate kinnipidamine peab kestma võimalikult lühikest aega. Vähendatud ajalisel piirangud üleandmistootlustele kehtivad siis, kui varjupaigataotlejad on kinni peetud Dublini määruse alusel.

Vastavalt **tagasisaatmisdirektiivi** artikli 15 lõikele 1 peab tagasisaatmisenetluse all olevate inimeste kinnipidamine olema võimalikult lühike. Samas antakse tagasisaatmisdirektiiviga võimalus kuni 6-kuuseks kinnipidamiseks, mis on erandjuhtudel pikendatav veel 12 kuud, eelkõige kui kinnipeetav keeldub koostööst või kui reisidokumentide hankimisel esineb takistusi (artikli 15 lõiked 5 ja 6). Kinnipidamise erakorralise pikendamise korral on nõutav, et ametiasutused on enne seda võtnud kasutusele kõik võimalikud meetmed isiku väljasaatmiseks. Edasine kinnipidamine 6 kuu või erandjuhtudel täiendava 12 kuu möödumisel ei ole võimalik.

Näide: kohtuasjas *Kadzoev* ⁽⁴²³⁾ leidis Euroopa Kohus, et kui tagasisaatmisdirektiivi artikli 15 lõikes 6 sätestatud maksimaalne kinnipidamise aeg oli möödunud, ei olnud ilmselgelt küsimustki, kas artikli 15 lõike 4 tähenduses reaalne võimalus isik välja saata oli olemas või mitte. Sellisel juhul peab asjaomase isiku kohe vabastama.

Näide: kohtuasjas *FMS jt* ⁽⁴²⁴⁾ andis Euroopa Liidu Kohus selgitusi kinnipidamise kestuse kohta nii varjupaiga- kui ka tagasisaatmisega seotud küsimusi käsitleva liidu õigustiku alusel. Kuigi vastuvõtutingimuste direktiivi artikliga 9 ei kohustata liikmesriike kehtestama rahvusvahelise kaitse taotlejate kinnipidamiseks maksimaalset tähtaega, peab nende riikliku õigusega tagama, et kinnipidamine kestab ainult seni, kuni kehtib kinnipidamise alus. Seevastu tagasisaatmisdirektiivi artikli 15 kohase väljasaatmiseelse kinnipidamise korral ei tohi pikendatud kinnipidamine kunagi kesta kauem kui 18 kuud ning seda võib jätkata ainult seni, kuni väljasaatmise korraldamine veel kestab ja seda viiakse ellu nõuetekohase hoolsusega.

⁽⁴²³⁾ Euroopa Kohus, C-357/09 PPU, *Said Shamilovich Kadzoev (Huchbarov)* [suurkoda], 30. november 2009, punkt 60.

⁽⁴²⁴⁾ Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-924/19 PPU ja C-925/19 PPU, *FMS jt vs. Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság Dél-alföldi Regionális Igazgatóság ja Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság* [suurkoda], 14. mai 2020, punktid 262–265 ja 278–280.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt ei sätestata selle artikli 5 lõike 1 punktis f sisserändega seotud kinnipidamise maksimaalseid tähtaegu. Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõike 1 punkti f eesmärgil toimuva kinnipidamise lubatav kestus sõltub riigisisese õiguse analüüsist ja juhtumi konkreetsete asjaolude hindamisest ⁽⁴²⁵⁾. Sellised piirangud on vabaduse võtmist puudutavate täpsete ja ettenähtavate seadusesätete kohustuslikud komponendid.

Näide: kohtuasjas *Mathloom vs. Kreeka* ⁽⁴²⁶⁾ hoiti Iraagi kodanikku enne väljasaatmist rohkem kui 2 aastat ja 3 kuud kinnipidamisel, kuigi oli väljastatud korraldus tema tingimisi vabastamiseks. Kreeka õiguses selliste isikute kinnipidamise kohta, kelle väljasaamiseks on kohus andnud korralduse, ei olnud sätestatud maksimaalset kinnipidamistähtaega ja seega ei täitnud see Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 mõistes „seaduslikkuse“ nõuet, sest õigusaktis puudus prognoositavus.

Näide: kohtuasjas *Louled Massoud vs. Malta* ⁽⁴²⁷⁾ paigutati Alžeeria kodanik väljasaatmise kavatsusega kinnipidamiskeskusse veidi rohkem kui 18 kuuks. Selle aja jooksul keeldus hageja koostööst ja Alžeeria ametiasutused ei olnud valmis väljastama talle reisidokumente. Artikli 5 lõike 1 rikkumise tuvastamisel väljendas Euroopa Inimõiguste Kohus tõsiseid kahtlusi, kas hageja kinnipidamise ja kavandatud väljasaatmise alused kehtisid kogu tema kinnipidamise aja jooksul või mitte. See hõlmas kahtlust seoses varjupaigataotlusele järgnenud üle 18 kuu pikkuse kinnipidamisega, isiku väljasaatmiseks reaalse võimaluse arvatava puudumisega ning kohalike ametiasutuste arvatava suutmatusega korraldada menetlust nõuetekohase hoolsusega. Lisaks leidis kohus, et hagejal puudus tõhus õiguskaitse, et vaidlustada kinnipidamise seaduslikkus ja kestus.

Näide: kohtuasjas *Auad vs. Bulgaaria* ⁽⁴²⁸⁾ otsustas Euroopa Inimõiguste Kohus, et kinnipidamise kestus ei tohi ületada aega, mis mõistlikkuse piires võib kuluda soovitud eesmärgi saavutamiseks. Kohus märkis, et Euroopa Kohus oli kohtuasjas *Kadzoev* teinud taqasisaatmisdirektiivi artikli 15 kohta sarnase märkuse. Kohus rõhutas, et teisiti kui tagasisaatmisdirektiivi artiklis 15, ei sisaldanud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõike 1

⁽⁴²⁵⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Auad vs. Bulgaaria*, nr 46390/10, 11. oktoober 2011, punkt 128.

⁽⁴²⁶⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Mathloom vs. Kreeka*, nr 48883/07, 24. aprill 2012.

⁽⁴²⁷⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Louled Massoud vs. Malta*, nr 24340/08, 27. juuli 2010.

⁽⁴²⁸⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Auad vs. Bulgaaria*, nr 46390/10, 11. oktoober 2011.

punkt f maksimaalseid ajalisi piiranguid. See, kas väljasaatmismenetluse kestus võis mõjutada selle sätte alusel kinnipidamise seaduslikkust või mitte, sõltus seega üksnes iga juhtumi konkreetsetest asjaoludest.

7.7. Erivajadustega isikute kinnipidamine

Eli õiguses on haavatavaks peetavate isikute loetelu läbivaadatud vastuvõtutingimuste direktiivi artiklis 21 ja tagasisaatmisdirektiivi artikli 3 lõikes 9 (vt 10. peatükk). Kumbki dokument ei keela haavatavate isikute kinnipidamist, kuid nende kinnipidamise korral nõutakse vastuvõtutingimuste direktiivi artiklis 11 ja tagasisaatmisdirektiivi artikli 16 lõikes 3 ja artiklis 17, et nende konkreetsele olukorrale pöörataks üksikasjalikku tähelepanu.

Mõlemas direktiivis rõhutatakse, et lapsi tohib kinni pidada üksnes viimase abinõuna ja ainult juhul, kui leebemaid sunnimeetmeid ei ole võimalik tõhusalt kasutada. Kinnipidamine peab olema võimalikult lühiajaline. Peab tegema kõik pingutused kinnipeetavate vabastamiseks ja paigutamiseks lastele sobivatesse tingimustesse. Vastuvõtutingimuste direktiivi kohaselt võib varjupaika taotlemaid saatjata lapsi kinni pidada ainult erandlikel asjaoludel ja neid ei tohi kunagi paigutada vanglasse. Väljasaatmise ootel kinnipeetavad saatjata lapsed tuleb paigutada asutustesse, kus on olemas nendeaalist isikute vajadusi arvestav personal ja abivahendid (tagasisaatmisdirektiivi artikkel 17) ⁽⁴²⁹⁾.

Inimkaubandusvastases direktiivis (2011/36/EL) on kohustus anda inimkaubanduse ohvritele abi ja pakkuda neile toetust, näiteks võimaldada neile sobilikku ja turvalist majutust (artikkel 11), kuigi direktiiviga ei keelata täielikult nende kinnipidamist.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt on Euroopa Inimõiguste Kohutusse antud sisserändega seotud kohtuasju laste ja terviseprobleemidega isikute kinnipidamise kohta. Kohus leidis, et nende kinnipidamine ruumides, mis ei sobi nende vajadustega, on meelevaldne ja vastuolus Euroopa inimõiguste

⁽⁴²⁹⁾ Lisateave: vt FRA (2017), *European legal and policy framework on immigration detention of children* (Euroopa õigus- ja poliitikaraamistik seoses alaealiste sisserändajate kinnipidamisega), juuni 2017.

konventsiooni artikliga 5 ning mõnel juhul oli see vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 3⁽⁴³⁰⁾. Samuti leidis kohus, et varjupaigataotlejad on kinnipidamise ja selle tingimuste kontekstis eriti haavatavad⁽⁴³¹⁾.

Näide: kohtuasjas *Yoh-Ekale Mwanje vs. Belgia*⁽⁴³²⁾ käsitleti Kameruni kodaniku kinnipidamist HIV-nakkuse kaugelarenenud staadiumis. Ametiasutused teadsid hageja isikut ja alalist aadressi ning ta oli alati tulnud kokkulepitud kohtumistele ja teinud mitmeid samme oma Belgias viibimise seadustamiseks. Kuigi kinnipidamise ajal tema tervis halvenes, ei kaalutlenud ametiasutused vähema sekkumisega valikute kasutamist ega andnud talle ajutist elamislubas, sest pidasid vajalikuks kaitsta avalikku huvi. Selle asemel pidasid nad teda peaaegu 4 kuud kinni. Euroopa Inimõiguste Kohus ei näinud seost hageja kinnipidamise ja valitsuse eesmärgi vahel teda riigist välja saata ning leidis seega, et rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõiget 1.

Näide: kohtuasjas *Mubilanzila Mayeka ja Kaniki Mitunga vs. Belgia*⁽⁴³³⁾ otsustas Euroopa Inimõiguste Kohus, et saatjata varjupaigataotlejast lapse hoidmisega täiskasvanute kinnipidamiskeskuses rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3.

Näide: kohtuasjas *Muskhadzhiyeva vs. Belgia*⁽⁴³⁴⁾ otsustas Euroopa Inimõiguste Kohus, et nelja tšetšeeni lapse kinnipidamine Dublini määruse kohase üleandmise ootel asutuses, mis ei sobinud laste erivajadustega, rikkus Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3.

⁽⁴³⁰⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Mubilanzila Mayeka ja Kaniki Mitunga vs. Belgia*, nr 13178/03, 12. oktoober 2006; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Muskhadzhiyeva jt vs. Belgia*, nr 41442/07, 19. jaanuar 2010; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Kanagaratnam jt vs. Belgia*, nr 15297/09, 13. detsember 2011; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Popov vs. Prantsusmaa*, nr 39472/07 ja nr 39474/07, 19. jaanuar 2012; Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.S. vs. Ühendkuningriik*, nr 24527/08, 3. mai 2012; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Price vs. Ühendkuningriik*, nr 33394/96, 10. juuli 2001.

⁽⁴³¹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *S.D. vs. Kreeka*, nr 53541/07, 11. juuni 2009; Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.S.S. vs. Belgia ja Kreeka* [suurkoda], nr 30696/09, 21. jaanuar 2011.

⁽⁴³²⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Yoh-Ekale Mwanje vs. Belgia*, nr 10486/10, 20. detsember 2011.

⁽⁴³³⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Mubilanzila Mayeka ja Kaniki Mitunga vs. Belgia*, nr 13178/03, 12. oktoober 2006.

⁽⁴³⁴⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Muskhadzhiyeva jt vs. Belgia*, nr 41442/07, 19. jaanuar 2010.

Näide: kohtuasjas *A. M. jt vs. Prantsusmaa* ⁽⁴³⁵⁾ leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et kuigi väljasaatmiseelsete kinnipidamiskeskuste materiaalsed tingimused olid asjakohased, tekitasid nendes keskustes valitsevad tingimused väikelastele ärevust. Seetõttu oli kinnipidamiskeskustesse paigutamine ebainimlik ja alandav kohtlemine, millega rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3.

Näide: kohtuasjas *S.F. jt vs. Bulgaaria* ⁽⁴³⁶⁾ käsitles Euroopa Inimõiguste Kohus kolme lapsega perekonna kinnipidamist piiripolitsei kinnipidamisasutuses ja nende riigis viibimise kestust. Kohus märkis, et sisserändajatest laste kinnipidamine, olenemata sellest, kas nad on saatjaga või ilma, tekitab erilisi probleeme, sest lapsed on äärmiselt haavatavad ja neil on erivajadused. Olenemata kinnipidamise kestusest ei olnud tingimused politsei kinnipidamisasutuses lastele sobivad. Seega leidis kohus, et rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3.

Näide: kohtuasjas *Bilalova jt vs. Poola* ⁽⁴³⁷⁾ väitsid hagejad, tšetšeeni päritolu Venemaa kodanikud (naine ja tema viis last), et laste paigutamine väljasaatmiseelsesse kinnipidamiskeskusesse oli ebaseaduslik. Euroopa Inimõiguste Kohus märkis, et põhimõtteliselt tuleb vältida väikelaste paigutamist sellistesse rajatistesse ning ainult lühiajaline paigutamine sobivates tingimustes võib olla kooskõlas Euroopa inimõiguste konventsiooniga, kui ametiasutused on teinud kindlaks, et nad kasutavad seda meetet viimase abinõuna alles pärast seda, kui nad olid konkreetselt uurinud leebemaid sunnimeetmeid ja leidnud, et ühtki neist ei saanud kasutada. Kohus järelaldas, et puuduvad piisavad tõendid selle kohta, et riiklikud ametiasutused olid sellise hindamise ellu viinud, ning et kinnipidamise kestuse piiramiseks ei ole võetud meetmeid. Seega rikuti laste kinnipidamisel Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõiget 1.

Näide: kohtuasjas *Bistieva jt vs. Poola* ⁽⁴³⁸⁾ saabus hageja koos mehe ja lastega Poolasse ning taotles varjupaika. Varjupaigataotlus lükati tagasi ja perekond põgenes Saksamaale, kuid Saksamaa ametiasutused saatsid nad tagasi Poolasse, kus nad kinni peeti. Hageja väitis, et tema kinnipidamisega

⁽⁴³⁵⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *A.M. jt vs. Prantsusmaa*, nr 24587/12, 12. juuli 2016.

⁽⁴³⁶⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *S.F. jt vs. Bulgaaria*, nr 8138/16, 7. detsember 2017.

⁽⁴³⁷⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Bilalova jt vs. Poola*, nr 23685/14, 26. märts 2020.

⁽⁴³⁸⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Bistieva jt vs. Poola*, nr 75157/14, 10. aprill 2018.

rikuti õigust era- ja perekonnaelu austamisele, mis on sätestatud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 8. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et hageja kinnipidamine takistas perekonnaelu sujuvust, sest Poola ametiasutused ei olnud hinnanud kinnipidamise mõju perekonnale ja lastele ega pidanud perekonna kinnipidamist viimaseks abinõuks. Kohus leidis, et lapse parimate huvide järgimine ei saa piirduda perekonna kooshoidmisega, vaid hõlmab kõigi vajalike meetmete võtmist, et piirata lastega perekondade kinnipidamist. Seega rikuti hageja ja tema perekonna ligi 6 kuud kestnud kinnipidamisega Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8.

Näide: kohtuasjas *Rantsev vs. Küpros ja Venemaa* ⁽⁴³⁹⁾ leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et Küprose ametiasutused ei olnud selgitanud põhjusi ja õiguslikke aluseid oma otsuse kohta mitte lubada hageja surnud tütre, inimkaubanduse ohvril, lahkuda politsei ja oskonnast ise, vaid vabastasid ta eraisiku hoole alla. Nendel asjaoludel otsustas kohus, et vabaduse võtmine oli olnud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 alusel nii meelevaldne kui ka ebaseaduslik.

7.8. Menetlustagatised

Nii ELi õiguse kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel on varjupaigataotlejate ja rändajate kinnipidamisel ette nähtud menetlustagatised.

ELi õiguses antakse tagasisaatmisdirektiiviga konkreetsed tagatised olukorraks, kus ebaseaduslikke rändajaid ootab tagasisaatmine. **Vastuvõtutingimuste direktiiv** (artikkel 9) ja **varjupaigamenetluste direktiivi** (2013/32/EL) artikli 26 lõige 2 sisaldavad tagatisi varjupaigataotlejatele.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt sisaldub Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 5 oma menetlustagatiste kogum. Artikli 5 lõike 1 punkti f kohase vabaduse võtmise suhtes kohaldatakse ka kaht järgmist sätet:

- artikli 5 lõige 2 – kinnipeetava õigus kuulda endale arusaadavas keeles viivitamata oma vahistamise põhjusi ja kõiki tema vastu esitatud süüdistusi;

⁽⁴³⁹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Rantsev vs. Küpros ja Venemaa*, nr 25965/04, 7. jaanuar 2010.

- artikli 5 lõige 4 – kinnipeetava õigus taotleda menetlust, millega kohus otsustaks kiires korras tema kinnipidamise õiguspärasuse ning korraldaks tema vabastamise, kui kinnipidamine on õigusvastane⁽⁴⁴⁰⁾.

Kinnipidamise peab alati määrama kirjalikult ja kinnipidamiskorraldused tuleb väljastada individuaalselt. Üksnes laste nimede mainimine vanemate või nendega seotud täisealiste isikute suhtes väljastatud kinnipidamismääruses rikub Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõiget 1⁽⁴⁴¹⁾.

7.8.1. Õigus saada põhjendusi

Eli õiguses nõutakse **tagasisaatmisdirektiivi** artikli 15 lõikega 2, et ametiasutused otsustaksid kinnipidamise kirjalikult ning esitaksid faktilised ja õiguslikud põhjendused. Varjupaigataotlejate puhul sisaldub sama nõue muudetud **vastuvõtutingimuste direktiivi** artikli 9 lõikes 2. Ka Euroopa Liidu Kohus on neid nõudeid uuesti kinnitanud⁽⁴⁴²⁾.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt peab igale kinnipeetavale teatama tema kinnipidamise põhjused „viivitamata“ ja „talle arusaadavas keeles“ (artikli 5 lõige 2). See tähendab, et kinnipeetavale peab avaldama tema vahistamise õiguslikud ja faktilised alused lihtsas, üldarusaadavas keeles, mida kinnipeetav mõistab piisavalt, et vajaduse korral vaidlustada oma äranägemise järgi kohtus kinnipidamise seaduslikkust kooskõlas artikli 5 lõikega 4⁽⁴⁴³⁾.

Näide: kohtuasjas *Nowak vs. Ukraina* (444) küsis Poola kodanik oma vahistamise põhjust ja talle vastati, et ta on „rahvusvaheliselt tegutsev varas“. Euroopa Inimõiguste Kohus otsustas, et see väide ei olnud kuigi võrd seostatav väljasaatmiskorraldusega, mis oli koostatud ukraina keeles ja milles viidati riigisisese õiguse sättele. Hagejal puudus piisav keeleoskus, et mõista kinnipidamise neljandal päeval saadud dokumendi sisu. Enne seda kuupäeva puudusid mis tahes viited, et talle oleks teatud, et

⁽⁴⁴⁰⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *O.S.A. jt vs. Kreeka*, nr 39065/16, 21. märts 2019.

⁽⁴⁴¹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Moustahi vs. Prantsusmaa*, nr 9347/14, 25. juuni 2020, punktid 102–104.

⁽⁴⁴²⁾ Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-924/19 PPU ja C-925/19 PPU, *FMS jt vs. Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság Dél-alföldi Regionális Igazgatóság ja Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság* [suurkoda], 14. mai 2020, punktid 257 ja 259.

⁽⁴⁴³⁾ Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *Khlaifia jt vs. Itaalia* [suurkoda], nr 16483/12, 15. detsember 2016, punkt 115; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Čonka vs. Belgia*, nr 51564/99, 5. mai 2002.

⁽⁴⁴⁴⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Nowak vs. Ukraina*, nr 60846/10, 31. märts 2011, punkt 64.

kinnipidamise eesmärk on riigist väljasaatmine. Veelgi enam – hagejal puudusid mis tahes mõjusad viisid kaebuse esitamiseks või hilisemaks hüvitisnõudeks. Seega rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõiget 2.

Näide: kohtuasjas *Saadi vs. Ühendkuningriik* ⁽⁴⁴⁵⁾ peeti 76 tunni pikkust viivitust kinnipidamise põhjuste avaldamisel liiga pikaks ja Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõike 2 rikkumiseks.

Näide: kohtuasjas *Dbouba vs. Türgi* ⁽⁴⁴⁶⁾ oli hageja varjupaigataotleja. Kaks politseinikku said temalt tunnistuse ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Ametile avalduse esitamise kohta. Talle öeldi, et ta vabastati kohtueelselt süüdistatuna al-Quaeda liikmeks olemises ja et tema kohta on algatatud väljasaatmismenetlus. Politseijaoskonnas ei esitatud hagejale ühtki dokumenti, mis oleks põhjendanud tema kinnipidamist. Euroopa Inimõiguste Kohus otsustas, et riiklikud ametiasutused ei andnud hagejale piisavalt teavet kinnipidamise põhjuste kohta, mis rikkus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõiget 2.

Näide: kohtuasjas *J.R. jt vs. Kreeka* ⁽⁴⁴⁷⁾ peeti kolme Afganistani kodanikku kinni Kreeka esmase vastuvõtu keskuses Chiose saarel. Kohus leidis, et rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõiget 2. Kuigi hagejad olid saanud voldiku teabega nende kinnipidamise põhjuste kohta, ei olnud voldiku sisu piisavalt selge ja täpne, et teavitada hagejaid nende kinnipidamise põhjustest.

7.8.2. Õigus kinnipidamiskorralduse läbivaatamisele

Eli õiguse ja Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt on õigus kohtulikule kontrollile meelevaldse kinnipidamise vältimisel keskse tähtsusega.

Eli õiguses nõutakse **Eli harta** artikliga 47, et igaühel on liidu õigusega tagatud olukorras õigus õiglasele ja avalikule asja arutamisele mõistliku aja jooksul. **Tagasisaatmisdirektiivi** artikli 15 lõikes 2 ja **vastuvõtutingimuste direktiivi** artikli 9 lõikes 3 nõutakse, et kui haldusasutused on andnud korralduse kinnipidamiseks, tuleb tagada ka kiire kohtulik kontroll. Lisaks sätestatakse

⁽⁴⁴⁵⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Saadi vs. Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 13229/03, 29. jaanuar 2008.

⁽⁴⁴⁶⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Dbouba vs. Türgi*, nr 15916/09, 13. juuli 2010, punktid 52–54.

⁽⁴⁴⁷⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *J.R. jt vs. Kreeka*, nr 22696/16, 25. jaanuar 2018.

tagasisaatmisdirektiivi artikli 15 lõikes 3 ja vastuvõtutingimuste direktiivi artikli 9 lõikes 5, et kinnipidamise otsus tuleb mõistlike ajavahemike järel kas kolmanda riigi kodaniku taotlusel või ametiülesande korras üle vaadata. Varjupaigataotlejate puhul peab läbivaatajaks olema õigusasutus, kuid tagasisaatmismenetluse all olevate isikute puhul nõutakse seda ainult pikendatud perioodiga kinnipidamise korral.

Näide: kohtuasjas *FMS jt* ⁽⁴⁴⁸⁾ kinnitas Euroopa Liidu Kohus veel kord, et kinnipidamise seaduslikkust nii vastuvõtutingimuste direktiivi kui ka tagasisaatmisdirektiivi alusel peab kontrollima kohtulikult ilma eranditeta. See eeldab, et juhul, kui puuduvad riiklikud õigusnormid, mis näeksid ette kohtuliku kontrolli, oleks riiklikul kohtul õigus teha selles küsimuses otsus ja kui kinnipidamine tunnistatakse ebaseaduslikuks, anda korraldus isiku vabastamiseks.

Kui kinnipidamise pikendamisega rikuti õigust olla ära kuulatud, võib liikmesriigi kohus, kes vastutab selle pikendamisotsuse õiguspärasuse eest, anda korralduse kinnipidamise meetme katkestamiseks ainult siis, kui küsimuse all olev rikkumine võttis poolelt tegeliku võimaluse oma kaitseks paremaid argumente kasutada, kuni selleni, et haldusmenetluse tulemus oleks olnud teine ⁽⁴⁴⁹⁾.

Õigusabi osutamine on eeskirjadega nõutud. Harta artikliga 47 ja tagasisaatmisdirektiivi artikli 13 lõikega 4 nõutakse samuti, et igaühel peab olema võimalus saada nõu, olla esindatud ja saada kaitset ning et õigusemõistmise tagamiseks on saadaval õiguskaitsevahendid. Varjupaigataotlejate jaoks sisalduvad vastuvõtutingimuste direktiivi artiklis 9 tasuta õigusabi ja esindamise erisätted (vt üksikasjalikult 5. peatükis).

⁽⁴⁴⁸⁾ Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-924/19 PPU ja C-925/19 PPU, *FMS jt vs. Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság Dél-alföldi Regionális Igazgatóság ja Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság* [suurkoda], 14. mai 2020, punktid 273–277.

⁽⁴⁴⁹⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-383/13, *M. G. ja N. R. vs. Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie*, 10. september 2013.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt nõutakse artikli 5 lõikes 4 selge sõnaga, et igaühel, kellel on võetud vabadus, on õigus taotleda menetlust, milles kohus otsustaks kiires korras tema kinnipidamise õiguspärasuse. Seda kohustust korratakse **kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti** artikli 9 lõikes 4.

Kaks peamist tagatist on kiire läbivaatamise nõue ja õigusabi kättesaadavus. Artikli 5 lõike 4 eesmärk on tagada kinnipeetava õigus talle rakendatava meetme „kohtulikule järelevalvele“. Sellisel kujul ei nõuta artikli 5 lõikes 4 mitte üksnes ligipääsu kohtule, et otsustada kiirelt kinnipidamise õiguspärasuse üle, vaid ka jätkuva kinnipidamise puhul korrapäraselt kohtupoolset läbivaatamist. Selline kaitse peab olema kinnipidamisel ajal kättesaadav, et kinnipeetaval oleks võimalus kiireks kohtulikuks kontrolliks, ning kui leitakse, et kinnipidamine on ebaseaduslik, peab läbivaatamine viima isiku vabastamiseni ⁽⁴⁵⁰⁾. See kaitse peab olema piisavalt kindel, teoorias ja praktikas, et see oleks kättesaadav ja mõjus. Sisserändajate suhtes kohaldatava kinnipidamise automaatse kohtuliku kontrolli olemasolu ei ole Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõike 1 kohaselt oluline nõue ⁽⁴⁵¹⁾.

On eriti oluline, et varjupaigataotlejatel oleks juurdepääs tõhusatele õiguskaitsevahenditele, sest nad on ebakindlas olukorras ja neid võidakse saata tagasi või välja.

Näide: kohtuasjas *Abdolkhani ja Karimnia vs. Türgi* ⁽⁴⁵²⁾ peeti politseijaoskonnas kinni kaht Iraani varjupaigataotlejat. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et nende käsutuses ei olnud ühtki menetlust, millega oleks kohus saanud hinnata kinnipidamise seaduslikkust ⁽⁴⁵³⁾.

⁽⁴⁵⁰⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Khlaifia jt vs. Itaalia* [suurkoda], nr 16483/12, 15. detsember 2016, punkt 131; *Ilmseher vs. Saksamaa* [suurkoda], nr 10211/12 ja nr 27505/14, 4. detsember 2018, punkt 251.

⁽⁴⁵¹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *J.N. vs. Ühendkuningriik*, nr 37289/12, 19. august 2016, punkt 96.

⁽⁴⁵²⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Abdolkhani ja Karimnia vs. Türgi*, nr 30471/08, 22. september 2009.

⁽⁴⁵³⁾ Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *Z.N.S. vs. Türgi*, nr 21896/08, 19. jaanuar 2010, ja Euroopa Inimõiguste Kohus, *Dboua vs. Türgi*, nr 15916/09, 13. juuli 2010.

Näide: kohtuasjas *S.D. vs. Kreeka* ⁽⁴⁵⁴⁾ peeti varjupaigataotlejat kinni, kuigi teda ei oleks saanud riigist välja saata enne varjupaigataotluse otsust. Euroopa Inimõiguste Kohus otsustas, et oli tekkinud õiguslik vaakum, sest mitte ühegi sättega ei olnud nõutud tema kinnipidamise põhjuste otsest läbivaatamist kuni tema väljasaatmiseni.

Näide: kohtuasjas *Oravec vs. Horvaatia* ⁽⁴⁵⁵⁾ peeti kinni ja seejärel vabastati hageja, keda kahtlustati ebaseaduslikus uimastikaubanduses. Pärast seda, kui prokurör kaebas edasi tema vabastamise, võeti hageja uuesti vahi alla. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et apellatsioonkaebus oli hageja kinnipidamise õiguspärasusega seotud menetluse jätkumine ning apellatsioonkaebuse õiguspärasuse otsustamisel on olulise tähtsusega selle tulemus, olenemata sellest, kas hagejat peeti sel hetkel kinni või mitte. Seetõttu kohaldati juhtumi asjaolude suhtes Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõiget 4.

7.9. Kinnipidamise tingimused või kord

Ka kinnipidamistingimused võivad iseenesest rikkuda ELi õigust või Euroopa inimõiguste konventsiooni. Nii ELi õigusega kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooniga nõutakse, et kinnipidamisel tuleb järgida muid põhiõigusi, sealhulgas seda, et vabaduse võtmine peab olema humaanne, perekondi ei tohi lahutada ning laste ja haavatavas olukorras isikute kinnipidamine ei ole tavaliselt lubatud (vt [punkt 7.7](#) (laste ja erivajadusega isikute kinnipidamine)) ⁽⁴⁵⁶⁾.

ELi õiguses reguleeritakse tagasisaatmismenetluse all olevate isikute kinnipidamise tingimusi [tagasisaatmisdirektiivi](#) artikliga 16 ning laste ja perekondade puhul artikliga 17. Väljasaatmiseelne kinnipidamine peab üldjuhul toimuma spetsiaalsetes asutustes ning kinnipeetavaid tuleb hoida tavavangidest

⁽⁴⁵⁴⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *S.D. vs. Kreeka*, nr 53541/07, 11. juuni 2009.

⁽⁴⁵⁵⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Oravec vs. Horvaatia*, nr 51249/11, 11. juuli 2017, punkt 65.

⁽⁴⁵⁶⁾ Lisateave: vt Euroopa Inimõiguste Kohus, *Mubilanzila Mayeka ja Kaniki Mitunga vs. Belgia*, nr 13178/03, 12. oktoober 2006 (saatjata laps); Euroopa Inimõiguste Kohus, *Rantsev vs. Küpros ja Venemaa*, nr 25965/04, 7. jaanuar 2010 (inimkaubanduse ohver).

eraldi ⁽⁴⁵⁷⁾. Varjupaigataotlejate kinnipidamise tingimusi reguleeritakse muudetud vastuvõtutingimuste direktiivi artikliga 10 ja haavatavas olukorras isikuid puudutavad erisätted on esitatud artiklis 11.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt peavad kinnipidamise koht, kord ja tingimused olema asjakohased, vastasel juhul võivad need olla vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklitega 3, 5 või 8. Kohus vaatab tingimuste iga aspekti ja nende kumulatiivset mõju. Nende hulka kuuluvad muu hulgas järgmised elemendid: koht, kus isik kinni peetakse (lennujaam, politsei- ja osakonna kinnipidamiskong, vangla) ⁽⁴⁵⁸⁾; kas muid ruume saab kasutada või mitte; kinnipidamiskoha suurus; kas seda jagatakse või mitte ja kui paljude teiste inimestega; pesemis- ja hügieenitarvete olemasolu ning neile juurdepääs; ventilatsioon ja juurdepääs välisõhule; juurdepääs välismaailmale, ning kas kinnipeetavad on haiged ja kas neil on juurdepääs meditsiinivahenditele või mitte. Eriti olulised iga isikuga seotud spetsiifilised asjaolud, näiteks kas kinnipeetav on lapseas, piinamisohver, lapseootel, inimkaubanduse ohver, eakas või puudega isik.

Euroopa Inimõiguste Kohus arvestab iga kinnipidamisjuhtumi tingimuste hindamisel piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa Komitee (CPT) aruandeid. Need aruanded aitavad ka liikmesriikidel selgitada, mis tingimused on vastuvõetamatud ⁽⁴⁵⁹⁾.

Näide: kohtuasjades *Dougoz, Peers ja S.D. vs. Kreeka* ⁽⁴⁶⁰⁾ määras kohus kinnipidamise tingimuste kohta kindlaks olulised põhimõtted ja rõhutas, et tagakiusamise eest põgenevad varjupaigataotlejad on eriti haavatavas olukorras, sest kinnipidamine võib nende psühholoogilisi kannatusi veelgi suurendada.

⁽⁴⁵⁷⁾ Vt ka Liidu Euroopa Kohus, C-473/13 ja C-514/13, *Adala Bero vs. Regierungspräsidium Kassel ja Ettayebi Bouzalmate vs. Kriesverwaltung Kleve* [suurkode], 17. juuli 2014, punkt 32, ja Euroopa Liidu Kohus, C-474/13, *Thi Ly Pham vs. Stadt Schweinfurt, Amt für Meldewesen und Statistik* [suurkode], 17. juuli 2014, punktid 16–17.

⁽⁴⁵⁸⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Khanh vs. Küpros*, nr 43639/12, 4. detsember 2018, punkt 46.

⁽⁴⁵⁹⁾ Vt näiteks Euroopa Nõukogu, CPT (2019), *Report to the Greek Government on the visit to Greece from 10 to 19 April 2018*.

⁽⁴⁶⁰⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Dougoz vs. Kreeka*, nr 40907/98, 6. märts 2001; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Peers vs. Kreeka*, nr 28524/95, 19. aprill 2001; Euroopa Inimõiguste Kohus, *S.D. vs. Kreeka*, nr 53541/07, 11. juuni 2009.

Näide: kohtuasjas *M.S.S. vs. Belgia ja Kreeka* ⁽⁴⁶¹⁾ tuvastas kohus Euroopa Inimõiguste Konventsiooni artikli 3 rikkumise peale hageja kinnipidamistingimuste ka seoses tema üldiste elamistingimustega Kreekas. Hageja oli varjupaigataotleja Afganistanist ning Kreeka ametiasutused teadsid tema isikusamasust ja seda, et ta on võimalik varjupaigataotleja alates Ateenasse saabumisest. Ta võeti kohe, ilma selgitusteta vahi alla. Rahvusvahelised organisatsioonid ja vabaühendused olid teatanud juba varem, et Kreeka ametiasutused peavad varjupaigataotlejaid süstemaatiliselt kinni. Hageja väited politsei jõhkruusest ühtisid rahvusvaheliste organisatsioonide, eriti CPT tunnustajate aruannetega. CPT ja ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Ameti tähelepanekud kinnitasid ka hageja väiteid Ateena rahvusvahelise lennujaama kõrval asuva kinnipidamiskeskuse ebasanitaarsetest tingimustest ja ülerahvastatusest. Kuigi hagejat peeti kinni üsna lühikest aega, olid tingimused kinnipidamiskeskuses vastuvõetamatud. Euroopa Inimõiguste Kohus otsustas, et hageja koges sellega seoses omavoli, alavääristamist ja ärevust ning kinnipidamistingimustel oli ilmne ja sügav mõju tema väärikusele, seega oli kohtlemine alandav. Lisaks oli ta varjupaigataotlejana eriti haavatavas olukorras seoses oma rändetee ja varasemate tõenäoliste traumaatiliste kogemustega. Kohus järeldas, et rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3.

Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 kohaselt on vaja, et riigid võtaksid näljastreiki pidavate kinnipeetavate korral erimeetmeid. Euroopa Inimõiguste Kohus on leidnud, et kui üksikvangistusse paigutatakse kinnipeetav, kes on pidanud kaua näljastreiki ja kellel võib olla suur teadvusekaotuse risk, on see probleemne, kui ei võeta asjakohaseid meetmeid tema tervises seisundi jälgimiseks ⁽⁴⁶²⁾.

Näide: kohtuasi *Cesay vs. Austria* ⁽⁴⁶³⁾ käsitleb Gambia kodanikku, kes suri väljasaatmiseelse kinnipidamise ajal dehüdratsiooni tõttu. Surmapäeva hommikul viidi ta haiglasse. Ta tundus olevat füüsiliselt heas vormis mees, kes oli agressiivne, sest ei tahtnud, et teda uuritaks. Ta leiti olevat kinnipidamiseks sobiv ja paigutati seejärel agressiivse käitumise tõttu üksikvangistusse. Tema terveseisund halvenes järsku ja ta suri. Lahangul selgus, et tal oli diagnoosimata sirprakaneemia. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis,

⁽⁴⁶¹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.S.S. vs. Belgia ja Kreeka* [suurkoda], nr 30696/09, 21. jaanuar 2011.

⁽⁴⁶²⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Palushi vs. Austria*, nr 27900/04, 22. detsember 2009, punkt 72.

⁽⁴⁶³⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Cesay vs. Austria*, nr 72126/14, 16. november 2017.

et Austria siseministerium oli kehtestanud selge menetluse nälgastreigi juhuks. Arstid külastasid kinnipeetavat korrapäraselt, sealhulgas viimasel päeval, ja üksikvangistuse ajal kontrollis politsei teda iga 15–30 minuti järel. Kuigi agressiivne käitumine võis viidata juba kaugelearenenud dehüdratsioonile ja sellest tingitud vererakkude lagunemisele sirprakkaneeemia tõttu, ei olnud seda sündmuste toimumise ajal võimalik ette näha. Euroopa Inimõiguste Kohus järeldas, et ametiasutusi ei saa süüdistada selles, et nad ei testinud kinnipeetavat sirprakkaneeemia suhtes, ega tuvastanud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 rikkumist.

Asjakohased pehme õiguse allikad selles küsimuses on muu hulgas Euroopa Nõukogu kaksikümend suunist sunniviisilise tagasisaatmise kohta ⁽⁴⁶⁴⁾ ja Euroopa vanglaeeskirjad ⁽⁴⁶⁵⁾.

7.10. Hüvitis ebaseadusliku kinnipidamise eest

Nii ELi õiguse kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel võib ebaseaduslikult kinni peetud isikutel olla õigus kahjutasule.

ELi õiguses leidis Euroopa Kohus kohtuasjas *Francovich* ⁽⁴⁶⁶⁾, et liikmesriikide kohtud peavad võimaldama õiguskaitsevahendit kahjude eest, mida ELi liikmesriik tekitab ELi õiguse sätte rikkumisega. Seni ei ole seda põhimõtet rakendatud rikkumiste suhtes, mille on põhjustanud direktiivi sätete eiramine liikmesriigis sisserändega seotud kinnipidamise korral.

Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõikes 5 sätestatakse: „Igaühel, kes on vahistatud või kinni peetud vastuolus käesoleva artikliga, on õigus nõuda hüvitist.“ Hüvitise saamiseks peab olema vaja, et on rikutud on Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 mõnda lõiget ⁽⁴⁶⁷⁾.

⁽⁴⁶⁴⁾ Euroopa Nõukogu, ministrite komitee, *Twenty Guidelines on Forced Return* (kaksikümend suunist sunniviisilise tagasisaatmise kohta), vastu võetud 4. mail 2005.

⁽⁴⁶⁵⁾ Euroopa Nõukogu, ministrite komitee, *Recommendation Rec(2006)2-rev on the European Prison Rules* (soovitus Rec(2006)2-rev Euroopa vanglaeeskirjade kohta), vastu võetud 11. jaanuaril 2006 ning läbi vaadatud ja muudetud 1. juulil 2020.

⁽⁴⁶⁶⁾ Vt Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-6/90 ja C-9/90, *Francovich ja Bonifaci jt vs. Itaalia Vabariik*, 19. november 1991.

⁽⁴⁶⁷⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Lobanov vs. Venemaa*, nr 16159/03, 16. oktoober 2008, punkt 54.

Põhipunktid

- Nii ELi õiguse kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel peab vabaduse võtmine olema viimase vahendina kasutatav meede pärast seda, kui võimalus kasutada vähem sekkuvaid alternatiivseid meetmeid on ammendatud (vt punkt 7.2).
- Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel võib isiku konkreetne olukord vastata Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 tingimustele vabaduse võtmise korral või Euroopa inimõiguste konventsiooni protokoll nr 4 artikli 2 sätetele liikumisvabaduse piiramise korral (vt punkt 7.1).
- Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt peab vabaduse võtmine olema põhjendatud artikli 5 lõike 1 punktides a–f osutatud konkreetse eesmärgiga, see peab olema määratud seaduses ettenähtud korras ega tohi olla meelevaldne (vt punkt 7.3).
- ELi õiguse alusel peab vabaduse võtmine toimuma seadusega kooskõlas (vt punkt 7.3) ning olema vajalik ja proportsionaalne (vt punkt 7.5).
- ELi õiguse alusel on väljasaatmisele eelneva kinnipidamise maksimaalne kestus kuus kuud, mida võib erandkorras pikendada kuni 18 kuuni. Euroopa inimõiguste konventsioon ei sisalda sisserändega seotud kinnipidamise maksimaalseid tähtaegu, kuid kooskõlas Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikaga peaks maksimaalne ajavahemik olema sätestatud riiklikes õigusaktides, kusjuures kinnipidamise kestus peab sõltuma juhtumi konkreetsetest asjaoludest (vt punkt 7.6.4).
- Nii ELi õiguse kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel peab väljasaatmise eesmärgiga kinnipidamise korral olema olemas reaalne võimalus isik välja saata (vt punkt 7.6.3) ja väljasaatmismenetlus peab toimuma nõuetekohase hooldusega (vt punkt 7.6.2).
- Vabaduse võtmine peab olema kooskõlas menetlustagatistega, mis on sätestatud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõikes 2, milles käsitletakse õigust saada teavet vahistamise põhjuste kohta. ELi õiguses kohustatakse ametiasutusi tagasisaatmisdirektiivi ja vastuvõtutingimuste direktiiviga otsustama kinnipidamise kirjalikult ning esitama sellele faktilised ja õiguslikud põhjendused.
- Nii ELi õiguse kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt on isikul, kellelt on võetud vabadus, õigus tõhusale õiguskaitsevahendile ja kinnipidamisotsuse kiirele läbivaatamisele (vt punkt 7.8).

- Nii ELi õiguse kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel peavad vabaduse võtmisel või liikumisvabaduse piiramisel olema tagatud muud inimõigused, nagu inimväärikusele vastavad tingimused kinnipidamisruumides, et mitte kunagi ei seada ohtu inimeste tervist, ning vajadus pöörata erilist tähelepanu haavatavate rühmade liikmetele (vt punktid 7.7 ja 7.9).
- Isikul, keda on kinni peetud meelevaldselt või ebaseaduslikult, võib nii ELi õiguse kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel olla õigus nõuda kahju hüvitamist (vt punkt 7.10).

Täiendav kohtupraktika ja lugemismaterjal

Täiendava kohtupraktikaga tutvumiseks lugege käesoleva käsiraamatu suuniseid. Siin peatükis käsitletud teemadega seotud lisamaterjalid on jaotises „Lisateave“.

8

Sunniviisiline tagasisaatmine ja väljasaatmise viis

EL	Teemad	Euroopa Nõukogu
<p>Tagasisaatmisdirektiiv (2008/115/EÜ)</p> <p>Euroopa piiri- ja rannikuvalve määrus (määrus (EL) 2019/1896)</p> <p>Nõukogu otsus ühislendude korraldamise kohta seoses kolmandate riikide kodanike väljasaatmisega kahe või enama liikmesriigi territooriumilt individuaalse väljasaatmiskorralduse alusel (2004/573/EÜ)</p>	<p>Väljasaatmise käik: turvaline, väärkas ja humaanne</p>	<p>Ministrite komitee, Kaksikümmend suunist sunniviisilise tagasisaatmise kohta, 2005, nr 19</p>
<p>Varjupaigamenetluste direktiiv (2013/32/EL), artikkel 48</p>	<p>Konfidentsiaalsus</p>	<p>Ministrite komitee, Kaksikümmend suunist sunniviisilise tagasisaatmise kohta, 2005, nr 12</p>
<p>ELi harta, artikkel 2 (õigus elule)</p> <p>Tagasisaatmisdirektiiv (2008/115/EÜ), artikli 8 lõige 4</p>	<p>Vabadust piiravate meetmetega tekitatud tõsine kahju</p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 2 (õigus elule)</p> <p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 3 (piinamise ja muu väärkohtlemise keelamine)</p> <p>Ministrite komitee, Kaksikümmend suunist sunniviisilise tagasisaatmise kohta, 2005, nr 19</p>

EL	Teemad	Euroopa Nõukogu
	Uurimised	<p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Tarariyeva vs. Venemaa</i>, nr 4353/03, 2006 (arstiabi vanglates)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Tais vs. Prantsusmaa</i>, nr 39922/03, 2006 (tervise seisundi kontrollimine vahi all)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Ramsahai vs. Madalmaad</i> [suurkoda], nr 52391/99, 2007 (tõhus süsteem)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Armani Da Silva vs. Ühendkuningriik</i> [suurkoda], nr 5878/08, 2016 (tõhus uurimine)</p>

Sissejuhatus

Siin peatükis käsitletakse viise, kuidas välismaalasi riigist välja saadetakse. Väljasaatmise õiguslikke takistusi, näiteks tõkkeid varjupaigataotlejate väljasaatmisel, käsitletakse 1., 4. ja 5. peatükis.

Olenemata sellest, kas väljasaatmine toimub õhu-, maa- või meretranspordiga, peab see olema turvaline, väärikas ja humanne. Väljasaatmisprotsessis on esinenud juhtumeid, kus tagasipöördujad surid lämbumise või tõsiste vigastuste tõttu. Surmajuhtumeid on esinenud ka kinnipidamiskeskustes enne väljasaatmist. Väljasaatmisprotsess võib suurendada ka enesevigastamise või suit-siidi riski kas enne väljasaatmist kinnipidamise ajal või väljasaatmisel.

ELi õiguses käsitletakse sunniviisilist tagasisaatmist [tagasisaatmisdirektiivis](#) (2008/115/EÜ). Frontexi tegevust tagasisaatmise valdkonnas reguleeritakse [Euroopa piiri- ja rannikuvalve määrusega](#) (määrus (EL) 2019/1896). Koordineeritud ühiste ärasaatmiste korraldamist ohuteed pidi reguleeritakse [nõukogu otsusega 2004/573/EÜ](#).

ELi õiguses sisaldavad ELi suuremahulised infosüsteemid teavet ebaseaduslike rändajate kohta, mida kasutatakse rändega seotud protsessides, sealhulgas tagasisaatmise hõlbustamiseks (vt [punkt 2.1](#)).

Euroopa Inimõiguste Kohtul on harva palutud arutada väljasaatmise tegelikku viisi. Siiski on olemas hulgaliselt kohtupraktikat, peamiselt Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklite 2, 3 ja 8 alusel, mis on seotud ametiasutuste

jõukasutusega üldiselt, vajadusega kaitsta üksikisikuid kahju eest ja ametiasutuste menetlusliku kohustusega uurida käitumist sellistes olukordades, mis on isikule väidetavalt suurt kahju tekitanud. Neid üldisi põhimõtteid saab sunniviisilise tagasisaatmise kontekstis kohaldada ka konkreetsematele olukordadele. See leiab üksikasjalikumat käsitlemist järgmistes osades.

Lisaks tavapärasele õigusaktidele on selles konkreetses valdkonnas oluline roll ka mittesiduvatel õigusaktidel. Kasulikku abi leiab Euroopa Nõukogu kahekümnest suunisest sunniviisilise väljasaatmise kohta ja seetõttu on sellele ka peatükis korduvalt viidatud ⁽⁴⁶⁸⁾. Ka CPT standardites on eraldi osa tagasisaatmise kohta õhuteed pidi ⁽⁴⁶⁹⁾.

Tagasisaatmine on sageli võimalik tänu poliitilisel või operatiivtasandil sõlmitud tagasivõtulepingutele. ELis võivad tagasivõtulepinguid sõlmida liit või üksikud ELi liikmesriigid. Aastatel 2004–2020 sõlmiti 18 ELi tagasivõtulepingut ⁽⁴⁷⁰⁾. Toimuvad läbirääkimised viie riigiga ⁽⁴⁷¹⁾.

8.1. Väljasaatmise käik: turvaline, väärikas ja humanne

ELi õiguses on tagasisaatmisdirektiivis sätestatud, et sunniviisiline väljasaatmine peab toimuma asjaomase kolmanda riigi kodaniku väärikut ja füüsilist puutumatus austades (artikli 8 lõige 4). Lisaks tuleb eelistada vabatahtlikku lahkumist (artikkel 7) ning liikmesriigid peavad ette nägema sunniviisilise tagasisaatmise tõhusa jälgimissüsteemi (artikli 8 lõige 6) ⁽⁴⁷²⁾. Nõukogu 2004. aasta otsuse lisas on esitatud täiendavad üldsuunised

⁽⁴⁶⁸⁾ Euroopa Nõukogu, ministrite komitee, *Twenty Guidelines on Forced Return*, vastu võetud 4. mail 2005.

⁽⁴⁶⁹⁾ Euroopa Nõukogu, CPT (2003), *The CPT Standards: Deportation of foreign nationals by air*.

⁽⁴⁷⁰⁾ Kronoloogilises järjekorras Hongkong, Macau, Sri Lanka, Albaania, Venemaa, Ukraina, Põhja-Makedoonia, Bosnia ja Hertsegoviina, Montenegro, Serbia, Moldova, Pakistan, Gruusia, Armeenia, Aserbaidžaan, Türgi, Cabo Verde ja Valgevene. Tagasisaatmise ja -võtmine: vt ka Euroopa Komisjoni veebileht, jaotis *Return & readmission*. EL allkirjastas õiguslikult mittesiduvad tagasivõtulepingud Afganistani, Etioopia, Ghana, Nigeri ja Nigeeriaga.

⁽⁴⁷¹⁾ Alžeeria, Hiina, Jordaania, Nigeeria ja Tuneesia. Vt ka Euroopa Komisjon (2018), „*State of the Union 2018: Tugevam ja tõhusam Euroopa tagasisaatmispoliitika*“.

⁽⁴⁷²⁾ Lisateave ELi liikmesriikide tavade kohta: vt FRA (2020) „*Forced return monitoring systems – 2020 update*“.

julgeolekusätete kohta ühisel väljasaatmisel õhuteed pidi, milles käsitletakse muu hulgas terviseseisundit, saatjate väljaõpet ja tegevust ning sunnimeetmete rakendamist ⁽⁴⁷³⁾.

Tagasisaatmisdirektiivis nõutakse, et väljasaatmisel tuleb arvesse võtta isiku terviseseisundit (artikkel 5). Kui väljasaatmine toimub õhuteed pidi, tähendab see enamasti, et meditsiinitöötaja peab kinnitama, et isik on võimeline sel viisil reisima. Isiku füüsiline või vaimne seisund võib olla ka väljasaatmise edasilükamise võimalik põhjus (artikkel 9). Väljasaatmise kohaldamisel tuleb arvestada ka õigusega perekonnaelule (artikkel 5). Riiklike seaduste ja poliitikatega võidakse lisaks käsitleda spetsiifilisi terviseseisundeid, näiteks nagu raseduse lõppjärg naistel.

Tagasisaatmisdirektiivis nõutakse, et saatjata lapsed saadetakse tagasi ainult nende pereliikme või määratud eeskostja juurde või naasmisriigi vastuvõtuasutusse (artikkel 10) ⁽⁴⁷⁴⁾.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt on riikidel positiivne kohustus hoiduda nende jurisdiktsiooni alla kuuluvate või nende kontrolli all olevate isikute väärkohtlemisest, olenemata nende rändestaatusest. Hinnatakse, kas riigiametnike poolt nende järelevalve all olevatele isikutele põhjustatud võimalikud vigastused või kahju on või ei ole sedavõrd tõsised, et õigustavad Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 kohaldamist. Arvesse tuleb võtta aspekte, mis muudavad isiku eriti haavatavaks, näiteks tema vanus, rasedus või vaimne tervis ⁽⁴⁷⁵⁾. Ebaseaduslikud rändajad, kelle suhtes kohaldatakse väljasaatmist, peavad olema tunnustatud reisimiseks sobivaks ⁽⁴⁷⁶⁾.

⁽⁴⁷³⁾ Nõukogu 29. aprilli 2004. aasta otsus 2004/573/EÜ ühislendude korraldamise kohta seoses kolmandate riikide kodanike väljasaatmisega kahe või enama liikmesriigi territooriumilt individuaalse väljasaatmiskorralduse alusel, ELT 2004 L 261/28. Vt ka Euroopa Piiri- ja Rannikuvalve Amet (2018), *Code of Conduct: For return operations and return interventions coordinated or organised by Frontex*, Frontex, Varssavi.

⁽⁴⁷⁴⁾ Vt ka FRA (2019), *Returning Unaccompanied Children: Fundamental rights considerations*, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg, september 2019.

⁽⁴⁷⁵⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Shiashvili jt vs. Venemaa*, nr 19356/07, 20. detsember 2016, punktid 85–86; Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.S.S. vs. Belgia ja Kreeka* [suurkoda], nr 30696/09, 21. jaanuar 2011; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Darraj vs. Prantsusmaa*, nr 34588/07, 4. november 2010; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Mubilanzila Mayeka ja Kaniki Mitunga vs. Belgia*, nr 13178/03, 12. oktoober 2006; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Moustahi vs. Prantsusmaa*, nr 9347/14, 25. juuni 2020, punktid 68–70.

⁽⁴⁷⁶⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Al-Zawati vs. Rootsi* (otsus), nr 50068/08, 22. juuni 2010, punkt 58.

Vastavalt Euroopa Nõukogu kahekümnele suunisele sunniviisilise tagasisaatmise kohta peaksid ametiasutused tegema tagasipöördujatega koostööd, et piirata vajadust jõudu kasutada, ning tagasipöördujatele tuleb anda võimalus tagasisaatmiseks valmistuda (suunis 15). Samuti peavad tagasipöördujad olema võimelised reisima (suunis 16).

8.2. Konfidentsiaalsus

Tähtis on tagada, et sihtriigile edastatakse ainult teavet, mida on vaja väljasaatmise tulemuslikumaks korraldamiseks, et kaitsta varjupaiga taotlemisel saadud teabe konfidentsiaalsust. Saatjad, kes liiguvad koos tagasipöördujatega kinnipidamiskeskusest tagasisaatmise sihtkohani, peavad alati sellise konfidentsiaalsuse tagama.

Eli õiguses kehtib varjupaigamenetluses avaldatud teabele varjupaigamenetluste direktiivi (2013/32/EL) artikkel 48, millega nõutakse, et liikmesriigid austaksid töö käigus teada saadud mis tahes teabe konfidentsiaalsust. Direktiivi artikliga 30 antakse tagatised, et varjupaigataotlejatelt saadud teavet ei avaldata võimalikele tagakiusajatele.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt võib konfidentsiaalsuse nõude rikkumine tõstatada probleeme Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 kohaldamisalas ja kui rikkumine toob tagasisaatmisel kaasa halva kohtlemise, võib see jääda ka Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 kohaldusalasse. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et konfidentsiaalsuse rikkumine väljasaatmisprotsessis on vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 3, sest teabe avalikustamine selle kohta, et tagasipöörduja oli terrorismis kahtlustatav, võib viia väärkohtlemise ohuni ⁽⁴⁷⁷⁾.

Ka Euroopa Nõukogu kahekümnes suunises sunniviisilise tagasisaatmise kohta käsitletakse isikuandmete austamist ja nende töötlemisele kehtivaid piiranguid ning varjupaiga taotlemisega seotud teabe avaldamise keelamist (suunis 12).

⁽⁴⁷⁷⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *X. vs. Roots*, nr 36417/16, 9. jaanuar 2018, punktid 55–61.

8.3. Vabadust piiravate meetmetega tekitatud tõsine kahju

Riikliku õigusega antakse riigi esindajatele, nagu täitevametnikud ja saatevalve, õiguse oma tööülesannete täitmisel jõudu kasutada. Nii ELi õigusega kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooniga sätestatakse, et selline jõu kasutamine peab olema mõistlik, vajalik ja proportsionaalne.

ELi õiguses ning Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis on sätestatud ühised normid, mida kohaldatakse kinnipidamisel aset leidnud surmajuhtumite korral. Õigus elule on tagatud nii **ELi harta** kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 2. Artikkel 2 on üks kõige olulisemaid õigusi, millele Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 15 ei ole lubatud mingeid erandeid. Euroopa inimõiguste konventsiooniga ei täpsustata samas, et jõu ja eriti surmava jõu kasutamisel ei rikota artiklit 2 juhul, kui jõu kasutamine on „absoluutselt vajalik“ ja „rangelt proportsionaalne“⁽⁴⁷⁸⁾.

ELi õiguses sätestatakse sunnimeetmete eeskirjad **tagasisaatmisdirektiivis**. Selliseid meetmeid on lubatud kasutada ainult viimase variandina ning need peavad olema proportsionaalsed ega tohi ületada mõistliku jõu piire. Nende rakendamine peab toimuma asjaomase kolmanda riigi kodaniku väärikust ja füüsilist puutumatus austades (artikli 8 lõige 4).

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt tähendab nimetatud konventsiooni artiklist 2 tulenev riikide esmane kohustus seoses jõu kasutamisega riigiametnike poolt, et tuleb kehtestada asjakohane õigusraamistik, milles määratletakse piiratud asjaolud, mille puhul õiguskaitseasutused võivad jõudu kasutada. Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 2 seotud kohtupraktika alusel nõutakse õigus-, reguleerivat ja haldusraamistikku, millega reguleeritakse jõu kasutamist riigiametnike poolt, et kaitsta meelevaldsuse, kuritarvitamise ja inimelude kaotuse, sealhulgas välditavate õnnetuste eest. Töötajaskonna ülesehitus, teabevahetuskanalid ja jõu kasutamist puudutavad

⁽⁴⁷⁸⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *McCann jt vs. Ühendkuningriik*, nr 18984/91, 27. september 1995, punktid 148–149; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Yüksel Erdoğan jt vs. Türgi*, nr 57049/00, 15. mai 2007, punkt 86; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Ramsahai jt vs. Madalmaad* [suurkoda], nr 52391/99, 15. mai 2007, punkt 286; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Giuliani ja Gaggio vs. Itaalia* [suurkoda], nr 23458/02, 24. märts 2011, punktid 175–176.

suunised peavad selles raamistikus olema selgelt ja nõuetekohaselt sätestatud⁽⁴⁷⁹⁾. Kui riigiametnikud kasutavad rohkem jõudu, kui neil selleks mõistlikkuse piires õigus on, põhjustades sellega kahju või isegi surma, võib selle eest vastutavaks osutada liikmesriik. Juhtunud on vaja põhjalikult uurida, mis võib viia süüdistuse esitamiseni⁽⁴⁸⁰⁾, ning asjaomased asutused peavad uurimise suhtes kohaldama ranget kontrolli⁽⁴⁸¹⁾.

Euroopa Inimõiguste Kohus on otsustanud, et liikmesriikidel on peale negatiivse kohustuse mitte tekitada isikutele kahju ka positiivne kohustus kaitsta isikuid surma või raske vigastuse eest, sealhulgas kolmandate isikute või nende endi poolt, ja tagada juurdepääs arstiabile. Liikmesriikide kohustus kaitsta sisaldab ka kohustust kehtestada seadusesätteid ja vajalikud menetlused, sealhulgas kriminaalõiguse sätteid, et hoida ära isiku vastu suunatud rünnakuid, ühes sanktsioonidega selliste rikkumiste ärahoidmiseks⁽⁴⁸²⁾. Küsimus on selles, kas ametiasutused on või ei ole teinud kõike, mida neilt mõistlikult eeldada võiks, et hoida ära tegelikku ja vahetut ohtu elule, millest nad olid teadlikud või oleksid pidanud teadlikud olema⁽⁴⁸³⁾.

Arutades jõu kasutamise juhtumi seaduslikkust, käsitles Euroopa Inimõiguste Kohus mitut tegurit, sealhulgas soovitud eesmärgi laadi ning olukorrast tulevat ohtu inimesele ja tema elule. Kohus vaatleb iga konkreetse jõu kasutamise juhtumi asjaolusid, sealhulgas seda, kas jõu kasutamine oli teadlik või ette kavatsemata ning kas toiminguid korraldati varem paika pandud plaani või juhtimise järgi või mitte.

⁽⁴⁷⁹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Makaratzis vs. Kreeka* [suurkoda], nr 50385/99, 20. detsember 2004, punkt 58; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Nachova jt vs. Bulgaaria* [suurkoda], nr 43577/98 ja nr 43579/98, 6. juuli 2005, punkt 96; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Giuliani ja Gaggio vs. Itaalia* [suurkoda], nr 23458/02, 24. märts 2011, punkt 209.

⁽⁴⁸⁰⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *McCann jt vs. Ühendkuningriik*, nr 18984/91, 27. september 1995, punkt 161; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Velikova vs. Bulgaaria*, nr 41488/98, 18. mai 2000, punkt 80.

⁽⁴⁸¹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Enukidze ja Girgvliani vs. Gruusia*, nr 25091/07, 26. aprill 2011, punkt 277; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Armani Da Silva vs. Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 5878/08, 30. märts 2016, punkt 229.

⁽⁴⁸²⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Osman vs. Ühendkuningriik*, nr 23452/94, 28. oktoober 1998; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Mastromatteo vs. Itaalia* [suurkoda], nr 37703/97, 24. oktoober 2002, punktid 72–73; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Finogenov jt vs. Venemaa*, nr-d 18299/03 ja 27311/03, 20. detsember 2011, punkt 209.

⁽⁴⁸³⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Branko Tomašić jt vs. Horvaatia*, nr 46598/06, 15. jaanuar 2009, punkt 51.

Näide: kohtuasjas *Kaya vs. Türgi* ⁽⁴⁸⁴⁾ kordas Euroopa Inimõiguste Kohus, et riik peab arvesse võtma kasutatava jõu suurust ja elukaotusega lõppeva tulemuse tõenäosust.

Vabaduse piiramine ei pruugi tõstatada küsimusi ainult artikli 2 alusel, mis hõlmab surma või surmalähedast olukorda, näiteks suitsiidikatset, mis tekitab püsiva kahju, vaid ka Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklite 3 ja 8 alusel olukordades, kui ohjeldamisvahendi kasutamine on isikut kahjustanud või vigastanud nii, et see ei ole veel ebaseaduslik tapmine.

Euroopa Kohus leidis, et kui isik kannatab vahistamisel ülemäärase jõu kasutamisega tekitatud ajukahjustuse all ⁽⁴⁸⁵⁾, kui politseijaoskonnas kinnipidamise ajal lõövad riigiametnikud kinnipeetavaid näkku ⁽⁴⁸⁶⁾ või kui ametiasutused ei ole põhjalikult uurinud hagejate kaebusi väidetava väärkohtlemise kohta väljasaatmise ajal ⁽⁴⁸⁷⁾, rikub see Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3.

Euroopa Inimõiguste Kohus on väljendanud oma muret juhtumite pärast, kus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 mõistes isikute vastu suunatud sekkumistes osalevad politseinikud või teised riigiteenistujad. Üksikisikuid peab kaitsma politsei põhjendamatu sissetungimise ohu eest nende koju ⁽⁴⁸⁸⁾. Võimaliku kuritarvitamise vältimiseks ja inimväärikuse kaitsmiseks tuleks kehtestada kaitsemeetmed. Nende hulka võib kuuluda nõue, et riik korraldaks põhjaliku uurimise, kui see on ainus õiguslik vahend, et uurida väiteid vara ebaseadusliku läbiotsimise kohta ⁽⁴⁸⁹⁾.

Surma või vigastuse põhjus võib olla nii ohjeldamine sunnimeetmetega kui ka liikmesriigi suutmatus hoida ära elukaotust, sealhulgas enesevigastamise või meditsiiniliste põhjuste tagajärjena ⁽⁴⁹⁰⁾. Sellega seoses keelatakse Euroopa Nõukogu kahekümnes suunises sunniviisilise väljasaatmise kohta (*Twenty*

⁽⁴⁸⁴⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Kaya vs. Türgi*, nr 22729/93, 19. veebruar 1998.

⁽⁴⁸⁵⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Elhan vs. Türgi* [suurkoda], nr 22277/93, 27. juuni 2000, punktid 77–87.

⁽⁴⁸⁶⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Bouyid vs. Belgia* [suurkoda], nr 23380/09, 28. september 2015.

⁽⁴⁸⁷⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Thuo vs. Küpros*, nr 3869/07, 4. aprill 2017.

⁽⁴⁸⁸⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Kučera vs. Slovakkia*, nr 48666/99, 17. juuli 2007, punktid 119 ja 122–124; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Rachwalski ja Ferenc vs. Poola*, nr 47709/99, 28. juuli 2009, punktid 58–63.

⁽⁴⁸⁹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Vasylichuk vs. Ukraina*, nr 24402/07, 13. juuni 2013, punkt 84.

⁽⁴⁹⁰⁾ Vt näiteks järgmine kohtuasi: Ühendkuningriik, Inglismaa ja Walesi Kõrgem Kohus, *FGP vs. Serco Plc & Anor* [2012] EWHC 1804 (Admin), 5. juuli 2012.

Guidelines on Forced Return) kasutada selliseid ohjeldamismeetmeid, mis võivad hingamisteed täielikult või osaliselt blokeerida, või tagasipöörduja sundimist asenditesse, kus tal on oht lämbuda (suunis 19).

8.4. Uurimised

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt saab eelkõige artiklite 2, 3 ja 8 põhjal välja töötatud üldpõhimõtteid kohaldada teatud asjaoludel ka sunniviisilise tagasisaatmise kontekstis. Kui isik kaotab liikmesriigi tegevuse tagajärjel elu või saab raskeid vigastusi või kui see juhtub olukorras, kus liikmesriiki võib käsitleda vastutavana, näiteks kui isik on seal vahi all, peab korraldama põhjaliku ja ametliku uurimise. Asjaomased asutused peavad järgneva uurimise suhtes rakendama eriti ranget kontrolli⁽⁴⁹¹⁾. Liikmesriik võib jääda vastutavaks ka siis, kui osa väljasaatmisega seotud toimingutest on usaldatud eraettevõtetele. Saavutatud peab olema minimaalne mõjususe aste, mis on olemas iga juhtumi asjaoludest⁽⁴⁹²⁾. Õigusriigi põhimõtte järgimise tagamiseks ja üldsuse usalduse säilitamiseks peab olema tagatud tõhus aruandekohustus ja läbipaistvus⁽⁴⁹³⁾.

Kui isik leitakse surnuna või vigastatuna ja ta on olnud liikmesriigi kinnipidamisel või kontrolli all, siis on liikmesriigil kohustus anda sündmustele piisav ja veenev selgitus. Näiteks tuvastati artikli 2 rikkumine, kui valitsus väitis, et surm saabus loomulikel põhjustel, kuid surmale ei antud muud arvestatavat selgitust või oli lahing puudulikult läbi viidud⁽⁴⁹⁴⁾. Samuti on näiteid artikli 2 rikkumistest juhtumite korral, kus vangla haiglas pakutav arstiabi oli ebapiisav⁽⁴⁹⁵⁾ ja kinnipidamise ajal ei uuritud piisavalt hageja terviseseisundit⁽⁴⁹⁶⁾.

Artikli 2 nõuetele vastava uurimise puhul on olulised kriteeriumid, et see peaks olema sõltumatu, piisav ja tõhus, see tuleks ellu viia viivitamata ja mõistliku aja jooksul, sellesse tuleks kaasata ohvri perekond ning see peaks olema avatud

⁽⁴⁹¹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Armani Da Silva vs. Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 5878/08, 30. märts 2016.

⁽⁴⁹²⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *McCann jt vs. Ühendkuningriik*, nr 18984/91, 27. september 1995, punkt 161; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Velikova vs. Bulgaaria*, nr 41488/98, 18. mai 2000, punkt 80.

⁽⁴⁹³⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Ramsahai jt vs. Madalmaad* [suurkoda], nr 52391/99, 15. mai 2007, punkt 325.

⁽⁴⁹⁴⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Tanli vs. Türgi*, nr 26129/95, 10. aprill 2001, punktid 143–147.

⁽⁴⁹⁵⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Tarariyeva vs. Venemaa*, nr 4353/03, 14. detsember 2006, punkt 88.

⁽⁴⁹⁶⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Tais vs. Prantsusmaa*, nr 39922/03, 1. juuni 2006.

avalikule kontrollile ⁽⁴⁹⁷⁾. Ka uurimise tulemused peaksid olema üldsusele kättesaadavad. Ametiasutused peavad käivitama uurimise omal algatusel, mitte ootama kaebuse esitamist. Uurimist peaks juhtima ametnik või asutus, kes on sündmustega seotud isikutest sõltumatu. Peale hierarhilise või institutsiooni- lise seose puudumise tähendab see ka tegelikku sõltumatust ⁽⁴⁹⁸⁾.

Põhipunktid

- Väljasaatmine peab toimuma turvaliselt ja humaanselt ning selle vältel tuleb kaitsta isiku väärikust (vt punkt 8.1).
- Isikute füüsiline ja vaimne seisund peab olema reisimiseks sobiv (vt punkt 8.1).
- Erilist tähelepanu vajavad haavatavas olukorras isikud, sealhulgas lapsed, ning suitsiidi- või enesevigastamise riskiga isikud (vt punkt 8.1).
- ELi õiguse alusel peavad ELi liikmesriigid looma tõhusad sunniviisilise tagasisaatmise seire süsteemid (vt punkt 8.1).
- Tagasisaatmisdirektiivis nõutakse, et saatjata lapsed saadetak tagasi ainult pereliikme või määratud eeskostja juurde või naasmisriigi sobivasse vastuvõtu- asutusse (vt punkt 8.1).
- Tuleb tagada varjupaigamenetluses saadud teabe konfidentsiaalsus (vt punkt 8.2).
- Nii ELi õigusega kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooniga nõutakse, et mis tahes sunnimeetmed peavad olema mõistlikud, vajalikud ja proportsionaalsed (vt punkt 8.3).
- Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel on ametiasutustel kohustus uurida usutavaid väiteid väljasaatmise ajal liigse jõu kasutamise kohta (vt punkt 8.4).

Täiendav kohtupraktika ja lugemismaterjal

Täiendava kohtupraktikaga tutvumiseks lugege käesoleva käsiraamatu suuniseid. Siin peatükis käsitletud teemadega seotud lisamaterjalid on jaotises „Lisateave“.

⁽⁴⁹⁷⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Armani Da Silva vs. Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 5878/08, 30. märts 2016, punktid 232–237.

⁽⁴⁹⁸⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Finucane vs. Ühendkuningriik*, nr 29178/95, 1. juuli 2003, punkt 68.

9

Majandus- ja sotsiaalõigused

EL	Teemad	Euroopa Nõukogu
<p>ELi harta, artikkel 12 (kogunemis- ja ühinemisvabadus) ja artikli 15 lõige 1 (õigus teha tööd ja tegutseda vabalt valitud või vastuvõetaval kutsealal), artiklid 16 (ettevõtlusvabadus), 28 (kollektiivlääbirääkimiste ja kollektiivse tegutsemise õigus), 29 (õigus kasutada tööhõiveteenuseid), 30 (kaitse põhjendamatu vallandamise korral), 31 (head ja õiglased töötingimused) ning 32 (keeld kasutada laste tööjõudu ja noorte töötajate kaitse)</p> <p>Ligipääsu tööturule reguleeritakse igas eraldi kategoorias teise ELi õigusega</p>	<p>Majanduslikud õigused</p>	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 4 (orjuse ja sunniviisilise töötamise keelamine)</p> <p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 11 (kogunemiste ja ühingute moodustamise vabadus)</p> <p>Euroopa sotsiaalharta, artikli 1 punkt 2 (diskrimineerimise vältimine ning sunniviisiline või kohustuslik töö)</p> <p>Euroopa sotsiaalharta, I osa punkt 5 (ühinemisvabadus)</p> <p>Euroopa sotsiaalharta, I osa punkt 6 (kollektiivlääbirääkimised ja kollektiivne tegevus)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Bigaeva vs. Kreeka</i>, nr 26713/05, 2009 (välismaalasel lubatakse läbida ametialane kooolitus, kuid ei lubata sellega seotud eksamil)</p> <p>Euroopa sotsiaalõiguste komitee, <i>LO/TCO vs. Rootsi</i>, kaebus nr 85/2012, 2013 (välismaalasest lähetatud töötajate võrdse kohtlemise piirangud seoses tööhõive ja ametiühingute õigustega)</p>

EL	Teemad	Euroopa Nõukogu
<p>ELi harta, artikkel 14 (õigus haridusele)</p> <p>Tagasisaatmisdirektiiv (2008/115/EÜ), artikli 14 lõige 1 (ebaseaduslikud rändajad)</p> <p>Vastuvõtutingimuste direktiiv (2013/33/EL), artikkel 14 (varjupaigataotlejad)</p>	<p>Haridus</p>	<p>Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, protokoll nr 1 artikkel 2 (õigus haridusele)</p> <p>Euroopa sotsiaalharta, I osa punkt 17 (laste ja noorte õigus saada sotsiaalset, õiguslikku ja majanduslikku kaitset), punkt 18 (õigus tegelda tulundustegevusega) ja punkt 19 (võõrtöötajate ja nende perekondade õigus saada kaitset ja abi)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Ponomaryovi vs. Bulgaaria</i>, nr 5335/05, 2011 (ebaseaduslike rändajate kõrgemad tasud keskhariduse eest)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Komisjon, <i>Karus vs. Itaalia</i> (otsus), nr 29043/95, 1998 (välismaalaste kõrgemad tasud kõrghariduse eest)</p>
<p>ELi harta, artikli 34 lõige 3 (sotsiaalkindlustus ja sotsiaalabi)</p> <p>EMP kodanike kolmandate riikide kodanikest pereliikmete, pikaajaliste elanike, varjupaigataotlejate, pagulaste, täiendava kaitsega isikute ja inimkaubanduse ohvrite eluasemele kehtivad eeskirjad on sätestatud teiseses ELi õiguses</p>	<p>Eluase</p>	<p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Gillow vs. Ühendkuningriik</i>, nr 9063/80, 1986 (õigus austusele kodu vastu)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>M.S.S. vs. Belgia</i> [suurkoda], nr 30696/09, 2011 (eluaseme andmatajätmine võib tähendada Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 rikkumist)</p> <p>Euroopa sotsiaalharta, I osa punkt 31 (õigus eluasemele)</p> <p>Euroopa sotsiaalõiguste komitee, <i>FEANTSA vs. Madalmaad</i>, kaebus nr 86/2012, 2014 (õigus erakorralisele varjupaigale)</p> <p>Euroopa sotsiaalõiguste komitee, <i>DCI vs. Madalmaad</i>, kaebus nr 47/2008, 2009 (ebaseaduslikest rändajatest laste eluase)</p>

EL	Teemad	Euroopa Nõukogu
<p>ELi harta artikkel 35 (tervishoid) Tervishoidu reguleeritakse igas eraldi kategoorias teisele ELi õigusega</p>	<p>Tervishoid</p>	<p>Euroopa sotsiaalharta, I osa punkt 11 (õigus tervise kaitsele) Euroopa sotsiaalharta, I osa punkt 13 (õigus sotsiaal- ja meditsiiniabile) Euroopa sotsiaalõiguste komitee, <i>FIDH vs. Prantsusmaa</i>, kaebus nr 14/2003, 2004 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, <i>EUROCEF vs. Prantsusmaa</i>, kaebus nr 114/2015, 2018 (saatjata laste majutamine ja lastehoid)</p>
<p>EMP kodanike kolmandate riikide kodanikest pereliikmed: Vaba liikumise direktiiv (2004/38/EÜ), artiklid 24 ja 14 Sotsiaalkindlustuse koordineerimise määrus (EÜ) nr 883/2004), muudetud määrusega (EL) nr 465/2012 Kolmandate riikide kodanike liikumine ELi-siseselt: Määrused (EÜ) nr 859/2003 ja (EL) nr 1231/2010 Muud kategooriad: Teisele ELi õigusega antakse erilised õigused varjupaigataotlejatele, pagulastele, täiendava kaitsega isikutele, inimkaubanduse ohvritele ja pikaajalistele elanikele Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-443/14 ja C-444/14, <i>Alo ja Osso</i> [suurkoda], 2016 (täiendava kaitse saajale kehtestatud elukohatingimused) Euroopa Liidu Kohus, C-713/17, <i>Ayubi</i>, 2018 (tähtajalise elamisloaga pagulane)</p>	<p>Sotsiaalkindlustus ja sotsiaalabi</p>	<p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Gaygusuz vs. Austria</i>, nr 17371/90, 1996 (välismaalaste diskrimineerimine seoses töötushüvitisega) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Koua Poirrez vs. Prantsusmaa</i>, nr 40892/98, 2003 (välismaalaste diskrimineerimine seoses invalidsushüvitistega) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Dhahbi vs. Itaalia</i>, nr 17120/09, 2014 (välismaalaste diskrimineerimine perekühvitiste osas) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Andrejeva vs. Läti</i> [suurkoda], nr 55707/00, 2009 (välismaalaste diskrimineerimine seoses pensionidega) Euroopa sotsiaalharta, I osa punkt 12 (õigus sotsiaalkindlustusele), 13 (õigus saada sotsiaal- ja meditsiiniabi), 14 (õigus kasutada sotsiaalhoolekande teenuseid), 15 (puuetega inimeste õigused), 17 (laste ja noorte õigus saada sotsiaalset, õiguslikku ja majanduslikku kaitset), 23 (vanurite õigus saada sotsiaalset kaitset) ja 30 (õigus kaitsele vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse eest) Euroopa sotsiaalõiguste komitee, <i>EUROCEF vs. Prantsusmaa</i>, kaebus nr 114/2015, 2018 (saatjata laste majutamine ja lastehoid)</p>

Sissejuhatus

Enamiku rändajate jaoks võib juurdepääs tööturule, haridusele, eluasemele, tervishoiule, sotsiaalkindlustusele, sotsiaalabile ja teistele sotsiaalhüvitistele osutada keerukaks. Kõigile sotsiaalsetele õigustele juurdepääsu eelduseks on enamasti riigis viibimise tunnustatud õigus.

Isikute territooriumile lubamise või juurdepääsu keelamise ainuõiguse kasutamisel on riikidel enamasti lubatud isikutel kodakondsuse alusel vahet teha. Põhimõtteliselt ei ole ebaseaduslik sõlmida lepinguid või võtta vastu riiklikke õigusakte, millega antakse teatud riikide kodanikele eelisõigused siseneda riigi territooriumile või seal viibida. Riikidel on enamasti lubatud ka sellisele sisenemisele või viibimisele lisada eri tingimusi, sätestades näiteks, et ei tagata juurdepääsu tööturule ega sotsiaalkaitsele. Riigid peavad siiski meeles pidama, et rahvusvaheliste ja Euroopa inimõigustealaste dokumentidega keelatakse vastavates reguleerimisalades diskrimineerimine, sealhulgas kodakondsuse alusel ⁽⁴⁹⁹⁾.

Mida suurem on riigi suveräänne õigus välismaalasi vastu võtta või kõrvale jätta, seda suurem on riigi kaalutusõigus eri tingimuste kehtestamisel ⁽⁵⁰⁰⁾. Eri-nev kohtlemine on seda vastuvõetamatum, mida sarnasem on välismaalase sisserändeolukord riigi enda kodanike olukorraga ⁽⁵⁰¹⁾. Olulisimate põhiõiguste puhul, nagu õigus elule või alandava kohtlemise keelamine, on erinev kohtlemine diskrimineerimisena keelatud ⁽⁵⁰²⁾. Need põhimõtted on eriti olulised seoses juurdepääsuga sotsiaalsetele õigustele.

Siin peatükis on lühiülevaade nii ELi kui ka Euroopa Nõukogu nõuetest juurdepääsule majandus- ja sotsiaalõigustele, eelkõige õigusest tööle, haridusele, eluasemele, tervishoiule ja sotsiaalkaitsele.

⁽⁴⁹⁹⁾ ELi harta, artikkel 21; Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 14 ja protokoll nr 12, artikkel 1; Euroopa sotsiaalharta, V osa, artikkel E.

⁽⁵⁰⁰⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Bah vs. Ühendkuningriik*, nr 56328/07, 27. september 2011.

⁽⁵⁰¹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Gaygusuz vs. Austria*, nr 17371/90, 16. september 1996.

⁽⁵⁰²⁾ Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Defence for Children International (DCI) vs. Madalmaad*, kaebus nr 47/2008, põhjendused, 20. oktoober 2009.

9.1. Õiguse peamised allikad

ELi õiguses on ELi vaba liikumise sätetel suur mõju Euroopa-sisest vaba liikumise õigust kasutanud ELi kodanike kolmandate riikide kodanikest pereliikmete olukorrale. **Vaba liikumise direktiiviga** (2004/38/EÜ) reguleeritakse nende mis tahes kodakondsusega pereliikmete olukorda. Direktiivi artikli 2 punktis 2 sätestatakse, mis pereliikmeid direktiiv hõlmab (vt ka punkt 6.2). Direktiiv kehtib ka Islandi, Liechtensteini ja Norra kolmandate riikide kodanikest pereliikmetele (⁵⁰³). Samas seisundis on ka Šveitsi kodanike pereliikmed (⁵⁰⁴). Pereliikmetel, keda need erinevad sätted hõlmavad, on õigus nii tööturul osaleda kui ka juurdepääs sotsiaalhüvitistele.

Kuigi tegu ei ole EMP riikide kodanikega, on ELi õiguse alusel Türgi kodanikud ja nende pereliikmed ELi liikmesriikides eelistatud seisundis. See tuleneb 1963. aasta **Ankara lepingust** ja selle 1970. aasta **lisaprotokollist**, millega eeldati, et Türgist saab 1985. aastaks ELi liikmesriik.

Kolmandate riikide kodanike teiste kategooriate, nagu varjupaigataotlejate, pagulaste või pikaajaliste elanike tööturule juurdepääsu astet reguleeritakse eridirektiividega. Detsembris 2011 võttis EL vastu **ühtse loa direktiivi** (2011/98/EL), millega kehtestatakse kolmandate riikide kodanikele ühtne menetlus ELi liikmesriigi territooriumil elamiseks ja töötamiseks ning ühised õigused riigis seaduslikult elavatele kolmandatest riikidest pärit töötajatele.

Näide: kohtuasi *Martinez Silva* (⁵⁰⁵) käsitles perehüvitise andmisest keeldumist kolmanda riigi kodanikule põhjusel, et Itaalia õigus ei võimalda seda hüvitist anda ELi-väliste riikide kodanikele, kellel on ühtne töölouba. Euroopa Liidu Kohus otsustas, et ühtse loa omanikku ei saa ühtse loa direktiivis sisalduva võrdse kohtlemise klausli tõttu riigisiseste õigusaktidega perehüvitisest ilma jätta.

⁽⁵⁰³⁾ Euroopa Majanduspiirkonna leping, 2. mai 1992, III osa, „Inimeste, teenuste ja kapitali vaba liikumine“, EÜT 1994 L 1/3.

⁽⁵⁰⁴⁾ Euroopa Ühenduse ja selle liikmesriikide ning Šveitsi Konföderatsiooni vaheline kokkulepe isikute vaba liikumise kohta, 21. juuni 1999, EÜT 2002 L 114/6, artikkel 7.

⁽⁵⁰⁵⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-449/16, *Kerly del Rosario Martinez Silva vs. Istituto nazionale della previdenza sociale (INPS) ja Comune di Genoa*, 21. juuni 2017.

Lisaks keelatakse [rassilise võrdõiguslikkuse direktiiviga \(2000/43/EÜ\)](#) diskrimineerimine rassi või etnilise päritolu alusel tööhõives ning juurdepääsul toodetele ja teenustele, samuti sotsiaalhoolekandes ja sotsiaalkindlustussüsteemis ⁽⁵⁰⁶⁾. Seda kohaldatakse ka kolmandate riikide kodanike suhtes; samas sätestatakse nimetatud direktiivi artikli 3 lõikes 2 aga, et „reguleerimisalasse ei kuulu vahetegemine kodakondsuse alusel ning see ei piira [...] asjaomaste kolmandate riikide kodanike või kodakondsuseta isikute kohtlemist vastavalt nende õiguslikule seisundile“.

9. detsembril 1989 võeti kõigi liikmesriikide deklaratsiooniga vastu [ühenduse harta](#) töötajate sotsiaalsete põhiõiguste kohta. Sellega pandi paika Euroopa tööõiguse mudeli olulisimad põhimõtted ning kujundati [Euroopa sotsiaalmudeli](#) arengut järgmisel kümnendil. Ühenduse hartaga kehtestatud sotsiaalseid põhiõigusi on edasi arendatud ja laiendatud ELi põhiõiguste hartas. Harta kohaldamisala ühtib ELi õiguse ulatusega ja selle sätteid ei saa rakendada ELi õiguse kohaldamisalast väljaspool. Väga vähesed ELi harta sotsiaalõigused, näiteks õigus haridusele artikli 14 lõigete 1 ja 2 alusel, tagatakse kõigile isikutele ja enamik neist kehtivad ainult kodanikele ja/või seaduslikult riigis elavatele isikutele.

Euroopa Nõukogu õiguses tagatakse Euroopa inimõiguste konventsiooniga eelkõige kodanikuõigused ja poliitilised õigused, pakkudes seega majandus- ja sotsiaalõiguste kohta ainult piiratud suuniseid.

Euroopa inimõiguste konventsiooni täiendab siiski Euroopa sotsiaalharta (vastu võetud 1961, parandatud ja täiendatud 1996), mis on majandus- ja sotsiaalõiguste valdkonnas Euroopa inimõigusi puudutava õiguse peamine viitematerjal. Selles pannakse paika põhiõigused ja -vabadused ning luuakse järelevalvemehhanism, mis põhineb aruandluskorral ja kollektiivkaebuste menetlusel, tagades Euroopa sotsiaalharta õiguste järgimine Euroopa sotsiaalharta osalisriikides. Euroopa sotsiaalharta kaitstakse õiguste kogu, mis hõlmab eluaset, tervist, haridust, tööhõivet, sotsiaalkaitset, isikute vaba liikumist ja mittediskrimineerimist.

Kuigi kaitse, mis Euroopa sotsiaalharta alusel laieneb rändajatele, ei rajane vastastikkuse põhimõttel, kehtivad selle sätted põhimõtteliselt ainult nende liikmesriikide kodanikele, kes on ratifitseerinud Euroopa sotsiaalharta ja kes

⁽⁵⁰⁶⁾ Direktiiv 2000/43/EÜ, EÜT 2000 L 180/22.

on rändajad teistes, samuti Euroopa sotsiaalharta ratifitseerinud riikides. Kuigi Euroopa sotsiaalharta artiklites 1–17 ja 20–31 ei viidata Euroopa sotsiaalharta lisa toodu kohaselt otseselt välismaalastele, kehtivad need siiski ka neile välisriikidest pärit isikutele, kes on Euroopa sotsiaalharta osalisriikide kodanikud ja elavad seaduslikult või töötavad regulaarselt Euroopa sotsiaalharta muu osalisriigi territooriumil. Nimetatud artikleid tuleb tõlgendada artiklite 18 ja 19 tähenduses, mis kehtivad võõrtöötajatele ja nende perekondadele. Artikliga 18 antakse õigus tegelda osalisriikide territooriumil tulundustegevusega ning artikliga 19 tagatakse võõrtöötajatele ja nende perekondadele õigus saada kaitset ja abi.

Seega on Euroopa sotsiaalharta kohaldamisala veidi piiratud, kuid Euroopa sotsiaalõiguste komitee on välja arendanud mahuka kohtupraktika. Kui kaalul on teatud põhiõigused, on Euroopa sotsiaalõiguste komitee laiendanud Euroopa sotsiaalharta isikulist kohaldamisala nii, et see hõlmaks kõiki territooriumil elavaid isikuid, sealhulgas ebaseaduslikke rändajaid⁽⁵⁰⁷⁾.

Euroopa sotsiaalõiguste komitee kohtupraktikale annab märkimisväärse väärtuse Euroopa sotsiaalharta oluline täiendav side Euroopa inimõiguste konventsiooniga. Isegi kui kõik ELi ja Euroopa Nõukogu liikmesriigid ei ole Euroopa sotsiaalharta ratifitseerinud või selle kõiki sätteid vastu võtnud, on Euroopa Inimõiguste Kohus otsustanud, et ratifitseerimine ei mõjuta seda, kuidas kohus tõlgendab Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel tõstatatud teatud küsimusi, mida reguleeritakse ka Euroopa sotsiaalharta⁽⁵⁰⁸⁾.

⁽⁵⁰⁷⁾ Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) vs. Prantsusmaa*, kaebus nr 14/2003, põhjendused, 8. september 2004; Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Conference of European Churches (CEC) vs. Madalmaad*, kaebus nr 90/2013, põhjendused, 1. juuli 2014; Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *European Federation of National Organisations working with the Homeless (FEANTSA) vs. Madalmaad*, kaebus nr 86/2012, põhjendused, 2. juuli 2014. Peale selle andis Euroopa sotsiaalõiguste komitee 2015. aastal välja tõlgenduse pagulaste õiguste kohta Euroopa sotsiaalharta alusel („Statement of interpretation on the rights of refugees under the ESC”).

⁽⁵⁰⁸⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Demir ja Baykara vs. Türgi* [suurkoda], nr 34503/97, 12. november 2008, punktid 85–86. Muud näited selles valdkonnas kohaldatavatest asjakohastest rahvusvahelistest dokumentidest on majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste rahvusvaheline pakt, ÜRO võõrtöötajate konventsioon ja Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni konventsioon nr 143.

9.2. Majanduslikud õigused

Selles jaotises käsitletakse majanduslikke õigusi, sealhulgas juurdepääsu tööturule ja õigust võrdsele kohtlemisele töökoahas. Juurdepääs tööturule sõltub enamasti isiku õiguslikust seisundist. Alates aga sellest, kui inimene on kas seaduslikult või ebaseaduslikult tööle asunud, tuleb järgida põhilisi tööõigusi. Samuti on töötajatel õigus, olenemata nende õiguslikust seisundist, tehtud töö eest tasu saada.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt ei ole majandus- ja sotsiaalõigused tagatud otsesõnu, v.a orjuse ja sunniviisilise töötamise keeld (artikkel 4) ning õigus moodustada ametiühinguid (artikkel 11).

Selle valdkonna juhtumitest on Euroopa Inimõiguste Kohus uurinud näiteks sellise välisriigi kodaniku olukorda, kellel lubati alustada väljaõpet teatud elukutse omandamiseks ja seejärel ei antud õigust selles ametis töötada.

Näide: kohtuasjas *Bigaeva vs. Kreeka* ⁽⁵⁰⁹⁾ lubati Venemaa kodanikul alustada 18 kuu pikkust praktikat väljavaatega saada vastu võetud Kreeka advokatuuri. Pärast praktika lõpetamist keelas advokatuuri nõukogu tal advokatuuri eksami sooritamise seoses asjaoluga, et ta ei olnud Kreeka kodanik. Euroopa Inimõiguste Kohus märkis, et advokatuuri nõukogu oli lubanud hagejal praktikat alustada, kuigi oli selge, et selle läbimisel puuduks tal õigus sooritada advokatuuri eksamit. Kohus leidis, et ametiasutuste käitumine ei olnud järjepidev ja hagejat ei austatud isiklikul ega ametialasel tasandil, ning otsustas, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 tähenduses oli ebaseaduslikult sekkutud eraellu. Euroopa Inimõiguste Kohus ei leidnud samas, et advokatuuri eksami keelamine välisriigi isikutele oleks iseenesest diskrimineeriv.

Euroopa sotsiaalharta kohaselt tagatakse selle II osa artikliga 1 õigus tööle ja keelatakse diskrimineerimine tööhõives ning sunniviisiline töö. See tähendab, et ainsad töökohad, kus välismaalased võivad olla keelatud, on need, mis on olemuslikult seotud avaliku huvi või riigi julgeoleku kaitsega ning hõlmavad (kõrgetasemelise) avaliku võimu teostamist ⁽⁵¹⁰⁾.

⁽⁵⁰⁹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Bigaeva vs. Kreeka*, nr 26713/05, 28. mai 2009.

⁽⁵¹⁰⁾ Euroopa sotsiaalõiguste komitee, 2012, *Conclusions 2012, Albania, Art. 1 (2)*.

Euroopa sotsiaalharta artikliga 18 nähakse ette õigus tegelda teise lepingupoole territooriumil tulundustegevusega. Selle sättega ei reguleerita territooriumile sisenemist eesmärgiga töötada ja see on teatud mõttes pigem stimuleeriv kui kohustuslik. Sellega nõutakse siiski, et tööloa andmisest keeldumise määr ei oleks liiga kõrge ⁽⁵¹¹⁾; et töö- ja elamisloa oleks võimalik saada ühtse taotlusmenetluse kaudu ning ilma liigsete tasude ja lõivudeta ⁽⁵¹²⁾; et väljastatud tööloa ei oleks geograafiliselt ja/või ametialaselt liiga piirav ⁽⁵¹³⁾; ja töö kaotamine ei peaks automaatselt ja kohe kaasa tooma elamisloa kaotamist, vaid isikule tuleks anda aega otsida uut töökohta ⁽⁵¹⁴⁾.

Euroopa sotsiaalharta artiklis 19 on arvukalt sätteid, mis kaitsevad ja toetavad muust osalisriigist pärit võõrtöötajaid, kuid seda eeldusel, et nad viibivad seal seaduslikult (vt siiski ka artikli 19 lõike 8 selgitused 4. peatükis).

Samuti hõlmab Euroopa sotsiaalharta töötamise tingimusi, nagu õigus mõistlikule tööajale, õigus iga-aastasele tasulisele puhkusele, õigus tervisele ja ohutusele töökohal, õigus õiglasele tasule ning kollektiivsed õigused ⁽⁵¹⁵⁾.

ELi õigused on üks **ELi hartaga** tagatud vabadustest „õigus teha tööd ja tegutseda vabalt valitud või vastuvõetaval kutsealal“ (harta artikli 15 lõige 1). See õigus on siiski piiratud siseriikliku õigusega, sealhulgas siseriiklike õigusaktidega, millega reguleeritakse välismaalaste õigust töötada. Hartas tunnustatakse õigust kollektiivlääbirääkimistele (artikkel 28) ja õigust moodustada ametiühinguid (artikkel 12). Samuti annab see kõigile õiguse tasuta tööhõive-teenustele (artikkel 29). Iga töötaja, sealhulgas ELi-väliste riikide kodanikud, on kaitstud põhjendamatu vallandamise korral (artikkel 30) ning tal on õigus puhkeaegadele ja tasulisele aastapuhkusele (artikkel 31). Artikliga 16 tagatakse ettevõtlusvabadus. Hartaga antakse ka õigus tervist ja ohutust kaitsvatele töötingimustele (artikkel 31). Samuti keelatakse sellega laste tööjõu kasutamine (artikkel 32).

⁽⁵¹¹⁾ Euroopa sotsiaalõiguste komitee järeldused, *Conclusions XVII-2, Spain, Art. 18 (1)*.

⁽⁵¹²⁾ Euroopa sotsiaalõiguste komitee järeldused, *Conclusions XVII-2, Germany, Art. 18 (2)*.

⁽⁵¹³⁾ Euroopa sotsiaalõiguste komitee järeldused, *Conclusions V, Germany, Art. 18 (3)*.

⁽⁵¹⁴⁾ Euroopa sotsiaalõiguste komitee järeldused, *Conclusions XVII-2, Finland, Art. 18 (3)*.

⁽⁵¹⁵⁾ Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Marangopoulos Foundation for Human Rights vs. Kreeka*, kaebus nr 30/2005, põhjendused, 6. detsember 2006, milles käsitletakse kaevandustöötajaid.

Juurdepääsu tööturule reguleeritakse eri isikukategooriate puhul tavaliselt teise ELi õigusega. Kolmandate riikide kodanikel on tööturule eri tasemega juurdepääs olenevalt kategooriast. Jaotistes 9.2.1–9.2.9 antakse lühike ülevaade kolmandate riikide kodanike põhikategooriatest.

9.2.1. EMP ja Šveitsi kodanike pereliikmed

Eli õiguses on vaba liikumise õigust kasutavate ELi kodanike ning teiste EMP kodanike ja Šveitsi kodanike määratud pereliikmetel, olenemata kodakondsusest, õigus vabalt Euroopas liikuda, et teha palgatööd või tegutseda iseenda tööandjana ning õigus ELi liikmesriigi enda kodanikega võrdväärsele kohtlemisele ([vaba liikumise direktiivi](#) artikkel 24 ELi kodanike kohta).

Šveitsi kodanike pereliikmetel ei ole siinkohal õigus täiesti võrdsele kohtlemisele ⁽⁵¹⁶⁾.

Mis tahes kodakondsusega ELi kodanike ja nende pereliikmete vaba liikumise õiguse kontekstis sisaldab [ELi toimimise lepingu](#) artikli 45 lõige 4 sätet, mille järgi võivad liikmesriigid eraldada avaliku teenistuse töökohad riigi enda kodanikele. Euroopa Liidu Kohus on tõlgendanud seda sätet rangelt ega ole lubanud ELi liikmesriikidel lubada pääseda teatud ametikohtadele üksnes kodanikel, näiteks saada abiõpetajaks ⁽⁵¹⁷⁾ või ülikoolis töötava võõrkeele lektoriks ⁽⁵¹⁸⁾.

Töötajate tegeliku vaba liikumise lihtsustamiseks on EL vastu võtnud ka põhjalikud õigusaktid kvalifikatsioonide vastastikuseks tunnustamiseks nii üldisel tasandil kui ka sektoripõhiselt, mis kehtivad nii kolmanda riikide kodanikest pereliikmetele kui ka EMP riikide kodanikele. [Direktiivi 2005/36/EÜ](#) kutsekvalifikatsioonide tunnustamise kohta konsolideeriti viimati mais 2013 mais (vt ka muudatused). See sisaldab mahukaid sätteid nende isikute kohta, kes on omandanud oma kvalifikatsiooni osaliselt või täies mahus EList

⁽⁵¹⁶⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-70/09, *Alexander Hengartner ja Rudolf Gasser vs. Landesregierung Vorarlberg*, 15. juuli 2010, punktid 39–43.

⁽⁵¹⁷⁾ Euroopa Kohus, C-66/85, *Deborah Lawrie-Blum vs. Land Baden-Württemberg*, 3. juuli 1986, punktid 26–27.

⁽⁵¹⁸⁾ Euroopa Kohus, liidetud kohtuasjad C-259/91, C-331/91 ja C-332/91, *Pilar Allué ja Carmel Mary Coonan jt vs. Università degli studi di Venezia ja Università degli studi di Parma*, 2. august 1993, punktid 15–21.

väljaspool, isegi kui neid kvalifikatsioone on ühes ELi liikmesriigis juba tunnustatud. Euroopa Liidu Kohus on selles valdkonnas teinud märkimisväärse hulga otsuseid ⁽⁵¹⁹⁾.

9.2.2. Lähetatud töötajad

ELi õiguses on need kolmandate riikide kodanikud, kes ei kasuta oma õigust vabalt liikuda, kuid kes töötavad seaduslikult ühes ELi liikmesriigis asuva tööandja juures ja keda see tööandja lähetaab enda nimel ajutiselt töötama teise liikmesriiki, hõlmatud **töötajate lähendamise direktiiviga (96/71/EÜ)**, mida on muudetud **direktiiviga (EL) 2018/957**. Direktiivi eesmärk on kaitsta lähetatud töötajate õigusi ja töötingimusi kõikjal Euroopa Liidus, et ära hoida sotsiaalset dumpingut. Täpsemalt koostati direktiiv selleks, et ühitada **ELi toimimise lepingu** artikli 56 kohane piiriüleste teenuste osutamise vabadus ja selleks ajutiselt välismaale lähetatud töötajate õiguste asjakohane kaitse ⁽⁵²⁰⁾. Nagu on välja toonud Euroopa Kohus, ei saa see siiski viia olukorrani, kus direktiiviga kohustatakse tööandjat järgima nii lähitava riigi kui ka vastuvõtva riigi tööõigust, sest pakutava kaitse taset kummaski liikmesriigis saab käsitleda võrdväärseks ⁽⁵²¹⁾.

Selle kohta on direktiivis sätestatud miinimumnõuded, mida peab kohaldama ühest ELi liikmesriigist teise tööle lähetatud töötajate suhtes. Nimelt sätestatakse direktiivi artikliga 3, et vastuvõtva riigi seadustega või üldiselt kohaldatavaks tunnustatud kollektiivlepingutega sätestatud tingimused kehtivad ka lähetatud töötajatele, eriti seoses maksimaalse tööaja ja minimaalse puhkeaja, puhkepauside, iga-aastase puhkuse ja töötasuga.

Euroopa sotsiaalharta kohaselt leidis Euroopa sotsiaalõiguste komitee, et Rootsi õigus sisaldab kollektiivlääbirääkimisi ja lähetatud töötajate suhtes meetmete võtmist käsitlevaid piiranguid, mis on vastuolus artikli 6 lõigetega 2 ja 4 ⁽⁵²²⁾.

⁽⁵¹⁹⁾ Direktiiviga 2005/36/EÜ seotud kohtupraktika ülevaade on EUR-Lexis direktiivi kirje jaotises „Dokumendi andmed“.

⁽⁵²⁰⁾ Euroopa Kohus, C-346/06, *Dirk Ruffert vs. Land Niedersachsen*, 3. aprill 2008.

⁽⁵²¹⁾ Euroopa Kohus, C-341/05, *Laval un Partneri Ltd vs. Svenska Byggnadsarbetareförbundet, Svenska Byggnadsarbetareförbundets avdelning 1 Byggettan ja Svenska Elektrikerförbundet* [suurkoda], 18. detsember 2007.

⁽⁵²²⁾ Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Rootsi Ametiühingute Keskliit (LO) ja Rootsi Erialatöötajate ja Teenistujate Keskliit (TCO) vs. Rootsi*, kaebus nr 85/2012, põhjendused, 3. juuli 2013. Vt ka Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Conclusions 2018, Sweden*, Art. 6 (4).

9.2.3. Sinise kaardi omanikud, teadlased ja üliõpilased

ELi õiguses on kolmandate riikide kodanikel, kellel on pärast kaheaastast seaduslikku töötamist ELi sinine kaart, vastuvõtvast ELi liikmesriigis õigus selle riigi kodanikega võrdsele kohtlemisele juurdepääsul kõrget kvalifikatsiooni nõudvale tööle. Pärast 18 kuu pikkust seaduslikku elamist ühes ELi liikmesriigis võib ELi sinise kaardi omanik asuda elama teise ELi liikmesriiki, et asuda seal kõrget kvalifikatsiooni nõudvale töökohale, võttes arvesse ELi liikmesriigi piiranguid vastuvõetavate mittekodanike arvu osas, tingimusel et ta vastab samadele tingimustele esmakordsel ELi liikmesriiki sisenemisel.

Sinise kaardi direktiivi (2009/50/EÜ) artikli 15 lõike 6 järgi tekib ELi sinise kaardi omanike pereliikmetel olenemata nende kodakondsusest automaatne õigus tööturule juurde pääseda. Erinevalt **perekonna taasühinemise direktiivist** (2003/86/EÜ) ei seata **sinise kaardi direktiiviga** selle õiguse omandamiseks ajalist piirangut.

Üliõpilasi ja teadlasi käsitleva direktiiviga (direktiiv (EL) 2016/801) reguleeritakse kolmandate riikide kodanike ELi lubamist teadusuuringute, õpingute, praktika, vabatahtliku teenistuse, õpilasvahetusprogrammides või haridusprojektides osalemise ja *au pair*'ina töötamise eesmärgil. Pärast teadustöö või õpingute lõpetamist peab teadlastel ja üliõpilastel olema võimalus viibida ELi liikmesriigi territooriumil vähemalt üheksa kuud, et otsida tööd või asutada ettevõtte.

Näide: kohtuasjas *Ali Ben Alaya* ⁽⁵²³⁾ otsustas Euroopa Liidu Kohus, et ELi liikmesriigid on kohustatud lubama oma territooriumile kolmanda riigi kodaniku, kes vastab riiki lubamise tingimustele, kui ELi liikmesriik ei tugine taotlejale elamisloa andmisest keeldumise põhjendamisel ühelegi direktiivis loetletud alusele. Vastuvõtutingimused on ammendavalt loetletud üliõpilasi ja teadlasi käsitleva direktiivi artiklites 6 ja 7.

9.2.4. Türgi kodanikud

ELi õiguses on Türgi kodanikud erilises eelisolukorras vastavalt **1963. aasta Ankara lepingule** ja selle 1970. aasta **lisaprotokollile** ning nende õigusaktide alusel loodud ELi-Türgi assotsiatsiooninõukogu vastu võetud otsustele. Türgi

⁽⁵²³⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-491/13, *Mohamed Ben Alaya vs. Saksamaa Liitvabariik*, 10. september 2014.

kodanikel ei ole siiski otsest õigust töötamise eesmärgil ELi liikmesriiki siseneda. Kui aga liikmesriigi riikliku seadusega lubatakse neil tööle asuda, siis on neil aasta möödumisel õigus samal töökohal jätkata ⁽⁵²⁴⁾. Kolme aasta möödumisel on neil teatud tingimusel ELi-Türgi assotsiatsiooninõukogu otsuse nr 1/80 artikli 6 lõike 1 alusel õigus vahetada töökohta. Nagu EMP riikide töötajad, on ka Türgi töötajad laialt määratletud.

Näide: kohtuasjas *Tetik* ⁽⁵²⁵⁾ ei soovinud Saksa ametiasutused hr Tetikule elamisluba anda ka pärast kolme aasta möödumist, kui ta otsis uut tööd. Euroopa Kohus leidis, et talle tuli anda mõistlikult pikk ajavahemik seaduslikuks riigis viibimiseks, et tal oleks võimalik leida töö, mille vastuvõtmi-seks oli tal õigus.

Näide: Euroopa Liidu Kohus otsustas kohtuasjas *Genc* ⁽⁵²⁶⁾, et Türgi kodanik, kes teeb tööandjale tasulist tööd piiratud arv tunde (5,5) nädalas, mis katab vaid osaliselt tema toimetulekuks vajaliku miinimumi, on Türgi assotsiatsiooninõukogu otsuse nr 1/80 artikli 6 lõike 1 tähenduses töötaja, kui tema töösuhe on tõeline ja tegelik.

Otsuse nr 1/80 artikli 7 kohaselt võivad Türgi päritolu töötaja pereliikmed, isegi kui nad ise ei ole Türgi kodanikud, siseneda tööturule pärast seda, kui nad on asjaomases liidu liikmesriigis kolm aastat seaduslikult elanud. Objektii-veltel põhjustel võib olla õigustatud see, et asjaomane pereliige ja Türgi päritolu võõrtöötaja elavad eri kohtades. Riiklik õigus, mis muudab perekonna taasühinemise keeruliseks või võimatuks, tooks kaasa iseenda tööandja asutamise piiramise, mis on 1970. aasta lisaprotokolliga ⁽⁵²⁷⁾ keelatud.

Kui Türgi kodaniku laps on lõpetanud vastuvõtvas riigis kutseõppe, on tal õigus vastata tööpakkumistele, tingimisel et vähemalt üks tema vanematest on vastuvõtvas riigis töötanud juba vähemalt kolm aastat.

⁽⁵²⁴⁾ Euroopa Kohus, C-386/95, *Süleyman Eker vs. Land Baden-Württemberg*, 29. mai 1997, punktid 20–22.

⁽⁵²⁵⁾ Euroopa Kohus, C-171/95, *Recep Tetik vs. Land Berlin*, 23. jaanuar 1997, punkt 30.

⁽⁵²⁶⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-14/09, *Hava Genc vs. Land Berlin*, 4. veebruar 2010, punktid 27–28.

⁽⁵²⁷⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-138/13, *Naime Dogan vs. Bundesrepublik Deutschland*, 10. juuli 2014.

Näide: kohtuasjas *Derin* ⁽⁵²⁸⁾ leidis Euroopa Kohus, et Türgi kodanik, kes lapsena ühines oma seaduslikult Saksamaal töötavate Türgi vanematega, võiks kaotada tööturule vaba juurdepääsu õigusest tuletatud Saksamaa elamisloa ainult avaliku korra, avaliku julgeoleku ja rahvatervisega seotud alustel või siis, kui ta lahkuks ELi liikmesriigi territooriumilt ilma mõjuva põhjuseta pikemaks ajaks.

Seoses asutamisõiguse või teenuste osutamise õigusega kohaldatakse Türgi kodanikele Ankara lepingu lisaprotokollis artiklis 41 sätestatud senist olukorda säilitavat sätet. Kui protokollis artikli 41 jõustumise ajal ei olnud konkreetses ELi liikmesriigis Türgi kodanikele veel viisakohustust või tööloa taotlemise nõuet kehtestatud, on sellel ELi liikmesriigil nüüd keelatud viisakohustust või tööloa nõuet kohaldada (vt ka punkt 4.4.3).

9.2.5. Pikaajalised elanikud ja perekonna taasühinemise direktiivi alusel soodustatud isikud

ELi õiguses on isikutel, kes on saanud **pikaajaliste elanike direktiivi (2003/109/EÜ)** artikli 11 lõike 1 mõistes pikaajalise elaniku staatuse, õigus kodanikega võrdsele kohtlemisele seoses tasustatud või mittetasustatud tööga, tööle võtmise ja töötamise tingimustega (sh tööaeg, tervishoiu- ja ohutusnõuded, õigus puhkusele, tasu ja töölt vabastamine) ning samuti ühinemisvabadusega ja ühingute tegevuses osalemise vabadusega ning vabadusega esindada ühingut või ühendust.

Perekonna taasühinemise direktiivi alusel soodustatud isikute korral (vt ka 6. peatükk) on seaduslikult riigis elava kolmanda riigi kodaniku perekonna taasühinemist taotleva isiku pereliikmel õigus saada tööd ja tegutseda iseenda tööandjana (artikkel 14). Juurdepääs tööturule antakse teatud aja jooksul pärast vastuvõtvasse riiki saabumist, kuid mitte hiljem kui 12 kuu pärast. Selle aja jooksul saab vastuvõttev riik kaalutleda, kas riigi tööturul saab isiku vastu võtta või mitte.

⁽⁵²⁸⁾ Euroopa Kohus, C-325/05, *Ismail Derin vs. Landkreis Darmstadt-Dieburg*, 18. juuli 2007, punktid 74–75.

9.2.6. Teiste assotsieerimis- või koostöölepingute partneritest riikide kodanikud

ELi õiguses sätestatakse lepingute sõlmimine kolmandate riikide ja ELi vahel [ELi toimimise lepingu](#) artiklis 216 ning konkreetselt assotsieerimislepingute sõlmimist artiklis 217. Teatud riikide korral, kellega EL on sõlminud assotsieerimis-, stabiliseerimis-, koostöö-, partnerlus- ja/või muud laadi lepinguid ⁽⁵²⁹⁾, on nende riikide kodanikel paljudes aspektides õigus võrdsele kohtlemisele, kuid neil puudub õigus ELi kodanike suhtes kehtivale täielikule võrdsele kohtlemisele. Juuli 2020 seisuga oli EL sõlminud lepinguid rohkem kui 100 riigiga ⁽⁵³⁰⁾.

Assotsieerimis- ja koostöölepingutega ei anta nende riikide kodanikele otsest õigust ELi sisenemiseks ega seal töötamiseks. Nende riikide kodanikel, kes töötavad seaduslikult konkreetses ELi liikmesriigis, on siiski õigus võrdsele kohtlemisele ja samaväärsetele töötingimustele kui selle ELi liikmesriigi kodanikel. Nii sätestatakse näiteks Maroko ja Tuneesiaga sõlmitud Euroopa-Vahemere piirkonna lepingute artikli 64 lõikes 1, et „iga liikmesriik kohaldab oma territooriumil töötavate Maroko [või Tuneesia] kodanike suhtes selliseid töö-, palga- ja töölt vabastamise tingimusi, mille puhul Maroko [või Tuneesia] kodanikke ei diskrimineerita nende kodakondsuse alusel, võrreldes liikmesriigi kodanikega“ ⁽⁵³¹⁾. Ajutise töö korral kehtib mittediskrimineerimine ainult töötingimustele ja töötasule (artikli 64 lõige 2). Mõlema lepingu artikli 65 lõikega 1 toodi sisse nõue mitte diskrimineerida sotsiaalkindlustuse osas ⁽⁵³²⁾.

⁽⁵²⁹⁾ Stabiliseerimis- ja assotsieerimislepingud on sõlmitud Albaania, Bosnia ja Hertsegoviina, Kosovoga (kõnealune määratlus ei piira Kosovo staatust käsitlevaid seisukohti ning on kooskõlas ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsiooniga 1244 (1999) ja Rahvusvahelise Kohtu arvamusega Kosovo iseseisvusdeklaratsiooni kohta), Montenegro, Põhja-Makedoonia ja Serbiaga. Partnerlus- ja koostöölepingud on olemas 13 Ida-Euroopa ja Kesk-Aasia riigiga, algsed lepingud Alžeeria, Maroko ja Tuneesiaga on nüüdseks välja vahetatud Euroopa-Vahemere piirkonna lepingutega (hõlmavad seitset riiki). Muud lepingud on sõlmitud 79 Aafrika, Kariibi mere ja Vaikse ookeani piirkonna (AKV) riigi (Cotonou leping) ning Tšiiliga. Cotonou leping aegus veebruaris 2020 ning praegu on valmis ELi ja AKV riikide tulevaste suhete läbirääkimiste teine voor. Lisateavet vt Euroopa Liidu Nõukogu (2020), „Cotonou leping“.

⁽⁵³⁰⁾ Euroopa välisteenus, [ELi aluslepingute büroo andmebaas](#).

⁽⁵³¹⁾ Euroopa-Vahemere piirkonna leping, millega luuakse assotsiatsioon ühelt poolt Euroopa ühenduste ja nende liikmesriikide ning teiselt poolt Maroko Kuningriigi vahel, jõustus 1. märtsil 2000, EÜT 2000 L 70/2; ning Euroopa-Vahemere piirkonna leping, millega luuakse assotsiatsioon ühelt poolt Euroopa ühenduste ja nende liikmesriikide ning teiselt poolt Tuneesia Vabariigi vahel, jõustus 1. märtsil 1998, EÜT 1998 L 97/2.

⁽⁵³²⁾ Euroopa Kohus, C-18/90, *Office National de l'emploi vs. Bahia Kziber*, 31. jaanuar 1991.

Euroopa Liidu Kohus on nende lepingutega seoses lahendanud arvukalt kohtuasju⁽⁵³³⁾. Mõned neist on käsitlenud võimalust pikendada töö eesmärgil kolmanda riigi kodaniku elamisluba pärast seda, kui ta on kaotanud oma elamisõiguse ülalpeetavana suhte purunemise tõttu.

Näide: kohtuasi *El Yassini*⁽⁵³⁴⁾ käsitles Maroko kodanikku, kelle algne riigis viibimise põhjus enam ei kehtinud ja kelle elamisloa pikendamisest seejärel keelduti, kuigi ta töötas tasustataval töökohal. Selle juhtumi korral pidi kohus tegema selgeks, kas Türgi kodanikke puudutavas kohtupraktikas⁽⁵³⁵⁾ võetud lähenemisviis on analoogia põhjal kohaldatav ka Maroko kodanikele ja kas seega tagatakse EMÜ–Maroko lepingu (mille hiljem vahetas välja Euroopa–Vahemere piirkonna leping Marokoga) artikliga 40 tööhõivekindlus kogu töötamise aja jooksul, nagu see on tööandja ja töötaja vahel lepinguliselt kindlaks määratud. Euroopa Kohus leidis, et vahetult kohaldatav oli EMÜ–Maroko leping, sest sellega kehtestati töötingimuste ja töö tasustamise valdkonnas selged, tingimusteta ja piisavalt praktilised põhimõtted. Kohus otsustas siiski, et Türgiga sõlmitud Ankara lepingut käsitlevat kohtupraktikat ei saa käesoleva juhtumi suhtes kohaldada. Ankara leping ja EMÜ–Maroko leping erinesid omavahel märkimisväärselt ja erinevalt Türgiga sõlmitud lepingust ei nähtud EMÜ–Maroko lepingus ette võimalust, et Maroko liitub ühendusega, samuti ei olnud selle eesmärk tagada töötajate vaba liikumine. Seega otsustas kohus, et Ühendkuningriigil oli õigus keelduda hageja elamisloa pikendamisest isegi siis, kui see tähendanuks tema töösuhte lõpetamist enne töölepingu lõppemist. Veelgi enam, kohus märkis, et olukord oleks võinud olla teine, kui ELi liikmesriik oleks andnud Maroko kodanikule „töötamisega seoses konkreetseid õigusi, mille ulatus on laiem kui samas liikmesriigis elamisega seotud õigused“.

⁽⁵³³⁾ Lepingutega seotud kohtuasjade näited: Euroopa Kohus, C-18/90, *Office National de l'emploi vs. Bahia Kziber*, 31. jaanuar 1991 (Euroopa Majandusühenduse ja Maroko Kuningriigi vaheline koostööleping, artikli 41 lõige 1), *allocation d'atteinte*, EÜT 1978 L 264/2, asendatud ELi–Maroko vahelise Euroopa–Vahemere piirkonna assotsieerimislepinguga); Euroopa Kohus, C-416/96, *El Yassini vs. siseminister*, 2. märts 1999 (koostööleping Euroopa Majandusühenduse ja Maroko Kuningriigi vahel); ning Euroopa Kohus, C-438/00, *Deutscher Handballbund vs. Kolpak*, 8. mai 2003 (Slovaki Vabariik).

⁽⁵³⁴⁾ Euroopa Kohus, C-416/96, *El Yassini vs. Secretary of State for the Home Department*, 2. märts 1999, punktid 64, 65 ja 67.

⁽⁵³⁵⁾ Euroopa Kohus, C-237/91, *Kazim Kus vs. Landeshauptstadt Wiesbaden*, 16. detsember 1992, punktid 21–23 ja 29.

Näide: kohtuasjas *Gattoussi* ⁽⁵³⁶⁾ paluti kohtul teha otsus sarnase juhtumi kohta, kuid ELi ja Tuneesia vahelise Euroopa–Vahemere piirkonna assotsieerimislepingu artikli 64 lõikes 1 sätestatud diskrimineerimiskeelu alusel. Selles kohtuasjas oli hagejale siiski selgesti antud alaline töölouba. Nendel asjaoludel järeldas kohus, et ELi ja Tuneesia vahelise Euroopa–Vahemere piirkonna assotsieerimislepingu artikli 64 lõige 1 „võib mõjutada Tuneesia kodaniku õigust elada liikmesriigi territooriumil, kui see liikmesriik on talle andnud nõuetekohaselt loa töötada mainitud territooriumil ajavahemiku jooksul, mis on pikem kui tema elamisloa kehtivusaeg“. Kohus märkis, et ELi ja Tuneesia vahelise assotsieerimislepinguga ei keelatud liikmesriigil põhimõtteliselt piirata Tuneesia kodaniku õigust, kui viimasele oli varem antud riiki sisenemise ja seal töötamise luba. Samas olid Tuneesia kodanikule antud konkreetsed töötamisõigused, mis olid laiemad kui elamisõigus, ning talle elamisloa andmisest keeldumine oleks pidanud toimuma riigi õigustatud huvide, näiteks avaliku korra, avaliku julgeoleku ja rahvatervise kaitse tõttu.

Väiksemas ulatuses sätestatakse Venemaaga sõlmitud partnerlus- ja koostöölepingu ⁽⁵³⁷⁾ artiklis 23 seoses töötingimustega, et „[k]ui liikmesriigis kohaldatavatest õigusaktidest, tingimustest ja korrast ei tulene teisiti, tagavad ühendus ja selle liikmesriigid, et töö- ja palgatingimustes ning töölt vabastamisel ei tehta liikmesriigi territooriumil seaduslikult töötavatel Venemaa kodanikel ja liikmesriigi kodanikel kodakondsuse põhjal vahet“.

Näide: kohtuasi *Simutenkov* ⁽⁵³⁸⁾ käsitles Venemaa kodanikku, kes töötas kutselise jalgpallurina Hispaania klubis Hispaanias, kuid kelle osalemist võistlustel piirasid Hispaanias kehtivad eeskirjad tema kodakondsuse tõttu. Euroopa Kohus lähtus partnerlus- ja koostöölepingu artiklis 23 sätestatud mittediskrimineerimise nõudest, kui hindas ELi liikmesriigi spordiliidu koostatud eeskirja, milles on sätestatud, et riigi tasandil korraldatavatel

⁽⁵³⁶⁾ Euroopa Kohus, C-97/05, *Mohamed Gattoussi vs. Stadt Rüsselsheim*, 14. detsember 2006, punkt 43.

⁽⁵³⁷⁾ Ühelt poolt Euroopa ühenduste ja nende liikmesriikide ning teiselt poolt Venemaa Föderatsiooni vahelise partnerluse sõlmimist käsitlev partnerlus- ja koostööleping (jõustus 1. detsembril 1997; viimane, 1. aprillil 2016 jõustunud konsolideeritud versioon), EÜT 1997 L 327/3.

⁽⁵³⁸⁾ Euroopa Kohus, C-265/03, *Igor Simutenkov vs. Ministerio de Educación y Cultura ja Real Federación Española de Fútbol* [suurkoda], 12. aprill 2005, punkt 41.

võistlustel võivad klubid saata väljakule ainult piiratud arvu mängijaid riikidest, mis ei ole EMP lepingu osalised. Kohus leidis, et see eeskiri ei ole kooskõlas partnerlus- ja koostöölepingu artikli 23 lõike 1 eesmärgiga.

9.2.7. Varjupaigataotlejad ja pagulased

ELi õiguses nõutakse [vastuvõtutingimuste direktiivi \(2013/33/EL\)](#) artiklis 15, et ELi liikmesriigid tagavad **varjupaigataotlejatele** juurdepääsu tööturule, kui esimese astme otsust ei ole tehtud 9 kuu jooksul pärast varjupaigataotluse esitamist (või lirimaal 1 aasta jooksul, mille suhtes kohaldatakse endiselt direktiivi [\(2003/9/EÜ\)](#) 2003. aasta versiooni artiklit 11), kui see viivitus ei ole tingitud taotlejast. Tööturule juurdepääsu võimaldamise tingimuste üle võib otsustada kooskõlas riikliku õigusega, kuid sellised tingimused peavad tagama varjupaigataotlejatele tõhusa juurdepääsu tööturule. Eelisõiguse võib siiski anda EMP riikide kodanikele ja teistele riigis seaduslikult viibivatele kolmandate riikide kodanikele.

[Miinimumnõuete direktiivi \(2011/95/EL\)](#) artikli 26 lõigetega 1 ja 3 tunnustatakse **pagulaste** ja **täiendava kaitse saanud isikute** õigust asuda tööle või tegutseda iseenda tööandjana. Neile tuleb anda samasugune juurdepääs kvalifikatsioonide tunnustamise menetlustele nagu kodanikele. Kui isikul ei ole võimalik esitada kvalifikatsiooni tõendavaid dokumente, antakse miinimumnõuete direktiivi artikliga 28 juurdepääs ka varasemate õpingute hindamise meetmetele. Need sätted kajastavad [Genfi pagulasseisundi konventsiooni](#) artikleid 17, 18, 19 ja artikli 22 lõiget 2. Samuti kohustatakse direktiiviga ELi liikmesriike tagama kodanikega samadel tingimustel juurdepääsu kutseõppele.

9.2.8. Ebaseaduslikud rändajad

ELi õiguses sõltub juurdepääs paljudele sotsiaalõigustele sellest, kas nad viibivad vastuvõttas riigis seaduslikult või on neil kohapealne elamisloa. EL on pühendunud ebaseaduslike majanduslikel põhjustel rändajate saabumise ja viibimise kaotamisele. Olulisim meede selleks on [tööandjatele kohaldatavate karistuste direktiiv \(2009/52/EÜ\)](#), millega keelatakse EL-väliste ebaseaduslike rändajate töölevõtmine, rakendades tööandjatele selleks trahve ja raskemate juhtumite korral ka kriminaalkaristusi. Direktiiv on siduv kõigile ELi liikmesriikidele, v.a Taanile ja lirimaale. Samuti on selle eesmärk pakkuda ebaseaduslikest rändajatest töötajatele mõningast kaitset väärkohtlevate tööandjate eest.

Tööandjatel on direktiivi alusel kohustus enne kolmanda riigi kodaniku töölevõtmist kontrollida, kas tal on kehtiv elamisluba, ning selle puudumisel teatama sellest asjaomasele ametiasutusele (artikkel 4). Tööandjate suhtes, kes suudavad tõendada, et nad on neid kohustusi täitnud ja tegutsenud heas usus, karistusi ei kohaldata. Kuna paljud ebaseaduslikud rändajad töötavad kodumajapidamistes, kohaldatakse direktiivi ka eraisikute kui tööandjate suhtes.

Tööandjatele, kes ei ole töötajate tausta selliselt kontrollinud ja kelle kohta leitakse, et nad on tööle võtnud ebaseaduslikke rändajaid, rakendatakse rahalisi karistusi, sealhulgas tuleb neil katta riigis ebaseaduslikult viibivate kolmandate riikide kodanike päritoluriiki tagasisaatmise kulud (artikkel 5). Samuti on neil kohustus tasuda väljamaksmata palgad, maksud ja sotsiaalkindlustusmaksed. Tööandjate suhtes rakendatakse kriminaalkaristusi kõige tõsisematel juhtumitel, näiteks kui tegu on korduvate rikkumistega, ebaseaduslikult on tööle võetud lapsi või kui tööle on võetud suur hulk ebaseaduslikke rändajaid.

Direktiiviga kaitstakse rändajaid, tagades, et nad saavad tööandjalt kätte maksmata töötasu, ning võimaldades juurdepääsu toetusele kolmandatelt isikutelt, näiteks ametiühingutelt või vabaühendustelt (artikkel 13). Direktiivis pööratakse erilist tähelepanu eeskirjade jõustamisele (näiteks artiklid 9, 10 ja 14) (vt [punkt 3.3](#) elamislubade väljaandmise kohta eriti ärakasutavate töötajate ohvritele, kes teevad koostööd kohtusüsteemiga).

9.3. Haridus

Laste õigus haridusele on kaitstud mitmete rahvusvaheliste inimõigusi käsitlevate õigusaktidega ning seda toetavad [lapse õiguste konventsiooni](#), [majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste rahvusvahelise pakti](#) ning [rassilise diskrimineerimise kõigi vormide kõrvaldamise rahvusvaheline konventsiooni](#) järelevalvekomiteed. Komiteed on järjepidevalt olnud seisukohal, et nende dokumentide diskrimineerimisevastased sätted kehtivad ühtviisi pagulastele, varjupaigataotlejatele ning nii seaduslikele kui ka ebaseaduslikele rändajatele.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt tagatakse selle protokolliga nr 1 artikliga 2 õigus haridusele ning artikliga 14 ja protokolliga nr 12 keelatakse diskrimineerimine „rahvusliku päritolu“ alusel. Protokolliga nr 1 artiklis 2 tagatakse põhimõtteline õigus põhi- ja keskkooli haridusele, samas kui kõrghariduse puhul võib erinevat kohtlemist olla palju lihtsam õigustada.

Näide: kohtuasi *Timishev vs. Venemaa* (⁵³⁹) puudutas rändajaid Tšetšeenist, kellel – kuigi nad ei olnud tegelikult välismaalased – puudus registreeritud elukoht, mis võimaldaks nende lastel koolis käia. Kohus leidis, et laste õigus haridusele on „üks Euroopa Nõukogu riikide demokraatlike ühiskondade kõige põhilisemaid väärtusi“, ja otsustas, et Venemaa oli rikkunud protokolliga nr 1 artiklit 2.

Näide: kohtuasjas *Ponomaryovi vs. Bulgaaria* (⁵⁴⁰) leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et keskkooli haridusele vastava kooliastme õppemaksu tasumise nõue taotlejate sisserrändestaatuse ja kodakondsuse alusel oli põhjendamata. Kohus märkis, et hagejad ei saanud riiki ebaseaduslikult, et seejärel nõuda avalike teenuste kasutamist, sealhulgas tasuta koolihariduse õigust. Isegi kui hagejad jäid osaliselt tahtmatult olukorda, kus neil puudus alaline elamisloa, ei olnud ametiasutustel õigustatud vastuvõetud nende Bulgaariasse jäämisele ja ilmnes, et puudus ka tegelik kavatsus neid riigist välja saata. Oli selge, et kaalutlused seoses vajadusega piirata või tagasi pöörata ebaseaduslikku sisserrännet ei kehtinud hagejatele.

Näide: kohtuasjas *Karus vs. Itaalia* (⁵⁴¹) leidis Euroopa inimõiguste komisjon, et välismaalastest üliõpilastelt suurema ülikooli õppemaksu küsimine ei riku nende õigust haridusele, sest vahetegemine oli mõistlikult põhjendatud Itaalia valitsuse sooviga hoida kõrghariduse kasulik mõju Itaalia majanduse piires.

Euroopa sotsiaalharta kohaselt kaitstakse õigust haridusele selle artikliga 17 ning rändajatega seoses reguleeritakse seda artiklitega 18 ja 19. Euroopa sotsiaalõiguste komisjon on seoses artikli 17 lõike 2 tõlgendamisega öelnud järgmist:

⁽⁵³⁹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Timishev vs. Venemaa*, nr 55762/00 ja 55974/00, 13. detsember 2005, punkt 64.

⁽⁵⁴⁰⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Ponomaryovi vs. Bulgaaria*, nr 5335/05, 21. juuni 2011, punktid 59–63.

⁽⁵⁴¹⁾ Euroopa inimõiguste komisjon, *Karus vs. Itaalia* (otsus), nr 29043/95, 20. mai 1998.

Seoses küsimusega, kas osalisriigis ebaseaduslikult viibivad lapsed kuuluvad harta isikulisse kohaldamisalasse selle lisa tähenduses, viitab komitee arutluskäigule, mida ta on kohaldanud oma 20. oktoobri 2009 otsuses kaebuse nr 47/2008 *Defence for Children International (DCI) vs. Madalmaad* (vt muu hulgas punktid 47 ja 48) põhjenduste kohta, ja leiab, et juurdepääs haridusele on iga lapse elu ja arengu jaoks otsustava tähtsusega. Haridusele juurdepääsu keelamine suurendab ebaseaduslikult riigis viibiva lapse haavatavust. Seega kuuluvad lapsed, olenemata nende elanikustaatusest, artikli 17 lõike 2 isikulisse kohaldamisalasse. Lisaks leiab komitee, et haridusele juurdepääsu keelamine mõjutaks negatiivselt lapse elu. Seetõttu leiab komitee, et osalisriigid on harta artikli 17 lõike 2 alusel kohustatud tagama, et nende territooriumil ebaseaduslikult viibivatel lastel oleks tõhus juurdepääs haridusele nagu kõigil teistel lastel. ⁽⁵⁴²⁾

ELi õiguses sätestatakse **ELi harta** artiklis 14, et igaühel on õigus haridusele ning „võimalus“ saada tasuta kohustuslikku haridust. Teiseste ELi õigusaktide alusel on kõigil ELis viibivatel kolmandate riikide kodanikest lastel, v.a riigis lühiajaliselt viibijatel, õigus põhiharidusele. Nende hulgas on ka ebaseaduslikest rändajatest lapsed, kelle väljasaatmine on edasi lükatud ⁽⁵⁴³⁾. Teiste isikukategooriate puhul, nagu EMP liikmesriikide kodanike pereliikmed, pagulased või pikaajalised elanikud, on kodifitseeritud laiemad õigused.

Teatud tingimustel on EMP liikmesriikide kodanike kolmanda riigi kodanikest lastel õigus jätkata või lõpetada oma haridust ka siis, kui EMP kodanik sureb või riigist lahkub (**vaba liikumise direktiivi** artikli 12 lõige 3). Neil lastel on ka õigus sellele, et neid saadab hooldusõigust omav vanem (artikli 12 lõige 3) ⁽⁵⁴⁴⁾. Lisaks kohaldatakse EMP liikmesriikide töötajate laste suhtes, kes töötavad või

⁽⁵⁴²⁾ Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Conclusions 2011, Statement of interpretation on Art. 17 (2)* (2011. aasta järeldused. Avaldus artikli 17 lõike 2 tõlgendamise kohta).

⁽⁵⁴³⁾ Direktiiv 2008/115/EÜ, EÜT 2008 L 348/98, artikli 14 lõige 1.

⁽⁵⁴⁴⁾ **Vaba liikumise direktiivi** artikli 12 lõige 3 tugineb Euroopa Kohtu praktikale **määruse (EMÜ) nr 1612/68** artikli 12 kohta, EÜT 1968 L 257/2 (praeguse määruse (EL) nr 492/2011 artikkel 10, ELT 2011 L 141/1) ning eelkõige Euroopa Kohtu praktikale liidetud kohtuasjades C-389/87 ja 390/87 *G. B. C. Echernach ja A. Moritz vs. Minister van Onderwijs en Wetenschappen*, 15. märts 1989, ning Euroopa Kohtu kohtuasjale C-413/99, *Baumbast ja R vs. Secretary of State for the Home Department*, 17. september 2002.

töötasid muus ELi liikmesriigis kui nende koduriik, määruse (EL) nr 492/2011 (endine määrus (EMÜ) nr 1612/68) artikli 10 sätteid, mida rakendatakse jätkuvalt vaba liikumise direktiivi sätetest sõltumatult ⁽⁵⁴⁵⁾.

Pagulasseisundi konventsiooni artikli 22 lõikes 1 ja ELi varjupaigaõigustikus on sätestatud varjupaigataotlejatest laste ja pagulasseisundi või täiendava kaitse saanud isikute õigus haridusele ⁽⁵⁴⁶⁾.

Miinimumnõuete direktiivi artikli 26 kohaselt peavad ELi liikmesriigid tagama, et tööhõivega seotud koolitusvõimalusi täiskasvanutele, näiteks kutsekoolitust, pakutakse rahvusvahelise kaitse saajatele kodanikega samaväärsetel tingimustel. Juurdepääs üldharidussüsteemile või koolitusele peab olema tagatud ka rahvusvahelise kaitse saanud täiskasvanutele riigis seaduslikult elavate kolmandate riikide kodanikega samadel tingimustel (artikkel 27).

Kolmandate riikide kodanikel, keda on pikaajaliste elanike direktiivi alusel tunnustatud pikaajaliste elanikena (vt punkt 3.7), on õigus ELi liikmesriigi kodanikega võrdväärsele kohtlemisele seoses hariduse ja kutseõppe ning õppetustele juurdepääsuga, samuti kvalifikatsioonide tunnustamisega (artikkel 11). Samuti on neil õigus seoses õpingute või kutseõppega teise liikmesriiki kolida (artikkel 14).

9.4. Eluase

Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste rahvusvahelise pakti artikli 11 alusel on õigus piisavale elamule osa igähe õigusest küllaldasele elatustasemele.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt puudub õigus eluaseme omandamisele, kuid on olemas õigus olemasoleva eluaseme austamisele ⁽⁵⁴⁷⁾. Sisserändekontroll, mis takistab isiku juurdepääsu tema isiklikule eluasemele, on olnud mitmete Euroopa Inimõiguste Kohtusse jõudnud kohtuasjade sisu.

⁽⁵⁴⁵⁾ Euroopa Kohus, C-480/08, *Maria Teixeira vs. London Borough of Lambeth ja Secretary of State for the Home Department* [suurkoda], 23. veebruar 2010.

⁽⁵⁴⁶⁾ Varjupaigataotlejad: vt vastuvõtutingimuste direktiiv, ELT 2013 L 180/96, artikkel 14; pagulased ja täiendava kaitse saajad: vt miinimumnõuete direktiiv, ELT 2011 L 337/9, artiklid 26–27.

⁽⁵⁴⁷⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Chapman. vs. Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 27238/95, 18. jaanuar 2001.

Näide: kohtuasjas *Gillow vs. Ühendkuningriik* ⁽⁵⁴⁸⁾ leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8, kui Ühendkuningriigi paarile, kes oli aastaid töötanud välismaal, keelduti andmast elamislube, mis võimaldaksid neil naasta Guernseys asuvasse kodumajja, mille omanikud nad olid ja mille nad olid ehitanud 20 aastat varem.

Kuigi õigust eluasemele kui sellisele ei ole sätestatud, on Euroopa Inimõiguste Kohus arutanud olukordi, kus liikmesriigid ei paku varjupaika, kui nad on selleks seadusega kohustatud. Äärmuslikes olukordades on kohus pidanud seda pakkumatajätmist nii tõsiseks, et sellega rikutakse Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3 ebainimliku ja alandava kohtlemise keelamise kohta. Teisalt ei tuvastanud Euroopa Inimõiguste Kohus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 rikkumist, kui hagejad ei olnud olukorras, kus nad kannatanuks ainelist puudust, mis võinuks olla nii raske, et seda oleks tulnud käsitleda artikli 3 kohaldamisalasse kuuluvana, ja kui ametiasutused ei olnud hagejate suhtes ükskõiksed, pakkudes neile võimalust oma olukorda parandada ⁽⁵⁴⁹⁾.

Näide: kohtuasjas *M.S.S. vs. Belgia ja Kreeka* ⁽⁵⁵⁰⁾ leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et Kreeka suutmatuse kehtestada ELi õiguse alusel küllaldasid sätteid varjupaigataotlejatele, mille tõttu sattus hageja vaesusesse, saavutas künnise, mida on vaja, et seda saaks käsitleda Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 rikkumisena.

Kohus on olnud ettevaatlik, et mitte sekkuda liikmesriikide õigusse kehtestada riiki sisenemise tingimusi, sealhulgas juhul, kus alles riiki saabunud rändajad ei kuulu nende isikute hulka, kellel on õigus riigilt eluasemeabi saada.

Näide: kohtuasi *Bah vs. Ühendkuningriik* ⁽⁵⁵¹⁾ oli seotud olukorraga, kus emale ja tema 14-aastasele pojale ei antud eelisõigust eluaseme saamiseks, sest poeg oli välismaalt perekonnaga taasühinemiseks saabunud alles hiljuti ja talle kehtis sisserändetingimus, mille kohaselt ei tohi ta

⁽⁵⁴⁸⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Gillow vs. Ühendkuningriik*, nr 9063/80, 24. november 1986, punktid 55–58.

⁽⁵⁴⁹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *N.T.P. jt vs. Prantsusmaa*, nr 68862/13, 24. august 2018, punktid 46–49.

⁽⁵⁵⁰⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.S.S. vs. Belgia ja Kreeka* [suurkoda], nr 30696/09, 21. jaanuar 2011. Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *N.H. jt vs. Prantsusmaa*, nr 28820/13, 75547/13 ja 13114/15, 2. juuli 2020.

⁽⁵⁵¹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Bah vs. Ühendkuningriik*, nr 56328/07, 27. september 2011.

kasutada riiklike vahendeid. Hageja väitel oli eluaseme eelisõiguse mitteamine diskrimineeriv. Kohus lükkas taotluse tagasi. Ta leidis, et otsus keelata eelisjärjekorra võimalus ainult põhjusel, et kohal oli hageja poeg, kelle õigus Ühendkuningriiki siseneda põhines selge sõnaga väljendatud tingimusel, et juurdepääs riiklikele vahenditele puudub, ei olnud kuidagi meelevaldne. Poega Ühendkuningriiki tuues oli hageja tema sisenemise tingimustest täiesti teadlik, nõustus sellise tingimusega ja andis oma kinnituse riiklike vahendeid mitte taotleda. Selle juhtumi puhul kohaldatavad õigusaktid on õigustatud eesmärgiga jaotada vähest ressursi taotlejate eri kategooriate vahel ausalt. On väga tähtis märkida, et kohtuasjas *Bah* ei jäetud hagejaid vaesusse ja neil oli juurdepääs teisele eluasemele.

Tuleb märkida, et teatud erijuhtudel on Euroopa Inimõiguste Kohus määranud [kohtu kodukorra](#) 39. eeskirja alusel ajutised meetmed, et varjupaika taotlevatel perekondadel oleks olemas eluase ajaks, kui nende taotlused on Euroopa Inimõiguste Kohtu menetluses (vt ka [punkt 3.4](#)) ⁽⁵⁵²⁾.

Euroopa sotsiaalharta kohaselt nähakse selle artikli 19 lõike 4 punktiga c ette, et liikmesriigid peavad tagama võõrtöötajatele piisava eluaseme, kuid see õigus laieneb ainult neile, kes liiguvad Euroopa sotsiaalharta ratifitseerinud riikide vahel.

Õigus eluasemele (Euroopa sotsiaalharta artikkel 31) on tihedalt seotud hulga täiendavate (muudetud) Euroopa sotsiaalharta õigustega: artikkel 11 (õigus tervise kaitsele), artikkel 13 (õigus saada sotsiaal- ja meditsiiniabi), artikkel 16 (perekonna õigus saada sotsiaalset, õiguslikku ja majanduslikku kaitset), artikkel 17 (laste ja noorte õigus saada sotsiaalset, õiguslikku ja majanduslikku kaitset) ning artikkel 30 (õigus kaitsele vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse eest), mida võib käsitleda eraldi või koostoimes artikliga E (diskrimineerimise vältimine).

Näide: kohtuasjas *FEANTSA vs. Madalmaad* ⁽⁵⁵³⁾ leidis Euroopa sotsiaalõiguste komitee, et õigus hädapärasele peavarjule ja erakorralisele sotsiaalabile ei piirdu üksnes nendega, kes kuuluvad teatud haavatavatesse rühmadesse, vaid laieneb kõigile ebakindlas olukorras olevatele

⁽⁵⁵²⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Afif vs. Madalmaad* (otsus), nr 60915/09, 24. mai 2011; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Abdilah Abdalwahidi vs. Madalmaad* (otsus), nr 21741/07, 12. november 2013.

⁽⁵⁵³⁾ Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Euroopa kodututege tegelevate riiklike organisatsioonide liit (FEANTSA) vs. Madalmaad*, kaebus nr 86/2012, põhjendused, 2. juuli 2014.

isikutele vastavalt nende inimväärikuse ja põhiõiguste kaitse põhimõttele. Euroopa Inimõiguste Nõukogu leidis, et teatud sotsiaalsed õigused, mis on otseselt seotud õigusega elule ja inimväärikusele, on osa kõigi inimeste väärikust kaitsvate õiguste „lahutamatu tuumikust“. Seetõttu peavad need õigused olema tagatud pagulastele ja kõigile ümberasustatud isikutele.

Näide: kohtuasjas *COHRE vs. Prantsusmaa* leidis Euroopa sotsiaalõiguste komitee, et romade väljatõstmine nende eluasemest ja Prantsusmaalt väljasaatmine rikkis artiklit E koostoimes Euroopa sotsiaalharta artikli 19 lõikega 8⁽⁵⁵⁴⁾. Ka kohtuasjas *COHRE vs. Itaalia* leidis Euroopa sotsiaalõiguste komitee, et Itaalia kohtles romasid viisil, millega rikuti artiklit E käsitletuna koos teiste Euroopa sotsiaalharta artiklitega⁽⁵⁵⁵⁾.

Kuigi Euroopa sotsiaalharta lisaga piiratakse selle kohaldamist osalisriikides seaduslikult elavate kodanikele, on Euroopa sotsiaalõiguste komitee kohaldanud muudetud Euroopa sotsiaalharta erisätteid ka ebaseaduslikest rändajatest laste puhul, rõhutades, et Euroopa sotsiaalharta tõlgendamisel tuleb arvesse võtta rahvusvahelist inimõigustealast õigust.

Näide: kohtuasjas *Defence for Children International (DCI) vs. Madalmaad*⁽⁵⁵⁶⁾ väideti, et Madalmaade seadustikuga jäeti Madalmaades ebaseaduslikult viibivad lapsed ilma õigusest eluasemele ja seega ka teistest Euroopa sotsiaalharta sätetestatud õigustest. Euroopa sotsiaalõiguste komitee otsustas, et Euroopa sotsiaalharta ei saa tõlgendada vaakumis. Euroopa sotsiaalharta tuleks võimalikult suures ulatuses tõlgendada kooskõlas teiste rahvusvahelise õiguse eeskirjadega, mille osa see on, sealhulgas ka selle juhtumi puhul, mis oli seotud puudustkannatavale isikule piisava eluaseme võimaldamisega olenemata sellest, kas ta viibis liikmesriigi territooriumil seaduslikult. Artikli 31 lõike 2 alusel peavad osalisriigid võtma meetmeid kodutuse vältimiseks. Selleks peab osalisriik pakkuma lastele eluaset seni, kuni nad kuuluvad riigi jurisdiktsiooni, olenemata

⁽⁵⁵⁴⁾ Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) vs. Prantsusmaa*, kaebus nr 63/2010, põhjendused, 28. juuni 2011.

⁽⁵⁵⁵⁾ Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) vs. Itaalia*, kaebus nr 58/2009, põhjendused, 25. juuni 2010.

⁽⁵⁵⁶⁾ Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Defence for Children International (DCI) vs. Madalmaad*, kaebus nr 47/2008, põhjendused, 20. oktoober 2009.

nende elanikustaatusest. Samuti peab olema keelatud ebaseaduslikult riigis viibivate isikute väljatõstmine elamispinnalt, sest see asetaks isikud ja eriti lapsed äärmiselt abitusse olukorda, mis on vastuolus inimvääriskuse austamisega. Euroopa sotsiaalõiguste komitee tuvastas, et rikuti ka artikli 17 lõike 1 punkti c, mis kaitseb perekonnast eraldatud lapsi.

ELi õiguses sätestatakse **ELi harta** artikliga 1 õigus inimvääriskusele ja artikliga 34 õigus eluasemega seotud sotsiaalabile. Ka teiseses ELi õiguses on olemas eluaset puudutavad sätted, millega käsitletakse EMP ja Šveitsi kodanike kolmandate riikide kodanikest pereliikmeid, pikaajalisi elanikke, rahvusvahelist kaitset vajavaid isikuid ja inimkaubanduse ohvreid. Iga kolmandate riikide kodanike kategooria puhul püütakse ELi õigusega tagada, et nad ei osutuks ELi liikmesriigi sotsiaalabisüsteemile koormaks. Seega enne kui teadlastel, üliõpilastel, praktikantidel, vabatahtlikel, õpilastel ja *au pair*'idel (**üliõpilasi ja teadlasi käsitleva direktiivi** artikli 7 lõike 1 punkt e) lubatakse ELi siseneda, peavad nad esitama tõendid selle kohta, et neil on piisavalt vahendeid, et mitte muutuda vastuvõtvale ELi liikmesriigile põhjendamatuks koormaks. ELi liikmesriigid võivad kehtestada sarnaseid nõudeid ka kolmanda riigi kodanikust perekonna taasühinemist taotleva isiku pereliikmetele (**perekonna taasühinemise direktiivi** artikli 7 lõike 1 punkt a).

Näide: Kohtuasjas *Kamberaj* ⁽⁵⁵⁷⁾ leidis Euroopa Liidu Kohus, et riigisisene õigus, millega koheldakse kolmandate riikide kodanikke eluasemetoetuste osas teisiti kui ELi kodanikke, on vastuolus pikaajaliste elanike direktiivi artikli 11 lõike 1 punktiga d. Täpsemalt väitis kohus, et artikli 11 lõike 4 kohaselt võivad ELi liikmesriigid piirata sotsiaalabi ja -kaitset, märkides siiski, et põhjenduses 13 sisalduv minimaalsete põhihüvitiste loetelu ei ole ammendav. Euroopa Liidu Kohus lisas nende põhihüvitiste hulka ka eluase-meabi. Sellega tuletas kohus meelde ELi harta artiklit 34, mille kohaselt liit sotsiaalse tõrjutuse ja vaesuse vastu võitlemiseks „tunnustab ja austab [...] õigust sotsiaalabile ja eluasemetoetusele, et tagada [...] rahuldav elu kõigile neile, kellel puuduvad piisavad elatusvahendid“.

Vaba liikumise direktiivi artikli 24 alusel peab EMP kodanike kolmandate riikide kodanikest pereliikmetel olema liikmesriigi kodanikega võrdväärne juurdepääs sotsiaalsetele ja maksusoodustustele. EMP ja Šveitsi kodanike pereliikmete

⁽⁵⁵⁷⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-571/10, *Servet Kamberaj vs. Istituto per l'Edilizia Sociale della Provincia autonoma di Bolzano (IPES) jt* [suurkoda], 24. aprill 2012.

suhtes ei saa kohaldada piiranguid seoses nende õigusega eluasemele, sealhulgas sotsiaaltoetusega tagatud eluasemele ⁽⁵⁵⁸⁾. See ei kehti ELi kodanike kolmandate riikide kodanikest pereliikmetele, kes ei ole oma vaba liikumise õigust kasutanud, sest nende olukorda ei reguleerita ELi õigusega, vaid nende suhtes kohaldatakse riikliku õiguse eeskirju. Majanduslikult mitteaktiivsetel EMP kodanikel ja nende pereliikmetel, kes on kohustatud tõendama oma majanduslikku sõltumatust, ei pruugi olla õigust eluasemevajaduste katmise finantsabile (vaba liikumise direktiivi artikli 7 lõike 1 punkt b).

Pikaajalistel elanikel on õigus kodanikega võrdsele kohtlemisele seoses elamispinna hankimise korraga (pikaajaliste elanike direktiivi artikli 11 lõike 1 punkt f).

Inimkaubanduse ohvritel on õigus eraldi abi- ja toetusmeetmetele, millega kindlustatakse „vähemalt ohvri toimetulekut tagav elatustase, sealhulgas nõuetekohane ja turvaline majutus“ (inimkaubandusvastase direktiivi artikli 11 lõige 5).

Vastuvõtutingimuste direktiivi alusel on varjupaigataotlejatel õigus saada toetust kohe, kui nad taotlevad rahvusvahelist kaitset. Direktiivi artikli 17 alusel on ELi liikmesriigid kohustatud looma rahvusvahelise kaitse taotlejatele materiaalsed vastuvõtutingimused, mis võimaldavad taotlejatele piisava elatustaseme, mis tagab neile toimetuleku ja kaitseb nende füüsilist ja vaimset tervist. Artikli 18 järgi peavad riigid võtma meetmed inimeste kuritarvitamise ja soopõhise vägivalda ärahoidmiseks majutuskeskustes. Toetuse pakkumise kohustus kehtib ka isikutele, kelle olukorda menetletakse [Dublini määruse](#) (määrus (EL) nr 604/2013) alusel.

Näide: kohtuasjas *CIMADE* ⁽⁵⁵⁹⁾ selgitas Euroopa Liidu Kohus, kuidas rakendada vastuvõtutingimuste direktiivi Dublini määruse raames esitatavatele üleandmistootlustele. Euroopa Liidu Kohus oli seisukohal, et ELi liikmesriik, kes soovib varjupaigataotleja Dublini määruse alusel üle

⁽⁵⁵⁸⁾ Euroopa Ühenduse ja selle liikmesriikide ning Šveitsi Konföderatsiooni isikute vaba liikumist käsitlev kokkulepe, allkirjastatud Luxembourgis 21. juunil 1999, jõustunud 1. juunil 2002, EÜT 2002 L 114/6.

⁽⁵⁵⁹⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-179/11, *Cimade, Groupe d'information et de soutien des immigrés (GISTI) vs. Ministre de l'Intérieur, de l'Outre-mer, des Collectivités territoriales et de l'Immigration*, 27. september 2012. Vt ka Euroopa Liidu Kohus, ühendatud kohtuasjad C-411/10 ja C-493/10, *N.S. vs. Secretary of State for the Home Department ja M.E. jt vs. Refugee Applications Commissioner and Minister for Justice, Equality and Law Reform* [suurkoda], 21. detsember 2011.

anda, vastutab muu hulgas rahaliselt selle eest, et varjupaigataotlejatele laieneksid kõik vastuvõtutingimuste direktiiviga tagatud eelised, kuni toimub tema füüsiline üleandmine. Direktiivi eesmärk on kindlustada inimväärikuse igakülgne austamine ning edendada ELi harta artiklite 1 ja 18 kohaldamist. Seega peavad miinimumtingimused olema tagatud ka Dublini määruse otsust ootavatel varjupaigataotlejatel.

Liikmesriikidel on **miinimumnõuete direktiivi** artikli 32 alusel (Iirimaa: vt sama direktiivi versiooni 2004/83/EÜ artikkel 31) kohustus tagada, et pagulasseisundi või täiendava kaitse seisundi saanul on juurdepääs majutusele tingimustel, mis on ELi liikmesriigi territooriumil seaduslikult elavatele kolmandate riikide kodanikele kehtestatud tingimustega samaväärsed.

9.5. Tervishoid

Euroopa inimõiguste konventsioonis selgesõnaline õigus tervishoiuteenuste puudub, kuid võib väita, et see on hõlmatud „vaimse ja füüsilise puutumatusena“; see võib jääda artikli 8 kohaldamisalasse, mis tagab õiguse eraelu austamisele⁽⁵⁶⁰⁾. Teatud tingimustel kohustatakse Euroopa inimõiguste konventsiooni liikmesriike siiski vastutama, kui nähtub, et isiku elu pandi ohtu liikmesriigi asutuste tegevuse või tegevusetusega, mille käigus keelati isiku juurdepääs tervishoiuteenustele, mis on ülejäänud elanikkonnale kättesaadavad⁽⁵⁶¹⁾. Siiski piirduvad riikide kohustused „üksnes“ meditsiinilise hooletuse korral asjakohase õigusraamistiku kehtestamisega, millega kohustatakse nii eraõiguslikke kui ka avalik-õiguslikke haiglaid võtma asjakohaseid meetmeid patsientide elu kaitseks⁽⁵⁶²⁾. Sisserände kontekstis on tervishoiuga seotud küsimused Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel kerkinud esile eelkõige siis, kui tervishoiuga seotud vajadusi kasutatakse väljasaatmise vältimiseks. Äärmuslikel juhtudel võib see hõlmata Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3 (vt 4. peatükk).

⁽⁵⁶⁰⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Bensaid vs. Ühendkuningriik*, nr 44599/98, 6. veebruar 2001.

⁽⁵⁶¹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Powell vs. Ühendkuningriik* (otsus), nr 45305/99, 4. mai 2000.

⁽⁵⁶²⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Lopes de Sousa Fernandes vs. Portugal* [suurkoda], nr 56080/13, 19. detsember 2017, punkt 186.

Euroopa sotsiaalharta artiklis 11 on sätestatud õigus tervise kaitsele ja artiklis 13 õigus saada meditsiiniabi ⁽⁵⁶³⁾. Euroopa sotsiaalõiguste komitee peab neid õigusi kohaldatavaks ka ebaseaduslikele rändajatele.

Näide: kohtuasjas *International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) vs. Prantsusmaa* ⁽⁵⁶⁴⁾ väitis FIDH, et Prantsusmaa oli rikkunud õigust saada meditsiiniabi (muudetud Euroopa sotsiaalharta artikkel 13), lõpetades ebaseaduslikele või väga madala sissetulekuga rändajatele tasuta arstiabi ja haiglaravi pakkumise. Lisaks väitis taotleja, et laste õigust saada kaitset (artikkel 17) rikutakse 2002. aasta seadusemuudatusega, mis piirab ebaseaduslikest rändajatest laste juurdepääsu meditsiiniteenustele. Põhimõtteliselt saavad Euroopa sotsiaalharta õigused laieneda ainult nendele välismaalastele, kes on teiste Euroopa sotsiaalharta osalisriikide kodanikud ning elavad või töötavad riigis seaduslikult. Euroopa sotsiaalõiguste komitee rõhutab samas, et Euroopa sotsiaalharta peab tõlgendama nii, et selle eesmärgid oleksid kooskõlas inimväärikuse põhimõtetega ning et seega tuleb kõiki piiranguid tõlgendada kitsalt. Kohus otsustas, et mis tahes seadus või tava, millega keelatakse välismaalastel liikmesriigi territooriumil viibimise ajal saada meditsiiniabi, on Euroopa sotsiaalharta vastuolus isegi siis, kui territooriumil viibimine on ebaseaduslik, kuigi ebaseaduslikele rändajatele ei saa laiendada kõiki Euroopa sotsiaalharta õigusi. Enamusega 9:4 otsustas Euroopa sotsiaalõiguste komitee, et meditsiiniabi saamise õigust tagavat artiklit 13 ei rikutud, sest ebaseaduslikel täiskasvanud rändajatel on õigus teatud liiki meditsiiniabile pärast kolme kuu pikkest riigis viibimist, samas kui kõik välismaalased võivad igal ajal saada ravi „hädaolukordade ja eluohtlike seisundite“ korral. Kuigi asjaomastel lastel oli samasugune juurdepääs tervishoiuteenustele kui täiskasvanutel, leidis Euroopa sotsiaalõiguste komitee, et rikuti artiklit 17 (laste õigus saada kaitset), sest see säte on ulatuslikum kui artikkel 13 (õigus saada meditsiiniabi). See otsus on kooskõlas käsitlusega, mida rakendati hiljem laste korral kohtuasjas *Defence of Children International* (vt punkt 9.4).

⁽⁵⁶³⁾ Vaata ka Euroopa sotsiaal- ja meditsiiniabi konventsiooni (CETS nr 14), millega sätestatakse samuti vastastikuse sotsiaal- ja meditsiiniabi osutamine konventsiooni osalisriikide kodanikele teise riigi territooriumil. Sellel Euroopa Nõukogu konventsioonil on ainult 18 osalist, kes kõik peale Türgi ja Ühendkuningriigi on ka ELi liikmed. Konventsioon avati allkirjastamiseks 11. detsembril 1953 ja see jõustus 1. juulil 1954.

⁽⁵⁶⁴⁾ Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) vs. Prantsusmaa*, kaebus nr 14/2003, põhjendused, 8. september 2004. Vt ka Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) vs. Prantsusmaa*, kaebus nr 114/2015, põhjendused, 24. jaanuar 2018.

ELi õiguses ei hõlma **ELi harta** õigust tervisele, kuid tunnustab seonduvaid õigusi, näiteks õigust inimväärikuse kaitsesele (artikkel 1) ja õigust kehalisele puutumatusele (artikkel 3). Harta sisaldab ka õigust tervishoiuteenustele, sätestades artiklis 35, et „[i]gaühel on õigus ennetavale tervishoiule ning ravile siseriiklike õigusaktide ja tavadega ettenähtud tingimustel“. Harta kohaldamisala on piiratud ELi õiguse ulatusega. Hartas ei tehta mingit vahet kodakondsuse alusel; selles seatakse aga tervishoiuteenuse saamise õiguse kasutamine sõltuvusse riiklikest õigusaktidest ja tavadest.

Kolmandate riikide kodanike eri kategooriate juurdepääsu tervishoiuteenustele reguleeritakse teiseste ELi õigusaktidega, millega nõutakse neist mõne korral enne teatud seisundi andmist või liikmesriigi territooriumile lubamist tervisekindlustuse olemasolu. Lühidalt käsitletakse kõige levinumaid kolmanda riigi kodanike kategooriaid.

Olenemata kodakondsusest on oma vaba liikumise õigust kasutanud EMP ja Šveitsi kodanike töötavatel või iseenda tööandjast pereliikmetel õigus kodanikega võrdsele kohtlemisele (**vaba liikumise direktiivi** artikkel 24 ELi kodanike kohta) ⁽⁵⁶⁵⁾. Isikud, kes soovivad liikmesriigis viibida alusel, et nad on majanduslikult sõltumatud, peavad tõendama, et neil on olemas tervisekindlustus, mis katab nii nende enda kui ka nende pereliikmete võimalikud riskid (artikli 7 lõike 1 punkt b).

Olenemata sellest, kas ta on EMP kodanik või kolmanda riigi kodanik, on igal isikul, kes on seotud selle EMP riigi tervishoiusüsteemiga, kus on tema alaline elukoht, õigus talle vajalikule ravile ⁽⁵⁶⁶⁾, kui ta külastab teisi EMP liikmesriike ja Šveitsi ⁽⁵⁶⁷⁾. Teise liikmesriiki sõitmine avalike meditsiiniteenuste saamise eesmärgil on reguleeritud eraldi keerukate eeskirjadega ⁽⁵⁶⁸⁾.

⁽⁵⁶⁵⁾ Euroopa Majanduspiirkonna leping, 2. mai 1992, III osa „Isikute, teenuste ja kapitali vaba liikumine“; Euroopa Ühenduse ja selle liikmesriikide ning Šveitsi Konföderatsiooni isikute vaba liikumist käsitlev kokkulepe, allkirjastatud Luxembourgis 21. juunil 1999; jõustus 1. juunil 2002, EÜT 2002 L 114/6.

⁽⁵⁶⁶⁾ Määrus (EÜ) nr 883/2004, 29. aprill 2004, ELT 2004 L 166/1, artikli 19 lõige 1; Euroopa Liidu Kohus, C-211/08, *Euroopa Komisjon vs. Hispaania Kuningriik*, 15. juuni 2010, punktid 58 ja 61.

⁽⁵⁶⁷⁾ Euroopa Ühenduse ja selle liikmesriikide ning Šveitsi Konföderatsiooni vaheline isikute vaba liikumist käsitleva kokkuleppe alusel loodud ühiskomitee 31. märtsi 2012 otsus 2012/195/EL, millega asendatakse kokkuleppe II lisa sotsiaalkindlustussüsteemide koordineerimise kohta, ELT 2012 L 103/51.

⁽⁵⁶⁸⁾ Vt määruse (EMÜ) nr 1408/71 artikli 22 lõike 1 punkt c, mida käsitletakse kahes kohtuasjas: Euroopa Liidu Kohus, C-368/98, *Abdon Vanbraekel jt vs. Alliance nationale des mutualités chrétiennes (ANMC)*, 12. juuli 2011, ja Euroopa Liidu Kohus, C-372/04 *The Queen, on the application of Yvonne Watts vs. Bedford Primary Care Trust ja Secretary of State for Health* [suurkoda], 16. mai 2006.

Perekonna taasühinemise direktiivi alusel võib perekonna taasühinemist taotlev isik olla kohustatud tõestama, et tal on olemas nii „ennast ja pereliikmeid kattev haiguskindlustus kõikide riskide vastu, mis on harilikult hõlmatud ka asjaomase liikmesriigi enda kodanike puhul“, kui ka „stabiilne ja korrapärane sissetulek, millega ta suudab iseennast ja oma pereliikmeid ilma asjaomase liikmesriigi sotsiaalsüsteemi abita ülal pidada“ (artikli 7 lõike 1 punktid b ja c).

Ka enne pikaajalise elaniku staatuse andmist peavad kolmandate riikide kodanikud ja nende pereliikmed tõestama, et neil on olemas ravikindlustus, mis katab kõiki riske, mis asjaomase ELi liikmesriigi enda kodanike korral on tavaliselt kaetud (pikaajaliste elanike direktiivi artikli 5 lõike 1 punkt b). Nad peavad ka tõestama, et neil on stabiilne ja korrapärane sissetulek, millega nad suudavad iseennast ja oma pereliikmeid ilma asjaomase ELi liikmesriigi sotsiaalsüsteemi abita ülal pidada (artikli 5 lõike 1 punkt a). Isikutel, kes on omandanud pikaajalise elaniku staatuse, on õigus kodanikega võrdväärsele kohtlemisele seoses „sotsiaalkindlustuse, sotsiaalabi ja sotsiaalkaitsega, nagu see on määratletud siseriiklikus õiguses“ (artikli 11 lõike 1 punkt d). Direktiivi põhjenduses 13 sätestatakse seoses sotsiaalabiga, et „[s]otsiaalabi puhul tuleb võimalust, et pikaajaliste elanike hüvitised piiratakse üksnes põhitootustega, mõista nii, et põhihüvitised hõlmavad vähemalt minimaalset sissetulekutoetust ning abi haiguse, raseduse, vanemlike kohustuste täitmise ja pikaajalise hooldusvajaduse juhtudel. Selliste hüvitiste andmise vormid nähakse ette siseriiklikus õiguses“.

Vastuvõtutingimuste direktiivi artikli 19 alusel on varjupaigataotlejatel õigus vajalikele tervishoiuteenustele, mis hõlmavad vähemalt vältimatut abi ja haiguste põhiravi ning erivajadustega taotlejatele vajalikku arsti- või muud abi. Tagasisaatmisdirektiivis (2008/115/EÜ) sätestatakse sarnaselt, et „esmaabi ja haiguste põhiravi“ osutatakse isikutele, kelle väljasaatmine on edasi lükatud või kellele on antud aega vabatahtlikult lahkuda (artikkel 14). Sama kehtib ka väljasaatmiseelse kinnipidamise ajal (artikkel 16).

Pagulasena tunnustatud ja täiendava kaitse saanud isikutele antakse ELi liikmesriigi enda kodanikega võrdväärne juurdepääs tervishoiuteenustele **mii-nimunnõuete direktiivi** artikli 30 alusel. Samuti on olemas erisätted erivajadustega inimestele. Inimkaubanduse ohvritele antavate abi- ja tugimeetmete

hulgas on ka vajalik arstiabi, mis hõlmab sealhulgas psühholoogilist abi, nõustamist ja teavitamist (inimkaubandusvastase direktiivi (2011/36/EL) artikli 11 lõige 5).

9.6. Sotsiaalkindlustus ja sotsiaalabi

Sotsiaalkindlustus ja sotsiaalabi on vastavad hüvitised, mis põhinevad varasemal panusel riigi sotsiaalkindlustussüsteemi, näiteks vanaduspension, või hüvitised, mida riik annab abivajajatele, näiteks puuetega inimestele. Nende hulgas on hulk eri hüvitisi, millest enamik on rahalised.

Euroopa inimõiguste konventsioonis selgesõnaline õigus sotsiaalkindlustusele või -abile puudub. Teatud asjaoludel võib tekkida diskrimineerimise küsimus sotsiaalkindlustuse ja -abi valdkonnas, olenemata sellest, kas kõnealune isik on kõnealusesse süsteemi rahaliselt panustanud või mitte. Euroopa Inimõiguste Kohus on suhtunud kriitiliselt riikidesse, kes on keeldunud isikutele hüvitiste andmisest diskrimineerival alusel, sest isik ei vastanud kodakondsuse nõudele ⁽⁵⁶⁹⁾.

Näide: kohtuasjas *Koua Poirrez vs. Prantsusmaa* ⁽⁵⁷⁰⁾ käsitleti invaliidsushüvitise maksmisest keeldumist seaduslikust elanikust rändajale, kellel puudus nii Prantsusmaa kui ka Prantsusmaaga vastastikuse kokkuleppe sõlminud riigi kodakondsus. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et seda, et Euroopa Inimõiguste Kohus saaks pidada üksnes kodakondsusel põhinevat erinevat kohtlemist olevaks kooskõlas Euroopa inimõiguste konventsiooniga, tuleb põhjendada väga kaalukalt. Euroopa Inimõiguste Kohus otsustas, et hagejat diskrimineeriti, mis on vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 14 koostoimes protokoll nr 1 artikliga 1 omandi segamatu kasutamise õiguse kohta (vt punkt 10.3).

⁽⁵⁶⁹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Luczak vs. Poola*, nr 77782/01, 27. november 2007; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Fawsie vs. Kreeka*, nr 40080/07, 28. oktoober 2010.

⁽⁵⁷⁰⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Koua Poirrez vs. Prantsusmaa*, nr 40892/98, 30. september 2003, punkt 41.

Näide: kohtuasjas *Dhahbi vs. Itaalia* ⁽⁵⁷¹⁾ käsitleti peretoetuse andmisest keeldumist Itaalias seaduslikult elavale ja töötavale Tuneesia kodanikule, sest ta ei olnud ELi liikmesriigi kodanik. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et hagejat diskrimineeriti, rikkudes Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 14 koostoimes artikliga 8 ⁽⁵⁷²⁾.

Näide: kohtuasi *Andrejeva vs. Läti* ⁽⁵⁷³⁾ puudutas panusepõhiseid hüvitisi. Hageja oli enamiku oma elust töötanud Läti territooriumil ajal, kui see oli Nõukogude Liidu osa. Talle keelduti osa pensionist välja maksmast, sest ta oli osa ajast töötanud Lätist väljaspool ega olnud Läti kodanik. Euroopa Inimõiguste Kohus ei nõustunud valitsuse väitega, et piisab sellest, kui taotleja saab naturalisatsiooni korras Läti kodanikuks, et saada kätte kogu nõutud pensionisumma. Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 14 sätestatud diskrimineerimise keelamisel on tähendus ainult juhul, kui iga üksikjuhtumi korral arvestatakse hageja tegelikku isiklikku olukorda ja ilma seda muutmata, kui seda vaadeldakse seoses sättes loetletud kriteeriumidega. Kui toimida teisiti ja lükata kannatanu taotlus tagasi põhjusel, et ta oleks saanud diskrimineerimist vältida, muutes ühte asjaomastest teguritest – näiteks kodakondsuse omandamise teel –, kaotaks artikkel 14 oma sisu. Kohus leidis, et rikuti oli Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 14 koostoimes protokoll nr 1 artikliga 1.

Nende näidete puhul olid hagejad muus osas igati sarnased riigi enda kodanikega, ükski hagejast ei olnud ebakindlas sisserändeolukorras ning nende suhtes ei kohaldatud avalikele vahenditele juurdepääsu piiranguid.

Näide: kohtuasi *Weller vs. Ungari* ⁽⁵⁷⁴⁾ puudutas ungarlasest isa ja rumeenlannast ema. Taotluse esitamise ajal, enne Rumeenia ühinemist ELiga, oli emal Ungari elamisluba, kuid puudus elama asumise luba. Ungari seaduste kohaselt võivad rasedus- ja sünnitushüvitist taotleda ainult Ungari kodakondsusega või Ungaris elama asumise loa saanud emad. Hageja väitis, et välismaalasest abikaasaga mehi koheldakse hüvitise

⁽⁵⁷¹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Dhahbi vs. Itaalia*, nr 17120/09, 8. aprill 2014.

⁽⁵⁷²⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Gayusuz vs. Austria*, nr 17371/90, 16. september 1996, punktid 46–50; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Koua Poirrez vs. Prantsusmaa*, nr 40892/98, 30. september 2003, punkt 41.

⁽⁵⁷³⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Andrejeva vs. Läti* [suurkoda], nr 55707/00, 18. veebruar 2009, punkt 91.

⁽⁵⁷⁴⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Weller vs. Ungari*, nr 44399/05, 31. märts 2009, punktid 36–39.

saamisel ebasoodsamalt võrreldes meestega, kellel on Ungari abikaasa. Kohus leidis, et rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8 koostoi- mes artikliga 14.

Euroopa sotsiaalharta kohaselt tagatakse õigus sotsiaalkindlustusele (artikkel 12), õigus saada sotsiaal- ja meditsiiniabi (artikkel 13) ja õigus kasu- tada sotsiaalhoolekande teenuseid (artikkel 14). Lisaks on selles kehtestatud erisätted puuetega inimestele (artikkel 15), lastele ja noortele (artikkel 17) ning eakatele (artikkel 23). Artikliga 30 kehtestatakse õigus kaitsele vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse eest. Sotsiaalabi puudutavates küsimustes on Euroopa sotsiaalharta artikkel 13 kohaldatav ka ebaseaduslikele rändajatele, nagu on kinnitatud Euroopa sotsiaalõiguste komitee otsustes ⁽⁵⁷⁵⁾.

ELi õiguses tuleb kolmandate riikide kodanike korral eristada kaht olukorda. Esiteks on olemas süsteem, mille abil ELi liikmesriigid koordineerivad ELi piires liikuvate kolmandate riikide kodanike hüvitisi. Teiseks on teatud kolmandate riikide kodanike kategooriatel liidu teisese õiguse alusel õigus teatud hüvitis- tele, olenemata sellest, kas nad on ELis liikunud või mitte.

a) Hüvitiste ELi-sisene koordineerimine

EMP kodanike kolmandate riikide kodanikest pereliikmetel, kes on siirdunud ELi liikmesriiki, on **vaba liikumise direktiivi** artikli 24 alusel (ja ELi-väliste riikide kodanikel ELi-EMP lepingu alusel) õigus samadele sotsiaal- ja maksusoodus- tustele nagu vastuvõtva liikmesriigi enda kodanikel. Sama direktiivi artikli 14 lõike 1 kohaselt ei tohi need, kes kasutavad vaba liikumise õigust ilma töö- tamiseta, siiski põhjendamatult koormata vastuvõtva liikmesriigi sotsiaalabi- süsteemi. Aastate jooksul on välja töötatud keerukas õigusaktide kogum, et koordineerida sotsiaalkindlustust ja sotsiaalabi isikutele, kes kasutavad vaba liikumise õigust. See on kodifitseeritud **määruses (EÜ) nr 883/2004** (muudetud kujul) ⁽⁵⁷⁶⁾, mille põhieesmärk on kogu ELi hõlmava süsteemi koordineerimine,

⁽⁵⁷⁵⁾ Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Conference of European Churches (CEC) vs. Madalmaad*, kaebus nr 90/2013, põhjendused, 10. november 2014.

⁽⁵⁷⁶⁾ Määrust on muudetud määrusega (EÜ) nr 988/2009 (ELT 2009 L 284/43), määrusega (EL) nr 1231/2010 (ELT 2010 L 344/1), määrusega (EL) nr 1244/2010 (ELT 2010 L 338/35), määrusega (EL) nr 465/2012 (ELT 2012 L 149/4), määrusega (EL) nr 1224/2012 (ELT 2012 L 349/45), määrusega (EL) nr 517/2013 (ELT 2013 L 158/1), määrusega (EL) nr 1372/2013 (ELT 2013 L 346/27), määrusega (EL) 492/2017 (ELT 2017 L 76/13) ning viimati määrusega (EL) 1149/2019 (ELT 2019 L 186/21).

kuid mitte ühtlustamine ⁽⁵⁷⁷⁾. Selle eesmärk on vähendada ELi liikmesriikide vahelise rände kahjulikku mõju, lihtsustades selleks haldusmenetlusi ning tagades ELi liikmesriikide vahel liikuvate isikute ja ELi liikmesriikide kodanike võrdse kohtlemise. Mõned õigused on ülekantavad ka teise riiki, teised aga mitte. Määruses (EÜ) nr 987/2009 (muudetud kujul) ⁽⁵⁷⁸⁾ on sätestatud määruse (EÜ) nr 883/2004 rakendamiseks vajalikud menetlused.

ELi liikmesriikide vahel liikuvatel töötavatel kolmandate riikide kodanikel ning nende pereliikmetel ja nende ülalpidamisel olnud isikutel on õigus saada hüvitist sotsiaalkindlustushüvitiste kogumist ja koordineerimist käsitlevate piiriüleste õigusaktide alusel (määrused (EÜ) nr 859/2003 ja (EÜ) nr 1231/2010). Siin kehtib tingimus, et töötavad kolmanda riigi kodanikud viibiksid ELi liikmesriigi territooriumil seaduslikult ja et neil oleks rohkem sidemeid kui ainult selle kolmanda riigi ja ühe ELi liikmesriigiga. Need määrused ei hõlma kolmandate riikide töötajaid, kellel on sidemed ainult selle kolmanda riigi ja ühe ELi liikmesriigiga.

b) Kolmandate riikide kodanike eri kategooriate õigused

Vastuvõtutingimuste direktiivi alusel ei ole varjupaigataotlejatel otsest õigust sotsiaalabi saamiseks. Artikliga 17 kehtestatakse siiski üldised eeskirjad materiaalse vastuvõtutingimuste kättesaadavusele ning artikli 17 lõikes 5, mis ei ole kohaldatav lirimaa puhul, sätestatakse, kuidas määratakse kindlaks rahalise toetuse summa või kupongide väärtus.

Näide: Saksamaa konstitutsioonikohus (*Bundesverfassungsgericht*) otsustas 18. juulil 2012, et Saksamaa peab suurendama varjupaigataotlejatele antavaid toetusi, mis olid samal tasemel püsinud juba 19 aastat ega katnud minimaalseid vajadusi, et tagada inimväärne elu Saksamaa põhi-seaduse artikli 1 mõistes ⁽⁵⁷⁹⁾.

⁽⁵⁷⁷⁾ Euroopa Kohus, C-21/87, *Borowitz vs. Bundesversicherungsanstalt für Angestellte*, 5. juuli 1988, punkt 23; Euroopa Kohus, C-331/06, *Chuck vs. Raad van Bestuur van de Sociale Verzekeringsbank*, 3. aprill 2008, punkt 27.

⁽⁵⁷⁸⁾ Määrust on muudetud määrusega (EL) nr 465/2012 (ELT 2012 L 149/4), määrusega (EL) nr 1224/2012 (ELT 2012 L 349/45) ja määrusega (EL) nr 1372/2013 (ELT 2013 L 346/27).

⁽⁵⁷⁹⁾ Saksamaa, *Bundesverfassungsgericht*, 1 BvL 10/10 ja 1 BvL 2/11, 18. juuli 2012.

Muudetud [miinimumnõuete direktiivi](#) artikli 29 alusel peab liikmesriik tagama, et pagulased ja täiendava kaitse saajad saavad vajalikku sotsiaalabi, nagu seda antakse kõnealuse ELi liikmesriigi kodanikele. Täiendava kaitse saajate seisundis isikute puhul võib see olla siiski piiratud nn põhitoetustega. Artikli 23 lõikega 2 laiendatakse hüvitisi ka täiendava kaitse saajate pereliikmetele.

Näide: kohtuasjas *Ayubi vs. Bezirkshauptmannschaft Linz-Land* ⁽⁵⁸⁰⁾ leidis Euroopa Liidu Kohus, et kui riiklike õigusaktidega antakse pagulastele, kellel on ajutine õigus elada mõnes ELi liikmesriigis, vähem sotsiaalkindlustushüvitisi kui need, mida saavad selle ELi liikmesriigi kodanikud ja pagulased, kellel on seal alaline elamisõigus, on need õigusaktid liidu õigusega vastuolus.

Näide: kohtuasjas *Alo ja Osso* ⁽⁵⁸¹⁾ otsustas Euroopa Liidu Kohus, et täiendava kaitse saajale kehtestatud elukohaga seotud tingimus piirab tema juurdepääsu miinimumnõuete direktiivi artikli 29 alusel kaitstud sotsiaalhoolekandele, kui sellist meedet ei kohaldata pagulaste, selles ELi liikmesriigis seaduslikult elavate kolmandate riikide kodanike või oma kodanike suhtes. Euroopa Liidu Kohus nõustus siiski, et elukohapiirangud, mis on kehtestatud eesmärgiga hõlbustada täiendava kaitse saajate integreerimist, võivad miinimumnõuete direktiivi artikli 33 (liikumisvabadus) alusel olla lubatud. Riikliku kohtu ülesanne on otsustada, kas täiendava kaitse seisundi omajad ja muud seaduslikult riigis elavad kolmandate riikide kodanikud, kelle suhtes sellist elukohaga seotud tingimust ei kohaldata, on objektiivselt sarnases olukorras või mitte.

[Inimkaubandusvastase direktiivi](#) artikli 11 lõike 7 kohaselt on ELi liikmesriigid kohustatud hoolitsema erivajadustega inimkaubanduse ohvrite eest, kusjuures inimkaubanduse lapsohvrite korral kehtivad erinõuded (artikkel 13).

⁽⁵⁸⁰⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-713/17, *Ahmad Shah Ayubi vs. Bezirkshauptmannschaft Linz-Land*, 21. november 2018.

⁽⁵⁸¹⁾ Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad C-443/14 ja C-444/14, *Kreis Warendorf vs. Ibrahim Alo & Amira Osso vs. Region Hannover* [suurkoda], 1. märts 2016.

Pikaajaliste elanike direktiivi järgi on isikutel, kes on saanud pikaajalise elaniku staatuse, õigus vastuvõtva riigi kodanikega võrdväärsele kohtlemisele seoses sotsiaalkindlustuse, sotsiaalabi ja sotsiaalkaitsega vastavalt artikli 11 lõike 1 punktile d. Õigused sotsiaalabile ja -kaitsele võivad siiski piirduda põhitotusega.

Perekonna taasühinemise direktiiviga ei anta kolmandate riikide kodanikest perekonna taasühinemist taotlevate isikute pereliikmetele juurdepääsu sotsiaalabile. Perekonna taasühinemist taotlevad isikud peavad tõestama, et neil on stabiilne ja korrapärane sissetulek, millega nad suudavad iseennast ja oma pereliikmeid ilma asjaomase liikmesriigi sotsiaalabisüsteemi abita ülal pidada (direktiivi artikli 7 lõike 1 punkt c).

Ühtse loa direktiivi artikli 12 lõike 1 punkti e ja sinise kaardi direktiivi artikli 14 lõike 1 punkti e kohaselt peab kohtlema kolmandate riikide töötajaid, kellel on ühtne luba või ELi sinine kaart, sotsiaalkindlustuse osas võrdselt kodanikega.

Põhipunktid

Põhipunktid ELi õiguse ja Euroopa sotsiaalhartal alusel

- Majandus- ja sotsiaalõiguste kasutamiseks on tavaliselt vaja riiki sisenemise või seal viibimise õigust (vt [käesoleva peatüki sissejuhatus](#)).
- Sotsiaalõiguste põhikomponendid peavad olema kättesaadavad kõigile territooriumil viibivatele isikutele (vt viited ebaseaduslikele rändajatele punktides 9.2–9.6).
- Mida lähemal on rändaja olukord riigi enda kodanike omale, seda kaalukamad peavad olema kodakondsuse tõttu diskrimineerimise alused (vt [käesoleva peatüki sissejuhatus](#)).
- Paljud ELi hartast tulenevad õigused kehtivad üksnes kodanikele ja ELi liikmesriigi seaduslikele elanikele (vt [punkt 9.1](#)).
- Euroopa sotsiaalhartaga kaitstakse majandus- ja sotsiaalõiguste kogu, mille rakendamine on põhimõtteliselt piiratud Euroopa sotsiaalhartal osalisriigi kodanikega, kes viibivad teise Euroopa sotsiaalhartal osalisriigi territooriumil. Euroopa sotsiaalõiguste komitee on siiski teinud mõned erandid seoses laste eluaseme (vt [punkt 9.4](#)) ja tervishoiuga (vt [punkt 9.5](#)).

- Et Euroopa Inimõiguste Kohus saaks pidada üksnes kodakondsusel põhinevat erinevat kohtlemist olevaks kooskõlas Euroopa inimõiguste konventsiooniga, tuleb põhjendada väga kaalukalt (vt [punkt 9.6](#)).

Majanduslikud õigused ELi õiguse alusel

- Tööturule juurdepääs võib olla piiratud: kolmandate riikide kodanike tööturule juurdepääsu aste sõltub sellest, mis kategooriasse nad kuuluvad (vt [punkt 9.1](#)).
- Alates hetkest, mil isik on kas seaduslikult või ebaseaduslikult tööle asunud, tuleb austada põhilisi tööõigusi (vt [punkt 9.2](#)).
- EMP riikide kodanike õigustatud pereliikmetel peab olema samasugune juurdepääs tööturule nagu ELi liikmesriigi kodanikel (vt [punkt 9.2.1](#)).
- Türgi kodanikud saavad kasutada Ankara lepingu lisaprotokolli artikli 41 kehtestatud senist olukorda säilitavat sätet, millega keelatakse liikmesriikidel kehtestada neile uusi piiranguid (vt [punkt 9.2.4](#)).
- Varjupaigataotlejatele, kelle taotluste kohta ei ole esimese astme menetluses veel otsust tehtud, peab andma juurdepääsu tööturule hiljemalt 9 kuud (lirimaal 1 aasta) pärast rahvusvahelise kaitse taotluse esitamist (vt [punkt 9.2.7](#)).
- Tööandjatele kohaldatavate karistuste direktiiviga karistatakse neid, kes võtavad tööle ebaseaduslikke rändajaid, ning samuti tagatakse kuritarvitamise ohvriks langenud rändajatele õigus nõuda kinnipeetud töötasu ja muud kaitset (vt [punkt 9.2.8](#)).

Haridus (vt [punkt 9.3](#))

- Euroopa inimõiguste konventsiooni protokoll nr 1 artikli 2 järgi ei tohi kellelegi keelata õigust haridusele. Kõrgematel haridustasemetel on liikmesriikidel teatud piirangute kehtestamiseks siiski suurem kaalutusruum.
- Kõigil ELis viibivatel kolmandate riikide kodanikest lastel, sealhulgas ebaseaduslikel rändajatel, kelle väljasaatmine on edasi lükatud, on ELi teiseis õiguse alusel õigus põhiharidusele.

Eluase (vt [punkt 9.4](#))

- ELi hartas tunnustatakse ja austatakse õigust sotsiaalabile ja eluasemetoetusele, et tagada inimväärne elu kõigile, kellel puuduvad piisavad elatusvahendid. ELi teisesed õigusaktid sisaldavad ka erisätteid EMP kodanike kolmandate riikide kodanikest pereliikmete, pikaajaliste elanike, rahvusvahelist kaitset vajavate isikute ja inimkaubanduse ohvrite kohta.

- ELi liikmesriigid peavad tagama varjupaigataotlejatele piisava elatustaseme, mis on taotlejate tervise seisukohast piisav ja võimaldab tagada nende elatise.
- Kui ametiasutused ei järgi nõuet austada isikute kodu puutumatumust, võib see olla vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 8. Äärmuslikel juhtudel võib isikute kodu puutumatumuse mitte-austamine olla vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 3.
- Euroopa sotsiaalharta annab õiguse eluasemele, mis on aluseks mitmetele täiendavatele õigustele.

Tervishoid (vt punkt 9.5)

- Isikud, kellel on oma EMP elukohariigis kehtiv tervisekindlustus, saavad ka teisi EMP liikmesriike ja Šveitsi külastades kasutada kohalikke tervishoiuteenuseid.
- ELi õiguses on pagulastel tervishoiule võrdväärne juurdepääs riigi kodanikega, kuid varjupaigataotlejal ja ebaseaduslikel rändajatel, kelle väljasaatmine on edasi lükatud, on õigus ainult esmaabile ja haiguste vältimatule ravile.
- Euroopa sotsiaalharta ei sisalda eraldi tervishoidu puudutavaid sätteid, kuid Euroopa Inimõiguste Kohus võib seda laadi kaebusi käsitleda Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklite 2, 3 või 8 alusel.
- Euroopa sotsiaalhartaga tagatakse arstiabi ebaseaduslikele rändajatele.

Sotsiaalkindlustus ja sotsiaalabi (vt punkt 9.6)

- ELi õiguse alusel on ELi liikmesriikide vahel vaba liikumist kasutavate kolmandate riikide kodanike jaoks aastate jooksul välja arendatud ulatuslik õigusaktide kogum, millega koordineeritakse nende õigust sotsiaalkindlustusele ja sotsiaalabile.
- Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel võib välismaalasele sotsiaalabi või teiste hüvitiste pakkumistest keeldumine tekitada diskrimineerimise küsimuse olenemata sellest, kas isik on väljamaksete kavasse teinud makseid või mitte.
- Euroopa sotsiaalhartaga nõutakse, et puudustkannatavatele isikutele, sealhulgas ebaseaduslikult riigis viibivatele isikutele, tagataks sotsiaalabi.

Täiendav kohtupraktika ja lugemismaterjal

Täiendava kohtupraktikaga tutvumiseks lugege käesoleva käsiraamatu [suuniseid](#). Siin peatükis käsitletud teemadega seotud lisamaterjalid on jaotises „[Lisateave](#)“.

10

Erivajadustega isikud

EL	Issues covered	CoE
ELi harta, artikkel 24 (lapse õigused)	Saatjata lapsed	Euroopa sotsiaalharta, artikkel 17 (laste õigus saada sotsiaalset, õiguslikku ja majanduslikku kaitset) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Rahimi vs. Kreeka</i> , nr 8687/08, 2011 (saatjata varjupaigataotlejast lapse kinnipidamine täiskasvanute kinnipidamiskeskuses)
Dublini määrus (määrus (EL) 604/2013), artikkel 8 Euroopa Liidu Kohus, C-648/11, <i>MA, BT ja DA</i> , 2013 (Dublini määruse kohane üleandmine) Vastuvõtutingimuste direktiiv (2013/33/EL), artikkel 24 Varjupaigamenetluste direktiiv (2013/32/EL), artikkel 25 Miinimumnõuete direktiiv (2011/95/EL), artikkel 31 Tagasisaatmisdirektiiv (2008/115/EÜ), artikkel 10	<i>Vastuvõtt ja kohtlemine</i>	
Varjupaigamenetluste direktiiv (2013/32/EL), artikkel 25	<i>Vanuse hindamine</i>	Inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioon (2005), artikli 10 lõige 3 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, <i>EUROCEF vs. Prantsusmaa</i> , kaebus nr 114/2015, 2018

EL	Issues covered	CoE
<p>Inimkaubandusvastane direktiiv (2011/36/EL)</p> <p>Inimkaubanduse ohvrite direktiiv (elamisload) (2004/81/EÜ)</p> <p>Kuriteoohvrite õiguste direktiiv (2012/29/EL)</p>	Inimkaubanduse ohvrid	<p>Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 4 (orjuse ja sunniviisilise töötamise keelamine)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Rantsev vs. Küpros ja Venemaa</i>, nr 25965/04, 2010 (ametiasutuste kohus omal algatusel juurdlust alustada)</p> <p>Inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioon (2005)</p>
<p>Puuetega inimeste õiguste konventsioon (ELi ratifitseeritud)</p> <p>Vastuvõtutingimuste direktiiv (2013/33/EL), artiklid 19, 21 ja 22</p> <p>Varjupaigamenetluste direktiiv (2013/32/EL), artikkel 14</p>	Puuetega inimesed	<p>Euroopa sotsiaalharta, artikkel 15 (puuetega inimeste õigus elada iseseisvalt, sotsiaalselt integreeruda ja võtta osa ühiskonna elust)</p>
<p>Vastuvõtutingimuste direktiiv (2013/33/EL), artikkel 25</p> <p>Varjupaigamenetluste direktiiv (2013/32/EL), artikkel 24</p>	Piinamisohvrid	
<p>Vaba liikumise direktiiv (2004/38/EÜ), artikli 13 lõike 2 punkt c</p> <p>Perekonna taasühinemise direktiiv (2003/86/EÜ), artikli 15 lõige 3</p>	Soolise vägivalga ohvrid	<p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Opuz vs. Türgi</i>, nr 33401/02, 2009 (koduvägivald)</p> <p>Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>R.D. vs. Prantsusmaa</i>, nr 34648/14, 2016 (väärkohtlemise oht väljasaatmise korral)</p> <p>Naistevastase vägivalga ja perevägivalga ennetamise ja tõkestamise konventsioon (Istanbuli konventsioon) (2011)</p>

Sissejuhatus

Siin peatükis käsitletakse isikute rühmi, keda saab liigitada eriti haavatavateks ja kes vajavad seetõttu erilist tähelepanu. Lisaks eelmistes peatükkides üldiselt öeldule on nii ELi õiguse kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel võimalik täiendavat kaitset pakkuda ka erivajadustega isikutele.

ELi õiguse alusel tuleb haavatavate isikute eriolukorda arvesse võtta näiteks vastuvõtu korraldamisel või isikutelt vabaduse võtmisel. Haavatavad isikud on loetletud [vastuvõtutingimuste direktiivi](#) (2013/33/EL) artiklis 21 ja [tagasisaatmisdirektiivi](#) (2008/115/EÜ) artikli 3 lõikes 9. Mõlemas sättes on nimetatud „alaealised, saatjata alaealised, puudega inimesed, eakad inimesed, rasedad, alaealiste lastega üksikvanemad ning piinamise või vägistamise ohvrid või isikud, kelle suhtes on tarvitatud muud jõhkrat psühholoogilist, füüsilist või seksuaalset vägivalda“, kuid vastuvõtutingimuste direktiivi loetelu on pikem ega ole ammendav. Vastuvõtutingimuste direktiivi artikliga 22 sätestatakse, et ELi liikmesriigid peavad hindama, kas haavataval isikul on vastuvõtu erivajadused. [Varjupaigamenetluste direktiiviga](#) (2013/32/EL) nõutakse, et ELi liikmesriigid hindaksid, kas taotleja vajab spetsiaalseid menetluslikke tagatisi, ja kui see on nii, tagaksid talle piisava toe kogu varjupaigamenetluse kestuse vältel (artikkel 24).

10.1. Saatjata lapsed

Terminit „saatjata alaealised“ kasutatakse alla 18-aastaste isikute kohta, kes saabuvad Euroopa territooriumile ilma nende eest vastuvõtvas riigis vastutava täisealise isikuta (vt [miinimumnõuete direktiivi](#) (2011/95/EL) artikli 2 punkt I). ELi varjupaika ja sisserännet käsitlevates õigusaktides on esitatud nende olukorda käsitlevad põhisätted, mida vaadeldakse käesolevas jaotises.

Euroopa inimõiguste konventsioonis ei ole selgesõnalisi sätteid saatjata laste kohta, kuid nende kohtlemisele saab rakendada mitut muud sätet, näiteks artiklit 5 õiguse kohta isikuvabadusele ja -puutumatusse, artiklit 8 õiguse kohta era- ja perekonnaelu austamisele ning protokoll nr 1 artiklit 2 õiguse kohta haridusele. Euroopa Inimõiguste Kohus on otsustanud, et liikmesriigid peavad saatjata laste eest hoolitsema ega tohi neid kinnipidamiselt vabastades üksi jätta ⁽⁵⁸²⁾.

[ÜRO lapse õiguste konventsiooniga](#), mille on ratifitseerinud kõik riigid peale Ameerika Ühendriikide, sätestatakse, et lapsi puudutavad mis tahes otsused peavad põhinema laste õiguste kaitsmisel. Lapse õiguste konventsiooniga sätestatakse laste inimõigused, mida tuleb järgida olenemata nende

⁽⁵⁸²⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Rahimi vs. Kreeka*, nr 8687/08, 5. aprill 2011; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Sh. D. jt vs. Kreeka, Austria, Horvaatia, Ungari, Põhja-Makedoonia, Serbia ja Sloveenia*, nr 14165/16, 13. juuni 2019.

sisserändestaatusest ⁽⁵⁸³⁾. Põhjapaneva tähtsusega on lapse parimate huvide põhimõte, mida ametiasutused peavad lastega seotud toimingutes esmajärjekorras arvesse võtma. Teisiti kui **ELi hartas** (artikli 24 lõige 2), ei ole see põhimõte Euroopa inimõiguste konventsioonis selge sõnaga sätestatud, kuid seda esineb korrapäraselt Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktikas. Põhimõte on aluseks ka saatjata lapsi käsitlevatele ELi õigusaktide erisätetele.

Euroopa sotsiaalharta viidatakse artikli 17 lõike 1 punktis c perekonna toetusest ilma jäänud lastele. Nagu Euroopa Inimõiguste Kohus, on ka Euroopa sotsiaalõiguste komitee rõhutanud, et riigid, kes on huvitatud sisserände-eeskirjadest kõrvalehoidmisest, ei tohi välisriikidest pärit lapsi, eriti kui nad on saatjata, jätta ilma nende olukorrast tulenevast kaitsest. Seega peab omavahel ühendama põhiõiguste kaitsmise ja riigi sisserändepoliitikast tulenevad piirangud ⁽⁵⁸⁴⁾.

Näide: kohtuasjas *EUROCEF vs. Prantsusmaa* ⁽⁵⁸⁵⁾ tuvastas Euroopa sotsiaalõiguste komitee Euroopa sotsiaalharta artikli 31 punkti 2 rikkumise Prantsusmaa saatjata laste varjupaiga- ja hindamissüsteemis esinevate puuduste tõttu. Euroopa sotsiaalõiguste komitee leidis ka, et viivitused saatjata lastele ajutise eestkostja määramisel, selliste laste kinnipidamine ooteruumides ja hotellides, luustide kasutamine nende vanuse määramiseks ja takistused tõhusale õiguskaitsevahendile juurdepääsul rikuvad Euroopa sotsiaalharta artikli 17 lõiget 1.

10.1.1. Vastuvõtt ja kohtlemine

ELi õiguses sisaldavad varjupaigavaldkonna õigusaktid ja **tagasisaatmisdirektiiv** erisätteid saatjata laste kohta.

Enne seda, kui hakatakse mõtlema saatjata laste kohtlemisele taotlemisprotsessi ajal, on oluline teada, mis riik vastutab nende varjupaigataotluse menetlemise eest. **Dublini määruse** alusel (määrus (EL) nr 604/2013) peab saatjata laste taotlused vaatama läbi ELi liikmesriik, kus viibivad

⁽⁵⁸³⁾ ÜRO Lapse Õiguste Komitee on saatjata laste kaitsmise, nende eest hoolitsemise ja nende sobiva kohtlemise kohta välja andnud täiendavad suunised oma **üldises märkuses nr 6 (2005)**.

⁽⁵⁸⁴⁾ Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Defence for Children International (DCI) vs. Madalmaad*, kaebus nr 47/2008, põhjendused, 20. oktoober 2009. Muu hulgas on komisjoni otsusega kindlaks määratud saatjata laste õigus eluasemele Euroopa sotsiaalharta artikli 31 punkti 2 alusel.

⁽⁵⁸⁵⁾ Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) vs. Prantsusmaa*, kaebus nr 114/2015, põhjendused, 24. jaanuar 2018.

seaduslikult tema pereliikmed, õed-vennad või sugulased (artikkel 8). Neile peab andma esindaja (artikkel 6). Artikli 6 lõikes 3 on esitatud suunised lapse parimate huvide hindamiseks. Artikkel 11 sisaldab eeskirju, millega vältida perekonna eraldamist Dublini määruse rakendamisega juhul, kui pereliikmed esitavad samas ELi liikmesriigis eraldi taotlused. Artiklis 16 käsitletakse ülalpeetavaid (vt punkt 5.2).

Pereliikme, õe-venna või sugulase puudumise korral on vastutav liikmesriik see liikmesriik, kus saatjata alaealine esitas oma rahvusvahelise kaitse taotluse, tingimusel et see on alaealise parimates huvides (artikkel 8).

Näide: kohtuasjas *MA, BT ja DA vs. Secretary of State for the Home Department* ⁽⁵⁸⁶⁾ pidi Euroopa Liidu Kohus otsustama, mis liikmesriik vastutas saatjata lapse eest, kes oli varjupaigataotlused esitanud mitmes ELi liikmesriigis. Euroopa Liidu Kohus tegi selgeks, et kui liikmesriigis ei viibinud seaduslikult lapse pereliikmeid, peab taotluse läbi vaatama see liikmesriik, kus laps füüsiliselt asub. Otsuses toetus kohus ELi harta artikli 24 lõikele 2, mille kohaselt tuleb kõikides lastega seotud toimingutes seada esikohale lapse huvid.

Saatjata varjupaigataotlejatest lastele tuleb tagada kohe varjupaiga taotlemisel esindaja ([vastuvõtutingimuste direktiivi](#) artikkel 24 ja [varjupaigamenetluste direktiivi](#) artikkel 25). Samas ei nähta õigusaktidega ette esindaja määramist hetkest, kui ametiasutused saatjata lapse avastavad. Riigid võivad otsustada määrata ainult eestkostja või nii eestkostja kui ka seadusliku esindaja, kes abistab varjupaigataotlejat varjupaigamenetluses ja tagab lapse heaolu varjupaigataotluse menetlemise ajal. Varjupaigamenetluste direktiivi alusel peab esindajale andma enne varjupaiga taotlemise vestlust võimaluse arutada lapsega olukorra asjaolusid ja saata teda vestlusel.

Mis tahes vestlused saatjata lapsega peab pidama keegi, kellel on vajalikud teadmised selle rühma erivajadustest (varjupaigamenetluste direktiivi artikkel 25). Kehtivad piirangud saatjata laste taotluste töötlemisel piiril, transiiditsoonides või kiirmenetluses, mis on lubatud ainult artikli 25 lõikes 6 loetletud juhtudel. Sellistel juhtudel võimaldab direktiiv riikidel mitte anda saatjata lastele automaatset õigust viibida riigis eitava otsuse läbivaatamise ajal, vaid ainult siis, kui direktiivi artikli 46 lõikes 7 loetletud tingimused on täidetud.

⁽⁵⁸⁶⁾ Euroopa Liidu Kohus, C-648/11, *The Queen, taotluse alusel, mille esitasid MA jt, vs. Secretary of State for the Home Department*, 6. juuni 2013.

Nende hulgas on näiteks vajalik tõlge, õigusabi ja vähemalt üks nädal aega, et valmistada ette taotlus ja esitada kohtule argumendid, mis toetavad talle õiguse andmist jääda liikmesriigi territooriumile kuni menetluse lõpuni.

Vastuvõtutingimuste direktiivis (artikkel 24) antakse suunised saatjata laste eluasemele kehtivate nõuete kohta, mille järgi peab nad paigutama täisealiste sugulaste juurde, kasuperekonda, majutuskeskustesse, kus on laste jaoks erivõimalused, või muudesse lastele sobivatesse majutuskohadesse. Saatjata laste kinnipidamine ei ole täielikult keelatud, vaid on lubatud ainult erakorralistel asjaoludel ja mitte kunagi kinnipidamisasutuses (uuesti sõnastatud direktiivi artikli 11 lõige 3). Samuti märgitakse direktiivis, et vähemalt 16-aastasi, kuid alla 18-aastasi ja seega endiselt alaealisi taotlejaid võib paigutada täiskasvanud varjupaigataotlejate majutuskohadesse, kuid ainult siis, kui see on lapse parimates huvides (tingimus ei kehti lirimaa kohta, sest lisati 2013. aasta ümbersõnastatud direktiivi).

Vastuvõtutingimuste direktiivi artiklis 24 täpsustatakse veel, et võimaluse korral hoitakse õdesid-vendi koos, arvestades asjaomase lapse parimaid huvisid ning eriti tema vanust ja küpsust. Saatjata laste elukohta muudetakse võimalikult harva. Lisaks sätestatakse direktiiviga, et ELi liikmesriigid peavad võimalikult kiiresti alustama saatjata laste pereliikmete otsinguid, võttes nõuetekohaselt arvesse nende ohutust. Samuti nõutakse, et saatjata lastega töötavad isikud peavad saama asjakohast koolitust.

Muudetud **miinimumnõuete direktiiv** sisaldab erisätteid saatjata laste kohta, kellele antakse pagulas- või täiendava kaitse seisund. ELi liikmesriikidel on kohustus tagada saatjata lapsele esindaja ning et sobivad ametiasutused korraldaksid korrapäraselt vajalikke hindamisi. Esindaja võib olla lapse seadusjärgne eestkostja või vajaduse korral laste eest hoolitsemise ja nende heaolu eest vastutava organisatsiooni esindaja või mõni muu asjakohane esindaja (artikkel 31).

Miinimumnõuete direktiivi artikliga 31 nõutakse ka, et ELi liikmesriik paigutaks saatjata lapsed, kelle varjupaigataotlus rahuldatakse, täisealiste sugulaste juurde; kasuperesse, laste majutamisele spetsialiseerunud keskustesse või muudesse lastele sobivatesse majutuskohadesse. Olenevalt lapse vanusest ja küpsusest arvestatakse majutuskoha valikul lapse seisukohti. Selles direktiivis korratakse vastuvõtutingimuste direktiivi sätteid, milles käsitletakse majutamist koos õdede-vendadega, pereliikmete otsimist ning saatjata lastega töötavate isikute nõuetekohast koolitust.

Tagasisaatmisdirektiivi artiklis 10 sätestatakse, et enne saatjata alaealise väljasaatmist liikmesriigi territooriumilt veenduvad asjaomase liikmesriigi asutused, et alaealine saadetakse tagasi tema perekonnaliikme või määratud eeskostja juurde või naasmisriigi vastuvõtuasutusse. Puudub üldkehtiv laste tagasisaatmise keeld, kuid tagasisaatmisotsuse tegemisel arvestatakse lapse parimate huvidega. Kui tagasisaatmine lükatakse edasi või antakse tähtaeg vabatahtlikuks lahkumiseks, arvestatakse lapse erivajadusi (artikkel 14) ⁽⁵⁸⁷⁾.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt on Euroopa Inimõiguste Kohus otsustanud, et välismaalastest lastega seotud juhtumite puhul, olenemata sellest, kas nad on saatjaga või saatjata, on otsustavaks teguriks lapse äärmiselt haavatav olukord. See asjaolu on ülimuslik kaalutluste suhtes, mis puudutavad tema staatust ebaseadusliku rändajana. Eriti rasked tingimused, kuhu laps võib sattuda, ja kui riiklikud ametiasutused ei täida nõuet kaitsta taotlejat, kes on oma vanuse tõttu eriti haavatav, võivad olla alandav kohtlemine ja konventsiooni artikli 3 rikkumine ⁽⁵⁸⁸⁾.

Näide: kohtuasjas *Rahimi vs. Kreeka* ⁽⁵⁸⁹⁾ oli hageja töötu Afgaani laps, keda oli kinni peetud täiskasvanute kinnipidamiskeskuses ja kes seejärel vabastati, ilma et ametiasutused oleksid talle majutuse asjus abi pakkunud. Euroopa Inimõiguste Kohus järeldas, et hageja kinnipidamise tingimused ja ametiasutuste puudulik tegevus tema eest hoolitsemisel pärast vabastamist oli alandav kohtlemine artikli 3 alusel. Kohus otsustas, et lapse parimate huvide austamiseks tuleb lapse paigutamiseks püüda rakendada teisi võimalusi peale kinnipidamise.

10.1.2. Vanuse hindamine

ELi õiguses võimaldatakse varjupaigamenetluste direktiiviga ELi liikmesriikidel varjupaigataotluse läbivaatamise raames teha saatjata lapse vanuse kindlaks arstliku läbivaatuse teel, kui liikmesriik kahtleb taotleja vanuses (artikkel 25). Kui kasutatakse arstlikku läbivaatust, peavad ELi liikmesriigid tagama,

⁽⁵⁸⁷⁾ Lisateave: vt FRA (2019), *Returning Unaccompanied Children: Fundamental rights considerations*, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg, september 2019.

⁽⁵⁸⁸⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Khan vs. Prantsusmaa*, nr 12267/16, 28. veebruar 2019; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Sh.D. jt vs. Kreeka, Austria, Horvaatia, Ungari, Põhja-Makedoonia, Serbia ja Sloveenia*, nr 14165/16, 13. juuni 2019.

⁽⁵⁸⁹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Rahimi vs. Kreeka*, nr 8687/08, 5. aprill 2011. Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *Abdullahi Elmi ja Aweys Abubakar vs. Malta*, nr 25794/13 ja nr 28151/13, 22. november 2016; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Moustahi vs. Prantsusmaa*, nr 9347/14, 25. juuni 2020, punktid 65–67.

et saatjata last enne sellisest hindamisest teavitatakse ja selleks saadakse tema nõusolek. Vanuse hindamise küsimusest on saanud kogu Euroopas aina suurem probleem. Et lastele antakse varjupaiga taotlemisel suurem kaitse ja vastuvõtvatel riikidel on kohustus neile teistes küsimustes, nagu majutus ja haridus, eriti suurt tähelepanu pöörata, saabuvad mõned isikud sageli ilma dokumentideta ELi territooriumile, väites, et nad on alla 18-aastased. Need isikud võidakse seejärel suunata arstlikule läbivaatusele, et teha kindlaks, kas nad tõepoolest on alla 18-aastased. Läbivaatuse tulemusel on sageli suur mõju nende varjupaigataotlusele ja juurdepääsule sotsiaaltoetustele. Arstlikuks läbivaatuseks kasutatakse kõige vähem sekkuvat meetodit. Läbivaatuse peavad tegema pädevad meditsiinitöötajad, austades taotleja väärikust. Direktiivis ei ole täpsemalt määratletud, milline arstlik läbivaatus on sellises olukorras sobiv või piisav, ning kogu Euroopas kohaldatakse mitmesuguseid meetodeid ⁽⁵⁹⁰⁾.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt on Euroopa Inimõiguste Kohus otsustanud, et täiskasvanuea lähedale jõudnud isikute vanuse hindamiseks elluviidav põhjendamatult pikk uurimine ei ole õigustatud ja see tekitab tõsi-seid kahtlusi seoses ametiasutuste heauskususega, eelkõige kui liikmesriik teatab, et väidetavate lapsrändajate arv aastas on väike ⁽⁵⁹¹⁾.

Muude Euroopa Nõukogu õigusaktide kohaselt on **inimkaubanduse vastu võitlemise konventsiooni** (inimkaubandusvastane konventsioon) ⁽⁵⁹²⁾ artikli 10 lõikes 3 samuti ette nähtud vanuse hindamine, kui ohvri vanus ei ole teada. Nagu rõhutas Euroopa Nõukogu inimkaubandusvastase võitluse eksperdirühm (GRETA), peab inimkaubandusvastase konventsiooni rakendamise jälgimisel olema vanuse hindamine osa põhjalikust hindamisest, milles võetakse arvesse nii üksikisiku füüsilist välimust kui ka psühholoogilist küpsust. Sellised hindamised tuleks ellu viia turvalisel, lapse- ja sootundlikul viisil, austades nõueteko-haselt inimväärikust. Kahtluse eelist tuleks kohaldada nii, et ebakindluse korral käsitataks isikut lapsena ⁽⁵⁹³⁾.

⁽⁵⁹⁰⁾ Vt ka Euroopa Nõukogu (2017), *Age assessment: Council of Europe member states' policies, procedures and practices respectful of children's rights in the context of migration*, Euroopa Nõukogu, Strasbourg; EASO (2018), *Praktiline juhend vanuse hindamise kohta*, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

⁽⁵⁹¹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Abdullahi Elmi ja Aweys Abubakar vs. Malta*, nr 25794/13 ja nr 28151/13, 22. november 2016.

⁽⁵⁹²⁾ Euroopa Nõukogu inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioon, 2005, CETS nr 197.

⁽⁵⁹³⁾ Euroopa Nõukogu (2016), *5th General Report on GRETA's Activities: Covering the period from 1 October 2014 to 31 December 2015*, Euroopa Nõukogu, Strasbourg, ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Amet (1997), „Guidelines on policies and procedures in dealing with unaccompanied children seeking asylum“.

Euroopa sotsiaalharta artiklis 17 sätestatakse laste ja noorte õigus saada sotsiaalset, õiguslikku ja majanduslikku kaitset.

Näide: kohtuasjas *EUROCEF vs. Prantsusmaa* (⁵⁹⁴) analüüsis Euroopa sotsiaalõiguste komitee luukoeuuringu kasutamist saatjata laste vanuse määramiseks Prantsusmaal ning leidis, et on rikutud Euroopa sotsiaalharta artikli 17 lõiget 1. Eelkõige pidas Euroopa sotsiaalõiguste komitee luukoeuuringu kasutamist sobimatuks ja ebausaldusväärseks, sest Prantsusmaa ametiasutused tuginevad liigselt neile uuringutele, nagu on dokumenteeritud riiklikes ja rahvusvahelistes allikates.

10.2. Nimkaubanduse ohvrid

Eristada tuleks inimeste ebaseaduslikku üle piiri toimetamist ja inimkaubandust. Rändajate ebaseaduslik üle piiri toimetamine on tegevus, mille eesmärk on rahaline või muu materiaalne kasu sellest, et korraldatakse isiku ebaseaduslik sisenemine riiki, mille kodanik või alaline elanik see isik ei ole (⁵⁹⁵).

Nii ELi õiguse kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt tähendab inimkaubandus „isiku värbamist, transportimist, üleviimist, varjamist või vastuvõtmist, milleks kasutatakse ähvardusi, jõudu või muid sunnimeetodeid, inimröövi, kelmust, pettust, võimu või kaitsetu seisundi kuritarvitamist või teise isiku üle kontrolli omava isiku nõusoleku saavutamiseks raha või hüvitiste võtmist või andmist ärakasutamise eesmärgil“ (⁵⁹⁶). Inimkaubandus sisaldab erinevalt ebaseaduslikust üle piiri toimetamisest ka sundimise ja hirmutamise komponenti.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et inimkaubandus jääb Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 4 kohaldamisalasse, millega keelatakse orjus ja sunni viisiline töötamine (⁵⁹⁷).

⁽⁵⁹⁴⁾ Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) vs. Prantsusmaa*, kaebus nr 114/2015, põhjendused, 24. jaanuar 2018.

⁽⁵⁹⁵⁾ UN Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Air and Sea supplementing the UN Convention against Transnational Crime, 2000, art 3.

⁽⁵⁹⁶⁾ Euroopa Nõukogu inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioon (CETS nr 197), artikkel 4; direktiiv 2011/36/EL, ELT 2011 L 101/1, artikkel 2, lõige 1.

⁽⁵⁹⁷⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Rantsev vs. Küpros ja Venemaa*, nr 25965/04, 7. jaanuar 2010, punktid 282–286.

Liikmesriikidel on positiivne kohustus inimkaubanduse ohvrite ja võimalike ohvrite kaitseks rakendada toimivaid sätteid, mis täiendaksid olemasolevaid kriminaalsätteid⁽⁵⁹⁸⁾. Lisateave: vt ka punkt 3.3.

Näide: kohtuasjas *Rantsev vs. Küpros ja Venemaa* (599) otsustas Euroopa Inimõiguste Kohus, et on oluline, et inimkaubanduse ohver ei peaks taotlema enda tunnistamist inimkaubanduse ohvriks või enda inimkaubanduse juhtumi uurimist. Ametiasutustel on kohustus sellise kriminaalse tegevuse kahtluse korral tegutseda omaalgatuslikult.

Inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioon on esimene Euroopa alusleping, mis sisaldab üksikasjalikke sätteid inimkaubanduse ohvrite aitamise, kaitse ja toetamise kohta, mis täiendab liikmesriikide kohustust korraldada toimivaid kriminaaluurimisi ja võtta inimkaubanduse vastu võitlemiseks muid samme. Konventsiooniga nõutakse, et osalisriigid võtaksid vastu seadusandlikud või muud laadi meetmed, mis on vajalikud inimkaubanduse ohvrite tuvastamiseks, ja annaksid pädevate asutuste käsutusse personali, kellel on vajalik ettevalmistus inimkaubanduse ennetamiseks ja selle vastu võitlemiseks ning inimkaubanduse ohvrite tuvastamiseks ja aitamiseks (artikkel 10). Pooled peavad võtma meetmeid, et aidata ohvritel kogetust taastuda (artikkel 12).

ELi õiguses määratletakse **inimkaubanduse direktiivis** (2011/36/EL) inimkaubandust samadel alustel kui Euroopa Nõukogu inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioonis. Direktiivi alusel peavad ELi liikmesriigid tagama, et inimkaubanduse ohvrile pakutakse viivitamata õigusnõustamist. Kui ohvril ei ole piisavalt rahalisi vahendeid, pakutakse õigusnõustamist ja esindamist tasuta (artikkel 12). Lisaks tuuakse direktiiviga sisse nii füüsilise kui ka juriidilise isiku kriminaal- ja tsiviilvastutuse mõiste. Suurt tähelepanu on direktiivis pööratud inimkaubanduse lapsohvritele, eriti seoses nende abistamise ja toetamisega (artiklid 13–16). Selliste abi- ja toetusmeetmete hulka kuuluvad eestkostja või esindaja määramine lapsohvrile niipea, kui ametiasutused on lapse tuvastanud (artikkel 14); vestlused lapsega viiakse ellu viivitamata ja võimaluse korral sama isiku poolt (artikkel 15); ning saatjata inimkaubanduse lapsohvrite puhul lapse parimatel huvidel põhinev püsiv lahendus (artikkel 16).

⁽⁵⁹⁸⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *L. E. vs. Kreeka*, nr 71545/12, 21. jaanuar 2016; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Chowdury jt vs. Kreeka*, nr 21884/15, 30. märts 2017; *L. O. vs. Prantsusmaa* (otsus), nr 4455/14, 26. mai 2015; Euroopa Inimõiguste Kohus, *V. F. vs. Prantsusmaa* (otsus), nr 7196/10, 29. november 2011.

⁽⁵⁹⁹⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Rantsev vs. Küpros ja Venemaa*, nr 25965/04, 7. jaanuar 2010, punkt 288.

Inimkaubanduse direktiiviga kaitstakse inimkaubanduse ohvreid süüdimõistmise eest kuritegudes, mida neid sunniti toime panema, nende hulgas näiteks piiririkumine, riikliku seaduse rikkumised seoses prostitutsiooniga või ebaseadusliku töötamisega. Ohvrile pakutav abi ja toetus ei tohi sõltuda sellest, kas ta soovib teha koostööd kriminaaluurimises (artikkel 11). Menetlustagatised on ka kriminaalmenetluses osalevatele ohvritele (artikkel 12), sealhulgas tasuta seaduslik esindamine, kui ohvril ei ole piisavalt rahalisi vahendeid. Trauma ja inimese uuesti traumeerimise vältimiseks tuleb ohvreid menetluse ajal kohelda erilisel viisil (artiklid 12 ja 15). Eraldi tagatised kehtivad inimkaubanduse lapsohvrite puhul (artiklid 13–16). Kui inimkaubanduse ohvrid esitavad varjupaigataotluse, arvestatakse vastuvõtmisel nende vastuvõtu erivajadusi ja pakutakse vajalikku tuge ([vastuvõtutingimuste direktiivi](#) artiklid 21 ja 22).

[Kuriteohvrite õiguste direktiivi](#) (2012/29/EL) artiklis 9 nõutakse, et ELi liikmesriigid pakuksid kuriteohvritele, sealhulgas inimkaubanduse ohvritele, abiteenuseid. Need hõlmavad asjakohast teavet ja nõuandeid ning emotsionaalset ja võimaluse korral psühholoogilist tuge⁽⁶⁰⁰⁾.

Nii ELi kui ka Euroopa Nõukogu õiguses käsitletakse inimkaubanduse ohvrite haavatavust ja õiguslikku seisundit pärast seda, kui inimkaubanduse juhtum on avastatud. [Inimkaubanduse ohvrite direktiivi \(elamisload\)](#) (2004/81/EÜ) kohaselt peavad ELi liikmesriigid inimkaubanduse ohvritele, kes teevad ametiasutustega koostööd, väljastama ajutise elamisloa. Inimkaubanduse vastu võitlemise konventsiooni artikli 14 kohaselt võib inimkaubanduse ohvritele anda pikendatava elamisloa, kui nende isiklik olukord seda nõuab või kui nad peavad riigis viibima, et teha inimkaubandusega seotud õigusrikkumise uurimisel ametiasutustega koostööd. Seda küsimust käsitletakse [jaotises 3.3](#).

10.3. Puuetega inimesed

Varjupaiga taotlemisel võib isikutel, kellel on füüsiline kahjustus, vaimse tervise häire, intellektipuu või meeleline kahjustus, tekkida sellest tingitud probleeme kaitsele ja abile juurdepääsemisel ning nad võivad vajada täiendavat abi, mida pädevad asutused ei pruugi alati võimaldada.

⁽⁶⁰⁰⁾ Lisateavet vt FRA 2016. aasta dokumendist *Õiguskaitse kättesaadavust käsitleva Euroopa õiguse käsiraamat*, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioonis ⁽⁶⁰¹⁾ sätestatakse puuetega inimesi käsitlevad rahvusvahelised standardid. Puuetega inimeste õiguste konventsiooni artiklis 5 on sätestatud võrdse kohtlemise ja mittediskrimineerimise põhimõtted ning artiklis 18 sätestatakse, et „[o]salisriigid tunnistavad puuetega inimeste õigust liikumisvabadusele, vabadusele valida elukohta ning omada kodakondsust teistega võrdsel alusel“.

Euroopa inimõiguste konventsioonis ei ole puuet määratletud, kuid Euroopa Inimõiguste Kohus on olnud seisukohal, et puude alusel diskrimineerimise eest pakutakse kaitset artikliga 14 ⁽⁶⁰²⁾. Euroopa sotsiaalõiguste komitee järgib sama käsitlust Euroopa sotsiaalharta artikli 15 (puuetega inimeste õigused) tõlgendamisel, lisades, et puuetega inimesi tuleks võrdselt kohelda sõltumata nende kodakondsusest mitte ainult seaduses, vaid ka praktikas ⁽⁶⁰³⁾.

Eli õigused on Euroopa Liit puuetega inimeste õiguste konventsiooni ratifitseerinud ja seega on konventsioon, mis on osa ELi õiguskorrast, talle siduv. **Vastuvõtutingimuste direktiivi** artiklis 21 sätestatakse, et liikmesriigid arvestavad vastuvõtutingimustega seotud sätete rakendamisel haavatavate isikute, sealhulgas puudega inimeste eriolukorda. Vastuvõtmisel arvestatakse nende erivajadusi ja pakutakse vajalikku tuge (artiklid 21 ja 22), sealhulgas vajaduse korral vaimse tervise hooldust (artikkel 19). Ka **tagasisaatmisdirektiivis** on puuetega inimesed määratletud haavatavate isikutena (artikli 3 punkt 9), kuid direktiivis ei ole nende jaoks erisätteid. Puudub absoluutne keeld puudega varjupaigataotlejate või väljasaatmismenetluses osalevate isikute kinnipidamiseks, kuid juhul, kui neid kinni peetakse, pööratakse neile eritähelepanu (artikli 16 lõige 3). Varjupaigataotlejate osas nõutakse vastuvõtutingimuste direktiivis (artikkel 11), et taotlejate puhul, kes on haavatavad isikud, on tervis, sealhulgas vaimne tervis siseriiklike asutuste esmatähtis mure.

Varjupaigamenetluste direktiivi artikli 14 lõike 2 punkti b alusel võib isikliku vestluse ära jätta, kui taotleja ei ole temast mitteolenevatel püsivatel asjaoludel vestluseks võimeline või suuteline. Iseäranis kehtib see vaimse tervise probleemidega isikute puhul, kes ei pruugi olla asjakohase vestluse pidamiseks võimelised.

⁽⁶⁰¹⁾ ÜRO (2006), lepingute sari kd 2515, lk 3–192.

⁽⁶⁰²⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Glor vs. Šveits*, nr 13444/04, 30. aprill 2009; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Pretty vs. Ühendkuningriik*, nr 2346/02, 29. aprill 2002; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Koua Poirrez vs. Prantsusmaa*, nr 40892/98, 30. september 2003.

⁽⁶⁰³⁾ Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Conclusions XIV-2 1998, Statement of interpretation on Art. 15*.

10.4. Piinamisohvrid

Nagu on märgitud käesoleva peatüki sissejuhatuses, on piinamisohvrid haavatavad isikud, kelle kohtlemisega seoses on kehtestatud erilised kaitsemeetmed.

ELi õiguses on [vastuvõtutingimuste direktiivi](#) artiklis 25 liikmesriikide kohustus, „et isikud, kes on langenud piinamise või vägistamise ohvriks või kelle suhtes on kasutatud muud jõhkrat vägivalda, saavad sellise vägivalda põhjustatud kahjude ravimiseks vajalikku abi, eelkõige asjakohast meditsiinilist ja psühholoogilist hooldust või ravi“. Nendega töötav personal peab olema läbinud vajaliku koolituse.

Trauma uuesti läbielamisega seotud raskused võivad tekitada probleeme isiklikul varjupaiga taotlemise vestlusel. Seetõttu peavad vestluse pidajad olema teadlikud probleemidest, mis võivad kahjustada taotleja suutlikkust vestlusel osaleda, näiteks võimaliku varasema piinamise märkidest ([varjupaigamenetluste direktiivi](#) artikli 4 lõige 3 ja artikkel 14). Direktiivis nõutakse ka, et ELi liikmesriigid tagaksid piinamist, vägistamist ja muud liiki jõhkrat vägivalda kogenud taotlejatele varjupaigamenetluse ajal piisava toetuse, kui see on õiglase ja tõhusa varjupaigamenetluse jaoks vajalik. Sellistele taotlejatele ei saa kohaldada ka kiirmenetluses või piiril toimuvaid menetlusi, kus neile ei ole võimalik vajalikku toetust pakkuda (artikkel 24). Täiendavad tagatised kehtivad juhtumite puhul, kus esimese astme eitava otsuse kohta esitatud kaebustel ei ole automaatset menetlust peatavat mõju. Nende hulgas on näiteks nõue võimaldada vajalikku tõlke- ja õigusabi. Esimese astme eitava otsuse korral peab taotlejal olema ka vähemalt üks nädal aega, et taotleda kohtult, et see otsustaks tema õiguse üle jääda territooriumile kuni menetluse lõpuni (artikkel 24 käsitletuna koos artikli 46 lõikega 7). Menetluslikke eritagatise vajavate taotlejate sätteid lisati 2013. aastal uuesti sõnastatud direktiivi ja need ei kehti seega lirimaa kohta.

Kui tagasisaatmismenetluses isikute korral lükatakse tagasisaatmine edasi või antakse tähtaeg vabatahtlikuks lahkumiseks, arvestatakse piinamise ja muud laadi jõhkra vägivalda ohvrite erivajadusi ([tagasisaatmisdirektiivi](#) artikli 14 lõike 1 punkt d).

[Kuriteoohvrite õiguste direktiiv \(2012/29/EL\)](#) sisaldab kõnealuse mõiste laia määratlust. Artikli 2 lõike 1 punkti a kohaselt on ohver „füüsiline isik, kes on kannatanud kahju, sealhulgas füüsilist, vaimset või emotsionaalset kahju, või

kandnud varalist kahju, mille on otseselt põhjustanud kuritegu“. Seega hõlmab direktiiv ka piinamisohvreid. Ohvrite hulka kuuluvad ka sellise isiku pereliikmed, kelle surma kuritegu otseselt põhjustas ja kelle surma tõttu nad on kahju kannatanud. Ohvri seisund ei sõltu ohvri elukoha staatusest, kodakondsusest ega rahvusest (põhjendus 10).

Rahvusvahelises õiguses avaldas ÜRO piinamisvastane komitee 2018. aastal ajakohastatud standardid piinamisohvrite toetamise ja kaitse kohta rände valdkonnas⁽⁶⁰⁴⁾. Nendega kehtestati põhielemendid tagamaks, et piinamisohvrid saavad vajaliku kaitse ja toetuse.

10.5. Soolise vägivalla ohvrid

10.5. Raskete kuritegude ohvrite eraldi kategooria on perevägivalla ohvrid. See võib hõlmata ka kodumajapidamist kui töökeskkonda⁽⁶⁰⁵⁾.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt on Euroopa Inimõiguste Kohus otsustanud, et perevägivalla ohvrid, sealhulgas lapsed, võivad kuuluda haavatavate isikute rühma, kellel on õigus liikmesriigi kaitsele selliste raskete isiku puutumatus rikkumise juhtumite mõjusal ärahoidmisel⁽⁶⁰⁶⁾. Kohus on uurinud ka mitmeid juhtumeid, kus väljasaatmisevastase kaitsena on esitatud väiteid soolise tagakiusamise eri vormide kohta⁽⁶⁰⁷⁾.

2011. aastal võttis Euroopa Nõukogu vastu **naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise konventsiooni (Istanbuli konventsioon)**⁽⁶⁰⁸⁾. See on esimene õiguslikult siduv kehtiv dokument maailmas,

⁽⁶⁰⁴⁾ ÜRO piinamisvastane komitee, *General comment No. 4 (2017) on the implementation of article 3 of the Convention in the context of article 22*.

⁽⁶⁰⁵⁾ FRA on dokumenteerinud riskid, millega koduabilistena töötavad ebaseaduslikud rändajad tavaliselt kokku puutuvad; vt FRA (2011), *Migrants in an irregular situation employed in domestic work: Fundamental rights challenges for the European Union and its Member States*, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg, ja FRA (2018), *Out of Sight: Migrant women exploited in domestic work* (Pilkude eest peidus: rändajatest naiste ärakasutamine majapidamistöödel), Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

⁽⁶⁰⁶⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Opuz vs. Türgi*, nr 33401/02, 9. juuni 2009, punkt 160.

⁽⁶⁰⁷⁾ Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.M.R. vs. Madalmaad* (otsus), nr 64047/10, 24. mai 2016; Euroopa Inimõiguste Kohus, *R.D. vs. Prantsusmaa*, nr 34648/14, 16. juuni 2016; Euroopa Inimõiguste Kohus, *A.A. jt vs. Rootsi*, nr 14499/09, 28. juuni 2012; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Sow vs. Belgia*, nr 27081/13, 19. jaanuar 2016.

⁽⁶⁰⁸⁾ Euroopa Nõukogu naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise konventsioon (Istanbuli konventsioon), 2011, CETS nr 210.

mis loob laiahaardelise õigusraamistiku vägivalda ärahoidmiseks, ohvrite kaitseks ja kuritegude toimepanijate karistamatusse lõpetamiseks. Istanbuli konventsiooniga nähakse ette võimalus anda rändajatest naistele eraldi elamis-luba, kui nende elanikustaatus sõltub nende väärkohtlevast abikaasast või partnerist (artikkel 59), ning nõutakse, et riigid tagaksid, et soopõhist naistevastast vägivalda tunnustataks tagakiusamise vormina 1951. aasta Genfi konventsiooni tähenduses (artikkel 60). Samuti korraldatakse selles kohustust järgida tagasi- ja väljasaatmise lubamatuse põhimõtet, sealhulgas naistevastase vägivalda ohvrite puhul (artikkel 61) ⁽⁶⁰⁹⁾.

Näide: Oma otsuses *U-III-557/2019* ⁽⁶¹⁰⁾ käsitles Horvaatia konstitutsioonikohus kaebust, mille oli esitanud Iraagist pärit varjupaiga-taotlejast naine, kelle taotlus oli tagasi lükatud. Oma taotluse põhjenduse-na tõi hageja esialgu välja üksnes sõja koduriigis, kuid hiljem selgitas, et ta on perevägivalda ohver ja Iraaki tagasipöördumisel ähvardab teda edasine väärkohtlemine või surm tema endise abikaasa või venna käe läbi, kellest üht peetakse tingimata tema eestkostjaks. Võttes arvesse juhtumi asjaolusid tervikuna, sealhulgas tema suurt traumeeritust ja haavata-vust, tunnistas konstitutsioonikohus, et hageja oli olnud liiga häbelik ja kartis oma esialgses varjupaigavestluses kohe perevägivalda küsimusele tugineda, sest vestluse olid temaga pidanud kaks meest. Uues menetluse-s andis konstitutsioonikohus ametiasutustele korralduse võimaldada hagejal tõendada oma isiklikku olukorda ja individuaalset riski kooskõlas ajakohaste faktidega perevägivalda ohvriks langenud naiste olukorra kohta Iraagis ja nende suutlikkuse kohta riigis mujale ümber asuda.

Eli õiguses on perevägivalda ohvritel, kes on EMP kodanike kolmanda riigi kodanikest pereliikmed, **vaba liikumise direktiivi** alusel abielulahutuse või registreeritud kooselu lõpetamise korral õigus eraldi elamisloale (artikli 13 lõike 2 punkt c). Kolmanda riigi kodanikust perekonna taasühinemist taotleva isiku perekonnaliikmete puhul sätestatakse **perekonna taasühinemise direktiivi** (2003/86/EÜ) artikli 15 lõikes 3, et „[I]iikmesriigid kehtestavad sätteid, mis tagavad eraldi elamisloa andmise eriti raskete asjaolude korral“ pärast abielulahutust või kooselu lõpetamist.

⁽⁶⁰⁹⁾ Euroopa Nõukogu (2019), *Gender-Based Asylum Claims and Non-refoulement: Articles 60 and 61 of the Istanbul Convention*, Euroopa Nõukogu, Strasbourg.

⁽⁶¹⁰⁾ Horvaatia, konstitutsioonikohus (*Ustavni sud Republike Hrvatske*), *Otsus nr U-III-557/2019*, 11. september 2019.

Põhipunktid

- Kõigis lastega seotud toimingutes peavad esikohal olema lapse parimad huvid (vt punkt 10.1).
- ELi õiguses on varjupaika taotlevatel saatjata lastel õigus esindaja abile (vt punkt 10.1.1).
- ELi õiguses lubatakse ELi liikmesriikidel varjupaigamenetluste direktiiviga kasutada varjupaika taotlevate saatjata laste vanuse määramiseks arstlikku läbivaatust, kui on tekkinud kahtlusi taotleja vanuses, kuid ELi liikmesriigid peavad sealjuures võtma teatud kaitsemeetmeid (vt punkt 10.1.2).
- Liikmesriikidel on nii ELi õiguse kui ka Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel positiivne kohustus inimkaubanduse ohvrite ja võimalike ohvrite kaitseks kasutusele võtta toimivad sätted, mis täiendaksid olemasolevaid karistusõiguslikke sätteid inimkaubitseja karistamiseks (vt punkt 10.2).
- Nii Euroopa inimõiguste konventsioon kui ka ELi õigus kaitsevad puude alusel diskrimineerimise eest. Puuetega inimesi peetakse ka ELi rändeõiguse alusel haavatavateks isikuteks ning varjupaiga- ja tagasisaatmismenetlustes arvestatakse nende erivajadusi, sealhulgas seoses vaimse tervisega (vt punkt 10.3).
- ELi õiguse alusel on piinamise, vägistamise ja muude raskete kuritegude ohvritel õigus menetluslikele eritagatistele, kui neid on vaja õiglase ja tõhusa varjupaigamenetluse jaoks (vt punktid 10.4 ja 10.5).
- Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel võivad haavatavate isikute rühma kuuluda lapsed ja perevägivalda ohvrid, kellel seega on õigus mõjusale riiklikule kaitsele (vt punktid 10.1.1 ja 10.5).

Täiendav kohtupraktika ja lugemismaterjal

Täiendava kohtupraktikaga tutvumiseks lugege käesoleva käsiraamatu [suuniseid](#). Siin peatükis käsitletud teemadega seotud lisamaterjalid on jaotises „Lisateave“.

Lisateave

Siin on valik viiteid rahvusvaheliste organisatsioonide, teadlaste, vabaühenduste ning Euroopa Inimõiguste Kohtu ja FRA väljaannetele. Lisateabe loetelu jaguneb üheksasse üldkategoriasse (üldmaterjalid, varjupaiga- ja pagulasõigus, ebaseaduslikud rändajad ja nende tagasisaatmine, kinnipidamine, vaba liikumine ELis, lapsed, puuetega inimesed, piirihaldus ja ELi suuremahulised IT-süsteemid, kodakondsuseta isikud). Mõnikord on väljaande pealkirjast näha, et see on seotud mitme valdkonnaga. Käsiraamatus kajastatud teemadel on artikleid saadaval ka mitmetes õigusteatajates, nagu *European Journal of Migration and Law*, *the International Journal of Refugee Law*, *the Refugee Survey Quarterly*.

Üldmaterjalid

Chetail, V. (2019), *International Migration Law*, Oxford University Press, Oxford.

Euroopa Nõukogu, Euroopa Inimõiguste Kohus (2020), *Vastuvõetavuse kriteeriumite praktiline käsiraamat*, Euroopa Nõukogu, Strasbourg.

FRA (2018), *Põhiõiguste aruanne 2018*, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

FRA (2019), *Põhiõiguste aruanne 2019*, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

FRA (2020), *Põhiõiguste aruanne 2020*, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

FRA ja Euroopa Nõukogu (2016), *Euroopa võrdse kohtlemise õiguse käsiraamat*, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

FRA ja Euroopa Nõukogu (2018), *Euroopa võrdse kohtlemise õiguse käsiraamat*, 2018. aasta väljaanne, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

FRA, Euroopa Nõukogu ja Euroopa Andmekaitseinspektor (2018), *Euroopa andmekaitseõiguse käsiraamat*, 2018. aasta väljaanne, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

Frigo, M., et al. (2014), *Migration and International Human Rights Law: A practitioners' guide*, ajakohastatud väljaanne, Rahvusvaheline Juristide Komisjon, Genf.

Hailbronner, K. ja Thym, D. (toim.) (2016), *EU Immigration and Asylum Law: A commentary*, 2. väljaanne, C. H. Beck/Hart/Nomos, München/Oxford/Baden-Baden.

Ktistakis, Y. (2016), *Protecting migrants under the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*, 2. väljaanne, Euroopa Nõukogu kirjastus, Strasbourg.

Opeskin, B., Perruchoud, R. ja Redpath-Cross, J. (toim.) (2012), *Foundations of International Migration Law*, Cambridge University Press, Cambridge.

Peers, S. (2016), *EU Justice and Home Affairs Law*, 4. väljaanne, Oxford University Press, Oxford.

ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Amet (UNHCR) (2012), *Toolkit on how to request interim measures under Rule 39 of the Rules of the European Court of Human Rights for persons in need of international protection*, UNCHR Representation to the European institutions, Strasbourg.

Varjupaiga- ja pagulasõigus

Euroopa Nõukogu (2019), *Gender-based asylum claims and non-refoulement: Articles 60 and 61 of the Istanbul Convention*, Euroopa Nõukogu, Strasbourg.

Euroopa Nõukogu, inimõiguste volinik (2017), *Realising the right to family reunification of refugees in Europe: Issue paper*, Euroopa Nõukogu, Strasbourg.

Euroopa Nõukogu, ministrite komitee (2009), *Guidelines on human rights protection in the context of accelerated asylum procedures*, vastu võetud 1. juulil 2009.

EASO (2016), *Exclusion: Articles 12 and 17 Qualification Directive (2011/95/EU) – A Judicial Analysis*, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

Euroopa Pagulaste ja Põgenike Nõukogu (ECRE) ning Euroopa varjupaigavaldkonna õigusvõrgustik (ELENA) (2010), *Survey on legal aid for asylum seekers in Europe*, oktoober 2010.

FRA (2010), *The duty to inform applicants about asylum procedures: The asylum-seeker perspective*, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

FRA (2010), *Access to Effective Remedies: The asylum-seeker perspective*, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

FRA (2015), *Fundamental rights implications of the obligation to provide fingerprints for Eurodac*, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

Gammelhoft-Hansen, T. (2011), *Access to Asylum: International refugee law and the globalisation of migration control*, Cambridge University Press, Cambridge.

Goodwin-Gill, G. S. ja McAdam, J. (2007), *The Refugee in International Law*, Oxford University Press, Oxford.

Hathaway, J. C. (2005), *The Rights of Refugees under International Law*, Cambridge University Press, Cambridge.

Hathaway, J. C. ja Foster, M. (2014), *The Law of Refugee Status*, 2. väljaanne, Cambridge University Press, Cambridge.

Mole, N. ja Meredith, C. (2010), *Human Rights Files, No. 9: Asylum and the European Convention on Human Rights*, 5. väljaanne, Euroopa Nõukogu, Strasbourg.

ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Amet (UNHCR) (2010), *Improving Asylum Procedures: Comparative analysis and recommendations for law and practice – key findings and recommendations*, ÜRO pagulaste ülemvolinik, Brüssel.

ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Amet (UNHCR) (2019), *Handbook on procedures and criteria for determining refugee status and guidelines on international protection*, HCR/1P/4/ENG/REV.4, UNHCR, Genf.

ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Amet (UNHCR) ja Euroopa Liidu Nõukogu (2013), *Protecting Refugees*.

Wagner, M. ja Bonjour, S. (2009), *Flughafenverfahrensstudie: Vergleichende Studie des rechtlichen Rahmens und administrativer Praktiken hinsichtlich der Behandlung von Asylgesuchten und der Rückführung von unzureichend dokumentierten Personen an Flughäfen in sieben Europäischen Staaten*, Rahvusvaheline Rändepoliitika Arendamise Keskus (ICMPD), Viin.

Ebaseaduslikud rändajad ja nende tagasisaatmine

Cholewinski, R. (2005), *Irregular Migrants: Access to minimum social rights*, Euroopa Nõukogu, Strasbourg.

Euroopa Nõukogu, ministrite komitee (2005), *Twenty guidelines on forced return*, vastu võetud 4. mail 2005.

Euroopa Parlament, kodanike õiguste ja põhiseadusküsimuste poliitikaosakond (2018), *Fit for Purpose? The Facilitation Directive and the criminalisation of humanitarian assistance to irregular migrants: 2018 update*.

FRA (2011), *Migrants in an irregular situation employed in domestic work: Fundamental rights challenges for the European Union and its Member States* (Koduabilistena töötavad ebaseaduslikud sisserrändajad: põhiõigustega seotud väljakutsed Euroopa Liidu ja liikmesriikide jaoks), Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

FRA (2011), *Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union* (Euroopas ebaseaduslikult viibivate rändajate põhiõigused), Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

FRA (2015), *Cost of Exclusion from Healthcare – The case of migrants in an irregular situation* (Tervishoiuteenustest ilmajätmise maksumus – ebaseaduslike sisserrändajate juhtum), Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

FRA (2018), *Out of Sight: Migrant women exploited in domestic work* (Pilkude eest peidus: rändajatest naiste ärakasutamine majapidamistöodel), Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

Lutz, F. (2010), *The negotiations on the return Directive*, Wolf Legal Publishers, Nijmegen.

Lutz, F. ja Mananashvili, S. (2016), „Return Directive 2008/115/EC“ teoses Hailbronner, K. ja Thym, D. (toim.), *EU Immigration and Asylum Law: A commentary*, 2. väljaanne, C. H. Beck/Hart/Nomos, München/Oxford/Baden-Baden, lk 658–763.

Moraru, M., Cornelisse, G. ja De Bruycker, P. (toim.) (2020), *Law and judicial dialogue on the return of irregular migrants from the European Union*, Hart Publishing, Oxford.

Kinnipidamine

Euroopa Nõukogu, ministrite komitee (2006, 2020), *Recommendation Rec(2006)2-rev on the European Prison Rules*, vastu võetud 11. jaanuaril 2006 ning läbi vaadatud ja muudetud 1. juulil 2020.

Euroopa Nõukogu, ministrite komitee (2019), *Practical Guidance on Alternatives to Immigration Detention: Fostering Effective Results*, dokument CM(2019)147.

Euroopa Nõukogu, Euroopa Inimõiguste Kohus (2020), *Guide on Article 5 of the European Convention on Human Rights: Right to liberty and security*, Euroopa Nõukogu, Strasbourg.

Euroopa Nõukogu, parlamentaarne assamblee (2010), *aruandedokument 12105, resolutsioon 1707 (2010) ja soovitus 1900 (2010)* varjupaigataotlejate ja ebaseaduslike rändajate kinnipidamise kohta Euroopas.

EASO (2019), *Detention of applicants for international protection in the context of the Common European Asylum System – Judicial analysis*, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

Edwards, A. (2011), *Back to Basics: The right to liberty and security of person and 'alternatives to detention' of refugees, asylum-seekers, stateless persons and other migrants*, ÜRO pagulaste ülemvoliniku õigus- ja kaitsepoliitika uurin-gute sarja jaoks koostatud dokument, aprill.

Euroopa Õigusinstituut (2017), *Detention of asylum seekers and irregular migrants and the rule of law*, Viin.

FRA (2010), *Detention of third-country nationals in return procedures* (Kolmandate riikide kodanike kinnipidamine tagasisaatmismenetluses), Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

FRA (2015), „Alternatives to detention for asylum seekers and people in return procedures“.

FRA (2017), *European legal and policy framework on immigration detention of children* Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

FRA (2019), *FRA ajakohastatud 2016. aasta arvamus põhiõiguste kohta Kreekas ja Itaalias loodud esmase vastuvõtu keskustes*, arvamus 3/2019 [esmase vas-tuvõtu keskuste ajakohastamine], Viin.

Rahvusvaheline kinnipidamise koalitsioon (IDC) (2015), *There Are Alternatives: A handbook for preventing unnecessary immigration detention*, läbivaadatud väljaanne, Rahvusvaheline rinnipidamise koalitsioon, Melbourne.

Vaba liikumine Euroopa Liidus

FRA (2018), *Making EU Citizens' Rights a Reality: National courts enforcing freedom of movement and related rights*, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

Guild, E., Peers, S. ja Tomkin, J. (toim.) (2019), *The EU Citizenship Directive: A commentary*, 2. väljaanne, Oxford University Press, Oxford.

Rogers, N., Scannell, R. ja Walsh, J. (2012), *Free movement of persons in the enlarged European Union*, 2. väljaanne, Sweet & Maxwell, London.

Puuetega inimesed

FRA (2011), *The legal protection of persons with mental health problems under non-discrimination law*, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

ÜRO inimõiguste ülemvoliniku büroo (2010), *Monitoring the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, guidance for human rights monitors*, HR/P/PT/17.

Lapsed

Euroopa Nõukogu (2018), *How to convey child-friendly information to children in migration: A handbook for frontline professionals*, Euroopa Nõukogu, Strasbourg.

Euroopa Nõukogu (2019), *Promoting child-friendly approaches in the area of migration: Standards, guidance and current practices*, Euroopa Nõukogu, Strasbourg.

Euroopa Nõukogu (2020), *Family reunification for refugee and migrant children: Standards and promising practices*, Euroopa Nõukogu, Strasbourg.

Euroopa Nõukogu Parlamentaarne Assamblee (2011), *Recommendation 1969 (2011) on unaccompanied children in Europe: Issues of arrival, stay and return*, vastu võetud 15. aprillil 2011.

EASO (2018), *Praktiline juhend vanuse hindamise kohta*, teine väljaanne, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

FRA (2018), *Age assessment and fingerprinting of children in asylum procedures: Minimum age requirements concerning children's rights in the EU*, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

FRA (2019), *Returning unaccompanied children: fundamental rights considerations*, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Ameti (UNHCR) (2018), *Guidelines on assessing and determining the best interests of the child*, UNHCR.

Piirihaldus ja ELi suuremahulised IT-süsteemid

Euroopa Nõukogu (2017), *Guidelines on the protection of individuals with regard to the processing of personal data in a world of Big Data*, Euroopa Nõukogu, Strasbourg.

FRA (2014), *Fundamental Rights at Land Borders: Findings from selected European Union border crossing points* (Põhiõigused maismaapiiridel: tähelepanekud valitud piiripunktide kohta Euroopa Liidus), Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

FRA (2017), *Fundamental rights and the interoperability of EU information systems: Borders and security*, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

FRA (2018), *Under Watchful Eyes: Biometrics, EU IT systems and fundamental rights* (Uuriva pilgu all – biomeetrilised andmed, ELi IT-süsteemid ja põhiõigused), Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

FRA (2018), *How the Eurosur Regulation affects fundamental rights* (Kuidas mõjutab EUROSURI määrus põhiõigusi), Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg.

Molnár, T. (2014), „Regulating local border traffic in the European Union“ teoses Szabó, M., Láncos, P. L. ja Varga, R. (toimetajad), *Hungarian year-book of international law and European law 2013*, Eleven International, Haag, lk 451–474.

Kodakondsuseta isikud

Euroopa kodakondsusetuse võrgustik (aastata), „Statelessness Index“.

ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Amet (UNCHR) (2012), *Guidelines on Statelessness No. 4: Ensuring every child's right to acquire a nationality through Articles 1–4 of the 1961 Convention on the Reduction of Statelessness*, UNHCR.

ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Amet (UNCHR) (2014), *Handbook on Protection of Stateless Persons*, UNHCR, Genf.

ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Amet (UNHCR) (2020), *Guidelines on Statelessness No. 5: Loss and deprivation of nationality under Articles 5–9 of the 1961 Convention on the Reduction of Statelessness*, UNHCR.

Internetiallikad

Allikad	Veebiaadress
ÜRO tasand	
ÜRO rändajate inimõiguste eriraportöör	https://www.ohchr.org/EN/Issues/Migration/SRMigrants/Pages/SRMigrantsIndex.aspx
ÜRO piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikust alandava kohtlemise ja karistamise eriraportöör	http://www.ohchr.org/EN/Issues/Torture/SRTorture/Pages/SRTortureIndex.aspx
ÜRO piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikust alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise allkomitee	www.ohchr.org/EN/HRBodies/OPCAT/Pages/OPCATIntro.aspx
ÜRO lepingu järelevalveorganite kohtupraktika	https://juris.ohchr.org
Refworld (ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Ameti pagulasõiguse andmebaas)	https://www.refworld.org/type,CASELAW,,,,,0.html
ÜRO rändevõrgustik	http://migrationnetwork.un.org/
ÜRO peasekretäri juurde hoiule antud rahvusvahelised lepingud	http://treaties.un.org
Euroopa Nõukogu tasand	
Euroopa Inimõiguste Kohus	www.echr.coe.int
Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktika andmebaas HUDOC	http://hudoc.echr.coe.int
Euroopa Inimõiguste Kohtu raamatukogu	https://www.echr.coe.int/Library
Euroopa Inimõiguste Kohtu teabelehtede kogu	https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=press/factsheets&c=
Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktika märkused	http://www.echr.coe.int/NoteInformation/en

Piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa komitee (CPT)	http://www.cpt.coe.int/
Euroopa Nõukogu inimõiguste volinik	http://www.coe.int/en/web/commissioner
Euroopa sotsiaalhartat	https://www.coe.int/en/web/european-social-charter
Euroopa sotsiaalõiguste komitee otsused ja järeldused	https://hudoc.esc.coe.int
Inimkaubandusvastase võitluse eksperdirühm (GRETA)	https://www.coe.int/en/web/anti-human-trafficking
Euroopa Nõukogu rände- ja pagulasküsimustega tegelev peasekretäri eriesindaja	https://www.coe.int/en/web/special-representative-secretary-general-migration-refugees/special-representative
Euroopa Nõukogu naistevastase vägivallaga ja perevägivallaga võitlemise eksperdirühm (GREVIO)	https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/grevio
Euroopa Nõukogu vabaühenduste õiguse ekspertnõukogu	https://www.coe.int/en/web/ingo/expert-council
Kodakondsusetuse Euroopa võrgustik	https://www.statelessness.eu/
Eli tasand	
Euroopa Liidu Kohus (CURIA)	https://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6/en/
Kvartaliülevaated varjupaiga-, piiri- ja sisserändeküsimusi käsitlevatest Euroopa Liidu Kohtu otsustest ja pooleliolevatest kohtuasjadest	https://www.ru.nl/law/cmr/documentation/cmr-newsletters/cjeu-overview
Euroopa Varjupaigaküsimuste Tugiamet (EASO)	http://www.easo.europa.eu/
EASO koolituskava	https://easo.europa.eu/training
Euroopa Komisjon, rände ja siseasjade peadirektoraat	https://ec.europa.eu/home-affairs/index_en
Euroopa rändevõrgustik	http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/index_en.htm
Eli sisserändeportaal	http://ec.europa.eu/immigration
Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (FRA)	http://fra.europa.eu
Euroopa Piiri- ja Rannikuvalve Amet (Frontex)	http://frontex.europa.eu
Vabadusel, Turvalisusel ja Õigusel Rajaneva Ala Suuremahuliste IT-süsteemide Operatiivjuhtimise Euroopa Liidu Amet (eu-LISA)	https://www.eulisa.europa.eu/

ELi aluslepingute büroo	http://ec.europa.eu/world/agreements/default.home.do
Ehtsate isikut tõendavate ja reisidokumentide avalik veebiregister (PRADO)	https://www.consilium.europa.eu/prado/en/prado-start-page.html
Euroopa rändevõrgustik, kodakondsusetuse platvorm	https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/european-migration-network-emn/expert-groups_en#:~:text=The%20EMN%20Platform%20on%20Statelessness,awareness%20in%20regards%20with%20statelessness
Euroopa Pagulaste ja Põgenike Nõukogu (ECRE)	http://www.ecre.org/

Kohtuasjade loetelu

Euroopa Liidu Kohtu kohtupraktika

<i>A ja S vs. Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie</i> , C-550/16, 12. aprill 2018.....	193
<i>A vs. Migrationsverket</i> , C-404/17, 25. juuli 2018	130
<i>A, B ja C vs. Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie</i> [suurkoda], C-148/13–C-150/13, 2. detsember 2014	151
<i>A.S. vs. Sloveenia Vabariik</i> [suurkoda], C-490/16, 26. juuli 2017.....	164
<i>Abdon Vanbraekel jt vs. Alliance nationale des mutualités chrétiennes (ANMC)</i> , C-368/98, 12. juuli 2001.....	284
<i>Aboubacar Diakité vs. Commissaire général aux réfugiés et aux apatrides</i> , C-285/12, 30. jaanuar 2014.....	115
<i>Abubacarr Jawo vs. Bundesrepublik Deutschland</i> [suurkoda], C-163/17, 19. märts 2019.....	163
<i>Achughbajian vs. Préfet du Val-de-Marne</i> [suurkoda], C-329/11, 6. detsember 2011.....	217, 218, 222
<i>Adalo Bero vs. Regierungspräsidium Kassel ja Ettayebi Bouzalmate vs.</i> <i>Kriesverwaltung Kleve</i> [suurkoda], liidetud kohtuasjad C-473/13 ja C-514/13, 17. juuli 2014.....	239
<i>Ahmad Shah Ayubi vs. Bezirkshauptmannschaft Linz-Land</i> , C-713/17, 21. november 2018	290
<i>Aissatou Diatta vs. Land Berlin</i> , C-267/83, 13. veebruar 1985.....	197
<i>Alexander Hengartner ja Rudolf Gasser vs. Landesregierung Vorarlberg</i> , C-70/09, 15. juuli 2010.....	264
<i>Altun vs. Stadt Böblingen</i> , C-337/07, 18. detsember 2008.....	97
<i>Andrea Francovich vs. Itaalia Vabariik</i> , C-479/93, 9. november 1995.....	24

<i>Atiqullah Adil vs. Minister voor Immigratie, Integratie en Asiel</i> , C-278/12 PPU, 19. juuli 2012	41
<i>Aydin Salahadin Abdulla jt vs. Bundesrepublik Deutschland</i> [suurkoda], liidetud kohtuasjad C-175/08, C-176/08, C-178/08, C-179/08, 2. märts 2010	110
<i>Aziz Melki ja Selim Abdeli</i> [suurkoda], liidetud kohtuasjad C-188/10 ja C-189/10, 22. juuni 2010	41
<i>Bahtiyar Fathi vs. Predsedatel na Darzhavna agentsia za bezhantsite</i> , C-56/17, 4. oktoober 2018	113
<i>Bashar Ibrahim (C297/17), Mahmud Ibrahim, Fadwa Ibrahim, Bushra Ibrahim, Mohammad Ibrahim, Ahmad Ibrahim (C318/17), Nisreen Sharqawi, Yazan Fattayji, Hosam Fattayji (C319/17) vs. Bundesrepublik Deutschland ja Bundesrepublik Deutschland vs. Taus Magamadov (C-438/17)</i> [suurkoda], liidetud kohtuasjad C-297/17, C-318/17, C-319/17 ja C-438/17, 19. märts 2019	164
<i>Bashir Mohamed Ali Mahdi</i> , C-146/14 PPU, 5. juuni 2014	211, 227
<i>Baumbast ja R vs. Secretary of State for the Home Department</i> , C-413/99, 17. september 2002	275
<i>Blaise Baheten Metock jt vs. Minister for Justice, Equality and Law Reform</i> [suurkoda], C-127/08, 25. juuli 2008	192
<i>Borowitz vs. Bundesversicherungsanstalt für Angestellte</i> , C-21/87, 5. juuli 1988	289
<i>Brahim Samba Diouf vs. Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration</i> , C-69/10, 28. juuli 2011	155
<i>Bundesrepublik Deutschland vs. B ja D</i> [suurkoda], liidetud kohtuasjad C-57/09 ja C-101/09, 9. november 2010	133
<i>Bundesrepublik Deutschland vs. Kaveh Puid</i> [suurkoda], C-4/11, 14. november 2013	162
<i>Bundesrepublik Deutschland vs. Y ja Z</i> [suurkoda], liidetud kohtuasjad C-71/11 ja C-99/11, 5. september 2012	113
<i>C.K. jt vs. Sloveenia Vabariik</i> , C-578/16, 16. detsember 2017	163
<i>Centre public d'action sociale d'Ottignies-Louvain-La-Neuve vs. Moussa Abdida</i> [suurkoda], C-562/13, 18. detsember 2014	139
<i>Chuck vs. Raad van Bestuur van de Sociale Verzekeringsbank</i> , C-331/06, 3. aprill 2008	289
<i>CIMADE ja Groupe d'information et de soutien des immigrés (GISTI) vs. Ministre de l'Intérieur, de l'Outre-mer, des Collectivités territoriales et de l'Immigration</i> , C-179/11, 27. september 2012	281
<i>Commissaire général aux réfugiés et aux apatrides vs. Mostafa Lounani</i> [suurkoda], C-573/14, 31. jaanuar 2017	133

<i>Confederazione Generale Italiana del Lavoro (CGIL) ja Istituto Nazionale Confederale Assistenza (INCA) vs. Presidenza del Consiglio dei Ministeri, Ministero dell'Interno, Ministero dell'Economia e delle Finanze, C-309/14, 2. september 2015</i>	93
<i>Deborah Lawrie-Blum vs. Land Baden-Württemberg, C-66/85, 3. juuli 1986</i>	264
<i>Deutscher Handballbund eV vs. Maros Kolpak, C-438/00, 8. mai 2003</i>	270
<i>Digital Rights Ireland Ltd versus Minister for Communications, Marine and Natural Resources jt ja Kärntner Landesregierung jt</i> [suurkoda], liidetud kohtuasjad C-293/12 ja C-594/12, 8. aprill 2014.....	68, 74
<i>Dirk Ruffert vs. Land Niedersachsen, C-346/06, 3. aprill 2008</i>	265
<i>El Yassini vs. Secretary of State for the Home Department, C-416/96, 2. märts 1999</i> ...	270
<i>Eran Abatay jt ja Nadi Sahin vs. Bundesanstalt für Arbeit</i> , liidetud kohtuasjad C-317/01 ja C-369/01, 21. oktoober 2003	95
<i>Essent Energie Productie BV vs. Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, C-91/13, 11. september 2014</i>	96
<i>ET Agroconsulting04Velko Stoyanov versus Izpalnitelen direktor na Darzhaven fond „Zemedelie“ – Razplashtatelna agentsia, C-93/12, 27. juuni 2013</i>	77
<i>Euroopa Komisjon vs. Hispaania Kuningriik, C-211/08, 15. juuni 2010</i>	284
<i>Euroopa Komisjon vs. Madalmaade Kuningriik, C-508/10, 26. aprill 2012</i>	93
<i>Euroopa Parlament vs. Euroopa Liidu Nõukogu</i> [suurkoda], C-540/03, 27. juuni 2006..	191
<i>Euroopa Ühenduste Komisjon vs. Hispaania Kuningriik</i> [suurkoda], C-503/03, 31. jaanuar 2006.....	187
<i>FMS jt versus Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság Dél-alföldi Regionális Igazgatóság ja Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság</i> , liidetud kohtuasjad C-924/19 PPU ja C-925/19 PPU, 14. mai 2020.....	130, 167, 207, 228
<i>Foto-Frost vs. Hauptzollamt Lübeck-Ost</i> , kohtuasi C-314/85, 22. oktoober 1987	24
<i>Franovich ja Bonifaci jt vs. Itaalia Vabariik</i> , liidetud kohtuasjad C-6/90 ja C-9/90, 19. november 1991	24, 241
<i>G. B. C. Echernach ja A. Moritz vs. Minister van Onderwijs en Wetenschappen</i> , liidetud kohtuasjad C-389/87 ja 390/87, 15. märts 1989.....	275
<i>George Karim vs. Migrationsverket</i> [suurkoda], C-155/15, 7. juuni 2016.....	160
<i>Georgios Orfanopoulos jt ning Raffaele Oliveri vs. Land Baden-Württemberg</i> , liidetud kohtuasjad C-482/01 ja C-493/01, 29. aprill 2004.....	142, 144
<i>Gerardo Ruiz Zambrano vs. Office national de l'emploi (ONEm)</i> [suurkoda], C-34/09, 8. märts 2011	143

<i>H. T. vs. Land Baden-Württemberg</i> , C-373/13, 24. juuni 2015	133
<i>Hassen El Dridi, alias Soufi Karim</i> , C-61/11 PPU, 28. aprill 2011	211
<i>Hava Genc vs. Land Berlin</i> , C-14/09, 4. veebruar 2010	267
<i>Hristo Gaydarov versus Director na Glavna direksia „Ohranitelna politsia“ pri Ministerstvo na vatrešnite raboti</i> , C-430/10, 17. november 2011	142
<i>Igor Simutenkov vs. Ministerio de Educación y Cultura ja Real Federación Española de Fútbol [suurkoda]</i> , C-265/03, 12. aprill 2005	271
<i>Ismail Derin vs. Landkreis Darmstadt-Dieburg</i> , C-325/05, 18. juuli 2007	268
<i>J.N. vs. Staatssecretaris voor Veiligheid en Justitie [suurkoda]</i> , C-601/15 PPU, 15. veebruar 2016	212, 214
<i>Janko Rottman vs. Freistaat Bayern [suurkoda]</i> , C-135/08, 2. märts 2010	99
<i>K vs. Bundesasylamt [suurkoda]</i> , C-245/11, 6. november 2012	161
<i>K. vs. Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie ja H. F. vs. Belgische Staat [suurkoda]</i> , liidetud kohtuasjad C-331/16 ja 366/16, 2. mai 2018	142
<i>K. vs. Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie</i> , C-18/16, 14. september 2017	142, 212
<i>K.A. jt vs. Belgische Staat [suurkoda]</i> , C-82/16, 8. mai 2018	186
<i>Kazim Kus vs. Landeshauptstadt Wiesbaden</i> , C-237/91, 16. detsember 1992	270
<i>Kerly del Rosario Martinez Silva vs. Istituto nazionale della previdenza sociale (INPS) ja Comune di Genoa</i> , C-449/16, 21. juuni 2017	259
<i>Khadija Jafari ja Zainab Jafari vs. Bundesamt für Fremdenwesen und Asyl [suurkoda]</i> , C-646/16, 26. juuli 2017	164
<i>Kreis Warendorf vs. Ibrahim Alo & Amira Osso vs. Region Hannover [suurkoda]</i> , liidetud kohtuasjad C-443/14 ja C-444/14, 1. märts 2016	290
<i>Kreshnik Ymeraga jt vs Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration</i> , C-87/12, 8. mai 2013	143
<i>Kriminaalasi Md Sagori süüdistuses</i> , C-430/11, 6. detsember 2012	217
<i>Kriminaalasi vs. Artur Leymann ja Aleksei Pustovarov</i> , C-388/08 PPU, 1. detsember 2008	150
<i>Kriminaalasi, milles süüdistatav on Mossa Ouhrami</i> , C-225/16, 26. juuli 2017	37
<i>Kriminaalasi, milles süüdistatav on Skerdjan Celaj</i> , C-290/14, 1. oktoober 2015	217
<i>Kriminaalasjad Gjoko Filevi ja Adnan Osmani süüdistuses</i> , C-297/12, 19. september 2013	37, 217
<i>Kriminaalmenetlus vs. Abdoul Khadre Mbaye</i> , C-522/11, 21. märts 2013	217
<i>Land Baden-Württemberg vs. Panagiotis Tsakouridis [suurkoda]</i> , C-145/09, 23. november 2010	142

<i>Laval un Partneri Ltd vs. Svenska Byggnadsarbetareförbundet, Svenska Byggnadsarbetareförbundets avdelning 1 Byggettan ja Svenska Elektrikerförbundet</i> [suurkoda], C-341/05, 18. detsember 2007	265
<i>Leyla Ecem Demirkan vs. Bundesrepublik Deutschland</i> [suurkoda], C-221/11, 24. september 2013	95
<i>LH vs. Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal</i> , C-564/18, 19. märts 2020.....	130
<i>Liselotte Hauer vs. Land Rheinland-Pfalz</i> , kohtuasi C-44/79, 13. detsember 1979.....	25
<i>M vs. Ministerstvo vnitra; X ja X vs. Commissaire général aux réfugiés et aux apatrides</i> [suurkoda], liidetud kohtuasjad C-391/16, C-77/17 ja C-78/17, 14. mai 2019.....	111
<i>M. A. jt vs. The International Protection Appeals Tribunal jt</i> , C-661/17, 23. jaanuar 2019	162
<i>M. G. ja N. R. vs. Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie</i> , C-383/13, 10. september 2013	236
<i>M. M. vs. Minister for Justice, Equality and Law Reform jt</i> , C- 277/11, 22. november 2012.....	150
<i>Madalmaade riik vs. Ann Florence Reed</i> , C-59/85, 17. aprill 1986.....	187
<i>Maria Teixeira vs. London Borough of Lambeth ja Secretary of State for the Home Department</i> [suurkoda], C-480/08, 23. veebruar 2010	276
<i>Mario Vicente Micheletti jt vs. Delegación del Gobierno en Cantabria</i> , C-369/90, 7. juuli 1992.....	99
<i>Marjan Noorzia vs. Bundesministerin für Inneres</i> , C338/13, 17. juuli 2014.....	191
<i>Mary Carpenter vs. Secretary of State for the Home Department</i> , C-60/00, 11. juuli 2014	184
<i>Maximilian Schrems vs. Data Protection Commissioner</i> [suurkoda], C-362/14, 6. oktoober 2015	77
<i>Mehmet Arslan vs. Policie ČR, Krajské ředitelství policie Ústeckého kraje, odbor cizinecké policie</i> , C-534/11, 30. mai 2013	212
<i>Mehmet Soysal ja Ibrahim Savatli vs. Bundesrepublik Deutschland</i> , C-228/06, 19. veebruar 2009.....	96
<i>Mehrdad Ghezlbash vs. Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie</i> [suurkoda], C-63/15, 7. juuni 2016.....	160
<i>Meki Elgafaji ja Noor Elgafaji vs. Staatssecretaris van Justitie</i> [suurkoda], C-465/07, 17. veebruar 2009.....	115
<i>Migrationsverket vs. Nurije Kastrati jt</i> , C-620/10, 3. mai 2012	161
<i>Mimoun Khachab vs. Subdelegación del Gobierno en Álava</i> , C-558/14, 21. aprill 2016.....	188
<i>Minister van Buitenlandse Zaken vs. K. ja A.</i> , C153/14, 9. juuli 2015	188

<i>Minister voor Immigratie en Asiel vs. X, Y ja Z vs. Minister voor Immigratie en Asiel</i> , liidetud kohtuasjad C-199/12, C-200/12 ja C-201/12, 7. november 2013.....	114
<i>Ministerio Fiscal vs. VL</i> , C-36/20 PPU, 25. juuni 2020	45, 213
<i>Mohamad Zakaria</i> , C-23/12, 17. jaanuar 2013	40
<i>Mohamed Ali Ben Alaya vs. Bundesrepublik Deutschland</i> , C-491/13, 10. september 2014	266
<i>Mohamed Gattoussi vs. Stadt Rüsselsheim</i> , C-97/05, 14. detsember 2006	271
<i>Mohamed M' Bodj vs. Belgia riik</i> [suurkoda], C-542/13, 18. detsember 2014	114
<i>Mohammed Bilali vs. Bundesamt für Fremdenwesen und Asyl</i> , C-720/17, 23. mai 2019.....	110
<i>Mostafa Abed El Karem El Kott jt vs. Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal</i> [suurkoda], C-364/11, 19. detsember 2012.....	127
<i>Mouvement contre le racisme, l'antisémitisme et la xénophobie ASBL (MRAX) vs. Belgia riik</i> , C-459/99, 25. juuli 2002	184, 187
<i>MP vs. Secretary of State for the Home Department</i> [suurkoda], C-353/16, 24. aprill 2018.....	114
<i>Murat Dereci jt vs. Bundesministerium für Inneres</i> [suurkoda], C-256/11, 15. november 2011	143, 185
<i>Murat Polat vs. Stadt Rüsselsheim</i> , C-349/06, 4. oktoober 2007	144
<i>N. S. vs. Secretary of State for the Home Department ja M. E. jt vs. Refugee Applications Commissioner and Minister for Justice, Equality and Law Reform</i> [suurkoda], liidetud kohtuasjad C-411/10 ja C-493/10, 21. detsember 2011	26, 166, 281
<i>Naime Dogan vs. Saksamaa Liitvabariik</i> , C-138/13, 10. juuli 2014	267
<i>Natthaya Dülger vs. Wetteraukreis</i> , C-451/11, 19. juuli 2012	97, 198
<i>Nawras Bolbol vs. Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal</i> [suurkoda], C-31/09, 17. juuni 2010	126
<i>O. ja S. vs. Maahanmuuttovirasto ja Maahanmuuttovirasto vs. L.</i> , liidetud kohtuasjad C-356/11 ja C-357/11, 6. detsember 2012.....	185
<i>Office National de l'emploi vs. Bahia Kziber</i> , C-18/90, 31. jaanuar 1991.....	269, 270
<i>Oguz vs. Secretary of State for the Home Department</i> , C-186/10, 21. juuli 2011.....	95, 96
<i>Ömer Nazli, Caglar Nazli ja Melike Nazli vs. Stadt Nürnberg</i> , C-340/97, 10. veebruar 2000.....	144
<i>P ja S vs. Commissie Sociale Zekerheid Breda ja College van Burgemeester en Wethouders van de gemeente Amstelveen</i> , C-579/13, 3. juuli 2015.....	94

<i>P.I. vs. Oberbürgermeisterin der Stadt Remscheid</i> [suurkoda], C-348/09, 22. mai 2012	142
<i>Petar Aladzhov vs. Zamestnik direktor na Stolichna direktsia na vatreshnite raboti kam Ministerstvo na vatreshnite raboti</i> , C-434/10, 17. november 2011	142
<i>Pilar Allué ja Carmel Mary Coonan jt vs. Università degli studi di Venezia ja Università degli studi di Parma</i> , liidetud kohtuasjad C-259/91, C-331/91 ja C-332/91, 2. august 1993	264
<i>Policie ČR, Krajské ředitelství policie Ústeckého kraje, odbor cizinecké policie vs. Salah Al Chodor jt</i> , C-528/15, 15. märts 2017	213
<i>Prefet des Pyrenees-Orientales vs. Abdelaziz Arib</i> [suurkoda], C-444/17, 19. märts 2019	41
<i>Productores de Música de España (Promusicae) vs. Telefónica de España SAU</i> , kohtuasi C-275/06, 29. jaanuar 2008	66
<i>Rahmanian Koushkaki vs. Bundesrepublik Deutschland</i> [suurkoda], C-84/12, 19. detsember 2013	34
<i>Recep Tetik vs. Land Berlin</i> , C-171/95, 23. jaanuar 1997	97, 267
<i>Relu Adrian Coman jt vs. Inspectoratul General pentru Imigrări ja Ministerul Afacerilor Interne</i> [suurkoda], C-673/16, 5. juuni 2018	182
<i>Rhimou Chakroun vs. Minister van Buitenlandse Zaken</i> , C-578/08, 4. märts 2010	93
<i>Roland Rutili vs. Ministre de l'intérieur</i> , C-36/75, 28. oktoober 1985	144
<i>Said Shamilovich Kadzoev (Huchbarov)</i> [suurkoda], C-357/09 PPU, 30. november 2009	91, 212, 227, 228
<i>Secretary of State for the Home Department vs. Rahman jt</i> [suurkoda], C-83/11, 5. september 2012	183, 191
<i>Seda Küçükdeveci vs. Swedex GmbH & Co. KG</i> [suurkoda], C-555/07, 19. jaanuar 2010	77
<i>Sélina Affum vs. Préfet du Pas-de-Calais</i> [suurkoda], C-47/15, 7. juuni 2016	218
<i>Servet Kamberaj vs. Istituto per l'Edilizia sociale della Provincia autonoma di Bolzano (IPES) jt</i> [suurkoda], C-571/10, 24. aprill 2012	280
<i>Shajin Ahmed vs. Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal</i> , C-369/17, 13. september 2018	133
<i>Shamim Tahir vs. Ministero dell'Interno ja Questura di Verona</i> , C-469/13, 17. juuli 2014	94
<i>Shirley McCarthy vs. Secretary of State for the Home Department</i> , C-434/09, 5. mai 2011	185
<i>Soufiane El Hassani vs. Minister Spraw Zagranicznych</i> , C-403/16, 13. detsember 2017	35
<i>Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid vs. A jt</i> , C-70/18, 3. oktoober 2019	96
<i>Staatssecretaris van Justitie vs. Mangat Singh</i> , C-502/10, 18. oktoober 2012	92

<i>Staatssecretaris van Justitie vs. Tayfun Kahveci ja Osman Inan</i> , liidetud kohtuasjad C-7/10 ja C-9/10, 29. märts 2012	97
<i>Süleyman Eker vs. Land Baden-Württemberg</i> , C-386/95, 29. mai 1997	267
<i>Suurbritannia ja Põhja-Iiri Ühendkuningriik vs. Euroopa Liidu Nõukogu</i> [suurkoda], C-482/08, 26. oktoober 2010	67
<i>Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Rendőrkapitányság Záhony Határrendészeti Kirendeltsége vs. Oskar Shomodi</i> , C-254/11, 21. märts 2013	42
<i>Tele2 Sverige AB vs. Post- och telestyrelsen ja Secretary of State for the Home Department vs. Tom Watson jt</i> [suurkoda], liidetud kohtuasjad C-203/15 ja C-698/15, 21. detsember 2016	77
<i>Telefonica SA vs. Euroopa Komisjon</i> [suurkoda], C-274/12 P, 19. detsember 2013	24
<i>The Queen vs. IAT ja Surinder Singh, ex parte Secretary of State for the Home Department</i> , C-370/90, 7. juuli 1992	184
<i>The Queen vs. Secretary of State for the Home Department, ex parte Abdulnassir Savas</i> , C-37/98, 11. mai 2000	95
<i>The Queen vs. Secretary of State for the Home Department, ex parte Manjit Kaur</i> , Justice'i osavõtul, C-192/99, 20. veebruar 2001	99
<i>The Queen, taotluse alusel, mille esitasid MA jt, vs. Secretary of State for the Home Department</i> , C-648/11, 6. juuni 2013	299
<i>The Queen, Veli Tum ja Mehmet Dari vs. Secretary of State for the Home Department</i> , C-16/05, 20. september 2007	95
<i>The Queen, Yvonne Watts Yvonne Watts'i taotlusel vs. Bedford Primary Care Trust and Secretary of State for Health</i> [suurkoda], C-372/04, 16. mai 2006	284
<i>Thi Ly Pham vs. Stadt Schweinfurt, Amt für Meldewesen und Statistik</i> [suurkoda], C-474/13, 17. juuli 2014	239
<i>Tjebbes jt vs. Minister van Buitenlandse Zaken</i> [suurkoda], C-221/17, 12. märts 2019	100
<i>Toufik Lounes vs. Secretary of State for the Home Department</i> [suurkoda], C-165/16, 14. november 2017	185
<i>Unibet (London) Ltd, Unibet (International) Ltd vs. Justitiekanslern</i> [suurkoda], C-432/05, 13. märts 2007	77
<i>Wilber López Pastuzano vs. Delegación del Gobierno en Navarra</i> , C-636/16, 7. detsember 2017	141
<i>X vs. Belgische Staat</i> , C-302/18, 3. oktoober 2019	92
<i>X. ja X. vs. Belgia riik</i> [suurkoda], C-638/16 PPU, 7. märts 2017	34

<i>Yassin Abdullah Kadi ja Al Barakaat International Foundation vs. Euroopa Liidu Nõukogu ja Euroopa Ühenduste Komisjon</i> [suurkoda], liidetud kohtuasjad C-402/05 P ja C-415/05 P, 3. september 2008.....	24
<i>Yoshikazu Iida vs Stadt Ulm</i> , C-40/11, 8. november 2012.....	143, 186
<i>Zuheyr Frayeh Halaf vs. Darzhavna agentsia za bezhantsite pri Ministerskia savet</i> , C-528/11, 30. mai 2013.....	162
<i>ZZ vs. Secretary of State for the Home Department</i> [suurkoda], C-300/11, 4. juuni 2013.....	142

EFTA kohtu kohtupraktika

<i>Arnulf Clauder</i> , kohtuasi E-4/11, 26. juuli 2011.....	193
--	-----

Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktika

<i>A. jt vs. Ühendkuningriik</i> [suurkoda], nr 3455/05, 19. veebruar 2009.....	208, 214, 219, 223, 224, 225
<i>A.A. jt vs. Roots</i> , nr 14499/09, 28. juuni 2012.....	308
<i>A.A. vs. Šveits</i> , nr 58802/12, 7. jaanuar 2014.....	121
<i>A.A. vs. Ühendkuningriik</i> , nr 8000/08, 20. september 2011.....	124, 200
<i>A.A.M. vs. Roots</i> , nr 68519/10, 3. aprill 2014.....	123
<i>A.M. jt vs. Prantsusmaa</i> , nr 24587/12, 12. juuli 2016.....	232
<i>Abdilah Abdulwahidi vs. Madalmaad</i> (otsus), nr 21741/07, 12. november 2013.....	278
<i>Abdolkhani ja Karimnia vs. Türgi</i> , nr 30471/08, 22. september 2009.....	152, 154, 237
<i>Abdulaziz, Cabales ja Balkandali vs. Ühendkuningriik</i> , nr 9214/80, 9473/81 ja 9474/81, 28. mai 1985.....	32
<i>Abdullahi Elmi ja Aweys Abubakar vs. Malta</i> , nr 25794/13 ja 28151/13, 22. november 2016.....	301, 302
<i>Afif vs. Madalmaad</i> (otsus), nr 60915/09, 24. mai 2011.....	278
<i>Ahmed vs. Austria</i> , nr 25964/94, 17. detsember 1996.....	86, 110
<i>Airey vs. Iirimaa</i> , nr 6289/73, 9. oktoober 1979.....	169, 171
<i>Al Husin vs. Bosnia ja Hertsegoviina (nr 2)</i> , nr 10112/16, 25. juuni 2019.....	219, 227
<i>Al-Jedda vs. Ühendkuningriik</i> [suurkoda], nr 27021/08, 7. juuli 2011.....	214
<i>Al-Saadoon ja Mufdhi vs. Ühendkuningriik</i> , nr 61498/08, 2. märts 2010.....	116
<i>Al-Zawatia vs. Roots</i> (otsus), nr 50068/08, 22. juuni 2010.....	248
<i>Amie jt vs. Bulgaaria</i> , nr 58149/08, 12. veebruar 2013.....	225
<i>Amrollahi vs. Taani</i> , nr 56811/00, 11. juuli 2002.....	200

<i>Amuur vs. Prantsusmaa</i> , nr 19776/92, 25. juuni 1996.....	43, 209, 221
<i>Anakomba Yula vs. Belgia</i> , nr 45413/07, 10. märts 2009.....	190
<i>Anayo vs. Saksamaa</i> , nr 20578/07, 21. detsember 2010.....	168
<i>Andrejeva vs. Läti</i> [suurkoda], nr 55707/00, 18. veebruar 2009	287
<i>Antwi jt vs. Norra</i> , nr 26940/10, 14. veebruar 2012.....	200
<i>Aristimuño Mendizabal vs. Prantsusmaa</i> , nr 51431/99, 17. jaanuar 2006.....	99
<i>Armani Da Silva vs. Ühendkuningriik</i> [suurkoda], nr 5878/08, 30. märts 2016	251, 253, 254
<i>Asady jt vs. Slovakkia</i> , nr 24917/15, 24. märts 2020.....	137
<i>Assem Hassan Ali vs. Taani</i> , nr 25593/14, 23. oktoober 2018.....	199, 201
<i>Aswat vs. Ühendkuningriik</i> , nr 17299/12, 16. aprill 2013	120
<i>Auad vs. Bulgaaria</i> , nr 46390/10, 11. oktoober 2011.....	229
<i>Austin jt vs. Ühendkuningriik</i> [suurkoda], nr 39692/09, 40713/09 ja 41008/09, 15. märts 2012	209
<i>Avotiņš vs. Läti</i> [suurkoda], nr 17502/07, 23. mai 2016	27
<i>Azimov vs. Venemaa</i> , nr 67474/11, 18. aprill 2013.....	88, 221
<i>B.A.C. vs. Kreeka</i> , nr 11981/15, 13. oktoober 2016	152
<i>Babar Ahmad jt vs. Ühendkuningriik</i> , nr 24027/07 ja 3 muud, 10. aprill 2012	120
<i>Bader ja Kanbor vs. Rootsi</i> , nr 13284/04, 8. november 2005.....	116
<i>Bah vs. Ühendkuningriik</i> , nr 56328/07, 27. september 2011	258, 277
<i>Bajsultanov vs. Austria</i> , nr 54131/10, 12. juuni 2012	189
<i>Balogun vs. Ühendkuningriik</i> , nr 60286/09, 10. aprill 2012.....	199
<i>Beldjoudi vs. Prantsusmaa</i> , nr 12083/86, 26. märts 1992.....	200
<i>Bensaid vs. Ühendkuningriik</i> , nr 44599/98, 6. veebruar 2001.....	282
<i>Berrehab vs. Madalmaad</i> , nr 10730/84, 21. juuni 1988	198
<i>Biao vs. Taani</i> [suurkoda], nr 38590/10, 24. mai 2016.....	194
<i>Bigaeva vs. Kreeka</i> , nr 26713/05, 28. mai 2009.....	262
<i>Bilalova jt vs. Poola</i> , nr 23685/14, 26. märts 2020	232
<i>Bistieva jt vs. Poola</i> , nr 75157/14, 10. aprill 2018.....	232
<i>Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi vs. Iirimaa</i> [suurkoda], nr 45036/98, 30. juuni 2005	20, 27
<i>Boultif vs. Šveits</i> , nr 54273/00, 2. august 2001	199, 200
<i>Bouyid vs. Belgia</i> [suurkoda], nr 23380/09, 28. september 2015.....	252
<i>Branko Tomašić jt vs. Horvaatia</i> , nr 46598/06, 15. jaanuar 2009.....	251
<i>C.G. jt vs. Bulgaaria</i> , nr 1365/07, 24. aprill 2008	154, 168

<i>Ceesay vs. Austria</i> , nr 72126/14, 16. november 2017.....	240
<i>Chahal vs. Ühendkuningriik</i> , nr 22414/93, 15. november 1996.....	225
<i>Chapman vs. Ühendkuningriik</i> [suurkoda], nr 27238/95, 18. jaanuar 2001.....	276
<i>Chowdury jt vs. Kreeka</i> , nr 21884/15, 20. märts 2017.....	87, 304
<i>Collins ja Akaziebie vs. Rootsi</i> (otsus), nr 23944/05, 8. märts 2007.....	123
<i>Čonka vs. Belgia</i> , nr 51564/99, 5. veebruar 2002.....	137, 155, 224, 234
<i>D. vs. Ühendkuningriik</i> , nr 30240/96, 2. mai 1997.....	119
<i>Dalea vs. Prantsusmaa</i> (otsus), nr 964/07, 2. veebruar 2010.....	38
<i>Darraj vs. Prantsusmaa</i> , nr 34588/07, 4. november 2010.....	248
<i>Darren Omoregie jt vs. Norra</i> , nr 265/07, 31. juuli 2008.....	189, 193
<i>Dbouba vs. Türgi</i> , nr 15916/09, 13. juuli 2010.....	235, 237
<i>De Souza Ribeiro vs. Prantsusmaa</i> , nr 22689/07, 13. detsember 2012.....	158
<i>De Tommaso vs. Itaalia</i> [suurkoda], nr 43395/09, 23. veebruar 2017.....	208
<i>Demir ja Baykara vs. Türgi</i> [suurkoda], nr 34503/97, 12. november 2008.....	261
<i>Dhahbi vs. Itaalia</i> , nr 17120/09, 8. aprill 2014.....	287
<i>Dougoz vs. Kreeka</i> , nr 40907/98, 6. märts 2001.....	221, 239
<i>El Ghatet vs. Šveits</i> , nr 56971/10, 8. november 2016.....	195
<i>El Morsli vs. Prantsusmaa</i> (otsus), nr 15585/06, 4. märts 2008.....	40
<i>Elhan vs. Türgi</i> [suurkoda], nr 22277/93, 27. juuni 2000.....	252
<i>Emis vs. Belgia</i> , nr 27081/13, 19. jaanuar 2016.....	308
<i>Enukidze ja Girgvliani vs. Gruusia</i> , nr 25091/07, 26. juuli 2011.....	251
<i>F.G. vs. Rootsi</i> [suurkoda], nr 43611/11, 23. märts 2016.....	88, 116, 121, 122, 123
<i>Faruk Rooma Alam vs. Taani</i> (otsus), nr 33809/15, 6. juuni 2017.....	20
<i>Fawsie vs. Kreeka</i> , nr 40080/07, 28. oktoober 2010.....	286
<i>Finogenov jt vs. Venemaa</i> , nr 18299/03 ja 27311/03, 20. detsember 2011.....	251
<i>Finucane vs. Ühendkuningriik</i> , nr 29178/95, 1. juuli 2003.....	254
<i>Foka vs. Türgi</i> , nr 28940/95, 24. juuni 2008.....	208
<i>G.R. vs. Madalmaad</i> , nr 22251/07, 10. jaanuar 2012.....	170, 190
<i>Gaygusuz vs. Austria</i> , nr 17371/90, 16. september 1996.....	258, 287
<i>Gayratbek Saliev vs. Venemaa</i> , nr 39093/13, 17. aprill 2014.....	128
<i>Gebremedhin [Gaberamadhien] vs. Prantsusmaa</i> , nr 25389/05, 26. aprill 2007.....	156
<i>Genovese vs. Malta</i> , nr 53124/09, 11. oktoober 2011.....	101
<i>Gillow vs. Ühendkuningriik</i> , nr 9063/80, 24. november 1986.....	277
<i>Giuliani ja Gaggio vs. Itaalia</i> [suurkoda], nr 23458/02, 24. märts 2011.....	250, 251

<i>Glor vs. Šveits</i> , nr 13444/04, 30. aprill 2009	306
<i>Gruusia vs. Venemaa (I)</i> [suurkoda], nr 13255/07, 3. juuli 2014	136
<i>Guzzardi vs. Itaalia</i> , nr 7367/76, 6. november 1980	208
<i>H. A. vs. Kreeka</i> , nr 58424/11, 21. jaanuar 2016	226
<i>H. ja B. vs. Ühendkuningriik</i> , nr 70073/10 ja 44539/11, 9. aprill 2013	117
<i>H.A. jt vs. Kreeka</i> , nr 19951/16, 28. veebruar 2019	224
<i>H.L. vs. Ühendkuningriik</i> , nr 45508/99, 5. oktoober 2004	208
<i>Hasanbasic vs. Šveits</i> , nr 52166/09, 11. juuni 2013	201
<i>Hida vs. Taani (otsus)</i> , nr 38025/02, 19. veebruar 2004	127, 135
<i>Hirsi Jamaa jt vs. Itaalia</i> [suurkoda], nr 27765/09, 23. veebruar 2012	47, 136, 157
<i>Hode ja Abdi vs. Ühendkuningriik</i> , nr 22341/09, 6. november 2012	194
<i>Hoti vs. Horvaatia</i> , nr 63311/14, 26. aprill 2018	83, 101
<i>I. vs. Rootsi</i> , nr 61204/09, 5. september 2012	124
<i>I.M. vs. Prantsusmaa</i> , nr 9152/09, 2. veebruar 2012	159
<i>Ilias ja Ahmed vs. Ungari</i> [suurkoda], nr 47287/15, 21. november 2019	44, 132, 209
<i>Ilseher vs. Saksamaa</i> [suurkoda], nr 10211/12 ja 27505/14, 4. detsember 2018	237
<i>Ismoilov jt vs. Venemaa</i> , nr 2947/06, 24. aprill 2008	128, 134
<i>J.K. jt vs. Rootsi</i> [suurkoda], nr 59166/12, 23. august 2016	119, 124, 128
<i>J.N. vs. Ühendkuningriik</i> , nr 37289/12, 19. august 2016	237
<i>J.R. jt vs. Kreeka</i> , nr 22696/16	208, 235
<i>Jeunesse vs. Madalmaad</i> [suurkoda], nr 12738/10, 3. oktoober 2014	194, 199
<i>K.A.B. vs. Rootsi</i> , nr 886/11, 5. september 2013	118
<i>K2 vs. Ühendkuningriik</i> , nr 42387/13, 7. veebruar 2017	101
<i>Kanagaratnam jt vs. Belgia</i> , nr 15297/09, 13. detsember 2011	231
<i>Karassev vs. Soome (otsus)</i> , nr 31414/96, 12. jaanuar 1999	101
<i>Kaya vs. Türgi</i> , nr 22729/93, 19. veebruar 1998	252
<i>KEBE jt vs. Ukraina</i> , nr 12552/12, 12. jaanuar 2017	45
<i>Khan vs. Prantsusmaa</i> , nr 12267/16, 28. veebruar 2019	301
<i>Khanh vs. Küpros</i> , nr 43639/12, 4. detsember 2018	239
<i>Khlaifia jt vs. Itaalia</i> [suurkoda], nr 16483/12, 15. detsember 2016	137, 158, 234, 237
<i>Khudoyorov vs. Venemaa</i> , nr 6847/02, 8. november 2005	223
<i>Kiyutin vs. Venemaa</i> , nr 2700/10, 10. märts 2011	91
<i>Koua Poirrez vs. Prantsusmaa</i> , nr 40892/98, 30. september 2003	286, 287, 306
<i>Kučera vs. Slovakkia</i> , nr 48666/99, 17. juuli 2007	252

<i>Kudła vs. Poola</i> [suurkoda], nr 30210/96, 26. oktoober 2000	154, 155
<i>Kuduzović vs. Sloveenia</i> (otsus), nr 60723/00, 17. märts 2005	101
<i>Kurić jt vs. Sloveenia</i> [suurkoda], nr 26828/06, 26. juuni 2012	94
<i>L.E. vs. Kreeka</i> , nr 71545/12, 21. jaanuar 2016	304
<i>L.M. jt vs. Venemaa</i> , nr 40081/14, 40088/14 ja 40127/14, 15. oktoober 2015	118
<i>L.O. vs. Prantsusmaa</i> (otsus), nr 4455/14, 26. mai 2015	304
<i>Leander vs. Rootsi</i> , nr 9248/81, 26. märts 1987	69
<i>Liu vs. Venemaa</i> , nr 42086/05, 6. detsember 2007	83
<i>Lobanov vs. Venemaa</i> , nr 16159/03, 16. oktoober 2008	241
<i>Longa Yonkeu vs. Läti</i> , nr 57229/09, 15. november 2011	225
<i>Lopes de Sousa Fernandes vs. Portugal</i> [suurkoda], nr 56080/13, 19. detsember 2017	282
<i>Louled Massoud vs. Malta</i> , nr 24340/08, 27. juuli 2010	229
<i>Luczak vs. Poola</i> , nr 77782/01, 27. november 2007	286
<i>M. jt vs. Bulgaaria</i> , nr 41416/08, 26. juuli 2011	219
<i>M.A. jt vs. Leedu</i> , nr 59793/17, 11. detsember 2011	46
<i>M.A. vs. Küpros</i> , nr 41872/10, 23. juuli 2013	137
<i>M.A. vs. Prantsusmaa</i> , nr 9373/15, 1. veebruar 2018	111
<i>M.A. vs. Šveits</i> , nr 52589/13, 18. november 2014	123
<i>M.E. vs. Taani</i> , nr 58363/10, 8. juuli 2014	140
<i>M.K. jt vs. Poola</i> , nr 40503/17, 42902/17 ja 43643/17, 23. juuli 2020	46, 136
<i>M.M.R. vs. Madalmaad</i> (otsus), nr 64047/10, 24. mai 2016	308
<i>M.N. jt vs. Belgia</i> [suurkoda], nr 3599/18, 5. mai 2020	34
<i>M.S. vs. Ühendkuningriik</i> , nr 24527/08, 3. mai 2012	231
<i>M.S.S. vs. Belgia ja Kreeka</i> [suurkoda], nr 30696/09, 21. jaanuar 2011	131, 152, 154, 157, 162, 165, 166, 170, 231, 240, 248, 277
<i>M.Y.H. vs. Rootsi</i> , nr 50859/10, 27. juuni 2013	129
<i>Maaouia vs. Prantsusmaa</i> [suurkoda], nr 39652/98, 5. oktoober 2000	153, 169
<i>Mahdid ja Haddar vs. Austria</i> (otsus), nr 74762/01, 8. detsember 2005	208
<i>Makaratzis vs. Kreeka</i> [suurkoda], nr 50385/99, 20. detsember 2004	251
<i>Mamatkulov ja Askarov vs. Türgi</i> [suurkoda], nr 46827/99 ja 46951/99, 4. veebruar 2005	89, 140
<i>Mannai vs. Itaalia</i> , nr 9961/10, 27. märts 2012	111
<i>Maslov vs. Austria</i> [suurkoda], nr 1638/03, 23. juuni 2008	177
<i>Mastromatteo vs. Itaalia</i> [suurkoda], nr 37703/97, 24. oktoober 2002	251

<i>Mathloom vs. Kreeka</i> , nr 48883/07, 24. aprill 2012	229
<i>Matsiukhina ja Matsiukhin vs. Rootsi</i> (otsus), nr 31260/04, 21. juuni 2005.....	123
<i>Matthews vs. Ühendkuningriik</i> [suurkoda], nr 24833/94, 18. veebruar 1999	20
<i>McCann jt vs. Ühendkuningriik</i> , nr 18984/91, 27. veebruar 1995	250, 251, 253
<i>Medvedyev jt vs. Prantsusmaa</i> [suurkoda], nr 3394/03, 29. märts 2010	47
<i>Mikolenko vs. Eesti</i> , nr 10664/05, 8. oktoober 2009.....	211, 219, 227
<i>Minjat vs. Šveits</i> , nr 38223/97, 28. oktoober 2003.....	223
<i>Mohammed Hussein jt vs. Madalmaad ja Itaalia</i> (otsus), nr 27725/10, 2. aprill 2013....	164
<i>Mohammed vs. Austria</i> , nr 2283/12, 6. juuni 2013.....	164
<i>Moustahi vs. Prantsusmaa</i> , nr 9347/14, 25. juuni 2020	137, 169, 234, 248, 301
<i>Mubilanzila Mayeka ja Kaniki Mitunga vs. Belgia</i> , nr 13178/03, 12. oktoober 2006	231, 238, 248
<i>Muminov vs. Venemaa</i> , nr 42502/06, 11. detsember 2008.....	121, 125
<i>Muskhadzhiyeva jt vs. Belgia</i> , nr 41442/07, 19. jaanuar 2010.....	231
<i>N. D. ja N.T. vs. Hispaania suurkoda</i> , nr 8675/15 ja 8697/15, 13. veebruar 2020	136, 137, 138
<i>N. vs. Rootsi</i> , nr 23505/09, 20. juuli 2010.....	124
<i>N. vs. Ühendkuningriik</i> [suurkoda], nr 26565/05, 27. mai 2008.....	119, 237
<i>N.A. vs. Soome</i> , nr 25244/18, 14. november 2019	46
<i>N.A. vs. Ühendkuningriik</i> , nr 25904/07, 17. juuli 2008	136
<i>N.H. jt vs. Prantsusmaa</i> , nr 28820/13, 75547/13 ja 13114/15, 2. juuli 2020	166, 277
<i>N.T.P. jt vs. Prantsusmaa</i> , nr 68862/13, 24. august 2018.....	277
<i>Nachova jt vs. Bulgaaria</i> [suurkoda], nr 43577/98 ja nr 43579/98, 6. juuli 2005.....	251
<i>Nada vs. Šveits</i> [suurkoda], nr 10593/08, 12. september 2012.....	39
<i>Nolan ja K. vs. Venemaa</i> , nr 2512/04, 12. veebruar 2009	43, 208, 209
<i>Novruk jt vs. Venemaa</i> , nr 31039/11 ja 4 muud, 15. märts 2016.....	91
<i>Nowak vs. Ukraina</i> , nr 60846/10, 31. märts 2011	234
<i>Nunez vs. Norra</i> , nr 55597/09, 28. juuni 2011	189
<i>O.S.A. jt vs. Kreeka</i> , nr 39065/16, 21. märts 2019.....	234
<i>O'Donoghue jt vs. Ühendkuningriik</i> , nr 34848/07, 14. detsember 2010.....	180
<i>Omojudi vs. Ühendkuningriik</i> , nr 1820/08, 24. november 2009	178
<i>Omwenyeye vs. Saksamaa</i> (otsus), nr 44294/04, 20. november 2007	85, 211
<i>Onur vs. Ühendkuningriik</i> , nr 27319/07, 17. veebruar 2009.....	189
<i>Opuz vs. Türgi</i> , nr 33401/02, 9. juuni 2009	308
<i>Oravec vs. Horvaatia</i> , nr 51249/11, 11. juuli 2017	238

<i>Osman vs. Ühendkuningriik</i> , nr 23452/94, 28. oktoober 1998	251
<i>Othman (Abu Qatada) vs. Ühendkuningriik</i> , nr 8139/09, 17. jaanuar 2012.....	128, 140
<i>Ozdil jt vs. Moldova Vabariik</i> , nr 42305/18, 11. juuni 2019	204
<i>Palushi vs. Austria</i> , nr 27900/04, 22. detsember 2009.....	240
<i>Paposhvili vs. Belgia</i> [suurkoda], nr 41738/10, 13. detsember 2016	119
<i>Patrick Muzamba Oyaw vs. Belgia</i> (otsus), nr 23707/15, 4. aprill 2017	222
<i>Peers vs. Kreeka</i> , nr 28524/95, 19. aprill 2011	239
<i>Phull vs. Prantsusmaa</i> (otsus), nr 35753/03, 11. jaanuar 2005.....	40
<i>Ponomaryovi vs. Bulgaaria</i> , nr 5335/05, 21. juuni 2011	274
<i>Popov vs. Prantsusmaa</i> , nr 39472/07 ja 39474/07, 19. jaanuar 2012	220, 231
<i>Powell vs. Ühendkuningriik</i> (otsus), nr 45305/99, 4. mai 2000.....	282
<i>Pretty vs. Ühendkuningriik</i> , nr 2346/02, 29. aprill 2002	177, 306
<i>Price vs. Ühendkuningriik</i> , nr 33394/96, 10. juuli 2001.....	231
<i>R. D. vs. Prantsusmaa</i> , nr 34648/14, 16. juuni 2016.....	308, 296
<i>R.C. vs. Rootsi</i> , nr 41827/07, 9. märts 2010	123, 124
<i>Rachwalski ja Ferenc vs. Poola</i> , nr 47709/99, 28. juuli 2009	252
<i>Rahimi vs. Kreeka</i> , nr 8687/08, 5. aprill 2011.....	297, 301
<i>Ramadan vs. Malta</i> , nr 76136/12, 21. juuni 2016	101
<i>Ramsahaj jt vs. Madalmaad</i> [suurkoda], nr 52391/99, 15. mai 2007	250, 253
<i>Ramsy vs. Madalmaad</i> , nr 25424/05, 20. juuli 2010.....	106
<i>Rantsev vs. Küpros ja Venemaa</i> , nr 25965/04, 7. jaanuar 2010	87, 209, 233, 238, 303, 304
<i>Riad ja Idiab vs. Belgia</i> , nr 29787/03 ja 29810/03, 24. jaanuar 2008	43, 209
<i>Rodrigues da Silva ja Hoogkamer vs. Madalmaad</i> , nr 50435/99, 31. jaanuar 2006.....	190, 193, 198
<i>Rusu vs. Austria</i> , nr 34082/02, 2. oktoober 2008	224
<i>Ryabikin vs. Venemaa</i> , nr 8320/04, 19. juuni 2008.....	134
<i>S. ja Marper vs. Ühendkuningriik</i> [suurkoda], nr 30562/04 ja nr 30566/04, 4. detsember 2008	69
<i>S., V. ja A. vs. Taani</i> [suurkoda], nr 35553/12, 36678/12 ja 36711/12, 22. oktoober 2018	223
<i>S.D. vs. Kreeka</i> , nr 53541/07, 11. juuni 2009	231, 238, 239
<i>S.F. jt vs. Bulgaaria</i> , nr 8138/16, 7. detsember 2017	232
<i>S.F. jt vs. Rootsi</i> , nr 52077/10, 15. mai 2012	121, 124
<i>S.P. vs. Belgia</i> (otsus), nr 12572/08, 14. juuni 2011	221

<i>Saadi vs. Itaalia</i> [suurkoda], nr 37201/06, 28. veebruar 2008.....	111, 122, 124, 128, 134
<i>Saadi vs. Ühendkuningriik</i> [suurkoda], nr 13229/03, 29. jaanuar 2008.....	84, 216, 222, 223, 224, 235
<i>Salah Sheekh vs. Madalmaad</i> , nr 1948/04, 11. jaanuar 2007.....	111, 117, 123
<i>Saleck Bardi vs. Hispaania</i> , nr 66167/09, 24. mai 2011.....	168
<i>Salem vs. Taani</i> , nr 77036/11, 1. detsember 2016.....	199
<i>Savridin Dzhrurayev vs. Venemaa</i> , nr 71386/10, 25. aprill 2013.....	89
<i>Schembri vs. Malta</i> (otsus), nr 66297/13, 19. september 2017.....	181
<i>Segerstedt-Wiberg jt vs. Rootsi</i> , nr 62332/00, 6. juuni 2006.....	79
<i>Sh.D. jt vs. Kreeka, Austria, Horvaatia, Ungari, Põhja-Makedoonia, Serbia ja Sloveenia</i> , nr 14165/16, 13. juuni 2019.....	301
<i>Shioshvili jt vs. Venemaa</i> , nr 19356/07, 20. detsember 2016.....	248
<i>Sialkowska vs. Poola</i> , nr 8932/05; 22. märts 2007.....	170
<i>Singh jt vs. Belgia</i> , nr 33210/11, 2. oktoober 2012.....	123
<i>Singh vs. Tšehhi Vabariik</i> , nr 60538/00, 25. jaanuar 2005.....	226, 204
<i>Slivenko vs. Läti</i> [suurkoda], nr 48321/99, 9. oktoober 2003.....	101
<i>Soering vs. Ühendkuningriik</i> , nr 14038/88, 7. juuli 1989.....	110, 111, 105
<i>Stamose vs. Bulgaaria</i> , nr 29713/05, 27. november 2012.....	39
<i>Sudita Keita vs. Ungari</i> , nr 42321/15, 12. mai 2020.....	101
<i>Sufi ja Elmi vs. Ühendkuningriik</i> , nr 8319/07 ja 11449/07, 28. juuni 2011.....	86, 118, 120, 124, 125, 129, 105, 107
<i>Sultani vs. Prantsusmaa</i> , nr 45223/05, 20. september 2007.....	136
<i>Suso Musa vs. Malta</i> , nr 42337/12, 23. juuli 2013.....	84, 216, 81, 203
<i>T.M. jt vs. Venemaa</i> , nr 31189/15 ja 5 muud, 7. november 2017.....	128
<i>Tadzhibajev vs. Venemaa</i> , nr 17724/14, 1. detsember 2015.....	117
<i>Tais vs. Prantsusmaa</i> , nr 39922/03, 1. juuni 2006.....	253, 246
<i>Tanlı vs. Türgi</i> , nr 26129/95, 10. aprill 2001.....	253
<i>Tarakhel vs. Šveits</i> [suurkoda], nr 29217/12, 4. november 2014.....	128, 165, 106
<i>Tariyeva vs. Venemaa</i> , nr 4353/03, 14. detsember 2006.....	253, 246
<i>Thuo vs. Küpros</i> , nr 3869/07, 4. aprill 2017.....	124, 252
<i>Timishev vs. Venemaa</i> , nr 55762/00 ja nr 55974/00, 13. detsember 2005.....	274
<i>Tomci vs. Ühendkuningriik</i> (otsus), nr 17837/03, 14. oktoober 2003.....	135
<i>Tuquabo-Tekle jt vs. Madalmaad</i> , nr 60665/00, 1. märts 2006.....	195, 176
<i>Udeh vs. Šveits</i> , nr 12020/09, 16. aprill 2013.....	199, 200
<i>Üner vs. Madalmaad</i> [suurkoda], nr 46410/99, 18. oktoober 2006.....	177, 199

<i>V.F. vs. Prantsusmaa</i> (otsus), nr 7196/10, 29. november 2011.....	304
<i>Vasylychuk vs. Ukraina</i> , nr 24402/07, 13. juuni 2013.....	252
<i>Velikova vs. Bulgaaria</i> , nr 41488/98, 18. mai 2000.....	251, 253
<i>Vilvarajah jt vs. Ühendkuningriik</i> , nr 13163/87 ja 4 muud, 30. oktoober 1991.....	111, 136
<i>Weber ja Saravia vs. Saksamaa</i> , nr 54934/00, 29. juuni 2006.....	69
<i>Weller vs. Ungari</i> , nr 44399/05, 31. märts 2009.....	287
<i>X. vs. Rootsi</i> , nr 36417/16, 9. jaanuar 2018.....	249
<i>X. vs. Šveits</i> , nr 16744/14, 26. jaanuar 2017.....	118
<i>Xhavara jt vs. Itaalia ja Albaania</i> (otsus), nr 39473/98, 11. jaanuar 2001.....	47
<i>Yoh-Ekale Mwanje vs. Belgia</i> , nr 10486/10, 20. detsember 2011.....	223, 231
<i>Yonchev vs. Bulgaaria</i> , nr 12504/09, 7. detsember 2017.....	79
<i>Yüksel Erdoğan jt vs. Türgi</i> , nr 57049/00, 15. mai 2007.....	250
<i>Z.A. jt vs. Venemaa</i> , nr 61411/15 ja 3 muud, 28. märtsi 2017.....	43, 30
<i>Z.N.S. vs. Türgi</i> , nr 21896/08, 19. jaanuar 2010.....	237

Euroopa Inimõiguste Komisjoni praktika

<i>Perekond K. ja W. vs. Madalmaad</i> (otsus), nr 11278/84, 1. juuli 1985.....	101
<i>Karus vs. Itaalia</i> (otsus), nr 29043/95, 20. mai 1998.....	274, 256
<i>Sorabjee vs. Ühendkuningriik</i> (otsus), nr 23938/94, 23. oktoober 1995.....	189

Euroopa sotsiaalõiguste komitee praktika

<i>Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) vs. Itaalia</i> , kaebus nr 8/2009, põhjendused, 25. juuni 2010.....	279
<i>Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) vs. Prantsusmaa</i> , kaebus nr 63/2010, põhjendused, 28. juuni 2011.....	279
<i>Defence for Children International (DCI) vs. Belgia</i> , kaebus nr 69/2011, põhjendused, 23. oktoober 2012.....	92
<i>Defence for Children International (DCI) vs. Madalmaad</i> , kaebus nr 47/2008, põhjendused, 20. oktoober 2009.....	92, 258, 279, 298
<i>Euroopa Kirikute Konverents (CEC) vs. Madalmaad</i> , kaebus nr 90/2013, põhjendused, 1. juuli 2014.....	261, 288
<i>Euroopa kodututege tegelevate riiklike organisatsioonide liit (FEANTSA) vs. Madalmaad</i> , kaebus nr 86/2012, põhjendused, 2. juuli 2014.....	278

<i>Euroopa Romide ja Rändurite Foorum vs. Prantsusmaa</i> , kaebus nr 64/2011, põhjendused, 24. jaanuar 2012.....	138
<i>European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) vs. Prantsusmaa</i> , kaebus nr 114/2015, põhjendused, 24. jaanuar 2018.....	283, 298, 303
<i>Rahvusvaheline Inimõiguste Föderatsioon (FIDH) vs. Prantsusmaa</i> , kaebus nr 14/2003, põhjendused, 8. september 2004.....	92
<i>Rootsi Ametiühingute Keskliit (LO) ja Rootsi Erialatöötajate ja Teenistujate Keskliit (TCO) vs. Rootsi</i> , kaebus nr 85/2012, põhjendused, 3. juuli 2013.....	265
<i>Sihtasutus Marangopoulos Foundation for Human Rights (MFHR) vs. Kreeka</i> , kaebus nr 30/2005, põhjendused, 6. detsember 2006.....	263

ÜRO inimõiguste komitee praktika

<i>A vs. Austraalia</i> , teatis nr 560/1993, seisukohad: 30. aprill 1997.....	223
<i>Mann Singh vs. Prantsusmaa</i> , teatis nr 1928/2010, seisukohad: 19. juuli 2013.....	40
<i>Ranjit Singh vs. Prantsusmaa</i> , teatis nr 1876/2009, seisukohad: 22. juuli 2011.....	40
<i>Toussaint vs. Kanada</i> , teatis nr 2348/2014, seisukohad: 24. juuli 2018.....	92

Riikide kohtute kohtupraktika

Austria, Austria konstitutsioonikohus (<i>Österreichische Verfassungsgerichtshof</i>), otsused G31/98, G79/98, G82/98, G108/98, 24. juuni 1998.....	155
Horvaatia, konstitutsioonikohus (<i>Ustavni sud Republike Hrvatske</i>), otsus nr U-III-557/2019, 11. september 2019.....	309
Malta, konstitutsioonikohus (<i>Gurisdizzjoni Kostituzzjonali</i>), <i>Abdul Hakim Hassan Abdulle Et vs. Ministry tal-Gustizzja u Intern Et, Qorti Civili Prim'Awla (Gurisdizzjoni Kostituzzjonali)</i> , nr 56/2007, 29. november 2011.....	112
Prantsusmaa, kõrgeima halduskohtuna tegutsev riiginõukogu (<i>Conseil d'État</i>), <i>M. A.</i> , nr 334040, 1. juuli 2011.....	121
Prantsusmaa, kõrgeima halduskohtuna tegutsev riiginõukogu (<i>Conseil d'État</i>), <i>M. et Mme Forabosco</i> , nr 190384, 9. juuni 1999.....	37
Prantsusmaa, kõrgeima halduskohtuna tegutsev riiginõukogu (<i>Conseil d'État</i>), <i>M. Ghevondyan</i> , nr 356505, 4. juuni 2012.....	90
Prantsusmaa, kõrgeima halduskohtuna tegutsev riiginõukogu (<i>Conseil d'État</i>), <i>M. Hicham B</i> , nr 344411, 24. november 2010.....	37

Saksamaa, <i>Bundesverfassungsgericht, 1 BvL 10/10 ja 1 BvL 2/11</i> , 18. juuli 2012.....	289
Šveits, föderaalne ülemkohus, otsus <i>BGE 136 II 5</i> , 29. september 2009	183
Tšehhi Vabariik, Tšehhi konstitutsioonikohus (<i>Ústavní soud České republiky</i>), <i>otsus nr 9/2010</i> , Coll., jaanuar 2010.....	155
Ühendkuningriik, <i>EM (Liibanon) vs. Secretary of State for the Home Department</i> [2008] UKHL 64, 22. oktoober 2008.....	140
Ühendkuningriik, <i>FGP vs. Serco Plc & Anor</i> [2012] EWHC 1804 (Admin), 5. juuli 2012	252
Ühendkuningriik, kõrgeim kohus, <i>WL (Kongo) 1 & 2 vs. Secretary of State for the Home Department; KM (Jamaica) vs. Secretary of State for the Home Department</i> [2011] UKSC 12, 23. märts 2011.....	214

Euroopa kohtute kohtupraktika kohtuasjade otsing

Euroopa Inimõiguste Kohus: kohtupraktika andmebaas HUDOC

Andmebaas **HUDOC** annab tasuta juurdepääsu Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktikale (<http://HUDOC.echr.coe.int>).

Andmebaas on saadaval inglise ja prantsuse keeles ning sellel on kasutajasõbralik otsingumootor, mille abil on kohtuasju lihtne leida.

Õppevideod ja kasutusjuhendid on saadaval HUDOCi abiteabe lehel (**Help**). Filtrite ja otsinguväljade kasutamise kohta ilmuvad üksikasjalikud juhised, kui hoida kursorit kohal, mis on HUDOCi kasutajaliideses igast otsinguvahendist paremal.

Käsiraamatu viited kohtupraktikale annavad lugejale kogu vajaliku teabe, millega on lihtne leida viidatud kohtulahendi või -otsuse täisteksti.

Enne uue otsingu alustamist tuleb tähele panna, et vaikimisi näidatakse kohtu ja selle suurkoja otsuseid alates viimati avaldatud otsusest. Otsinguks muudest kogudest, näiteks otsuste seast, tuleb tähistada asjaomane märkeruut väljal „**Document Collections**“ ekraani vasakus ülanurgas.

Kohtuasju on kõige lihtsam leida nii, et sisestate taotluse numbri väljale „**Application number**“ ekraani paremas ülanurgas jaotises „**Advanced Search**“ ja klõpsate seejärel sinist otsingunuppu.

Selleks et leida täiendavat, teiste küsimuste alast kohtupraktikat näiteks varjupaiga taotlemisega seotud küsimuste puhul, saab kasutada luubiga tähistatud **otsinguvälja** ekraani ülemises paremas nurgas. Otsinguväljal saab kasutaja otsida tekstist vajalikku, kasutades

- üksikut sõna (nt varjupaik, pagulased);
- väljendit (nt varjupaigataotlejad);
- kohtuasja pealkirja;
- riiki;
- Boole'i loogikaoperaatoritega väljendit (nt välismaalased NEAR elamisluba).

Teksti saab otsida lihtsamalt ka **lihtsustatud Boole'i otsinguga**, mis kuvatakse, kui klõpsata noolt **otsinguväljal**. Lihtsustatud Boole'i otsing pakub kuut otsinguvõimalust: täpse sõna või väljendi otsing, kõigi sõnade otsing, mis tahes sisestatud sõna otsing, mitte ühtki sisestatud sõna sisaldav otsing, lähedaste sõnade otsing ja Boole'i otsing.

Kuvatud otsingutulemusi saab kasutaja hõlpsasti piirata näiteks keele- või riigifiltritega, mis on ekraani vasakus servas **filtrite** väljal. Filtreid saab kasutada eraldi või koos, et tulemuste loetelu veelgi piirata. Märksõnade filtris („Keywords“) on termineid, mis on võetud Euroopa inimõiguste konventsiooni tekstist ning on otseselt seotud kohtu arutluste ja järeldustega.

Näide: vaja on otsida kohtupraktikat varjupaigataotlejate väljasaatmise kohta, mis tooks kaasa piinamise või ebainimliku või alandava kohtlemise või karistuse ohu Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 mõistes.

- 1) Kasutaja sisestab kõigepealt **otsinguväljale** väljendi „asylum seekers“ ja klõpsab sinist **otsingunuppu**.
- 2) Kuvatakse otsingutulemused. Kasutaja valib **filtrite väljalt** rikkumiste filtri („**Violation filter**“) alt „3“, et leida artikli 3 rikkumisega seotud kohtuasjad.

3) Seejärel saab kasutaja valida otsingu piiramiseks **märksõnade filtrist** asjakohased märksõnad, mis viitavad artiklile 3, nt „(Article 3) Prohibition of torture“.

Olulisemate kohtuasjade kohta on HUDOCis olemas ka kohtuasja kokkuvõte. Kokkuvõte koosneb kirjeldavast sissejuhatausest ning juhtumiga seotud asjaolude ja õigusaktide lühiülevaatest, rõhuasetusega juriidiliselt olulistel aspektidel. Kui kokkuvõte on olemas, on tulemustes kohtuotsuse või teksti lingi kõrval sellele link **Legal Summaries**. Teise võimalusena saab ka otsida ainult kohtuasjade kokkuvõtteid, tähistades väljal „**Document collections**“ märkeruudu „Legal Summaries“.

Kui antud kohtuasja kohta on avaldatud mitteametlikke tõlkeid, kuvatakse otsingutulemustes kohtuotsuse teksti või otsuse lingi kõrval ka link **keeleversioonidele**. Samuti on HUDOCi veebilehel lingid kolmandate isikute veebikohadele, kus asuvad Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktika tõlked. Lisateave: vt HUDOC, jaotises „Help“ – „Language versions“.

Euroopa Liidu Kohus: kohtupraktika andmebaas CURIA

Andmebaas CURIA annab tasuta juurdepääsu Euroopa Kohtu/Euroopa Liidu Kohtu praktikale (<http://curia.europa.eu>).

Otsingumootor on kõigis ELi ametlikes keeltes ⁽⁶¹¹⁾. **Keele** saab valida ekraani paremast ülanurgast. Otsingumootori abil saab otsida teavet kõigist Euroopa Kohtus, Üldkohtus ja Avaliku Teenistuse Kohtus menetletud ja menetletavate kohtuasjadega seotud dokumentidest.

Saadaval on **abiteabe** dokument (<http://curia.europa.eu/common/juris/et/aideGlobale.pdf#>). Igal otsingukastil on ka spikrileht, millele pääseb ikooni klõpsates ja mis sisaldab kasulikku teavet, kuidas otsinguvahendit kõige tulemuslikumalt kasutada.

⁽⁶¹¹⁾ Järgmised keeled: alates 30. aprillile 2004 eelnenud ajast hispaania, hollandi, inglise, itaalia, kreeka, portugali, prantsuse, rootsi, saksa, soome ja taani keel; alates 1. maist 2004 eesti, leedu, läti, poola, slovaki, sloveeni, tšehhi ja ungari keel; alates 1. jaanuarist 2007 bulgaaria ja rumeenia keel; alates 30. aprillist 2007 malta keel; alates 31. detsembrist 2011 iiri keel. Ajutised erandid on sätestatud määruses (EÜ) nr 920/2005 ja määruses (EL) nr 1257/2010. Ühinemise kuupäeval kehtinud teiseseid õigusakte tõlgitakse praegu horvaadi keelde ja need avaldatakse järk-järgult *Euroopa Liidu Teataja* eriväljaandes.

Konkreetse kohtuasja leidmiseks lihtsaim viis on sisestada selle kogu number otsinguväljale „**Kohtuasja number**“ ning klõpsata seejärel rohelist otsingunuppu. Kohtuasja saab otsida ka kohtuasja numbri osa järgi. Näiteks kui sisestate **kohtuasja numbri** väljale „122“, leiata mis tahes aasta kohtuasjad nr 122 kõigis kolmes kohtus – Euroopa Kohtus, Üldkohtus ja Avaliku Teenistuse Kohtus.

Väljaga „**Poolte nimed**“ saab otsida kohtuasja lühipealkirja järgi. Lühipealkirjas on tavaliselt kohtuasja poolte nimed lihtsustatud kujul.

Otsingutulemuste piiritlemiseks on kokku 16 mitme funktsiooniga otsinguvälja. Eri otsinguväljad on kasutajasõbralikud ja neid saab mitmeti kombineerida. Väljadel on sageli ka otsinguloetelud, mis avanevad ikoonile klõpsates ja olemasolevaid otsingusõnu valides.

Üldisematel otsingutel otsinguväljaga „**Sõnad tekstis**“ kuvatakse märksõna alusel leitud tulemused kõigist dokumentidest, mis on avaldatud Euroopa kohtulahendite kogumikes alates 1954. aastast ning Euroopa teenistusõiguse kohtulahendite kogumikes (ECR-SC) alates 1994. aastast.

Valdkonnaomasel otsingul saab kasutada otsinguvälja „**Valdkond**“. Selleks klõpsake väljast paremal asuvat ikooni ja valige loetelust soovitud valdkond (valdkonnad). Otsingutulemusena kuvatakse tähestikuline loetelu valitud dokumentidest, mis on seotud Euroopa Kohtu, Üldkohtu või Avaliku Teenistuse Kohtu otsustes või kohtujuristi ettepanekutes käsitletud õigusküsimustega.

Veebkohas CURIA on veel kohtupraktika otsimise vahendeid:

Juurdepääs kohtuasja numbri alusel (https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7045/) – see osa sisaldab teavet kõigi kolmele kohtule esitatud kohtuasjade kohta. Kohtuasjad on loetletud numbri järgi ja asjaomasele registrile esitamise järjekorras. Kohtuasjaga saab tutvuda kohtuasja numbrit klõpsates.

Kohtupraktika register (http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7046/) – selles osas esitatakse süstemaatiliselt liigitatud kohtupraktika kokkuvõtted, millest leiata lahendite õiguslikud põhipunktid. Kokkuvõtetes kasutatakse võimalikult palju kõnealuse otsuse tegelikku sõnastust.

Kohtuotsuste kommentaarid (http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7083/) – see osa sisaldab viiteid õiguslikele kommentaaridele, mis on seotud kolme kohtu poolt alates nende loomisest tehtud otsustega. Kohtuotsused on loetletud eraldi kohtute kaupa nende juhtumi numbri järgi kronoloogilises järjekorras ning õiguslikud kommentaarid on esitatud nende avaldamise kronoloogilises järjekorras. Viited on algses keeles.

Liikmesriikide kohtupraktika andmebaas (http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7062/) – väline andmebaas, kuhu pääseb veebikoha CURIA kaudu. See annab juurdepääsu ELi õigusega seotud ajakohasele kohtupraktikale liikmesriikides. Andmebaasi aluseks on ELi liikmesriikide kohtupraktika kogu. Teave on kogutud õigusajakirjade valikulisel läbivaatamisel ja otsekontaktide kaudu liikmesriikide arvukate kohtutega. Liikmesriikide kohtupraktika andmebaas on saadaval inglise ja prantsuse keeles.

ELi õigusaktid ja valitud lepingud

ELi õigusaktid

Lühinimetus	Pealkiri
Varjupaik	
Dublini määrus, (EL) nr 604/2013	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. juuni 2013. aasta määrus (EL) nr 604/2013, millega kehtestatakse kriteeriumid ja mehhanismid selle liikmesriigi määramiseks, kes vastutab mõnes liikmesriigis kolmanda riigi kodaniku või kodakondsuseta isiku esitatud rahvusvahelise kaitse taotluse läbivaatamise eest (uuesti sõnastatud), ELT L 180, 29.6.2013, lk 31–59, mida on parandatud parandusega, ELT L 49, 25.2.2017.
Dublini määrus, (EÜ) nr 343/2003	Nõukogu 18. veebruari 2003. aasta määrus (EÜ) nr 343/2003, millega kehtestatakse kriteeriumid ja mehhanismid selle liikmesriigi määramiseks, kes vastutab mõnes liikmesriigis kolmanda riigi kodaniku esitatud varjupaigataotluse läbivaatamise eest, ELT L 50/1, 25.2.2003, lk 1–10.
Dublini rakendusmäärus, (EÜ) nr 1560/2003	Komisjoni 2. septembri 2003. aasta määrus (EÜ) nr 1560/2003, millega kehtestatakse üksikasjalikud rakenduseeskirjad määrusele (EÜ) nr 343/2003, millega kehtestatakse kriteeriumid ja mehhanismid selle liikmesriigi määramiseks, kes vastutab mõnes liikmesriigis kolmanda riigi kodaniku esitatud varjupaigataotluse läbivaatamise eest, ELT L 222, 5.9.2003, lk 3–23.

Eurodaci määrus, (EL) nr 603/2013	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. juuni 2013. aasta määrus (EL) nr 603/2013, millega luuakse sõrmejälgede võrdlemise Eurodac-süsteem määruse (EL) nr 604/2013 (millega kehtestatakse kriteeriumid ja mehhanismid selle liikmesriigi määramiseks, kes vastutab mõnes liikmesriigis kolmanda riigi kodaniku või kodakondsuseta isiku esitatud rahvusvahelise kaitse taotluse läbivaatamise eest) tõhusaks kohaldamiseks ning mis käsitleb liikmesriikide õiguskaitseasutuste ja Europoli taotlusi sõrmejälgede andmete võrdlemiseks Eurodac-süsteemi andmetega õiguskaitse eesmärgil ning millega muudetakse määrust (EL) nr 1077/2011, millega asutatakse Euroopa amet vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajaneva ala suuremahuliste IT-süsteemide operatiivjuhtimiseks, ELT L 180, 29.6.2013, lk 1–30.
Eurodaci määrus, (EÜ) nr 2725/2000	Nõukogu 11. detsembri 2000. aasta määrus (EÜ) nr 2725/2000, mis käsitleb sõrmejälgede võrdlemise Eurodac-süsteemi kehtestamist Dublini konventsiooni tõhusa kohaldamise eesmärgil, EÜT L 316, 15.12.2000, lk 1–10.
Vastuvõtutingimuste direktiiv, 2013/33/EL	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. juuni 2013. aasta direktiiv 2013/33/EL, millega sätestatakse rahvusvahelise kaitse taotlejate vastuvõtu nõuded, ELT L 180,6, 29.6.2013, lk 96–116.
Vastuvõtutingimuste direktiiv, 2003/9/EÜ	Nõukogu 27. jaanuari 2003. aasta direktiiv 2003/9/EÜ, millega sätestatakse varjupaigataotlejate vastuvõtu miinimumnõuded, ELT L 31, 6.2.2003, lk 18–25.
Varjupaigame-netluste direktiiv, 2013/32/EL	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. juuni 2013. aasta direktiiv 2013/32/EL, rahvusvahelise kaitse seisundi andmise ja äravõtmise menetluse ühiste nõuete kohta (uuesti sõnastatud), ELT L 180, 29.6.2013, lk 60–95.
Varjupaigame-netluste direktiiv, 2005/85/EÜ	Nõukogu 1. detsembri 2005. aasta direktiiv 2005/85/EÜ liikmesriikides pagulasseisundi omistamise ja äravõtmise menetluse miinimumnõuete kohta, ELT L 326, 13.12.2005, lk 13–34.
Miinimumnõuete direktiiv, 2011/95/EL	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 13. detsembri 2011. aasta direktiiv 2011/95/EL, mis käsitleb nõudeid, millele kolmandate riikide kodanikud ja kodakondsuseta isikud peavad vastama, et kvalifitseeruda rahvusvahelise kaitse saajaks, ning nõudeid pagulaste või täiendava kaitse saamise kriteeriumidele vastavate isikute ühetaolisele seisundile ja antava kaitse sisule (uuesti sõnastatud), ELT L 337, 20.12.2011, lk 9–26.
Miinimumnõuete direktiiv, 2004/83/EÜ	Nõukogu 29. aprilli 2004. aasta direktiiv 2004/83/EÜ miinimumnõuete kohta, mida kolmandate riikide kodanikud ja kodakondsuseta isikud peavad täitma, et saada pagulase või muul põhjusel rahvusvahelist kaitset vajava isiku staatus, ja antava kaitse sisu kohta, ELT L 304, 30.9.2004, lk 12–23.

Ajutise kaitse direktiiv, 2001/55/EÜ	Nõukogu 20. juuli 2001. aasta direktiiv 2001/55/EÜ miinimumnõuete kohta ajutise kaitse andmiseks ümberasustatud isikute massilise sissevoolu korral ning meetmete kohta liikmesriikide jõupingutuste tasakaalustamiseks nende isikute vastuvõtmisel ning selle tagajärgede kandmisel, EÜT L 212, 7.8.2001, lk 12–23.
Inimkaubandus	
Inimkaubandusvastane direktiiv, 2011/36/EL	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 5. aprilli 2011. aasta direktiiv 2011/36/EL, milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset ja millega asendatakse nõukogu raamotsus 2002/629/JSK, ELT L 101, 15.4.2011, lk 1–11.
Inimkaubanduse ohvrite direktiiv (elamisloa), 2004/81/EÜ	Nõukogu 29. aprilli 2004. aasta direktiiv 2004/81/EÜ elamisloa väljaandmise kohta pädevate asutustega koostööd tegevatele kolmandate riikide kodanikele, kes on inimkaubanduse ohvrid või kelle ebaseaduslikule sisserändele on kaasa aidatud, ELT L 261, 6.8.2004, lk 19–23.
Piirid ja Schengen	
Euroopa piiri- ja rannikuvälve määrus, (EL) 2019/1896	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 13. novembri 2019. aasta määrus (EL) 2019/1896, mis käsitleb Euroopa piiri- ja rannikuvälvet ning millega tunnistatakse kehtetuks määrused (EL) nr 1052/2013 ning (EL) 2016/1624, ELT L 295, 14.11.2019, lk 1–131.
Schengeni piirieskirjad (määrus (EL) nr 2016/399)	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 9. märtsi 2016. aasta määrus (EL) 2016/399, mis käsitleb isikute üle piiri liikumist reguleerivaid liidu eeskirju (Schengeni piirieskirjad), ELT L 77, 23.3.2016, lk 1–52.
Määrus (EL) nr 610/2013	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. juuni 2013. aasta määrus (EL) nr 610/2013, millega muudetakse Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrust (EÜ) nr 562/2006, millega kehtestatakse isikute üle piiri liikumist reguleerivad ühenduse eeskirjad (Schengeni piirieskirjad), Schengeni lepingu rakendamise konventsiooni, nõukogu määrusi (EÜ) nr 1683/95 ja (EÜ) nr 539/2001 ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrusi (EÜ) nr 767/2008 ja (EÜ) nr 810/2009, ELT L 182, 29.6.2013, lk 1–18.
Merepiiride määrus, (EL) nr 656/2014	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 15. mai 2014. aasta määrus (EL) nr 656/2014, millega kehtestatakse eeskirjad Euroopa Liidu liikmesriikide välispiiril tehtava operatiivkoostöö juhtimise Euroopa agentuuri koordineeritava operatiivkoostöö raames toimuva patrull- ja vaatlustegevuse jaoks välistel merepiiridel, ELT L 189, 27.6.2014, lk 93–107.

Schengeni hindamismehhanismi määrus, (EL) nr 1053/2013	Nõukogu 7. oktoobri 2013. aasta määrus (EL) nr 1053/2013, millega kehtestatakse hindamis- ja järelevalvemehhanism Schengeni acquis' kohaldamise kontrollimiseks ja tunnistatakse kehtetuks täitevkomitee 16. septembri 1998. aasta otsus, millega luuakse Schengeni hindamis- ja rakendamiskomitee, ELT L 295, 6.11.2013, lk 27–37.
Otsus (EL) nr 1105/2011	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 25. oktoobri 2011. aasta otsus (EL) nr 1105/2011 selliste reisidokumentide, mille kasutajal on õigus ületada välispiire ja kuhu võib kanda viisa, nimekirja kohta ning sellise nimekirja koostamise korra kehtestamise kohta, ELT L 287, 4.11.2011, lk 9–12.
Kohaliku piirilõikluse määrus, (EÜ) nr 1931/2006	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 20. detsembri 2006. aasta määrus (EÜ) nr 1931/2006, millega kehtestatakse maismaal liikmesriikide välispiiril toimuva kohaliku piirilõikluse eeskirjad ning muudetakse Schengeni konventsiooni sätteid, ELT L 405, 30.12.2006, lk 1–22.
Reisijaid käsitleva eelteabe direktiiv, 2004/82/EÜ	Nõukogu 29. aprilli 2004. aasta direktiiv 2004/82/EÜ veoettevõtjate kohustuse kohta edastada reisijaid käsitlevaid andmeid, ELT L 261, 6.8.2004, lk 24–27.
Veotevõtjate karistuste direktiiv, 2001/51/EÜ	Nõukogu 28. juuni 2001. aasta direktiiv 2001/51/EÜ, millega täiendatakse 14. juuni 1985. aasta Schengeni lepingu rakendamise konventsiooni artikli 26 sätteid, EÜT L 187, 10.7.2001, lk 45–46.
Eli suuremahulised IT-süsteemid	
Koostalitlusvõime – politsei- ja õiguskoostöö, varjupaiga- ja rändemäärus, (EL) 2019/818	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 20. mai 2019. aasta määrus (EL) 2019/818, millega luuakse ELi infosüsteemide koostalitlusvõime raamistik politsei- ja õiguskoostöö, varjupaiga ja rände valdkonnas ning muudetakse määrusi (EL) 2018/1726, (EL) 2018/1862 ja (EL) 2019/816, ELT L 135, 22.5.2019, lk 85–135.
Koostalitlusvõime – piiride ja viisamäärus, (EL) 2019/817	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 20. mai 2019. aasta määrus (EL) 2019/817, millega luuakse ELi infosüsteemide koostalitlusvõime raamistik piiride ja viisade valdkonnas ning muudetakse Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrusi (EL) nr 767/2008, (EL) 2016/399, (EL) 2017/2226, (EL) 2018/1240, (EL) 2018/1726 ja (EL) 2018/1861 ning nõukogu otsuseid 2004/512/EÜ ja 2008/633/JSK, ELT L 135, 22.5.2019, lk 27–84.
ECRIS-TCNi määrus, (EL) 2019/816	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 17. aprilli 2019. aasta määrus (EL) 2019/816, millega luuakse kesksüsteem nende liikmesriikide väljaselgitamiseks, kellel on teavet kolmandate riikide kodanike ja kodakondsuseta isikute suhtes tehtud süüdimõistvate kohtuotsuste kohta, et täiendada Euroopa karistusregistrite infosüsteemi (ECRIS-TCN), ning muudetakse määrust (EL) 2018/1726, ELT L 135, 22.5.2019, lk 1–26.

SiSi määrus, (EL) 2018/1862	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 28. novembri 2018. aasta määrus (EL) 2018/1862, milles käsitletakse Schengeni infosüsteemi (SIS) loomist, toimimist ja kasutamist politseikoostöös ja kriminaalasjades tehtavas õigusalas esimeses koostöös ning millega muudetakse nõukogu otsust 2007/533/JSK ja tunnistatakse see kehtetuks ning tunnistatakse kehtetuks Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 1986/2006 ning komisjoni otsus 2010/261/EL, ELT L 312, 7.12.2018, lk 56–106.
SIS – piirikontrolli määrus, (EL) 2018/1861	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 28. novembri 2018. aasta määrus (EL) 2018/1861, milles käsitletakse Schengeni infosüsteemi (SIS) loomist, toimimist ja kasutamist piirikontrolli valdkonnas ning millega muudetakse Schengeni lepingu rakendamise konventsiooni ja määrust (EÜ) nr 1987/2006 ning tunnistatakse kehtetuks määrus (EÜ) nr 1987/2006, ELT L 312, 7.12.2018, lk 14–55.
SIS – tagasisaatmise määrus, (EL) 2018/1860	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 28. novembri 2018. aasta määrus (EL) 2018/1860 Schengeni infosüsteemi kasutamise kohta ebaseaduslikult riigis viibivate kolmandate riikide kodanike tagasisaatmiseks, ELT L 312, 7.12.2018, lk 1–3.
SiSi määrus, (EÜ) nr 1987/2006	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 20. detsembri 2006. aasta määrus (EÜ) nr 1987/2006, mis käsitleb teise põlvkonna Schengeni infosüsteemi (SIS II) loomist, toimimist ja kasutamist, ELT L 381, 28.12.2006, lk 4–23.
SiSi otsus, 2007/533/JSK	Nõukogu 12. juuni 2007. aasta otsus 2007/533/JSK, mis käsitleb teise põlvkonna Schengeni infosüsteemi (SIS II) loomist, toimimist ja kasutamist, ELT L 205, 7.8.2007, lk 63–84.
Nõukogu otsus 2013/158/EL	Nõukogu 7. märtsi 2013. aasta otsus, millega määratakse kindlaks Euroopa Parlamendi ja nõukogu määruse (EÜ) nr 1987/2006 (mis käsitleb teise põlvkonna Schengeni infosüsteemi (SIS II) loomist, toimimist ja kasutamist) kohaldamise kuupäev, ELT L 87, 27.3.2013, lk 10–11.
Nõukogu otsus 2013/157/EL	Nõukogu 7. märtsi 2013. aasta otsus, millega määratakse kindlaks otsuse 2007/533/JSK (mis käsitleb teise põlvkonna Schengeni infosüsteemi (SIS II) loomist, toimimist ja kasutamist) kohaldamise kuupäev, ELT L 87/8, 27.3.2013, lk 8–9.
eu-LISA määrus, (EL) 2018/1726	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 14. novembri 2018. aasta määrus (EL) 2018/1726, mis käsitleb Vabadusel, Turvalisusel ja Õigusel Rajaneva Ala Suuremahuliste IT-süsteemide Operatiivjuhtimise Euroopa Liidu Ametit (eu-LISA) ning millega muudetakse määrust (EÜ) nr 1987/2006 ja nõukogu otsust 2007/533/JSK ja tunnistatakse kehtetuks määrus (EL) nr 1077/2011 (ELT L 295, 21.11.2018, lk 99–137).

ETIASe määрус, (EL) 2018/1240	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 12. septembri 2018. aasta määрус (EL) 2018/1240, millega luuakse Euroopa reisiinfo ja -lubade süsteem (ETIAS) ning muudetakse määрус (EL) nr 1077/2011, (EL) nr 515/2014, (EL) 2016/399, (EL) 2016/1624 ja (EL) 2017/2226, ELT L 236, 19.9.2018, lk 1–71.
Riiki sisenemise ja riigist lahkumise süsteemi määрус, (EL) 2017/2226	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 30. novembri 2017. aasta määрус (EL) 2017/2226, millega luuakse riiki sisenemise ja riigist lahkumise süsteem liikmesriikide välispiire ületavate kolmandate riikide kodanike riiki sisenemise ja riigist lahkumise andmete ja sisenemiskeeluandmete registreerimiseks ning määratakse kindlaks riiki sisenemise ja riigist lahkumise süsteemile õiguskaitse eesmärgil juurdepääsu andmise tingimused ning millega muudetakse Schengeni lepingu rakendamise konventsiooni ning määruseid (EÜ) nr 767/2008 ja (EL) nr 1077/2011, ELT L 327, 9.12.2017, lk 20–82.
Europoli määрус, (EL) 2016/794	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 11. mai 2016. aasta määрус (EL) 2016/794, mis käsitleb Euroopa Liidu Õiguskaitsekoostöö Ametit (Europol) ning millega asendatakse ja tunnistatakse kehtetuks nõukogu otsused 2009/371/JSK, 2009/934/JSK, 2009/935/JSK, 2009/936/JSK ja 2009/968/JSK (ELT L 135, 24.5.2016, lk 53–114).
Isikuandmete kaitse üldmääрус, (EL) 2016/679	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 27. aprilli 2016. aasta määрус (EL) 2016/679 füüsiliste isikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise ning direktiivi 95/46/EÜ kehtetuks tunnistamise kohta (isikuandmete kaitse üldmääрус), ELT L 119, 4.5.2016, lk 1–88).
Politsei- ja kriminaal-õigusasutuste andmekaitse direktiiv, (EL) 2016/680	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 27. aprilli 2016. aasta direktiiv (EL) 2016/680, mis käsitleb füüsiliste isikute kaitset seoses pädevates asutustes isikuandmete töötlemisega süütegude tõkestamise, uurimise, avastamise ja nende eest vastutusele võtmise või kriminaalkaristuste täitmisele pööramise eesmärgil ning selliste andmete vaba liikumist ning millega tunnistatakse kehtetuks nõukogu raamotsus 2008/977/JSK, ELT L 119, 4.5.2016, lk 89–131.
VISi määрус, (EÜ) nr 767/2008	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 9. juuli 2008. aasta määрус (EÜ) nr 767/2008, mis käsitleb viisainfosüsteemi (VIS) ja liikmesriikidevahelist teabevahetust lühiajaliste viisade kohta (VIS määрус), ELT L 218, 13.8.2008, lk 60–81.
VISi otsus, 2008/633/JSK	Nõukogu 23. juuni 2008. aasta otsus 2008/633/JSK, mis käsitleb liikmesriikide määratud ametiasutuste ja Europoli juurdepääsu viisainfosüsteemile (VIS) terroriaktide ja muude raskete kuritegude vältimise, avastamise ja uurimise eesmärgidel, ELT L 218, 13.8.2008, lk 129–136.

Viisa

Viisamäärus, (EL) 2018/1806	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 14. novembri 2018. aasta määrus (EL) 2018/1806, milles loetletakse kolmandad riigid, kelle kodanikel peab välispiiride ületamisel olema viisa, ja need kolmandad riigid, kelle kodanikud on sellest nõudest vabastatud, ELT L 303, 28.11.2018, lk 39–58.
Pikaajalise viisa määrus, (EL) nr 265/2010	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 25. märtsi 2010. aasta määrus (EL) nr 265/2010, millega muudetakse Schengeni lepingu rakendamise konventsiooni ja määrust (EÜ) nr 562/2006 seoses isikute liikumisega pikaajalise viisa alusel, ELT L 85, 31.3.2010, lk 1–4.
Viisaeeskiri (määrus (EÜ) nr 810/2009)	Määrus (EÜ) nr 810/2009, millega kehtestatakse ühenduse viisaeeskiri (viisaeeskiri), ELT L 243, 15.9.2009, lk 1–58.
Määrus (EL) 2019/1155, millega muudetakse viisaeeskirja	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 20. juuni 2019. aasta määrus (EL) 2019/1155, millega muudetakse määrust (EÜ) nr 810/2009, millega kehtestatakse ühenduse viisaeeskiri (viisaeeskiri), ELT L 188, 12.7.2019, lk 25–54.
Viisavormi määrus, (EÜ) nr 1683/95	Nõukogu 29. mai 1995. aasta määrus (EÜ) nr 1683/95 ühtse viisavormi kohta, EÜT L 164, 14.7.1995, lk 1–4.

Ebaseaduslik ränne ja tagasisaatmine

Sisserände kontaktametnike määrus (uuesti sõnastatud), (EL) 2019/1240	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 20. juuni 2019. aasta määrus (EL) 2019/1240 sisserände kontaktametnike Euroopa võrgustiku loomise kohta, ELT L 198, 25.7.2019, lk 88–104.
ELi reisidokumentide määrus, (EL) 2016/1953	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. oktoobri 2016. aasta määrus (EL) 2016/1953, mis käsitleb Euroopa reisidokumendi kehtestamist riigis ebaseaduslikult viibivate kolmandate riikide kodanike tagasisaatmiseks ja millega tunnistatakse kehtetuks nõukogu 30. novembri 1994. aasta soovitus, ELT L 311, 17.11.2016, lk 13–19.
Tööandjatele kohaldatavate karistuste direktiiv, 2009/52/EÜ	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 18. juuni 2009. aasta direktiiv 2009/52/EÜ, millega sätestatakse ebaseaduslikult riigis viibivate kolmandate riikide kodanike tööandjatele kohaldatavate karistuste ja meetmete miinimumnõuded, ELT L 168, 30.6.2009, lk 24–32.
Tagasisaatmisdirektiiv, 2008/115/EÜ	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 16. detsembri 2008. aasta direktiiv 2008/115/EÜ ühiste nõuete ja korra kohta liikmesriikides ebaseaduslikult viibivate kolmandate riikide kodanike tagasisaatmisel, ELT L 348, 24.12.2008, lk 98–107.
Nõukogu otsus 2004/573/EÜ	Nõukogu 29. aprilli 2004. aasta otsus 2004/573/EÜ ühislendude korraldamise kohta seoses kolmandate riikide kodanike väljasaatmisega kahe või enama liikmesriigi territooriumilt individuaalse väljasaatmiskorralduse alusel, ELT L 261/28, 6.8.2004, lk 28–35.

Nõukogu direktiiv 2003/110/EÜ	Nõukogu 25. novembri 2003. aasta direktiiv 2003/110/EÜ abi kohta läbisõidu puhul seoses väljasaatmisega õhuteed pidi, ELT L 321, 6.12.2003, lk 26–31.
Kaasaaitamise direktiiv, 2002/90/EÜ	Nõukogu 28. novembri 2002. aasta direktiiv 2002/90/EÜ, millega määratletakse kaasaaitamine ebaseaduslikule piiriületamisele, läbisõidule ja elamisele, EÜT L 328, 5.12.2002, lk 17–18.
Väljasaatmise otsuste vastastikuse tunnustamise direktiiv, 2001/40/EÜ	Nõukogu 28. mai 2001. aasta direktiiv 2001/40/EÜ kolmandate riikide kodanike väljasaatmise otsuste vastastikuse tunnustamise kohta, EÜT L 149, 2.6.2001, lk 34–36.
Nõukogu otsus 2004/191/EÜ	Nõukogu 23. veebruari 2004. aasta otsus 2004/191/EÜ, millega kehtestatakse kolmandate riikide kodanike väljasaatmise otsuste vastastikust tunnustamist käsitleva direktiivi 2001/40/EÜ kohaldamisest tuleneva rahalise tasakaalustamatuse kompenseerimise kriteeriumid ja praktiline kord, ELT L 60, 27.2.2004, lk 55–57.
Nõukogu 1997. aasta resolutsioon näilike abielude kohta	Nõukogu 4. detsembri 1997. aasta resolutsioon näilike abielude vastu võitlemiseks võetavate meetmete kohta, EÜT C 382, 16.12.1997, lk 1–3.
Seaduslik ränne	
Üliõpilasi ja teadlasi käsitlev direktiiv, (EL) 2016/801	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 11. mai 2016. aasta direktiiv (EL) 2016/801 kolmandate riikide kodanike teadustegevuse, õpingute, praktika, vabatahtliku teenistuse, õpilasvahetusprogrammides või haridusprojektides osalemise ja <i>au pair</i> ’ina töötamise eesmärgil riiki sisenemise ja seal elamise tingimuste kohta, ELT L 132, 21.5.2016, lk 21–57.
Ettevõtjasiseselt üleviidud töötajate direktiiv, 2014/66/EL	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 15. mai 2014. aasta direktiiv 2014/66/EL kolmandate riikide kodanike liikmesriiki sisenemise ja seal elamise tingimuste kohta ettevõtjasisese üleviimise korral, ELT L 157, 27.5.2014, lk 1–22.
Hooajatöötajate direktiiv, 2014/36/EL	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. veebruari 2014. aasta direktiiv 2014/36/EL kolmandate riikide kodanike hooajatöötajatena töötamise eesmärgil riiki sisenemise ja seal viibimise tingimuste kohta, ELT L 94, 28.3.2014, lk 375–390.
Ühtse loa direktiiv, 2011/98/EL	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 13. detsembri 2011. aasta direktiiv 2011/98/EL kolmandate riikide kodanikele liikmesriigis elamist ja töötamist võimaldava ühtse loa taotlemise ühtse menetluse ning liikmesriigis seaduslikult elavate kolmandatest riikidest pärit töötajate ühiste õiguste kohta, ELT L 343, 23.12.2011, lk 1–9.
Sinise kaardi direktiiv, 2009/50/EÜ	Nõukogu 25. mai 2009. aasta direktiiv 2009/50/EÜ kolmandate riikide kodanike kõrget kvalifikatsiooni nõudva töö eesmärgil riiki sisenemise ja seal elamise tingimuste kohta, ELT L 155, 18.6.2009, lk 17–29.

Pikaajaliste elanike direktiiv, 2003/109/EÜ	Nõukogu 25. novembri 2003. aasta direktiiv 2003/109/EÜ pikaajalistest elanikest kolmandate riikide kodanike staatuse kohta, ELT L 16, 23.1.2004, lk 44–53.
Direktiiv 2011/51/EL	Euroopa Ülemkogu ja parlamendi 11. mai 2011. aasta direktiiv 2011/51/EL, millega muudetakse nõukogu direktiivi 2003/109/EÜ, et laiendada selle reguleerimisala rahvusvahelise kaitse saajatele, ELT L 132, 19.5.2011, lk 1–4.
Perekonna taasühinemise direktiiv, 2003/86/EÜ	Nõukogu 22. septembri 2003. aasta direktiiv 2003/86/EÜ perekonna taasühinemise õiguse kohta, ELT L 251, 3.10.2003, lk 12–18.
Elamisloavormi määrus, (EÜ) nr 1030/2002	Nõukogu 13. juuni 2002. aasta määrus (EÜ) nr 1030/2002, millega kehtestatakse ühtne elamisloavorm kolmandate riikide kodanike jaoks, EÜT L 157, 15.6.2002, lk 1–7.
Määrus (EÜ) nr 380/2008	Nõukogu 18. aprilli 2008. aasta määrus (EÜ) nr 380/2008, millega muudetakse määrust (EÜ) nr 1030/2002, millega kehtestatakse ühtne elamisloavorm kolmandate riikide kodanike jaoks, ELT L 115, 29.4.2008, lk 1–7.
Määrus (EL) 2017/1954	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 25. oktoobri 2017. aasta määrus (EL) 2017/1954, millega muudetakse nõukogu määrust (EÜ) nr 1030/2002, millega kehtestatakse ühtne elamisloavorm kolmandate riikide kodanike jaoks, ELT L 286, 1.11.2017, lk 9–14.
Vaba liikumine, sotsiaalkindlustus ja võrdõiguslikkus	
Isikutunnistuste ja elamislubade turvalisust käsitlev määrus, (EL) 2019/1157	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 20. juuni 2019. aasta määrus (EL) 2019/1157 liidu kodanike isikutunnistuste ning vaba liikumise õigust kasutavatele liidu kodanikele ja nende pereliikmetele väljaantavate elamislubade turvalisuse suurendamise kohta, ELT L 188, 12.7.2019, lk 67–78.
Määrus (EL) nr 492/2011	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 5. aprilli 2011. aasta määrus (EL) nr 492/2011 töötajate liikumisvabaduse kohta liidu piires, ELT L 141, 27.5.2011, lk 1–12.
Kutsekvalifikatsioonide direktiiv, 2005/36/EÜ	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 7. septembri 2005. aasta direktiiv 2005/36/EÜ kutsekvalifikatsioonide tunnustamise kohta, ELT L 255, 30.9.2005, lk 22–142.
Komisjoni määrus (EL) nr 623/2012	Komisjoni 11. juuli 2012. aasta määrus (EL) nr 623/2012, millega muudetakse Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2005/36/EÜ (kutsekvalifikatsioonide tunnustamise kohta) II lisa, ELT L 180, 12.7.2012, lk 9–11.
Sotsiaalkindlustuse koordineerimise määrus, (EÜ) nr 883/2004	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 29. aprilli 2004. aasta määrus (EÜ) nr 883/2004 sotsiaalkindlustussüsteemide koordineerimise kohta, ELT L 166, 30.4.2004, lk 1–123.

Määrus (EL) nr 1231/2010	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 24. novembri 2010. aasta määrus (EL) nr 1231/2010, millega laiendatakse määrust (EÜ) nr 883/2004 ja määrust (EÜ) nr 987/2009 kolmandate riikide kodanikele, keda nimetatud määrused veel ei hõlma üksnes nende kodakondsuse tõttu, ELT L 344, 29.12.2010, lk 1-3.
Määrus (EL) nr 465/2012	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. mai 2012. aasta määrus (EL) nr 465/2012, millega muudetakse määrust (EÜ) nr 883/2004 sotsiaalkindlustussüsteemide koordineerimise kohta ja määrust (EÜ) nr 987/2009, milles sätestatakse määruse (EÜ) nr 883/2004 rakendamise kord, ELT L 149, 8.6.2012, lk 4-10.
Vaba liikumise direktiiv, 2004/38/EÜ	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 29. aprilli 2004. aasta direktiiv 2004/38/EÜ, mis käsitleb Euroopa Liidu kodanike ja nende pereliikmete õigust liikuda ja elada vabalt liikmesriikide territooriumil ning millega muudetakse määrust (EMÜ) nr 1612/68 ja tunnistatakse kehtetuks direktiivid 64/221/EMÜ, 68/360/EMÜ, 72/194/EMÜ, 73/148/EMÜ, 75/34/EMÜ, 75/35/EMÜ, 90/364/EMÜ, 90/365/EMÜ ja 93/96/EMÜ, ELT L 158, 30.4.2004, lk 77-123.
Rassilise võrdõiguslikkuse direktiiv, 2000/43/EÜ	Nõukogu 29. juuni 2000. aasta direktiiv 2000/43/EÜ, millega rakendatakse võrdse kohtlemise põhimõtte sõltumata isikute rassilisest või etnilisest päritolust, EÜT L 180, 19.7.2000, lk 22-26.
Töötajate lähetamise direktiiv, 96/71/EÜ	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 16. detsembri 1996. aasta direktiiv 96/71/EÜ töötajate lähetamise kohta seoses teenuste osutamise, EÜT L 018, 21.1.1997, lk 1-6.

Valitud lepingud

Lühinimetus	Pealkiri
Ühendkuningriigi väljaastumisleping	Suurbritannia ja Põhja-liri Ühendkuningriigi Euroopa Liidust ja Euroopa Aatomienergiaühendusest väljaastumise leping, 24. jaanuar 2020, ELT L 29, 31.1.2020, lk 7-187.
Euroopa Ühenduse ja Šveitsi vaheline kokkulepe	Euroopa Ühenduse ja selle liikmesriikide ning Šveitsi Konföderatsiooni vaheline kokkulepe isikute vaba liikumise kohta, 21. juuni 1999, EÜT 2002 L 114, 30.4.2002, lk 6-72.
Euroopa Majanduspiirkonna leping	Euroopa Majanduspiirkonda käsitlev leping, 2. mai 1992, EÜT L 1, 3.1.1994, lk 3-522.
Konventsioon, millega rakendatakse 1985. aasta Schengeni lepingut	14. juunil 1985 Beneluxi Majandusliidu riikide, Saksamaa Liitvabariigi ja Prantsuse Vabariigi valitsuste vahel nende ühispiiridel kontrolli järkjärgulise kaotamise kohta sõlmitud Schengeni lepingu rakendamise konventsioon, 19. juuni 1990, EÜT L 239, 22.9.2000, lk 19-62.
Ankara protokoll	23. novembril 1970 allkirjastatud lisaprotokoll ja finantsprotokoll, mis on lisatud Euroopa Majandusühenduse ja Türgi assotsieerimislepingule ning milles käsitletakse nende jõustumiseks võetavaid meetmeid - Lõppakt - Deklaratsioonid, EÜT L 293, 29.12.1972, lk 3-56.

1. lisa. Käsiraamatus viidatud ELi määruste ja direktiivide kohaldatavus

	RIIK	AT	BE	BG	CY	CZ	DK	DE	EE	EL	ES	FI	FR	HR	HU	IE	IT	LT	LU	LV	MT	NL	PL	PT	RO	SE	SI	SK	CH	IS	LI	NO	UK*			
Kohaalku piiritlekluse määrus (EU) nr 1931/2006, mida on muudetud määrusega (EL) nr 1342/2011		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗			
Reisijaid käsitleva eelteabe direktiiv 2004/82/EU		✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓			
Veoteetvõtjate karistuste direktiiv 2007/51/EU		✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓			
ELi suuremahulised IT-süsteemid																																				
Koostalitlusvõime – poliitsei- ja õiguskoostöö, valijapriige- ja randemäärus (EL) 2019/818		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		
Koostalitlusvõime – piiride ja viisamäärus (EL) 2019/817		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	
ECRIS-TCNi määrus (EL) 2019/816		✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	
SIS-i määrus (EL) 2018/1862		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
SIS – piirikontrolli määrus (EL) 2018/1861		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓
SIS – tagasisaatmise määrus (EL) 2018/1860		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓
ETIAS-e määrus (EL) 2018/1240		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓
Riiki sisnemise ja riigist lahkumise süsteemi määrus (EL) 2017/2226		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓
Välisametusteemi määrus (EU) nr 767/2008		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓
Määrus (EU) nr 1987/2006		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓
Viisa																																				
Viisamäärus (EL) 2018/1806		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓
Pikaajalise viisa määrus (EL) nr 265/2010		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓

✓ = vastu võetud 0 = vastu võetud varasem versioon ✗ = ei ole vastu võetud

Euroopa varjupaiga-, piiri- ja sisserändeõiguse käsiraamat

	Riik	AT	BE	BG	CY	CZ	DK	DE	EE	EL	ES	FI	FR	HR	HU	IE	IT	LT	LU	LV	MT	NL	PL	PT	RO	SE	SI	SK	CH	IS	LI	NO	UK*													
Viisaeksiiri (määrus (EU) nr 810/2009), viimati muudetud määrusega (EL) 2019/1155	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓											
Ebaseaduslik ränne ja tagasisaatmine																																														
Sisserände kontaktametnike määrus (uuesti sõnastatud) (EL) 2019/1240	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓									
ELi reisidokumentide määrus (EL) 2016/1953	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓								
Tööandjate karistuste direktiiv (2009/52/EU)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓								
Tagasisaatmisdirektiiv 2008/115/EU	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓								
Kaasaatamise direktiiv 2002/90/EU	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓								
Seaduslik ränne																																														
Üliõpilasi ja teadlasi käsitlev direktiiv 2016/801/EL	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓							
Ettevõtjaiseseelt üleviidud tootajate direktiiv 2014/66/EL	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓						
Hooajajärgsete direktiiv 2014/36/EL	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓					
Ühtse loa direktiiv 2011/98/EL	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓					
Sinise kaardi direktiiv 2009/50/EU	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓				
Pikaajaliste elanike direktiiv 2003/109/EU, mida on muudetud direktiiviga 2011/51/EL	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓			
Perekonna taasühinemise direktiiv 2003/86/EU	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		
Elamisloavormi määrus (EU) nr 1030/2002, viimati muudetud määrusega (EL) 2017/1954	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

✓ = vastu võetud o = vastu võetud varasem versioon * = ei ole vastu võetud

1. lisa. Käsiraamatus viidatud ELi määruste ja direktiivide kohaldatavus

	RIIK	AT	BE	BG	CY	CZ	DK	DE	EE	EL	ES	FI	FR	HR	HU	IE	IT	LT	LU	LV	MT	NL	PL	PT	RO	SE	SI	SK	CH	IS	LI	NO	UK*			
Vaba liikumine, sotsiaalkindlustus ja võrdõigussikkus																																				
Isikutunnistuste ja elamislubade turvalisust käsitlev määrus (EL) 2019/1157																																				
Kunsekvalifikatsioonide tunnustamise direktiiv 2005/36/EÜ, viimati muudetud määrusega (EL) nr 623/2012																																				
Sotsiaalkindlustuse koordineerimise määrus (EU) nr 883/2004, viimati muudetud määrusega (EL) nr 465/2012																																				
Määrus (EL) nr 1231/2010 (millega läendatakse sotsiaalkindlustuse koordineerimise määrust (EU) nr 883/2004 kolmandate riikide kodanikele)																																				
Vaba liikumise direktiiv 2004/38/EÜ																																				
Rassilise võrdõigussikkuse direktiiv 2000/43/EÜ																																				
Töötajate lähetamise direktiiv 96/71/EÜ, viimati muudetud direktiiviga (EL) 2018/957																																				

✓ = vastu võetud o = vastu võetud varasem versioon x = ei ole vastu võetud

Märkused:

* Kohaldatav Ühendkuningriigi suhtes kuni väljaastumislepingus sätestatud üleminekuperioodi lõpuni

Schengeni acquis (sh õigusaktid, mis on loetletud jaotistes „Piirid ja Schengen“, „Viisa“, „Ebaseaduslik ränne ja tagasisaatmine“ ning „Eli suuremahulised IT-süsteemid“)

Vt Taani kohta protokoll nr 19 Euroopa Liidu raamistikk u integreeritud Schengeni acquis' kohta, artikkel 3 ja protokoll nr 22 Taani seisukoha kohta.

Vt Ühendkuningriigi kohta protokoll nr 21 Ühendkuningriigi ja liimaa seisukoha kohta vabadusel, turvalisusel ja õigusel ränne ala suhtes; protokoll nr 19 Euroopa Liidu raamistikk u integreeritud Schengeni acquis' kohta, artikkel 4; nõukogu 29. mai 2004. aasta otsus 2004/385/EÜ, millega kinnitatakse Ühendkuningriigi taotlus (EÜT 2004 L 131, lk 43-47), ning nõukogu 22. detsember 2004. aasta otsus 2004/926/EÜ Schengeni acquis' osade jõustamise kohta Suurbritannia ja Põhja-Iiri Ühendkuningriigis (EÜT 2004 L 395, lk 70-80). Vt ka Suurbritannia ja Põhja-Iiri Ühendkuningriigi Euroopa Liidust ja Euroopa Aatomiaenergiaühendusest väljaastumise leping, mis allkirjastati 24. 1.2020 ja jõustus 31.11.2020 (EÜT 2020, L 29, lk 7-187).

Vt **lirimaas** kohta protokoll nr 21 Ühendkuningriigi ja lirimaas seiskoha kohta vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajaneva ala suhtes; protokoll nr 19 Euroopa Liidu raamistikku integreeritud Schengeni acquis' kohta, artikkel 4; ja nõukogu 2002. aasta otsus 2002/192/EÜ lirimaas taotluse kohta osaleda teatavates Schengeni acquis' säetes (EÜT 2002, L 64, lk 20–23).

Vt **Norra ja Islandi** kohta protokoll nr 19 Euroopa Liidu raamistikku integreeritud Schengeni acquis' kohta, artikkel 6; Euroopa Liidu Nõukogu ning Islandi Vabariigi ja Norra Kuningriigi leping nende kahe riigi osalemisest Schengeni acquis' säetes rakendamises ja edasiarendamises, mis allkirjastati 18.5.1999 ja jõustus 26.6.2000 (EÜT 1999, L 176, lk 36–63); ja nõukogu 17. mai 1999. aasta otsus 1999/437/EÜ Euroopa Liidu Nõukogu ning Islandi Vabariigi ja Norra Kuningriigi vahel sõlmitud lepingu teatavate rakenduseskirjade kohta nende kahe riigi ühinemiseks Schengeni acquis' säite rakendamise ja edasiarendamisega (EÜT 1999, L 176, lk 37–33).

Vt **Sveitsi** kohta Euroopa Liidu, Euroopa Ühenduse ja Sveitsi Konföderatsiooni vaheline leping Sveitsi Konföderatsiooni ühinemise kohta Schengeni acquis' rakendamise, kohaldamise ja edasiarendamisega, mis allkirjastati 26.10.2004 ja jõustus 13.2008 (ELT 2008, L 53, lk 5–79), ning nõukogu 2008. aasta otsus 2008/146/EÜ sõlmida Euroopa Ühenduse nimel Euroopa Liidu, Euroopa Ühenduse ja Sveitsi Konföderatsiooni vaheline leping Sveitsi Konföderatsiooni ühinemise kohta Schengeni acquis' rakendamise, kohaldamise ja edasiarendamisega (ELT 2008, L 53, lk 1–2).

Vt **Liechtensteini** kohta Euroopa Liidu, Euroopa Ühenduse, Sveitsi Konföderatsiooni ja Liechtensteini Vürstiriigi vaheline protokoll Liechtensteini Vürstiriigi ühinemise kohta Euroopa Liidu, Euroopa Ühenduse ja Sveitsi Konföderatsiooni vahelise lepinguga Sveitsi Konföderatsiooni ühinemise kohta Schengeni acquis' rakendamise, kohaldamise ja edasiarendamisega, mis allkirjastati 28.2.2008 ja jõustus 19.12.2011 (ELT 2011, L 60, lk 21–36).

Konkreetsete õigusaktide kohaldamine Schengeni acquis' alusel

Dublini ja Eurodac määrused

Vt **Taani** kohta Euroopa Ühenduse ja Taani Kuningriigi vahel sõlmitud leping (mis käsitleb kriteeriumide ja mehhanismide kehtestamist selle riigi määramiseks, kes vastutab Taanis või mõnes teises Euroopa Liidu liikmesriigis esitatud varjupaigataotluse läbivaatamise eest, ning sõrmejälgede võrdlemise Eurodac-süsteemi kehtestamist Dublini konventsiooni tõhusa kohaldamise eesmärgil), mis allkirjastati 10.3.2005 ja jõustus 14.2006 (ELT 2006, L 66, lk 38–43), ning nõukogu 21. veebruaril 2006. aasta otsus 2006/188/EÜ (ELT 2006, L 66, lk 37); eelnimetatud lepingu artikli 3 lõike 2 alusel on Taani 4. juulil 2013 teatanud Euroopa Komisjonile, et ta kohaldab mõlemat õigusakti, v.a Eurodac-süsteemi õigusakti osa, mis vajab eraldi läbirääkimisi. Õigusaktide eesmärgil juurdepääsu kohta vt Euroopa Ühenduse ja Taani Kuningriigi vahel sõlmitud lepingu (mis käsitleb kriteeriumide ja mehhanismide kehtestamist selle riigi määramiseks, kes vastutab Taanis või mõnes teises Euroopa Liidu liikmesriigis esitatud varjupaigataotluse läbivaatamise eest, ning sõrmejälgede võrdlemise Eurodac-süsteemi kehtestamist Dublini konventsiooni tõhusa kohaldamise eesmärgil) protokoll, mis allkirjastati 27.3.2019, ja jõustus 25.5.2019 (ELT 2019, L 138, lk 5–8); ning nõukogu 13. mai 2019. aasta otsus (ELT 2019/836, mis käsitleb protokoll, millega reguleeritakse juurdepääsu Eurodac-süsteemile õigusaktide eesmärgil) ja mis lisatakse Euroopa Ühenduse ja Taani Kuningriigi vahelisele lepingule, mis käsitleb kriteeriumide ja mehhanismide kehtestamist selle riigi määramiseks, kes vastutab Taanis või mõnes teises Euroopa Liidu liikmesriigis esitatud varjupaigataotluse läbivaatamise eest, ning sõrmejälgede võrdlemise Eurodac-süsteemi kehtestamist Dublini konventsiooni tõhusa kohaldamise eesmärgil, sõlmimist (ELT 2019, L 138, lk 3–4).

Vt **Islandi ja Norra** kohta Euroopa Ühenduse ning Islandi Vabariigi ja Norra Kuningriigi vaheline leping (mis käsitleb liikmesriigis või Islandil või Norras esitatud varjupaigataotluse läbivaatamise eest vastutava riigi määratlemise kriteeriume ja mehhanisme – deklaratsioonid), mis allkirjastati 19.1.2001 ja jõustus 14.2.2001 (EÜT 2001, L 93, lk 40–47), ja nõukogu 21. veebruaril 2006. aasta otsus 2006/107/EÜ (ELT 2006, L 57, lk 15–18); samuti Euroopa Liidu, Islandi ja Norra Kuningriigi vaheline protokoll Euroopa Ühenduse ning Islandi Vabariigi ja Norra Kuningriigi vahelisele lepingule (millega reguleeritakse juurdepääsu Eurodac-süsteemile õigusaktide eesmärgil ja mis käsitleb liikmesriigis või Islandil või Norras esitatud varjupaigataotluse läbivaatamise eest vastutava riigi määratlemise kriteeriume ja mehhanisme), mis allkirjastati 24.10.2019 ja jõustus 4.3.2020 (ELT 2020, L 64, lk 3–7); ning nõukogu 17. veebruaril 2020. aasta otsus (ELT 2020/276, mis käsitleb Euroopa Liidu, Islandi ja Norra Kuningriigi vahelise protokoll (millega reguleeritakse juurdepääsu Eurodac-süsteemile õigusaktide eesmärgil) ja mis lisatakse Euroopa Ühenduse ning Islandi Vabariigi ja Norra Kuningriigi vahelisele lepingule, millega reguleeritakse juurdepääsu Eurodac-süsteemile õigusaktide eesmärgil) ja mis lisatakse Euroopa Ühenduse eest vastutava riigi määratlemise kriteeriume ja mehhanisme (ELT 2020, L 64, lk 1–2).

Vt **Sveitsi** kohta Euroopa Ühenduse ja Sveitsi Konföderatsiooni vaheline leping liikmesriigis või Sveitsis esitatud varjupaigataotluse läbivaatamise eest vastutava riigi määramise kriteeriumide ja mehhanismide kohta, mis allkirjastati 26.10.2004 ja jõustus 1.3.2008 (ELT 2008, L 53, lk 5–17); ja nõukogu 2008. aasta otsus 2008/147/EÜ (ELT 2008, L 53, lk 3–4); samuti Euroopa Liidu, Sveitsi Konföderatsiooni ja Liechtensteini Vürstiriigi vaheline protokoll, millega reguleeritakse juurdepääsu EURODAC-süsteemile õigusaktide eesmärgil ja mis lisatakse Euroopa Ühenduse ja Sveitsi Konföderatsiooni vahelisele lepingule liikmesriigis või Sveitsis esitatud varjupaigataotluse läbivaatamise eest vastutava riigi määramise kriteeriumide ja mehhanismide kohta, mis allkirjastati 27.6.2019 ja jõustus 5.2.2020 (ELT 2020, L 32, lk 3–7) ja nõukogu 21. jaanuaril 2020. aasta otsus (ELT 2020/142, mis käsitleb Euroopa Liidu, Sveitsi Konföderatsiooni ja Liechtensteini Vürstiriigi vahelise protokoll, millega reguleeritakse juurdepääsu Eurodac-süsteemile õigusaktide eesmärgil) ja mis lisatakse Euroopa Ühenduse ja Sveitsi Konföderatsiooni vahelisele lepingule liikmesriigis või Sveitsis esitatud varjupaigataotluse läbivaatamise eest vastutava riigi määramise kriteeriumide ja mehhanismide kohta, sõlmimist (ELT 2020, L 32, lk 1–2).

Vt **Liechtensteini** kohta Euroopa Liidu nimel Euroopa Liidu, Šveitsi Konföderatsiooni ja Liechtensteini Vürstiriigi vaheline protokoll, millega reguleeritakse juurdepääsu Eurodac-süsteemile õiguskaitse eesmärgil ja mis lisatakse Euroopa Ühenduse ja Šveitsi Konföderatsiooni vahelisele lepingule liikmesriigis või Šveitsis esitatud varjupaigataotlejate läbivaatamise eest vastutava riigi määramise kriteeriumide ja mehhanismide kohta), mis allkirjastati 28.2.2008 ja jõustus 19.12.2011 (ELT 2011, L 160, lk 39–49); samuti Euroopa Liidu, Šveitsi Konföderatsiooni ja Liechtensteini Vürstiriigi vaheline protokoll, millega reguleeritakse juurdepääsu Eurodac-süsteemile õiguskaitse eesmärgil ja mis lisatakse Euroopa Ühenduse ja Šveitsi Konföderatsiooni vahelisele lepingule liikmesriigis või Šveitsis esitatud varjupaigataotlejate läbivaatamise eest vastutava riigi määramise kriteeriumide ja mehhanismide kohta, mis allkirjastati 27.6.2019 ja jõustus 5.2.2020 (ELT 2020, L 32, lk 3–7) ja nõukogu z.l. järeauani 2020. aasta otsus (EL) 2020/142, mis käsitleb Euroopa Liidu, Šveitsi Konföderatsiooni ja Liechtensteini Vürstiriigi vahelise protokoll, millega reguleeritakse juurdepääsu Eurodac-süsteemile õiguskaitse eesmärgil ja mis lisatakse Euroopa Ühenduse ja Šveitsi Konföderatsiooni vahelisele lepingule liikmesriigis või Šveitsis esitatud varjupaigataotlejate läbivaatamise eest vastutava riigi määramise kriteeriumide ja mehhanismide kohta, sõlmimist (ELT 2020, L 32, lk 1–2).

Schengeni piirteeskirjad

Schengeni piirteeskirju kohaldatakse **Bulgaaria, Horvaatia, Kuproose ja Rumeenia** suhtes, v.a III jaotis sisepiiride kohta.

SISI määrused

Määrust (EÜ) nr 1987/2006 hakati kohaldama 6. aprillil 2013, nagu on sätestatud nõukogu 7. märtsi otsuses 2013/158/EL (ELT 2013, L 87, lk 10–11).

Taani suhtes ei ole siduvat määrust (EÜ) nr 1987/2006 ja nõukogu otsus 2013/158/EL, kuid ta valinud osalemise SISis ning on otsustanud uuesti osaleda seoses SISI tagasisaatmise määrusega (EL) 2018/1860, SISI piirikontrolli määrusega (EL) 2018/1861 ja SISI määrusega (EL) 2018/1862, millest teatati Euroopa Komisjonile 26. aprillil 2019.

Iirimaa ja Ühendkuningriik ei osale ning nende suhtes ei ole siduvat ega kohaldatavat nõukogu 7. märtsi 2013. aasta otsus 2013/158/EL, seetõttu kohaldatakse nende suhtes ainult SISI otsust (2007/533/JSK, 12.6.2007). 2020. aasta juulis seisuga ei ole **Iirimaa** SISiga veel ühendatud, kuid ta teeb ettevalmistusi ühenduse loomiseks SISiga. Tal ei ole siiski võimalik väljastada kogu Schengeni ala hõlmavaid riiki sisenemise ja riigis viibimise keeldu käsitlevaid hoiatusteid ega juurdepääsu nulle. Väljastatavalepingu kohaselt jätkab **Ühendkuningriik** üleminekuperioodi SISis osalemist, kuid ei saa kasutada Schengeni ala sisenumise või seal viibimise keelamise hoiatusteid ega juurdepääsu nulle.

2020. aasta juuli seisuga ei ole **Küpros** veel SISiga ühendatud ja tal on Schengeni alaga ühinemise eesmärgil ajutine erand.

Bulgaaria ja **Rumeenia** on SISile juurdepääs politsier- ja õiguskaitse eesmärgil vastavalt SISI otsusele (2007/533/JSK) ja nõukogu 29. juuni 2010. aasta otsusele 2010/365/EL Schengeni infosüsteemi käsitlevate Schengeni acquis' sätete kohaldamise kohta Bulgaaria Vabariigis ja Rumeenias. Alates 2018. aasta augustist hakkasid **Bulgaaria** ja **Rumeenia** kasutama SISI Schengeni ala sisenumise või seal viibimise keelamiseks vastavalt nõukogu 25. juuni 2018. aasta otsusele (EL) 2018/934 (ELT 2018, L 165, lk 37–39).

Horvaatial on endiselt mõned piirangud seoses SISI kasutamisega Schengeni ala sisenumise või seal viibimise keelamiseks. Need piirangud tühistatakse niipea, kui Horvaatiast saab Schengeni ala talleõiguslik riik. **Bulgaaria** ja **Rumeenia** ei saa väljastada kogu Schengeni ala hõlmavaid hoiatusteid Schengeni ala sisenumise või seal viibimise keelamise kohta, sest nad ei ole veel Schengeni ala osa.

Viisainfosüsteemi määrus

Viisainfosüsteemi määrus ei ole siduv **Taani** suhtes, kuid ta on valinud osalemise VSIis.

Iirimaa ja **Ühendkuningriik** ei osale viisainfosüsteemi määruses.

VISI ei kohaldata **Horvaatia** ja **Küprose** suhtes ning seda kohaldatakse ainult osaliselt **Bulgaaria** ja **Rumeenia** suhtes vastavalt nõukogu 12. oktoobri 2017. aasta otsusele (EL) 2017/1908, mis käsitleb viisainfosüsteemiga seotud Schengeni acquis' teatavate sätete jõustumist **Bulgaaria Vabariigis** ja **Rumeenias** (ELT 2017, L 269, lk 39–43).

Riiki sisenumise ja riigist lähkumise süsteemi määrus

Riiki sisenumise ja riigist lähkumise süsteemi määrus ei ole siduv **Taani** suhtes, kuid ta on valinud osalemise riiki sisenumise ja riigist lähkumise süsteemis alates 24. oktoobrist 2019.

Iirimaa ja **Ühendkuningriik** ei osale riiki sisenumise ja riigist lähkumise süsteemi määruses.

Riiki sisenumise ja riigist lähkumise süsteemi ei kohaldata **Horvaatia** ja **Küprose** suhtes ning **Bulgaarias** ja **Rumeenias** kohaldatakse seda ainult osaliselt.

ETIASe määrus

ETIASe määrus ei ole siduv **Taani** suhtes, kuid ta on valinud osalemise ETIASes alates 24. oktoobrist 2019. Iirimaa ja Ühendkuningriik ei osale ETIASe määrukses.

EGRIS-TCNI määrus

EGRIS-TCNI määrust ei kohaldata **Taani** suhtes, samas Iirimaa ja Ühendkuningriik otsustada selles osaleda. ECRIS-TCNI määrust ei kohaldata **Islandi**, **Liechtensteini**, **Norra** ja **Šveitsi** suhtes.

Vaba liikumine ja sotsiaalkindlustus

Vt **Liechtensteini**, **Islandi** ja **Norra** kohta *Euroopa Majanduspiirkonna lepingu VI lisa*, mida on muudetud EMP ühiskomitee 1. juuli 2011. aasta otsusega nr 76/2011. 2011 (ELT 2011, L 262, lk 33-43) ja nr 18/2012, 10.2.2012 (ELT 2012, L 61, lk 24).

Vt **Šveitsi** kohta *sotsiaalkindlustusskeemide koordineerimise kokkuleppe II lisa*, mida on ajakohastatud ühelt poolt Euroopa Ühenduse ja selle liikmesriikide ning teiselt poolt Šveitsi Konföderatsiooni vahelise isikute vaba liikumist käsitleva kokkuleppe artikliga 14 loodud *ELI-Šveitsi ühiskomitee otsus nr 1/2011*, 30. september 2011, millega asendatakse nimetatud kokkuleppe II lisa sotsiaalkindlustussüsteemide koordineerimise kohta (2012/195/EU) (ELT 2012 L 103, lk 51–59).

Vaba liikumise ja sotsiaalkindlustusega seotud konkreetsete õigusaktide kohaldamine

Määrust (EL) nr 7231/2010 ei kohaldata **Ühendkuningriigi** suhtes, kelle suhtes kohaldatakse siiski nõukogu 14. mai 2003. aasta määrust (EU) nr 859/2003, millega laiendatakse määruse (EMÜ) nr 1408/71 ja määruse (EMÜ) nr 574/72 sätteid kolmandate riikide kodanikele, keda need sätted juba ei hõlma üksnes nende kodakondsuse alusel (ELT 2003, L 124, lk 1–3).

Kutsevalifikatsioonide tunnustamise direktiivi (2005/36/EÜ), va selle II jaotist, kohaldatakse **Šveitsis** ajutiselt vastavalt 1999. aasta ühelt poolt Euroopa Ühenduse ja selle liikmesriikide ning teiselt poolt Šveitsi Konföderatsiooni vahelise isikute vaba liikumist käsitleva kokkuleppe artikliga 14 loodud ELI-Šveitsi ühiskomitee otsus nr 2/2011, 30. september 2011, millega asendatakse kokkuleppe III lisa (kutsevalifikatsioonide vastastikune tunnustamine, (2011/702/EL) (ELT 2011 L 277, lk 20-35).

Töötajate lähetamise direktiivi (96/71/EÜ) ei ole kohaldatav **Šveitsi** suhtes, kes peab siiski kehtestama sarnased eeskirjad vastavalt 1999. aastal sõlmitud Euroopa Ühenduse ja selle liikmesriikide ning Šveitsi Konföderatsiooni vahelisele isikute vaba liikumist käsitlevale kokkuleppe (mis allkirjastati 21.6.1999 ja jõustus 1.6.2002 (EÜT 2002, L 114, lk 6–72)) I lisa artiklile 22.

2. lisa. Euroopa Nõukogu valitud õigusaktide kohaldatavus

Valitud Euroopa Nõukogu õigusaktide kohaldatavus ELi liikmesriikides

	RIIK	AT	BE	BG	CY	CZ	DE	DK	EE	EL	ES	FI	FR	HR	HU	IE	IT	LT	LU	LV	MT	NL	PL	PT	RO	SE	SI	SK	27st liikmesriigist kokku
Ratifitseerimiste/ühinemiste koguarv	10	11	10	10	10	9	11	12	10	10	11	11	10	11	9	11	11	9	13	8	11	12	10	12	11	12	10	9	9
Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitsese konventsioon	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	27
Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitsese konventsiooni protokoll nr 1 (vara, hindlus jne)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	27
Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitsese konventsiooni protokoll nr 4 (liikumisvabadus, välismaalaste kollektiivse valljasaatmise keeld jne)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	26
Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitsese konventsiooni protokoll nr 6 (surmanuhtluse kaotamine)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	27
Euroopa inimõiguste konventsiooni protokoll nr 7 (menetluslikud tagatised välismaalaste valljasaatmise korral)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	25
Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitsese konventsiooni protokoll nr 12 (diskrimineerimine)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	10
Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitsese konventsiooni protokoll nr 13 (surmanuhtluse kaotamine)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	27
Euroopa sotsiaal- ja meditsiiniabi konventsioon (1953)	✗	✓	✗	✗	✗	✗	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✗	✗	14
Elama asumist käsitlev Euroopa konventsioon (1955)	✓	✓	✗	✗	✗	✗	✓	✓	✓	✓	✗	✗	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✗	✓	✓	✓	✗	✗	9

✓ = Osalisriik / kohaldatav ✗ = allkirjastatud s = allkirjastatud ✗ = allkirjastamata

Euroopa varjupaiga-, piiri- ja sisserändeõiguse käsiraamat

Riik	AT	BE	BG	CY	CZ	DE	DK	EE	EL	ES	FI	FR	HR	HU	IE	IT	LT	LU	LV	MT	NL	PL	PT	RO	SE	SI	SK	27st liik- mesriigist kokku	
Ratifikatsioonide/ühinemiste kogu arv	10	11	10	10	9	11	12	10	10	11	11	10	11	9	11	9	13	8	11	12	10	10	12	11	12	10	9	9	
Kodakondsuse Euroopa konventsioon (1997)	✓	✗	✓	✗	✓	✓	✓	✗	✗	✗	✓	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	13
Isikuandmete automatiseeritud töötlemisel isiku kaitsese konventsioon (1981)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	27
Protokoll, millega muudetakse konventsiooni isikute kaitsese kohta isikuandmete automatiseeritud töötlemisel (2018)	✗	✗	✓	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	4
Inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioon (2005)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	27
Naistevastase vägivalga ja perenägivalga ennetamise ja tõkestamise konventsioon (2011)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	21

✓ = Osalisriik / kohaldatav s = allkirjastatud ✗ = allkirjastamata

Valitud Euroopa Nõukogu õigusaktide kohaldatavus teistes Euroopa Nõukogu riikides

Riik	AD	AL	AM	AZ	BA	CH	GE	IS	LI	MC	MD	ME	MK	NO	RS	RU	SM	TR	UA	UK	Total out of 20 MS
Ratitseerimiste/jühinemiste koguarv																					
Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	20
Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni protokoll nr 1 (vara, haridus jne)	✓	✓	✓	✓	✓	5	✓	✓	✓	5	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	18
Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni protokoll nr 4 (liikumisvabadus, välismaalaste kollektiivse väljasaatmise keeld jne)	✓	✓	✓	✓	✓	×	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	5	✓	5	17
Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni protokoll nr 6 (surmanuhtluse kaotamine)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	5	✓	✓	✓	✓	19
Euroopa inimõiguste konventsiooni protokoll nr 7 (menetluslikud tegelised välismaalaste väljasaatmise korral)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	×	19
Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni protokoll nr 12 (diskrimineerimine)	✓	✓	5	✓	✓	×	✓	5	5	×	5	✓	✓	5	✓	5	✓	5	✓	×	10
Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni protokoll nr 13 (surmanuhtluse kaotamine)	✓	5	×	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	×	✓	✓	✓	✓	17
Euroopa sotsiaal- ja meditsiiniabi konventsioon (1953)	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	4
Elama asunist käsitlev Euroopa konventsioon (1955)	×	×	×	×	×	×	5	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	3
Kodakondsuse Euroopa konventsioon (1997)	×	✓	×	×	✓	×	×	×	×	×	×	✓	✓	×	×	5	×	×	×	×	8
Isikuandmete automatiseeritud töötlemisel isiku kaitse konventsioon (1981)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	20
Protokoll, millega muudetakse konventsiooni isikute kaitse kohta isikuandmete automatiseeritud töötlemisel (2018)	5	×	5	×	×	5	×	×	5	×	×	×	5	5	✓	5	5	×	×	5	1
Inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioon (2005)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	19
Naistevastase vägivalga ja perevägivalga ennetamise ja lõkestamise konventsioon (2011)	✓	✓	5	×	✓	✓	✓	✓	5	✓	5	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	5	5	13

✓ = Osalisriik / kohaldatav

5 = allkirjastatud

x = allkirjastatud

x = allkirjastamata

3. lisa. Euroopa sotsiaalharta sätete vastuvõtmine

Euroopa sotsiaalharta sätete heakskiitmine ELi liikmesriikide poolt

ELi liikmesriik	Euroopa sotsiaalharta (1996)														Euroopa sotsiaalharta (1961) ja selle 1988. aasta lisaprotokoll												
	AT	BE	BG	CY	EE	FI	FR	HU	IE	IT	LT	LV	MT	NL	PT	RO	SE	SI	SK	CZ	DE	DK	EL	ES	HR	LU	PL
Heakskiidetud kokku	14	24	17	15	20	26	31	17	27	30	24	26	20	30	31	17	23	29	25	15	15	18	21	22	15	16	10
Artikkel 1 – õigus tööle	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	0	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Artikkel 2 – õigus õiglastele töötajatele	0	✓	0	0	0	✓	✓	✓	✓	✓	✓	0	0	✓	✓	0	0	✓	✓	✓	✓	0	✓	✓	✓	✓	0
Artikkel 3 – õigus töötada ohututes ja tervislikes tingimustes	✓	✓	✓	0	0	0	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	0	0	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Artikkel 4 – õigus saada õiglast töötasu	0	✓	0	0	0	0	✓	✓	✓	✓	✓	0	✓	✓	✓	✓	0	✓	✓	0	0	0	✓	✓	0	0	0
Artikkel 5 – õigus ühineda	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Artikkel 6 – õigus pidada kollektiivläbirääkimisi	0	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Artikkel 7 – laste ja noorte õigus saada kaitset	0	✓	✓	0	0	0	0	0	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	0	✓	✓	✓	0	✓	✓	✓	✓	✓	0
Artikkel 8 – töötavate naiste õigus emaduse kaitsele	0	✓	✓	0	✓	0	✓	✓	0	✓	✓	✓	0	✓	✓	✓	0	✓	✓	0	0	0	✓	0	✓	0	0
Artikkel 9 – õigus kutsenõustamisele	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Artikkel 10 – õigus kutsesõppele	✓	✓	✓	✓	0	✓	✓	✓	✓	✓	✓	0	0	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	0	✓	✓	✓	✓	0	0
Artikkel 11 – õigus tervise kaitsele	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Artikkel 12 – õigus sotsiaalkindlustusele	✓	✓	0	✓	✓	✓	0	0	✓	✓	0	0	0	✓	✓	✓	0	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Artikkel 13 – õigus saada sotsiaal- ja meditsiiniabi	✓	✓	0	0	0	✓	✓	✓	✓	✓	0	✓	✓	✓	0	0	0	0	0	✓	✓	✓	✓	✓	✓	0	0
Artikkel 14 – õigus kasutada sotsiaalhoolekande teenuseid	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	0

✓ = vastu võetud

0 = vastu võetud varasem versioon

x = ei ole vastu võetud

Euroopa sotsiaalhartat (1961) ja selle 1988. aastat lisaprotokoll													Euroopa sotsiaalhartat (1996)														
	AT	BE	BG	CY	EE	FI	FR	HU	IE	IT	LT	LV	MT	NL	PT	RO	SE	SI	SK	CZ	DE	DK	EL	ES	HR	LU	PL
ELi liikmesriik	14	24	17	15	20	26	31	17	27	30	24	26	20	30	31	17	23	29	25	15	15	18	21	22	15	16	10
Heakskiidetud kokku	0	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	0	✓	✓	0	0	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓
Artikkel 15 – puuetega inimesed	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	0	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓
Artikkel 16 – perekonna kaitse	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Artikkel 17 – laste ja noorte õigus saada kaitset	✓	✓	0	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Artikkel 18 – õigus töötada teiste lepingupoole territooriumil	0	✓	0	0	✗	✓	✓	✗	✓	✓	0	✓	0	✓	✓	0	✓	0	0	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	0
Artikkel 19 – võrreetajate kaitse ja abistamine	0	0	✗	✓	✓	0	✓	✗	✓	✓	0	0	✗	✓	✓	0	✓	0	0	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓
Artikkel 20 – soolise diskrimineerimise keeld	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✗	✓
Artikkel 21 – õigus saada teavet ja konsultatsiooni	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✗	✗
Artikkel 22 – õigus osaleda töötajate teavitamises ja konsultatsioonis	✗	✓	✓	0	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✗	✗
Artikkel 23 – eakate õigus sotsiaalkaitsele	✗	✗	✗	✗	✗	✓	✓	✗	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✗	✗
Artikkel 24 – õigus kaitsele toosuhete lopetamise korral	✗	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✗
Artikkel 25 – õigus kaitsele töandja maksejätetuse korral	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✗
Artikkel 26 – väärrikus töökohal	0	0	✓	✗	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Artikkel 27 – perekondlike kohustustega töötajad	0	✗	0	0	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	0	✓	✓	0	✓	0	0	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Artikkel 28 – töötajate esindajate kaitse	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Artikkel 29 – õigus konsulteerimisele kollektiivse koostamise menetlustes	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

✓ = vastu võetud

0 = vastu võetud varasem versioonis

✗ = ei ole vastu võetud

Euroopa sotsiaalharta (1961) ja selle 1988. aasta lisaprotokoll														Euroopa sotsiaalharta (1996)													
	AT	BE	BG	CY	EE	FI	FR	HU	IE	IT	LT	LV	MT	NL	PT	RO	SE	SI	SK	CZ	DE	DK	EL	ES	HR	LU	PL
ELI liikmesriik	14	24	17	15	20	26	31	17	27	30	24	26	20	30	31	17	23	29	25	15	15	18	21	22	15	16	10
Heakskiidetud kokku	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Artikkel 30 – õiguse kaitsele väesuse ja sotsiaalse tõrjutuse eest	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Artikkel 31 – õigus eluasemele	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x

✓ = vastu võetud o = vastu võetud varasem versioon x = ei ole vastu võetud

Markused: kollase taustaga lahtrid tähistavad liikmesriike, kes on ratifitseerinud ainult 1996. aasta Euroopa sotsiaalharta.

Euroopa sotsiaalharta sätete heakskiitmine teiste Euroopa Nõukogu riikide poolt, kes on Euroopa sotsiaalharta ratifitseerinud

	AD	AL	AM	AZ	BA	GE	MD	ME	MK	NO	RS	RU	TR	UA	IS	UK
ELI-välise riik	19	18	13	18	16	12	16	18	16	22	25	19	27	24	13	14
Heakskiidetud kokku	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Artikkel 1 – õigus tööle	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Artikkel 2 – õigus õiglastele töötajatele	✓	✓	o	x	✓	o	✓	o	✓	o	o	o	o	o	o	o
Artikkel 3 – õigus töötada ohututes ja tervises-tingimustes	✓	✓	o	x	x	x	o	✓	o	o	o	✓	✓	✓	✓	✓
Artikkel 4 – õigus saada õiglast töötasu	✓	✓	o	✓	o	o	o	o	o	✓	✓	o	o	o	✓	o
Artikkel 5 – õigus ühineda	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	x	✓	✓	✓
Artikkel 6 – õigus pidada kollektiivläbirääkimisi	x	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	x	✓	✓	✓
Artikkel 7 – laste ja noorte õigus saada kaitset	✓	✓	✓	✓	✓	✓	o	o	o	o	✓	✓	✓	✓	x	o
Artikkel 8 – töötavate naiste õigus emaduse kaitsele	✓	✓	✓	✓	✓	o	✓	✓	✓	o	✓	✓	✓	✓	x	o

✓ = heakskiidetud o = osaliselt heakskiidetud x = heaks kiitmata

Euroopa sotsiaalharta (1961) ja 1988. aasta lisaprotokoll		Euroopa sotsiaalharta (1996)															
		AD	AL	AM	AZ	BA	GE	MD	ME	MK	NO	RS	RU	TR	UA	IS	UK
ELi-välise riiki																	
Heakskiidetud kokku		19	18	13	18	16	12	16	18	16	22	25	19	27	24	13	14
Artikkel 9 – õigus kutseõudustamisele		✓	✗	✗	✓	✓	✗	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓
Artikkel 10 – õigus kutseõppele		✓	✗	✗	✗	✗	○	✗	○	✗	✓	○	✓	✓	✗	✓	✓
Artikkel 11 – õigus tervise kaitsele		✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Artikkel 12 – õigus sotsiaalkindlustusele		✓	✗	○	✗	○	○	✓	✓	✓	✓	✓	○	✓	✗	✓	○
Artikkel 13 – õigus saada sotsiaal- ja meditsiinilabi		✓	✗	○	✗	○	✗	○	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✗	✓	✓
Artikkel 14 – õigus kasutada sotsiaalhooletakande teenuseid		✓	✗	○	✓	✓	✓	✗	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Artikkel 15 – puuetega inimesed		✓	✗	○	✗	✗	○	○	✓	○	✓	✓	○	✓	✓	✓	✓
Artikkel 16 – perekonna kaitse		✗	✗	✗	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Artikkel 17 – laste ja noorte õigus saada kaitset		✓	✗	✓	✓	✓	○	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Artikkel 18 – õigus töötada teiste lepingupoole territooriumil		○	✗	✓	✗	✗	✓	○	✗	✗	✗	○	○	✓	✓	✓	✓
Artikkel 19 – võõrtöötajate kaitse ja abistamine		○	✓	✓	✗	✗	✓	○	○	○	○	○	○	✓	✗	✓	✓
Artikkel 20 – soolise diskrimineerimise keeld		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✗	✗
Artikkel 21 – õigus saada teavet ja konsultatsiooni		✗	✓	✗	✓	✓	✗	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✗	✗
Artikkel 22 – õigus osaleda töötajate parandamises		✗	✓	✓	✓	✓	✗	✗	✗	✗	✓	✓	✓	✓	✗	✗	✗
Artikkel 23 – eakate õigus sotsiaalkaitsele		✓	✗	✗	✗	✓	✗	✗	✓	✗	✓	✓	✗	✓	✗	✗	✗

✓ = heakskiidetud

○ = osaliselt heakskiidetud

✗ = heaks kiitmata

Euroopa sotsiaalharta (1996)														Euroopa sotsiaalharta (1961) ja 1988. aasta lisaprotokoll		
ELI-väline riik	AD	AL	AM	AZ	BA	GE	MD	ME	MK	NO	RS	RU	TR	UA	IS	UK
Heakskiidetud kokku	19	18	13	18	16	12	16	18	16	22	25	19	27	24	13	14
Artikkel 24 – õigus kaitsele töösuhete lopetamise korral	x	✓	✓	✓	x	x	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		
Artikkel 25 – õigus kaitsele töandja maksejõuetuse korral	x	✓	x	x	x	x	x	x	x	✓	✓	x	✓	x		
Artikkel 26 – väärrikus töökohal	✓	✓	x	✓	x	✓	✓	o	✓	x	✓	x	✓	✓		
Artikkel 27 – perekondlike kohustustega töötajad	x	x	✓	✓	x	✓	o	o	o	o	x	✓	✓	✓		
Artikkel 28 – töötajate esindajate kaitse	x	✓	✓	✓	✓	x	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		
Artikkel 29 – õigus konsulteerimisele kollektiivse koondamise menetlustes	x	✓	x	✓	x	✓	✓	✓	✓	x	✓	✓	✓	✓		
Artikkel 30 – õiguse kaitsele vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse eest	✓	x	x	x	x	x	x	x	x	✓	✓	x	✓	✓		
Artikkel 31 – õigus eluasemele	o	x	x	x	x	x	x	x	x	✓	x	x	✓	o		

Markused: kollase taustaga lahtred tähistavad riike, kes on ratifitseerinud ainult 1996. aasta Euroopa sotsiaalharta.
 ✓ = heakskiidetud o = osaliselt heakskiidetud x = heaks kiitmata

Valitud ÜRO konventsioonide heakskiitmine teiste Euroopa Nõukogu riikide poolt

	Riik	AD	AL	AM	AZ	BA	CH	GE	IS	LI	MC	MD	ME	MK	NO	RS	RU	SM	TR	UA	UK	zstst liikmesriigist kokku
		8	16	16	15	16	15	15	12	14	12	15	16	14	16	16	12	11	14	16	15	18
Pagulasseisundi konventsioon		x	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	x	✓	✓	✓	18
Kodakondsuseta isikute seisundi konventsioon		x	✓	✓	✓	✓	✓	x	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	x	x	✓	✓	✓	15
Kodakondsuseta vähendamise konventsioon		x	✓	✓	✓	x	✓	x	x	✓	✓	✓	✓	x	✓	x	x	x	x	✓	✓	12
ICED		x	✓	✓	✓	✓	✓	x	x	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	x	x	x	✓	✓	8
ICERD		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	20
ICPPR		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	20
ICESCR		x	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	19
CEDAW		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	20
CAT		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	20
CAT – OP		x	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	x	✓	✓	✓	✓	✓	x	✓	✓	✓	✓	16
CRC		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	20
CRC – OP1 (relvakonflikt)		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	20
UNTOC		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	20
UNTOC – OP1 (rändajate ebaseaduslik üle piiri toimetamine)		x	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	18
UNTOC – OP2 (inimkaubandus)		x	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	19
CRPD		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	x	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	19

✓ = osalisriik / kohaldatav s = allkirjastatud x = allkirjastamata

- Pagulasseisundi konventsioon – ÜRO pagulasseisundi konventsioon (1957)
 Kodakondsuseta isikute konventsioon – ÜRO konventsioon kodakondsuseta isikute seisundi kohta (1954)
 Kodakondsuseta vähendamise konventsioon – ÜRO kodakondsuseta vähendamise konventsioon (1961)
 ICED – kõigi isikute kaitsmist kaadunuks jääma sundimise konventsioon (1961)
 ICERD – rassilise diskrimineerimise kõigi vormide kõrvaldamise rahvusvaheline konventsioon (2006)
 ICCPR – kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt (1966)
 ICESCR – majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste rahvusvaheline pakt (1966)
 CEDAW – konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta (1979)
 CAT – piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärlikust alandava kohtlemise ja karistamise vastane konventsioon (1984)
 CAT – OP – piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärlikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni fakultatiivne protokoll (2002)
 CRC – lapse õiguste konventsioon (1989)
 CRC – OP 1 – lapse õiguste konventsiooni fakultatiivprotokoll laste kaasamise kohta relvastatud konfliktidesse (2000)
 UNTOC – rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise ÜRO konventsioon (2000)
 UNTOC – OP 1 – protokoll rändajate salaja üle maa-, mere- ja õhupiiri toimetamise vastu (2000)
 UNTOC – OP 2 – protokoll inimestega, eriti naistega lastega kaubitsamise ennetamiseks, tõkestamiseks ja selle eest karistamiseks (2000)
 CRPD – puuetega inimeste õiguste konventsioon (2006)

5. lisa. Lisades kasutatud riigikoodid

Kood	Riik	Kood	Riik
AD	Andorra	LI	Liechtenstein
AL	Albaania	LT	Leedu
AM	Armeenia	LU	Luksemburg
AT	Austria	LV	Läti
AZ	Aserbaidžaan	MC	Monaco
BA	Bosnia ja Hertsegoviina	MD	Mehhiko
BE	Belgia	ME	Montenegro
BG	Bulgaaria	MT	Malta
CH	Šveits	NL	Madalmaad
CY	Küpros	MK	Põhja-Makedoonia
CZ	Tšehhi	NO	Norra
DE	Saksamaa	PL	Poola
DK	Taani	PT	Portugal
EE	Eesti	RO	Rumeenia
EL	Kreeka	RS	Serbia
ES	Hispaania	RU	Venemaa
FI	Soome	SE	Rootsi
FR	Prantsusmaa	SI	Sloveenia
GE	Gruusia	SK	Slovakkia
HR	Horvaatia	SM	San Marino
HU	Ungari	TR	Türgi
IE	Iirimaa	UA	Ukraina
IS	Island	UK	Ühendkuningriik
IT	Itaalia		

Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti kohta on palju teavet internetis, millele on juurdepääs FRA veebilehe fra.europa.eu kaudu.

Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktika lisateave on kohtu veebilehel echr.coe.int. Inimõiguste kohtu otsingumootor (HUDOC) annab juurdepääsu kohtuotsustele ja otsustele inglise ja/või prantsuse keeles, tõlgetele muudesse keeltesse, õiguslikele kokkuvõtetele, pressiteadetele ja muule teabele kohtu tegevuse kohta.

Kuidas hankida Euroopa Nõukogu väljaandeid

Euroopa Nõukogu kirjastus avaldab materjale kõigis organisatsiooni töövaldkondades – näiteks inimõigused, õigusteadus, tervishoid, eetika, ühiskond, keskkond, haridus, kultuur, sport, noored ja arhitektuuripärand. Arvukalt raamatuid ja elektroonilisi väljaandeid saab tellida veebist (<http://book.coe.int/>).

Virtuaalses lugemistoas saavad kasutajad tasuta lugeda hiljuti avaldatud põhiteoste katkendeid või teatud ametlike dokumentide täistekste.

Euroopa Nõukogu konventsioonide teave ja täistekstid on lepingubüroo veebilehel <http://conventions.coe.int/>.

Võtke eliga ühendust

Isiklikult

Kõikjal Euroopa Liidus on sadu Europe Directi keskusi. Teile lähima keskuse aadressi leiata veebist (european-union.europa.eu/contact-eu/meet-us_et).

Telefoni teel või kirjutades

Europe Direct on teenistus, mis vastab Teie küsimustele Euroopa Liidu kohta. Teenistusega saate ühendust võtta:

- helistades tasuta numbril 00 800 6 7 8 9 10 11 (mõni operaator võib nende kõnede eest tasu võtta),
- helistades järgmisel tavanumbril: +32 22999696 või
- järgmise vormi kaudu: european-union.europa.eu/contact-eu/write-us_et.

ELeli käsitleva teabe leidmine

Veebis

Euroopa Liitu käsitlev teave on kõigis ELi ametlikes keeltes kättesaadav Europa veebisaidil (european-union.europa.eu).

ELi väljaanded

Tasuta ja tasuta ELi väljaandeid saab vaadata või tellida aadressil op.europa.eu/et/publications. Suuremas koguses tasuta väljaannete saamiseks võtke ühendust teenistusega Europe Direct või oma kohaliku dokumendikeskusega (european-union.europa.eu/contact-eu/meet-us_et).

ELi õigus ja seonduvad dokumendid

ELi käsitleva õigusteabe, sealhulgas alates 1951. aastast kõigi ELi õigusaktide konsulteerimiseks kõigis ametlikes keeleversioonides vt EUR-Lex'i (eur-lex.europa.eu).

ELi avatud andmed

Portaal data.europa.eu võimaldab juurdepääsu ELi institutsioonide, organite ja asutuste avatud andmete kogumitele. Neid võib tasuta alla laadida ning kasutada äri- ja mitteäri-eesmärgil. Portaal pakub juurdepääsu ka suurele hulgale Euroopa riikide andmekogumitele.

Euroopa inimõiguste konventsioon ja Euroopa Liidu õigus moodustavad üha olulisema raamistiku välismaalaste õiguste kaitseks. Varjupaiga, piiride ja sisserändega seotud Euroopa Liidu õigusaktid arenevad kiiresti. Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktika on ulatuslik, eelkõige seoses Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklitega 3, 5, 8 ja 13. Euroopa Liidu Kohtul palutakse üha sagedamini võtta seisukoht Euroopa Liidu õiguse sätete tõlgendamise kohta selles valdkonnas. Käsiraamatu kolmandas väljaandes, mida on ajakohastatud kuni juulini 2020, tutvustatakse arusaadavalt Euroopa Liidu õigusakte ja Euroopa mõlema kohtu kohtupraktikat. See on ette nähtud ELi ja Euroopa Nõukogu liikmesriikide õigusala töötajatele, kohtunikele, prokuröridele, siserändeametnikele ja vabaühendustele.

FRA – EUROOPA LIIDU PÕHIÕIGUSTE AMET

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Viin – Austria
Tel +43 (1)58030-0 – Faks +43 (1)58030-699
fra.europa.eu
facebook.com/fundamentalrights
linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency
x.com/EURightsAgency

Euroopa Liidu
Väljaannete Talitus

EUROOPA INIMÕIGUSTE KOHUS

EUROOPA NÕUKOGU

67075 Strasbourg Cedex – Prantsusmaa
Tel +33 (0) 3 88 41 20 18 – Faks +33 (0) 3 88 41 27 30
echr.coe.int
publishing@echr.coe.int
x.com/ECHR_CEDH

ISBN 978-92-871-9795-5 (Euroopa Nõukogu)
ISBN 978-92-9489-495-3 (FRA)